

Sosyal Tarih Dizisi 5

CENK AĞCABAY

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ **ve** **DR. HİKMET**

SOSYAL TARİH DİZİSİ:5

CENK AĞCABAY

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ
ve
DR. HİKMET

"Fakat hayır bay reis, istirdad [reddetme] kabilinden şunu söyleyeyim ki, ben hayatımda herhangi suç ithamından ziyade fikirlerimi saklamış olmak ithamından korkarım. Benim için en büyük suç, şurlu [bilinçli] bir insanın inandığı kanaatini bizzat reddetmesidir."

Dr. Hikmet'in Emperyalizm kitabı ile ilgili mahkeme savunmasından alınmıştır.

İNİNCİ BASKI
İSTANBUL, NİSAN 2010

YAYINEVİ'NİN NOTU

Yayınevimiz, "Sosyal Tarih Dizisi"nde Cenk Ağcabay'ın **"TKP ve Dr. Hikmet"** kitabını yayınlıyor.

Kitabının Giriş başlıklı bölümünde, *"Bu kıtapta, devrimci irade ve inadın temsilcisi Dr. Hikmet'in yaşamının 1940'lara kadar olan bölümünü detaylı bir biçimde aktarmaya çalıştık"* diyor Ağcabay. Tabii ki burada aktarılan "yaşam" sıradan bir yaşam değil. Kıvılcımlı'nın "Günlük Anılar" kitabında *"... ben 70 yaşındayım ve 50 yıllık süreden beri Marksizm-Leninizm sancağı altında dövüşüyorum... 50 yıldan beri, durmak ve silah bırakma nedir bilmeksizin..."* dediği bir yaşam. Ve bu yaşam, *"Bir Marksist-Leninist militan, Türkiye'de, teorice ve pratikçe tam 50 yıl dövüşüyor. 22 yıllık hapishanelerini, her defasında Lenin'in dediği gibi: 'Alfabe'den başlayıp, yüce Cebir'i bitirecek' bir okula çeviriyor. Sabırlıcasına ve sistemlicesine: Marks-Engels-Lenin-Stalin'i, Tarih, Ekonomi Politikası, Diyalektiği, Tarihçi maddeciliği klasik olarak etüd ediyor. Ve Lenin'in öğütlediği gibi: Kendi ülkesinin tarihini, ekonomi politikasını ve sınıf ilişkilerini, özgü orijinallikleri içinde araştırıyor. Böylece o militan yüzlerce kitap yazıyor. Kendi dilinde, çoğu temelli orijinal olan 40'tan aşırı kitap yayınlıyor"* inancı ve ilkeleriyle son nefese kadar sürüyor.

Vedat Türkalı'nın de "anıtsal bir yaşam" dediği bu yaşamın, 1940'a kadarki dönemini, son zamanlarda biriken bilgi ve belgelerin de yardımıyla yazmaya girişmiş Cenk Ağcabay. Geçen ay "Bütün Eserler" dizisinde yayınladığımız Kıvılcımlı'nın "Günlük Anılar"ını da çeşitli belgelerle destekleyen bu çalışmayı, "Sosyal Tarih Dizisi"nin 5. kitabı olarak yayınlıyoruz.

Sosyal İnsan Yayınları

ÖNSÖZ

Acılar içinde anıtsal bir yaşam.

Uzun yıllar boyu yaşadıklarımı, kiminde tek tek gözlerimin önünden geçirince kendimi, kimi olaylardan ötürü gerçekten talihli sayarım. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yla cezaevi'nde karşılaşmış olmam, daha sonra da yıllar yılı yakınında bulunmam en önemlilerinden biridir bunların. Nasıl ki, büyük talihsizliklerimden biri Nazım Hikmet'i hiç tanımamış olmaksa.

Bizim kuşak, Marksist-Leninist devrimci dünya görüşünü, önce Nazım'ın şiirlerinden, sonra da Kıvılcımlı'nın yayınladığı kitaplardan öğrenmeye başlamıştı. İki anıtsal kişiydiler bizim için. Parti içi çatışmalarla ilgili, bir biçimde bizim de kulağımıza gelen söylentiler ya da yayınlanmış iğneli birkaç söz, salt üzüntü, tedirginlik konusuydu bizler için. Parti ile ilişki kurmaya başladığımız yıllarda, Komintern'in ünlü "desantralizasyon" kararı ile gizli çalışmaların durdurulması, Parti içi çatışmaları da duraksatmıştı. Hele 38 Harp Okulu, daha sonraki Donanma davalarıyla, Nazım da, Doktor Hikmet de ağır cezalarla cezaevlerine kapatılıp susturulunca, bizler için ikisi de "efsane"ye dönüşmüşlerdi. O dönemde erişilmez gizler sayılan olayların, olguların kiminde belgeleriyle açık konuşulabildiği bu günlerdeki kuşaklar, o dönemin, toplumsal, özellikle sınıfsal bellek oluşmasını önlemek yolunda her şeyi yok etmeye çalışarak kişiyi körleştiren ortamını, değil kavramak, tasarlamakta bile zorlanırlar. Genç araştırmacı yazar Cenk Ağcabay, böylesi karanlık dönemin bir anıt düşünürüne, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya odaklanmış; ciddi, yararlı bir çalışma koymuş önümüze. Umarım, dilerim, genç Marksist düşünürlere sağlıklı tartışma yolunun açılmasına da katkısı olsun.

"Sağlıklı" tartışma, olayları, olguları, her türden ön yargısız, duygusal yan tutmalara düşmeden, "olduğu gibi" saptayıp doğru kavramakla başlar. Sözgelimi, o dönemde, diyelim Nazım Hikmet'le "Parti" arasında bilinen "İşçi muhalefeti" olayına, daha sonra yaşananlara bakarken, tek yanlı sözlerle, yazılara, bildirilere takılıp kalmak, yolu karartmaya gider. Her dönemde, türlü biçimlerde tuzaklar olmasaydı, tarih gerçeklerine ulaşmak çok kolay olurdu! Kişisel tutkuların ister istemez karıştığı politik alanda tam "nesnel" davranmak, kişilerden çok "za-

man"ın işi oluyor! Bir örnek vereyim. Marksist-Leninist düşüncenin, savaşının ne acılardan geçmiş yiğit kişileri, Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Resat Fuat Baraner için uyduruk yalanlara dayanılarak ağır suçlamalarla dolu bildiriler yayınlayan, Parti'den çıkarıldıklarını duyuran; bütün bunları da ellerine geçirdikleri TKP adına yapanlar kimler söz gelimi? 'TKP 29 tutuklamasının, hiç de parlak sınav vermemiş partilisi İsmail Bilen', '46 T.S.E.K.P. tutuklamasının en zayıf kişilerinden Aram Pehlivan', 'TKP 51 Tutuklamasının her yanından dökülen ünlü Genel sekreteri Zeki Baştımar!' Yakın sayılabilecek bir dönemde yaşanmış somut olay niteliği için veriyorum bu örneği. Geçmişe bakarken nasıl dikkatli davranılması gerektiği konusunda iyi bir uyarı olur sanırım.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Marksist bilimsel araştırmalarının gün ışığına çıkarılıp doğru değerlendirilmesi, yapılması çok geç kalmış bir akademik çalışma işidir. Unutulmamalıdır ki, Kıvılcımlı'nın akıl almaz doğurganlıkla yazıp bıraktığı bu yapıtlar, 22 yıllık cezaevi yaşamı içinde, nasılsa dışarıda kalabildiği günlerde kitaplıklara koşturup edinebildiği belgelere dayanarak yazılmıştır. Kimi savlarda belge eksikliği doğal sayılmalıdır. Elimizdeki bu kitabı akademik bir çalışmanın öncü habertilerinden biri sayılmak gerekir. Bir noktaya daha değinmekte yarar görürüm. Her dönemde olduğu gibi, bu gün de görülen, büyük bilim insanı savıyla ortaya çıkmış kimi sarlatanların, sözcelim Kıvılcımlı'ya yapacakları yalancı övgüler kadar, saldırılarına da önem verilip Doktor'un uzun uzadıya savunuculuğuna kalkmak, ne devrimci devline, ne bilime, ne bilim etiğine yarar sağlamaz. Çünkü öyleleri bu saldırılarıyla rant peşindedirler; heveslerini kursaklarında bırakmak gerekir.

Devrimci geçmişimizle ilgili daha nice çalışmalara kavuşmamız dileğiyle.

Vedat Türkali

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	5
Giriş.....	11
Göç Yollarına Düşmüş Bir Çocuk.....	29
Genç Hikmet Devrimcilik Yolunda	39
Genç Hikmet 'Yaş ve Taş' Zindan Duvarları Arasında.....	48
Genç Devrimcilerin Ayrılan Yolları.....	59
Hikmet Yoldaş Uluslararası Lenin Okulu'na Gidecek.....	65
Sekreterlik Hikmet'e Verilmeli.....	70
Türk İskra'sı Kıvılcım Çıkıyor.....	74
Laz İsmail'in Getirdiği Yeni "Stil".....	77
Fraksiyonculuk: TKP'nin Uğraştığı En Büyük Hastalık.....	82
Aydınlık Dışarıda Kapanmış İçimizde Açılmıştı.....	86
Muhalefet Gelmeye Devam Ediyor.....	89
1929 İzmir Davası.....	93
Tevkifhanede Direnenler ve Çözülenler.....	97
'Doktor Hikmet İfadesinde Bütün Delillere Rağmen Mutlak Bir İnkara Sapmıştır'.....	101
Provokasyonlar Bilinçli Saptırmalar.....	104
"Efsaneler" Ortasında Dr. Hikmet.....	106
Laz İsmail Üstinsanlığa Soyunuyor.....	114
İfadelerin Tafsilatı Hikayeler Gibidir.....	116
Sanı Mustafa'nın Fena Hareketi.....	121
Ona Komintern Bile Vız Gelir!.....	123
İkbal Rüzgarlarının Peşinde Bir Ömür.....	126
Çözülme Değil Bir Dizi Hata ve Zayıflık mı?.....	129
Elazığ Zindanı Kızıl Bir Üniversite Oluyor.....	142
Bir Kaçamayış Öyküsü.....	143
Yoldaşlarını Aç Bırakan "Komünistler".....	146
Laz İsmail'i Takip Eden Gölge.....	153
Sinkiyeviç KUTV Eğitimini Tesviyecilik İçin Mi Almıştı?.....	157
TKP'nin En Eski Savaşçıları!.....	164
Münire Hanım Aktif Bir Militana Dönüşüyor.....	166
Kemalist Zindanlardan Bir Feryat.....	170
Yaratıcı Marksizm Vahası.....	177

Ekonomik Kadercilik Versus Devrimci Diyalektik.....	182
Kapitalist İlişkilerin Gelişim Yasası.....	183
"Yol Etüdüleri" Komintern Tezlerinin Basit Bir Uyarlaması Mıdır?.....	193
1933'ten Beri Türkiye'de Yerde Bir Olan Şeyler.....	198
Marksizm Bibliyoteği ve Parti.....	203
Yalçın Küçük'ün "Falsifikasyonu".....	209
Laz İsmail'in "Yeni" Tarihi.....	215
Marksist Yayıncılığın Zorlu Koşulları.....	219
Nazım Hikmet ve Muhalefet.....	220
Siyasal Tarih Yazımının Deformasyonu.....	224
Nazım Hikmet Satıcıları.....	225
Siyasal İntihar Üzerine Uydurma Tezler.....	228
Doktor Hikmet'in Cüreti.....	232
Separat Kararını Kim Ortaya Çıkardı?.....	236
Harp Okulundaki Gruplaşma.....	240
Doktor Hikmet için delil arayacak kadar saafdil değiliz.....	243
Desantralizasyon ya da Separat Kararı	246
Türkiye'nin Devrimci Güçlerine İnanç.....	252
Sürekli Dağılan Parti Aygıtı.....	258
Ali Cevdet Neden Öldürüldü?.....	266
Marksizm Bibliyoteği Günleri.....	270
Artık-değer'den Finans-Kapital İktidarına.....	278
Sınıfsız, İmtiyazsız, Kaynaşmış Bir Kitle Miydik?.....	282
Dr. Hikmet ve İşçi Sınıfının Rolü.....	285
Eleştirinin Görevi Nedir?.....	290
Bergsonizm ve Türkiye.....	294
30'ların Üretken Devrimci Kadını: Fatma Nudiye Yalçı.....	297
Bir Ömürlük Sevgi ve Güven.....	301
Nazım Hikmet'in 'Öteki Defterler'i.....	304
Bir Mürtedin Tercümesi.....	311
Nazım'ın Özeleştirisi.....	314
Devrimci İrade ve İnat.....	316
Beşeri yüreğin her şeyi eriten yumuşak ihtilal.....	319
İradeyi Bir Sanatçı Titizliği İle Parlatmak.....	323
Kemal Tahir ve Tarih.....	327
Kırşehir Günleri ve Tarih Tezi.....	345
Devrimci Kararlılık ve İnsani Duyarlılık.....	349
Halkların En Eski Töreleri.....	355
Şeyh Bedreddin ve Bir 'Keşif' Öyküsü.....	357
Evrensel Dogmatizm ve Tarih.....	359
EK-1.....	371
EK-2.....	373
Kaynakça.....	375

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ
ve
DR. HİKMET

GİRİŞ

Marx ve Engels, Komünist Manifesto'da, "Burjuva üretim ve mübadele ilişkileri, burjuva mülkiyet ilişkileri, o dev üretim ve mübadele araçlarını peyda etmiş olan modern burjuva toplumu, büyüler yaparak çağırdığı cehennem kuvvetlerine artık söz geçiremeyen büyücünün durumuna düşmüş bulunuyor. On yıllardır sanayinin ve ticaretin tarihi, modern üretici güçlerin modern üretim ilişkilerine karşı, burjuvazinin ve onun hakimiyetinin yaşam koşulları olan mülkiyet ilişkilerine karşı isyanın tarihinden başka bir şey değildir.

Dönem dönem tekrarlanarak her seferinde bütün burjuva toplumunun varoluşunu daha da korkutucu bir biçimde tehdit eden ticari bunalımları belirtmek yeter. Ticari bunalımlar sırasında yalnızca eldeki ürünlerin büyük bir bölümü değil, daha önce yaratılmış üretici güçlerin büyük bir bölümü de yok olur. Bu bunalımlar sırasında daha önceki bütün dönemlerde olsa olsa bir saçmalık olarak görülebilecek toplumsal bir salgın -aşırı üretim salgını- baş gösterir. Toplum ansızın geçici bir barbarlığa geri döner; sanki bir açlık, genel bir imha savaşı bütün geçim araçlarının kökünü kurutmuş, sanayi, ticaret yok edilmiştir; peki, neden böyle olur? Çünkü **çok fazla uygarlık, çok fazla geçim aracı, çok fazla sanayi, çok fazla ticaret** vardır. Toplumun emrindeki üretici güçler artık burjuva mülkiyet ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlayamaz olmuştur; tam tersine artık kendilerini köstekleyen bu ilişkilere göre çok fazla güçlenmişlerdir; bu ayak bağlarından kurtulur kurtulmaz bütün burjuva toplumunu alt üst eder, burjuva mülkiyetinin varoluşunu tehlikeye sokarlar. Burjuva ilişkileri bu üretici güçlerin yarattığı zenginliği kucaklayamayacak kadar dardır.

Peki, burjuvazi bunalımların nasıl üstesinden gelir? Bir yandan yığınla üretici gücü zorla yok ederek; öte yandan da yeni pazarlar ele geçirerek ve eski pazarları daha da fazla sömürerek. Yani da-

ha yaygın ve daha şiddetli bunalımların yolunu açarak ve bu bunalımları önleyebilecek araçları giderek azaltarak⁽¹⁾ sözleriyle, devresel ekonomik krizlerin kapitalist üretim tarzına içkin olduğunu ifade ediyordu.

Marx, Kapital'in 3. cildinde "Kâr Oranının Düşme Eğilimi Yasası" bölümünün sonunda, "Kapitalist Üretimin Üç Temel Olgusu" başlığı altında şunları yazıyordu.

"Kapitalist üretim altında, nüfusa oranla gelişen muazzam üretkenlik ve sermaye-değerlerin (bunun yalnızca maddi varlığının değil) aynı oranda olmasa bile, nüfustaki artıştan çok daha büyük bir hızla büyümesi, genişleyen servete oranla sürekli daralan ve bütün bu muazzam üretkenliğin kendisi için çalıştığı temelle çelişir. Bunlar, aynı zamanda, bu büyüyen sermayenin kendi değerini artırdığı koşullar ile de çelişirler. Ve bunun sonucu bunalımlar.⁽²⁾ başgösterir.

Elinizdeki kitabın yazıldığı günlerde Eylül-Ekim 2008'de emperyalist metropollerde başlayan mali çöküş, çok geçmeden finans piyasalarından, üretim ve yatırım alanlarına sıçrayarak derinleşme eğiliminde olan bir krizin işaretlerini vermeye başladı. 1929 Dünya ekonomik krizi çapında bir depresyon beklentisi her yeri sardı. Uzun zamandır "serbest piyasa ekonomisi" bayraktarlığını yapan emperyalist metropollerde, bankalar, büyük finans kuruluşları devletleştiriliyor. İsmine "Devlet müdahalesi" denilen "yaramaz çocuk", 1970'lerin ortalarından itibaren kovulmuş olduğu eve tekrar davet ediliyor, ilişki yeniden tanzim edilmek isteniyor. Yüzeyde bir finansal kriz olarak görünen sürecin temelinde, Marx'ın yukarıda dile getirdiği "Kâr Oranlarının Eğilimsel Düşüş Yasası"na dayalı gelişmeler, yani kapitalist üretim tarzına içkin çelişkiler yumağı yatıyor.

Kapitalistler ve onların teknisyenlerinin katıldığı "kapitalizm krizden nasıl kurtulur?" toplantılarının birinde, bir büyük Türkiye finans-kapitalisti, "Marx'a dönüş"den söz etti. Şaka gibi. 1989'da sosyalist ülkelerde yaşanan çöküşün ardından, solcular arasında sık sık duyduğumuz bir sözdü "Marx'a dönüş". "Marx'a" iki ayrı içerikte, iki ayrı mantıkla dönülüyordu. İlkinde, emekçilerin yaşadığı en uzun süreli ve en geniş kapsamlı iktidar sürecinin başarısızlık nedenleri üzerine düşünürken, teorinin özgün kaynaklarından güç

⁽¹⁾ Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar, Karl Marx-Friedrich Engels, sf. 26-27, çev. Nail Satılğan, Yordam Kitap, Nisan 2008.

⁽²⁾ Kapital 3. Cilt, Karl Marx, sf. 279, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ağustos 1978.

almak hedefleniyordu, daha doğru bir ifadeyle, Marx'ın, tarihsel materyalist analiz yönteminin, yaşanan deneyime uygulanabilmesi için gerekli teorik donanımın yeniden oluşturulmasına çalışılıyordu. "Marx'a Dönüş"ün bu tarzı ne kadar başarılı oldu? Bu konuda yargılar geliştirmek için henüz erken, mesela, içine girilen kriz sürecinde geliştirilecek devrimci siyaset ve bunun olası sonuçları bu konuda daha net yargılara ulaşmamız açısından dayanak noktaları sunabilir.

"Marx'a Dönüş"ün bir de diğer tarzı vardı. Burada "Marx'a Dönüş", esas olarak, enternasyonal İşçi Sınıfı ve Marksist hareketin devrimci teori ve pratik birikimiyle ilişkinin keşilmesi anlamını taşıyordu. Bu yoldan gidenlerin bir bölümü, zaten uzun zaman önce enternasyonal devrimci hareket ile canlı ve gerçek ilişkisini koparmış, bürokratik iktidar mekanizmalarının ağırlığı altında ezilerek tüm devrimci iradesinden arındırılmış bir memurlar topluluğuydu. Bu yüzden, bu memurların "Marx'a Dönüş"ü, özünde bir memuriyetten başka bir memuriyete "dönüş" idi.

Henüz Sovyetler Birliği'nde büyük çöküş yaşanmadan önce, Marksist teori ve pratikte devrimci olan ne varsa tümünü yok etmek, Marksizm'i sıradan bir burjuva düşünce akımına dönüştürmek yolunda önemli adımlar atan ve bu adımlarını "yenilenme" adı altında tedavüle sokan bu ekibin ürettiği "yeni" düşünceleri, içinden geçilen ekonomik kriz günlerinde ele almak yararlı olacaktır. Enternasyonal işçi sınıfına karşı, uluslararası Finans-kapital'in çok yönlü saldırılarının arttığı, emekçilerin "Krizin Bedelini Patronlar Ödesin" sloganını yaygınlaştırmaya çalıştığı şu günlerde, bir dönemin "Enternasyonal Komünist Hareketinin Önderleri"nin soyundukları uğursuz rol mutlaka deşifre edilmelidir.

20. yüzyılın başlangıcında işçi sınıfı ve emekçilerin ilk iktidar deneyimini yaşadıkları, Sosyalizmin Anavatanında yaşanan yozlaşma ve bozulma, 20. yüzyılın sonunda gerçekleşen çöküşle mantık sonuçlarına ulaştı. Doğal olarak, bu çöküş ezilen halkların ve enternasyonal işçi sınıfının mücadele azminde, ideolojik dünyasında derin sarsıntılar yarattı. Emperyalist-kapitalizmin sözcüleri zafer sarhoşluğu içinde, yüksek sesle, insanlığın ürettiği en soylu ideallerin sadece bir hiç olduğunu ifade ediyordu.

Emperyalist metropollerde zafer coşkusuyla kutlanırken, Francis Fukuyama, 1989 yılında, National Interest dergisinde, "Tarihin Sonu" adlı yazısıyla; komünizmin yıkılışıyla birlikte insanlığın ideolo-

jik evriminin son bulduğunu, liberal demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, batılı kültürel değerlerin dünya çapında üzerinde mutabakat sağlanan "kutsal üçleme" olduğunu ilan ediyordu. Bütün bir 90'lı yıllar boyunca, dünya çapında örgütlenmiş Finans-kapital güdümlü basın-yayın organları bu ideolojik saldırıyı yeniden üretti. Bu zaman dilimi içinde, "küreselleşme" rüzgarının etkisiyle soldan kimi isimlerin, farklı terimlerle konuşsa da, aynı koroya katıldığı gözleniyordu. Ama onlardan biri vardı ki, gerçekten özel olarak ele alınmayı hak ediyor. Bu şahıs bizi birbirleriyle bağlantılı iki açıdan ilgilendiriyor. İlki, bu kitapta Türkiye Komünist Hareketinin tarihsel deneyiminin belli bir kesitini irdeliyoruz. Bu şahıs, 1950'lerin başında fiilen dağılmış olan Türkiye Komünist Partisi'nin devamı olduğu iddiasıyla 1960'ların ilk yarısında yeniden ortaya çıkan bir grubun, 80'li yıllarda üst düzey yöneticiliğini yapmıştır. Onu belirtik kılan faktör, ne düşünceleri ne de mücadeleye pratiğidir. Onu belirtik kılan, egemenler tarafından hala bilinçli biçimde pompalanan, bir zamanlar "TKP Genel Sekreteri" sıfatını taşımış olmasıdır. İkincisi, içinden geçilen kriz günlerinin ve Marksizm'in bu şahıs tarafından ele alınış biçiminin yakıcılaşan önemidir. Eski "Genel Sekreter" Nabi Yağcı, krizden birkaç yıl önce şöyle yazmıştı:

"Bütün bu söylediklerime karşın, günümüzün yeni olgu ve süreçlerini tek bir bütünsel kuram içinde açıklamayı olanaksız görüyorum. Bu nedenle dünkü gibi bir tek Marksist kuramla bugünün açıklanabileceği savında asla değilim. Kaldı ki, şimdiki anlayışa göre, dün için de böyle bakmamak yanlış olmuştur. Çok önce doğru gördüğüm yaklaşımı burada yinelemek isterim. Doğru olanı, kuramsal çoğulculuk ya da çoğulcu kuramsal yaklaşımdır. Bir başka deyişle bütünlükçü kuramlar aramak artık doğru gelmemektedir bana. Kaldı ki, Marx'ın kimi tezleri yanlışlanmıştır (kapitalizmin devresel krizleri ile ilgili zamanlaması gibi, politik öngörüler gibi) kimi tezlerinin yetersizliği hala tartışılmaktadır (artı-değer hesaplanması gibi, emeğin tek değer yaratıcı unsur olarak görülmesi gibi), kimileri de aşılmıştır (proletarya diktatörlüğü gibi). Dahası Marx'tan sonra Marksist kuramsal düşünce yeni bilimsel gelişmelerle zenginleştirilememiştir. Örneğin fizik bilimindeki yeni gelişmeler, parçacıklar fiziği, örneğin Freud ile ortaya çıkan derinlik ruhbilimi v.b. gibi. Özellikle bu sonuncusunun kuramsal bakışa dahil edilemeyişi Marksistleri, insanı tek boyutlu bir kavramaya hap-

setmiştir. Alt yapı üst yapı olarak ifade edilen mekanikleştirilmiş ayırım, ideolojilerin, düşünce süreçlerinin dinamik rolü, devletin zor rolü yanında aynı zamanda ideolojik bir aygıt işlevi görmesi gibi pek çok konu vardı üstünde düşünülmesi gereken.⁽³⁾

Nabi Yağcı, bunları anlatıyor, "Marx'a Dönüş" sürecinde neleri keşfettiğini dile getiriyor. Son yıllarda, Doğan Holding'e bağlı tekelci medya grubunun patronlara dönük "Referans" gazetesinde, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi ilişkisi hakkında "fikir" yazıları yazan Yağcı, "altyapı-üstyapı ilişkisinin" geçmişteki mekanik kavranışından şikayet ediyor. Yakınlarda yayınlanan bir söyleşisinde ise şikayet ettiği bu yaklaşımın, onun teorik ve siyasal formasyonunda ne derece güçlü izler bıraktığını gösteren görüşler ileri sürmekten vazgeçmiyor. Yağcı, bu kez, serbest piyasa ekonomisi temeline dayanan "ekonomik altyapının siyasal demokrasi" üstyapısını dolayimsız olarak otomatik biçimde doğuracağını iddia ediyor. Savunduğu düşüncenin burjuva liberalizminin en bayağı dogmalarından biri olduğunu, siyasal iktisat üstüne asgari bilgilere sahip birisi kolayca fark edecektir. Bu söyleşide liberal gazeteci Nabi Yağcı'ya soruyor:

"-Pek çok solcuyu yerinden zıplatacak bir şey söylüyorsunuz. Sol niye kapitalizmin hızla gelişmesinden yana olmalıdır?

Eski "Genel Sekreter" Nabi Yağcı yanıtlıyor:

-Çünkü üretim güçlerini kim geliştiriyorsa, sol, onun yanında olmalıdır. Piyasaya dayalı dışa açık ekonomi ise üretim güçlerini geliştirir. Sol, devletçi kapitalizmin, dışa kapalı devletçi ekonominin yanında olamaz. Çünkü devletçi ekonomi üretim güçlerini geliştirmez. Sol, demokrasiyi geliştirerek ekonomiyi büyütmeyi savunmalıdır. Bakın... Marks gözü yaşlı bir filozof değildi.

-Marks'ın yoksullara nasıl ekmek bulurum diye tek bir satırı yoktur. Marks'ın ekonomi politikası, yoksulluğu yaratan sistemi nasıl kaldırırım üzerine kuruludur. Solun meselesi budur. Solun temel sorunu, ülkede sömürüyü ve yoksulluğu yaratan sisteme karşı çıkacak 'sosyal güçleri' yaratmaktır.

Liberal gazeteci araya giriyor:

-Sosyal güçler kim?

Yanıt hazır:

⁽³⁾ Son TKP Genel Sekreteri Nabi Yağcı'nın aşağıdaki internet sitesinde yayınlanan yazısı. <http://www.kuyレル.com/modules/AMS/index.php?>

-Dün işçi sınıfıydı bu. Kapitalizm işçi sınıfını büyütüyor denliyordu ve bu doğrudu. Sanayi kapitalizmi bir dönem işçi sınıfını büyüttü. Ancak bir noktada Marks yanıldı. Proletarya ve burjuvaziden oluşan iki kutuplu dünya oluşacak diye beklenirken, orta sınıf büyüdü. Bugün dünyayı değiştirecek olan işte bu orta sınıftır, küçük üreticiler ve girişimcilerdir, KOBİ tipi güçlerdir. Ama sadece onlar da değil. Bugünün dünyasında artık kim değişimden yanaysa o değişimin sosyal gücüdür. Mesela dünyaya hümanist bakan, değişim isteyen İshak Alaton gibi bir büyük patron da değişimin sosyal gücüdür artık.”⁽⁴⁾

Bu ideolojik derinlik ancak Nabi Yağcı'nın genel sekreterlik yaptığı partiye lider olmakla kazanılabilir gerçekten. Bu Marksist kavrayış, ancak Sovyet akademilerinde eğitilerek elde edilebilir. Yağcı'nın kurgusu yerinde. Sovyet eğitim kurumlarında Yağcı ve arkadaşlarına ders veren yoldaşlar “devletçi ekonomi ile üretim güçlerinin gelişmediğini” fark ettikleri için kapitalist restorasyon sürecinde kurdukları “KOBİ ölçekli” kapitalist işletmelerle, 15 yıl içinde dünyanın en zengin 100 patronu arasına giren Rus kapitalistler ürettiler. Yağcı, onlarla hala aynı düşüncelere sahip, bakmayın siz “kuramsal çoğulculuk” falan sözlerine. Yoldaşlar, “üretim güçlerini kolektivizmle geliştiremedik, bir de kapitalizmi deneyelim” diyor, Yağcı da, mesajı hemen alıp, onlardan daha ileri gitmek için koşmaya başlıyor. Yağcı, politik eylem adamıdır, üretim güçlerinin gelişmesi için ne yapmak gerekir? Türkiye patronlarının demokrasi ve liberalizm kültürü eksikliğini gidermek için kolları sıvıyor. Patronlarda demokrasi ve liberalizm kültürünün gelişmesi için en uygun araç, onlara yönelik kitlesele bir yayın organıdır. Ne de olsa serde “Atılım”cılık vardır. Bir “Atılım” da patronların demokrasi ve liberalizm kültürüne yaptırılmalıdır, tabii ki maksat “üretim güçlerinin gelişmesine” katkı sunmaktır.

Nabi Yağcı'nın teorisine göre, sol, üretim güçlerini geliştirenleri desteklemelidir. Çünkü Marx'ın teorisi budur. Üretim güçleri geliştikçe demokrasi de gelişir. Bu mekanik “altyapı-üstyapı” kavrayışının Marx'la uzaktan yakından bir ilişkisi var mıdır? Marx, bir ne dediğini bilmez meczup mu idi ki, sanayi devrimıyla üretim güçlerinde tarihin gördüğü en büyük gelişimi sağlayan burjuvaziye karşı işçi sınıfının savaşımlarını teorisini formüle ediyordu?

⁽⁴⁾ “Türkiye Kriz Değil Devrim Yaşıyor”, Neşe Düzel Söyleşisi Taraf Gazetesi, 30/6/2008

Nabi Yağcı'nın altyapı-üstyapı teorisi, liberal burjuvazinin ilk büyük teorisyeni Adam Smith'in ticari toplum teorisinin neo-liberalizm döneminde aldığı yeni biçimdir. O belki bunun farkında bile değildir, ama durum tam olarak böyledir. Burjuva liberalizminin teorisyenlerinin en önemlisi olan Ricardo, Smith'in bu teorisini daha rafine bir biçimde sunmuştu. Bu teorinin gerçek içeriği bir kaynakta yalın biçimde sunuluyor:

"Ricardo'ya göre piyasanın serbest işleyişi, yani arz-talep yasası dengeyi sağlar. Bu sadece ekonomik denge değildir, aynı zamanda aralarında çıkar çatışması varmış gibi görünen sınıflar arasında (büyük toprak sahipleri-sermayedar ve işçiler) sosyal dengeyi sağlar. Daha da ötede mukayeseli maliyetler ve uzmanlaşma yoluyla ticarete taraf olan taraflar arasında uluslararası dengeyi de gerçekleştirir.

İşte mülkiyet, serbest girişim, pazanın serbestçe işleyişine dayalı "liberal ütopya" böylesi bir anlayış ortasında boy verip güçleniyor ve mutlu bir dünyanın güvencesi sayılıyordu. Bunun gerçekleşmesi de devletten kaynaklanan her türlü müdahalenin en aza indirilmesine bağlıydı."⁽⁹⁾

Yağcı, Marx'a bu "liberal Ütopya"yı savundurtmaya çalışıyor, ama Marx, zaten bu ekonomi-politikçilerin eleştirel analizi yoluyla kendi görüşlerini oluşturmamış mıydı? "Piyasanın serbest işleyişi" sonucunda sınıf mücadelesi derinleşiyor, serbest rekabetçi kapitalizm yerini tekellere "liberal ütopya" yerini katı devletçi uygulamalara bırakıyordu. Beaud, değerli incelemesinde devlet-piyasa-kapitalizm ilişkilerini ele alıyor.

"Dikkate değer olan husus, kapitalizmin doğuşunda devletin önemli bir rol oynamış olmasıdır. Aynı şekilde ve ona bağlı olarak, kapitalizmin oluşmasında ulus-devlet olgusu önemli bir yer tutmuştur. Burjuvazi olmadan kapitalizm mümkün değildi ama burjuvazi de ulus-devlet ve ulus gerçeği ortamında güçlenecekti. Ve işte böylesi koşullarda gerekli işgücü yaratıldı, biçimlendi ve uygun hale sokuldu. Nihayet, egemen kapitalizm ve muzaffer burjuvazi için coğrafi hareket alanı bütün dünyaydı. İhtiyacı olan işgücünü, sattığı, yağmaladığı temel malları ve mal trafiğini dünya ölçeğinde buluyordu.

⁽⁹⁾ Kapitalizmin Tarihi, Michael Beaud, sf. 101, çev. Fikret Başkaya, Dost Kitabevi, Mart 2003.

asli nedenidir. Bu konuda hiçbir kuşku taşımıyoruz, ancak Sovyet emekçileri ve öncü Bolşevik Partisi, Sosyalist kuruluş yoluna böyle bir hedefle çıkmamıştı. Asıl tartışılması, açığa çıkarılması gereken, milyonlarca emekçinin coşku ve fedakarlıkla girdiği Sosyalist Kuruluş Yolunun, devletçi ve bürokratik bir aygıtla nasıl çıktığıdır.

Bu süreci kavrayabilmemizin önemli unsurlarından biri, Yağcı'nın hala terk etmediği teorik sapmanın "Marksizm" olarak sunulmasında bulunabilir. Sovyetler Birliği'nde, tam da Yağcı'nın "akıl tutulması" nedeniyle anımsayamadığı biçimde yaklaşıyordu meselelere: Üretim Güçlerinin Gelişmesi. Yağcı'nın açıklaması gereken, Sovyetler Birliği'nde merkezi planlama döneminde üretim güçlerinin devasa boyutlarda gelişmesine, hatta birçok sektörde kapitalist ülkelerden çok daha hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanmış olmasına rağmen, büyük çöküşle birlikte ortaya çıkan tablodur. Tıpkı Yağcı'nın serbest piyasa ekonomisinin gelişmesinin otomatik olarak liberal demokrasiyi doğuracağı anlayışı gibi, üretim güçlerindeki büyük yükselişin otomatik olarak sosyalist toplumu kuracağı ekonomist anlayışdır ortaya çıkan tablonun asli nedeni.

Bu ekonomist sapma nedeniyle, sınıf mücadelesi, sınıf bilinci, ideoloji, üstyapılar alanı Yağcı ve benzerleri için mekanik bir "alt-yapı-üstyapı" ilişkisinin konusu olmuştur yıllar boyunca. Bunun bir sapma olduğunu dile getirip, klasik Marksizm'in devrimci anlayışını yeniden üretmeye çalışanlar, Anti-Marksist, Anti-Sovyet suçlamalarıyla Yağcı ve arkadaşları tarafından mahkum edilmiştir. Marksizm-Leninizm'in yaratıcı yöntemine ve devrimci mirasına sahip çıkanlar, "beyin kireçlenmesi"ne uğramış bürokratlar tarafından yok sayılmıştır. Kapitalist restorasyon sürecinin mimar ve yapıları da bu bürokratik kast içinden çıkmıştır. Yağcı ve benzerlerinin bugünkü konumları geçmişlerinden bağımsız, bugünkü uğursuz rolleri, geçmişteki işlevlerinden farklı değildir. Geçmişte örtük olarak yürütülen işlev, bugün açıktan yürütülmektedir.

Yağcı ve benzerleri, bu yola "barış ve demokratik yenilenme" programıyla girmişlerdi. Bu programın gerekçesi, bilimsel-teknolojik devrimin dünyanın yapısını değiştirmesi, sınıf mücadeleleri çağının artık kapanmış olması idi. "İleri" demokrasi temel siyasi yöneliş olarak formüle ediliyordu. 1990'lı yıllar boyunca Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'da yaşanan savaşlar, ardından gelen Irak'ın işgali ve çok kısa bir süre önce Gazze'de kendini ortaya koyan Si-

yonist vahşet, dünyanın "değişen yapısı"nı kavrayabilmek açısından zengin bir malzeme sunmaktadır. "Barış ve demokratik uygarlık çağı" en temsil edici görüntüleriyle karşımızda duruyor.

IMF ile müzakerelerini sürdüren AKP hükümetinin önüne IMF'in koyduğu tablo son derece açıklayıcı ve öğreticidir. IMF'in borç vermek için ileri sürdüğü şartlar, "Emekli maaşlarından % 8 gelir vergisi alınması", "eğitim ve sağlık harcamalarının kısılması", "vergilerin arttırılması ve kamu harcamalarının kısılması" başlıklarını taşıyor. İlginç olan ise, yıllık yaklaşık 15 milyar dolar olduğu tahmin edilen silahlanma harcamaları konusunda hiçbir şart ileri sürülmemesi. Türkiye'ye en büyük silah satıcıları, elbette ki emperyalist metropollerin efendileri. IMF, bu efendilere hizmet ediyor. "Barış ve Demokratik Uygarlık Çağı" yanılsamasının gerçek karşılığı, silah üretimi ve satışının dünya çapında sürekli yükselen düzeyidir. Emperyalist metropollerin efendileri açısından, Türkiye'nin mali dengelerini bozan kuyruklarda çile çekerek kıt kanaat geçinmeye çalışan emeklî yaşlılarımızın maaşıdır, silahlanmaya ayrılan paralar değildir.

Baktığınız yerde ne göreceğinizi teorik-sınıfsal konumunuz belirler, teori bu nedenle çok önemlidir. Örneğin Marksistler, Yağcı'nın demokratikleşmenin motor gücü olarak kabul ettiği KOBİ'lere baktıklarında, her gün bir yenisi yaşanan işçi katliamlarını, İslami değerlerin kullanılması aracılığıyla kurumsallaşan patronaj ilişkileri sayesinde sendikasızlığın-örgütsüzlüğün kanıksatılmasını, yoğunlaşan sömürüyü görüyorlar. Sendika ve örgütlenme düşmanı patronlardan, demokrasinin motor gücünü çıkartmak, Yağcı'ya özgü bir derinliktir. Gerçi Yağcı bu konuda yalnız değil, onun gibi düşünenler var. Bizi ilgilendiren, Marx'ın da bu işe ortak edilmeye çalışılmasıdır. Baylar, siz bildiğiniz yoldan gidin, bataklığınız sizi ilgilendirir ama devrimci hareketin önderlerini kendi bataklığınıza çekmeye çalışmayın, kirli ellerinizi onların üstünden çekin. Marx, Kapital'in birinci cildinin "Fabrika"yı incelediği bölümünde şunları yazıyordu:

"Fabrika sistemiyle, sanki bir yerde yetistirilmiş gibi olgunlaşan ve güçlenen toplumsal üretim araçlarında sağlanan tasarruf sermayenin ellerinde, işçinin çalışırken yaşamı için zorunlu şeyi, sistemli bir soygunculuğa dönüştürür; yer, ışık, hava ve üretim sürecinin beraberinde getirdiği tehlikelere karşı onun yaşamını korumak için alınacak her türlü önlem üzerinde aynı soygun yapılır; işçinin rahatlığı için gerekli şeyler üzerindeki soygunun burada hiç

sözünü etmiyoruz. Fourier, fabrikaları, "İslah edilmiş haplsaneler" diye adlandırdığında haksız mıydı?"⁽¹⁰⁾

Kapitalizmin "İslah edilmiş hapishaneleri"nde sömürü artarak sürüyor, iş kazası olarak adlandırılan işçi cinayetleri haberlerine her gün bir yenisi ekleniyor. İçine girilen kriz sürecinde, kapitalist efendilerin elindeki en elverişli enstrüman sömürü ve zulmü arttırmak. Yüz binlerce emekçi işten çıkarılıyor, ücretler düşürülüyor. İşçi sınıfı, krizin faturasını ödememek, gerçek sahipleri olan kapitalistlere ödetmek için örgütlenmek, sınıf dayanışmasını yükseltmek ve yeni mücadele günlerine hazırlanmak zorunda. Bunun ön adımları da yaşadığımız günlerde atılıyor. Henüz genelleşmemiş, politik ifadelerini kazanmamış olan kıpırdanmalar çeşitli alanlar da ortaya çıkıyor.

Ekonomik kriz patronlara Marx'ı anımsattı. Guardian gazetesi, "Bu Karl Marx'ın hoşlanacağı bir an. Finans kapital her yönden darbe alıyor. Son Pazar günü dünyanın en büyük yatırım bankalarından Lehman Brothers'ın battığı resmen açıklandı, bir diğeri Merrill Lynch ise, aynı akıbete uğramamak için aceleyle kendini satışa çıkardı."⁽¹¹⁾ sözleriyle yaşanan gelişmeleri aktarıyor. Marx'ı, kapitalizmin en kapsamlı analizini yapan iktisatçı olarak anımsıyor kapitalistler ve onların sözcüleri. Anımsanan, sterilize edilmiş Marx'tır. Yağcı ve benzerlerine, patron gazetelerinin sütunları sterilizasyon işlemi için açılmıştır. Öteki Marx'ı da anımsayacaklar, orada kalmayacak, finans-kapital düzeninin ölüm çanı olan Lenin'i de anımsayacaklar. "Gerçekler inatçıdır."

Finans-kapitale vurulacak gerçek darbe, emekçilerin devrimci eylemidir. Krizler, kapitalizme içkindir, ancak kapitalizmin yıkılması bilinçli-örgütlü, yeni bir dünya kurmak isteyen kitlelerin eseri olacaktır. İşte tam da bu noktada Lenin anımsanacaktır, Ekim Devrimi anımsanacaktır. Ezilenlerin, sömürülenlerin o büyük günü anımsanacaktır. Lenin, "Devrim Ezilenlerin Şölenidir" diyordu. Bugün ezilen ve sömürülenlerin şölene çok daha fazla ihtiyacı var. İşte bu yüzden anımsanacak ilk büyük şölen...

Eğer kapitalizm insarılığı maddi ve manevi yoksunluğa, yerküreyi ekolojik yıkıma doğru koşar adım götürüyorsa; karşı karşıya bulunduğumuz tablo, ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik boyutlar içeren çok daha geniş kapsamlı ve çok daha derin bir uygarlık

⁽¹⁰⁾ Kapital Birinci Cilt, Karl Marx, sf. 438, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ekim 1978.

⁽¹¹⁾ The Guardian, 16 Eylül 2008

krizine işaret ediyor. Yaşanılan, Kapitalist Uygarlığın Krizidir. Ve görünen o ki, kapitalist üretim tarzının işleyiş yasaları gereği; kapitalistlerin daha fazla sömürü, daha fazla savaş ve her türden gericiğin büyütülmesi dışında bir çözüm programları yoktur. Bu durum, Sosyalist Uygarlığın dünya çapında var olmasının nesnel temellerini oluşturuyor. Yarım kalan, tamamlanmak zorunda. "Yeryüzünün Lanetlileri"nin hem yeryüzünü hem de kendilerini kurtarabilmelerinin tek yolu, bu bütünsel krizden sosyalizmle çıkmaktır.

İnsanlığın tarihi, art arda gelen kuşakların eylemesi, düşünmesi ve eyleyip, düşündüklerini bir sonraki kuşağa aktarmasıyla tutarlılık kazanıyor. Bir bütün olarak İnsanlığın zaman içinde geçirdiği değişimlerin adı tarih oluyor. Tarihteki bu tutarlılıktır ki, deneyim kategorisini, Marksist teorinin asli bir bileşeni haline getiriyor. Marx ve Engels, tarihsel materyalizmi ilk kez formüle etmeye giriştikleri çalışmaları Alman İdeolojisi'nde şunları yazıyorlardı:

"Nesillerin kendilerinden önce hazırlanmış [mevcut] olarak buldukları bu hayat şartlarıdır ki, tarihte periyodik bir şekilde ortaya çıkan ihtilal sarsıntılarının bütün mevcut düzeni altüst edip etmeyeceği konusunda son sözü söylerler. Tüm bir altüst olmanın [değişikliğin] maddi unsurları, hem mevcut üretici güçler hem de ihtilal yapacak olan ihtilalci bir kütlenin teşekkül etmiş olmasıdır. Üstelik bu ihtilalci kütlenin, o çağa kadar gelmiş olan toplumun özel şartlarına karşı çıkmakla yetinmeyip; o çağa kadarki "hayatın üretimine", o çağa kadarki "faaliyetin tümüne" de karşı çıkması, yani bu toplumun üzerine dayanmış olduğu temelin kendisine de karşı çıkması gereklidir."⁽¹²⁾

Elinizdeki bu kitapta, yukarıda dile getirilen düşünceler ışığında, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin tarihsel deneyiminden bir kesit, bir devrimciye odaklanarak yeniden kurulmaya çalışıldı. Az bilinen, üstü bir sis tabakasıyla kaplanmış politik bir deneyim ulaşılabilen bilgiler ışığında görünür kılınmak istendi. Eğer 21. yüzyıl köklü altüst oluşlara, sınıf mücadelesinin yükselişine, Sosyalist Uygarlığın dünya çapında oluşumuna gebeyseniz, Sosyalist Uygarlığın kurucu temel öznesi olacak enternasyonal işçi sınıfı ve bağlaşıkları 20. yüzyılın yakın deneyimlerinden teori ve pratik dersleri çıkarmak zorundadır.

Hiçbir şey boşuna yaşanmadı, akan terler, dökülen kanlar, tükenen hayatlar boşuna değildi. Tümü insanlığın tarihinin tutarlılığı-

⁽¹²⁾ Alman İdeolojisi, Karl Marx-Friedrich Engels, sf. 70-71, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları, 1968.

nın hammaddeleri idi. Bu hammaddeler işlenip biçim kazandığında, insanlığın tarihinin organik bütünlüğünde yerlerini alıyorlar. Ele aldığımız bu tarihsel kesitte, gerçek insanların gerçek deneyimleri var. Orada kadınlar ve erkekler görünecek. Orada hayatı elleriyle, beyinleriyle her gün yeniden yaratan kadın ve erkekleri, orada açlığın ve sefaletin kaynağı kapitalizmin "islah edilmiş hapishaneleri"nde çalışan çocuk işçileri göreceğiz. Açlıktan tükenmiş bedenlerin barikatlar üstünde zafer haykırışlarını duyacağız. Orada, kavganın ortasında yapayalnız kalsa da, direnen, teslim olmayan gerçek insanlar göreceğiz. İnsanların tutkularını, zaaflarını, erdemlerini, zaferlerini ve yenilgilerini göreceğiz.

Orada "göklere sıçrayan kahramanlık" timsali kadın ve erkekleri sosyalist idealleri için mücadele ederken, direnirken göreceğiz. Orada bir de, mücadele eden ve direnen insanların üstüne basarak kendini var etmeye çalışanları göreceğiz. Haksızlıklar, adaletsizlikler ve yanılsamalar göreceğiz. Göreceğimiz manzara, 20. yüzyıl sosyalizm deneyimlerinin yüklü olduğu zaaf ve bozuklukların bir bölümünü kavramamıza olanak sağlayacak.

Göreceğimiz manzaranın tam orta yerinde bir yaşam deneyimi bulunuyor. Bu deneyim birçok açıdan kendine özgü yanlar içeriyor. Türkiye Sosyalist hareketinin tarihi üstüne kapsamlı çalışmaları olan Rasih Nuri İleri, Bremen'de düzenlenen "Dr. Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu"na sunduğu çalışmada, bu yaşam deneyime ilişkin iki temel saptama yapıyor. İlk saptaması, "Dr. Hikmet, 1970'lere dek Türkiye'nin en uzun süre hapis yatmış (22 yıl) ve her tutuklamada polis sorgusundan sağlam çıkmış bir sosyalisttir". İkinci saptaması, "Dr. Hikmet Türkiye Sosyalist Hareketinin en fazla eser üretmiş kişisidir." Bu iki saptamada dile getirilen özellikler, 20. yüzyıl Türkiye'sinde yaşanmış benzersiz bir deneyimin köşe taşlarını oluşturuyor. Bu kitapta, devrimci irade ve inadın temsilcisi Dr. Hikmet'in yaşamının 1950'lere kadar olan bölümünü detaylı bir biçimde aktarmaya çalıştık. Bu zaman dilimi içinde yaşadığı politik süreçleri, ürettiği teorik eserleri, belli bir sistematik içinde sunmak istedik. Dr. Hikmet'in teorik evrimini ve politik mücadelesinin sonraki dönemlerini bu kitabın devamı niteliğinde olacak başka bir kitapta ele almaya çalışacağız. Dr. Hikmet'in çok yönlü ve çok kapsamlı teorik çalışmaları, daha derinlikli çabalarla ele alınmayı ve üstüne çalışılmayı bekliyor. Yeni sosyalist kuşakların bu zengin birikimden yararlanacağına, bu birikimi daha ileri noktalara taşıyacak çalışmalar üreteceğine ina-

nıyoruz. Dr. Hikmet'in yaşamı, mücadelesi ve görüşleri çok yönlü araştırmalarla, bir kolektif çalışmayla tam olarak ortaya konulabilir. Elinizdeki çalışma, ancak bir giriş niteliğindedir, inanıyoruz ki Marksist teori ve eylemin yaşayacağı rönesanşta, Dr. Hikmet'in tarih araştırmaları mutlaka yerini alacaktır.

Bu kitabın oluşmasında birçok arkadaşın katkıları var, bu yönüyle bir kolektif kitap olarak kabul edilebilir, Ulaş, Nazlı, Semra, Bahar, Caner, Ahmet ve Cengiz bu çalışmaya destek verdiler, tümüne teşekkür ediyorum. Kusurların tümünün sorumluluğu bana aittir. Bu noktada, çalışmanın her aşamasında desteğini sunan Haşmet ağabeyin bu kitabın oluşumundaki katkısını özel olarak belirtmeliyim. Onun desteğı olmasaydı bu çalışma da olmayacaktı. Taslak metni dikkatle okudu, görüşlerini bildirdi, öneriler geliştirdi, çalışmanın her aşamasında moral destek sundu. Nizamettin ağabeyin değerli katkılarını dile getirmeliyim. O da, metni okudu, görüşlerini bildirdi. Suat ağabey, yıllardır süren sohbetlerimizde verdiği bilgilerle bu kitabın zemininin oluşmasına çok katkı sunmuştur, kitabı yayınlanmadan önce okudu, öneriler geliştirdi. Hepsine teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın gerçekleşmesine devrimci morali ve düşünceleriyle destek sunan şamil ağabeye ve metni okuyup eleştiri ve öneriler sunan Oğuz'a da teşekkür ediyorum. Ülkede yaşanan yozlaşmadan en fazla pay alan kesimlerden biri de aydınlar olmuştur. Bu yozlaşmaya karşı onurlu bir direniş gösteren, emeğin ve özgürlüğün 90'lık genç ve gür sesi Vedat Türkali, kitabı yayınlanmadan okudu ve görüşlerini bildirdi. Ona da duyarlılığından ötürü teşekkürü görev biliyorum. 90 yaşa rağmen, kitabı en hızlı okuyanlardan biriydi, çıkardığı notlar ve saptadığı iki maddi hata, yüreğinin ve zihninin ne kadar genç olduğunun en güzel göstergeleri oldular.

Kitabın yayına hazırlanması ve yayınlanması sürecinde titizlikle çalışan Sosyal İnsan Yayınları emekçilerine de teşekkür ediyorum. Arif tüm yoğunluğu arasında metindeki imla hatalarını saptadı ve düzelitti, içeriğe dair öneriler geliştirdi. Ona, sunduğu destek için teşekkür ediyorum. Barış, yoğun işleri arasında kaset çözümlerini yetiştirdi, kullanılabılır hale getirdi. Ona da teşekkürü borç biliyorum.

Erken bir dönemde beni kitapların dünyasına taşıyan, kitaplarla süreklileşmiş bir ilişki kurmama yol açan anneme de gecikmiş bir teşekkür borcum var, ona da bu vesileyle teşekkür ediyorum.

Ve Kemal Amca...

Kemal Amca, çocukluk yıllarımda yaz tatillerini geçirdiğim küçük Anadolu kentinin emektar kitapçısıydı. Küçük kitapçı dükkanında sol dergi ve gazeteler de satıyordu. Oğulları 70'li yıllarda küçük kentin tanınmış devrimcileri idiler. Yaz tatillerinde en fazla vakit geçirdiğim yer Kemal amcanın küçük kitapçı dükkanı olmuştu. O yıllarda nefessiz okuduğum "Milliyet Çocuk Klasikleri Dizisi" kitaplarının neredeyse tümünü Kemal amcadan almıştım. Kemal amcadan kitap almak, aynı zamanda, hemen kitapçının bitişiğindeki tatlıcı dükkanından istediğim tatlıyı beğenip herhangi bir bedel ödemeksizin alabilmek anlamına da geliyordu. Bir ara, tatillerde Kemal amcanın yanında çiraklık yapmayı bile düşünmüştüm. Bu tasarımı gerçekleşmedi.

Çünkü:

Yaz aylarının boğucu sıcağının içine giremediği "hayat" denilen bahçelere sahip evlerin henüz yok edilemediği günlerin birinde, "hayat"ta öğle yemeği için masadaki yerlerimizi aldıktan bir süre sonra, o korkunç haber geldi... Çiğnemekte olduğum lokma boğazıma takılıp kalmıştı...

Kemal amca, kitapçının önünde delik deşik olmuş bedeniyle kanlar içinde yatıyormuş...

Kemal amcayı delik deşik eden o korkunç mermiler benim çocuk dünyama sıkılmıştı...

Kemal amcanın delik deşik olmuş kanlar içindeki silüeti belleğimin derinliklerine kazındı...

Uzun yıllar sonra, katıldığım ilk anti-faşist gösteride Kemal amcanın en canlı haliyle yanıbaşında olduğunu duyumsadım.

Yayıncılığa başlayıp, "Kontrgerilla Kışkacında Türkiye"yi yayınladığım gün Kemal amca dost gülüşü ve tüm sevimliliği ile yine yanı başımdaydı. Kitabın, 12 Eylül öncesi faşist katillerin işlediği cinayetleri irdelleyen bölümleri arasında gezinirken, hep "Kemal amcadan bir aferin aldım" duygusunu yaşıyordum.

Kemal amcadan alıp okuduğum bir kitabın adı "Sonsuz Kaçış" idi, yazarı Nevil Shute. Kitapta, bir grup Yahudi çocuğu Nazi işgalı altındaki sınırlardan dışarı kaçırmaya çalışan aksi bir ihtiyarın öyküsü anlatılıyordu. Nefes nefese okuduğumu çok iyi anımsadığım bu kitap, Naziler'in uyguladıkları zulmü ve yaydıkları korkuyu o denli güçlü anlatıyordu ki, korkuyla acaba bu Naziler tekrar iktidara gelebilirler mi sorusunu sormaya başlamıştım büyüklerime. Çok zaman geçmedi... Naziler'in siyasal yandaşlarının her ülkede bulunduğunu, baskı ve

zulüm konusunda da Naziler'den hiç de geride kalmadıklarını Kemal amcanın acı kaybıyla öğrendim. Çok uzun yıllardır, Kemal amcanın kitapçı dükkanı yok, o dükkanda uzun yıllardır kaçak eşyalar satılıyor. Sanırım, ülkede yaşanan değişimi bundan daha çarpıcı biçimde temsil edebilecek örnek az bulunur. Katiedilme nedeni, gazete, kitap ve dergi satmak olan birisinin dükkanında, ülkeye kaçak olarak sokulan eşyalar açıktan, hiçbir koğuşturmaya uğramadan satılıyor yıllardır. Kaçak eşya satıcıları sürekli daha çok para kazanıyor, kentin saygın eşrafı olarak kabul ediliyorlar.

Çok uzun yıllardır, o caddeden geçmiyorum, o sevimli dükkanı ve sevimli insanı bende saklı karelerle yaşıyorum. Sürekli yeni gelen kitapların arka kapak yazılarını okuyorum, fiyatlarına bakıyorum, cebimdeki parayı tekrar tekrar hesaplıyorum, dedemin dükkanına gidip ondan biraz daha para almayı düşünüyorum, hava çok sıcak, üşeniyorum... Tatlıcıya geçip, tatlıları seçiyorum... Bir taraftan tatlı yerken, bir taraftan hesap yapıyorum... Sonra seçtiğim kitapları ayırıyorum, utana sıkıla Kemal amcaya ne kadar "tenzilât" yapacağını soruyorum... O her zamanki sevecen bakışlarıyla "sen istediklerini seç al" diyor. Gülererek, "nasıl olsa deden akşam eve giderken buradan geçecek, ben üstünü ondan alırım"... Dünyalar benim oluyor... O gün çok şanslı bir günümdeyim... Dükkanın önünde, elindeki tasları birbine vurarak geldiğini haber veren meyan kökü şerbeti satıcısı duruyor. Kemal amca buzlu şerbetleri kapıyor... Her yerin ateşle kavrulduğu o temmuz sıcağında daha ne istenir? Kitapları poşetlere koyup, bir an önce sıcağın giremediği "hayat"a kendimi atıp, kitapların dünyasına girmek için yola koyuluyorum. O sevecen, dünya iyisi adam ardımdan gülümseyerek bakıyor.

Çok zaman geçmedi, bu kez çocuk gözlerimle ülkenin koca bir hapishaneye dönüştüğü 12 Eylül günlerini izlemeye başladım. Bütün çocukluğum boyunca, çocuk dünyamda, onuru, erdemi ve sevgiyi temsil eden iki yakınımı 12 Eylül zindanlarına kaptırdığımda şaşkınlık içindeydim. Koca bir aileden neden o ikisi seçilmişti? En erdemli, en onurlu ve en sevecen oldukları için mi? İlk gençlikte, başımda esen kavak yellerini kovalayabildiğim zamanlarda, bu çocukluk deneyimleri üzerine düşünüyorum, sorularıma yanıtlar bulmak için yine kitaplara başvuruyordum. İşte sorularıma yanıtlar bulmak için çıktığım yol, beni aldı ve bu kitaba getirdi. Belki biraz fazla kişisel ve uzun bir giriş oldu, ancak Kemal amca şahsında eşitlik-öz-

gürlük-kardeşlik ve sosyalizm mücadelesinde yitirdiğimiz tüm yol-
daşlarımızı ve iki yakınım şahsında da "yaş ve taş" zindan duvar-
ları arasına kapatılmış ve halen kapatılmakta olan tüm insanlarımızı
şükranla anmak ve onlara minnet duygularımı ifade etmek iste-
dim. Çünkü uzun yıllardır o Anadolu kentinde Kemal amca ve di-
ğer kaybettiklerimiz anılmıyor, o insanlar ve o mahşer günleri ye-
ni kuşaklara anlatılamıyor. Yeni kuşaklar, o dükkanda hep kaçak
eşyaların satıldığını düşünüyorlar. Oysa orada hep kaçak eşya sa-
tılmıyordu. Orada Kemal amca ve onun yerlerine her gün yeniden
özenle yerleştirdiği kitap, dergi ve gazeteler vardı...

Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht, 90 yıl önce Almanya'da fa-
şist Freikorps çeteleri tarafından vahşice katledildi. Rosa, ölümün-
den bir gün önce, son yazısında şöyle sesleniyordu:

"Berlin'de düzen hüküm sürüyor!" Sizi, budala zaptiyeler! Ya-
rından tezi yok, kıyamet günü kopmuşçasına, tüm tantanasıyla, en
ummadığınız yer ve anda devrim karşınıza yeniden çıkacak ve
haykıracaktır: Vardım, varım, varolacağım!"⁽¹³⁾

Katledilişlerinin 90. yılında, dünyanın dört bir yanında Rosa ve
Karl Liebknecht anılıyor, toplantılar, gösteriler yapılıyor. Kitapları ye-
niden yayınlanıyor. Yaktıkları meşale elden ele dolaşıyor. Aynı dö-
nemde, Berlin'de bulunan Türkiyeli öğrenci ve işçilerin yayınladığı
Kurtuluş dergisi, Dr. Hikmet'in deyişiyle, Türkiye'de "ilk bilimsel sos-
yalizm eğilimlerinin dergisi oldu." Bu dergiyi çıkaran grup, Rosa ve
arkadaşları tarafından kurulan Spartaküs Birliği'nden yoğun biçim-
de etkilenmişti ve bu Türkiyeli grup uzun yıllar "Spartakistler" ola-
rak adlandırılacaktı. Bu grubun faaliyetleri, Türkiye sosyalist hare-
ketinin geleceği üzerinde belirleyici etkiler yapmıştı, Dr. Hikmet, o
devrimci ocakta yetişmişti. Otobiyografisinde anlattığı gibi, Tıbbiye-
li genç komünistler, Rosa ve Karl'ın ölüm yıldönümünde o büyük
devrimcileri flütle anmışlardı. Rosa'nın sözleri canlı ve yaşıyor...
Devrimci önderlerin yaktıkları meşaleler elden ele dolaşıyor, ezilen-
lerin, sömürülenlerin dünyasını aydınlatmaya devam ediyor...

⁽¹³⁾ Spartakistler Ne İstiyor?, Rosa Luxemburg, sf. 36, çev. Ragıp Zarakolu, Belge
Yayınları, Ağustos 2008.

Öykümüz, Osmanlı'nın "en uzun yüzyıl"ının bittiği, yeni bir yüzyılın açıldığı günlerde, Makedonya'da başlıyor. Uluslararası siyasete "Balkanlaşma" kavramını kazandırma yolunda ilerleyen, köklü alt üst oluşlarla kaynayan bir coğrafyada, Osmanlı'nın batı ucunda küçük bir kasaba...

Priştine⁽¹⁴⁾...

Balkanlar, Osmanlı'nın son yüzyılında milliyetçi akımların, bağımsızlıkçı ulusal hareketlerin yatağı konumundadır. Gerek Osmanlı burjuva demokratik hareketlerinin, gerekse de sosyalist ve işçi hareketlerinin⁽¹⁵⁾ ilk ortaya çıktığı, varlık kazandığı alanlar olarak siyasal tarihte önemli bir yer kaplar. Derebeyi Osmanlı devletine karşı, siyasal başkaldırının merkez üssü konumunu kazanır.

O yıllarda, farklı ulusal toplulukların ve farklı dinsel grupların iç içe yaşadığı Balkanlar'da, ulusal ve dinsel çatışmalar siyasal ve toplumsal yaşamın merkezine yerleşmiştir.⁽¹⁶⁾ Balkanlar, Osmanlı'dan Cumhuriyete intikal edecek olan, modernleşmeci-aydın muhalefetinin en önemli beslenme kaynağıdır. TKP öncüleri ve son dönem Osmanlı siyasetinde ciddi rollere sahip olacak önemli bir insan grubu da aynı coğrafyanın ürünüdür. Balkanların canlı toplumsal ve siyasal ortamı, siyasal ilgi ve bilincin uyanmasına uygun bir zemin sunmaktadır.

Hüseyin Hikmet, böylesi koşullarla çevrelenmiş bir toplumsal hayata doğmuştur. Kendi kaleminden çıkan denemesinde, o günleri anlatır.

⁽¹⁴⁾ "Bazı maznunlar, hüviyetlerinin tesbiti esnasında, Riyasetin suallerine taarruzkar ve haşin ifadelerle cevap vermişlerdir. Ezcümle Doktor Hikmet Bey, nerede doğduğunu bilmediğini, nüfus tezkeresinde İstip gösterildiğini söylemiş" 1929 TKP Davası, Sf. 16, Der. Erden Akbulut, Tüstav Yayınları, Aralık 2005.

⁽¹⁵⁾ Bkz. Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950, Der. D. Qıvırt-E.J Zürcher, Çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

⁽¹⁶⁾ Bkz. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, Der. Eric Jan Zürcher ve Mete Tunçay, Çev. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

“Osmanlı İmparatorluğu Makedonyası’nın Priştine kasabasında Hüseyin Bey Posta-Telgraf Müdürü iken, eşi Münire Hanımdan Hikmet doğuyor. Kosova vilayetinin İştîp⁽¹⁷⁾ kazasında hastalanıyor. Bir gece, Bektaşî tekkesi türbesinde yatan Ali Baba, sandukasından fırlayarak Seher teyzenin rüyasına giriyor. Çocuğun iyileşmesi isteniyorsa, Ali adıyla adlandırılmasını, o zaman Hazret-i Ali gibi “Kılıcı kuvvetli” olacağını, yoksa öleceğini bildiriyor: Hikmet “Ali” oluyor. Henüz konuşmasını beceremezken, Pakize teyzesinin okuduğu kız mektebine götürüldükçe, kucaktan sıralar üstüne çıkarılıp davul taklitli nutuklar çekiyor. İyi alâmet değil...”

Küçük Hikmet’in hastalığı karşısında ailenin tutumuna bakıldığında, Balkanlar’da yaygın olan Bektaşîliğin aile üyeleri üzerinde etkili olduğunu düşünebiliriz. Aile üyelerinin güçlü dayanışma bağlarına sahip olması, yaşamlarının daha ileriki dönemlerinde de dikkati çeken bir özellik olacaktır. Yine, yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde de değişmeyen bir başka özellik, o yıllarda ailenin tek çocuk üyesi olan Hikmet’in etrafını saran sevgi halesidir. Babasını kaybetmesinin ardından, Hikmet, anne tarafından yakın akrabalarıyla birlikte yaşamaya başlayacak, yaşamlarının sonuna dek onlarla çok güçlü bağlara sahip olacaktır.

Balkanlar’ın bu olağanüstü zamanları, güçlü bir dayanışma ve paylaşımın, yaşamın temeline yerleşmesine yol açar. Nereden geldiği bile belli olmayan saldırılar ve kaos ortasında yaşayabilmek için paylaşmak ve dayanışmak gerekmektedir. Bu olağandışı günlerde küçük Hikmet, ilk uzun yolculuğuna çıkar. 6 yaşındadır. Osmanlı, ekonomik ve politik krizlerle sarsılmaktadır. İlk örgütlenmesini 1899’da İstanbul’da Askerî Tıbbiye’de üç öğrencinin oluşturduğu İttihat ve Terakki, özellikle ülkenin batı bölgelerinde örgütlenme ve propagandayı hızlandırmıştır. İttihat ve Terakki’nin Selanik Komitesi’nin merkezinde yer aldığı politik etkinlikler son derece güçlü biçimde yayılmaktadır. 1906 Temmuz’unda, İttihat ve Terakki’nin önderliğindeki subaylar, Makedonya’da Osmanlı Sultanına karşı başkaldırıyı başlatır. İlk harekete geçen Resne garnizonu subaylarından Niyazi Bey olmuştur. Makedonya dağlarında silahlı direnişe geçen Resneli Niyazi Bey, başkaldırdaki amaçlarının, “öz-

⁽¹⁷⁾ Kuvılcımlı’nın bu denemede verdiği bilgilerden hareket ettiğimizde, Priştine’de doğup, nüfusa kaydının İştîp’te yapılmış olması mümkün görünmektedir.

gürlük, eşitlik, kardeşlik elde etmek⁽¹⁸⁾ olduğunu açıklıyordu. 1908 Devrimi başlamıştı.

"Hüseyin Bey Yemen-Hicaz PTT Başmüdürlüğüne aktarılıyor. Gidiş o gidiş. Çocuk babanın adını bile anmıyor. Seher teyze ve subay enişte ile Koçan'a, Cumâibâlâ üzerinden Bulgar eşkiyası bayram eden kalabalıklar ortasına bayraklarla donanmış bir tren gelince, vagonlara sinmiş sakallı Abdülhamit paşalarının kırmızı feslerini didik didik yırtıp havaya fırlatan Hürriyet oluyor."

Ailesi ile birlikte yollara düşmüş olan küçük Hikmet, Osmanlı'nın ilk burjuva demokratik devrimine tanık olmaktadır. Serez'de halk kitlelerinin "hürriyet" coşkusuna tanıklık eden küçük Hikmet, ileride, "insanlığın biricik ve sürekli gelişimini sağlayacak şuurlu devrimi, başka deyimle: Tarihsel devrim yerine sosyal devrimi geçiren en şuurlu ve en orijinal büyük devrimcidir. O bakımdan, sosyal devrimler çağı demek olan modern çağın ilk en önemli müjdecisi" olarak tanımlayacağı Şeyh Bedreddin'in boynuna ipin Serez'de geçirildiğinden de, onun devrimci kalkışmasının burada boğulduğundan da habersizdir.

Gerek Makedonya'da yaşadıkları, gerekse de yolculuk boyu önünde akıp giden sahneler, muhtemelen Hikmet'in sosyal ve siyasal olaylar hakkında sorular sormasının yolunu açmıştır. Bu olağanüstü çalkantılı günlerde art arda gelen sosyal ve politik patlamaların sonuçları ile doğrudan kendi yaşamında karşılaşan biriyle, bunları korunaklı ve rahat bir mekanda gazetelerden izleyen birinin vereceği tepkiler ve yaşananlardan etkilenme dereceleri kuşkusuz birbirinden farklıdır.

"Balkan Harbi patladığı gün çocuk kendisini yeniden İştîp'te buluyor. Ulusların kanlı göçü başlamıştır. Çocuk, birkaç güne kadar geri dönmek üzere göçmenler mahşerine kapılıyor. Bir omuzda taşınmaz Manliher tüfeği, öbüründe Kur'an-ı Kerim kesesi. Yollarda kaybolan ola, yayan Köprülü'ye bir buğday vagonuna ulaşıyor. Trenle yarı aç inilen Selanik'te: Çocukları insan ve hayvan ayakları altında çiğneyen Panik'in, bezirgan yanında bir hafta Çırak'lığın, kırk para kazanmak için yarım saat süren tesadüfi Hammal'lığın, yatılıp da bir daha kalkılmayan Ölüm'ün ne olduğunu acı acı öğreniyor."

⁽¹⁸⁾ Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Asatoviç Petosyan, sf. 308, Çev. Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Nisan 1974.

Küçük Hikmet'in çocukluk yılları, yollara düşen insan yığınlarının trajik öyküsünün izlerini taşır. İmparatorluğun dört bir yanında insan yığınları oradan oraya savrulup durmaktadır. Küçük Hikmet, bu yıllarda savaş ve ölümün acımasız gerçekliğiyle yüz yüze gelir. Onun çocukluk yılları, coğrafyalar arasında gezinen, milliyetçilik ve savaşın yarattığı acılarla "erken büyüme" zorunda kalan bir kuşağın dramatik öyküsünü yansıtır. Açlık, aç kalmamak için yapılan çiraklık, hamallık, tümü hayatın en temel gerçeklikleriyle erken bir dönemde karşılaşmasına neden olmaktadır.

Aç kalmamak için hamallık yapmak zorunda kalan bir çocuğun, bunun nedenlerini sorgulaması, adaletsizliklerin kaynakları hakkında düşünmeye başlaması son derece olağandır. İleriki yıllarda, devrimci mücadelede sergileyeceği ödünsüz sınıfsal netliğin kaynakları arasında bugünlerde yaşanan olayların olduğu kesindir. Kişiliğinin en temel çizgilerini oluşturan emekçilik, sadelik ve kararlılığın bugünlerde yaşadıkları ve gözlediklerine dayalı olması kuvvetle muhtemeldir.

Savaşın ve "yatılıp da bir daha kalkılmayan ölüm"ün coğrafyası giderek genişleyecektir. Çatışan emperyalist odaklar, dünyayı yeniden paylaşmak için acımasız bir savaşa doğru koşar adım ilerlemektedir.

"Bir aile kolunun bulunduğu İstanbul'a geçiş. Zabit Murat dayıyla Erzurum yerine gidilen Kuşadası. "Delice Emin Efendi" nin iptidai ve rüştiye mektebi. Tahta tüfeklerle asker talimleri: Ateş - Barut - Bomba lakapları. İlk sinema salonunda:

*Bahriyeliyiz biz sağımızdan solumuzdan
Cüşân ederiz yıldırımını her dağımızdan."*

Küçük Hikmet'in önünde yepyeni bir dünya açılmaktadır. İstanbul... Ama çok zaman geçmeden, yeni bir yolculuk için yollara düşülecektir. Dayısının görevi nedeniyle bu kez Kuşadası'na gidilmektedir. Hikmet, erken yaşına rağmen, dönemin atmosferinin etkisiyle askerliğe merak sarmıştır. Ateş ve barut, erken bir dönemde yaşamına zaten girmiştir. Taşımakta güçlük çektiği Manliher tüfekle tanışmıştır ilk kez silahlarla. Eğitimini de sürdürmektedir Kuşadası'nda. Kuşadası günlerinde, şövalyeliğe özenir Hikmet. Kişiliğinin temel özelliklerinden biri bugünlerde şekillenmektedir.

"Kuşadası'nda sömürürce okuduğum o uydurma Şövalye de Ragastan romanları yok mu? Onlar benim canıma okudu. O yaşta

tahta kılıçları ele alıp az mı Feyzi ile "Primvera" ve "Hak" yolunda düellolar ettikti. O çocuk egzersizleri beynimde silinmez izler bırakıp karakterimi belirlelendirmekte çok büyük etken oldular sanıyorum.⁽¹⁹⁾

"Efes harabelerinde diz çökerek hedefi 11'den sahici mavzerle vuruş. Birinciliğe Celal Nuri'nin "Tarih-i İstikbal" kitabından ödül: Düşmesine basınca göklere uçan koltuklar. Saltanatları dinamitle havaya uçuran nihilistler. Teravihten sonra namaz kıla kıla sahura dek camide uyuya kalış. Çatıveren Birinci Cihan Harbi. Her Allah'ın puslu günü Sısam adasında sökün edip kasabacığın üç beş yapısını delik deşip etmecesine yıldırımlar yağdıran İngiliz ve Fransız savaş gemileri. Pakize teyzenin 38'likle vuruluşu. İnsanların tavuk gibi öldürölüşü.

Hikmet'in camide uyuyacak denli dindar oluşunda, çocukluk günlerinin bu zorlu koşullarının etkisi mutlaka vardır. Hikmet'in siyasete ve toplumsal olaylara ilgisinin yoğunlaşmaya başladığı dönemi bu yazdıklarından çıkarabiliyoruz. İç dayanışmanın son derece güçlü olduğu ailesinden birini yitirmek, genç Hikmet'te dayanılmaz acılara neden olmuştur. Diğer teyzesi Seher Hanımla ölümüne dek sürececek olan sıkı dostluk ve yoldaşlıkları, bunun en önemli göstergesidir. Savaşla birlikte, tavuk keser gibi insan öldüren İngiliz ve Fransız gemilerine duyulan tepki, erken politikleşmenin en önemli kaynaklarından biri olmalıdır.

"İkinci Muğla'ya gidiş. Aydın, Söke yollarında açlıktan, bitkinlikten can vermiş "tebdil havalı" Mehmetçikler. Muğla İdadisi, sonra Sultanisi. Trampetçilik, Filtre, Çekirge mücadelesi. Nisfiye, Nay. Mezarlığını sakız ağacına bağlı, gözleri camlaşmış, kurşuna dizilen sayısız asker kaçakları. Her gece bir karakolu basan Eşkiya Demirci'nin kestiği başlar. Karakolda çeşit çeşit işkenceler. Murat dayının ölümü. Tatilde âşâr damgacılığı. Ekin harmanlarının güzelliği. Ölümünden sonra daha acı gelen Osmanlı İmparatorluğunun bozgunu."

Hikmet yine yollardadır. Bu kez geçtiği yollar, Osmanlı'nın yıkılışına tanık etmektedir onu. Yıkıntılar altında yok olan insanlar, tükenen hayatlar... ve Muğla. Eğitimi devam etmektedir, ancak etrafta olup bitenler, sürekli sorular sormasını gerektirmektedir. Yine ölüm... Hem de en çok sevdiği, en çok güvendiği yakınlarından biri... Murat dayı... Çalışmak zorundadır. Ekin harmanlarının uçsuz

⁽¹⁹⁾ Günlük Anılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 106, Sosyal İnsan Yayınları, 2009

bucaksızlığını izlerken düşünmektedir, tüm bu olup bitenleri. Ülke çok daha karmaşık ve zorlu günlere doğru ilerlemektedir...

Devrimci sosyalist düşüncelerinden ve bu düşüncelerini eyleme geçirme kararlılığından bir an olsun vazgeçmeme, bağlı olduğu düşüncelere çok güçlü bir tutkuyla sarılma ve tüm yaşamını bu düşüncelere uygun biçimde yaşama iradesi, ileriki yıllarda Hikmet'in en belirgin kişilik özellikleri olarak ortaya çıkacaktır. Bu özelliklerin onun kişiliğini belirleyen temel öğeler olarak şekillenmesi, onun çocukluk yıllarının koşullarını belirleyen nesnellikle doğrudan ilişkilidir.

"İzmir Yunan işgalinde. Depolardan silah çekme. Kuvay-ı Milliye gönüllülüğü. Havada meteliği, tabancayla vuran Yörük Ali Efe, Zeybekler, Aydın Cephesi, Çine Köprüsü. "Köyceğiz Kuvay-i Milliye Askeri Kumandanlığı'na tayin" edilmiş. Toprak beylerinin vurdum duymazlıkları ve nobranlıkları. Dağ Türkmenlerinin sıcak ana yüreklilikleri. Litoğrafya'da elle basılan Menteşe gazetesi. Bolşevikler, Kızılara! Bayrağımızın rengi. Elaltından İtalyanları çağıran Mutasarrıfa karşı gizli gençlik teşkilatı ve hücumlar. Muğla ansızın İtalyan işgalinde. Yunan'a karşıymış: "Gâvur değil mi?" Yağlı boya kartal resmiyle yayan Marmaris yolları... Sıtmanın mezarlığa çevirdiği tüm köyler. Rodos'tan İstanbul'a aktarma."

Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, yıkıntılar içindeki ülke işgal edilmiştir. Ülkenin çeşitli bölgelerinde, Kuvay-ı Milliye hareketi başlamaktadır. Hüseyin Hikmet, henüz 17 yaşında, Kuvay-ı Milliye gönüllüsü olarak, Ege Dağları'nda Yörük Ali Efe'nin çetesinde yerini almıştır. Savaş ve silah yabancıası değildir. Ağır koşullarda geçen çocukluk dönemi, onu savaşa ve savaşçılığa hazırlamıştır. Kuvay-ı Milliye günlerinde önemli bir sosyal gerçeklikle tanışır. "Dağ Türkmenlerinin sıcak ana yüreklilikleri" biçiminde ifade ettiği bu gerçeklik, ileride, tarihin her saklı köşesinden çekip çıkarmaya çalışacağı komün toplumuyla, belki de ilk kez tüm canlılığıyla tanışmasını sağlamıştır. Köyceğiz Kuvay-ı Milliye Komutanlığı, sosyal ve siyasal mücadelenin iç içe geçmişliğinin kavranması ve sıcak mücadelenin kendine özgü yanlarının öğrenilebilmesi açısından bir laboratuvar niteliğindedir.

Kızılara'ı da ilk kez bu dönemde duymaktadır. Emperyalist savaşın yıkıntıları altından cüretle çıkıp, yeni bir dünyanın kurulmakta olduğunu haykıranların sesleri Ege Dağları'na kadar ulaşmaktadır. Kızılara, Çarlık Rusya'sının gizli anlaşmalarını deşifre etmekte, bütün mazlum milletleri emperyalist haydutlara karşı ortak mücade-

leye çağırılmaktadır. Yüreği sömürü ve zulme karşı mücadele isteğiyle çarpan Hikmet, bu çağrıya kayıtsız kalabilir mi?

Kuvay-ı Milliye günleri, Hüseyin Hikmet'in ülkenin politik ve toplumsal güçlerini savaş içinde somut olarak kavramasını sağlamıştır. Toprak beylerinin temel toplumsal karakterleri bu mücadele günlerinde gözlerinin önüne serilmektedir. Menteşe gazetesi. Yaşamının son günlerine dek sürecektir yazı uğraşı başlamaktadır. Mutasarrıfın, İtalyanlar'ı el altından çağırması, genç Kuvvacının aklının alabileceği bir şey değildir. Mutasarrıfa karşı mücadele başlatılır, ve, yine yollar...

"Vefa Lisesi Müdürü"nün Kuvay-ı Milliye kalpağını ve çizimlerini "talebelliği yakışsız" buluşu. Ailenin kökten işçileşmesi. Ali Kemal: "Kalpak bir alamet'i üriş oldu. Kalpaklıyı nerde görürsen vur! Sultani 9'dan İmtihan ile İstanbul Tıp Fakültesine. Ölüm kalem."Tıbbiye'i Askeriye'i Şahane'ye müsabakayla müstezadlı gazel;

*"Ey melce'i ulvi, ebedi hislere makes
Sail sana bikes
Ya sen de serap, sen de m masumlara kabus
Bir talihe pabus?"*

Sınıfta çıkan Yıldız dergisinde mistisizm:

*"Çiçekten buluttan bir şenme alıp
Hul dedik meclis'i rindane geldik
Bir lokma, bir hırka, bir külah kafi
Yunusla bir bir İmtihane geldik
Costuk ta, yahu asumane geldik..."*

İstanbul'da yeni bir yaşama adım atan Hüseyin Hikmet, Vefa Lisesi'nde eğitime başlarken, okul müdürünün giyim tarzı karşısındaki olumsuz tutumuyla karşılaşır. Ülke bölünmüştür. Ya onurlu ve özgür bir yaşam için mücadele, ya da emperyalizmin boyunduruğu altında soysuzlaşma... İstanbul'da yaşamak güçtür. Aile tümüyle işçileşirken, annesi Münire hanım ve teyzesi Seher hanım'ın en büyük istekleri Hüseyin Hikmet'in eğitimini başarıyla tamamlamasıdır. Tüm bu zorlu yıllarda, Hikmet'i yaşama daha güçlü bağlarla bağlayan unsurların en başında, annesi ve teyzesinin onu sevgiyle kuşatan varlıkları gelmektedir.

Askeri Tıbbiye sınavını kazanan Hüseyin Hikmet, elbette ki, bu seçimi yaparken, en fazla yollarda gördüğü ve çocuk belleğine kazınan manzaraların etkisi altında kalmıştır. Yollarda tedavisizlik yüzünden ölen askerler, sıtmanın kırıp geçirdiği insan kabileleri tüm yaşamı üzerinde derin izler bırakacak etkiler yaratmıştır. Annesi ve teyzesi tütün işçiliğine başlar. Tıbbiyeli Hikmet, henüz Ege Dağları'nda Kuvay-ı Milliye gönüllülüğü yaparken öğrenmiştir Kızılların, Bolşevikler'in varlığını. Merakı ve sempatisi giderek artmaktadır. Kimdir bu kızılar? Nasıl oluyor da bütün dünyaya kafa tutuyorlar?

"Tıbbiye Camiinde askeri imamin arkasında tek sadık cemaat: Hikmet Hüseyin Efendi! Tıbbiye de İstanbul gibi İngiliz işgali altında. "Dünyayı sarsan" broşürler, gazeteler. "Kül ya eyyühel-kafirün..."⁽²⁰⁾ suresinden materyalizme atlayış. Türk Ocakları. Kurtuluş, Aydınlık mecmuaları. Sosyalizm... Anadolu'ya bütün sınıflarıyla geçme hazırlığı. Gelen gizli emir: "Şimdilik derslerinize çalışın!"

Hüseyin Hikmet, Askeri Tıbbiye günlerinin başlangıcında, henüz dındardır. Kendi ifadesiyle, "askeri imamin arkasındaki tek sadık cemaattir." İnançlarına bağlılık onun temel kişilik özelliklerinden biridir. İleriki yıllarda, bu özelliği hemen her süreçte kendini güçlü bir biçimde açığa çıkaracaktır. Ekim Devrimi'nin rüzgarları tüm doğu dünyasını harekete geçirmektedir. 1-8 Eylül 1920 günlerinde Bakü'de toplanan "Birinci Doğu Halkları Kurultayı"nda, 20'den fazla doğu halkının temsilcisi emperyalizme karşı mücadele perspektiflerini tartışmak için bir araya gelmiştir.⁽²¹⁾

Askeri Tıbbiye, politik geleneği olan bir okuldur. Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşen siyasal oluşum, Askeri Tıbbiye sıralarında bir arada bulunan üç kişi tarafından 1899'da kurulmuştur. 23 Aralık 1907 sabahı, Askeri Tıbbiye öğrencileri uyandık-

⁽²⁰⁾ Dr. Hikmet, "Allah Peygamber Kitap" başlığıyla yayınlanan çalışmasında "Kül ya eyyühel-kafirün" suresi hakkında, Muhamed'in peşine düşen pleplerin fakir-fukara yığınları yanlarına çekerek bir tarihsel devrime girişmeleri sürecine işaret eder ve şunları yazar. "Bunun en iyi yolu yeni bir din bayrağı açmaktır. Çünkü kutsallaştırma gidişi, o çağda biricik geçer ilgi alanıydı. Fakir - fukara edebiyatı ancak din bayrağının içinde değer kazanabilirdi:

Kafirün Süresi:1- "De ki: Ey nankörler!" 2- "Ben sizin yaptığınız ibadeti yapmam"

6- "Sizin dininiz size, benim dinim banadır"

İçine girilen tarihsel devrimin yöresel ayrımları - sınıflı boyutları bu yüzeysellikteydi. Ancak utki - perspektifi boyutları, yöreden - bölgeye ve evrensele çıktıkça derin menfaatlerle örgülenip kuşatılmıştı."

⁽²¹⁾ Bkz. Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü 1920 (Belgeler), Koral Yayınları 1990.

larında okulun duvarlarına kömürle yazılmış şu yazıları görmüşlerdi: "Yaşasın Hürriyet, adalet, müsavat! Kahrolsun istibdat, kahrolsun zulüm!"⁽²²⁾

Askeri Tıbbiye'deki bu gelenek canlı biçimde yaşamaktadır. Dr. Hikmet'in yazdıklarından, bütün sınıfın Anadolu'ya geçme hazırlığı yaptığını öğreniyoruz. Ancak Ekim Devrimi, ülkede de yankılar yapmıştır. Askeri Tıbbiye sıralarında Komünizm ve Ekim Devrimi de merakla tartışılmakta, bu büyük atılımla ilgili her şey öğrenilmeye çalışılmaktadır. Hüseyin Hikmet, Askeri Tıbbiye kütüphanesinde bulduğu L'Humanité gazetesini okumaya başlamıştır.⁽²³⁾ Hüseyin Hikmet'in sosyalist düşüncelerle tanışması, bu gazeteyi okuyarak gerçekleşir ve ardından Kurtuluş, Aydınlık mecmuaları ve sosyalizme atlayış... Tıbbiyeli Hikmet'in bu yıllarda okuldaki çeşitli protesto eylemlerinde aktif bir biçimde yer aldığını yaşamının son yıllarında Latife Fegan'a verdiği kimi bilgilerden öğreniyoruz.

"Ağabeyi Şerafettin... Bir gün askeri okulda Dr'u ziyarete gitmiş. Ders saati imiş. Okul komutanı Hikmet'in ağabeyine epey yakınlık göstermiş ve demiş ki: 'Hikmet, okulumuzun iftihar vesilesi sayılacak kertede çok iyi talebedir. Onu çok severim. Yalnız askeri okulun disiplini ile bağdaşmayacak fikirleri var. Geçenlerde talebeler beyaz pusula attılar (galiba yemek ile ilgili bir oylamada protesto anlamında beyaz oy kullanmışlar). Bu işte Hikmet'in rolü çok. Bu yüzden okuldan bile kovulabilirdi. Ama yapamadım."⁽²⁴⁾

Hikmet, okul yıllarında politik eylemler içinde yer almaya başlıyor. Hikmet'in de içinde bulunduğu Darülfünun grevi, üniversite gençliğinin o yıllarda ortaya koyduğu en etkili eylem süreçlerinden biridir. Üniversite öğrencileri, oldukça etkili olan bu eylem süreciyle dikkatleri üzerlerine çekmiştir. Hikmet'in devrimci siyasete bu dönemde daha da yakınlaştığı söylenebilir. Çeşitli yayınlar yoluyla, düşünsel olarak sosyalizme doğru kayan genç Hikmet, bu eylem sürecinde politik bilincini geliştirmiştir.

⁽²²⁾ Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Yuriy Aşatoviç Petrosyan, sf. 254, Çev. Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, 1974.

⁽²³⁾ Latife Fegan'ın Not Defteri, USTE DR. HKA, Dosya No: 353'den aktaran Süha Ünsal, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, sf. 22.

⁽²⁴⁾ Süha Ünsal'ın yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, sf. 24-25.

Dr. Hikmet, yıllar sonra bir politik çalışmasında sosyalist mücadeleye katıldığı dönemi ve dönemin koşullarını karakterize edecektir.

"Türkiye'de çelişik başlıca 4 Sosyalist kuşak sayılabilir: 1) Eneski Sosyalistler (1920-1925) (Ş.H. Değmer-H. Kıvılcımlı); 2) Eski Sosyalistler (1925-1945) (N.H. Ran- R.F. Baraner)"⁽²⁵⁾

"Eneski sosyalistlerin "kıdem"leri kısa süre gibi görünür. Ancak o kısa 5 yıl, Dünya ve Türkiye Tarihinin en büyük Devrilişler ve Devrimler günleri olduğu için, kendinden sonra gelen uzun süreye orantılanırsa, ölçülemiyecek kertede yoğun ve yaman zenginlikte mücadele ve örgüt biçimleri ve parolaları ile yüklüdür."⁽²⁶⁾

Dünya ve Türkiye tarihinin en büyük devrilişler ve devrim yüklü günlerinde Tıbbiyeli Hikmet, mücadele isteğiyle dolu genç bir militan olarak harekete katılmıştır. Ülkenin işgal edildiği, emperyalizme karşı savaşı başlatan halk güçlerinin bağımsız inisiyatifinden doğan ulusal kurtuluş mücadelesi günlerinde sosyalistler de farklı kanallardan politik arenaya çıkmıştır. Bu kanallardan biri, Tıbbiyeli Hikmet'in içinde yer alacağı Aydınlık hareketidir. Aydınlık hareketi de Almanya'da yayınlanmaya başlayan Kurtuluş dergisi temeline dayanmaktadır.

Kurtuluş dergisi, Tıbbiyeli Hikmet'in ileriki yıllardaki anlatımıyla, Türkiye'de "ilk bilimsel sosyalizm eğilimlerinin dergisi oldu."⁽²⁷⁾ Kurtuluş dergisi, Mayıs 1919'da Almanya'da genç üniversite öğrencileri ve orada çalışmak için bulunan Türkiyeli işçiler tarafından yayınlandı. Almanya'da bir araya gelen bu grubun yayınladığı derginin ilk sayısı "doğrudan doğruya İşçi Sınıfının hem Ekonomik örgütünü: "Türkiye İşçi Demeği" adıyla, hem Politik örgütünü: "Türkiye İşçi Çiftçi Fırkası" adıyla kurulmuş gösteriyordu."⁽²⁸⁾

Berlin'de toplanan bu grup, bir süre sonra İstanbul'a döner, Fransa'dan gelen Şefik Hüsnü'yle birleşip, 20 Eylül 1919'da Kurtuluş dergisini İstanbul'da yayınlamaya başlar. 22 Eylül 1919'da ise, aynı grup Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurarak siyasal arenaya çıkar. 16 Mart 1920'de İngilizler'in İstanbul'u işgaliyle çalışmalarını kesintiye uğrayan grup, 1 Haziran 1921'de Aydınlık dergisinin ilk sayısını yayınlamaya başlar.

⁽²⁵⁾ Halk Savaşının Planları, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 285, Derleniş Yayınları, 1978.

⁽²⁶⁾ age, sf. 290.

⁽²⁷⁾ age, sf. 212.

⁽²⁸⁾ age, sf. 212.

Türkiye Komünist Partisi'nin ana damarını oluşturacak olan kadro birikiminin bir bölümü, daha sonra Aydınlık grubu olarak anılacaktır. Grup, Aydınlık dergisi aracılığıyla politik ve teorik görüşlerini açıklarken, Türkiye İşçi Derneği örgütlenmesi ile de işçi sınıfı içinde mevziler kazanmaya çalışmaktadır.

Türkiye Komünist Partisi'nin oluşumunda etkili olan bir diğer kanal, Anadolu sosyalizmi olarak adlandırılan Halk İştirakiyun Fırkasıdır. TKP'nin oluşumunda yer alan bir diğer grup ise, 10 Eylül 1920'de Bakü'de kurulan TKP'nin kadrolarından oluşuyor.

Genç Hikmet Devrimcilik Yolunda

*Bu ağaçlar katlanamaz daha basık bir göğ
Bu taşlar katlanamaz yabancı çizmelere
Yalnız güneşe boyun eğer bu yüzler
Yalnız doğruluğa boyun eğer bu yürekler
Yannis Ritsos*

Tıbbiyeli Hikmet'in sosyalist harekete katılım tarihi hakkında Dr. Hikmet'in çeşitli yerlerde verdiği bilgiler dışında ulaşılabilen en somut bilgi, yakınlarda yayınlanan bir kaynakta bulunuyor. Bu kaynakta TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsnü'ye dayanarak, Tıbbiyeli Hikmet'in harekete katılım tarihi olarak 1921 yılı veriliyor.⁽²⁹⁾ Bu bilgi büyük bir olasılıkla doğru⁽³⁰⁾, çünkü Şefik Hüsnü Aydınlık grubunun kurucu önderi ve Tıbbiyeli Hikmet Aydınlık grubu aracılığıyla Parti faaliyetine başlıyor. Parti üyelerine ait en kapsamlı bilgilere, Partinin kurucu önderi Şefik Hüsnü'nün sahip olması son derece olağandır.

Tıbbiyeli Hikmet'in TKP ile ilişkisini ele alırken üzerinde durulması gereken, TKP'nin hangi dinamiklere dayalı olarak siyasal arenaya çıktığının saptanmasıdır. Türkiye Komünist Partisi'nin dayandığı temel dinamikler hakkında bilgi edinmeye başladığımızda, Partinin neredeyse tarihi boyunca devam eden, kimi süreçlerde Parti faaliyetini durma noktasına getiren bir saflaşmayla karşı karşıya geliriz.

⁽²⁹⁾ Büyük Kırılma, Çev. Sinan Dervişoğlu, sf. 433, Tüstav Yayınları, Mart 2007.

⁽³⁰⁾ Eczacı Vasıf (Onat) yaptığı görüşmede Süha Ünsal'a, 1925'ten itibaren, TKP'nin üst düzey yöneticilerinden biri olan Hüseyin Hikmet'in, kendisi ve Hasan Ali ile birlikte 1936'ya kadar devam eden bir hücrenin üyesi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi, sf. 45. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dr. Hikmet'in TKP içindeki politik mücadeleye yılları üzerinde de derin etkiler yaratan bu saflaşmanın bir yanında Aydınlık grubu vardır. Aydınlık grubunu oluşturan devrimcilerin ağırlıklı bir bölümü, Osmanlı üst sınıflarının, Avrupa'da eğitim görme olanağı kazanmış, ayrıcalıklı bir toplumsal konuma sahip çocuklarından oluşur.

"Son Osmanlı döneminde yurt dışında okuyanlar Osmanlı düzeninin yüksek bürokrat ailelerinin çocuklandırırlar; hareketin önderlerinden "Sadrettin Çelal, Adalet Bakanı Celal Bey'in, Nurullah Esat da Allamezade Esat Bey'in, Nizamettin Ali, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğludur; hepsi mensup oldukları düzenin acı çöküşünü görüyorlar. Kurtuluş arıyorlar; bu dönemde Ekim Devrimi ve Sovyet Düzeni, bütün kurtuluş arayıcılarına bir umut kapısı olarak görülüyor."⁽³¹⁾

"Doktor Şefik Hüsnü 1887 yılında Selanik'te doğdu, babası Hüsnü Paşa'dır. Lise tahsilini Selanik'te parlak bir şekilde tamamladıktan sonra Paris'e giderek Fen Fakültesi'ni ve Tıbbiye'yi bitirip 1912 yılında bir belkemiği kanserli hakkındaki tezini vermiştir. Tahsili sırasında Jön Türkler ile ilişki kurmuş J. Jaures yoluyla sosyalizme varmıştır."⁽³²⁾

"Vedat Nedim (Tör) 26 Ağustos 1897 tarihinde İstanbul'da doğar. Babası Nedim Servet, Harbiye Nezaret'i Erkan'ı Harbiye Dairesi Umumi Katipliği gibi, adı geçen nezaretin en yüksek sivil makamına kadar yükselmiş biridir. Amcası Fikri Servet (Tör) önceleri sol hareket içinde bulunmuş, daha sonra Atatürk'ün çevresinde yer almış bir tıp doktorudur."⁽³³⁾

Aydınlık grubu öncülerinden Baytar Cevdet hakkında elde ettiğimiz bilgiler sınırlıdır, 1917-19 arasında Berlin'de üniversite öğrencisi olarak bulunması, Aydınlık grubunu oluşturan diğer unsurlardan çok farklı bir toplumsal konuma sahip olmadığına işaret etmektedir. Baytar Cevdet de Makedonya kökenli bir ailedendir.

Nazım Hikmet 20 Kasım 1901'de Selanik'te doğmuştur. Nazım Hikmet, aralarında Polonya'dan, Almanya'dan gelmiş olan Paşaların bulunduğu geniş bir aileye mensuptu. "Baba tarafından dedesi Mehmet Nazım Paşa valiliklerde bulunmuş, özgürlükçü, şairliği olan bir kişiydi...

⁽³¹⁾ Aydın Üzerine Tezler Beşinci Kitap, Yalçın Küçük, sf. 337, Tekin Yayınevi, 1988.

⁽³²⁾ Şefik Hüsnü, Yaşamı Yazıları Yoldaşları, sf. 63, Sosyalist Yayınevi, Ocak 1994.

⁽³³⁾ Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, İlhan Tekeli-Selim İlkin, sf. 76, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2003.

Babası Hikmet bey ise, Mekteb-i Sultani (sonradan Galatasaray Lisesi) mezunu, önce ticaret yaşamını denemiş, başaramayınca Kalem-i Ecnebiye'ye (dışişleri) bağlanmış bir memurdu."⁽³⁴⁾

Aydınlık grubunu oluşturan bu gençlerin önemli bir kısmı Selenik ve Makedonya kökenli ailelerden gelmektedir. Bunlar arasında, "Şevket Süreyya, 1897'de Edirne'de doğmuştur. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ın Deliorman yöresinden Edirne'ye göç etmiş bir ailenin üçüncü erkek çocuğudur. Babası Deliorman'da büyük toprak sahibi bir ailenin çocuğudur."⁽³⁵⁾ Bu göç dalgasında aile, mülklerini kaybetmiş, babası Edirne yakınlarındaki bir çiftlikte bahçıvanlık yapmaya başlamıştır. Aydılık grubunun 1920'lerin ikinci yarısından itibaren etkili unsurlarından biri olan Hasan Ali Ediz de Makedonya göçmenli bir ailenin çocuğudur.

Aydılık grubu mensuplarının toplumsal konumunu ağırlıklı olarak, yıkılan Osmanlı'yla birlikte ailelerinin kaybetmeye başladıkları sosyal ve ekonomik pozisyonlar karakterize eder. Ancak Cumhuriyet'in kuruluş yılları, yetişmiş ve eğitilmiş kadro açığını da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, sözü edilen gruba ait gençler, yeni rejim açısından ilk başvurulabilecek unsurlardır. Ekim Devrimi'nin estirdiği devrimci rüzgarlar ve doğuya sunduğu emperyalizmden kurtuluş vaadi, genç aydınları, Kurtuluş ve Aydılık dergisi çevresinde toplamıştır, ancak bu, genç aydınları orada tutmaya yetmeyecektir. Aileler geçmişteki ayrıcalıklı toplumsal ve ekonomik konumlarını yitirmiş, ancak yeni oluşmakta olan rejim, çocuklarına yeni olanaklar sunmaktadır.

Genç bir Tibbiye öğrencisi olarak sosyalist mücadele saflarında yerini alan Hikmet, Aydılık grubu mensuplarından köklü bir farklılığa sahiptir. O, emekçi sınıftan gelmektedir. Henüz çok erken bir dönemde çiraklıktan hamallığa, çalışmaya başlamıştır. Yaz tatillerinde aşar damgacılığı yapmıştır. Sosyalizm, onun için gelip geçici bir gençlik hevesi değil, kendisinin de ait olduğu sınıfın kurtuluş umududur. Bu gerçeklik, Hikmet'in ileriki yıllarda gelişecek politik kimliğinin sınıfsal içerdiği netliğin kavranılabilmesi bakımından önem taşır.

Dr. Hikmet, 1929-1933 arasında Elazığ hapishanesinde yazdığı Parti tarihçesinde, Aydılık dönemini Türkiye'de bilimsel sosyalist

⁽³⁴⁾ Nazım Hikmet (Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri) Memet Fuat, sf. 11, Adam Yayınları, Ağustos 2000.

⁽³⁵⁾ Kadrocular ve Kadro'yu Anlamak, sf. 42.

hareketin oluşum süreci içinde, 1922-1925 yılları arasındaki kesite yerleştiriyor. Aydınlik dönemini, Rusya devrimci deneyimindeki Legal Marksizm eğilimiyle eşleştiriyor.⁽³⁶⁾ Biraz ileride, yanlış anlamaya mahal vermemek için şu uyarıyı yapma gereksinimi duyuyor.

"Yolu şaşırmamak için konakları iyi tanımaya zorunluyuz. Onun için gözetmecl ve denetçilerle Aydınlikçı sapıklara -çünkü her iki akım sırasında Aydınlikta da Ortodoks Bolşevikler yok değildi. Burada "Aydınlikçı" deyince sapıkları hatırlıyoruz. Çünkü o konağa damgasını basan onlardı."⁽³⁷⁾

Aydınlik grubu, siyasal mücadele arenasında daha güçlü bir biçimde var olmanın hazırlıklarını yapmaktadır. Bu hazırlık evresi, çalışma alanlarını genişletmeyi, mücadeleyi çok daha geniş bir ufukla kavrayacak bir kadro yaratma politikasının gündeme alınmasını gerektirmektedir.

Bu gereklilik doğrultusunda çalışmalarını yoğunlaştırır Aydınlik grubu. Örgütlenme çalışmaları iki kanaldan yürütülmektedir. Kurtuluş gazetesinin yayınlandığı dönemde, Türkiye İşçi Derneği aracılığıyla işçi sınıfı içinde çalışmalar yapan grup, 1922-1923 yıllarında işçi birliklerini işçi sınıfı içinde örgütlenme aracı konumuna getirmeye çalışmaktadır.

Örgütlenme çalışmalarında diğer alan üniversite gençliğidir. Bu çalışmanın verimli bir tarzda yürütüldüğü temel odak noktası, Askeri Tıbbiye'dir.

"Geceyarısı 101 pare topla Cumhuriyet ilanı. Cumhuriyetçi Terakkiperver Fırkası. Vazife gazetesi. Orak Çekiç dergisi. Akaret'lerde Parti Kongresi. Aydınlik dergisinin Özel Gençlik Nüshaları. Orak Çekiçli postalar. Rosa Lüksemburg ve Karl Liebnicht'i flütle anış. İhbar. 1925 (1341) yılı Tıbbiye'yi bitiriş. İngiliz'le Musul meselesi. Birinci Şark İsyanı: Şeyh Said. Türk Ocağı'nda söylev. Tophane Bekırağa Bölüğü'ne "Kapital" ile giriş. Ankara İstiklal Mahkemesi. "Tarikat'ı Selahiye", "Silk'i askeri" Zat'ı Şahanenin atabei ülyasına sulkast maddesi. 10 yıl kürek."

1923 yılının Mayıs ayında gerçekleşen bir tutuklama, Aydınlik grubunu ve Askeri Tıbbiye'yi kapsamaktadır. Bu tutuklama Aydınlik grubunun tanınan isimlerine yönelirken, Askeri Tıbbiye'de bir hücre çalışması gerekçe gösterilerek öğrenciler de hedef alınmıştır.

İstanbul'da gerçekleştirilen bu tutuklama hakkında İstanbul Valiliği tarafından Dâhiliye Vekâletine bilgi vermek amacıyla hazırla-

⁽³⁶⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 210, Bibliotek Yayınları, Mayıs 1992.

⁽³⁷⁾ a.g.e, sf. 211.

nan bir raporda geçen kimi isimler sonraki on beş yıl boyunca Hüseyin Hikmet'in yaşamında önemli bir yer işgal edecektir. İstanbul Valiliğinin raporunda, "İstanbul'da kurulan Tıbbiyeliler Hücresi" hakkında şu bilgiler verilmektedir.

"Bunlardan Cevdet Bey, akrabasından ve Askeri Tıbbiye talebesinden Hasan Ali (Ediz) Efendiyi kendi fikrine teşrike muvaffak olmuş ve Hasan Ali Efendi de Eczacı Mektebi talebesinden Vasıf Efendiyi iğfal ile ve dolayısıyla eczacı kalfası Galip elde edilerek Rusya'dan motorla ve gizlice bir çok komünist neşriyat getirdikleri, aralarında gizli toplantılar yaptıkları, Sanayi talebeleri ve münevver ameleleri toplamak suretiyle konferanslar akdettikleri; diğer taraftan da gençlerden mürekkep bir komünist teşekkülün tesisine çalışarak Türkiye Komünist Gençler Birliği ismi ile teşkilat vücuda getirilip Umumi Kâtipliğine Fâhri takma adı ile Cevdet, azalıklarına Mehmet Ali takma adı ile Galip, Nafiz takma adı ile Hasan Ali (Ediz), Mustafa takma adı ile Vasıf, Ragıp takma adı ile Samih Efendiler tayin edilmişlerdir."⁽³⁸⁾

İstanbul Valiliği raporunda sözü edilen Tıbbiyeliler hücresi, TKP tarihinin 1920'lerden 1937'lere uzanan kesitinin çeşitli evrelerinde yöneticilik yapan ve hareketin merkezi çekirdeğinde yer alan üç ismi bir araya getirmektedir. Raporda Cevdet Bey olarak anılan şahıs, Kurtuluş dergisi yazarı ve İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası kurucusu Baytar Ali Cevdet'tir. Raporda ismi geçen Hasan Ali, 1925'de toplanan Akaretler Kongresi'nde TKP Merkez Komite Üyeliğine ve Polit Büroya seçilmiştir. Bir diğer isim ise, TKP içinde bilinen adıyla eczacı Vasıf'tır. Baytar Cevdet, Tıbbiyeliler arasındaki örgütlenmenin şefi konumundadır.⁽³⁹⁾ Mete Tunçay, "Türkiye'de Sol Akımlar 1" başlığını taşıyan kitabında Tevetoğlu'ndan bu belgeyi aktarıyor ve bu raporda aktarılan isimlerin arasına Dr. Hikmet'in ismini de ekliyor.⁽⁴⁰⁾

⁽³⁸⁾ Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Fethi Tevetoğlu, sf. 384-385, Ankara, Şubat 1967.

⁽³⁹⁾ Bu noktada, Suat Şükrü Kundakçı ilginç bir bilgi vermektedir. 1962'de yaptığı gizli yurtdışı seyahatinden önce Dr. Hikmet'le yaptıkları görüşmede, onun yurtdışı TKP'den hiç kimseyle görüşmemesini salık verdikten sonra, sadece Baytar Cevdet'le görüşebileceğini belirtip, ona selamını iletmesini dile getirdiğini ifade etmektedir. Suat Şükrü Kundakçı, Saint Joseph Lisesi'nde öğrenimine devam ettiği günlerde Dr. Hikmet ile tanışmış ve kısa bir süre içinde Vatan Partisi çalışmalarında yerini almıştır. Dr. Hikmet'in görüşlerini benimseyen Suat Şükrü Kundakçı, onun perspektifleri doğrultusunda işçi sınıfı mücadelesine katılmış, özellikle 1960'lı yıllarda gelişen yapı işçilerinin mücadelesinde yerini alarak, işçi sınıfının mücadelesine katkıda bulunmuştur.

⁽⁴⁰⁾ Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 484, BDS Yayınları, Ağustos 2000.

Elde somut bir belge bulunmamasına karşın, Hüseyin Hikmet'in TKP ile tanışmasının bu Tıbbiyeliler hücresinin faaliyetleri çerçevesinde gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.⁽⁴¹⁾ Hüseyin Hikmet'in TKP saflarındaki devrimci mücadelesinin ilk on beş yılında yolu, çeşitli dönemeç noktalarında Tıbbiyeliler hücresinde birleşen bu üçlüyle kesişecektir. Aydınlık grubu işçi sınıfı içinde örgütlenme çalışmalarını geliştirmek amacıyla "Aydınlık Fevkalade Amele Nüshası" adıyla özel sayılar yayınlamaktadır.⁽⁴²⁾ Bu yayının yetersizliğinin saptanmasının ardından, Aydınlık grubu tarafından emekçilere dönük özel bir yayın çıkarılmaya başlanır: "Orak-Çekiç".

Dr. Hikmet, Elazığ Hapishanesi'nde, o günlerdeki yayın faaliyetlerine değinir.

"Fransa'daki adaşından (Ciarte'den) yalnız bir isim alan Aydınlık, Fransa'daki ünlü deyimle, devrimcilikten çok bir "reformizm" akımı oldu. Son demlerde beliren Orak-Çekiç'in hızını, "Gençlik Sayısı" izinlerini unutmadık. Fakat bunlarda bile kitleye doğru yöneliş edebiyatından fazla bir şey bulunmaz."⁽⁴³⁾

Dr. Hikmet'in yazdıklarından, Aydınlık grubunun faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başladığı bu süreçte içsel engellerle karşılaştığını öğreniyoruz. Aydınlık'ın, legal Marksizm'den devrimciliğe yönelen faaliyetleri, bu yönelişe karşı duran iç unsurlarla mücadeleyi de içeriyor. Belli bir zaman kesiti içinde, bu unsurların önemli bir bölümü saf değiştiriyor ve kurumsallaşmakta olan Kemalist rejimin önemli mevkilerinde yerlerini alıyorlar.⁽⁴⁴⁾ Aydınlık Fevkalade Gençlik Nüshası'nın Tıbbiyeli Hikmet tarafından çıkarıldığı ve bu sayıda Ahmet Tefik imzasıyla yayınlanan "Türkiye'de Gençliğin Sınıfı Mervkii" yazısının onun tarafından yazıldığı kabul ediliyor.

⁽⁴¹⁾ Eczacı Vasıf (Onat) yaptığı görüşmede Süha Ünsal'a, 1925'ten itibaren, TKP'nin üst düzey yöneticilerinden biri olan Hüseyin Hikmet'in, kendisi ve Hasan Ali ile birlikte 1936'ya kadar devam eden bir hücrenin üyesi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi, sf. 45. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁽⁴²⁾ George Harris, Hüseyin Hikmet'in Aydınlık'ın Fevkalade Amele Nüshalarında yazıları olduğunu iddia etmektedir. "Aydınlık'ın özel ilavesinde işçileri birleşmeye teşvik eden yazılar yazan ve Belge'nin üç yaş küçüğü olan Tıbbiyeli Hikmet Kıvılcımlı daha radikal" Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, George Harris, sf. 198, Boğaziçi Yayınları 1975.

⁽⁴³⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 214, Bibliotek Yayınları, 1992.

⁽⁴⁴⁾ "Nurullah Esat Bakan oluyor. Nizamettin Ali Sav, Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti Başkanı ve Milletvekili, Namık İsmail, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü. Hamid Sadı Selen ve Sadreddin Celal profesör, Mümtaz Fazlı Taylan büyük işadamı, Mehmet Sadık Ahi, milletvekili, Vedat Nedim Tör, Matbuat Umum Müdürü oluyorlar." Aydın Üzerine Tezler 5, Yalçın Küçük, sf. 337, Tekin Yayınevi, İstanbul 1988.

Aydınlık grubu, Komintern'in tanıdığı Türkiye'deki Komünist odaklardan biridir. Komintern'in V. Kongresinde (17 Haziran-8 Temmuz 1924), oportünizme karşı Komünist Partilerinin Bolşevikleşmesi kararı alınır. Bu çerçevede içinde, Bolşevik Parti deneyiminin tüm Komünist Partiler tarafından özümlemesi, örgütsel, siyasal ve ideolojik yapılanmanın bu doğrultuda geliştirilmesi yönünde çalışmalar planlanması hedefi belirlenir. Bu kongrede, Ukrayna delegesi Manuilski yaptığı konuşmada, "İstanbul'daki Komünist Partisi'nin organı olarak nitelediği Aydınlık'ın proletarya ve burjuvazi arasında sınıfsal işbirliği yapılmasını savunuşuna karşı çıkmış; özellikle, İstanbul komünistlerinin, yabancıların iktisadi nüfuzlarına karşı bir silah olarak ulusal kapitalizmin gelişmesini tutmalarına çatmıştır."⁽⁴⁵⁾

Manuilski'nin eleştirileri hakkında açıklama yapan TKP delegesi, "burjuva demokrasisi içinde devlet ve belediye sosyalizmini desteklemiş olduklarını kabul etmekle birlikte, Komintern'e bu sapmanın düzeltildiğini temin etmiştir."⁽⁴⁶⁾

Aydınlık grubu tarafından, "21 Ocak 1925'ten itibaren Orak Çekiç adı altında ayrı bir 'Haftalık Siyasi Amele ve Köylü Gazetesi' çıkarılmaya başlanmıştır."⁽⁴⁷⁾ Bu adım, Aydınlık çevresinin daha sıkı bir siyasal faaliyete doğru yönelişinde önemli kilometre taşlarından biridir.

Aydınlık çevresinin Orak Çekiç gazetesini yayınlaması ve faaliyetlerini daha geniş bir çerçevede içinde sürdürmeye başlamasıyla örgütlenmede de yeni adımların atılması kaçınılmaz olmuştur. TKP'nin daha güçlü ideolojik ve örgütsel temeller üzerinde inşa edilmesi ve Komintern'in Bolşevikleşme kararı doğrultusunda, 1925 yılı Şubat ayının ilk haftasında, Şefik Hüsnü'nün Akaretler'deki evinde TKP kongresi düzenlenir. Kongreye katılan 21 kişinin tümü merkez komitesi olarak kabul edilir. Şefik Hüsnü merkez komitesi sekreterliğine seçilirken, Tıbbiyeli Hikmet de yedi kişilik icra komitesinde görev alır.⁽⁴⁸⁾

Dr. Hikmet yıllar sonra, Türkiye İşçi Partisi'nin Beşiktaş İlçe Örgütü'nde 25 Şubat 1970'de verdiği bir seminerde Akaretler Kongresi'ni anımsar ve seminerin açılış konuşmasında şunları söyler:

⁽⁴⁵⁾ Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 191, BDS Yayınları 2000.

⁽⁴⁶⁾ age, Sf. 191.

⁽⁴⁷⁾ Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 194, BDS Yayınları 2000.

⁽⁴⁸⁾ age, sf. 198

"Sevgi ve Saygıdeğer Arkadaşlarım,

Beşiktaş... Buraya gelince ister istemez çağrışım oldu kafamda. Beşiktaş Türkiye'de Bilimsel Sosyalizmin beşikte olduğu günden beri en gerçek temeli üzerinde yükseldiği, yani İşçi Sınıfına maledildiği Türkiye'nin ilk semtlerinden biridir. Bunu içimizde, eğer Tütüncü adını alan arkadaşlardan sağ kalmış olan varsa -işte biz nasılsa yaşıyoruz- o arkadaşlarımız herhalde çok iyi hatırlarlar. Eski Tütüncüler Beşiktaş'ın ne olduğunu çok iyi bilirler.

Bir Ses: Ve Ortaköy

Hikmet Kıvılcımlı: Ve elbette Ortaköy de Beşiktaş'ın bir parçası sayılırdı bizim zamanımızda. Zaten Beşiktaş da İstanbul'un, İstanbul'da Türkiye'nin bir parçası olarak... Bütünüyle hepimiz bu memleketin aksiyonu içinde anılarımızı taşıyoruz. Maksadım öyle bir lokalize etmek, işi küçültüp bir yere bağlamak değil de o çağrışımı arkadaşlarıma hatırlatmak ve hatırlamak oldu.

O zaman tabii çok çetin şartlar içinde Sosyalizm geliyordu. Bir nevi kaçmak ve koşmaklarla ömür tüketilmiş oluyordu. Bütün maksat da tabii, İşçi Sınıfı ile Sosyalizmin arasına bir engel koymaktı.⁽⁴⁹⁾

Dr. Hikmet, Akaretler Kongresinin TKP tarihi içindeki yerini bu biçimde dile getiriyor. Tütüncüler olarak dile getirdikleri ise, TKP'nin en önemli faaliyet alanı olan Tütün işçileridir. TKP'nin kendine taban bulduğu bu grup, o yıllarda ağırlıklı olarak Beşiktaş ve Ortaköy çevresinde yaşıyor. Bu semtler işçi sınıfı mücadelesinin geliştiği ve sosyalist hareketle somut bağlar kurulan alanlar olarak sosyalist hareketin tarihindeki yerini alıyor.

Rasih Nuri İleri, "TKP Gerçeği ve Bilimsellik" adlı kitabında, Dr. Hikmet'in Akaretler Kongresi'ne Aydınlık delegesi olarak değil, gençlik delegesi olarak katıldığını belirtiyor ve Dr. Hikmet'in Aydınlık dergisinde hiçbir yazısının yayınlanmadığını iddia ediyor.⁽⁵⁰⁾ Ancak Şefik Hüsnü, TKP'nin kuruluşuna katılan dört ayrı grubun varlığından söz ediyor.⁽⁵¹⁾ Tibbiyeli Hikmet'in de harekete katılmasına yol açan örgütlenme, Askeri Tibbiye'de oluşan Tibbiyelliler hücresidir. Bu çalışma Aydınlık grubu mensupları tarafından yürütülmüş-

⁽⁴⁹⁾ Üç Seminer, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 15, Derleniş Yayınları, Kasım 2000.

⁽⁵⁰⁾ TKP Gerçeği ve Bilimsellik, Rasih Nuri İleri, sf. 47-48, Anadolu Yay, 1976.

⁽⁵¹⁾ 1926 Viyana Konferansı, Çev. Sinan Dervişoğlu, sf. 47, Tüstav Yayınları, Ocak 2004.

tür. İmzalı yazı söz konusu olduğunda ise, bir Askeri Tıbbiye talebesi olan Hikmet'in bu yasal yayında imzasını kullanmaması gayet olağandır. Ancak Dr. Hikmet, hem Yol'un yukarıya aktardığımız ilgili bölümünde, hem de otobiyografisinde, bu yayınlarla olan ilişkisini açık biçimde dile getiriyor.

Tıbbiyeli Hikmet'in o yıllarda, Parti çalışmalarında kod isim olarak, Cahit'i kullandığını biliyoruz.⁽⁵²⁾ 1924 Ocak tarihli ve 16 numaralı "Genç Komünist" dergisinde yayınlanan toplam beş yazının üçü Cahit imzalıdır. Bu yazılar, yüksek bir olasılıkla Tıbbiyeli Hikmet'in kaleminden çıkmıştır. Çünkü 1924 yılı Hikmet'in, genç komünistler arasında etkinliğinin arttığı bir dönemdir. Ve onun örgütsel çalışmalarda kullandığı ismin onun sorumluluğunda olan bu faaliyet organında yer alması basit bir tesadüf olamaz. Bu durum, Tıbbiyeli Hikmet'in yayın organlarında yazı yazmaya başladığını gösteren bir olgu olarak kabul edilebilir.⁽⁵³⁾

Akaretler Kongresi, TKP tarihinde devrimci faaliyetin yeni bir biçim ve içerik kazanması bağlamında önem taşımaktadır. Dr. Hikmet yıllar sonra, bunu Yol Etüdleri'nde dile getirecektir.

"Uluslararası sosyalist partilerin tarihsel gelişimleri hakkında uzaktan yakından bir fikir edinen ve bilimsel sosyalizmin Marksizm-Leninizm demek olduğunu inkâra kalkışmayan herkes, bunu kabule zorunludur. Uzun karşılaştırmalara kalkışmayayım. Yalnız, sosyalist partileri sosyalist partisi yapan hücre örgütünü hatırlayalım. Zafer kazanmış Bolşevik Partiden başka bütün dünya sosyalist partileri 3. Enternasyonal'in ezici bir güç elde ettiği günden itibaren, hep birden partiyi hücre üstünde aşağıdan yukarıya doğru örgütlendirmeye başladık. Ve Türkiye'de bilimsel sosyalist hareket daha doğarken çarçabuk hücre örgütü üstünde kolayca başladığı halde, asırlık Avrupa partileri legal seçim dönemlerinin gereklerine göre sonuçlanmış olan en ileri ülkelerin devrimci hareketleri, kökleşmiş alışkanlıklarından sıyrılmak için derinden derine organik sarsıntılarla uğraştılar."⁽⁵⁴⁾

Akaretler Kongresi, ülkede önemli iç ve dış politik gelişmelerin yaşandığı bir zaman kesitine denk gelir. 1925 yılı Şubat ayında Kürt illerinde Şeyh Sait İsyanı patlak verir. Aynı dönemde kurum-

⁽⁵²⁾ Büyük Kınılma, 1926-1927 TKP MK Tutanakları, Çev. Sinan Dervişoğlu, sf. 462, Tüstav Yayınları, Mart 2007.

⁽⁵³⁾ Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, sf. 551.

⁽⁵⁴⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 62, Bibliotek Yayınları, 1992.

sallaşmakta olan rejime karşı, muhalefet de gelişmektedir. Bu gelişmeler üzerine, yeni kurulan İsmet Paşa hükümeti, Şeyh Sait İsyanı üstüne çok sert bir askeri harekâtla yönelir. Takrir-i Sükûn yasasına dayanılarak, ülke içindeki tüm muhalefet odaklarının sert bir biçimde bastırılması yönünde politikalar uygulanmaya başlar. Şeyh Sait İsyanını yorumlayan birkaç yazı "Örak-Çekiç" dergisinde yayınlanır. Bu yazılarda, isyanın dinsel ve feodal yönleri ön plana çıkarılıp, isyan mahkûm edilmektedir. Ancak isyanın temelinde feodal yapının yattığı saptaması yapılırken, feodal üretim ilişkilerinin ve buna dayanan sosyal yapının tasfiye edilmesiyle bu sorunun köklü bir çözüm kazanabileceği belirtilmekte, hükümetten de bu adımların atılması istenmektedir.

TKP'nin bu tutumuna rağmen, TKP'nin yayın organları da, sağcı yayın organlarıyla birlikte Heyet-i Vekile tarafından 12 Mart 1925'te kapatılır.⁽⁵⁵⁾ Baskı ve şiddet dalgasının TKP'ye de yönelmeye başlayacağı hissedilmektedir. Bunun üzerine, Şefik Hüsnü, Hasan Ali (Ediz) ve Nazım Hikmet, Nisan ayında ülkeyi terk ederler.

Genc Hikmet 'Yaş ve Taş' Zindan Duvarları Arasında

1925 Mart'ının son günlerinde Tıbbiyeli talebelere dönük bir operasyon başlar. Tıbbiyeli talebelerden parti çalışmasında etkin olanlar tutuklanır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 1 Nisan tarihli nüshasında şu haber verilir.

"Tıp Fakültesi'nden dokuz Efendinin İsticvabı

Tıp Fakültesi talebelerinden dokuz Efendi, evvelki akşam verilen bir emir mucibince tevkif edilmiştir. Tevkif olunanlar meyhanesinde Şahap, Nuri ve Hikmet Efendiler de bulunmaktadır. Dün bu Efendiler, bazı mesail hakkında isticvab edilmişlerdir. Tahkikat ve isticvabatın netayicine göre, talebe Efendilerin serbest bırakılıp bırakılmayacakları anlaşılabacaktır."⁽⁵⁶⁾

28 Nisan tarihli gazetelere göre, Tıbbiyelilerin tümü serbest bırakılmıştır. Ancak çok geçmeden, TKP o güne kadarki en sert baskı dalgasıyla karşı karşıya gelir. 38 kişi tutuklanarak, Ankara'ya İstiklal Mahkemesi'ne gönderilir. Tıbbiyeli Hikmet için, uzun yıllar sürecektir bir yol açılmaktadır. Henüz 23 yaşındadır, kendi sözleriyle

⁽⁵⁵⁾ Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 202, BDS Yayınları, 2000.

⁽⁵⁶⁾ Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, Kerim Sadi, sf. 695, İletişim Yayınları, Nisan 1994.

“çiçeği bumunda Genç Komünistler Başkanı”dır... Ancak 1925 Şubat’ında gerçekleştirilen Parti kongresiyle başlayan coşku ve umut dolu günler çok uzun sürmemiştir. TKP’nin örgütsel, ideolojik ve politik düzeylerde daha yetkin bir mücadele örgütü olarak yapılanma hamlesi, daha yolun başında kesilmiştir. Yurtdışına çıkan ve tutuklanan üyelerle birlikte, TKP’nin ülke içi etkinliği yeni dönemin hemen başlangıcında ağır bir darbe almıştır.

Yürekleri, Enternasyonal işçi sınıfının birlik-mücadele-zafer günü 1 Mayıs’ın coşkusuyla dolu genç komünistler, derebeyi Osmanlı’dan yadigâr “yaş ve taş” hücre duvarlarıyla ilk kez bugünlerde tanışmaktadır. Osmanlı derebeyliğinin istibdadı yıkılmıştır, ancak hücre duvarları yerli yerinde durmaktadır. Genç Hikmet’in neredeyse tüm yaşamına yayılacak olan duvarların arasına kapatılma günleri de bu coşkulu 1 Mayıs sürecinde başlamaktadır. Yaşamının ileriki yıllarında onu bir gölge gibi izleyecek olan mahpusluk günlerine yol açacak duruşmalar başlamıştır.

Tıbbiyeli genç komünistler, kurumsallaşmakta olan siyasal rejimin karakterini bu duruşmalarda somut biçimleriyle görmeye başlar. Davanın sonucu hakkında bilgiler dönemin Vakit gazetesinde yer almaktadır.

“9 Ağustos 1925 günü başlayan ilk soruşturma sonunda, komünist propagandası yapmakla sanık 15 Tıbbiye talebesinin sorguları tamamlanmış ve neticede Fahreddin, Mustafa, Ahmed Şükrü, Şakir, Mes’ud Sabit, Haydar İsmail, Burhaneddin, Mansur, İsmail Selahaddin ve İsmail Hakkı Efendiler alakaları görülmediğinden serbest bırakılmışlardır.”⁽⁵⁷⁾

“İkinci celsenin küşadında Reis Ali Bey (Çetinkaya) makam-ı iddianın mütalaalarının ve maznunların mütalaalarının şayan-ı dikkat olan cihetlerinin nazar-ı itibara alındığını, memleketimizin bugün bir hayat memmat mes’elesi yaşadığını, hayat-ı hürriyeti henüz iktisab ettiği bugün bile haricen ve dahilen düşman tehlikesinden masun olmadığını, inkılabın ise hiçbir kimsenin baziçe-i hevesatı olmayacağını söylemiş ve Kanun-u Ceza’nın ellibeşinci maddesi mucibince maznunlardan Nizameddin Nazif, Mes’ud Said, Ali Rasim efendilerin beraatine; Abdi Recep, Şevket Süreyya (Aydemir), Süleyman Neşati, Eczacı Vasıf, Doktor Mümtaz, **Hüseyin Hikmet**

⁽⁵⁷⁾ 10 Ağustos 1925 tarihli Vakit gazetesinden aktaran Fethi Tevetoğlu, Türkiye’de Sosyalist... sf. 389.

Beylerin onar sene; İbrahim Hilmi, Şevki, Elektrikçi Nuri, Sadred-din Celal (Antel), Samih Nuri Beylerin yedişer sene küreğe konulmasına hükmedildiğini tebliği eylemiş ve firari Doktor Şefik Hüsnü, Hasan Ail, Nazım Hikmet, Cevdet Beylerin de gıyaben onbeşer seneye mahkum edildiklerini ilave etmiştir.⁽⁵⁰⁾

10 yıl kürek cezası Tıbbiyeli Hikmet'in ilk hapis cezasıdır. Ancak hepsi bu kadar değildir, devlet denilen keskin giyotin her yönden işlemektedir, "Dr. Mümtaz, Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı), Nuri Haydar Askeri Ceza Kanunu hükümlerine göre ordudan tard edildiler."⁽⁵¹⁾

Tıbbiyeli Hikmet, 10 yıl kürek cezasını itidalle karşılar. Tophane Bekirağa Bölüğü'ne girerken bir elinde "Kapital" vardır. 1937'de "Kapital" tercümesinin önsözünde "mevzuyla onbeş yıllık uğraşmamdan ders alarak, termleri icabettiği kadar muntz Türkçe ile vermeye çalıştım" derken, o yıla işaret etmektedir. Umudu öldürmek için yapılmış, "yaş ve taş" duvarlı zindanlara inat, Tıbbiyeli Hikmet, zindanları kızıl bir üniversiteye çevirme sevdasına tutulmuştur.

Tıbbiyeli Hikmet, yıllar içinde hemen herkes tarafından kabıl edilecek olan, devrimci direncini ve davaya bağlılığını ilk kez bu süreçte sinamıştır. Yıllar sonra, yine bir zindandan diğerine birlikte taşınırken Nazım Hikmet'e ilham veren, Tıbbiyeli Hikmet'e 1925 tutuklamasıyla açılan bu çileli yoldur... 1925'in acemi mahpusu, bu çileli yolda ustalaşmıştır. Nazım Hikmet, Dr. Hikmet'ten hareket ederek yarattığı karakteri Mahkum Halil'i, "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda şöyle anlatır:

*"Kitap okuyor mahkûm Halil,
Çevirirken dizinde duran kitabın yapraklarını
çok rahat bir ustalıkla kullanıyor
bileklerinden demirli parmaklarını.
Kitap ve kelepçelerle
onüç senedir
bu beşinci yolculuğudur..."*⁽⁵²⁾

Kitaplar ve kelepçeler... Sırrına erdikçe hayatın özünün, eriyip gitmektedir "yaş ve taş" zindan duvarları. Çileli yol sadece Tıbbiye-

⁽⁵⁰⁾ 13 Ağustos 1925 tarihli Vakıf gazetesinden aktaran Tevetoğlu, sf. 394.

⁽⁵¹⁾ Türkiye'de Sol Hareketler, Aclan Sayılın, sf. 191, Hareket Yayınları, 1972.

⁽⁵²⁾ Memleketimden İnsan Manzaraları'ndan aktaran Emin Karaca, Nazım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih, sf. 21, Çınar Yayınları, Ocak 1995.

li Hikmet'e açılmamıştır. Onu koruyup kollayan, gözünden bile sakınanlar da düşmüştür bu çileli yola... Seher Teyze'nin, Münire Anne'nin "doktor oğlu" cellâtların elindedir... Koklamaya kıyamadıkları oğulları, cellâtların çirkin ve acımasız pençelerinin altında ezilmektedir... Ezilmekte midir? Hayır. Çirkinliklerin tümü cellâtlarındır. Tıbbiyeli Hikmet, bir an bile aklından geçirmez ne sevenlerini, ne de sevdiklerini hayal kırıklığına uğratmayı... O, devrimci onurıyla, başı dik, alnı açık yaşayacaktır. Başka türlü yaşamak, yaşamak değildir. "Yatılıp da kalkılamayan ölüm"dür başka türlü...

Nazım Hikmet, yıllar sonra ölümsüz dizeleriyle Tıbbiyeli Hikmet'ten Dr. Hikmet'e uzanan yolun bu özelliğini de şu sözcüklerle nakşedecektir.

*"Evinin her basılışında
Aynı rahatlıkla açtı kapıyı
Ve müdüriyette her kalkışında sopanın altından
(yanaklarında parçalanmış gözlüğü
ve tabanlarında ayıpladığı bir sızı)
yüreğinde fakat
hiçbir şey söylememiş
hiç kimseyi ele vermemiş olmanın rahatlığı,
aynı rahatlık..."⁽⁶¹⁾*

Hiç kimseyi ele vermemiş olmanın rahatlığını ilk kez 1925 tutuklamasında tadacaktır genç Hikmet. Ve bu, hep böyle olacaktır. Zindan duvarları arasında başlamıştır çalışmaya Hikmet. Bilinmezliğin kapıları tek tek açılmaktadır önünde. Tıbbiyeli Hikmet ve üç arkadaşı, Ankara'dan sonra İstanbul'a sevk edilirler. Şiddet dalgası ve ardından gelen ağır hapis cezaları, yılgınlık ve moralsizliği yaygınlaştırmıştır. Hapishanede bulunan komünistler zor günlerden geçmektedir. Henüz oluşturulamadan dağılan Parti aygıtı ve moralsizlik, elleri dışında yapayalnız kalmalarına neden olmuştur.

İstanbul'daki tutukluluk günlerinde son derece zor koşullara maruz kalmıştır gençler ve Parti'den hiç ilgi görmemektedirler. Bunu, 19 Eylül 1926'da parti yetkililerinden Seyfettin'in yazdığı bir rapordan öğreniyoruz.

"Bu sıralarda İstanbul'da da hapis arkadaşlarımızın fena yoksul bir halde olduğunu hayretle işittik. Kendilerinden aldığımız mektup

⁽⁶¹⁾ age, sf. 15.

şüpheye meydan bırakmıyordu. İstanbul arkadaşlarının kendilerini pek ihmal ettikleri katiyen tahakkuk ediyordu...

İstanbul'a kadar maateessüf kudret-i maliyemiz kâfi gelmiyordu. Bu halden naşl üzüüyor, bu hususta dertleşecek anlaşıacak ve teşrik-i mesai edecek İstanbul arkadaşlarından bir arkadaş arıyorduk. Fakat iyi zamanın iyi arkadaşlarından bu kötü günlerde hiçbir ses işitilmiyor ve artık biz de İstanbul'da hiç arkadaşımız kalmadığına hükm etmekle cebr-i nefis (nefsi zorlamak) ediyorduk.⁽⁶²⁾

Tıbbiyeli Hikmet, ilk tutukluluğunu işte bu koşullar içinde yaşamaktadır. Münire Hanım, artık açılmış olan yolda, yanındadır oğlunun. Kâh Ankara'ya gitmektedir oğlu için, kâh bir yoldaşın zor durumda olan ailesinin Partili yetkililerle temasını kurmaktadır.⁽⁶³⁾ Adına devlet denilen giyotini o da daha iyi tanımaya başlamıştır oğluyla birlikte.

Hikmet, duvarların kuşatması altında çalışmaktadır, diyalektiği, tarihi, ekonomi-politiği... 14 ay süren tutukluluk döneminde yoğun bir teorik çalışma yaptığını kendisi de otobiyografisinde dile getirmektedir. Kapital üzerine çalışmalarına Tophane Bekirağa Bölüğü'nde başlamıştır. Tüm yaşamına yayılacak olan sistematik ve disiplinli çalışma özelliği de bu yıllarda kendini net biçimde ortaya koymaktadır.

Hüseyin Hikmet, Tıbbiye yıllarında yabancı dil öğrenmeye yoğunlaşmıştır. Yabancı dil öğrenmeyi, esas olarak Marksist klasikleri okuyabilmek için istemektedir. O yıllarda, Marksist teorinin temel eserleri henüz Türkçe yayımlanmamıştır. Bunları okuyabilmenin yolu yabancı dil öğrenmekten geçmektedir. Bu yüzden, Tıbbiyeli Hikmet, okul kütüphanesinde bulunan büyük bir Fransızca lügatı elinden bırakmamaktadır. Yıllar sonra, o günleri Nizamettin Üstündağ⁽⁶⁴⁾'a anlatmıştır. Dersten çıktığı anda koşmaktadır kütüphaneye. Aynı lügatten yararlanmak isteyen sınıf arkadaşı Fahrettin Kerim Gökay, bir türlü ele geçiremediği bu lügatin, her gün kim tarafından önceden alındığını bir gün kütüphaneye erken gidip öğrenecektir.

⁽⁶²⁾ Büyük Kınılma 1926-1927 TKP MK Tutanakları, Çeviri. Sinan Dervişoğlu, sf. 85-86, Tüstav Yayınları 2007.

⁽⁶³⁾ Bkz, age, sf. 84- 85.

⁽⁶⁴⁾ Nizamettin Üstündağ, 60'lı yılların ilk yarısında bir Hukuk Fakültesi öğrencisi olarak sosyalist mücadeleye katıldığı dönemde Dr. Hikmet'le tanışmış, Dr. Hikmet'in o yıllarda üniversite gençliği ile bağ kurmasında etkili olmuştur. Okulu bitirdikten sonra da Dr. Hikmet'le birlikte politik çalışmalar yapmaya devam eden Üstündağ, Dr. Hikmet'in avukatlığını da üstlenmiştir.

Dr. Hikmet'in Fransızca'yı Askeri Tıbbiye'de öğrenmiş olduğunu biliyoruz. Askeri Tıbbiye'nin bu özelliğini Yalçın Küçük bir çalışmasında belirtir.

"Uzun yıllar Askeri Tıbbiye yabancı dilde Fransızca, eğitim yapıyor. Türkiye'de doktorlar, Fransızca konuşamaları bile, belli bir rahatlıkla Fransızca metinleri okuyabilecek kapasite ile mezun oluyorlar."⁽⁴⁵⁾

1925 tutuklamasının genç Hikmet'in okuma ve yazmaya yoğunlaştığı bir dönem olduğunu, 1927 davasında yaptığı savunmanın şu bölümünden öğreniyoruz.

"Maznuna bir takım sarı kâğıtlar gösterildi, maznun bunları muayene etti ve:

-Ankara'da mevkuf iken yapılmış hususi mahiyette resimler, dedi.

Sonra bir şiir gösterildi ve kendisine okutturuldu. Bu "fütürist" bir manzume idi.

Maznun:

-Bu da o sıralar yazılmıştır, eski hükümetin kırtasiyecilik siyasetinden çok eza görmüştüm ve onun üzerine yazdım.

Komünizme ait bazı evrak ve notlar gösterildi.

-Bunlar komünizme ait değildir. O zaman zihnimi işgal eden hususi mahiyette yazılardır, mevkufiyet hatıralarıdır. Zihinde yer tutan şeyler, bazen o kadar tazip edici vaziyet hâsıl eder ki insan onları ifşa etmekle reha bulacağına kani olur, başkalanna anlatır, dinleyecek kimse bulamazsa bir kâğıda tespit eder."⁽⁴⁶⁾

Tıbbiyeli Hikmet'in mahkemede söylediklerinden, hapishanede yazmaya başladığını öğreniyoruz. İlginç olan yan ise, "fütürist" bir manzume de yazmış olması. Tıbbiyeli Hikmet'in Marksist teori üzerine araştırma ve yazma uğraşının bu tutukluluk döneminde yoğunlaşmış olmasını, sonraki iki yıl içinde, Parti mücadelesinde hızla yükselen konumundan çıkarabiliyoruz.

1925 tutuklaması, Bolşevik tarzda örgütlenme kararı alan ve bunu pratiğe geçirmeye çalışan TKP açısından, ciddi sonuçlar doğurmuştur. Partinin bu hedefin ne kadar uzağında olduğu somut olarak ortaya çıkarken, partinin bu hedeflere ulaşmak için güçlü bir

⁽⁴⁵⁾ Aydın Üzerine Tezler 3. Kitap, Yalçın Küçük, sf. 233, Tekin Yayınevi, Temmuz 1985.

⁽⁴⁶⁾ 1927 Komünist Tevkifatı, Haz. Jülide Ergüder, sf. 92, Birikim Yayınları, 1979.

kadro birikimine sahip olması gerekliliği de gündeme gelmiştir. Aydınlık grubu kökenli kadroların bir bölümünde ciddi bir çözülme ve hareketten uzaklaşma eğilimi gözlenmektedir. Bolşevikleşme kararı, zaten kendi içinde, kadro yapısının yenilenmesini ve işçi sınıfı kökenli kadrolar yaratmaya dönük faaliyetin güçlendirilmesi eğilimini de içermektedir. Ancak partinin mevcut güçsüzlüğü ve dağınıklığı somut olarak ortada iken, bu hedef nasıl gerçekleştirilecektir?

Yurtdışında bulunan Şefik Hüsnü, partinin bu hedefleri gerçekleştirebilmesi amacıyla yeni bir örgütlenme hamlesinin gerekliliğini gündeme getirerek, bu yönde yapılacak bir konferansı örgütlemek için çalışmalara başlar. Komintern'in Yakınşark ve Balkanlar Masası'nın desteğiyle Viyana'da bir Parti Konferansı düzenlenmesi için çalışmalar başlatılır. Ancak hazırlık çalışmalarının güçsüzlüğü ve ardından gelen iç ve dış politik gelişmeler konferansın yeterli bir katılımı ile gerçekleşmesine engel olur. Özellikle Türkiye delegelerinin katılımları son derece düşük olur ve bu durum, konferansın güçlü etkiler yaratan bir pratiğe dönüşmemesine yol açar.

TKP tarihine ilişkin bir kitap yazan İbrahim Topçuoğlu, kitabında Şefik Hüsnü ve Dr. Hikmet'i uydurma olaylar ve çok kötü yazılmış senaryolarla yıpratmaya çalışır. Bu işi yaparken dayandığı temel kaynak, TKP tarihinin en karanlık isimlerinden biri olan Sarı Mustafa'dır. Sarı Mustafa kitapta 1926 Viyana Konferansı'nı anlatmaktadır.

"Türkiye'den Vedat Nedim Tör, Ben, Hamdi Şamilof, Faik Usta, Vanlı Kazım (Kip), Salih Hacıoğlu, Ali Rıza Keskin, gittik. Moskova'dan Nazım Hikmet, Laz İsmail (Mara), Hasan Ali Ediz, Hüsamet-tin Özdoğu geldiler. Şefik Hüsnü ve Ali Cevdet de Viyana'dan olmak üzere 13 kişi toplandık."⁽⁴⁷⁾ demektedir.

Elimizdeki "1926 Viyana Konferansı" başlığıyla Tüstav Yayınları tarafından yayınlanmış bulunan kitapta, "27 Mayıs 1926 Türkiye Komünist Fırkası Birinci Viyana Aktif Konferansı Zabıtlarıdır" başlığı altında şunlar yazmaktadır.

"İştirak edenler: Memleket haricindeki arkadaşlardan: B. Ferdi (Şefik Hüsnü), Halim (Hasan Ali Ediz), Nazım (Nazım Hikmet) yoldaşlar.

Memleket Dahilindeki: Asım (Vedat Nedim Tör), Şamil (Hamdi Şamilov), Mehmet (Baytar Mehmet) yoldaşlar."⁽⁴⁸⁾

⁽⁴⁷⁾ Neden 2 Sosyalist Partisi 1946, İbrahim Topçuoğlu, sf. 112, Eser Matbaası, Kasım 1976.

⁽⁴⁸⁾ 1926 Viyana Konferansı, sf. 45, Çev. Sinan Dervişoğlu, Tüstav Yayınları, Ocak 2004.

İbrahim Topçuoğlu'nun uydurma tarihçesi, bu derece ciddi yanlış ve çarpıtmalara dayanmaktadır. Zabıtlarda görüldüğü gibi, ne Sarı Mustafa, ne Laz İsmail, Hüsamettin Özdoğu, Faik Usta, Vanlı Kazım, Salih Hacıoğlu, Ali Rıza Keskin bu konferansta yer almıştır. Burada verilen yanlış bilgiler bir yanılgıyla değil, bilinçli bir dezenformasyonla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Eğer bir yanılgı sözkonusu olsa, Sarı Mustafa'nın en azından kendisi hakkında böylesi bir bilgi vermemesi gerekir. Oysa Mustafa, kendisinin de bu konferansta yer aldığını söylemektedir. Mustafa'nın yıllar sonra bunları uydurmasının nedeni, TKP tarihini gölgelemek, apaçık gerçeklerin üstünü örtmek, kendisinin ve arkadaşlarının konumunu olduğundan farklı göstermektir.

Viyana Konferansı süreci, Parti'nin Türkiye merkezi üzerinde yapıcı ve ileriye taşıyıcı etkiler yaratmaz. Hareketin Türkiye merkezi, çalışma tarzı ve politik kavrayış açılarından, TKP'nin girmek istediği yeni rotayı imkânsız kılan tutumlar içindedir. Bu durum, Komintern'de ve Partinin yurtdışı örgütünde tartışılmakta, eleştiriler giderek daha güçlü biçimde dile getirilmektedir. Duruma müdahale edilmesi, Parti merkezinin doğru devrimci çizgiye çekilmesi, bu başarılamıyorsa, Parti merkezinin etkisizleştirilip, hedefler doğrultusunda yeni bir Parti merkezinin yaratılması yönünde bir eğilim kabul görmeye başlar.

Bu dönemde, Tıbbiyeli Hikmet'in tutukluluk günlerinde ailesi hep onun yanı başındadır. Bin bir yoksunluk ve olanaksızlık içinde, oğullarının gereksinimlerini karşılamaya çalışırlar. Zorlu çalışma koşullarının hüküm sürdüğü tütün işçiliği günlerinde, aile fertlerinin de sınıfsal ve politik bilinci gelişmektedir. Tıbbiyeli Hikmet, aile fertlerinin sınıfsal ve politik bilinçlerini geliştirme çabasına aktif destek vermektedir. Görüş günlerinde, sadece aile fertleriyle hasret giderilmemekte, uzun sohbetler, bilimsel ve politik derslere dönüşmektedir. Parti yetkililerinden aldığı bilgileri, görüş günlerinde tutuklu gençlere getiren Münire Hanım da, böylece, ilk politik görevlerini yerine getirmeye başlamıştır.

Kan ve ateş ortasında, Balkanlarda, en yakınlarını -eşini ve kardeşini- yitiren Münire Hanım, bu kez de oğlunu 10 yıllığına, "yaş ve taş duvarlar"la kaplı zindana vermiştir. Bu, ne amansız hayattır böyle! Bu durum, ona her şeyden zor gelmektedir. Düşündükçe, çıldıracak gibi olmaktadır. Hayatının baharındaki oğlu, gençliğinin en güzel yıllarını mahpusluğa verecektir. Bu haksızlıktır... Hem de en büyüğünden... O zaman, bu haksızlığa karşı çıkmak gerekir.

Görüş günlerinde, gözlerini oğlunu kuşatan duvarlara dikmekte, derin bakışlarıyla duvarları delip, oğlunu oradan dışarıya, özgürlüğe çıkarmak isteğiyle yanıp tutuşmaktadır.

Savaşın ve yıkımın ardından gelen günler ülkede, taze umutlara ve coşkuya yataklık etmişti. Ancak ulusal kurtuluş savaşını başarıyla tamamlayan güçler çok geçmeden belli tercihler yapmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Ülke, ekonomik ve siyasal açılardan nasıl bir rotaya girmelidir? Siyasal iktidarı elinde tutan güçler, henüz ulusal kurtuluş savaşı günlerindeki pratikleriyle, ülkede sol hareketin gelişmesinin önünü tıkayan politikalar geliştirmeye başlamıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmak amacıyla ülkeye gelen Mustafa Suphi ve yoldaşları katledilmiş, ardından Anadolu solu tasfiye edilmiştir. İstanbul'da, en büyük işçi ve aydın potansiyelinin bulunduğu alanda etkinlik göstermeye çalışan Aydınlık grubu, art arda darbeler almaktadır. Tüm bu gelişmeler, yeni rejimin siyasal karakterini açık biçimde yansıtmaktadır. Ancak emperyalizmin ekonomik ve politik düzeylerde gündeme getirdiği çeşitli girişimlerden rahatsız olan, bu çerçevede Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkileri gündeme alan politikalar demetini uygulayan Kemalistler, bu çelişkili ve sallantılı yapılarıyla hem Komintern'in, hem de TKP'nin, salınımlı ve çelişik tutumlar geliştirmesine neden olmaktadır.

Ancak 1925 tutuklaması, TKP açısından bir gerçekliği netleştirmektedir. O güne değin görece olarak yasal çalışma olanaklarına sahip olan hareket, artık bu olanakları yitirmiştir. TKP'nin mutlak olarak yeraltına itilmesi süreci başlamıştır. İşçi sınıfının grev ve hak alma mücadelelerinin üstüne sert tedbirlerle gidilmektedir. Gelişen burjuva sınıfının sermaye birikimi süreçleri, devletin doğrudan girişimleriyle desteklenmektedir. Bu nedenle, sanayinin geliştirilmesi konusunda yasal düzenlemeler yapılmakta, ancak iş süreçlerinde işçi sınıfının haklarını saptayıp, güvenceye alacak olan iş yasası çıkarılmamaktadır. Kırdaki egemen toplumsal güçlerle girilen ittifak ilişkileri, üretim ilişkilerinin ve sosyal yapının dönüşümünü engellemekte, toplumsal dönüşüm, çeşitli yöntemlerle dondurulmaya çalışılmaktadır.⁽⁹⁹⁾ Bu uygulamaların tümü, güçlü bir tek

⁽⁹⁹⁾ Kemalist kadroların bu dönemdeki ruh halini, 1925 duruşmalarında mahkeme başkanı Ali Çetinkaya'nın şu sözleri çok iyi yansıtmaktadır: "İnkılap mı? Bu ne mugalata? İnkılap bitti. Bu memleket inkılabını bitirdi! Artık yapacak inkılap yok! Ne demek inkılap? Hepsi hayal, hepsi saçma..." Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, sf. 68.

parti diktatörlüğünün kadife yumruğu altında realize olmaktadır. Viyana Konferansı'nda bu gelişmeler doğru bir biçimde saptanır. "Türkiye Siyasi ve İktisadi Vaziyet" başlıklı değerlendirme raporunda şunlar ifade edilir.

"...Kemalistler, hemen hemen istisnasız, şu sonuca vardılar ki milli zenginliklerin değerlendirilmesi işini daha ileri götürmek kesinlikle imkânsızdır. Emperyalist sermaye ile bir uzlaşma yapmanın gerekli olup olmadığının sorusu bile artık sorulmamaktadır. Kapitalist burjuvazinin değişik tabakaları arasındaki ayrılıkların ana halkası yer değiştirdi. Uzlaşmanın zorunluluğu herkesçe kabul edilmiştir. Yalnızca bu sonuncunun şekli ve kapsamı konusunda görüşler farklıdır. Bu sağa doğru inkişafta, iktidardaki milliyetçilerin son kaygısı, bu işbirliğinin bedelini mümkün olduğunca az ödeme ve milli istiklalin zaruretleri ile uyumlu bir tarz arama isteğinden ibarettir."⁽⁷⁰⁾

Bu rapor, TKP yönetiminin, gelişen sınıfsal ve siyasi ilişkiler hakkında doğru gözlemlere sahip olduğunu anlatıyor. Gelişmenin yönü, kapsamı ve içeriği doğru saptanmaktadır. Bu saptamaların somut bir politik program içinde ifade edilmesi işi de konferansta gerçekleştirilmiş, 1926 TKP çalışma programı taslağı oluşturulmuştur. Ancak bu programı pratikte yaşama geçirecek siyasi aygıt son derece güçsüz ve dağınıktır. Siyasi aygıtı can verecek olan kadro birikimi son derece sınırlıdır. Teori ve pratik arasındaki bu eşitsizlik, TKP'nin tarihsel deneyiminde süreklilik kazanacak bir gerilimin kaynağını oluşturacaktır. Dayanılacak sosyal hareketlerin güdük ve sınırlı olduğu bir ortamda, bu gerilim giderek şiddetlenecektir.

1925 terörü, TKP kadroları içinde ilk ciddi ayrışmanın en belirleyici nedenidir. Aydınlik grubu kökenli kadroların bir bölümü, devletin bu saldırısı karşısında yalçınlık içinde, hareketin saflarından koparlar. Bunların bir bölümünü de Tıbbiyeli gençler oluşturmaktadır. Genç Hikmet, önemli bir deneyimin içinden geçilirken, olayların tam ortasında gelişmeleri en canlı biçimleriyle görebilmektedir. İleriki yıllarda, TKP'nin tarihsel deneyimi içinde, bu sürecin en kapsamlı analizini yapabilmesi de sanırız, süreci canlı biçimde yaşamasını sağlayan bir konumda bulunuşuyla ilgilidir.

1926 Viyana Konferansının ardından Parti, iç karışıklıklarla çalkalanmaktadır. Hapishanede bulunan merkez komitesi üyesi Şevket Süreyya (Aydemir), partiye yeni bir ideolojik platform oluşturmaya

⁽⁷⁰⁾ 1926 Viyana Konferansı, sf. 133.

çalışmaktadır. Hapishane çıkışı gündeme getireceği bu platformu, hapishanede kaleme aldığı "Muasır Türkiye'nin İktisadi İnkişaf İstikametleri" adlı kitabında ortaya koyar. Şevket Süreyya'nın geliştirdiği platformun temeli, Kemalist rejimin dayandığı bürokratik kadroların uygulayacağı katı bir devletçi ekonomi sisteminin desteklenmesinin, henüz nesnel koşullarının hazır olmadığı düşünülen sosyalist mücadele yerine lkame edilmesine dayanıyordu. Tıbbiyeli Hikmet ve Şevket Süreyya'nın yargılandığı İstiklal Mahkemesi'nin başkanı Ali Çetinkaya'yı, Dr. Hikmet, yıllar sonra Kemalist rejimin dayandığı bürokratik kadroyu sembolize eden bir karakter olarak "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi" adlı kitabında ele alacaktır.

"Aydınlar (Zinde Kuvvetler), umulabildiğinden daha aşırıca kişisiz kapıkullarından seçilmişlerdir. Bay Falih'e göre, Atatürk "bütün baltalamaları halktan değil, aydınlardan görmüştür" (FA., 407) Onun için hepsiyle dama paytağı gibi oynadı. Ecnebi şirketleri devletleştiren, keli kızınca adam asar görünen Ali Çetinkaya İstiklal Mahkemesinin yavuz başkanıydı. "Afyon, Ali bey Bayındırlık Bakanını olduğu vakit, birinci işi, minaresiz kubbe kilise kubbesi demektir, diye Yargıtay toplantı salonunun kubbesini yıktırmak olmuştur." (FA., 386) Öylesine keskin "bid'at" düşmanıydı. "Şapka giyerek İstiklal Mahkemesine geldiği için "Vakit" muhabirini huzurundan kovan" da o idi. Atatürk taşrada "Şapka inkılabı"nı yapıp Ankara'ya dönünce: "Ali bey de şapkasıyla karşılayıcılar arasında idi." (FA., 398) Nurettin Paşayı şapka giymediği için mahkemeye çeken de aynı Ali bey oldu."⁽⁷¹⁾

Bu dönemde, TKP Türkiye merkezinin başında Vedat Nedim (Tör) bulunmaktaydı. Vedat Nedim 1925 terörünün ardından, geliştirilecek eylemlerin daha güçlü bir terör dalgasına yol açacağını iddia ederek, Partiyi eylemsizliğe mahkûm eden bir pratiğe sahiptir. Viyana Konferansı'nda oluşan siyasal, ideolojik ve örgütsel platforma itiraz etmemiştir, ancak ülkeye dönüşüyle birlikte geliştirdiği pratiklerle, bu platformun politik ve örgütsel gerekliliklerini

⁽⁷¹⁾ Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Doktor Hikmet Kıvılcımlı, sf. 130, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2007. İstiklal Mahkemesi reisi ve azalarından Kılıç Ali ve Ali Çetinkaya'nın "Türkiye Milli İthalat ve İhracat Anonim Şirketi" aracılığıyla icra ettikleri bir örgütlü yolsuzluk olayı, dönemin bürokratik kadrolarının politik güçlerini kişisel zenginleşme aracı olarak kullanmalarının ilginç bir örneğini oluşturuyor. Bu kadrolar açısından inkılabın neden bitmiş olduğunu da açıklıyor. Bu olay için bkz. "TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Mete Tunçay, sf. 207, Cem Yayınevi, 1992.

yerine getirmekten kaçınmaktadır. Tam bu süreçte, 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe giren yeni ceza kanununda, suçlandıkları konulardaki ceza indirimleri nedeniyle, TKP tutukluları Cumhuriyet Bayramı yıldönümünde serbest bırakılırlar.⁽⁷²⁾

Genç Devrimcilerin Ayrılan Yolları

On yıllık bir kapatılmaya hazırlanmış TKP tutukluları şaşkın, ama mutludur. Genç Hikmet, ülkenin farklı yüzlerini hapishane deneyimiyle daha yakından tanıma olanağını bulmuştur. Genç Hikmet'in idealleri, bu terör dönemiyle ilk kez ciddi bir sınavdan geçmiştir. Askeri Tıbbiye'de örgütlenen gençlerin büyük bir bölümü yılgınlık içinde siyasi çalışmalarından uzaklaşmaktadır. Bu kapatılma döneminde verimli teorik çalışmalar yapan Hikmet, mücadeleye çok daha güçlü bir biçimde katılma hesapları içindedir. Viyana Konferansı'nda ele alınan önemli konulardan biri, 1925 tutuklamasının ardından, özellikle gençlik kadrolarında görülen yılgınlık ve gençlik örgütünün neredeyse bütünüyle dağılmış olması durumudur. Genç Hikmet, hapishane çıkışı böyle bir enkazia karşı karşıya gelmiştir. Şaşkındır. Çok değil, henüz kısa bir süre önce, birlikte coşkuyla devrim şarkıları söylediği arkadaşları, artık farklı yollardadır...

Genç Hikmet, mücadeleyi yükseltme konusunda son derece kararlıdır, hapishane çıkışı, polis takibi kesilmemiştir. Parti ile ilişkiye geçmiştir. Eğitilimi tamamlamak amacıyla okula başvuru yapar. Hapishaneden çıkan öğrencilerin tümünün aynı işlemi yaptığını, o dönemde, Vedat Nedim'in Şefik Hüsnü'ye yazdığı bir mektuptan öğreniriz.

"...Neşatlı mektebe kabul olundu. Diğer Tıbbiyeliler de kabul olunmak üzere imişler..."⁽⁷³⁾

Yine yakın tarihlerde, bir TKP yöneticisi olan Gündüz'ün Şefik Hüsnü'ye yazdığı bir mektupta konu ele alınmaktadır.

"Mamafih hapisten çıkan arkadaşlar vaziyeti güzelce kavramışlar ve işbaşına geçmişlerdir."⁽⁷⁴⁾

Aynı dönemde, Komintern'e Vedat Nedim tarafından sunulan bir raporda gençlik örgütünün durumu da ele alınıyor ve bu konuda şu düşünceler ifade ediliyor.

⁽⁷²⁾ Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, sf. 69.

⁽⁷³⁾ Büyük Kırılma, sf. 148.

⁽⁷⁴⁾ age, sf. 169.

"...gençliğin hiçbir yönetici merkezi yoktur. Hala bir propaganda faaliyeti sürdüren birbirinden tecrid hücrelerin var olduğunu farzediyoruz. Gençlik federasyonu M.K'sinin hapisten yeni çıkan eski azaları, eski teşkilatlarını diriltecek en vasıflı kadrolardır."⁽⁷⁵⁾

Vedat Nedim, Tıbbiyeli Hikmet ve eczacı Vasıf'tan söz etmektedir. Hikmet ve Vasıf, bu saptamayı boşa çıkarmaz. Gençlik örgütünün yeniden ayağa kaldırılması için yoğun bir pratiğe girerler. Vedat Nedim, bu durumu Şefik Hüsnü'ye Ocak 1927'de yazdığı bir mektupta ifade etmektedir.

"Gençler Hikmet, Vasıf ve Ferid yoldaşlardan mürekkep bir heyet-i merkeziye intihap ettiler. SeKa namına ben onların içtimalarına gidiyorum. SeKa onlara bir amele genci de heyet-i merkeziye almayı teklif etti."⁽⁷⁶⁾

Tıbbiyeli Hikmet, bir yandan gençlik örgütünü yeniden canlandırmak için çalışırken, diğer yandan da okulu bitirmek için derslerine çalışmaktadır. Sistemli bir biçimde okumakta, Marksist teorisinin temellerini öğrenmeye çalışmaktadır. Bu dönemde, Tıbbiyeli Hikmet'in işçi sınıfının örgütlenmesi alanında etkinlikler gösterdiğini öğreniyoruz. Partinin sendikalar komisyonunda çalışma yapan Hikmet'in çalışmalar hakkında verdiği bilgiler Merkez Komite raporunda ifade ediliyor.

"Sendika komisyonu namına Cahit yoldaş, kendi teşebbüsüyle Haydarpaşa Şimendifer ameleleri arasında bir spor kulübünün teşkil edildiğini, Şakır yoldaşın ise Beykoz amelelerinin spor kulübünün kaptanı olarak tayin edildiğini ilan etmiştir.

Sendika komisyonu, gelecek 1 Mayıs'ı kutlamak için bir program hazırlamaktadır."⁽⁷⁷⁾

Partinin önderlerinden Sadreddin Celal, hapisane çıkışı, hareketten uzaklaşma eğilimine girer, davet edildiği merkez komite toplantılarına katılmaz, fiilen Partiden ayrılır. Bir başka Merkez Komite üyesi Şevket Süreyya yeni platform doğrultusunda bir fraksiyon hareketini örgütlemeye çalışmaktadır. KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi)nde eğitim görüp ülkeye dönmüş kadrolar Vala Nurettin ve Ahmet Cevat, hareketten fiilen kopmuştur. TKP, iç meselelerle uğraşmaktadır. Ülke içindeki Parti yönetimi, yetersiz

⁽⁷⁵⁾ age, sf. 184.

⁽⁷⁶⁾ age, sf. 218.

⁽⁷⁷⁾ age, sf. 245.

ve bürokratik bir çalışma tarzını mutlaklaştırmaktadır. Parti merkezinin bu pratiklerinin gerisinde yer alan, köklü bir teorik yanılğı bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bu noktada bir parantez açarak, sonraki dönemlerde de, sosyalist hareketin sık sık gündemine gelen bir teorik yanılğının köklerini saptamak bakımından, bu süreçte TKP içinde yaşanan bir tartışmaya değinmek gerekiyor. Bu nokta, özellikle Kemalist iktidarın sınıfsal karakterinin saptanması ve sosyalist politik tutumun bu saptama ışığında geliştirilmesi bağlamında önem kazanmaktadır.

Şefik Hüsnü, Şevket Süreyya'nın oluşturduğu yeni ideolojik platforma ilişkin bir yazısında bu noktayı ele alıyor.

"Mektubunuzda en ziyade teessürümü mucib olan taraf 'burjuvalaşmak isteyen bürokrasi' 'diğer sınıfların da menfaatlerini temsil etmek derdindedir' gibi cümlelerde ifadesini bulan ve mektubunuzdaki bütün diğer fikirlerin üzerinde tazyiki hissedilen umumi fikirdir. Bu suretle hiç yoktan mütecanis halk kitleleri içinden zoraki bir tarzda hiçbir sınıfa mensup olmayan veya başlıbaşlarına bir hususi sınıf teşkil eden bürokratların bir burjuvazi yaratmaya çalıştıkları neticesine varıyoruz. Böyle mucize kabilinden sınıfsız bir takım kimselerin, iktidarı ele geçirdikten sonra hükümet kuvveti sayesinde biihare bir burjuva sınıfına vücut verebileceklerine inanmak yalnız bir itiraf değil, Marksizmin büsbütün inkârıdır..."⁽⁷⁸⁾

"...Biz komünistlere göre yalnız bugün değil hatta Türkiye'de asri inkılâplar devresi, Tanzimatla açıldıktan beri bir burjuvazi sınıfı teşekkül etmeye başlamıştır. (...)

(...) Nihayet bu teşkilatsız fakat zinde genç burjuvazi bütün kuvvetlerin alt olduğu, memleketin esaret uçurumuna doğru yuvarlanmak üzere bulunduğu Mütareke devresinde Mustafa Kemal ve arkadaşları gibi en kabiliyetli mümessillerini önüne katarak bütün... halk kitlelerinin ve beynelmilel proletarya sınıfının yardımıyla müstakil yaşamak hakkını muvaffakiyetle müdafaa etmiş ve bilfiil mukadderatını bizzat kendi eline almıştır. Bahsettiğiniz bürokratlar bu sınıfı doğurmuyor. Hal-i inkişafta bulunan bu sınıf teşkilatçıları ve siyasi rehberlerini bizzat kendi içinden çıkarmıştır ve elan çıkarıyor..."⁽⁷⁹⁾

⁽⁷⁸⁾ Büyük Kınılma, sf. 194.

⁽⁷⁹⁾ age, sf. 195.

Kısa bir süre sonra, TKP serüvenini sona erdirip Kemalist saflara iltihak edecek olan Şevket Süreyya'nın görüşlerinin güçlü bir eleştirisini yapan Şefik Hüsnü, ülkedeki egemen sınıfsal ve siyasal ilişkileri son derece net ve tutarlı bir biçimde tasnif ediyor. Ancak yıllar sonra bile, Şevket Süreyya'nın bu görüşleri paralelindeki düşünceleri Marksizm adına savunan grupların ülkede var olması, bu parantezi açmamızı zorunlu kılmaktadır.⁽⁹⁰⁾ Şefik Hüsnü'nün de saptadığı gibi, Şevket Süreyya tarafından oluşturulan bu platformun temel fikri, Kemalizmin yaymaya çalıştığı "sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kitleyiz" formülünün Marksist terimlerle ifade edilmesidir. Bu formülün, Marksist kavramlarla bulaşık bir biçimde ifade edilişi bir süre sonra Şevket Süreyya ve Vedat Nedim tarafından yayınlanacak Kadro dergisi tarafından gerçekleştirilecektir.

TKP içinde yürüyen ve önemli teorik ve politik içerimler taşıyan bu tartışmada Şefik Hüsnü'nün temsil ettiği görüşler, en güçlü, en kapsamlı ve gelişkin ifadesini ve mantıksal sonuçlarını genç Hikmet'in bu tartışmadan dört beş yıl sonra hapisanede yapacağı bir teorik çalışmada bulacaktır. Şefik Hüsnü'nün mektubunda ifade ettiği temel tezler, en geniş boyutlarda ve en ince detaylarıyla Dr. Hikmet'in Yol Etüdleri'nde ağırlım kazanıp, geliştirileceklerdir. Şefik Hüsnü'nün tezlerinde tam olarak olgunlaştırılmamış öğeler, Hikmet'in çalışmasında en olgun biçimlerini, eksiksiz ifadelerini bulacaktır. Şefik Hüsnü, 1936'larda neredeyse bu tezlerinin tümünü geri alacaktır.

Bu süreçte, TKP içindeki karmaşa ve tartışmalar mektuplar aracılığıyla yürütülürken, ülkeye gelen Komintern yetkilisinin Şevket Süreyya ve Vedat Nedim'le yaşadığı tartışmalar, yurtdışı bürosunun harekete geçme sürecini hızlandırır. TKP yurt içi merkez komitesinin önemli unsurları, Dr. Hikmet'in birkaç yıl sonra yaptığı saptamada altını çizceği gibi, "Şevket ve Vedat devrimci harekete aylıklı serseriler kliki halinde bağlıydılar. Argos şirketinde dolgun ücretlerle iş, hatta dolap çevirdikleri için hareketten kopuşamıyorlardı."⁽⁹¹⁾ harekete pamuk ipliğiyle bağlıydılar.

⁽⁹⁰⁾ Özellikle, politik yaşamındaki tüm yazı ve konuşmalarında kendini TKP geleneğine bağlayan Mihri Belli'nin, bu konudaki görüşleri net bir biçimde Şevket Süreyya'nın çizdiği çerçeve içine girmekte, TKP geleneğinin dışına çıkmaktadır. Belli'nin 60'lı yıllardaki politik etkinliği nedeniyle, o yıllarda bu yaklaşım son derece güçlü etkiler yaratmıştır. Dr. Hikmet'in o yıllarda çeşitli yazı ve konuşmalarında vurguladığı kimi öğeler bu argümanlar çerçevesinde daha anlaşılır olmaktadır.

⁽⁹¹⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 215.

Parti yöneticilerinden, Hamdi Alev (Şamilof) "Rus Harici Ticaret Bankası"nda; Hüsnü Said "Sovyet Vapur Acentası"nda; Vedat Nedim (Tör) "Arkos Şirketi"nde; Şevket Süreyya (Aydemir) da "Neft Sendikası"ta çalışıyorlardı.⁽⁸²⁾

Türkiye merkezinde yer alan yöneticilerin hareketle bağlarını kopartmalarında, Mayıs 1927'de İngiltere'de gerçekleşen bir olay da etkili bir faktöre dönüşüyordu. Partiyle ilişkilerinde, Sovyet kurumlarından aldıkları maaşlar etkili bir faktör olan bu unsurlar Türkiye dışındaki bir gelişmeden doğrudan etkilenirler.

"12 Mayıs 1927 tarihinde Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Chamberlaine'e danışan Büyük Britanya İçişleri Bakanı, Londra'da 'Sovyet Evi' olarak bilinen binadaki Sovyet Ticaret Delegasyonu ile Sovyet Arcos Şirketi'ne baskın yapıyor."⁽⁸³⁾ Londra'daki Arcos baskınından dört gün sonra, İngiliz hükümeti yaptığı açıklamada, "Büyük bir Sovyet casusluk örgütünün varlığını kanıtlıyacak bol miktarda kanıt elde edildiğini"⁽⁸⁴⁾ bildiriyor.

"İngiliz Parlamentosundaki yoğun tartışmaların ardından, "Baldwin, Büyük Britanya hükümetinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'yle imzalamış olduğu ticaret anlaşmasını feshe Londra'daki Sovyet diplomatik misyonunun ve ticaret delegasyonunun geri çağrılmasını Moskova'dan talebe ve Moskova'daki kendi büyükelçisini de geri çekmeye karar verdiğini bildirdi."⁽⁸⁵⁾

Bu gelişmeler Türkiye merkezi üzerinde ciddi etki yaratırken, Sovyet dış ticaret kurumlarından alınan maaşlar da tehlikeye düşmekteydi. Yaşanan çatışmanın sertleşmesi ve Vedat Nedim grubunun hareketle kopuşma noktasına gelmesinde belirleyici dönemeçlerden biri Haziran ayında yaşanan bu olaylardır.

Komintern yetkili organlarında Türkiye'deki durumun ele alınıp, belirli sonuçlara ulaşılması ile Şefik Hüsnü ülkeye dönüp, Türkiye merkezini dağıtmak ve yeni bir merkez oluşturmak kararına ulaşır. Bu kararın uygulanması yönünde hazırlık çalışmaları başlatılır.

Bu dönemde Türkiye'de bulunan Komintern yetkilisinin, Vedat Nedim ve Şevket Süreyya hakkında yaptığı yorum son derece ilginçtir.

⁽⁸²⁾ Türkiye'de Sol Hareketler, Aclan Sayılğan, sf. 197, Hareket Yayınları, 1972.

⁽⁸³⁾ Türkiye Üzerine Tezler 2: Kitap, Yalçın Küçük, sf. 66, Tekin Yayınevi, 1979.

⁽⁸⁴⁾ X. J. Eudin- H. H. Fisher, Soviet Russia and the West, sf. 344'den aktaran Yalçın Küçük, age. Sf. 66.

⁽⁸⁵⁾ Uluslararası İlişkiler Tarihi 4. Cilt, sf. 39, Çev. Atilla Tokatlı, May Yayınları, 1980.

"Asım ve Şevket küçük çapta birer aydın. Asım yaşadığı konforu ve bizim iktisadi organlarımızdan birindeki [Arkos] işini yitirmekten korkuyor. Şevket tekrar "yurtdışına" gitmek istemiyor, başını ateşten sakınıyor, yangından [polis darbesi] korkuyor."⁽¹⁶⁶⁾

Bu arada, Komintern yetkilisiyle yaşanan çatışma ve Şefik Hüsnü'nün ülkeye döneceğinin öğrenilmesi üzerine, ülke merkezi bir konferans toplar. Vedat Nedim ve ekibi harekete geçmiştir. Bu konferans hakkında yurtdışı büro bilgi edinir. Bilgilenmenin ardından, yurtdışı büro, bu konferansı değerlendirir.

"Asıl mühim olanı, Şakir'in getirdiği havadislerdir: Kitaygorodski (Komintern yetkilisi Y.N.)'nin azimetinden biraz sonra bilhassa Mazhar (Şefik Hüsnü Y.N.)'in oraya gideceği oraca anlaşıldıktan sonra Ağustos yirmi altısında bir konferans bir şey yapılmış. İzmir, Adana, Ankara mümessillerinden gayri Sait, gençlikten Hikmet, buradan giden Atıf, iştirak etmişler. Hepsi onbeş kadarmış. İsmail grubu bu konferansa itiraz etmiş. Formele doğru yolu çevirmiş. Fakat ekalliyette kalmış. Burada mühim olarak ittifak-ı arayla [oybirliğiyle] Harici Büro'nun ilgası kararı verilmiş... Şevket'in memlekette görüş ve telakki ediş tarzları onun 45 dakika süren bir nutkuyla dinlenmiş. Müzakere esnasında İsmail ile Şevketçiler arasında bir hayli çarpışma olmuş. Ta bu konferansa kadar (ki biz buna ancak SEKA'nın geniş bir müşaveresi diyebiliriz) İsmail, Harici Büro ile SEKA arasında ihtilaf olduğunu bilmiyormuş. Konferans esnasında buradan giden materyallerle tanış olmuş."⁽¹⁶⁷⁾

Tıbbiyeli Hikmet, bu konferansa gençlik sorumlusu olarak katılmıştır. Oldukça yoğunlaşan politik süreç ve politik çatışmalar içinde önemli teorik ve pratik deneyimler edinmektedir. "Yol'da, bu konferans hakkında bilgi verir.

"1926'nın son aylarına doğru yapılan Konferans, Lenin'in "kvosti" (kuyrukçu) dediği, bizde "gözetmeci" adını verebileceğimiz Seka (merkez komite)'nin oportünizm manevralarını (genellikle "kuyruk"lardan ibaret olarak topladığı) bir sözde çoğunlukla çevirmeye kalkışmasıydı; fakat sonuç itibarıyla ya da Seka iler tutar yerinin artık kalmadığını görerek, bir sürü büro ve şube içinde hareketi bürokrasiye boğmak üzere karşı koyanların disiplin gücünü sömürerek -o zaman söylediğim gibi- batmak üzere olan gemiyi boş yere bir daha "yamalamaya" kalkışması oldu."⁽¹⁶⁸⁾

⁽¹⁶⁶⁾ Büyük Kırılma (TKP MK Tutanakları 1926-1927), sf. 317, Tüstav Yayınları, Mart 2007.

⁽¹⁶⁷⁾ Büyük Kırılma, sf. 378-379.

⁽¹⁶⁸⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 213, Bibliotek Yayınları, 1992.

Yıllar sonra, anılarında bu konferansa, bu kez Laz İsmail'le ilk tanışması bağlamında değinecektir.

"1926'lara doğru, Parti Merkez Komitesi'nden Sovyet Konsolosluğu parazitleri atılırken bir konferans oldu."⁽⁸⁹⁾

Çatışmaların tam ortasında bulunan Hikmet, çatışan unsurların niteliğini, tezlerini doğrudan öğrenme olanağına sahiptir. Hikmet, daha sonraki dönemde Kadro dergisinde Kemalizm'in teorisyenliğine soyunacak ekibin görüşlerinin ve politik konumlarının en güçlü eleştirisini yapmasını buna borçludur. Ülkeye yasadışı yollardan dönen Şefik Hüsnü, Parti merkez yöneticileriyle görüşür. Kadrolarla da durum değerlendirmesi yapan Şefik Hüsnü, mevcut durumu kadrolara tüm açıklığıyla ifade eder. Yeni bir süreç başlatmak için toplantılar ve çalışmalar yoğunlaşır.

Hikmet Yoldaş Uluslararası Lenin Okulu'na Gidecek

Şefik Hüsnü, ülkeye dönmezden önce, olası bir tutuklama karşısında hareketin devamlılığının sağlanması amacıyla bir dizi düşünce geliştirmiştir. O güne dek yaşanan süreçler ışığında elde ettiği bilgiler çerçevesinde bir tutuklamanın gelişmesi durumunda yönetime çağrılacak Parti üyeleri ve ilişki kesilecek güvensiz unsurlar hakkında listeler hazırlamış, bu listeleri ilgili Komintern organlarına sunmuştur.

Şefik Hüsnü, ülkeye dönmezden önce Komintern'in Doğu Balkan Sekreteryası'na sunduğu raporda, bir operasyon durumunda yönetime çağrılabilir güvenilir yoldaşların bir listesini vermiştir. Bu listenin ilk bölümü aşağıdaki isimlerden oluşmaktadır.

"Fahri (Baytar Cevdet) /Moskova/ - aydın, parti kurucularından

Vasıf [Eczacı] - /İstanbul/ - aydın

Necati /İstanbul/ - aydın

Hikmet [Kıvılcımlı] /İstanbul/ - aydın

İhsan /İzmir/ - işçi, demiryolu

Aziz [Hüsamettin Özdoğu] /İzmir/- işçi, metalürjist

...⁽⁹⁰⁾

Şefik Hüsnü'nün listesi 18 kişiyi kapsıyor. Listenin altında, "Numaralar, tercih sırasına göre konmuştur" ibaresi yer alıyor. Şefik Hüsnü,

⁽⁸⁹⁾ Kim Suçlamış, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 45, Yol Yayınları, 1979.

⁽⁹⁰⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, Erden Akbulut, sf. 92, Tüstav Yayınları, Ekim 2002.

Ülkede yeni bir politik süreci başlatma çalışmaları sırasında kadrolarla daha yakın ilişkiler kurma ve onları pratik içinde daha yakından tanıma olanağı buluyor. Tıbbiyeli Hikmet'in Parti içinde ön plana çıkma ve Parti önderleri arasında ayırt edici bir yer kazanma süreci, bu zorlu günlerde ortaya koyduğu net tutumlarla gerçekleşiyor.

şefik Hüsnü'nn Eylül 1927'de ülkeye dönüşünden sonra yazmış olduğu bir mektupta şu ifadeler yer alıyor.

"Hikmet yoldaş Uluslararası Lenin Okulu'na ve şark Darlfnu'na da kimi yoldaşlar gönderilecek"⁽¹⁾

Hikmet'in dünya komünist partilerine şt düzey kadro yetiştirmek amacıyla kurulan Uluslararası Lenin Okulu'na gönderilmesi kararı, onun bu dönemde Parti içinde gelişen konumunu kavramamıza olanak sağlıyor. Hikmet, Partinin devrimci temellerde yeniden örgütlenmesi sürecinde şefik Hüsnü'yle birlikte yoğun bir pratik içine giriyor. şefik Hüsnü, Parti merkez yöneticileriyle yaptđđ görüşmelerde bir mutabakat zemini bulamıyor. Partinin genç ve dinamik kadrolarıyla yeni bir örgütlenmenin temellerini atarken, yeni bir eylem programını da yaşama geçirmeye alışıyor.

Tıbbiyeli Hikmet ile şefik Hüsnü arasındaki ilişkinin bu süreçte güçlendiğini saptayabiliyoruz. Muhtemelen, Hikmet'in kararlılığı, oportünizm karşı net tutumu ve teorik-pratik gelişim izđisi şefik Hüsnü tarafından bu süreçte doğrudan gözleniyor. Uluslararası Lenin Okulu'na gönderilme kararının altında bu gözlemler yatıyor. şefik Hüsnü'nn genç kadrolarla bařlattđđ yeni süreç, Vedat Nedim ve ekibini son derece rahatsız ediyor. Vedat Nedim'in ihanete giden adımları böylece başlıyor.

şefik Hüsnü'nn işçi bölgelerinde bildiri dağıtılması ve eylemler yapılması yönünde geliştirdiği eylem süreci, Vedat Nedim'in ihane-tini hızlandıran bir unsura dönüşür. Vedat Nedim, bir polis müdürü aracılığıyla elindeki belge ve bilgileri devlete teslim eder. 1927 tutuklaması başlamıştır. Vedat Nedim, şefik Hüsnü'nn Beyoğlu'nda bir pastanedeki randevusunu polise bildirir. şefik Hüsnü yakalanır. Tıbbiyeli Hikmet, şefik Hüsnü'nn evinde görüşmek için beklemektedir. Vedat Türkali, TKP'lilerin tanıklıkları üzerinden TKP tarihini konu edindiği romanı "Tek Kişilik lm"de, hapışhanede birlikte kaldđđ şefik Hüsnü'den doğrudan dinlediklerine dayanarak Tıbbiyeli Hikmet'in yakalanış öyküsünü anlatır.

⁽¹⁾ Büyük Kırılma (TKP MK Tutanakları 1926-1927), sf. 390, Tüstav Yayınları, Mart 2007.

"Doktor Hikmet'in, son acılı günlerinde "Kendimize tartışmasız başkan saydık bu paşa oğlunu" demesini anımsadı, Doktor Şefik Hüsnü için. Vedat Nedim'in ele vermesiyle Markiz Pastanesi önünden alınıp götürüldüğünde, nasıl geldin, nerde kalıyorsun? Filan diye başlamışlar. Yanıt alamayınca, şöyle anlatmıştı Dede Ahmet o tatlı Laz ağzıyla: "Etma Doktor, ayıbdur; şimdi yatıp dövelum mi seni? Efendi adamsun!" demişler! Doktor'un kaşlarını çatıp başını inatla iki yana sallayarak diretmesini yapıyordu Fırıncı. "I-ih söylemam", "Yatirup da sekiz on tane yedu mi..." Polisleri alıp götürmüş kaldığı yere Doktor! Şefik Hüsnü, oyalayıp vakit kazanmak için bir süre konuşmadığı biçiminde anlatmıştı olayı Gülşen'lere. Doktor Hikmet gelecekmiş eve; gitsin diye beklemiş! Polislerle gelmişler ki, oturmuş bekliyor Hikmet, evde! Gülererek Doktor Hikmet'i suçluyor gibiydi; beklenir mi gibisine! "Geldik ki o aptal da bekliyor!" mu ne, demişti. Oyalama dediği birkaç saat... Doktor Hikmet'in elli yıl sonra yaptığı suçlama çok daha ağırdı. Bu "paşa-oğlu", beş-on sopa yiyince Doktor Hikmet'in Parti Gençlik Komitesi Başkanı olduğunu söyleyivermiş. Ağır baskılara direnip suçlamayı, soruşturmayı durduran Doktor Hikmet'e, borçluluğunu bildirmiş sonra. O borçluluğunu hiç unutmamış olmalıydı Doktor Şefik Hüsnü! Ortada dola-nanlara çok içerlediği bir gün, "Hikmet başkadır!" demiş Doktor Kerim'e, "Hikmet bunların hiçbirine benzemez!" Doktor Hikmet'in acılı sonuna yaklaştığı günlerde yazdıklarında açık seçik sınıfsal bir kızgınlık vardı, bu bey, paşa oğullarına."⁽⁹²⁾

Vedat Türkali, romanın bu bölümünde yazdıklarını, hapishane- de birlikte kaldıkları dönemde Şefik Hüsnü ve Ahmet Fırıncı'dan dinlediğini, kendisiyle yaptığımız söyleşide ifade etmiştir. Dr. Hikmet, Parti anılarında 1927 tutuklamalarını, "Derken katastrof kop- tu. Büyük bir provokasyonlar zincirleme patlayışı herkesi içeriye düşürdü" biçiminde anlatıyor. 1927 tutuklamaları TKP tarihindeki önemli kırılma noktalarından birisidir. Yurtdışında bulunanlar dışın- da TKP'nin öncü kadrolarının neredeyse tümü bu süreçte yakalanı- yor. Tıbbiyeli Hikmet'in poliste gösterdiği kararlı direniş, onu bir adım daha öne çıkıyor. Duruşmalara geçildiğinde, Tıbbiyeli Hik- met, güçlü savunmasıyla dikkatleri üzerine topluyor. Bu genç dev- rimcinin gelişkin pratikleri ve teorik yetkinleşme düzeyi, bu süreç- te oldukça öne çıkmasına neden oluyor.

⁽⁹²⁾ Tek Kişilik Ölüm, Vedat Türkali, sf. 217-218, Öteki Yayınevi, Ankara 1995.

Tıbbiyeli Hikmet'in mahkemede yaptığı savunmanın bir bölümü belgesel bir kaynakta bulunuyor.

"Bundan sonra Hikmet Efendi'nin isticvabına geçildi:

-Bekarım. Tahsilimi sıra ile Kuşadası'nda, Muğla'da, Vefa Lisesi'nde, Tıp Fakültesi'nde yaptım ve Askeri Tıbbiye'de son sınıfa kadar geldim. O sırada İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilerek on seneye mahkum oldum. Bir sene yattım, tahliye edildim.

Sonra vaziyetimi düzeltmek için uğraştım. Henüz diplomamı alamadım.

-Şefik Bey'i ne zamandan beri tanırırsınız?

-Eskiden beri tanırım. Dayızadesi arkadaşımdı. O münasebetle tanışmıştım.

-Şefik bey Avrupa'dan geldikten sonra kendisi ile görüştünüz mü?

-Evet, bir tramvay bekleme mahalinde görmüştüm. Bana adresini verdi. Beyoğlu'nda bir işim vardı, o münasebetle kendisine de uğradım. Ertesi günü yine gittim, bulamadım. Bir daha gittiğim zaman tevkif edildim.

-Şefik Bey'le ne konuştunuz?

-Öte beri, havaiyat...

-Şefik Bey pek öyle havaiyattan bahsedecek zata benzemiyor.

-Şuradan buradan bahsetmiştik, ehemmiyetli şeyler değildi.

-Vedat Nedim Bey'i tanır mısınız?

-Hayır, hiç tanımam.

-Evinde ıstima olmuş, gittiniz mi?

-Hayır, tanımam ki gideyim.

Maznuna bir takım sarı kağıtlar gösterildi, maznun bunları muayene etti ve:

-Ankara'da mevkuf iken yapılmış hususi mahiyette resimler, dedi.

Sonra bir şiir gösterildi ve kendisine okutturuldu. Bu "fütürist" bir manzume idi.

Maznun:

-Bu da o sıralar yazılmıştır, eski hükümetin kırtasiyecilik siyasetinden çok eza görmüştüm ve onun üzerine yazdım.

Komünizme ait bazı evrak ve notlar gösterildi.

-Bunlar komünizme ait değildir. O zaman zihnimi işgal eden hususi mahiyette yazıdır, mevkufiyet hatıralandır. Zihinde yer tutan şeyler, bazen o kadar tazip edici vaziyet hasıl eder ki insan on-

ları ifşa etmekle reha bulacağına kani olur, başkalarına anlatır, dinleyecek kimse bulamazsa bir kağıda tespit eder.

-Komünistliğiniz ve komünist fırkasına intihabınız iddia ediliyor. Ne dersiniz?

-Öyle bir fırka tanımıyorum, bilmiyorum.

-Viyana'ya gittiniz mi?

-Hayır, gitmedim.

-Teşkilata dahil misiniz? Marksizm hakkındaki fikriniz?

-Hayır, değilim. Ben Marksizm prensibini bizzarur kabul ettim.

-Neden zaruret gördünüz buna?

-Mütaredeki İtilaf Kuvvetleri'nin istila siyasetleri üzerine zaruret gördüm.

Maznun, bir takım sebepler zikrederek uzun uzadıya tafsilat verdi, işçi ailesi arasında yetiştğini söyledi. İşçilerin hayatından, fazla çalıştıklarından bahsetti, şöyle devam etti:

-İşçinin bana, çok çalışıp da pek az para kazanması nazar-ı dikkatimi celbetti. Bir ilim adamı kafasıyla bu hadiseyi tahlil ettim.

-Marksizmdeki gaye nedir?

-Gayesi ilmi bir tahlildir. Ve bize bugünkü cemiyette bir çalışan ve bir çalıştıran olduğunu öğretir. Marx, sanayi, inkişaf-ı nihaisine vasıl olduğu gün, hal-i hazır nizam-ı ictimaisinin kendiliğinden yıkılacağını söyler.⁽⁹³⁾

Bu davada 3 ay hapis cezası alan genç Hikmet hakkındaki düşüncelerini Şefik Hüsnü hapishaneden yazmış olduğu bir mektubunda Baytar Cevdet'e aktarıyor.

"Tüm sanıklar içinde en güzel konuşan, yeğenimiz Naci'nin okul arkadaşı genç Doktor Hikmet oldu. Kendisinin Marksist felsefeye sarsılmaz bağlılığını belirleyen entelektüel ve sosyal saikleri hakkında çok iyi ve çok çarpıcı bir biçimde sergileyen hakiki bir söylev verdi ve herkesin anlayacağı bir dille Marksist felsefenin özünü açıkladı. Dinleyiciler arasında birçoğu, Doktor Hikmet'in kendi ailesi gibi işçi ailelerinin hak etmedikleri bir sefaleti nasıl yaşadıklarını anlatması karşısında gözyaşlarını tutamadı. Bana öyle geliyor ki bu genç adam, **Türkiye'de işçi hareketinin bundan sonraki gelişiminde büyük bir role sahip olacaktır.**"⁽⁹⁴⁾

⁽⁹³⁾1927 Komünist Tevkifatı, Haz. Jülide Ergüder, sf. 91-92-93, Birikim Yayınları, 1979.

⁽⁹⁴⁾1928 TKP Davası, Der. Emel Seyhan Atasoy, sf. 147, Tüstav Yayınları, Ekim 2008.

Sekreterlik Hikmet'e Verilmeli

1927 tutuklaması, TKP'nin Akaretler Kongresi'yle başlattığı yeni yönelişte aldığı en önemli darbelerden biri olur. Henüz emekleme çağındaki Parti aygıtı bütünüyle dağılmıştır. Komintern perspektifleri doğrultusunda harekete geçen sosyalist hareketlere karşı İngiltere'de başlayan saldırıların Türkiye ayağını bu tutuklama oluşturmaktadır. İngiltere'de başlayan saldırının asli nedeni, İngiltere'de radikalleşerek gelişen genel grev dalgası ve İngiliz maden işçilerinin başkaldırısıdır. O günlerde, Sovyet işçi sınıfı, İngiliz işçi sınıfının yükselen mücadelesini hem maddi olarak, hem de yayın ve dayanışma gösterileriyle yoğun biçimde desteklemektedir. Türkiye'de de, sınıf mücadelesi yükselmektedir. Dr. Hikmet, Elazığ zindanında yazdığı eleştirel parti tarihinde o günlerde yaşanan işçi hareketlerini ve Vedat Nedim ekibinin bu hareketler karşısındaki eylemsizliğini vurgular.

"Liman tekeli kurulurken, aç kalan hamallarla mavnacılar İstanbul'da kitle halinde kanlı ufak bir çarpışma yaptılar. Kavgaya doğrudan doğruya tekelci sermayeye karşı patlamış bir tepkiydi. Kuyrukçular açlığın ayaklanmasını "ortaçağa özgü" bir tepki olmakla damgaladılar. Hamalları işçiden saymadılar. Mavnacılarla sosyalizmin ilgili olamayacağını bildirdiler!

Kuyrukçuluğun son günlerindeyiz. Sınıf varlığını ve mücadele bilincini duymaya başlayan İstanbul tütün işçileri içinde grevler patlıyor. Gözetim ve denetçilerimiz grevleri burjuva gazeteleri yazdığı zaman haber alıyorlardı."⁽⁴⁸⁾

1927 tutuklaması öncesi gelişen işçi sınıfı mücadeleleri, görüldüğü gibi çeşitli alanlarda yoğunlaşmıştı. Şefik Hüsnü'nün genç kadrolarla işçi sınıfı hareketlerinin geliştiği alanlara müdahale etme çabası, bu amaçla geliştirilen eylemler, Vedat Nedim'in ihanete gidişini hızlandırırken, tutuklamaya giden yolu da açmıştı. Genç Hikmet'in TKP macerasında dönüm noktalarından birini 1927 tutuklaması oluşturur. Tutuklamanın ardından hapishanede bulunan TKP'liler, bir durum değerlendirmesi yaparlar. Hapishanede uzun süre kalmayacak olan genç Hikmet'in Parti yönetimine getirilmesi kararı hapishanede bulunan yöneticiler tarafından alınır. Tutuklamayı ve hapishanede alınan kararı, Dr. Hikmet anılarında anlatır.

⁽⁴⁸⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 232, Bibliotek Yayınları, Mayıs 1992.

“Derken katastrof koptu. Büyük bir provokasyonlar zincirleme patlayışı herkesi içeriye düşürdü. Şefik’le oturup yıkıntılar içinden sağlam kalabilmiş yapı taşlarını ayıkladık. İçeride bulunan Merkez Komitesi’nin sağlam kalmış bütün üyeleri, şimdilik benden başka bir numaralı yönetici kalmadığına karar verdiler. O sorumlulukla çıkar çıkmaz işe giriştim.

Bana verilmiş olan “paye” gözüme sivrisinek kadar görünmüyordu. Gereken reorganizasyon tamamlanmıştı.”⁽⁹⁶⁾

Dr. Hikmet’in anılarında ifade ettiklerini, Şefik Hüsnü’nün hapishanede kaleme alıp, Komintern’e yolladığı 10 Mart 1928 tarihli bir rapordan izleyebiliyoruz.

“Bir kongre toplamak olanaklı oluncaya kadar (ve bana öyle geliyor ki, üç veya dört aydan önce toplanamayacak) Hikmet, Vasıf, Niko, Seyfi, Hakkı, İsmail ve Aziz’den oluşmuş bir komite, yönetimi üzerine almalı. Sekreterlik, Komintern Yürütme Kurulu’yla doğrudan bağlı ve ona karşı sorumlu olacak olan Hikmet’e verilmeli.”⁽⁹⁷⁾

Ülke içinde mücadeleyi yürüten kadro birikiminin mutabakatı sonucu, partiyi yeniden örgütleme görevinin önderliği Hikmet’e veriliyor. Hikmet, tüm coşku ve kararlılığı ile işe başlıyor. Bu arada okulunu bitirmiş olan Tıbbiyeli Hikmet, yıllar boyu anılacağı yeni ismini de almıştır: Dr. Hikmet. Şefik Hüsnü’nün kaleminden çıkan bu mektup, o dönemde parti kadrolarının Dr. Hikmet’in konumuna dair genel kabulü yansıtması açısından önem kazanıyor.

TKP’nin ardarda aldığı bu darbeler, sağlam bir devrimci parti aygıtının oluşmasının önündeki en önemli engel oluşturur. İstikrarlı ve sürekli bir yönetim aygıtı ve bu yönetim aygıtına bağlı alan çalışmaları uzun süre geliştirilemez. TKP, 1926-1927’de gelişen sınıf mücadelelerinde hareketlenen kitleleri yönlendiren bir siyasal merkez olmaktan çok uzaktır. Dr. Hikmet, hapishane çıkışı partiyi devrimci zeminde yeniden inşa etmek zorlu görevini yüklenmiştir. İkinci tutukluluk dönemi kısa sürmüştür. Poliste ve mahkemede sergilediği tutumlar, yetişmekte olan devrimci önderin sınıfsal ve siyasal netliğinin en iyi göstergeleridir.

Dr. Hikmet’in devrimci teori ve devrimci pratikte ulaştığı düzey, onu partinin yeniden örgütlenmesinde en sorumlu militan konumuna getirirken, parti alttan alta kaynamaktadır. Parti kadroları

⁽⁹⁶⁾ Günlük Anılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 313, Sosyal İnsan Yayınları, 2009.

⁽⁹⁷⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, Erden Akbulut, sf. 102, Tüstav Yayınları, Ekim 2002.

arasında yaşanan bir gerilim, böylesi hassas bir süreçte su yüzüne çıkar. Bu gerilimin temelinde Partinin oluşum sürecine farklı kanallardan katılan gruplar arasındaki çelişkiler vardır. Bunu kavrayabilmek için, Akaretler Kongresi öncesi döneme bakmak gerekiyor. TKP'nin 1936'ya kadarki tarihini büyük olasılıkla Parti arşivlerine dayanarak Sovyetler Birliği'nde yazan Cemil Saydemetov, parti içi grupların kökeni hakkında şunları yazıyor.

"1924 yılındaki Kürt isyanının arifesinde Moskova'da bulunan Şevket Süreyya, Sarı Mustafa, Nazım Hikmet'insi, Ziya ve Ahmet Cevat'tan (şimdi TBMM'de Çanakkale milletvekili, döneke) oluşan aydın grubu Parti aleyhinde davranmaya başladı. Bu grup kendi içinde farklı düşünen bir gruptu ve "sağcılardan" ve "solcular"dan" oluşuyordu."⁽⁹⁹⁾

Saydemetov'un söz ettiği kişiler KUTV (Doğu Halkları Komünist Üniversitesi) kökenli kadrolar, TKP içinde ortaya çıkan muhalefet grubunun çekirdeğini oluşturuyorlar. Bu grubu bir araya getiren temel saik, Şefik Hüsnü ve Aydınlık grubu karşıtlığı. Bu grup, Akaretler Kongresi öncesi faaliyetlerini artırıyor.

"Kongre öncesinde muhalifler Parti kongresi sırasında örgütlü bir şekilde tavır alabilmek amacıyla fraksiyonlarını kurarlar. Kongre sırasında önde gelen muhaliflerden Ahmet Cevat'ın evinde toplanırlar. Bu durumu öğrenen yoldaşlardan biri, MK'ne ve kongreye haber verir. Parti çizgisine karşı tavır alma hazırlıklarını öğrenen Kongre büyük çoğunlukla Parti çizgisini savunmak için ayağa kalkar.

Kongrenin büyük çoğunluğunun Partinin genel çizgisini savunmak için ayağa kalktığını öğrenen muhalefet liderleri kendi platformlarını savunmak cesaretini gösteremediler. Sadece muhalif liderlerden Nazım HikmetMK raporuyla ilgili ufak tefek uyarılarda bulunur, MK faaliyetleri ve muhalefet platformunu mahkum eder.

Böylelikle muhalefet III. Kongrede ağır bir yenilgi alır."⁽⁹⁹⁾

Muhalefet grubu birbiriyle taban tabana karşıt görüşlere sahip olan unsurlardan oluşuyor. Akaretler Kongresi sonrası, bu gruba Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu da katılıyor. Tüm bu isimlerin ortak özelliği, Sovyetler Birliği'nde bulunmuş ve önemli bir çoğunluğunun KUTV olarak bilinen Doğu Emekçileri Komünist Üniversite-

⁽⁹⁹⁾ TKP Tarihi, Cemil Saydemetov, sf. 35. Bu kitabın yayınlanmamış tercümesini çalışmada kullanmam için bana temin eden Erden Akbulut'a yardımlarından ötürü teşekkür ediyorum.

⁽¹⁰⁰⁾ a.g.e., sf. 36.

si'nde eğitilmiş olmaları. İstanbul Komünist Grubu olarak anılan Aydınlık grubu mensuplarına karşı oluşturdıkları muhalefet hareketine "işçi muhalefeti" adını veren bu grup, parti içinde emekçileri kendilerinin temsil ettiği iddiasıyla ortaya çıkıyorlar ve Aydınlık grubunu "münevver"lere dayalı olmakla suçluyorlar. Oysa grubun başını çekenlerden Nazım Hikmet ve Şevket Süreyya Aydınlık'ta yazıyor, Sarı Mustafa, Aydınlık bürosunda çalışıyor.

Aydınlık grubunu oluşturan unsurların büyük bir bölümü, 1925 tutuklamasıyla birlikte parti saflarını terk edip, Kemalistlerin safına geçiyor. Bu gruptan mücadeleye devam eden unsurlar (Şefik Hüsnü, Dr. Hikmet, Baytar Cevdet, Hasan Ali Ediz, Eczacı Vasıf), 30'lu yıllar boyunca da parti mücadelesinin ön saflarında yer alıyorlar. Muhalefet grubunun en önemli argümanlarından birisi, Şefik Hüsnü'nün münevverleri tutması. Ancak 1927 tutuklaması öncesi yaşanan olaylar ve alınan tutumlar, Şefik Hüsnü'nün, Vedat Nedim ekibine karşı son derece net bir tutum aldığını gösteriyor. Dr. Hikmet o dönemde yaşanan çatışmaları Elazığ hapishanesinde kaleme aldığı tarihçede anlatıyor.

"Kuyrukçular -Vedat Nedim-Şevket Süreyya ekibi- bir ara parti merkezinde çoğunluk derecesine gelmişlerdi. Parti soyut bir varlık değil, III. Enternasyonal'in bir şubesidir. Yani biricik Dünya Komünist Partisi'nin bir şubesidir. Komünist yasasınca, alt organ sapıtınca, ona önce bir uyarı yapılır, azarlanır. Komintern bunu, sırasında işaret ettiğimiz gibi, yaptı. Alt organ ısrar ederse, üst organ, onun yerine geçici bir örgüt yapar. Komintern, SEKA'nın sapıtmamış devrimci unsurlarından böyle bir çekirdek örgütledi. Kuyrukçu çoğunluk hala ısrar edince, kuyrukçulara bağlanmış gidenlerden kurtulabileceklere birer cankurtaran simidi gibi gösterilerek, bütün kuyrukçulara ya bu deveyi güdün, ya bu diyardan gidin denildi. İşte parti merkezinin, kuyrukçu muhalefetin yerine kurduğu yeni merkez, bu sırada alt organlarda, ondan daha önce ve yine Parti'nin devrimci unsurları tarafından hazırlanmış, muhalefet akımını merkezleştirdi. Böylelikle kuyrukçuluk, tüm örgüt içinde sıkı bir tecrit ve felç işlemine tabi tutuldu. İşte bu yeniden örgütlenme döneminde parti içinde hazır bulunan bazı yeni Leninizm softaları (muhalefet grubu) komünist parti yasasının ... ilkesini uygulayan partinin, kuyrukçuluğa verdiği "ültimat"u gördü. Görmez olaydı. O muamele yöntemini yanılmaz ve biricik bir mücadele yöntemi sandı."⁽¹⁰⁰⁾

⁽¹⁰⁰⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 287-288.

Türk İskra'sı Kivılcım Çıkıyor

Bu sürece ait tüm bilgi ve belgeler, Şefik Hüsnü'nün işçi sınıfı içinde çalışma yapma konusunda, Vedat Nedim üzerinde baskı oluşturmaya çalıştığını gösteriyor. Tutuklama öncesi ülkeye dönen Şefik Hüsnü, bu gruptan kadrolarla yeni bir faaliyet örgütlemeye çalışıyor. Tutuklamada, bu grupta yer alan Laz İsmail, Hüsamettin Özdoğu, Nazım Hikmet ve Sarı Mustafa yakalanmadıkları için gıyaplarında yargılanıp ceza alıyorlar. Muhalefet grubunun kendini daha açık bir biçimde ortaya koyuşu, Dr. Hikmet'in ülkede mücadele eden partiller tarafından yeniden örgütlenmeye yetkili kılındığı bu sürece denk düşüyor. Dr. Hikmet'in yeniden örgütlenme çalışmalarını sırasında hapisane de bulunan Şefik Hüsnü ile temas halinde olduğunu öğreniyoruz.

"21 Eylül 1928 günü, Dr. Hikmet (Kivılcımlı)'ın, Dr. Şefik Hüsnü'yü hapisanede ziyaret ederken kendisine şapografla yazılmış bazı parti neşriyatını verirken yakalanması idi. Ayrıca Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) de Dr. Hikmet (Kivılcımlı)'e "Kemalist Türkiye Nereye Gidiyor? Son Sene Zarfında Türkiye'nin İktisadi ve Siyasi Vaziyeti" başlıklı Parti neşriyatının müsveddelerini verirken yakalandı. Hapisane hücrelerinde yapılan aramada TKP üyelerinin listesi, bazı gizli neşriyat ele geçti. Bu hadise üzerine Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) 28 Ekim 1928'de Yozgat Cezaevine sürüldü."⁽¹⁰¹⁾

Dr. Hikmet'in anılarında üstü kapalı değindiği, Şefik Hüsnü'nün ziyaretine gittiğinde gerçekleşen olay olmalıdır. Dr. Hikmet anılarında bu olayı anlatıyor:

"...her Polis teröründen "temiz ve sağlam" çıktığında kimsenin en ufak itirazı bulunmayan ve söz yerinde ise direnci "dillere destan" olan benim: 50 yılda bir kezcik, nasılsa, basılıp yayınlanmış bir (ama herkese okutulmak için çoğaltılmış) dergiyi, üzerimde bile değil, bir yanlışlıkla veya dikkatsizlik sonucu tutturmam var.

Eski-Yeni bütün beni basamak yapmak isteyen ağızlara sakız edilmiştir. "Konsplratsiya"ya gelmediğim biçimde saman altından çıban cerahatı gibi en kahpece ve kallesçe işlenmeye çalışılmıştır. Kısaca değindiğim gibi: o derginin "ele geçmesi" yüzünden ise, kimsenin burnu kanamamıştır. Hiçbir organ tökezlememiştir. Ben

⁽¹⁰¹⁾ Türkiye'de Sol Hareketler, Aclan Sayılğan, sf. 203, Hareket Yayınları, 1972.

kendim dahi, boşuna olacağı düşünülerek, işkenceye uğratılmamışım ve beraet etmişimdir.”⁽¹⁰²⁾

Dr. Hikmet anılarında başka bir yerde yine bir parti yayını yakalatma olayından söz ediyor.

“Bir nüsha, (sanırım “Kızıl İstanbul”) gizli Parti gazetesi yakalandı. Üstümde değil ama, benimle ilgili idi.

(...)

Kurtulmuştum. 50 yıllık sınıflar dövüşümde polise delil kaptırdığım tek olay bu gazete işidir. Orada dahi kimseyi kanstırmadım ve kendimi beraet ettirdim.

Gelin görün ki, bu olay, o zamanki “arkadaşlar” arasında, benim beceriksizliğime, konspirasyona gelmezliğime en büyük delil diye yayıldı. Hepsinin pantolonları tezek dolu olan kahramanlar, elbirliği ile beni dikkatsizlik örneği gibi gösterme fırsatını ve tesellisini hiç kaçırmırlar mıydı? Bunu arkadan ve sözde gizli yapıyorlardı!”⁽¹⁰³⁾

Bu, büyük olasılıkla Dr. Hikmet’in partiyi yeniden örgütlerken yayınladığı illegal yayın “Kıvılcım” gazetesidir. O dönemde Dr. Hikmet’in Parti merkez yayın organı olarak “Kıvılcım”ı çıkardığını, Mete Tunçay da belirtiyor.

“Bu arada, kış sonunda cezasını tamamlayıp tahliye olan Dr. Hikmet, yaz aylarında -sonradan “lı” ekiyle başlığını kendisine soyadı olarak alacağı: Kıvılcımlı -bir Türk İskra’sı hazırlamıştır. 21 Eylül günü Dr. Şefik Hüsnü’yü ziyaretinde ona gizlice verirken yakalandığı, “sapirografla teksir edilmiş parti neşriyatı” bu Kıvılcım gazetesi olsa gerektir.”⁽¹⁰⁴⁾

Mete Tunçay, kitabının belgeler bölümünde Kıvılcım gazetesini de veriyor. Dr. Hikmet’in bu dönemdeki faaliyetlerinin çerçevesini çizmek için bu bilgiler iyi bir zemin sağlıyor. Laz İsmail de yıllar sonra Dr. Hikmet’e saldırdığı bir kitabında, Kıvılcım gazetesinin Dr. Hikmet tarafından çıkarıldığını ifade ediyor.

“Kıvılcım” adlı, çok ilkel, “gazete” diye bir yaprak çıkardı.”⁽¹⁰⁵⁾

“Kıvılcım”ın TKP’nin merkezi yayın organı olduğu, kapağında belirtiliyor, içeriğini de Mete Tunçay’ın ek olarak verdiği gazetenin yazılarından görme olanağımız oluyor. Dünya ve ülke olaylarının Marksist-Leninist bakış açısından değerlendirilip, emekçi kitleleri

⁽¹⁰²⁾ Günlük Anılar, sf. 344.

⁽¹⁰³⁾ age, sf. 316-318.

⁽¹⁰⁴⁾ Türkiye’de Sol Akımlar İkinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 60, BDS Yayınları, 2000.

⁽¹⁰⁵⁾ Savaş Yolu, S. Üstüngel, sf. 14, Konuk Yayınları, 1977

mücadeleye çağıran yazılardan oluşuyor "Kıvılcım" gazetesi. "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz" başlıklı bir politik analiz yazısı niteliğini taşıyan başyazı dışında, "İngiltere'de İşsizlik", "Lehistan'da", "Meksika'daki toplumsal hareketlerle ilgili yazılar var "Kıvılcım'da. Ayrıca, "Tütün İşçileri", "Tramvay İşçileri", "Rumeli Şömendüfer İşçileri", "Anadolu Şömendüfer İşçileri", Türkiye Debbağ İşçileri", "Hamallar", başlığı altında çeşitli işkollarındaki işçilerin yaşam ve mücadelesine perspektif sunan yazılar bulunuyor. "Ankara Maznunları" başlığı altında ise, bir komünist tutuklaması hakkında bilgiler veriliyor. Laz İsmail'in "ilkel" olarak nitelediği yayın organı böylesine geniş ve zengin bir içeriğe sahip.

Dr. Hikmet, partinin yeniden örgütlenmesi işine yoğunlaştığı bu günlerde, "Kıvılcım" gazetesiyle de partinin siyasal ve ideolojik perspektiflerinin kitlelere taşınması işini gerçekleştirmeye çalışıyor. Ancak kendine "muhalafet" adını veren ve tepeden inme yöntemlerle kendini Parti merkezine taşıyan bir grubu, doğru devrimci çizgiye ve disipline çekmek için de yoğun çaba harcaması gerekiyor. Partinin yeniden örgütlenmesi hamlesi, aynı zamanda, içeride bu hamleyi boşa çıkarmaya çalışan bu gruba da sürekli meşgul olmasını gerektiriyor. Dr. Hikmet'in bu süreçte Partinin önder adayı olarak belirmesi, kariyerist hesaplar içinde bulunan kadroların ortak düşmanı haline gelmesine neden oluyor. Ancak muhalafet hareketinin bir demagojiye dönüştürdüğü, işçi-aydın ilişkisi meselesini de Dr. Hikmet "Yol'da ele alıyor.

"Örneğin, kuyrukçuluk bir aydın küçük-burjuva sapıklığı ve ihanetiydi. O zaman Parti'de 'kahrolsun kuyrukçuluk' sloganı birçok 'komünizm softası' tarafından nedense 'kahrolsun aydınlar' şeklinde alındı. Kuşkusuz, o savaş günlerinde aydın, işçi her Bolşevik, 'kahrolsun aydın kuyrukçuluğu' demekte ve parti içinde aydınlığı nerede bulursa tepelemektedir. Parti'de aydın kuyrukçuluğu tepelendi. Parlak işçi zümresi hala o dönemin yankısını koruyor: 'kahrolsun aydınlar'. Oysa Parti'de dün, bugün ve yarın tepelenecek devrimci çizgiden ayrılanlardır. Küçük-burjuva ideolojisine sapıtan ister aydın, ister hizmetli, ister işçi küçük-burjuvazisi olsun, Marksizm-Leninizm'den kopuştuğu oranda partide kafası koparılmalıdır. Geçmiş devrim yalabık sloganlarının anlam değiştirmesi, yerlerini yenilerine bırakması gerek. Hayır, Leninizm softalığı yerinde sayacaktır. Çünkü ezberlediği sloganları özümsememiştir."⁽¹⁰⁶⁾

⁽¹⁰⁶⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 287.

Muhalefet grubu, Aydınlık grubu saflarında bulunup, daha sonra Kemalist iktidarla bütünleşen üst sınıf kökenli genç aydınları eleştirerek parti içinde etkinliğini artırmaya çalışıyor. Ancak, bu eleştiriler doğru yanlar içermesine rağmen, bir ayırım yapmadan bu kategorinin dışında olan devrimcilere de yöneltildiği için, ancak yıkıcı ve dağıtıcı bir etki yapıyor. Bu nedenle, Dr. Hikmet'in Elazığ çalışmalarından yukarıya aldığımız bölüm, muhalefetin düşünce ve eylemlerinin eleştirisini içeriyor. Muhalefet hareketi, partinin yeniden örgütlenmesi sürecinde en fazla gereksinim duyulan birlik ve bütünleşme yerine, kariyerizm ve çatışmayı temel davranış biçimi olarak öne aldığı için, partinin organik bütünlüğünün sağlanması çok daha zorlu koşullara sahip oluyor.

Laz İsmail'in Getirdiği Yeni "Stil"

1927 tutuklamalarında yakalanmayan Laz İsmail, soluğu Sovyetler ülkesinde almaya hazırlanıyor. Bu dönemde Şefik Hüsnü ve Dr. Hikmet, Partinin merkezi düzeydeki kadrolarının önemli bir bölümü hapishanededir. Dışarıda kalmayı başarmış olanlara Partinin yeniden toparlanması için epey iş düştüğü çok açık. Ancak o günlerde "yukarı"ya gitme hazırlıkları yapan Laz İsmail'in Komintern'e yazmış olduğu bir rapor, ruh halini çok iyi yansıtıyor. Laz İsmail raporunda şunları söylüyor.

"Doktor (Şefik Hüsnü) ve tutuklanan diğer yoldaşlar geçici Merkez Komitesi'ne şimdilik bildiri dağıtılması işiyle uğraşılmaması rica-sında bulunmuşlardır, Çünkü bu, onların durumunu daha da kötüleş-tirebilir. Bundan başka bize Türkiye'den kaçmamızı önermektedirler. Çünkü eğer bizi tutuklarsa büyük bir ceza alacağız. Onların bu önerisine rağmen yükünlülüklerimizi biliyoruz ve çalışmalarımıza devam ediyoruz. Son zamanlarda bir dizi broşür yayınladık."⁽¹⁰⁷⁾

Laz İsmail, raporunun girişinde, Partinin Türkiye'deki merkez ko-mitesi sekreteri Vedat Nedim'in itirafçı konumuna geldiğini belirtiyor. Partinin en yetkili ve önemli yöneticisi Şefik Hüsnü'nün ve par-tinin merkez komite üyelerinin yakalanmış olduğunu bildiriyor Laz İsmail. Ancak kendilerinin (fıratlı olanların) yakalandıkları takdirde büyük cezalar alacaklarını ifade ediyor. Sanınız, içeride olanlardan daha fazla ceza almalarını gerektirecek bir neden yok ortada. Laz İs-mail'in gerçekleri çarpıtma isteği yazdıklarından anlaşılıyor.

⁽¹⁰⁷⁾ KomIntern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 97.

Oysa Şefik Hüsnü hapishaneden yazdığı bir raporda firari olanların durumları hakkında da bilgiler veriyor. Laz İsmail'in yazdıklarının daha iyi anlaşılabilmesi için bu bilgiler önem kazanıyor.

"Kendilerini hiçbir biçimde tanımadığım ve kimi bildirileri dağıttıkları ileri sürülen halen firarda bulunan üç kişiyi de dörder aya mahkûm ettiler. Şunu da belirtmeliyim ki, duruşmalar boyunca, sanıklar bu şahıslarla ilgili olarak komünizm ideali uğruna çalıştıklarından başka hiçbir suç atımında bulunmadılar. Onların yerinde olsaydım, yakalanmak pahasına gizlendiğim yerden çıkardım. Zira yakalanma durumunda bile, dört aylık tutukluluktan sonra tüm yurttaşlık haklarından yararlanacaklar."⁽¹⁰⁶⁾

Parti kadrolarının mutabakatıyla, serbest kalmasının ardından partiyi yeniden örgütleme işine yoğunlaşan Dr. Hikmet, o günlerde yaşanan bir olayı anılarında dile getiriyor. Laz İsmail'in Partiye yeni bir "stil" getirdiğini söylüyor. Bu yeni "stil"in ne olduğunu Dr. Hikmet'ten öğrenelim.

"1926'lara doğru, Parti Merkez Komitesi'nden Sovyet Konsololuğu parazitleri atılırken bir konferans oldu.

Konferansta, Laz şiveli, konuşurken beygir dişleri salyalar saçarak enerji izlenimi veren birisini gördüm. Adam, sağ kolunu, tam omzundan, tıpkı Karagöz'ünkü gibi ileri geri götürüp getirerek konuşuyordu. Sözlerinin yapamadığı etkiyi bu Karagöz hareketi ile elde etmeye çalışan bu kişiye "Laz İsmail" diyorlardı.

Eleştirilerini haklı bulduğum için aramız ısınmıştı. Derken katas-trof koptu. Büyük bir provokasyonlar zincirleme patlayışı herkesi içeriye düşürdü.

Şefik'le oturup yıkıntılar içinden sağlam kalabilmiş yapı taşlarını ayıkladık. İçeride bulunan Merkez Komitesi'nin sağlam kalmış bütün üyeleri, şimdilik benden başka bir numaralı yönetici kalmadığına karar verdiler. O sorumlulukla çıkar çıkmaz işe giriştim.

Bana verilmiş olan "paye" gözüme sivrisinek kadar görünmüyordu. Gereken reorganizasyon tamamlanmıştı.

İsmail'i unutmuşuz. Kendisi ortalıkta görünmediği için akla gelmemişti. Adana grevini yapanlar da ondan söz etmemişlerdi. İzmir, İstanbul ve öteki vilayetler onu görmemişlerdi.

Bir gün, yanında kendisi gibi sarhoş (ve hala körkütük) ama sempatik Hüssam'la çıkageldiler.

⁽¹⁰⁶⁾ 1928 TKP Davası, Der. Emel Seyhan Atasoy, sf. 148, Tüstav Yayınları, Ekim 2008.

"Oo! Yahu, neredeydiniz siz?"

demeye kalmadı. Laz İsmail baklayı ağzından çıkardı. Herkes tevkifatla uğraşırken, o pundunu düşürüp "Yukarı" kaçmış.

Merkez'in mührünü de sanırım kazdırmış. "Mühür bende, Süleyman da benim" demek istiyormuş. Sonra fark ettim.

Bu stili hiç anlamıyordum. Ne olacaktı? Çalışmak istiyorsa, işte örgüt. Bir provokasyonu görülmediği için, (daha doğrusu Mahkeme'de adı bile geçmediği için) hakkında polise dayancı açısından kimse bir şey bilmiyordu. Bilmemek, suçlamaya yetmezdi. Moloz saymayabilirdik. Sevindim.

Şefik Hüsnü içerideydi. Bir ziyaretimde konuştuk. Konferansta İsmail'in Oportünist ve Provokatör Seka'ya karşı olduğunu hatırlattım. Komite'ye alalım sonucuna vardık. Fazla içtikleri üzerinde bir şey söylemedim. Kişi özelliği...

İkinci buluşmada Laz İsmail, Kutva'da ezberlediği birkaç düşüncüyü, parmakları ile: 1,2,3... sayarak tekrarlayınca, gülmek için kendimi zor tuttum. Çünkü birden üçe dek saydıkları, toplanınca gene bire iniyordu.

Hele sağ kolunun: "Perde kurdum, Şem'a yaktım, gösterem zillü hayal" derce işleyişi ömürdü. Başparmağı yukarıda, serçe parmağı aşağıda, eliyle satır biçimi her sözcüğü bozuk şiye ve kesi kesivermesi, söylediklerinin altından ne çıkacağını karıştırıyordu.

Ne olursa olsun. Halktan bir insana benziyordu. Şamilof kadar da şüpheli görünmüyordu. Kendisinin Komite'ye alındığını söyledim. Az irkildi. O zaten Komite'dendi. Hatta "Yukarı"dan Sorumlu tayin edilmişti.

O zaman ancak dank etti. Bizim karagöz, Üstinsan'lığa gönül vermişti. Ne çıkar?

O güne dek beş altı yıllık faaliyetimizde, içimizden hiç kimsenin böyle kendi kendisini "Yukarı"dan tayin ettirdiğini, ne görmüş, ne işitmiştik.⁽¹⁰⁹⁾

Kendini, Partinin doğal işleyişi, kural ve gelenekleri dışında bir "stil"le sorumlu konumuna getiren Laz İsmail, gerçekten bir çığır açıyordu. Muhalefet olarak bilinen fraksiyonda kendini bu süreç içinde ortaya koyuyor. Şefik Hüsnü, raporunda ayrıntılı biçimde durumu anlatıyor.

"1. Tutuklamaların dağınıklığı içinde ve mahkememizin sonuna kadar, birkaç genç militan, bizim onayımızla, parti yaşamının de-

⁽¹⁰⁹⁾ Günlük Anılar, sf. 313-314.

vamlılığını sağlamaya uğraştı. [...] Serbest kalmış dostlarımız arasında, parti yönetimine gelecek ve otoritesini kabul ettirecek kadar deneyimli ve nitelikli militanlar yoktu. [...] Mahkeme kararının açıklanmasının ertesinde, hazırlamaları gereken önümüzdeki kongreye kadar geçerli bir yönetici komite ve İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Trakya bölge komitelerini oluşturduk.

1. Moskova'nın bizim görüşümüzü almadan, bir diğer geçici komite kurmakta aceleci davranması ağır bir hata oldu [...] Bu, kaçınılmaz olarak saflarımızda bir kafa karışıklığına yol açtı. Dostlarımız kime inanacaklarını ve tabi olacaklarını bilemez duruma düştüler. Bu konjonktürde gelip benim görüşümü alanlara, bu durumdan çıkış için sizin otoritenizden yararlanmayı kendime saklayarak, bu geçici komiteyle yeni bir düzen kuruluncaya kadar işbirliği yapma öğüdü verdim. Ancak bu öğüdü tutanlar bile, kısa bir deneyimden sonra, güçlerini sizden alan iki yoldaşın kötü niyetinden ve hatalı davranışlarından rahatsız oldular ve çalışma azimlerini yitirdiler. Gerçekten de İsmail [Laz, Marat] ve Aziz [Hüsamettin Özdoğu] Partiyi yönetecek kadar olgun değiller. Çok çok daha deneyimli ve ideolojik olarak daha hazırlıklı militanların yönetimindeki bir komitenin bileşimine girebilirler. Aktif kadromuz içinde hiç kimseye yeterince güven vermiyorlar. Partinin kaderini tek başına onların eline bırakmak, her bakımdan çok tehlikeli ve zararlı olacaktır. Bu nedenle bu çıkmaz sokaktan ortak mutabakatımızla bir an önce çıkmak için size başvurmakta acele ettim.⁽¹¹⁰⁾

Dr. Hikmet'in anılarında yazdıkları, bu belgelerle birlikte, daha da bir aydınlanıyor. 1929 tutuklamalarında doruğuna çıkan provokasyonların ve demagojik saldırıların hangi öncüllere sahip olduğunu kavramamız bakımından bu bilgiler değer kazanıyor. Şimdi bu rapordaki bilgileri, Laz İsmail'in o dönemde yazmış olduğu ve bir paragrafını yukarıya aldığımız raporuyla karşılaştıralım. "Birkaç genç militan bizim onayımızla..." parti çalışmalarını yürütmeye çalıştı diyor Şefik Hüsnü. Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu, partinin bilmediği, "üstün yetenek ve birliklerini" değerlendiremediği militanlar değil. Onlar hakkında net saptamalar var. Ancak tüm bunlara rağmen, Laz İsmail bu karmaşık ve getrefil koşullardan yararlanarak, kariyer yapmaya çalışıyor. Tutuklamaların yarattığı olumsuz koşullardan yararlanarak, kendi kişisel kariyerini yükseltme hevesine o zamandan kapılıyor.

⁽¹¹⁰⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 100.

Bu konuda Bilal Şen, arşiv çalışmaları sonucu ulaştığı bilgileri sergilediği kitabında şunları yazıyor.

"Ne var ki Şefik Hüsnü'nün isi yoluna koyduğunu zannettiği bu süre içinde parti içi muhalefet örgütlenme hızını arttırmış ve Geçici Merkez Komitesinin terkinin değiştirilmesi talebini ortaya atmış. Bu gelişmeler karşısında endişelenen Şefik Hüsnü ise Komintern'e bir mektup yazmış. 12 Ocak 1928 tarihli mektupta Şefik Hüsnü Geçici Merkez Komitesinin faaliyetlerine son vermeye çağrıldığını Komintern'e bildirmiş. Öte yandan muhalefet de benzer bir çalışma içindeymiş. Merkez Komitesi içindeki yandaşlarının yardımıyla isteklerini muhalefet de Komintern'e bildirmiş.

Muhalefetin bu isteği Komintern'in Yakın Doğu Bölümü tarafından 2 Ocak 1929 tarihinde yanıtlanmış. Ferdi (Şefik Hüsnü), Halim (Hasan Ali Ediz) Aziz (Hüsamettin Özdoğu) Hikmet (Kıvılcımlı), İsmail (Bilen), Mustafa ve Fahri'den (Ali Cevdet) oluşan ve Kominternce onaylanmış bulunan Geçici Merkez Komitesi terkinin Ferdi (Şefik Hüsnü)'nin fikri sorulmadan ve onun önerisi alınmadan değiştirilemeyeceğine karar verilmiş."⁽¹¹¹⁾

Muhalefetin merkez komitesindeki yandaşları Laz İsmail, Sarı Mustafa ve Hüsamettin Özdoğu'dur. Bu üçlünün muhalefet hareketiyle olan ilişkilerinin aydınlanması açısından yarar sağlıyor bu bilgiler. Şefik Hüsnü daha sonra, 1929 yılı yaz başında yurtdışına çıkıyor. Bilal Şen bilgi vermeye devam ediyor:

"Öte yandan Ferdi hapishaneden çıktıktan sonra yapılması gereken parti konferansı için Merkez Komitesinin derhal hazırlık çalışmalarını başlatmasını istenmiş.

Hüsamettin Özdoğu'nun 14.11.1928 tarihli mektubuna karşılık yazılmış olan 8.12.1928 tarihli yanıtta, 'Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Geçici Merkez Komitesinin 7 kişilik terkinin yeniden doğruluyor' deniyor. Ayrıca ülkede bulunan bütün Merkez Komitesi üyelerinin 'kişisel ve grupsal ruh halinden' kurtulmaları ve Komintern'in yardımıyla hazırlanıp, Viyana Konferansı'nda kabul edilen eylem programı ve Komünist Enternasyonal'ın politik programı temelinde çalışan 'yönetici grup' etrafında birleşmelerinin zorunlu olduğu vurgulanıyor.

⁽¹¹¹⁾ Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Bilal Şen, sf. 99, Küyerel Yayınları, Ekim 1998.

Ne var ki bu uyarılar etkili olamamış, muhalefetin Şefik Hüsnü'nün yokluğundan yararlanıp parti yönetimini ele almak için verdiği mücadele durmamış.⁽¹¹²⁾

Fraksiyonculuk: TKP'nin Uğraştığı En Büyük Hastalık

Şefik Hüsnü, parti içindeki çatışmaları da ele alan, 1929 yılının Ekim ayında yazdığı "TKP'nin Faaliyetinin ve Kitleler Üzerindeki Etkisinin Gelişimi" başlıklı raporunda, 1929 tutuklamasının öngünlerini betimliyor. Muhalefet hareketinin yarattığı sorunlar partiyi kimi zaman fiilen işlemez kılıyor. Şefik Hüsnü, bu konuyu ele alıyor.

"Fraksiyonculuk -işte TKP'nin uğraştığı en büyük hastalık. Likidatör oportünist grubun atılmasından ve dağıtılmasından sonra, saflarımızda tam bir uyumun egemen olacağını ve Parti birliğinin gerçekleşeceğini umduk. Ne yazık ki öyle olmadı. Bu durumda Parti yönetimine çağrılan eski Doğu Üniversitesi öğrencisi genç yoldaşlar, Parti'nin Leninci eski yönetici çekirdeğiyle artniyetsiz işbirliği yapmak ve, deyim yerindeyse, kaynaşmak yerine, bu çekirdek üzerinde bir tür yönetim tekeli oluşturmak istediler. Merkez Komitesi ne girer girmez, (Fahri [Baytar Cevdet], Hikmet [Dr. Hikmet Kıvılcımlı], Halim [Hasan Ali Ediz] gibi) Parti önderlerine karşı, ilkesel en küçük bir farklılık gerekçesi taşımayan, zorlu bir fraksiyoncu kampanyaya giriştiler. Bu tutumlarıyla, bu yoldaşlar, hemen hemen tümüyle ülkede yetişmiş milltanlar tarafından örgütlenmiş ve onlara sıkı sıkıya bağlı Parti kitesinden yalıtıldılar. Mart tutuklamalarının hemen öncesinde, işi MK'nın çoğunluğuyla tüm bağları kopartma noktasına kadar vardırdılar. İkinci bir Parti gibi tümüyle bağımsız davranıyorlardı. Böylesi bir tutumun kabul edilemezliği aşikârdı. Bu canlıyane davranışlara bir son vermek ivedi hale geldi. Az veya çok anarşist eğilimler taşıyan bu fraksiyonun hemen hemen tüm şefleri hapishanede bulunuyordu. Serbest olanlarla tartıştık ve onları tutumlarının hatalı olduğuna ikna ettikten sonra, onlardan Komintern'in güvenine sahip MK'ya kayıtsız şartsız uyma sözünü aldık. Buna rağmen yıkıcı ajitasyonlarını sürdürdükleri takdirde, aralarından en kemikleşmişleri Parti'den atmak gerekecektir. [...]"⁽¹¹³⁾

Şefik Hüsnü'nün raporundan, "hemen hemen tümüyle ülkede

⁽¹¹²⁾ Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP Komintern İlişkileri, Bilal Şen, sf. 99.

⁽¹¹³⁾ Komintern Belgeleri'nde Nazım Hikmet, sf. 108-109.

yetişmiş militanlar tarafından örgütlenmiş ve onlara sıkı sıkıya bağlı Parti kitleleri'nin karşısına "yukarı"dan aldıklarını iddia ettikleri "yetki"yle çıkan bu ekibin gelecek çizgisinin daha o günlerde belirlemeye başlamış olduğunu görüyoruz. Ülke içi mücadelede yetenekleriyle dikkatleri üzerine toplayan, genç yaşına rağmen başından geçen iki ağır tutuklamadan da ifade vermeden yüz akıyla çıkan Tıbbiyeli Hikmet; kendisi gibi ülke içinde mücadele yürüten yoldaşlarının mutabakatıyla partinin ülke içindeki en üst organının yönetimini ele alıyor. Ancak, "yukarı"dan aldıkları "yetki"leriyle hiçbir ciddi sınamaya tabi tutulmadan partinin merkez organına "ithal edilen" kafadarların "keskin sol pratik"lerini görmek için 1929 tutuklamasının yaşanması gerekiyor.

Ancak daha önce muhalefet hareketinin doğuşu ve temellerinin Partinin yurtdışı merkezi tarafından nasıl kavrandığını görmek için, 18 Ağustos 1928'de, Komintern Kongresinde, Türkiye temsilcisi Fahri'nin (Baytar Cevdet) konuşmasında konuyla ilgili bölüme bir bakalım.

"Uygulanan sürekli terör nedeniyle kendisini kaybeden, burjuva sınıfının işçi sınıfına karşı uyguladığı tedbirlerle umutsuzluğa düşen ve sonunda provokatörlerin (Vedat Nedim, Şevket Süreyya vb.) ortaya çıkmasıyla hiddete kapılan bir başka grup ise daha başka bir hataya kapıldı. Bu grup bireysel kahramanlık yoluna saptı, Kemalist sendikaların çalışmalarını yadsıdı, sendikal hareketin birliği için değil, tam aksine bölünmesi için çalıştı; bu grup anarşizme özgü hatalar ve eğilimler gösterdi, büyük ölçüde sekte hareket etti. Bu grup, ancak kapitalizmin çok gelişmiş olduğu ülkelerde ortaya atılması gereken sloganları ortaya atmakla daha başka aşırı sol hatalar da yapmıştır."⁽¹¹⁴⁾

Gelişen muhalefet hareketi hakkında son derece açık ve net fikirlerle sahip olan Dr. Hikmet, doğal olarak muhalefet hareketinin bertaraf etmesi gereken en önemli unsur oluyor. Elazığ hapishanesinde kaleme aldığı metinlerde, muhalefetin niteliğini tüm yönleriyle açığa çıkarıyor. Muhalefetin ortaya çıkışının nedenlerini analiz ederken şunları söylüyor.

"Örgüt zaafı: birincisi, aygıt zaafıdır. Parti içinde teorik zaaf ve geniş ulusal toplumsal siyaset ve taktik zaafı uğursuz bir şekilde kıvamlı, homojen ve Bolşevik bir devrimci aygıtın oluşmamasına varıyor. Bu yüzden parti "kamuoyu" kapanının elinde kalacak hale

⁽¹¹⁴⁾ Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 164-165.

geliyor. Ne sistem, ne hiyerarşi kalmıyor. Parti meydanı, partinin her bunalım ve sığrama konaklarında doğan geçici "devr-i fetret", "adamsızlık ve başsızlık" dönemi sırasında geçici olarak bir takım nereden geldiği değilse bile ne idüğü belirsiz "sahipzuhur" (Türkçeşi zıpçıktı)ların elinde kalıyor. Tarihte böyle dönemlere "anarşi", "fetret" dönemleri deniyor. Kovuklarında uyuklayan nice oportünistler, bu fırsatlarda fraksiyonlaşma ve "psikoloji" şeklinden çıkıp "örgütlenme" girişimine başvurabilirler."⁽¹¹⁵⁾

Dr. Hikmet bir fetret dönemi yaşandığı saptamasını yapıyor. Aynı saptamanın, Şefik Hüsnü tarafından da yapıldığını, Erden Akbulut'un yazdıklarından öğreniyoruz. "10 Mart 1928'de kaleme aldığı rapor, daha sonraları Dr. Şefik Hüsnü'nün bu dönemi neden fetret devri olarak adlandırdığını da net biçimde ortaya koyuyor."⁽¹¹⁶⁾

Dr. Hikmet daha önce, muhalefet hareketinin 1927'de Parti dışına atılan eski oportünist grubun artıklarıyla, gizli ilişkiler kurmalardan söz ediyordu. Dr. Hikmet'in söz ettiği şahıslar, daha sonra Nazım Hikmet'te temsil olacak muhalefet hareketinin en önemli iki siması. Birisi Sarı Mustafa, diğeri Hamdi Şamilov. Her iki unsur da, etkisizleştirilen eski merkez komitesinin üyeleri ve Sarı Mustafa, Şefik Hüsnü'nün Türkiye'ye dönmezden önce yazdığı raporda özellikle belirttiği ilişki kurulmaması gereken şüpheli şahıslar arasındaki ilk isim. Hamdi Şamilov ise, Dr. Hikmet'in 1927 davasında birlikte yargılandığı isimlerden. Dr. Hikmet, Kuyrukçular olarak nitelendirdiği eğilimi eleştirirken, bu eğilime sahip olanların birçoğunun Türkiye'deki Sovyet kurumlarından aldıkları dolgun maaşlar nedeniyle harekete bağlandıklarını dile getiriyordu. Daha önceki bölümde gösterdiğimiz gibi, bu maaşlar tehlikeye düşünce, dümeni başka yöne kıldıklarını belirtiyordu. Bunların karakterlerinin en temel yönünün satılık olmaları olduğunu belirtiyordu. Hamdi Şamilov'un mahkemede yaptığı savunmayı örnek olarak gösteriyordu.

"Kuyrukçuluk 1927 İstanbul Ağır Ceza salonunda açıkladığı polisteki "itirafat"ı ile burjuvaziye son bir günah çıkartırken, o kirli iç yüzlerini en sinik ifadelerle açığa vurmuşlardı.

Hakim Şamil'e soruyor:

-Sizin de böyle bir gizli örgüte dahil olduğunuzdan dava ediliyor. Ne diyeceksiniz?

Arslan yarın cevabı cebindedir,

⁽¹¹⁵⁾Yol Birinci Cilt, Hikmet Kivılcımlı, sf. 268, Bibliotek Yayınları, 1992.

⁽¹¹⁶⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 98.

-Bolşevik Devrimi'nde Rusya'daydım. Aç kalmamak için örgüte girdim."⁽¹¹⁷⁾

1927 Davasına dair bilgi ve belgeleri sunan bir kaynakta Hamdi Şamilov'un mahkemede söyledikleri aktarılıyor.

"Şevket Süreyya Bey'den sonra Hamdi Şamilof Bey isticvab olundu. Osmanlı Bankası'nda memur olduğunu, evvelce mahkûmiyeti olmadığını, Trabzon'da iptidai derecesinde tahsil gördüğünü, 1914'te Rusya'ya gittiğini, orada 1924'ten 1925'e kadar kaldığını, bir vakitler Rusya'da zaruret hissederek komünist olduğunu söyledi.

-Ne gibi zaruret?

-Herhangi bir işle iştigal edebilmek için buna zaruret vardı."⁽¹¹⁸⁾

"Sol" olduğunu iddia eden ve Dr. Hikmet'in önderliğini kabul etmeyen muhalefet hareketi, görüşleri birbirine taban tabana zıt bu gibi unsurlardan oluşuyor. Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu, "sol"u temsil ediyor. Ancak bu "sol"cular, poliste itiraflarda bulunan, mahkemede "Rusya'da aç kalmamak için komünist olduğunu" söyleyen Şamilovlar'la, partinin güvenilmeyen unsurlar arasında ilk sıraya koyduğu San Mustafa'larla işbirliği yapıyor.

Bu noktada, TKP'nin kuruluş sürecinde etkili olan gruplardan birini bu çerçevede ele almamız gerekiyor. Bu grubun iki üyesi, Hamdi Şamilov ve San Mustafa'dır. Bu grup, Ekim Devrimi sırasında Rusya'da bulunan Türk savaş esirlerinden oluşuyor. 10 Eylül 1920 TKP Bakü Kongresi'nde ağırlıklı olarak bu unsurlar yer alıyor. Komintern'in ilk genel sekreteri Angelica Balabanova, Komintern'in örgütlenmesi ile birlikte Sovyet Dışişleri Sekretaryası'nın etkisiyle kurulan komünist partiler hakkında şu saptamayı yapıyor.

"Gerçekte hemen hemen hiçbirisinin kendi memleketindeki işçi hareketiyle bir teması olmamıştır ve sosyalistlerin pozisyonları konusunda da hiçbir bilgileri yoktur."⁽¹¹⁹⁾

Bu saptamasının ardından, şu sözlerle bu grup üyelerini tasvir etmeye devam ediyor Balabanova, "Hemen hemen tümüne yakını Rusya'ya karşı savaşta alınan esirlerdir ve bir bölümü, devrim olduğunda, tesadüfen Rusya'da bulunan macera ya da iş adamlarıdır."⁽¹²⁰⁾

⁽¹¹⁷⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 242.

⁽¹¹⁸⁾ 1927 Komünist Tevkifatı, Hazırlayan: Jülide Ergüder, sf. 71, Birlikim Yayınları, 1977.

⁽¹¹⁹⁾ Ma Vie De Rebelle, sf. 211'den aktaran Yalçın Küçük, Sırlar, sf. 61, YGS Yayınları, Mayıs 2002.

⁽¹²⁰⁾ Sırlar, sf. 61.

Bunların 1920 Bakü TKP'sinden olup ülkeye dönenleri, ileriki yıllarda, Aydınlık grubuna karşı, her yöntemi kullanan bir muhalefet hareketi örgütüyorlar.

Aydınlık Dışarıda Kapanmış İçimizde Açılmıştı

Dr. Hikmet'in TKP macerası hakkındaki spekülasyon ve çarpıtmalar yıllar boyu sürüyor. Kimi zaman, bu kampanyalara dost görünen unsurlar da katılıyor. 70'li yıllarda Mihri Belli, Dr. Hikmet'in ölümünden sonra şunları yazıyor.

"Kıvılcımlı arkadaşın kendisini Şefik Hüsnü ile birlikte aynı zamanda savaşa katılmış, aynı mertebede bir sosyalist olarak göstermesi gerçeklere dayanmayan bir övünmedir. Şefik Hüsnü'den en az onbeş yaş daha küçük olan Hikmet Kıvılcımlı 1920-1925 döneminin son bir iki yılı, sol harekete ilgi duyan genç bir askeri tıbbiye öğrencisi olarak "Aydınlık" ve "İşçi Çiftçi Fırkası" çevrelerinde çalışmıştır. Bunu, Kıvılcımlı'nın deyişi ile "savaşa katılmak" sayabiliriz elbette. Ama o kadarlık savaşa katılmayı aynı dönemde Kıvılcımlı'nın akranı olan Nazım Hikmet de, Reşat Fuat da yapmışlardır. 1919'dan 1925'e kadar varlığını sürdüren "Aydınlık"ta, yazarlık yanı hep ağır basmış olan Kıvılcımlı arkadaşın tek bir yazısı çıkmamıştır."⁽¹²¹⁾

"Gerçeklere dayanmayan övünmenin" tarihsel kayıtlarını önceki bölümlerde gördük. Dr. Hikmet'in harekete katılma yılının 1921 olduğunu Şefik Hüsnü ifade ediyor. Yani Şefik Hüsnü, Dr. Hikmet'in partinin kuruluş döneminde yer aldığını ifade ediyor. Reşat Fuat henüz o dönemde çalışma içinde yer almıyor. Dr. Hikmet, Akaretler Kongresi'nden birkaç yıl sonra Şefik Hüsnü ve parti kadroları tarafından hareketin en yetkili militanı olarak görevlendiriliyor. Bunların tümü yayınlanan belgelerde ifade ediliyor. "Yazarlık yanı ağır basan" Dr. Hikmet, Şefik Hüsnü ve parti kadroları tarafından yetkili icra komitesi sekreteri yapılıyor. Demek oluyor ki, Belli'nin hiç laf söyletmediği Şefik Hüsnü ve parti kadroları, "yazarlık yanı ağır basanla", teşkilat icra organı şefi olmasını istedikleri devrimci pratişyeni ayırt edemiyorlar. Dr. Hikmet'in gençlik organlarındaki yazarlık örneklerini de göstermiş olduğumuz için, işin bu tarafına bir kez daha girmiyoruz. Belli'nin yazdıklarıyla, Rasih Nuri'nin yazdıklarının özdeşliği dikkat çekiyor.

Yazılanların ne kadar mesnetsiz ve dayanaktan yoksun olduğu sanınız ortaya çıkmıştır. Ama yine tüm bunları belirleyen bir öge

⁽¹²¹⁾ TKP'nin Tarihsel Konumu, Mihri Belli, sf. 92-93, Emekçi Yayınları, Kasım 1976

var ki, onu mutlaka belirtmek gerekiyor: Sınıfsal köken farklılığı. İşçi sınıfı saflarından yetişen Dr. Hikmet'in, paşa ve bey çocuklarında alerji uyandırması olgusu bu yazılarda net olarak ortaya çıkıyor. Bu paşa ve bey çocukları, yaşamları boyunca, alt sınıftan gelen birinin teori üretme ve harekete önderlik etme konumunu kazanmasını hazmedemiyor. Bilinçleri bunu kabul etse bile, bu kez bilinçaltıları harekete geçiyor.

Mihri Belli, 1968 yılında kendisinin mutlak denetiminde bulunan "Türk Solu" gazetesinde, Reşat Fuat'ın ölümünün ardından Dr. Hikmet'in yazdığı anma yazısı hakkında o dönemde herhangi bir eleştiri ya da uyarı yapmadığı gibi, bu yazının yayınlanması konusunda da bir sorun yaşanmamıştır. Oysa bu yazıda Dr. Hikmet, Belli'nin deyişyle, "gerçeklere dayanmayan övünme"nin örneklerinden birini sergilemektedir. Yazıdan alacağımız uzun bir parça konuyu aydınlatacak niteliktedir. Dr. Hikmet anlatıyor:

"Şefik Hüsnü liderdi. 1920-21 yılları emperyalist zırhlıları şimdi ki gibi, Yıldız Sarayı önünde Türkiye fakir fukarasını yıldırma için toplanıyordu. Üzerimize çevirmişti. Kahırlı, karanlık, kısır, nankör yıllar sonsuzmuş gibi görünüyordu. 1923 yılı Birinci Milli Kurtuluş Hareketi Siyasi zafere erdi. Beş on işçiden başka kimse işi anlamıyordu. Gözyaşı, zifos, beş parmakta on kara yağdı. Küskün, bezgin değildik. Aydınlık dışarıda kapanmış, içimizde açılmıştı.

Henüz bir yalçın yamaçtan kopulmuş, bir korkunç uçuruma düşülmüştü. Ölenler gitmiş, kalanlar ise yetecekti. Bir boğaz vapurunun göze çarpmaz sintinesine Şefik Hüsnü ile inmiştik. Ayakta durabilmiş kardeşleri, parmak hesabıyla sayıyor, ölçüyor, biçiyorduk. Kime güvenecektik? Hepsi topu topu gene: "Sen, ben, bizim oğlan!" kalmıştık.

Şefik Hüsnü pembe paşa çocuğu yüzünden hiç tükenmeyen uslu ıylmserliği ile gülümsedi. Tanınmamak için uzattığı sivri "müsyü" sakalını sıvazladı. Sarı "Makedonya bıyıklarının" arasından, dost Selanik şivesiyle yavaşça fısıldadı:

"-Dur bakalım... dedi. Bir çocuk var, Almanya'dan geldi.

-Orada mı?

-Evet... dedi. Okuyor. Sevinçle sordum:

-Nasıl bir çocuk?

-Karıyağız. Hemen hemen sen yaşıta... dedi. Ciddi. Çok çalışıyor. Ondan umutluyum. İyi yetişecek. Görürsün."⁽¹²²⁾

⁽¹²²⁾ Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat Üzerine, Hikmet Kıvılcımlı, Türk Solu, Ağustos 1968.

Dr. Hikmet, Şefik Hüsnü'yle yaptığı bu konuşmada sözü edilen kişinin Reşat Fuat olduğunu yazının ilerleyen bölümlerinde açıklıyor. Ancak Mihri Belli o dönemde, Dr. Hikmet'e bu konuda herhangi bir eleştiri yöneltmediği gibi, bu yazıyı gazetede yayınlama konusunda da herhangi bir sakınca görmüyor. Dr. Hikmet'in sosyalist kuşaklar üzerine yaptığı sınıflamanın 1968'de Mihri Belli tarafından da kabul edildiği, ancak Belli'nin Dr. Hikmet'in 1970'de yayınladığı MDD eleştirisinin ardından bu sınıflamaya karşı çıkmaya başladığı da böylece netleşmiş oluyor. Çünkü aynı Mihri Belli, Aydınlık ve Türk Solu dergilerinde Dr. Hikmet'in yazdığı yazılar hakkında şunları söyleyebiliyor.

"Türk Solu ve Aydınlık redaksiyonu bu yazılarda savunduğu siyasi çizgi ile açıkça çelişen görüşlere rastlasaydı, besbelli ki, Kivılcımlı ile aynı dergi çatısı altında kalem arkadaşlığı sona ererdi."⁽¹²³⁾

Türk Solu redaksiyonunun, 1968'deki yazıdan sonra Dr. Hikmet'le kalem arkadaşlığını sona erdirmediği besbellidir. Mihri Belli'nin, Türkiye sosyalist hareketinin tarihsel bütünlüğünü temsil eden kuşaklar hakkında Dr. Hikmet'in yaptığı sınıflandırmaya, Dr. Hikmet'in 1970'deki doğru eleştirileri karşısında açmaza düştükten sonra karşı çıkmaya başlaması ve bunu da ancak Dr. Hikmet'in ölümünün ardından yazılı biçime sokması da besbellidir. Bu konuda Rasih Nuri İleri, ilginç ve anlamlı bir tanıklığını Bremen'de düzenlenen "Dr. Hikmet Kivılcımlı Sempozyumu"na sunduğu tebliğinde aktarmıştır.

"12 Mart 1971 faşist darbesinden hemen sonra Mihri Belli ile çıktığımız ve ancak iki sayı ömrü olan Türkiye Solu dergisi yazıhanesinin (Mayıs 1971) beş katını tırmanarak ziyaretime gelen Kerim Sadi arkadaşla orada bulunan Mihri Belli ilginç bir soru sordu, 'nasıl olur da bu kadar mücadele veren Dr. Hikmet TKP'de yönetici kadroda yerini almadı' şeklindeki soruya Kerim Sadi, 'nasıl alsın, bütün ömrü hapiste geçti', dedikten sonra hemen ekledi: 'Dr. Hikmet Hasan Ali ve Vasıf ile uzun süre Merkez Komitesini yönettiler'. Demek ki, 1942'de Merkez Komitesine Kooptasyonla atanan Mihri yoldaş, o dönemi ya bilmiyordu, ya da bir an için unutmuştu."⁽¹²⁴⁾

Mihri Belli uzun sayılabilecek bir zaman aralığında Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat ile birlikte bulundu. Muhtemelen bu konuyu onlarla da konuşmuştur, ancak Mihri Belli, hiçbir zaman bu konuda tutar-

⁽¹²³⁾ TKP'nin Tarihsel Konumu, Mihri Belli, sf. 89.

⁽¹²⁴⁾ Dr. Hikmet Kivılcımlı Hakkında Bir Deneme, Rasih Nuri İleri, sf. 2.

lı ve doyurucu bir açıklama yapmamıştır. Kerim Sadı gibi, partiyle ilişkisi oldukça sorunlu ve tartışmalı birine bu soruyu soran Belli'nin parti önderleriyle bu konuyu konuşmama olasılığı yoktur.⁽¹²⁵⁾

Bu bağlamda önemli bir nokta daha dile getirilmeli. Bu sınıfsal kategoriye ait kadrolar, tüm yaşamları boyunca, Kemalist iktidarın sınıfsal niteliği ve tarihsel konumu üstüne Dr. Hikmet'in ürettiği teziye temelden karşıt bir konumda bulunmuştur. Daha evvel gösterdiğimiz gibi, Marksizm adına Şevket Süreyya'ların tezlerinin takipçiliğini yapmışlardır. TKP öncülerinin son derece isabetli bir biçimde saptadığı temel siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkileri yok sayarak, 1937'de partinin likidasyonundan itibaren özel koşullara dayalı olarak egemen olan kimi görüşleri bütün parti tarihine yaymış, TKP'nin teorik birikiminin gerisine düşmüşlerdir. Dr. Hikmet, Sosyalist hareket üstüne baskı ve şiddet yoluyla saldıran siyasal rejimin gerici karakterini son derece isabetli biçimde saptamıştı.

"Bugün Türkiye finans-kapitali, Türkiye asker-banker-yunkerliği sosyalist düşünceleri bir tek sözcüğü bile üç yıla dek zindan cezasına mahkum ediyor. Ve vargücünü halka daha yakın bir tür Tanrısal kadroculuğa harcıyor: Camilerde en güzel sesli hafızlarla Türkçe Kuran okutmaya bayılıyor."⁽¹²⁶⁾

Muhalefet Gelişmeye Devam Ediyor

1928 yılında Dr. Hikmet, partinin yeniden örgütlenmesi işine yoğunlaştığında, muhalefet hareketi de gelişmeye devam ediyor. Ciddi boyutlara ulaşan bir iç mücadelenin yükseldiği tüm kaynaklarda kabul ediliyor. Parti fiilen iki ayrı faaliyet alanına bölünüyor. Bütünleşme ve daha üst bir düzeyde sentezleşme amacıyla başlatılan süreç tam tersi bir rotada ilerliyor. Dr. Hikmet, bu dönemde teori ve pratik açısından gelişimini sürdürüyor. Muhalefet grubu da esas olarak Dr. Hikmet'i hedef alan bir faaliyet yürütüyor.

Aynı dönemde, 1927 tutuklamasıyla partiden uzaklaşan aydınların bir bölümü, Kemalist devlet aygıtıyla ilişkilerini geliştirmeye başlıyor.

"Vedat Nedim bu ideolojik değişimden sonrasında, önce Balya-Karaaydın Simli Kurşun Madenleri İşletmesi'nde, sonra da kısa bir süre için Amasra Kömür İşletmeleri'nde ticaret müdürü olarak çalışır."⁽¹²⁷⁾

⁽¹²⁵⁾ Mihri Belli yaptığımız söyleşide de bu konuda tutarlı ve doyurucu bir açıklama yapmamıştır.

⁽¹²⁶⁾ Yol Birinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 50-51, Bibliotek Yayınları, Mayıs 1992.

⁽¹²⁷⁾ Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, sf. 91.

"Vedat Nedim'in yaşam güzergâhı bakımından çok önemli bir gelişme, 1929 yılı sonlarında, yeni oluşturulmakta olan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti "müşavir müdürlüğü görevinin teklif edilmesiyle olur...

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1929 yılının son günlerinde ödemeler dengesindeki açığı ve büyük ölçüde bu açığa bağlanmış olan Türk parasının kıymetindeki düşmeyi önlemek amacıyla alınan önlemler arasında kurulmuştur. Tüm milletvekilleri bu kurumun tabii üyesi sayılır ve ayrıca Mustafa Kemal cemiyeti "kendi himayesine" alır. Bütün bunlar, yeni kurulan cemiyete verilen siyasal önemin göstergesidir."⁽¹²⁸⁾

"Şevket Süreyya 1928 yılı başlarında trenle Ankara'ya geldiğinde, belki de Nuha'daki deneyiminin etkisi altında, görev alıp bir köy ilkokulunda öğretmenlik yapmayı düşünüyordu. O sırada Maarif Vekâleti'nde etkili biri olan, Kafkasya'da ve Moskova'da birlikte oldukları Ahmet Cevat Emre'ye güveniyordu. Güveni boşa çıkmadı ve beklemediği bir biçimde yüksek ve teknik öğretim umum müdür muavinliği gibi üst düzey bir göreve atandı...

Şevket Süreyya Ankara'ya gelirken beraberinde "Türk Parasının Periyodik Dalgalanma Karakteri" konusunda bir araştırma getirmişti. Araştırmasını ilgili yerlere sunar. Araştırma beğenilir. Bunun üzerine ek görevle İktisat Meclis-i Ali'si umumi katip muavinliğine getirilir. Ankara'daki Ticaret Mektebi'ni örnek hale getirmek için onun müdürlüğü görevini kabul eder."⁽¹²⁹⁾

TKP'de önemli mevkilere gelmiş unsurların, kısa bir süre içinde Kemalist devlet aygıtıyla yaşadıkları bu bütünleşme, hiç kuşkusuz, gelişen muhalefet hareketinin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Ancak gidenler gitmiş, kalanlar ise, sosyalist mücadeleyle etle tırnak gibi bütünleşmiştir. Muhalefet hareketinin anlayamadığı ya da anlamak istemediği temel nokta bu durumdur ki, Vedat Nedim, Şevket Süreyya, Burhan Asaf Belge ve Hüsrev Tökin gibi eski TKP'liler, çok geçmeden Kemalist devlet aygıtıyla bütünleşmekle yetinmeyip, Kadro dergisiyle Kemalist rejimin ideolojik tahkimatını oluşturmaya soyunacaktır. İlginç olan yan ise, bu akımın en güçlü, en köktenci Marksist eleştirisinin de muhalefetin sürekli saldırdığı Dr. Hikmet'ten gelmesidir.

⁽¹²⁸⁾ Kadrocular ve Kadro'yu Anlamak, sf. 93

⁽¹²⁹⁾ age, sf. 124-125

Daha ilginç olan bir diğer gerçeklik ise, muhalefet lideri Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği'nde beraber olduğu Ahmet Cevat Emre, Vala Nurettin ve Şevket Süreyya'yla ilişkilerini hiçbir zaman koparamamasıdır. Yazdığı güçlü şiirlerle TKP döneğini yargılayan Nazım Hikmet, bu unsurlarla kişisel ilişkilerini uzunca bir zaman sürdürmüştür. Nazım Hikmet'in bu sallantılı konumunu, 1930'lu yılları ele aldığımız bölümde daha geniş biçimde ortaya koyacağız.

TKP'nin bir "fetret devri" yaşadığı bu zaman kesitinde, fiilenkiye bölünmüş olan çalışmalar, kimi zaman iki rakip siyasal organizasyonun birbirine karşı yürüttüğü saldırılar biçimini alıyor. Bu dağınıklık ve karmaşa ortasında, TKP'yi Leninci ilkeler temelinde yeniden yapılandırma işinin başarılabilmesi mümkün olmuyor. Bu süreci değerlendirirken, partinin doğal gelişim ve yetkinleşme sürecinin kendi iç dinamikleriyle ilerlemesi karşısında alınan tutumları gözardı etmemek gerekiyor. Bu tutumların sahipleri esas olarak "yukarı"nın, Komintern'in otoritesine dayanarak; ülke içinde mücadelenin her aşamasında en önde yer alan Dr. Hikmet'in karşısına çıkıyorlar. Bu tutumlarıyla yeni provokasyonlara ve parti aygıtının bir kez daha dağılmasına yol açıyorlar.

Dr. Hikmet 1928'de kısa bir süre Haydarpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği'nde asistanlık yapıyor.⁽¹³⁰⁾ Onun asistanlık günleri, 1929 duruşmalarında birkaç kez konu ediliyor. Bir yandan yüklü politik görevler, diğer yandan mesleki uğraşı Dr. Hikmet'in bu dönemde ağır bir çalışma temposuna sahip olduğunu gösteriyor. 1929 yılının ilk aylarında parti içi çatışmaların son derece yüksek bir düzey kazandığını Şefik Hüsnü'nün Komintern'e yazdığı raporda görmüştük. Bu ağır ve zorlu günlerde, 1929'un Mart ayının ilk günlerinde, meydana gelen bir provokasyon, büyük bir TKP operasyonuna dönüşüyor.

Rasih Nuri İleri'nin Komintern belgeleri arasında bulunduğunu ifade ettiği bir gazete küpürü, Dr. Hikmet'in o dönemde bir tutukluluk daha yaşadığını gösteriyor. Başka hiçbir kaynakta herhangi bir bilgi bulamadığımız bu tutukluluk hakkında küpürde şu bilgiler yer alıyor.

"Komünist propagandasından sanık tomacı Emin (Sekun) ve Dr. Hikmet yargılandı. Dr. Hikmet daha önce aynı suçtan iki kez mahkûm edilmişti. Bu kez Lenin vapuru kaptanına iki mektup verirken suçlus-

⁽¹³⁰⁾ Günlük Anılar, sf. 316.

tü yakalandı. Biri Moskova'da Halim'e, diğeri Enternasyonal İcra Komitesi'ne yollanılan mektuplarda şehrimizdeki komünist faaliyeti sürdürmek için para istiyordu. İkisi de ikişer aya mahkûm oldular.⁽¹³¹⁾

Rasih Nuri İleri'nin sunduğu bu gazete kütüründeki olaya ilişkin olduğunu sandığımız kimi bilgiler Fethi Tevetoğlu'nun kitabında bulunmaktadır. Tevetoğlu şunları söylemektedir.

"Gizli Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyet programı gereğince, Yurdumuzdaki komünistlerin nasıl çalıştıklarını ve ne gibi tedbir ve metodlara başvurdıklarını; hangi konuları ne şekilde ele aldıklarını ve Moskova ile irtibat yollarını açıkça ortaya koyan bir doküman da, Moskova'da yetiştirilmiş hükümlü komünistlerden (Tornacı Mehmed Emin-Sekün) tarafından Rusya'da bulunan Baytar Cevdet (Fahri) ile, Hasan Ali (Halim)'e 1928 yılında yazılmış bir mektuptur. Bu mektupta Hasan Ali Ediz'in hapsedilmek bahasına da olsa, Türkiye'ye dönmesi istenmektedir."⁽¹³²⁾

Tevetoğlu, mektubu da ek olarak veriyor. Hasan Ali Ediz'in ısrarla çağrılmasını Mete Tunçay döneme ait bilgiler ışığında yorumluyor.

"F. Tevetoğlu'nun alıntıladığı, Tornacı Emin (Sekün) 1928'in ilk yarısında Moskova'daki Hasan Ali'ye (Ediz) yazdığı ve onun hemen Türkiye'ye dönmesini isteyen mektup (s.416-417), yine aynı toplantı kararıyla ilgili olabilir."⁽¹³³⁾

Dr. Hikmet'in bu tutuklamayla ilişkisine dair hiçbir bilgi bulamıyoruz, ancak bu mektupta yapılan çağrı muhalefet hareketinin gelişimine dair ipuçları sağlıyor. Mete Tunçay'ın sözünü ettiği toplantı, Aclan Sayılğan'ın kitabında dile getirilen Hüsamettin Özdoğu'nun evinde düzenlendiği ileri sürülen bir toplantıdır. Bu toplantı, Aclan Sayılğan tarafından plenum olarak adlandırılıyor, yani bir merkez komite toplantısı olduğu dile getiriliyor. Bu toplantının bileşimi hakkında verilen bilgiler⁽¹³⁴⁾, ilginç biçimde, bunun bir muhalefet toplantısı olduğunu çağırıştırıyor. Bu toplantıya, Hüsamettin Özdoğu dışında, Sarı Mustafa ve Hamdi Şamilov da katılıyor. Oysa bu iki unsur da, Vedat Nedim'lerle birlikte parti merkezinden uzaklaştırılan eski MK üyeleridir. Bu dönemde, muhalefet hareketinin alternatif toplantılar örgütleme noktasına ulaşmış olduğu da böylece netlik kazanıyor.

⁽¹³¹⁾ Dr. Hikmet Kıvılcımlı Hakkında Bir Deneme, Rasih Nuri İleri, sf. 5.

⁽¹³²⁾ Türkiye'de Sosyalist Ve Komünist Faaliyetler, Fethi Tevetoğlu, sf. 416.

⁽¹³³⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, Mete Tunçay, sf. 60.

⁽¹³⁴⁾ a.g.e., sf. 60.

Dr. Hikmet'in "Kim Suçlamış"ta yazdığı şu satırlar bu tutuklama hakkında ipucu veriyor.

"Ben de, geçim için asistanlığa sığınmışım ve birikmiş ikişer üçer aylık mahkûmiyetleri temizlemek üzere ikide bir hapishaneye dalıp çıkıyorum. O yüzden vakit kazanmak zorunda kalıyordum."⁽¹³³⁾

Gazete küpüründe, Dr. Hikmet'in daha önce iki kez ceza aldığı belirtiliyor. Bunlar 1925 ve 1927 tutuklamalarıdır. Ancak Dr. Hikmet, böyle bir tutuklamadan hiç söz etmiyor. Başka herhangi bir kaynakta bu tutuklama ile ilgili bilgi yoktur. Burada bir karışıklık olması olasılığı yüksektir. Muhtemelen Emin Sekun'un uğradığı tutuklamaya Dr. Hikmet de karıştırılmak istenmiştir.

1929 İzmir Davası

1929 yılı, emperyalist kapitalizmin yaşadığı en derin bunalımlardan birinin meydana geldiği yıldır. Tüm dünyada emekçi kitlelerin artan hoşnutsuzluğu ile karakterize olan yılların açılışına denk düşer. Önemli politik sonuçlara yol açan kriz, Avrupa'da yükselen faşist hareketin de gelişme nedenlerinden birini oluşturur. Komintern politikaları üzerinde de önemli etkiler yapmıştır. Türkiye'de de krizin etkileri önemli ölçüde hissedilmiş, ekonomideki devlet ağırlığı arttırılmış, kitlelerin hoşnutsuzluğu karşısında devletin şiddet politikaları güçlendirilmiştir. 1929 TKP tutuklaması, bu koşulların belirlediği günlerde gerçekleşmiştir.

Ekonomik kriz, özellikle tarımsal ürün fiyatlarında ciddi bir düşüşe yol açmış, kısa bir süre sonra gündeme gelecek olan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi de, özellikle köylülüğün gelişen hoşnutsuzluğunu dışa vurduğu bir kanal olmuştur.

1929 tutuklaması, İzmir'de bildirilerle yakalanan gençlerin verdiği bilgilerle harekete geçen polisin, operasyonu genişletmesi ve tutuklamanın İstanbul'a sıçramasıyla başlamıştır. 1929 tutuklamasında Partinin geçici merkezî komitesinde yer alan Dr. Hikmet, Laz İsmail, Hüsamettin Özdoğu ve Partinin çeşitli organlarında önemli görevlere sahip olan Saatçi Niko, Niko Sinkeyeviç, Mano Scharfmann, İzmir vilayet komitesi sekreteri Ahmet Kaya, işçi çalışmalarında önemli görevler alan Ferit Kalmuk, Troçki Memet, ele geç-

⁽¹³³⁾ Günlük Anılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 316, Sosyal İnsan Yayınları, 2009.

miştir. 1929 tutuklamasının gerek polis sorgusu aşamasında, gerekse de hapisanedeki tutukluluk sürecinde yaşananlar, yıllar boyu devam edecek bir dizi spekülasyona yol açmıştır. Bu spekülasyonlar, daha sonra farklı dönemlerde farklı odaklar tarafından gündeme getirilmiştir, en son Tüstav Yayınları tarafından yayınlanan "1929 TKP Davası" adlı kitapta ilk kez yer alan, tutuklama ve hapisane sürecine ilişkin bazı raporlarda, özellikle Dr. Hikmet'i yıpratmaya dönük bu spekülasyonların kaynakları bulunmaktadır.

Hapishaneden çıktıktan sonra, Sovyetler Birliği'ne giden ve yaşamının sonuna kadar orada yaşayan Saatçi Niko'nun 1934 yılında Moskova'da yazdığı rapor, Dr. Hikmet hakkında üretilen spekülasyonların esas kaynaklarından biri olmaktadır. Yine Moskova'da yazılan bir başka rapor Mano Scharfmann'ın imzasını taşımaktadır. Mano Scharfmann'ın bu raporu dışında, Türkiye ekonomisi hakkındaki birkaç incelemesi bilinmektedir. Bunun dışında, Scharfmann'ın yaşamı ve TKP içindeki faaliyetlerine dair hiçbir kaynaktan bilgi bulunmamaktadır. Yine aynı kitapta yer alan bir diğer rapor da, hapisane çıkışı Sovyetler Birliği'ne giden ve bir daha ülkeye dönmeyen Niko Sinkiyeviç'e aittir. Bu bölümde, 1929 davasına ilişkin çeşitli kaynaklarda bulunan bilgileri ele alarak dönemin nesnel bir tablosunu ortaya koymaya çalıştık.

TKP tutuklamalarının genel özelliklerinden biri, 1925'ten başlayarak, hemen tüm tutuklamalarda sorgu süreçlerinin son derece sert olması, devlet organları tarafından temel sorgu yöntemleri olarak baskı ve işkencenin kullanılmasıdır. TKP'nin en zayıf olduğu yanlardan başta geleni de, kadroların bu şiddet karşısında direniş gösterememesidir. Dr. Hikmet, bu bağlamda işkence karşısındaki direnişi, örgüt ve yoldaşları hakkında hiçbir bilgi vermeme tutumuyla, TKP'nin tarihsel deneyimi içinde ayrıcalıklı bir yerde durmaktadır. Bu konuda, TKP içinden gelen bir kadro olarak Bilal Şen'in yazdıkları, hem Dr. Hikmet'in somut pratiklerini yadsıyor, hem de kadrolar arasında genelleşmiş olan sorguda çözülme tutumunu aklıyor. Bilal Şen'in bu yaklaşımının mutlaka mahkum edilmesi gerekiyor. Bilal Şen, 1951 tutuklamasında sorgudaki tutumları konusunda şunları yazıyor.

"O dönemin dehşetini yakından bilen biri olarak ben 'Zeki her şeyi reddetmeliydi, yani inkar yöntemi uygulamalıydı' tezini pek gerçekçi bulmuyorum. O yılların koşullarında hiçbir yönetici bizde

bu yöntemi izleyememiştir. 1937’de Moskova’da başlayan mahkemelerde yargılanan binlerce Bolşevik bile reddetme, sorulara yanıt vermeme gücünü gösterememişlerdir.

Bu konu parti tarihimizin en nazik konularından biridir. 70 yıl boyunca partimizin uğradığı bütün kovuşturmalarda, her tutuklama dalgasında tartışılan başlıca konu olagelmıştır. Partinin karşılaştığı bütün tevkifatlardan sonra tartışılan bu konu, büyük laflar ederek üstesinden gelinebilecek bir konu da değildir. Çözümü zordur. Her şeyden önce, bir parti nasıl kurulmuşsa, gelenekleri de ona göre oluşur. Bir parti de güvenlik meselesi, partinin kuruluş anından, kadroların seçilişinden itibaren gündemde olmak zorundadır.¹³⁶¹

İlk olarak, Bilal Şen, kitabının başka bir bölümünde Dr. Hikmet’i, Partinin kurucusu, Aydınlık grubu liderleri arasında sayıyor. Demek ki Dr. Hikmet’in TKP liderlerinden biri olduğunu kabul ediyor. Dr. Hikmet’in poliste ve mahkemede sergilediği tutumlar da herkes tarafından biliniyor. Şen, tüm bu bilgilere sahip olmasına rağmen gerçekliği çarpıtmayı yeğliyor. TKP kadrolarının, özellikle de yönetici kadroların polis karşısındaki dirençsizliğini aklamaya çalışıyor. Bunun için de gerçekliğin çarpık bir tablosunu sunuyor. Bu konuda büyük laflar ederek sorunun üstesinden gelinemeyeceğini söylüyor; haklı, büyük laflar değil, büyük pratiklere gereksinim var bu konuda. Ve bu pratikler de TKP’nin tarihsel deneyimi içinde mevcut. Eğer gerçekten bu konuda ileri bir adım atılmak isteniyorsa, önce bu pratikleri görüp, hakkını teslim etmek gerekiyor. İlginç bir akıl yürütme tarzı var Şen’in. Zeki Baştımar’ın 1951 tutuklamasının sorgu aşamasında yüzlerce sayfalık bilgi vermesi söz konusu olduğunda, “Zeki her şeyi reddetmeliydi, yani inkâr yöntemi uygulamalıydı tezini pek gerçekçi bulmuyorum.” diyor. Yani gerçekçi olanın 173 sayfa bilgi vermek olduğunu örtük bir tarzda ifade ediyor. Buna gerekçe olarak da diğer liderlerin de aynı yolu tutmasını gösteriyor. Dr. Hikmet’in direnişçi tutumunu neden yadsıdığı da böylece anlaşıyor Şen’in. Dr. Hikmet’in direnişçi tutumu, Bilal Şen’in kurgusunu bozuyor, polis karşısındaki teslimiyeti aklamasını önüyor.

TKP kadrolarının büyük bir bölümüne yıllar boyu egemen olan bu anlayış, TKP’nin uzun bir zaman dilimi boyunca sağlam bir örgüt yapısı oluşturamamasının da başta gelen nedenlerinden biridir.

¹³⁶¹ Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Bilal Şen, sf. 17.

Bu anlayış nedeniyle, Zeki Baştımar, tüm yetmezlikleri ve göküntüsüne rağmen, 1962'de TKP MK Sekreteri olarak yeniden ortaya çıkabilmiştir. Bilal Şen'de bu anlayışı nedeniyle, onun sekreterliği altındaki komitede görev almayı içine sindirebilmiştir. Dr. Hikmet'in tutumunun yadsınması, kadrolar arasında egemen olan anlayış karşısında devrimci bir alternatifi ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. "Kim Suçlamış?"ta Dr. Hikmet'in yazdıklarını da dolaylı olarak doğrulamış oluyor Bilal Şen.

Dr. Hikmet bu durumu, "TKP kanseri" olarak tanımlayıp, ele alıyor.

"TKP kanseri ondan baskın çıktı. Yukarıda her aklıma gelen bölümü, geldikleri gibi satıra döktüm. Sosyal yanında bu politik kanserimiz, bütün kanamalarıyla savaşı yavaşlatmış ve en sonra bugünkü soysuzlaşmaya dayanmıştır.

Değer ölçüleri böylesine mi umutsuzluk verince tersine döndü?

Gözümü politik savaşa açtığım günden beri en büyük değer; Bir militanın İşçi sınıfı uğruna savaşırken düştüğü Polisten, her işkeneye rağmen "temiz" çıkması, "sağlam" çıkmasıydı."⁽¹³⁷⁾

"Türkiye militanlığında herkesin en "temiz ve sağlam" karakter saydığı teröre direnç yeteneği, neredeyse, külah kapmak ve kariyerizm reziletinden daha elverişsiz duruma sokulmuştur.

Sen istediğinde: Lenin Partisinde kariyerizm, Parti'den atılmak için birinci derece nedendir, kanısıyla savaş. Kariyerizmden başka hiçbir şey için Partiye sırnaşmadıkları besbelli olan sürüyle avatür ve beyinsiz küçükburjuva için, polise teslim olup, provokasyon yapmak "Liderliğin şanından" bir meziyet haline getirilmiştir.

O yüzden, yan yatan da bir, çamura batan da bir sayılmıştır. Gitgide, kuşaklar birbirine bakıp kararmıştır. Artık poliste her hali yeyip arkadaş ve örgüt kurban etmek, (kimsenin yüzüne bakamaz hale gelmek değil, tam tersine), en hayâsızca açığözlük ve yavuz hırsızlık yaparak Parti'de iyi kötü "Lider" olmak için şart sayılmıştır. "Yukarı"da, (kötü karşılanmak şöyle dursun), baş üstü tutulmak için tek meziyet haline gelmiştir.

Acıklı pratik sonuç budur."⁽¹³⁸⁾

Bu acılı sonucun en belirleyici nedeni Bilal Şen'in ifade ettiği düşüncenin ve anlayışın parti kadroları arasında egemen olmasıdır. Bilal Şen'in özelliği bunu açık açık dile getirmesi, yazıya dökmesi-

⁽¹³⁷⁾ Günlük Anılar, sf. 344.

⁽¹³⁸⁾ a.g.e, sf. 345.

dir. Tüm dünya devrimci hareketinin kabul ettiği en önemli özellik olan polis karşısında direniş gösterme tutumunun, TKP kadroları tarafından fiilen yok sayılmasıdır. Eğer tersi söz konusu olsaydı, zaten Bilal Şen, bu satırları böylesine rahatlıkla yazamazdı. Mihri Belli'nin Kerim Sadi'ye sorduğu sorunun yanıtlarından biri de bu gerçeklik bağlamında anlam kazanmaktadır. Polis karşısındaki direniş konusunda tek doğru tutumun sahibi Dr. Hikmet, doğal olarak tümü aynı davranış kalıbında birleşenler tarafından tecrit edilmek istenmiştir. Bu çok anormal bir durum değildir. Bilal Şen'in bu konuda yazdıkları da bunun en güzel kanıtı değil midir?

Tevkifhanede Direnenler ve Çözölenler

Yukarıda, Dr. Hikmet'i yıpratmaya dönük iddialar içeren raporlardan biri Mano Scharfmann'a aittir demiştik. Scharfmann, raporunun giriş bölümünde 1929 tutuklamasına yol açan olayları ve Parti içi saflaşmaları ele alıyor. Scharfmann, poliste ve sorgu yargıcılığında çok kötü bir sınav veriyor. Ancak yazdığı raporda buna değlinmiyor. Sorgudaki zayıflığına ilişkin hiçbir bilgi vermiyor. Tutuklamaya yol açan nedenleri analiz etmeye çalışıyor Scharfmann ve şunları yazıyor.

"Teşkilatımızın taşıdığı niteliğın, tutuklu sayısının artmasında ne kadar büyük rol oynadığı, şu olaylarda çok açık şekilde görölüyor. Türkiye'de Komsomol teşkilatı kurulduktan sonra, teorik olarak bu teşkilatın KP ile işbirliği yapması gerekiyor olsa da, pratikte bu parti, rakip bir örgüt olarak algılanmıştı. Partinin karşısına bir an önce aynı güçte bir teşkilatla çıkabilmek amacıyla Komünist Gençlik Birliği'nin (KGB) saflarını doldurmak için hiçbir seçme yapmadan, şüpheli kişiler bile üye alınıyordu. Karşılıklı savaş o kadar ileriye gitti ki örneğın, partinin dağıttığı bildirilere Komsomol kendi çağrılarıyla yanıt veriyor ve partiyi polisin bir provokasyon ürünü olmakla suçluyordu ve bu karşılıklı oluyordu. Düşmanın gözünde siz KP ya da KGB'nin bir üyesi değil, X ya da Y'nin, mutlaka silahsızlandırılması gereken bir taraftarıydınız. Sonra, bizim safta olmak, gerçek provokatörlerin ve polis ispiyonlarının safında olmak, bu yüzden kolayca glzlenebilenlerin safında olmak demekti. Birileri şu ya da bu fraksiyonun düşmanı olarak ortaya çıkmaya görsün, diğer fraksiyon üyeleri onlara hemen kucak açıyor, aralarına alıyordu. Örneğın, San Mustafa, Modelci Kerim, İbne Şükrü ve benzerleri gibi. Böyle bir ortamda, 1929 yılında fazla bir faaliyet göstermeden bile oldukça büyük kayba uğramış olmamıza şaşmamak

gerek. Böyle bir tutumun ağır sonuçları, özellikle İzmir’de göze çarpiyordu. Tecrübesizlik ve fraksiyonculuk orada o kadar ileriye gitmişti ki KGB vilayet komitesi Marangoz Hilmi’nin yeni alfabeye ve yeni kadın haklarına karşı gerici çağrısını hiç düşünmeden imzalamış ve dağıtmış. Egemen durumdaki fraksiyonculuk ve anarşi sonucu işlenen büyük hataların bir başkası da, tutuklamaları yaşamış yoldaşların tecrübesine dayanarak yoldaşların bundan sonra istemeyerek birbirlerinin yakalanmasına sebep olmamalarını sağlamak için parti üyelerinin polis tarafından uygulanan yöntemler konusunda aydınlatılmasının gereksiz sayılmasıydı. Nitekim, herhangi birinin baştan mükemmel bir tutum izlediğini sanmasına karşın, aslında çok kötü şeyler yaptığı durumlar vardı.”⁽¹³⁹⁾

Scharfmann, parti içi mücadelenin 1929 tutuklaması sürecinin en belirleyici nedeni olduğunu ileri sürüyor. Genel anlamda doğru bir saptama yapıyor. Sadece 1929 tutuklaması değil, birçok tutuklama parti içi mücadelenin yoğunlaştığı dönemlere denk geliyor. Zaten bu yüzden, fraksiyoncu eğilimler Parti merkezi tarafından uyarılıyor, bu eğilimi sona erdirmeleri yönünde çağrılar yapılıyor. Scharfmann, parti içi mücadele nedeniyle, güvenilmez ve dejenere öğelerin Parti’ye kolayca sızdığını dile getiriyor. Bu da genel olarak doğru bir saptama. Bu konuda kimi örnekler veriyor, bazı isimleri anıyor. Özellikle Kıvılcımlı’nın önderliğinde örgütlenen Komünist Gençlik örgütünü bu konuya örnek olarak gösteriyor. Ancak biz, tecrübeli ve birikimli Parti kadrosu Scharfmann’ın polisteki tutumunun, raporunda sözünü ettiği “bu tecrübesiz ve dejenere” gençlik örgütü militanlarından neredede ayrıldığını, dava dosyasındaki bilgileri dikkate aldığımızda fark edemiyoruz.

“Yavuz hırsız ev sahibini bastırır” sözünün çok güzel anlattığı bir durum söz konusu Scharfmann’ın raporunda. Koca raporda, Scharfmann’ın ve diğer Parti kadrolarının poliste hiçbir direniş gösterememesi, mahkûmiyetlerin de esas olarak, poliste ve sorgu yargıçlığında imzaladıkları bu ifadelerle dayandırılması olgusundan hiç söz edilmiyor. Bu nedensiz değil, son derece planlı ve hesaplı bir suç ortaklığıyla karşı karşıyayız. Çünkü, tüm belgelerde var olan ve üzerinden atlanamayacak temel gerçeklik, Parti çalışmalarına yeni girmiş “tecrübesiz ve dejenere” gençlerle, Dr. Hikmet dışındaki tecrübeli ve birikimli Parti kadrolarının aynı derecede çözülmüş ve yargılamaya mahkûmiyet için gerekli zemini sunmuş olmalarıdır.

⁽¹³⁹⁾ 1929 TKP Davası, Derleyen: Erden Akbulut, sf. 203-205, Tüstav Yayınları, Aralık 2005.

Bu nedenle Scharfmann, "Egemen durumdaki fraksiyonculuk ve anarşi sonucu işlenen büyük hataların bir başkası da, tutuklamaları yaşamış yoldaşların tecrübesine dayanarak yoldaşların bundan sonra istemeyerek birbirlerinin yakalanmasına sebep olmamalarını sağlamak için parti üyelerinin polis tarafından uygulanan yöntemler konusunda aydınlatılmasının gereksiz sayılmasıydı. Nitekim herhangi birinin baştan mükemmel bir tutum izlediğini sanmasına karşın, aslında çok kötü şeyler yaptığı durumlar vardı." sözleriyle, üstü kapalı biçimde, yine Dr. Hikmet'in tutumuna gönderme yapıyor.

Bu tutuklamada da diğer birçoğunda olduğu gibi, (tüm belgelerin ortaya koyduğu gibi) "polis tarafından uygulanan yöntemler" in başında işkence ve zor gelmektedir. Bu nedenle de, Partinin yetişmiş ve tecrübeli kadrolarıyla, "dejenere ve tecrübesiz" gençlik örgütü üyelerini ayırt edecek asıl unsur "polis tarafından uygulanan yöntemler" karşısındaki direniş olmalıdır. Yine yayımlanan dava dosyasının kanıtladığı bir diğer gerçeklik, poliste ciddi bir direniş göstermeyen her iki kategorinin de mahkeme sürecinde önceki ifadelerini reddetmeleridir. Bu noktada ortada ayırt edici bir fark yoktur. Davaya ait belgelerden bunu görelim. Bakalım, "tecrübeli ve birikimli" Parti kadrosu Scharfmann, nasıl bir tutum geliştirmiş? İzmir Ağır Ceza Mahkemesinde yaptığı savunmada, anlatıyor.

"... Diğer bir beyannameyi de kabul mecburiyetinde kaldım. 'Kimden aldın? Kime verdin? Kaç tane yaptın?' suallerine de saçma sapan cevaplar uydurmaya mecbur oldum. İfademin yarısı polis tarafından, yarısı benim tarafımdan uydurulmuş şeylerdir. Müstantiklikte (sorgu yargıcı) hakikati söylemeye cesaret edemedim. Zira, İzmir Polis Müdürlüğü'nde, sivil bir memur: 'İfadeni sakın değiştirme. Aksi takdirde boş yere kendini üzmüş olursun' diye nasihat verdi. Bunun manasının ne olduğunu bilirdim. Hakikati ancak huzurunuzda söyleyebileceğimi ümit ediyordum. İşte, Reis Bey, bana atfolunan cürümlere karşı müdafaam ve cevabım budur."⁽¹⁴⁰⁾

Görüldüğü gibi, Scharfmann, sadece poliste değil, sorgu yargıcında da polisteki ifadelerini kabul etmiş. Buna neden olarak da, bir polisin nasihatını gösteriyor. "Yetişkin ve birikimli" Parti kadrosu, polisin nasihatını kendisine davranış kılavuzu olarak alıyor...

Peki, "tecrübesiz ve dejenere" gençlik örgütü üyesi genç ne yapıyor? Örneğin, Scharfmann'ın söz konusu ettiği provokatör Şükrü, nasıl bir tutum sergilemiş? Şükrü mahkemede ne diyor?

⁽¹⁴⁰⁾ age, sf. 83.

"Müdde-i Umumi, işkence altında yapılan bu tahkikatın adına ilmi isticvap diyorlar. Kanuni ve ilmi isticvap bu mudur? Poliste söylenenlerin serbestçe burada da söylenmesi lazımdır. Burada söylediklerim hakikattir. Polisteki ifadelerimin kıymeti yoktur. Bende adres, şifre, grev mecmuası vesaire gibi evrak çıkmamıştır.

... Hikmet Bey'i kendimi muayene ettirmek dolayısıyla tanırım. Diğer maznunlardan hiçbirisini tanımıyorum. Böyle bir teşkilata dahil değilim. Adaletin tecellisine çalışmanızı istiyor ve neticeyi bekliyorum."⁽¹⁴¹⁾

"Dejenere ve tecrübesiz" genç ile, Scharfmann'ın poliste ve mahkemede sergiledikleri tutumlar aynı nitelikte. Kuşkusuz, her ikisinin de ortaklaştığı bu tutum, "tecrübelli ve bilgili" Parti kadrosu açısından daha affedilmez bir zayıflık anlamına geliyor. Scharfmann'ın raporunda, ne bu durumun ifade edildiğini, ne de bu duruma ilişkin özeleştirel bir tutuma girildiğini görüyoruz. Oysa Bolşevik Parti kadrosunun ilk yapması gereken, kendi durumunu net bir biçimde ortaya koyduktan sonra, sorguda gösterdiği zayıflığa ilişkin özeleştirel bir tutum geliştirmesidir. Çünkü devrimci sosyalistler açısından bu tip durumlarda temel ölçü polisteki tutumdur. Operasyon ve tutuklama, devrimci faaliyetin hemen her evresinde farklı nedenlerle gelişebilir. Buna disiplinsizlik, hata, dikkatsizlik, ihmal ve yanlış çalışma tarzı neden olmuş olabilir. Bunların tümü, devrimci faaliyet sürecinin sekteye uğramasına neden olabilir. Bu gibi durumlarda, her kadro faaliyetteki sorumluluğu ölçüsünde hesap verir. Ancak polisteki tutum, bunların tümünden farklıdır. Orada, devrimci inanç ve sorumluluğun, kadroya ne ölçüde egemen olduğu ortaya çıkar.

1929 tutuklaması da bu açıdan, önemli bir deneyim olarak Parti tarihindeki yerini almıştır. 1929 tutuklamasıyla birlikte, Parti fetret dönemine girmiş, bu süreçte poliste ortaya çıkan dökülme, Parti içinde ileriki yıllara da sirayet edecek bir takım düşmanlık ve kinlerin de oluşmasına neden olmuştur. Devrimci sosyalist örgütlerde, poliste dökülen kadrolar kural olarak mevcut görev ve yetkilerinden soyulurlar. Dökülmenin derecesine bağlı olarak, ya gizli örgüt ilişkilerinden yalıtılır ve açık alanlarda daha basit görevler almaya başlayarak kendilerini yeniden yaratma sürecini yaşarlar. Ya da bütünüyle örgütsel organizma dışına çıkarılırlar.

⁽¹⁴¹⁾ age, sf. 69.

1929 tutuklaması sürecine dair belge ve bilgilere bakılırsa, döküntü kadroların tümü ya görevinde kalmış, ya da Sovyetler Ülkesi-ne kapağı atıp, orada Sovyet emekçilerinin ürettiği değerlerle yaşayarak ömrünü orada tamamlamıştır. Poliste ve mahkemede, daha önceki tutuklamalarda olduğu gibi, bir tek Dr. Hikmet, devrimci onurunu korumuş ve sınıf düşmanına karşı direnişçi Komünist tutumunu bir kez daha geliştirmiştir. Partide merkez komite üyesi konumunda bulunan Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu, önemli kadrolar konumunda bulunan Saatçi Niko, Niko Sinkiyeviç, Manu Scharfmann ise, poliste devrimci komünist onurlarını koruyamamış, polise gizli bilgileri vermiş, tutuklamalarda ele geçirilemeyen merkezi kadrolar, Baytar Mehmet ve Hasan Ali Ediz, Baytar Cevdet'in polis tarafından bilinir ve aranır hale gelmesine de yol açmışlardır. Dava sonucunda söz konusu olan mahkumiyetler de büyük ölçüde bu şahısların polis ve sorgu yargıçlığındaki ifadelerine dayandırılmıştır.

'Doktor Hikmet İfadesinde Bütün Delillere Rağmen Mutlak Bir İnkara Sapmıştır'

Yayınlanmış belge ve bilgiler ışığında 1929 tutuklamasını değerlendirmeye çalıştığımızda ilk saptanması gereken unsur, Partinin merkezi düzeydeki kadrolarının dökülmesi ve davanın son derece karmaşık ve tuhaf bir ilişkiler ağını ortaya sermesidir. Öncelikli olarak, Müdde-i Umuminin İddianamesi ve Davanın Esası Başlığı altındaki bölümden şu parçaya bir bakalım.

"Doktor Hikmet Bey- Doktor Hikmet ifadesinde, bütün delillere rağmen, mutlak bir inkara sapmıştır. Fakat, Ragıp, Kadri ve bilhassa Şükrü, Ahmet Kaya ve Saatçi Niko'nun ifadeleri mahsur bir halde kalan bu maznunun bütün hakikatleri inkar hususunda gösterdiği ısrarın bir kıymetli yoktur."⁽¹⁴²⁾

Dr. Hikmet'in faaliyetleri hakkında, Ragıp, Kadri, Şükrü, Ahmet Kaya ve Saatçi Niko'nun kapsamlı bilgiler verdikleri dosyada ifade ediliyor. Dr. Hikmet'e verilen mahkumiyette bu bilgiler belirleyici önem kazanıyor. Dr. Hikmet'in "bütün hakikatleri inkar hususundaki" tutumunun önem taşımadığı belirtiliyor.

Dr. Hikmet savunmasında, kendisi hakkında verilen ifadelerin işkence ve zor yöntemleriyle elde edildiğini belirtiyor, bu bilgilerin

⁽¹⁴²⁾ age, sf. 62

baskı ve şiddet sonucu uydurulmuş olduğunu söylüyor. Yargıç, bunun üzerine söze giriyor.

"İkinci mesele: "ifadeler uyduruldu" dediler. Bu ifadeler birbirini o kadar teyit etmiştir ki, uydurulmasına imkan yoktur. Ragıp, Kadri, Şükrü, Ahmet Kaya, Saatçi Niko'nun ifadelerinden sonra, Hikmet Bey'in bu sözlerinin kıymeti kalmaz. Bunlar birbirine ikmal etmiş şeylerdir. Bunlara, tazyik ve tehdit altında uydurulma şeyler demenin bir hakaret teşkil edeceğini ihtar ederim."⁽¹⁴³⁾

Mahkumiyet kararının ardından avukatlar tarafından verilen temyiz dilekçesinde de bu durum belirtiliyor.

"Aynı zamanda müvekkillerimizden Doktor Hikmet Bey hakkında hiçbir delil olmadığından dolayı mücrimiyet kararında mahkeme kanaatini izah ederken, Hikmet Bey külliye inkar-ı cürüm etmekte ise de, maznunlardan Ahmet Kaya, Şükrü ve Niko Efendilerin ifade-i evveliyeleri ve istintaknamedeki sarih ve muvazzah ikrarlarına karşı mumaileyhin inkarının bir kıymeti olmayacağını zikretmek suretile, mücrimiyetin kanuna muvafık olduğunu göstermek istemiş ise de, kıymeti olmayan Hikmet Bey'in inkarı değil, belki mahkemenin mantıksız mütaalata istinad eden bir hükmüdür."⁽¹⁴⁴⁾

Karanlık olay ve ilişkiler dizisi burada başlıyor. Dr. Hikmet'in mahkum edilmesine yol açan ifadelerden birinin sahibi olan Ragıp'ın mahkemeden hariç bırakıldığını öğreniyoruz.

"Muhakemeden hariç kalanlar.- Makine tamircisi olan Ragıp efendi, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde 1920 senesinde mahkum olan Komünistlerdendir. Geçen sene çırağı Şükrü ile İstanbul'da Doktor Hikmet Bey'i görmüş; Doktor Hikmet Bey Ragıp Usta'ya İzmir'deki bir Merkez Komitesi teşkil lüzumundan bahsederek Marangoz Hilmi ve Kadri Efendileri kendisine tavsiye etmiştir. Bunlar, İzmir'de toplanıp bir fikir etrafında görüşmüşler ise de Marangoz Hilmi'nin müfrit fikirleri hasebile bu komite kendisine daha bir mesai tarzı tesbit etmeden dağılmıştır. Bu harekette cürüm mahiyeti yoktur."⁽¹⁴⁵⁾

Şükrü'nün ifadesinde Ragıp hakkında şunları söylediğini öğreniyoruz.

"Ragıp'ın kardeşi İstanbul'da hasta idi. Ragıp'la beraber İstanbul'a gittik. Yolda, Doktor Hikmet Bey'e tesadüf ettik. Ragıp onun-

⁽¹⁴³⁾ age, sf. 30.

⁽¹⁴⁴⁾ age, sf. 122.

⁽¹⁴⁵⁾ age, sf. 59.

la konuştu. Birlikte Sultanahmet'e gidip konuştuk. Hikmet bey, İzmir'de bir Merkez Komiteyi teşkilini talep etti.

Filhakika böyle bir Komite teşekkül etti ve faaliyete başladı. Bir şapigrof aldık. Kaya, İstanbul'da Doktor Hikmet'le temas ederek, on gün sonra eli beyanname ile döndü. Daha elli de biz teksir ettik. Ramazan ortalarında, Basmahane, Punda, Reşadiye taraflarına atıldı. Merkez Komitesi, Ragıp, Marangoz Hilmi ve Kadri'den mürekkepti. Benim ve küçük Hilmi'nin hücrelerimiz yoktu. Beyanname, Marangoz Hilmi tarafından kaleme alınmış; Eşrefpaşa'da Kaya'nın evinde yazılmıştır. Hilmi: "ifadeyi beğendin mi?" diye bana sormuştu. Diğer bir ifadede, Marangoz Hilmi'nin müfrit olması, daima Beyannameler yazıp atmak istemesi hasebile Ragıp ve Kadri ile aralarında ihtilaf çıktı; diyor; bu sebeple Merkez Komitesi'nin infisah ettiği komünistlerin ikiye ayrıldıklarını, anlatıyordu.⁽¹⁴⁶⁾

Ahmet Kaya, ifadesinde, "Şapograf makinası Ragıp, Şükrü, ve Ahmet Kaya'nın verdikleri para ile satın alınmış."⁽¹⁴⁷⁾ demektedir. Bu ifadelere ve daha önce de TKP tutuklamalarından geçip, ceza almış olmasına rağmen Ragıp mahkeme dışı tutuluyor. Dr. Hikmet, daha sonra bu konuyu iki kez ele alıyor. Çünkü, Ragıp ve Şükrü, 1970'li yıllarda Dr. Hikmet'e çamur atmak amacıyla düzenlenen bir komplonun araçları konumuna geliyorlar. Dr. Hikmet Parti Anılarına bu konuyu ele alıyor.

"1929 sıralarında Ragıp ansızın İzmir'den kalkıp beni harıl harıl arar. Kimsenin bilmediği Birader'in adresinden buldu. Çok önemli işler öne sürmüştü. Sultanahmet Parkında buluştuk. Şükrü'yü bana çok "ateşli komünist" yetiştirmiş "çırağı" olarak tanıttı. Öyle isimler ve olaylar anlattı ki, inanmamazlık edemedim. Konuşurken ansızın kalktı: "Ben birazdan gelirim. Siz, asıl işi yapacak olan Şükrü ile konuşun." dedi, gitti. Çok yadırgamıştım o davranışı. Ama altında sistemli bir provokasyon yattığını nereden bilirdim? Şükrü bayağı kocaman lakırdılar tekerlemeyi öğrenmişti. Ragıp Usta Bulgaristan'da iki anti-komünist katliamdan kurtulmuştu. Onun yetiştirdiği çırak yabana atılır mıydı?

İstanbul'da başlayıp İzmir'de yargılanan işkenceli Komünist avı üzerine, ancak Tevkifhane'de İzmirli, gözlemlerini belirterek, "Şükrü'nün çırak değil "metres" olduğunu açıkladılar. Bu "çırak"

⁽¹⁴⁶⁾ age, sf. 22.

⁽¹⁴⁷⁾ age, sf. 20.

veya "metres", tahkikat sırasında bir fiske bile yemeksizin, homoseksüel İzmir Polis Müdürünün altından kalkarak, bildiği bilmediği ve sürü sürü uydurduğu yalanlarla herkesi ele vermişti.⁽¹⁴⁸⁾

Dr. Hikmet anılarında, olayları son derece canlı biçimde anlatıyor. Ragıp'ın gözaltı sürecindeki tutumlarını da ele alıyor.

"Şükrü'yü mahkemeye çıktığımız güne dek 1 numaralı provokatör diye tanımış, yakından hiç görmemiştim. Hücreler teker kişiliktir. İlk hücreden çıkışta nedense beni on onbes kişilik, sabaha dek uyutmayan tahtakurulu odaya Ragıp'la birlikte vermişlerdi.

Şimdi düşünüyorum: Ragıp, poliste söylemediklerimi ağızından almak için kullanılmış olabilir. Sonra yüze yakın "komünist" bir ambara doldurulduk. Ragıp'ın bana bitişik yeri kapmak için gösterdiği heyecan, bana karşı sempatisi gibi gelmişti.

İzmir davasında: merdiven basamağına konmuş temizce bir kağıda geceyarısı helva-ekmeğini saran 12 yaşındaki sinemacı çırakını bile mahkum ettiler; Ragıp Usta beraet etti. Bu inanılmaz olayı ve benzerlerini hemen "dışarı"ya ilettim.⁽¹⁴⁹⁾

Provokasyonlar Bilinçli Saptırmalar

1929 davası provokasyonlar ve bilinçli hedef saptırmalarla TKP tarihinin en önemli tutuklamalarından biri oluyor. Ve yıllar sonra bile, spekülasyon ve demagojiler de araç olarak kullanılmaya çalışılıyor. Bu spekülasyonları yayanların aklına, daha önce TKP davasından hapis yatmış olan, il komitesini kuran ve baskı makinasının alınması için para verdiği belirtilen bir kişinin neden mahkeme dışı bırakılmış olduğu sorusunu sormak gelmiyor. Henüz çok genç ve herhangi bir yargılamaya uğramamış olanlar ağır cezalar alırken, Ragıp'ın bu durumunun hangi anlama geldiği konusunda bir sorgulama içine girilmiyor; hem de Dr. Hikmet bunu "dışarıya" iletmış olmasına rağmen.

Dr. Hikmet, 1929 tutuklaması sonucu gönderildiği Elazığ Hapishanesi'nde Partiye bir tartışma platformu sunmak amacıyla bir dizi inceleme kaleme alır. Bunlardan biri, Partinin yaşadığı süreçlerin eleştirel-analizine ulaşma çabasıdır. "Yol Etüdləri" olarak bilinen bu incelemelerin, "Parti ve Fraksiyon" başlığını taşıyan bölümde, Partinin yaşadığı iç mücadelelerin de bir analizi vardır. Dr. Hikmet

⁽¹⁴⁸⁾ Günlük Anılar, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 256.

⁽¹⁴⁹⁾ a.g.e, sf. 257.

bu çerçeve içinde, 1929 tutuklaması ve bu tutuklama sürecindeki tutumları da geniş bir biçimde ele alır. Scharfmann'ın raporundan yukarıda aktarmış olduğumuz bölümde sözü edilen olaylardan birisine Dr. Hikmet bu çalışmasında değinmektedir.

"Parti'ye bağlı olan ve 1927 çöküşünden sonra ve önce partinin yeniden örgütlenme işinde temel taşı olan bir komünist örgütü, bildiriyile polis tarafından yönetilmekle suçladılar. Kitle içinde, değil bir komünisti, uzun mücadele ve deneyimler yaşamış bir komünist örgütü polis örgütüdür diye suçlamak, dile kolay gelen anarşi ve provokasyonlardandır. Hem bu marifetli kulis arasında yapan komünizm softaları, partinin alt organlarında yarı-kuyrukçu, yarı-lumpen unsurlarla işi pişirirken, yedikleri naneyi partinin üst organlarından saklayacak ve iş ortaya çıkınca kupkuru yadsıyacak kadar Bakuniniştirler... Bizden yazması, tarihten incelemesi."⁽¹⁹⁰⁾

Dr. Hikmet'in anlattığı olay, Dr. Hikmet'in 1925'den beri TKP merkez organı adına yönettiği gençlik örgütünün, Parti'nin tepesini Komintern desteği ile ele geçiren "Komünizm Softaları" adını verdiği muhalefet tarafından polis örgütü biçiminde suçlanmasıdır. Bu işi yapanlar, Dr. Hikmet'in "Komünizm Softaları" olarak adlandırdığı ekibin lider kadrosudur. Biri Laz İsmail, diğeri de onun kafadanı Hüsamettin Özdoğu'dur. Scharfmann'ın raporunda dile getirdiği fraksiyonların bir tarafını bu ekip oluşturmaktadır. Bu ekibin savaş açtığı diğer ekip ise, başını Dr. Hikmet'in çektiği merkezi Parti örgütüdür. Scharfmann, ısrarla, aralarındaki yöntem, yaklaşım ve tutum farklılıklarını yok sayarak bu iki grubu aynı kategori içine alıyor. Kendisine ise, bu grupların üstünde ve ötesinde bir rol ve konum yakıştırıyor. Aslında, kendisi açısından doğru bir şey yapmış oluyor, çünkü Scharfmann adlı birinin, bu süreçten sonra herhangi bir biçimde, Türkiye sosyalist ve işçi hareketi içinde herhangi bir eylem ve faaliyetine rastlanmıyor. Ancak raporundan yukarıya aldığımız bölümde, Scharfmann'ın da olayları nasıl çarpıttığı açık biçimde ortaya çıkıyor. Scharfmann, gençlik örgütünün, çıkardığı bildirilerle, partiyi polis örgütü olarak suçladığını anlatıyor. Ancak Şefik Hüsnü'nün daha önce aktardığımız raporunda ve Dr. Hikmet'in anlattıklarında, tam tersi bir durumun söz konusu olduğu açığa çıkıyor.

Yine Dr. Hikmet'in belirttiği gibi, partinin eski yönetiminde yer alan ve güvenilmez oldukları için parti dışına çıkarılan unsurlarla el altından ilişki kuran muhalefet kadroları oluyor. Tüm bunlar, Scharf-

⁽¹⁹⁰⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kivılcımlı, sf. 295.

mann'ın raporunda çarpıtılarak ifade ediliyor. Muhalefet olarak adlandırılan kadroların güvenilmez unsurlarla el altından ilişki kurması nedensiz değil, ortak noktaları Aydınlık grubu karşıtlığı ve tutuklamalarda sergiledikleri özdeş tutumlar. Yani polis karşısında direnç gösterememeleridir. Sanınız bu durum, Dr. Hikmet'e duydukları düşmanlığın nedenlerinin aydınlanması açısından açıklayıcıdır.

"Efsaneler" Ortasında Dr. Hikmet

Bu saflaşmanın nedenleri üzerine düşünmeye ve nedenlerini anlamaya çalıştığımızda, 1929 tutuklaması sürecinin bir başka karanlık noktası ve bir başka şahısla karşı karşıya geliriz. İlginç bir biçimde, tam da bu noktada, Dr. Hikmet'e atılmaya çalışılan çamurun kaynaklarından birini buluruz. Burada karşımıza bir "efsane" çıkar. "Efsane"nin bir versiyonunu görelim. Muhalefetin şeflerinden, Sarı Mustafa yıllar sonra anlatıyor.

"Mesela 1929 tevkifatının sebebi şöyle olmuştu:

Hikmet Kıvılcımlı, İstanbul'da hazırladığı gençlerle diğer vilayetlerdeki gençlik kuruluşlarıyla tanışmak ve Türkiye çapında bir 'Genç Kol Teşkilatı'nı meydana getirmek için bir gezi tertiplemek teklifinde bulunmuş ve Teşkilatça onayını istemişti. Bu tehlikeli olabilirdi. Çünkü, Hikmet Kıvılcımlı, polisçe bilinen bir kimse idi. Gençler grubu ile birlikte seyahat etmesi polisin gözünden kaçacak gibi değildi. Ama tamamen geziye çıkmış gençler gibi davranacaklarını ve konuşmalarında çok dikkat edeceklerini söyleyerek izni kopardı. 1929 Mayıs ayı başında İstanbul, İzmir, Adana gençleri ile buluşma ve tanışma gezisi tertipleledi. Bu geziye Vedat Nedim'ce ele verilmiş gençler de katılmış ve Hikmet Kıvılcımlı da gittiği bu yerlerde kendisini Türkiye'nin tek teşkilatçısı ve gençlerin temsilcisi diye satmış ve atıp tutmuştu. Tabii, bunu kollayan polis, derhal tevkifata geçip, Teşkilat Merkezini İzmir saymış ve bütün yükünü İzmir'e bindirerek yüzlerce kimseyi yakalamış, sorgu ve zorlamalardan sonra 35 kişi İzmir Ağır Ceza Mahkemesine sevk edilmişti. Hikmet Kıvılcımlı, kendini üstün görme hastası bir tipti. Hapishanede de bunun belirtisi görülüyordu. İşçi olanlardan uzak durur, hep gençlerle oturur konuşurdu. Biz, O'na, bu bir proleter davasıdır ve buraya toplanan proleter mücahitleridir. Konuşmak istemediğin bu işçilerin kurtuluşu ve eğitilişi için burada bulunuyoruz. Sen bu gidişle, ya kayar burjuva sınıfına iltihak

edersin veya ömrün boyunca kendi başına kalırsın diye çıkmıştık. Bu tevkifatteki arkadaşlar arasında bütün hayatınca proleter davasına hizmet eden devrimciler bulunuyordu.

Aramızda; Hüsamettin Özdoğu, Laz İsmail (Marat), muallim Ahmet Kaya, Ferit Kalmuk, Kafkasyalı İbrahim, marangoz Hilmi Seyhan, saatçi Niko, küçük Hilmi ve daha birçok genç vardı. Bir komün kurmuştuk. Hikmet, komünümüze de iştirak etmemiş ve mahkemede kendini savunma sırasında da bu huyundan vazgeçmemişti.⁽¹⁵¹⁾

1929 tutuklamasının nedeni Dr. Hikmet'tir. Bu öyle bir "efsane" ki, değişik versiyonlarıyla karşınıza çıkabilir. Örneğin, Atilla İlhan'ın iddialı bir romanında...

"1929'a belirsiz ümitler, saklı tereddütler, açık kaygılarla giriliyor. Gençlik Kolları Sekreteri 'Tıbbiyeli' Hikmet (artık Doktor), başına buyruk davranışlarıyla dikkati çekmektedir. Genç Kol'u yaygınlaştırmak amacıyla, çeşitli şehirlere 'Gençlik Gezileri' düzenlemeyi tasarlamış, 'teşkilata' öneriyor; içerdiği tehlikelere rağmen, önerisini kabul ettirmeyi başardı. Mayıs başında, İstanbul gençleriyle, İzmir ve Adana gençlerini buluşturmayı deneyecek; denemesi, ciddi bir tevkifatla sonuçlanacaktır. Siyasi polis, İzmir'i hareketin merkezi sayıp, yüzlerce kişiyi gözaltına alıyor; uzun ve ürkütücü sorgulardan sonra, otuz beş kişi, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde 'taklib-i hükümet'ten yargılanıyor; on beraat, altı ay ile dört yıl arasında değişen, yirmi beş mahkumiyet! Doktor Hikmet (Kıvılcımlı) de dört yıl hüküm giyenler arasındaydı; öteki hükümlüler, Hüsamettin Usta, 'Laz' İsmail, 'Muallim' Ahmet, 'Kafkasyalı' İbrahim, 'Marangoz' Hilmi, 'Saatçi' Niko vb...⁽¹⁵²⁾

Kaynak, yine aynı kişidir: Sarı Mustafa. Ya da Mustafa Börklüce. Peki. Kimdir Sarı Mustafa?

1929 tutuklamasında konumu nedir?

Kendi anlattıklarına bakılacak olursa,

"Ben az bir ceza ile kurtulmuştum. Nazım Hikmet de üzerine atfı cürüm yapılmadığı için tevkif edilmemişti. Ben çıktıktan biraz sonra Nazım'la buluşarak tevkifat dışı kalan Hamdi Şamilof, Vanlı

⁽¹⁵¹⁾ Neden 2 Sosyalist Partisi, İbrahim Topçuoğlu, sf. 126-127-143, Eser Matbaası, Şubat 1976.

⁽¹⁵²⁾ O Karanlıkta Biz, Atilla İlhan, sf. 274, Bilgi Yayınevi, Ocak 1988.

Kazım ile birleşerek Nazım Hikmet'in Sekreterliğinde bir komite kurduk ve teşkilatı toparlamaya başladık.⁽¹⁵³⁾

Sarı Mustafa, kendi durumuna ilişkin bunları dile getiriyor, ama 1929 davasıyla ilgili belgelerde hiçbir biçimde adı geçmiyor. Yani az bir ceza ile kurtulmuş olma olanağı yok Sarı Mustafa'nın. Dr. Hikmet'in anılarında söz ettiği tutukluluk günlerinde, "Sonra yüze yakın "komünist" bir ambara doldurulduk." diyor. Sarı Mustafa da; "Siyasi polis, İzmir'i hareketin merkezi sayıp, yüzlerce kişiyi gözaltına alıyor; uzun ve ürkütücü sorgulardan sonra, otuz beş kişi, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde 'taklib-i hükümet'ten yargılanıyor; on beraat, altı ay ile dört yıl arasında değişen, yirmi beş mahkumiyet!⁽¹⁵⁴⁾ diyor. Dava dosyasında yargılanan 35 kişi arasında ismi geçmiyor. Ama bu davadan ufak bir cezayla kurtulduğunu iddia ediyor. Koğuşlarda yaşananları ayrıntılarıyla anlatıyor. Kuvılcımlı'ya atılmaya çalışan çamurun da temel kaynağı oluyor. Mete Tunçay'ın dönemin Cumhuriyet gazetesinden yaptığı aktarmadan, Sarı Mustafa'nın da gözaltına alınıp, mahkeme dışı bırakıldığını öğreniyoruz.

Sarı Mustafa'nın anlattıkları, onun bu tutuklama sürecinde gözaltına alınan 100 kişi arasında olduğunu gösteriyor, bu durum Cumhuriyet gazetesindeki haberle netleşiyor. Ama o, Topçuoğlu'na küçük bir cezayla kurtulduğunu anlatıyor. Bu konuyu ele alırken, bir noktaya dikkat edilmesi gerekiyor. "1929 TKP Davası" kitabının girişinde dönemin gazetelerinden tutuklamanın başlamasına ilişkin haberler aktarılıyor. Anadolu gazetesi tutuklamayı haber veriyor.

"Beş komünist bozuntusu şuraya buraya beyanname yapıştırılmaya hazırlanırken bir hüsnü tesadüf neticesinde yakayı ele verdiler. Tahkikat yapılıyor...

... Komünistlerin bir kısmı tütün amelesidir ve küçük yaşta çocuktur. Yakalananların başında evvelce komünistlikten mahkum olmuş, sabıkalı Marangoz ve Modelci Kerim bulunmaktadır. Komünist taslaklarının elebaşısı olan Kerim beyanname meselesi ile hiçbir alakası bulunmadığını iddia etmekte ise de diğerleri itiraf etmiştir.⁽¹⁵⁵⁾

Kerim'in ilk yakalanan gruptan olduğu bu haberden anlaşılmaktadır. Ama yayınevi, bir dipnot açarak şunu belirtiyor.

⁽¹⁵³⁾ Neden 2 Sosyalist Partisi, İbrahim Topçuoğlu, sf. 133, Kendi Yayını, Şubat 1976.

⁽¹⁵⁴⁾ age, sf. 133.

⁽¹⁵⁵⁾ 1929 TKP Davası, sf. 11.

"Modelci Kerim bu tevkifatta yargılananlar listesinde yoktur. Gazete daha önceki tevkifatlardaki bilgilere dayanarak Kerim adını ortaya atmıştır."⁽¹⁵⁶⁾

Oysa Kerim, gözaltına alınmış, ama serbest bırakılmıştır. Çünkü gözaltı sayısının yüze ulaştığı iki ayrı kaynakta belirtiliyor. Mete Tunçay'ın kitabında dönemin Cumhuriyet gazetesinden aktarılan haber bu konuda net bilgiler veriyor. Tüstav Yayınları'ndan çıkan "Kırkılı Yıllar 5" başlıklı kitabın 27. sayfasında da, "İzmir TKP Davası'nda ayrıca Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kerim Soyka, Ferit Kalmuk gibi önemli sanıklar yer alıyordu"⁽¹⁵⁷⁾ notu bulunmaktadır. Cumhuriyet gazetesindeki haberde ise şunlar ifade edilmektedir.

"İzmir'de 18 Komünist tahliye edildi. Haklarında men-i muhakeme kararı verilenler: Eftim, İsak, Avni, Kamarot Hasan, Mayer, Rober, Veznedar Şerif, Sarı Mustafa, Kitapçı Hüseyin, Kamil, Hacer hanım, Arif Dünder, Fahri, Nuri, Muallim Kadri, Nuri, Ragıp ve Kerim"⁽¹⁵⁸⁾

Bu nokta da başka bir kaynakta, yine Tüstav Yayınları'ndan çıkan bir kitapta, Hasan Ali Ediz'in Türkiye'deki muhalefet hareketi hakkında Komintern'e yazdığı bir rapordan parçalar veriliyor. Hasan Ali Ediz, Elazığ'da hapisane de bulunan Dr. Hikmet'ten aldığı bir mektuptan söz ediyor.

"Küçük Doktor'dan [Dr. Hikmet Kıvılcımlı]- hapishaneden kimilerini size de ilettiğimiz birkaç mektup aldık. Bunları okuduysanız, bu komplonun daha İzmir hapishanesinde hazırlanmış olduğunun farkına varmışsınızdır. Bu mektuplardan birinde şöyle deniyor: 'Sarı yılan (M.) [Sarı Mustafa Börklüce] frakslyoncu bir mücadele yürütmek için gerekli tüm talimatları aldı ve hatta bu mücadele daha hapishanede başlatıldı. [...]"⁽¹⁵⁹⁾

Sarı Mustafa ile ilgili bir takım bilgilere Abidin Nesimi'nin anılarından da ulaşabiliyoruz.

"Yine o tarihlerde (1934'ler) Telefoncu Ferit (rahmetli Ferit Kalmuk) ile tanıştım. (...)

Telefoncu Ferit'le tanıştığım zaman onun ilk komünistlerden olduğunu bilmiyordum. Ama sosyal konularla ilgilenmemiz, Yeni Gl-

⁽¹⁵⁶⁾ a.g.e, sf. 11.

⁽¹⁵⁷⁾ Kırkılı Yıllar 5, Derleyen Rasih Nuri İleri, sf. 27, Tüstav Yayınları, Eylül 2006.

⁽¹⁵⁸⁾ 7 Haziran 1929 tarihli Cumhuriyet gazetesinden aktaran Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 70.

⁽¹⁵⁹⁾ Komünizm Belgelerinde Nazım Hikmet, Erden Akbulut, sf. 114.

diş dergisinin serencamı ve başımızdan geçenleri duymuştu. Açık kalplilikle sosyalistlik-komünistlik konularına değindik. Ben ona rahmetli Kıvılcımlı, rahmetli Nazım, rahmetli sarı Mustafa ile yaptığım konuşmaları anlattım. Yine cephe konusuna değindim. "Aman" dedi. "Sarı Mustafa ile bu konuları kat'iyen konuşma, çünkü o polistir." Bu konuda şu bilgiyi verdi. "Yapılan tevkifatta düzenlenen polis fezlekesinde bütün olaylar gerçek biçimde anlatılıyor, ancak sarı Mustafa yerine benim adım (Telefoncu Ferit) geçiyordu. Polisin bütün olayları doğru olarak sıralamasına karşılık Sarı Mustafa'yı dışarıda bırakması onun polisle ilişkili olduğunu gösterir. Olaylarda adı geçenler, kesin olarak olayları red ve inkar ettiklerinden hiçbirisi bu olayda Sarı Mustafa da vardır şeklinde bir beyanda bulunmadı. Bu yüzden biz mahkum olduk, Sarı Mustafa ise yargılanmadı bile"⁽¹⁶⁰⁾ dedi.

"Telefoncu Ferit'le olan görüşmelerimizi Kemal Tahir'e açtım. Onunla bir durum değerlendirmesi yaptık. Vaziyeti Sarı Mustafa'ya açmayı ve onun bu konuda savunmasını yapmasını uygun gördük. Sarı Mustafa'ya durumu açtık. O da açık kalplilikle Telefoncu Ferit'le Şefik Hüsnü ile Hasan Ali Ediz'le, uzun sözün kısası Türkiye Gizli Komünist Partisi merkez heyetiyle aralarındaki çekişmeleri anlattı. Bundan sonra da Telefoncu Ferit'in suçlamasına değindi. Bunda kendisinin Aydınlık dergisinde ücretli memur olduğunu, tahsil seviyesinin partinin yönetiminde yer almasına uygun olmadığını, nitekim Aydınlık'ta bir satır yazısının çıkmadığını, savunması sırasında poliste söylediğini, poliste ifade veren parti liderlerinin de kendisine herhangi bir suçlamada bulunmadıklarını, bu itibarla polisin fezlekesinde yöneticiler arasında adının yer almadığını söyledi."⁽¹⁶¹⁾

Sarı Mustafa'nın söz ettiği tutuklama 1929 İzmir tutuklaması olamaz. Çünkü onun basit bir çalışanı olduğunu iddia ettiği Aydınlık dergisi 1929'da yayınlanmıyor. Aydınlık, Tahrir-i Sükun yasasının ardından başlayan tevkifatla birlikte, 1925'te kapatılıyor. Ayrıca Sarı Mustafa, Aydınlık'ta sadece sıradan bir büro çalışanı değil, Parti merkez komitesi üyesi.⁽¹⁶²⁾ Hatta kendisinin başka bir yerdeki iddiasına göre, Partinin son merkez komite sekreteridir. Sarı Mustafa, 1929 tutuklamasını ya karıştırmış ya da bu bilgiyi yanılt-

⁽¹⁶⁰⁾ Yılların İçinden, Abidin Nesimi, sf. 115, Nöbetçi Yayınevi, 2008.

⁽¹⁶¹⁾ ağı, sf. 116.

⁽¹⁶²⁾ Türkiye'de Sol Akımlar Birinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 20.

ma amacıyla vermiş olabilir. Ancak Sarı Mustafa'nın 1929 tutuklanması nedeniyle gözaltına alınmış olması 1929 tutuklularından Ferit Kalmuk'un tanıklığıyla da böylece teyit edilmiş oluyor.

Abidin Nesimi'ye "tahsil seviyesinin partinin yönetiminde yer almasına uygun olmadığını" ifade eden Sarı Mustafa, 1925 Kongresi'nde oluşan parti yönetimini İbrahim Topçuoğlu'na anlatırken, görev bölüşümünde "Türkiye dahilindeki teşkilatların kontrol ve murakabe işlerine Mustafa Börklüce ve Ali Rıza Keskin"⁽¹⁶³⁾in getirildiğini söylüyor, yani kendisinin Merkez Komitesi üyesi olarak böylesine önemli bir görev üstlendiğini ifade ediyor. Sarı Mustafa'nın yalanları giderek birbirine karışıyor.

Scharfmann'ın raporunda yazdıklarını anımsadığımızda,

"Birileri şu ya da bu fraksiyonun düşmanı olarak ortaya çıkmaya görsün, diğer fraksiyon üyeleri onlara hemen kucak açıyor, aralarına alıyordu. Örneğin, Sarı Mustafa, Modelci Kerim, İbne Şükrü ve benzerleri gibi."⁽¹⁶⁴⁾

Scharfmann'ın sözlerinden, ismini zikrettiği kişilerin muhtemelen gözaltında birlikte bulundukları kişiler olduğu ve bu kişilerin olumsuz niteliklere sahip olduğuna inanıldığı ortaya çıkıyor. Scharfmann, raporunun ileriki bölümünde, bunu bir kez daha net ifadelerle gündeme getiriyor.

"Anlattıkları hep kendilerini övmekle bitiyordu. Örneğin, İsmail'in GPU (Sovyet Ulusal Güvenlik Örgütü)'da çalıştığını ve bu yüzden konspiratif çalışmalar konusunda son sözün ona ait olduğunu sık sık söylemesi, kulağa tamamen çocukça geliyordu. Onun İzmir'de, biz henüz hüküm giymemişken, aralarında polis ajanları, sarı Mustafa, Kerim, Şükrü ve diğerlerinin olduğu yoldaşların önünde, mektup şifrelerini çözmede özel bir yeteneği olan oldukça pasif TKP üyelerinden Sait ya da Esat adında birini tanıdığını ve bu kişinin özel yeteneği sayesinde Sovyet hükümeti tarafından SSCB'de tutulduğunu söylemesi, hangi kurala uyar?"⁽¹⁶⁵⁾

Scharfmann, Kerim, Şükrü ve Sarı Mustafa'yı bu kez net tanımlamalarla aynı kategori içine alıyor. Çok ilginç bir durum söz konusudur burada. Şükrü davanın baş provokatörüdür. Bu konuda herhangi bir kuşkuyu hiç kimse taşımıyor. Diğerlerinin mahkeme dışı

⁽¹⁶³⁾ Neden 2 Sosyalist Partisi 1, İbrahim Topçuoğlu, sf. 103.

⁽¹⁶⁴⁾ 1929 TKP Davası, sf. 203-204.

⁽¹⁶⁵⁾ age, sf. 220.

kalmalarını nasıl açıklamak gerekir? Baş provokatör Şükrü tutuklanıp, hapis yatıyor. Partinin tanınmış ve yetişkin üyeleri mahkeme dışı bırakılıyor.

Ama burada da bir ayırım yapılması gerekiyor, Şükrü genç ve yeni bir unsur. Kuruluşundan beri hareket içinde olan biri tarafından Partiye öneriliyor. Diğer ikisi ise, eski ve daha önce de tutuklamalara uğramış, bilinen kadrolar. Sarı Mustafa Partinin merkezi düzeyde yöneticilerinden biridir. Bu iki eski ve bilinen isim hakkında muhtemelen Scharfmann gözaltı sürecine dair bilgilere sahip. Polisteki tutumlarından ötürü, onları Şükrü'yle aynı kategori içine alıyor. Sarı Mustafa'nın kendisi zaten tutuklamadan sonra neler yaptığı hakkında Topçuoğlu'na bilgiler veriyor.

1929 tutuklamasına dair "efsaneler" in ne kadar uydurma olduğunu görmemiz için Dr. Hikmet'in o günlerdeki faaliyetlerine bakmak gerekiyor. Dr. Hikmet anılarında, o günleri canlı biçimde anlatıyor.

"Ben de, geçim için asistanlığa sığınmışım ve birikmiş ikişer üçer aylık mahkumiyetleri temizlemek üzere ikide bir hapishaneye dalıp çıkıyorum. O yüzden vakit kazanmak zorunda kalıyordum.

Ben İstanbul Mehterhanesinde (şimdiki Adliye Sarayı arsasında) gene "son": Bir mi, iki mi aylık cezama girmiştim, bitirmek üzereyim belayı. Formalite yetkisi değil, içten sorumluluk duygusu ile planımı yapıyorum...⁽¹⁶⁶⁾

"Mehterhane cezam bittiği gün, bir formalite bahane edilerek akşama dek bekletildim Mehterhanede. Alacakaranlıkta Hapisane kapıcığundan dışarı saldılar. Karşımda 1. şube teharilleri.

Polis müdüriyetine daha giderken ortalığın salhaneye döndüğünü sezdim.⁽¹⁶⁷⁾

Dr. Hikmet, 1929 tutuklaması nedeniyle nasıl, ne zaman ve nerede gözaltına alındığını bu biçimde anlatıyor. Yani "Genç-kol" gezileri yapması da, İzmir'e gitmiş olması da mümkün değil **Mayıs 1929'un ilk haftasında**. Zaten bunun mümkün olmadığını, İzmir'de tutuklamayla ilgili ilk haberlerin, gazetelerin **29 Mart 1929** günkü nüshalarında verilmesi de gösteriyor. **8 Nisan 1929** tarihli Vakit gazetesi, İstanbul'da yedi komünistin tutuklandığını. Hikmet ve Nîko'nun İzmir'e gönderildiğini yazıyor. Sarı Mustafa ve Attila İlhan'ın verdikleri bilgilerin asılsızlığı böylece son derece netleşiyor.

⁽¹⁶⁶⁾ Günlük Anılar, sf. 316.

⁽¹⁶⁷⁾ a.g.e., sf. 318.

Dr. Hikmet'in anılarında anlatmış oldukları 1929 TKP Davası adlı kitaptaki bir belgeyle de temelleniyor. Kitapta yer alan, avukatların temyiz dilekçesinde şunlar yazılıdır.

"Eğer, mahkemenin dediği gibi icra Vekilleri Heyetl'ni cebren iskata teşvika matuf gizli ittifak olsa bile, Hikmet Bey'in komünistlikten dolayı evvelki mahkûmiyetini intaç eden zamandan beri gayr-i faal olmasını ve mahkûmiyetin infazı sırasında Hapishane-den celb edilerek bu muhakemeye ithal edilmiş bulunmasına göre üç dört ay mukaddem bu ittifaktan vazgeçmiş bulunduğu tezahür etmektedir."⁽¹⁶⁸⁾

Görüldüğü gibi, Dr. Hikmet'in anılarında anlattıkları, temyiz dilekçesinde avukatlar tarafından da belirtiliyor. "Efsane" ise farklı versiyonlarıyla tedavüle sokuluyor. "Büyük" muharririmiz, Sarı Mustafa'dan duyduklarıyla "gerçekçi" tarihsel romanlar yazıyor. Hatta başka bir kitabının adını hiç utanmadan "Gerçekçilik Savaşı" koyuyor. Ama hiç haksız sayılmaz. Çünkü o da aynı yolun yolcusu. Türkiye Sosyalist Partisi tutuklamasında, poliste, o da "Sarı Mustafalar"ın izinden gidiyor. Dr. Hikmet'e duyulan nefretin altında ise bu doku uyuşması yatıyor....

Sarı Mustafa anlatıyor.

"Ben az bir ceza ile kurtulmuştum. Nazım Hikmet de üzerine atfı cürüm yapılmadığı için tevkif edilmemişti. Ben çıktıktan biraz sonra Nazım'la buluşarak tevkifat dışı kalan Hamdi Şamilof, Vanlı Kazım ile birleşerek Nazım Hikmet'in Sekreterliğinde bir komite kurduk ve teşkilatı toparlamaya başladık."⁽¹⁶⁹⁾

Dr. Hikmet'in Hasan Ali Ediz'e mektubunda yazdıklarının ne kadar isabetli olduğunu, Sarı Mustafa yıllar sonra anlattıklarıyla teyit ediyor, ama yine yanıltarak. Sarı Mustafa'nın teşkilatı toparlamak biçiminde ifade ettiği, Partinin merkez, organ ve kadrolarına karşı, Partiden çeşitli nedenlerle uzaklaştırılmış kişilerin bir muhalefet hareketi geliştirip, tüm kural ve ilkeleri çiğneyerek faaliyet yürütmesidir. Faaliyetleri ise, bu amaçlarını gerçekleştirmek için her yolu mübah saymak ve poliste, mahkemede devrimci onurunu ve Partinin haysiyetini korumuş devrimcilere alçakça demagojilerle saldırmak. Dr. Hikmet, tezgâhlanan oyunların daha hapishanede başladığını teşhis ediyor. Tezgâhların karşısına bilim ve inanç gücüyle çıkıyor. Elazığ hapishanesini, Elazığ Üniversitesine çeviriyor.

⁽¹⁶⁸⁾ 1929 TKP Davası, sf. 123.

⁽¹⁶⁹⁾ Neden 2 Sosyalist Partisi 1, İbrahim Topçuoğlu, sf. 133.

Yaşanılan düşkünlüklerin, dökülmelerin neden ve sonuçları hakkında kapsamlı çalışmalar yapıyor.

Laz İsmail Üstinsanlığa Soyunuyor

1929'da muhalefet hareketi olarak ortaya çıkan, giderek kendini asıl parti olarak ilan eden Nazım Hikmet önderliğindeki muhalefet grubunun şeflerinden birisi Hamdi Şamilov, diğeri de Sarı Mustafa'dır. Ancak asıl aydınlatılması gereken, bu grubun oluşum sürecinde Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'nun başını çektiği grubun, bunların palazlanması ve gelişmesindeki payıdır. Dr. Hikmet'in yukarıya aldığımız sözlerinde vurguladığı bu gerçekliktir. Bu gerçekliği, Şefik Hüsnü'nün yazdığı, "1928-1934 arası TKP Faaliyet Raporu"ndaki şu ifadelerden de izleyebiliyoruz:

"Bu kararın uygulanması ve polis işkenceleri ve Kemalist zindan sınavlarından geçmiş en iyi militanlardan yararlanma sayesinde Parti, 1934'ün ilk yarısında ayakları üzerinde durmayı başardı. Bulunduğu yer bilinmeyen ve otoritesi tüm Parti tarafından kabul edilen bir ülke içi merkez, düzenli olarak çalışmaktadır. Şefleri serbest bırakılan, hatalarını kabul eden, eylem programına tümüyle katıldıklarını ilan eden ve mevcut yönetimin emri altında disiplinli bir asker gibi çalışmaya girişen sol fraksiyon, kesin olarak tasfiye oldu. Döneklerin muhalefeti, taraftarlarından birkaçıyla tutuklanan şair N. Hikmet'in ayrılmasından ve pişmanlık gösteren solcuların [Hüsamettin Özdoğu ve Laz İsmail Marat, E.A.] muhalefeti kesin olarak mahkûm etmesinden sonra tüm önemini yitirdi."⁽¹⁷⁰⁾

"Sol" muhalefet şeflerinin pişmanlığı sonucunda hareketin kesin olarak tüm önemini yitirdiğini ifade ediyor Şefik Hüsnü. Şefik Hüsnü'nün yazdıklarına göre, "polis işkenceleri ve Kemalist zindan sınavlarından geçmiş en iyi militanlardan yararlanma sayesinde Parti" ayakları üzerinde durmaya başlamış. "Sol" muhalefet, bu Parti önderliğini kabul etmiş. Acaba öyle mi? Daha sonra yaşananlar, "sol" muhalefet şeflerinin, sadece bir süreliğine zoru görünce bir köşeye sindiklerini gösteriyor. Yoksa suret-i haktan görünüp, "polis işkenceleri ve Kemalist zindan sınavlarından geçmiş en iyi militanlar" hakkında bir ömür boyu demagoji üretip, onların gölgelerine kurşun sikarlar mıydı? Örneğin Laz İsmail, 1977 yılında, 1929 tutuklamalarına dair şunları söyleyebilir miydi?

⁽¹⁷⁰⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 299-300.

"Kıvılcımlı manyaktı. Geçimsizln biri, bölücü, parçalayıcıydı. Örneğin: 1928-1929 yıllarında, Merkez Komitesi'nden gizli gruplar kurdu. Bunlarla toplantılar yaptı. "Kıvılcım" adlı, çok ilkel, "gazete" diye bir yaprak çıkardı. Polis ajanları doldu kurduğu grupçukların içine. Onun bu bölücü grupçuluğu polise yaradı. Geniş tutuklamalar oldu. İşkenceler, yargılamalar, sürgünler, ağır hapis cezaları birbirini izledi. Parti çetin bir dönem yaşadı."⁽¹⁷¹⁾

Yine aynı "efsane"nin başka bir versiyonu.

"Hikmet Kıvılcımlı'ya gelince. Komünist Parti içinde ayrıcalık, bozgunculuktan başka bir şey yapmamıştır. 1929'daki büyük tutuklama onun yüzünden olmuştur. Merkez Komitesi'nden gizli gruplar kurmuş, lumpenlerden, dejenere öğelerden, provokatörlerden "örgütler" kurmuştur. Pek çok komünistin canını yakmıştır. Ve sonra, İzmir'de açık yapılan duruşmada, TKP'yi savunmak şöyle dursun, Marksizmden uzak boşboğazın biri olduğunu ortaya koymuştur. Bu adam manyaktı. Kalpazandı. Zıpirın biriydi. Komünist morali yoktu. Bu yüzden TKP'den kovulmuştur."⁽¹⁷²⁾

Laz İsmail, Sarı Mustafa ve Atilla İlhan'la aynı argümanları kullanıyor Dr. Hikmet'e karşı. Bu suçlamaların ne kadar dayanaksız olduğunu daha önce gördük. Yine daha önceki bölümlerde, son yıllarda yayınlanan Komintern belgelerinde fraksiyonculuk ve gizli gruplar kurma konusunda kimlerin ne tür pratiklere sahip olduğu da görüldü. Hatta bu nedenle kimlerin 1934'te pişmanlık gösterip, hatalarını kabul etmiş olduklarını da öğrendik. Laz İsmail'in, Kıvılcımlı söz konusu olduğunda, son derece derinlerde ağır yaralara sahip olduğu hemen hissediliyor. Bunun nedenleri konusunda aydınlanmamız için, başvurabileceğimiz en iyi kaynaklar, Dr. Hikmet'in yazdıkları ve yayınlanan belgeler. Laz İsmail, Dr. Hikmet'e karşı Sarı Mustafa'nın argümanlarını kullanıyor, ancak bu argümanların kaynağına ilişkin aynı dönemde şunları söylemeyi ihmal etmiyor.

"TKP'nin kuruluşu ve gelişme yolları üstüne belgesiz, kanıtsız, işkembeden laf edenler az değildir. Bunlar olayları çarpıtıyor, partinin tarihi üzerinde kalpazanlık yapıyor. Kimileri için, bu bir tür geçim kaynağı olmuştur. Topçuoğlu'nu alınız. Yazdıkları, yaydıkları baştan aşağı Mustafa Börklüce'nin uydurmalarını yinelemekten başka bir şey değil. Sarı Mustafa (Börklüce) karanlık, parti içinde

⁽¹⁷¹⁾ Savaş Yolu, S. Üstüngel, sf. 14, Konuk Yayınları, 1977.

⁽¹⁷²⁾ Çetin Savaş, I. Bilen, sf. 29, Konuk Yayınları, 1978.

uzun zaman yuvalanmış bile bile, polisin işine yarayan dedikodular yayan bir provokatördü. (...)

Örneğin İ. Bilen Yoldaş Akaretler kongresinde bulunmamıştır. Bulunamazdı, üniversiteyi daha bitirmemiş, memlekete dönmemiştir, üstelik, o dönemde, Merkez Komitesi üyesi değildi.⁽¹⁷³⁾

Topçuoğlu'nun kitabı ve Sarı Mustafa hakkında bunları söyleyen Laz İsmail, muhalefet hareketi yıllarında, bu unsurlarla olan birlikteliğini gizliyor. Dr. Hikmet'e dönük suçlamalarının uydurma olarak nitelendirdiği bu kaynağın argümanlarına dayanıyor olması da gün gibi ortadadır.

Son yıllarda yayınlanan bu belgelerde, özellikle Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'nun bulunduğu Diyarbakır Hapishanesi'nde yaşananlara dair anlatılanlar, "polis işkencesi" sonrasında, "komünist moral" sahiplerinin "Kemalist zindan sınavlarından" da nasıl çıktıklarını gösteriyor.

İfadelerin Tafsilatı Hikayeler Gibidir

Dr. Hikmet, anılarında, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde yaşadıklarını anlatıyordu.

"Laz İsmail kendisi de poliste neler yediğini çok iyi bilir. İzmir Ağır Ceza Mahkemesinde: "Çelikleri elektriklenmiş New York" diye Nazım'dan kapma şiir nutukları çekmeye kalkınca, Mahkeme Başkanı:

-Onu bırak demişti. Sen Poliste verdiğin ifadeler için ne diyorsun?

-Efendim onlar işkence altında, zorla imzalattırılmıştır.

-Zorla mı? İnsan zorla da olsa böylesine birbirini tutar geniş ayrıntılı olayları nereden bulup dizer.

-Polis aklına geleni yazmış. Bana imzalattı zorla.⁽¹⁷⁴⁾

1929 Davası adlı kitapta, Dr. Hikmet'in anlattıklarını Laz İsmail'in ifadelerinde buluyoruz.

"Müdde-i Umumi muavini Ali Rıza Bey, İsmail'e cevap vermek için ayağa kalktı ve dedi ki: "İsmail Efendi de, diğer maznunlar gibi, ifadelerini tazyik ve işkenceye atfederek tevil yolunu tuttular. İfadelere dikkat buyurulursa, en geniş tafsilatı ihtiva eylemektedir. Tazyik altında böyle böyle ifade verilemez. 'Ben yaptım. Evet, ve-

⁽¹⁷³⁾ İsmail Bilen Kısa Biyografi, sf. 36, Tüstav Yayınları, Mart 2004.

⁽¹⁷⁴⁾ Günlük Anılar, sf. 330.

ya Hayır' gibi kısa cümleler olabilir. Halbuki ifadelerin tafsilatı hikayeler gibidir. Bundan başka diğer alakadarların birbirine bağlı hadiseyi teyid etmektedir.⁽¹⁷⁵⁾

Dr. Hikmet'in yıllar sonra, ölüm döşeginde anlattıkları ile 1929 TKP Davası adlı kitaptaki bilgiler bire bir örtüşüyor. Laz İsmail, ülkeye gizli olarak giren ve gizli faaliyet yürüten, tutuklamada ele geçirilememiş bir başka devrimci hakkında da bilgiler vermiştir. Hâkim, Laz İsmail'e soruyor.

"Reis- Baytar Mehmet efendi'yi tanır mısınız?

İsmail: Baytar Mehmet Efendi ismi, işkenceden kurtulmak, hayatımı kurtarmak için, muhayyilemde yarattığım bir isimdir. Hayatımı kurtarışım, onu çok sevdiğim için değil, o hayatı yine amelenin kurtulmasını temin etmek için ve onun refahına tahsis eylemek içindir.⁽¹⁷⁶⁾

Oysa Baytar Mehmet, Laz İsmail'in muhayyilesinde yarattığı bir isim değil, faal bir Parti kadrosudur.⁽¹⁷⁷⁾ Dr. Hikmet anılarında, Laz İsmail'in canını işçi sınıfı davasına yararlı olmak için kurtarmak istediği, sorguda bu yüzden konuştuğu demagojisini de son derece net biçimde anlatıyor.

"İsmail yeniden: "Hayatını Proletarya davası uğruna harcamak için, Poliste öldürülmekten kurtarmak istediği" yolunda parlak nutuklara kaçtıydı.

Cezasını bitirir bitirmez sivilistliği yerden 35 yıl dönmedi. O yer "Proletarya" vatani idi. Ve Laz İsmail sahteden hayatını orıya "vakfetmiş"tir.

Laz İsmail, "proletarya davasına hizmet etmek için canını kurtarmak amacıyla" sadece poliste çözülmemiştir, o da, diğer Parti kadroları gibi "dejenere ve genç" Komünist gençlik üyeleri ile birlikte sorgu yargıçlığında da polisteki ifadelerini imzalamıştır.

"Müstantik Kararnamesinde kendisine atfedilen fiillerin faili bulunduğunu kısmen itiraf eylemekte idi. Kendisinden bu ifadelere karşı ne diyeceği ve itirafatının poliste değil, Hâkim huzurunda olduğu ihtar edilince, dedi ki: "Ben hayatta hiç yalan söylemeyen bir adamım. Yalan söylemeyen yegâne unsur komünistlerdir. Buraya

⁽¹⁷⁵⁾ 1929 TKP Davası, sf. 40.

⁽¹⁷⁶⁾ age, sf. 39.

⁽¹⁷⁷⁾ Davanın karar bölümünde Baytar Mehmet firari sanıklar arasındadır, ve gıyabında 4 sene ağır hapse mahkum olmuştur. age, sf. 106-107.

topal olarak geldim. Müstantik huzuruna çıkarılınca, dayaktan şikâyetle muayenemi istedim. Müstantik Bey, cevaben, 'bunlar demokrasinin cilveleridir, geçer' dedi. Bu ifadeyi kullanan Hâkime başka türlü ifade vermek mümkün müdür, Hâkim Efendi?"⁽¹⁷⁸⁾

Laz İsmail'in polisteki ve sorgu yargıçlığındaki tutumları Parti faaliyetine yeni katılmış dejenere unsurlarla aynı nitelikte. Ancak Laz İsmail'in, yıllar sonra Parti önderi ilan ettiği, onun açtığı savaş yolundan ilerlediklerini yıllarca söylediği TKP öncülerinden Reşat Fuat'ın Rasih Nuri İleri'ye söylediği şu sözler, dünya devrimci hareketinin de bu konudaki temel kriterini ortaya koymaktadır.

"Biz parti olarak mahkemelerde örgütün varlığını kabul etmemiş ilkesine sahibiz."⁽¹⁷⁹⁾

Tabii sadece mahkemede değil, poliste de... Oysa ne diyordu Laz İsmail?

"Ve sonra, İzmir'de açık yapılan duruşmada, TKP'yi savunmak şöyle dursun, Marksizmden uzak boşboğazın biri olduğunu ortaya koymuştur. Bu adam manyaktı. Kalpazandı. Zıpırın biriydi. Komünist morali yoktu."

Scharfmann'da bu konuda Laz'la aynı görüşte, raporunda şunları söylüyor.

"Onların yoldaşların çoğunu mahkemede komünist partili olduklarını açıkça söylememeye ikna etmesi, ilk bakışta, bu konuda tekeli elinde tutmak istedikleri izlenimi veriyor."⁽¹⁸⁰⁾

Scharfmann, burada, Dr. Hikmet, Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'yu genelleyen bir yargıda bulunuyor. Ama bunu hangi nedenle yaparsa yapsın, asıl amacının Dr. Hikmet'i yıpratmak olduğu hemen ortaya çıkıyor. Çünkü Dr. Hikmet, Komünist Parti üyesi olduğunu değil, komünist olduğunu her duruşmasında dile getiriyor. Marksizmin dünyayı kavrayış tarzını ve temel siyasi tezlerini her yargılamasında mahkemeye karşı savunuyor. Bu nedenle burjuva basın, Dr. Hikmet'in savunmasını: "Dr. Hikmet'in Konferansı" başlığıyla veriyor. Dr. Hikmet bu konuyu, Laz İsmail'le ve bu fikri savunduğuna göre muhtemelen Scharfmann'la mahkeme öncesi tartıştıklarını, Elazığ hapishanesinde yazdığı incelemelerde, Bolşevik Devrimcilerin benzer bir durumdaki tutumları hakkında verdiği bir örnekle anlatıyor.

⁽¹⁷⁸⁾ age, sf. 39-40.

⁽¹⁷⁹⁾ TKP Gerçeği ve Bilimsellik, Rasih Nuri İleri, sf. 7.

⁽¹⁸⁰⁾ 1929 TKP Davası, sf. 206.

"Pratik faaliyette, Leninizm softalarının konfüzyonizmlerine, küçük fakat anlamlı bir örnek: Bilindiği gibi, Bolşevik yasası konuşulurken, Troçki ayanında Menşevikler her grevcinin kendini komünist ilan etmesini yararlı buluyorlardı. Lenin, ya o grevci bir yerde saçmalarsa diyordu, parti bunu nasıl temizler? Aynen böyle değilse bile, buna yakın bir olaycık: Tevkifat oluyor. Provokasyona kadar soysuzlaşmış saçma ifadeler dosyaları dolduruyor. Mahkemeye, kamuoyuna çıkılacak. Bütün bu saçmalıkları kökünden yok etmekle, parti prestijini feda etme şıkları arasındayız. 1927'de Vedat Nedim polisteki sayıklamaları hakkında: 'Namusum var, inkâr edemem' diyordu. Bizim komünist softaları kuyrukçuluktan daha parlak laf ederler: 'Parti'yi ilan edelim, nasıl olur, içimizden hiçbirisi partili değilim derse' düşüncesindeydiler. Oysa Parti'yi ilan etmek ve açıkça savunmada bulunmak, poliste yenilen bütün herzeleri Parti üyelerinin afiyetle yutabileceklerini ilan etmektir. Bu Parti'yi yükseltmek değil, bu tür bozukluklarla halk önünde yeterli açıklama verilemeyeceğine göre, düşürmek demektir. Çünkü komünizm softasının en kabadayısı, en kocaman provokasyona düşmüştü. Tabii, söylenenleri olmamışa döndürmek için, halk kitleleri içinde etki yapacak olan komünizmi açıkça ve genişçe savunmayı, mahkemede parti üyesi olunduğunu ilana tercih zorunluluğu üstündü."⁽¹⁸¹⁾

Dr. Hikmet'in bu pasajda "komünizm softasının en kabadayısı" biçiminde ifadelendirdiği kişi Laz İsmail'dir. Dr. Hikmet duruşmada yaptığı savunmada geniş bir biçimde komünizmi savunuyor.

"Reis- Komünist Partisine ne zaman girdiniz?

Hikmet- Türkiye Komünist Partisi diye bir teşekkül görmedim. Komünizm benim için bir akide, bir meslektir.

Reis- Ne gibi eserler okursunuz?

Hikmet- Her eseri okurum. Lenin, Karl Marx, Engels, Zinoviyev.

Reis- Komünizm hakkında telakkiniz?

Hikmet- Komünizm deyince, her şeyden evvel gerek cemiyet gerek tabiat ve kanaat hakkında bir görüş ve telakki tarzıdır. Bundan doğduğu için işçi sınıfının benimsediği bir görüştür. Buna komünizm, Marksizm denebilir."⁽¹⁸²⁾

Laz İsmail'in, Dr. Hikmet'in mahkemede yaptığı savunmaya ilişkin iddiaları, yaşanan gerçeklerle boşa düşmektedir, ancak bu konu-

⁽¹⁸¹⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 299.

⁽¹⁸²⁾ 1929 TKP Davası, sf. 28.

daki spekülasyonlar yıllar boyu sürmüştür. Bu spekülasyonlar, bir kez daha 1976'da yazılı biçimde Topçuoğlu'nun kitabında gündeme getirilmiştir. Topçuoğlu, Sarı Mustafa'dan dinlediklerini aktarıyor.

"Mahkeme zabıtlarına geçmiş iki konuşmayı belge olarak buraya alıyorum. Bunlar Hüseyin Hikmet Kıvılcımlı ve Hüsamettin Özdoğu'nun Mahkemedeki sözleridir. Mahkeme Başkanı'nın sormasına cevap olarak; Hikmet Kıvılcımlı 'Ben Komünistlikle esas ve prensip nokta'î nazarından alakadar olduğumu inkar etmemekle beraber, maznun Komünistlerle hiçbir alakam yoktur' demişti. Burada mühim olan taraf 'Maznun Komünistler' derken eliyle mahkeme edilenleri işaretle bunlara tenezzül etmez gibi bir tavır takınmasıydı. Yaptığı bu jest yüzünden günlerce hücumla uğramış ve devrimciler tarafından azarlanmıştı.'⁽¹⁸³⁾

1929 Davası adlı kitapta, Dr. Hikmet'in mahkemedeki sözleri bulunmaktadır. Hakim, Dr. Hikmet'e TKP ile ilişkisini sormakta, o, soruyu yanıtlamaktadır.

"Reis Bey- İsnad olunan cürüm, Heyet-i Vekile'yi iskat için Beyanname dağıtmak, Cemiyet teşkil etmektir. Siz buna dahil imişsiniz. Dahil misiniz, değil misiniz? Onu söyleyiniz.

Hikmet Bey- Şüphesiz değilim.

Reis- Haberdar mısınız?

Hikmet Bey- Şüphesiz değilim.

(...)

Reis- Bu maznunları tanıyor musunuz?

Hikmet Bey- Ahmet Kaya'yı burada sarıh olarak tanıdım. İsmi falan hatırımda değildi...⁽¹⁸⁴⁾

Görüldüğü gibi, Sarı Mustafa ve ona dayanan İbrahim Topçuoğlu uydurmakta ve çamur atmakta sınır tanımıyor. Belge adını verdikleri uydurmalar hiçbir dayanağa sahip değildir. Yıllar süren spekülasyonlar bu uydurmalara dayanmaktadır.

Dr. Hikmet'in mahkemedeki savunması kapitalizm, işçi sınıfı, Marksizm, diyalektik felsefe ve toplumların tarihsel evrimi konularındaki açıklamaları ile uzun bir süre devam ediyor. Gerçek devrimci ve komünist tutum hem poliste, hem de mahkemede en güçlü biçimde sergileniyor Dr. Hikmet tarafından. İşte Dr. Hikmet'e yönelen türlü çeşit saldırıların altında işçi sınıfı devrimciliğinin tu-

⁽¹⁸³⁾ Neden 2 Sosyalist Partisi, İbrahim Topçuoğlu, sf. 131.

⁽¹⁸⁴⁾ 1929 TKP Davası, sf. 26.

tarlılığı ve ödünsüzlüğüne karşı duyulan bu kin ve nefret yatıyor. Dr. Hikmet İzmir Ağır Ceza Mahkemesi duruşma salonunu tıpkı Elazığ zindanında olacağı gibi, bir kızıl üniversiteye çeviriyor.⁽¹⁸⁵⁾

Sarı Mustafa'nın Fena Hareketi

1929 TKP Davası adlı kitapta, 1929 tutuklaması ve hapishane sürecine ilişkin üç ayrı rapor var. Bunlardan biri de, Niko Sinkiyeviç'e alt. Niko Sinkiyeviç, raporuna Scharfmann'dan farklı olarak yakalanmasını ve polisteki durumunu anlatarak başlıyor.

"Poliste üç gün dayak yedikten sonra ve baygın bir hale geldiğim zaman bazı sorulara cevap vermek mecbur oldum, fakat bunlar da kimseye dokunmuyordu.

Mesela Rusya'dan geldiğimi ve orada Harkof'ta okuduğumu söyledim, evinde içtima yaptığımız ve orada bulunan arkadaşlar için söyledim. Vedad (Hasan Ali) kim olduğunu bilmediğimi ve Mahmut (Fahri'yi) oda tuttuğumu.

Fakat bunlar ilk olarak tarafımdan söylenmedi. Bunlar hepsi Koço, Niko, Şarfmann, Ahmet Kaya ve bazı yeni yetişen (Yine Doğu Halkları Komünist Üniversitesinde eğitilmiş bir yetişkin "devrimci" kadro "genç ve tecrübesiz" komünist gençlik üyelerinden söz ediyor. Ama bu kez sorumlu olan İzmir'li gençler değil, İstanbul'lu gençler olmalı) arkadaşlardan üzerime en büyük ve ağır işleri benim yaptığım söylendikten sonra, ben de işkencelere dayanamadım ve söyledim."⁽¹⁸⁶⁾

Niko Sinkiyeviç, bunları yazıyor, ancak Hasan Ali Ediz'in 1929'un son ayında yazdığı ayrıntılı bir raporda şu ibareler görülüyor.

"Özellikle K. Niko'nun ifadeleri üzerine, H. ve F.'nin Türkiye'de oldukları yetkill makamlar için aşikâr hale geldi."⁽¹⁸⁷⁾

Niko Sinkiyeviç'in polise verdiği bilgilerin yarattığı sonuçları, yine Hasan Ali Ediz bir mektubunda anlatıyor.

"Bir taraftan gerek fırka, gerekse gençlik rehber kadrosundan mühim bir kısmının mahkûmiyeti, diğer taraftan geri kalan idareci arkadaşlardan hemen hepsinin "hasseten Küçük Niko'nun tevkifin-

⁽¹⁸⁵⁾ 26-6-1929 tarihli Hızmet gazetesinde haber, "Hikmet Bey'in Konferansı" başlığıyla veriliyor. "Doktor Hikmet Bey'in isticvabı, daha ziyade, komünistliğin ne olduğu hakkında bir konferans mahiyetindedir" ifadesiyle yorumlanıyor. 1929 TKP Davası, sf. 25.

⁽¹⁸⁶⁾ age, sf. 229.

⁽¹⁸⁷⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 111.

den sonra" şiddetli bir takip altına alınması, bu zamana kadar seslerini çıkaramayan ve öteden beri Fırka safları dâhilinde meşuk bir vaziyet işgal eden unsurların ekmeğine yağ sürdü."⁽¹⁸⁸⁾

Ocak 1930 tarihli bu mektupta karmaşık ve ilginç bilgiler devam ediyor. Sarı Mustafa yine gündeme geliyor, bir "garip" ilişki biçimi aktanılıyor.

"Küçük Niko'nun tevkifi akabinde Mustafa ve Derviş polisçe iki üç gün mevkuf tutularak isticvap edilmişler.. Mustafa, Niko'nun birçok şeyler yumurtlamış olmasını zannederek bunu tevil maksadıyla "kendisinin Doktor'la görüştüğünü, Doktor'un da onu polis mahafilinde buraya geldikleri şayi olan Halim ve Fahri'yi bulmaya memur ettiğini, bu görüşme arzusunun Halim ve Fahri'ye bu işlerden vazgeçmeleri için nasihat etmek düşüncesiyle olduğunu, fakat kendisinin hiçbirisinden malumattar olmadığını" söylemiş.

Şimdi Mustafa Doktor'un böyle bir malumatı kabul etmesini rica ediyor. Yani Doktor da aynı ifadeyi tasdik etsin. Hiç şüphe yok ki bu çok fena bir harekettir. Evvela hiçbir şeyden haberi olmayan Doktor'un işe karıştırılması; saniyen, geldikleri ancak polis mahafilinde şayi olan iki arkadaşımızın mesuliyet altına girmeleri."⁽¹⁸⁹⁾

Öncelikle burada sözü edilen Halim, Hasan Ali Ediz'in kod ismi. Fahri ise, Baytar Cevdet'in kod ismidir. 1929 tutuklamasının ardından Parti'nin yönetimini Türkiye'ye gelen bu ikili alıyor. Yine mektupta Sarı Mustafa ile birlikte gözaltına alındığı ifade edilen Derviş de bir muhalefet grubu üyesi. O da 1928'de Sovyetler'den ülkeye dönmüştür. Sinkiyeviç, tutuklamadan 2-2,5 ay sonra yakalandığını raporunda belirtiyor. Raporda yazdıklarından anlaşıldığına göre, faaliyeti örgütlemek için ülkeye dönen Baytar Cevdet'e odayı Sinkiyeviç tutuyor. Poliste bilgi verdiğini kendisi de raporunda kabul ediyor. "1929 sonbaharından itibaren Türkiye'deki çalışmalar artık Halim örgüt sekreteri ve Fahri ajitasyon propaganda sekreteri olarak yönetiyorlar."⁽¹⁹⁰⁾ Bu iki yöneticiden Hasan Ali Ediz ülkeye erken geliyor, ancak Baytar Cevdet, eğer sonbahardan itibaren ülkede faaliyet yürütüyorsa, onun Niko'nun ismini saydığı diğer unsurlar tarafından polise deşifre edilmesi mümkün olmuyor.

⁽¹⁸⁸⁾ age, sf. 121

⁽¹⁸⁹⁾ age, sf. 127.

⁽¹⁹⁰⁾ age, sf. 110.

Sarı Mustafa'ya ilişkin anlatımları "fena" olarak niteleniyor. Bu nokta oldukça karışık, sözü edilen, ifadeyi teyit etmesi istenen Doktor Hikmet mi? Dr. Hikmet o sırada hapishanede. Doktor Şefik Hüsnü ise yurtdışındadır. Buradaki doktorun, Dr. Hikmet olma olasılığı çok yüksek. Ama bu konuda anlattıkları Sarı Mustafa'nın bu iki yöneticinin varlığını ve onlarla görüşmek için çaba harcadığını, bunu da Dr. Hikmet'in talimatıyla yaptığını polise anlatmış olduğunu gösteriyor. Buna gerekçe olarak da Niko'nun "birçok şeyler yu-murtlamış olmasını zannetme"sini gösteriyor. Sarı Mustafa'nın Dr. Hikmet hakkında, uzun yıllar boyu sürececek bir yıpratma savaşımına girmesinin nedenleri bu satırlarla büyük ölçüde aydınlanıyor.

Ona Komintern Bile Vız Gelir!

Niko Sinkiyeviç, raporunda, Diyarbakır hapishanesinde birlikte kaldığı Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'nun liderliğini yaptığı muhalefet hareketi hakkında bilgi veriyor. Laz İsmail hapishanede şöyle diyormuş.

"Ben ameale diktaturası için en çok düşündüğüm şeydir ve bana Komintern bile vız gelir yani K.E.'lı bile dinlemeyecek eğer bu oportünist adamlar fırkadan çıkmazlarsa (Dr. Hikmet, Dr. Ferdi (Şefik Hüsnü), Hasan Ali, Cevdet vs.) Güya tevkifat 1929 senesinin Hikmet'in sebebini ve bütün sonradan yapılan tevkifatlar hepsi idare edenlerdendir, yani demek istiyor eğer kendisi idarede bulunsaydı bu tevkifatlar olmayacaktı. Neden çünkü fırkada bolşevizasyon olacaktı. İsmail'in bazı şiarları vardır ki bunlar çok kıymetlidir. Mesela fırkanın bolşevizasyonu, proletarizasyonundan bahsediyor. Doğrusu anlamıyorum ya kendisi de anlamıyor da laf olsun diye söylüyor. Ya benim kafam bu dâhinin sözlerine kıymet vermiyor. Neticede mücadele lazım? Lazım, kiminle? Dr. Ferdi. Niçin. Çünkü oportünisttir. İspat et. İşte tevkifatlar. Velhasıl İsmail ve arkadaşları bir şey anıyorlar fakat nedir kendileri de bilmiyorlar."⁽¹⁹¹⁾

Hapishanede bunları söyleyen İsmail Bilen, dışarı çıkıp, "yukarı"ya sıvışınca; bunların tümünü inkâr edip "oportünist"lerin yönetimi altında bir asker gibi çalışacağını ifade ediyor. Hem de "baş oportünist" Şefik Hüsnü'nün önderliği altındaki Parti aygıtında. Ancak sıvıştığı "yukarı"da Parti mührünü ele geçirdiği andan itibaren,

⁽¹⁹¹⁾ 1929 TKP Davası, sf. 235.

tekrar 1930'larda attığı nutukları anımsamaya başlayacaktır. Kendisinin ifade ettiği gibi, "komünist moral" gerçekten çok önemlidir. Ancak bir diğer ilginç konu, kitapta yer alan iki raporun sahibi olan Büyük ve Küçük Niko'nun da Laz İsmail gibi, 1934'te kapağı "yukarı"ya atıp, bir daha ülkeye dönmemeleridir. Kapağı "yukarı"ya atıp, raporlarını yazan ikili Laz İsmail'in karakterini ise, TKP yurtdışı büronun 1962 Leipzig Konferansı hakkında Vartan İhmalyan'dan bilgi edindiklerinde anımsıyorlar.

1962'de "yukarı"ya giden Zeki Baştımar, Parti yöneticiliğini ele geçirerek, TKP'nin yurtdışı faaliyetlerini yeniden örgütlüyor. Yeniden örgütlenmenin sağlanması için 1962'de, Leipzig'de bir parti konferansı düzenleniyor. Bu konferansa, Laz İsmail, Nazım Hikmet, Ahmet Saydan, Abidin Dino, Yıldız Sertel, Sabiha Sertel, Bilal Şen, Vartan İhmalyan, Hayk Açıkgöz, Fahri Erding ve Gün Benderli katılıyor.⁽¹⁹²⁾

Zeki Baştımar konferansta okuduğu raporda, uzun uzun Parti yöneticileri Şefik Hüsnü, Reşat Fuat ve Mihri Belli hakkında ithamlarda bulunuyor. Raporunun bir bölümünde, Türkiye'deki Parti yöneticileri hakkında şunları söylüyor.

"Parti'nin şimdiki durumu, likidatörlerin size çok kısa bir özetini verdiğim 25 yıllık faaliyetlerinin aldığı son şekille sıkı sıkıya bağlıdır. On küsur yıl evvelki büyük tevkifat, onu hazırlayanların, yani likidatörlerin, provokatörlerin ve polisin işini bir hayli kolaylaştırdı. Likidatörleri Parti'nin polisten daha tehlikeli bir düşmanı haline soktu. Onların bugün yaptıkları iş, namuslu komünistleri teşkilatlı ve faal olarak çalışmaktan alıkoymak, gizli çalıştıklarından veya çalışabileceklerinden şüphe ettikleri komünistleri bir polis gibi gözetlemek, şüphelerini herkesten evvel polis kulağına gidecek şekilde etrafta yaymaktır. Provokatörler, polis ajanları, terörize, demoralize olmuş bazı kimseler bu işte onların yardımcısıdır."⁽¹⁹³⁾

1962 Dış Büro toplantısına Moskova grubu temsilcisi olarak katılan Vartan İhmalyan, Zeki Baştımar'ın raporu ve bu rapora ilişkin tutumlar hakkında şunları söylüyor.

"Zeki Baştımar Reşat Fuat'a çamur sürerken Paris'ten gelen yoldaş niçin susmuştu? İ. Bilen ve A. Saydan neden hiçbir şey söylememişlerdi? Sabiha Zekeriya niçin konuşmadı? Nazım niye tepki

⁽¹⁹²⁾ TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 9, Tüstav Yayınları, Kasım 2002.

⁽¹⁹³⁾ a.g.e, sf. 78.

göstemedi? Bilemiyorum. Sabiha hanım ve ömrünün 13 küsur yılını cezaevlerinde geçirmiş olan Nazım Hikmet belki de Reşat Fuat'ı hiç tanımıyorlardı. Bilemiyorum. Belki Nazım, TKP'nin yüksek katlarında, kendisine olduğu gibi başka birçoklarına da sık sık çamur sürüldüğüne alışık olduğu için oralı olmamış, önem vermemişti söylenenlere. Zaten Zeki Baştımar'ın konuşmasını dinlemiyor, benim resmimi çiziyor, önündeki kâğıtlar üstüne bir şeyler çizikti-riyordu."⁽¹⁹⁴⁾

"Yukarıda bir yerde, 2 Nisan Leipzig konferansından dönüşümde, Moskova parti grubunun bir konferans üstüne toplantısında, Leipzig'de olup bitenleri anlatırken, büyük Niko adıyla bilinen Asimov'un ve küçük Niko adıyla tanınan Senkiyeviç'in acı acı güldüklerini söylemiştim. Bu iki Rum yoldaş TKP saflarında önemli işler görmüş, grevler düzenlemiş faal TKP'lilerdi. Bir gün İ. Bilen bana, bunların Sovyet Ulusal Güvenlik Örgütü'nden olduklarını söylemişti. Oysa ben kendisine onların kim olduğunu sormamıştım. Sonradan anladım yalan olduğunu. İ. Bilen'in bunu bana niçin söylediğini şimdiye dek anlamış değilim. Kaldı ki, bunlar gerçekten Sovyet Ulusal Güvenlik Örgütü'nden olsalardı bile, bundan ne çıkardı? Yabancı, düşman bir ülkenin ulusal güvenliğinden değillerdi ya! Herhalde İ. Bilen'in amacı, bu iki Rum yoldaş kendisine karşı bir şeyler söyleyecek olursa inanmamamı sağlamaktı."⁽¹⁹⁵⁾

Yoldaşlar, "acı acı gülmek için" 1962'ye kadar bekliyorlar "yukarı"da. Laz İsmail'in Parti mührünü ele geçirmiş olan Zeki Baştımar karşısında Reşat Fuat'ı savunması mümkün değildi. O ancak, Zeki Baştımar'dan mührü kaptıktan sonra çıkardığı gazetelerde Reşat Fuat'ın "Savaş Yolu"nu anımsayabilirdi. Çünkü bu işler, gerçekten "komünist moral" gerektirmekteydi. Nazım da Reşat Fuat'ı tanırdı, hatta 28 yıllık mahkumiyet aldıktan sonra, 6 aylığına tebdil havayla dışarı çıktığında da, yurtdışına çıkış olanakları için parti sorumlusu olarak Reşat Fuat'la görüşmüştü. Ancak dediğimiz gibi, bu işler "komünist moral" gerektirmekteydi. Nazım Hikmet'in partiden atılması kararının verildiği Genişletilmiş Dış Büro toplantısına katılanlardan biri de Laz İsmail idi.⁽¹⁹⁶⁾ Ama "komünist moral"i gereği, kendi kellesini kurtarabilmesi için, 1929 duruşmalarındaki söyleyişiyle "mefkûre arkadaş Nazım Hikmet'in Partiden "tard" edilmesi kararını veren he-

⁽¹⁹⁴⁾ Bir Yaşam Öyküsü, Vartan İhmalyan, sf. 197, Cem Yayınevi, 1987.

⁽¹⁹⁵⁾ age, sf. 214-215.

⁽¹⁹⁶⁾ Bkz. Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 206.

yet içinde bulunması gerekiyordu. Bunların tümü ayaklar altına alınan "komünist moral" sayesinde gerçekleşebiliyordu.

İkbal Rüzgarlarının Peşinde Bir Ömür

Laz İsmail hakkında, 1973 sonrası TKP'de üst düzey görevler yapan, H. Erdal takma adını kullanan Aydın Meriç'in 1983'de yazdıkları da ilginç bilgiler veriyor. Aydın Meriç'in büyük ölçüde TKP belgelerine dayanarak yazdığı broşürde, Laz İsmail'in de muhalefet hareketine dâhil olması ve daha sonra ayrılmasının nedenleri ele alınıyor.

"İ. Bilen'in siyasal kişiliğini anlamaya yarayacak birkaç karakteristik olaya değinmek istiyorum.

1929 İzmir tutuklamasında İ. Bilen hapse düşüyor ve 1933'te Onuncu Yıl affıyla dışarı çıkıyor. Hapse girmeden önce parti içinde birbiriyle çatışan iki ayrı kanattan birinin militan kadrosunu oluşturmaktadır. İ. Bilen'in içinde bulunduğu militan kadro kendi hatıratında da yazdığı gibi, Hüsamettin Özdoğu ve Nazım Hikmet'lerin başını çektiği kadro...

İ. Bilen 1933'de hapisten çıkınca ikbal rüzgânının ne taraftan estiğini görüyor, derhal saf değiştiriyor. O güne kadarki silah arkadaşı, yakın arkadaşı, okul arkadaşı Nazım Hikmet'e o da polis-ajanı demeye başlıyor."⁽¹⁹⁷⁾

Aydın Meriç, birkaç karakteristik babından bir örnek daha veriyor.

"Nazım Hikmet olayında takındığı tutumun bir değişik biçimini Reşat Fuat Baraner karşısında görüyoruz. R. Fuat 1960'larda Mihri Belli'nin yanında yer alıyor. Ölene dek onu destekliyor. İ. Bilen'in sorumlu yöneticisi olduğu Bizim Radyo ise bu yıllar içinde Reşat Fuat'ın da adı olan "Parti'den atılan hainlerin" listelerini yayınlıyor. Ama aynı İ. Bilen, 1973'den sonra bir "anti Şefik Hüsnü" edebiyatıyla, ölmüş olan Reşat Fuat yoldaşa bambaşka bir tutum aldı...

Yukarıda gördüğümüz örneklerde İ. Bilen'de yansıyan özellik, bağlılıklarını bir anda değiştirebilme, daha doğrusu "ayarlayabilme" yeteneği..."⁽¹⁹⁸⁾

"Komünist moral" meselesinde dahası var. 1962'de Leipzig'de bir araya gelenler, geçmişe ve hareketin değerlerine çamur atmadan,

⁽¹⁹⁷⁾ TKP'mizi Yükseltelim, H. Erdal, İşçinin Sesi Yayınları, İnternette alanan bu broşürden sayfa numarası veremiyoruz.

⁽¹⁹⁸⁾ TKP'mizi Yükseltelim, H. Erdal.

onlara saldırmadan, kendi varlıklarını meşrulaştıramazlardı. Bu nedenle, boş meydana bir iftira kampanyasına dönüştürdükleri konuşmalarını sürdürüyorlardı. Zeki Başımar, polisteki İtiraflarının hesabını vermeden, "yukarı"da olmanın rahatlığıyla konuşuyordu.

"Vatan Partisi'nin, likidatörlerin teşviki ve desteği ile kurulduğu, bu Partinin başkanı olan ve tevkifattan evvelki Parti aleyhtarı faaliyete katılan zatın ayrı bir mahkemede komünist partisinin gizli faaliyetini kabaca yerdiği ve komünizme ulu orta hakaret ettiği bir vakıa değil mi?"⁽¹⁹⁹⁾

Zeki Başımar, İtiraflarını unutturmak için önüne gelene çamur atıyor. Dr. Hikmet'in mahkemede "komünist partisinin gizli faaliyetini kabaca yerdiğini ve komünizme ulu orta hakaret ettiğini" iddia ediyor. Ama bunu kanıtlamak için, Dr. Hikmet'in savunmasından tek bir parça göstermeye zahmet etmiyor. "Yukarı"ya çıktıklarında kahramanlaşan bu kişiliklerin temel yöntemi ile bir kez daha karşı karşıya bulunuyoruz. Dikkat edilirse, Laz İsmail de iddialarını temellendirecek tek bir aktarma bile yapmamıştır Dr. Hikmet'e saldırırken. Bunun iki nedene dayandığını düşünüyoruz. İlki, düşüncelerini temellendirecek malzemenin Dr. Hikmet'in yazı ve savunmalarında bulunmamasıdır. İkincisi, bu kişiliklerin bu tip ciddi çalışmalar yapacak bir bilimsel formasyona sahip olmamalarıdır. Yazdıkları iddia edilen metinler, ya çalakalem yazılmıştır, ya da onların konuşmalarından hareketle başkaları tarafından hazırlanmış metinlerdir.

Vatan Partisi dava dosyası erişilebilecek konumdadır. Bu dosya incelenirse görülecektir ki, o günün yasal sınırları çerçevesinde kurulmuş bir sosyalist partinin mücadele perspektifleri üzerine inşa edilmiştir Vatan Partisi. Ülkenin en karanlık günlerinde, işçi sınıfının da sözü olduğunu, bayrağının üstüne mücadelesiyle yazmıştır. Başımar, Vatan Partisi'ne ve kurucu önderine saldırmakla, faşist ve gericilerle aynı hizaya gelerek, kendisi açısından doğru bir davranış örneği veriyor. Vatan Partisi'ne dönemin faşist güçleri sürekli saldırmıştır. Faşist terörün örgütçüsü bir şef, Vatan Partisi ve kurucu önderine nasıl bakıyor, Vatan Partisi'ne karşı nasıl bir tutum geliştiriyor? Kendisi anlatıyor...

"25 Kasım 1954'de, parti merkezine astıkları tabela ile komünizm propagandasına başladıkları anlaşıyordu. Zira tabeladaki Türkiye haritası aynen orağa benzetilen bir P harfinin içine alınmış

⁽¹⁹⁹⁾ TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 109, Tüstav Yayınları, Kasım 2002.

bulunuyordu. Tabelanın parti merkezine asılmasından hemen sonra bu açık propaganda resmini görenler İnflale makamına gerekse Emniyet Müdürlüğü'ne başvurmak suretiyle şikâyetçi olduklarını beyan etmişlerdir.⁽²⁰⁰⁾

Görüldüğü gibi, henüz parti tabelasının asılmasıyla birlikte faşist saldırılar da başlıyor Vatan Partisi'ne. Dr. Hikmet'in varlığı nedeniyle, partinin kuruluşuyla birlikte izlenmeye başladığını belirtiyor faşist şef. Ardından 1957 seçim sürecini anlatıyor.

"O günlerin Vatan Partisi mitinglerinde bulunanlar daha iyi bilirler ki, bu parti, meydan mitinglerini, milletvekili olmak için değil akidelerini yaymak için tertipliyordu. Zira bütün hatipleri, halka hitap ederken, reyden veya mebus olmak üzere halkın kendilerine de rey vermelerinden bahsetmiyorlar. Rus ihtilali arefesinde olduğu gibi hürriyet özleminden bahsediyorlardı. Hürriyet isterken de aşırı ve sonsuz bir cür'et içinde mevcut düzene saldırıyorlardı.

O günkü halk ve gençlik, Vatan Partisi diye kurulmuş olmasına rağmen mitinglerinde tahrikçi ve ihtilalci metodlarla hareket eden bu kişilerin hüviyetini çabuk öğrenmiş, İstanbul'da Vatan Partisinin miting meydanları hemen her defasında, milliyetçi gençlerle, komünistlerin münakaşa, mücadele hatta bazı kereler de çarpışma sahaları haline gelmişti.⁽²⁰¹⁾

Vatan Partisi mitinglerine düzenlenen devlet destekli faşist saldırılar birinci elden itiraf ediliyor. Komando kamplarında örgütlenmeye başlayıp, faşist katliamlara dönüşen sürecin başlangıç noktalarını Vatan Partisi'ne yönelmiş bu saldırılarda bulabiliyoruz. Vatan Partisi'nin çalışma tarzını ve politik yaklaşımlarını kavramak açısından bu faşist şefin algılamaları önem kazanıyor. Dr. Hikmet, legaliteyi istismar taktiği çerçevesinde en ince ayrıntısına dek hesaplayarak hazırlıyor Vatan Partisi'ni. Emekçi halkın gündelik yaşamında en fazla karşı karşıya bulunduğu kapitalizmin iki illetini, (işsizlik ve pahalılık) neden ve sonuçlarıyla ortaya koyarak, halkın işçi sınıfı önderliğinde bağımsız örgütlenmesinin gerekliliğini açıklıyor Dr. Hikmet.

"İşçi kanadımızı başa geçirmek" sözü, sosyal mücadelenin öncü gücünün altının çizilmesi anlamını taşıyor. O günkü yasal sınırlamalar çerçevesinde Dr. Hikmet, kimi zaman "ezop diliyle" anlat-

⁽²⁰⁰⁾ Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, İlhan Darendelioğlu, sf. 323, Toker Yayınları, 1977.

⁽²⁰¹⁾ a.g.e, sf. 324.

maya çalışıyor sosyalist düşünceleri. Ancak mücadele tarzı, faşist şefin de saptadığı gibi, cüretli ve devrimci bir içerik taşıyor. Bu nedenle Vatan Partisi'nin politik faaliyeti, bir tutuklama ile sona eriyor. Başta Dr. Hikmet olmak üzere Vatan Partisi militanları işkenceci sorgular için Harbiye zindanlarına atılıyor. Zeki Baştımar, karakterine uygun biçimde Vatan Partisi'ne ve onun önderine saldırıyor. Finans-kapitalin sağlı sollu saidiniarına bir yenisini eklemekten öte bir şey ortaya koyamıyor. Vatan Partisi deneyimi, kitlelerle bağ kurma ve etkili bir siyasal aktör konumuna ulaşma açılardan verimli olamıyor, bunun nedenleri arasında en belirleyici olan dönemin nesnel koşullarıdır.

Zeki Baştımar'ın öz karakteri, 1951 tutuklamasına dair, "Türkiye Komünist Partisi İlk Tahkikat Dosyası"nda açık biçimde ortaya çıkıyor.

"... bir vilayet komitesi kurulmuş olduğunu söyledim. Hamdi beyin sorması üzerine İzmir ve Ankara vilayetlerini Hamdi beye söyledim. (adı geçen "Hamdi bey", "Pamaksız Hamdi" lakabıyla anılan İstanbul Birinci Şube Müdür Muavini Hamdi Özdemir'dir.)"⁽²⁰²⁾

Bu pasajda, Zeki Baştımar'ın ilk tahkikat ifadesinden bir parça aldık. Zeki Baştımar'ın, yani o dönemin TKP teşkilat sekreterinin ifadesi tam 173 sayfa. Daha evvel, Laz İsmail'in yaşamı boyunca tek ciddi sorgusu olan 1929 sorgusundaki ifadeleri hakkında hâkimin kullandığı deyim "tafsilatlı ve hikâyeler gibi..." idi. İkili 1962'de Leipzig'de boşuna buluşmuyorlar. Vatan Partisi'ne ve önderine karşı düzenledikleri demagojik saldırıların altında yatan esas unsur da, onun varlığının kafadarlara sürekli anımsattığı "komünist moral" oluyor anlaşıldığı gibi.

Çözülme Değil Bir Dizi Hata ve Zayıflık mı?

Türkiye Komünist Partisinin onca militanın emeğine, fedakârlığına, yığıllığına rağmen bir türlü sağlam bir örgütsel yapı oluşturamamasının; emekçi kitlelerle tutkun, güçlü bağlar kuramamasının nedenlerini sorgularken esas olarak üzerinde durulması gereken noktanın Partinin tepelerini tutmuş kadro yapısı olduğunu sanırız en güzel, yukarıda sergilenen tablo gösteriyor. Kuşkusuz, ül-

⁽²⁰²⁾ TKP'nin Tarihsel Konumu, Mihri Belli, sf. 148, Emekçi Yayınları, Kasım 1976.

kenin nesnel koşulları, sınıf hareketinin gelişim düzeyi bu noktada asıl belirleyici unsurlardır.

1929 tutuklamasına ilişkin bir diğer kapsamlı raporu da saatçi Niko yazıyor. Saatçi Niko'nun bu dava sonrasındaki yaşam pratiği hakkındaki bilgileri, Niko Sinkiyeviç'in pratiğini ele aldığımız bölümde vermiştik. Saatçi Niko, raporunun girişinde dönemin genel bir analizini yaptıktan sonra, polis sorgusu ve yargılama koşullarına ilişkin bilgiler veriyor.

"1- İstanbul'da ve İzmir'de, -ilk tahkikat sırasında- zanlıları haftalar boyunca hapishaneden polise ve polisten hapishaneye getiriyordu. Korkunç işkenceler sonucunda birçok yoldaşa -Şarfman, İsmail ve diğerleri- cerrahi müdahaleler gerektiren yaralar ve yaralanmalar oldu; başka yoldaşların sağlık durumları kötüleşti. Ben de, poliste ve hapishane de haftalarca sürekli kan tükürdüm.

2- Başsavcı, İzmir'de, sorgulamayı polis müdüriyetinde yapıyordu. Birçok kez sorgu hâkimi de."⁽²⁰³⁾

Saatçi Niko, bu koşulları anlattıktan sonra politik saptamalar yapıyor. Sonra tekrar konuya dönüyor.

"Davanın göze çarpan olumlu yanlarından söz ettim, ancak zayıf noktalarımız, olumsuz yanlarımız olmadı mı? Kabul etmek gerekir ki, oldu. Özellikle hazırlık aşamasında, poliste, kimi zaman da sorgu hâkimliğinde bir dizi hata ve zayıflığı kaydetmek yerinde olur. Bunlar, kimi zaman tek tek, kimi zaman birkaçı bir arada etki eden belirleyici nedenleri itibarıyla ayrılabilir. 1) Deneyimsizlikten, konspiratif anlayış eksikliğinden, içinde bulunan durum hakkında net bir görüş eksikliğinden kaynaklanan zayıflıklar. Genelde hemen hemen korkunç bir biçimde işkence göreceğine mahkûm olmak yeğleniyordu, özellikle yığınlara seslenmek üzere mahkeme kürsüsünü kullanma olanağı varken. Öte yandan 1927 ve 1928 cezalarının önemsizliği de yanıltıcı bir rahatlama veriyordu. 2) Fraksiyonculuktan kaynaklanan hatalar. Öyle bir takım durumlar oldu ki, herkes genel olarak Parti yerine kendi fraksiyonunu ve kendi yoldaşlarını tuttu. 3) İşkence karşısında eksiklik ve tükenmeden doğan zayıflıklar. 4) Gençlik ve Parti örgütlerine küçük bir rastlantıyla girmiş ve polisin kolayca avladığı bir takım kişilerin açık provokasyonları. (Örneğin şu Küçük dejenere Şükrü, şoför Ahmet, tütün işçisi Hüsnü vb.)"⁽²⁰⁴⁾

⁽²⁰³⁾ 1929 TKP Davası, sf. 240.

⁽²⁰⁴⁾ a.g.e., 243-244.

Saatçi Niko, eksiklik ve zayıflıklar konusunu çeşitli başlıklar altında sıralıyor. O da kendi pratiğinden söz etmiyor ve bu konuda özeleştirel bir tutum geliştirmiyor. Sadece çok işkence gördüğünü belirtiyor. Kemalist devlet aygıtının bu tutuklama sürecinde insanlık dışı yöntemlerle çok ağır işkenceler yaptığı çok açık. Ancak Parti kadrolarının işkence karşısındaki zaaf ve tükenmişlikleri de gerçekliğin diğer yüzünü oluşturuyor. Niko mahkemedeki sorgusunda, önce, gördüğü işkenceleri anlatıyor. Raporunun başka bir bölümünde de, Dr. Hikmet'in, Diyarbakır'da kaldıkları on beş gün içinde hastanede olduğunu, tedavi gördüğünü belirtiyor. Herhalde Dr. Hikmet de hastaneye işkenceler sonucu oluşan rahatsızlıklar nedeniyle gitmiştir.⁽²⁰⁵⁾ Niko mahkemede şunları söylüyordu.

"Hiç olmazsa sağ çıkmak için, ne söylemişlerse imza etmekten ve "evet" demekten başka çare bulamadım."⁽²⁰⁶⁾

Saatçi Niko, raporunda sözünü ettiği eksiklik ve zayıflıkları kendisi de fazlasıyla göstermiştir. Ölümünden kurtulmak için ifade verdiğini söylüyor Niko. Laz İsmail de aynı gerekçeyle öne sürüyordu. Yani canlarını kurtarmak için, ideallerinden vazgeçtiklerini her ikisi de itiraf ediyor. İddianame'de Dr. Hikmet'le ilgili bölümde şunlar yazılıdır.

"Doktor Hikmet Bey- Doktor Hikmet ifadesinde, bütün delillere rağmen, mutlak bir inkâra sâpmıştır. Fakat Ragıp, Kadri ve bilhas-sa Şükrü, Ahmet Kaya ve Saatçi Niko'nun ifadeleri mahsur bir halde kalan bu maznunun bütün hakikatleri inkâr hususunda gösterdiği ısrarın bir kıymeti yoktur."⁽²⁰⁷⁾

Yani Dr. Hikmet'in bu yargılamada ceza almasına yol açan ifadelerin bir kısmı saatçi Niko'ya aittir. Hatta bu, o kadar öyledir ki, Dr. Hikmet, savunmasında ifadelerin uydurulduğunu ifade ederken, yargıç müdahale edip, bir kez daha bu duruma işaret etmiştir.

"İkinci mesele: "ifadeler uyduruldu" dediler. Bu ifadeler birbirini o kadar teyit etmiştir ki, uydurulmasına imkân yoktur. Ragıp, Kadri, Şükrü, Ahmet Kaya, Saatçi Niko'nun ifadelerinden sonra, Hikmet Bey'in bu sözlerinin kıymeti kalmaz. Bunlar birbirine ikmal etmiş şeylerdir. Bunlara, tazyik ve tehdit altında uydurulma şeyler demenin bir hakaret teşkil edeceğini ihtar ederim."⁽²⁰⁸⁾

⁽²⁰⁵⁾ age, sf. 249.

⁽²⁰⁶⁾ age, sf. 37.

⁽²⁰⁷⁾ age, sf. 62

⁽²⁰⁸⁾ age, sf. 30.

Dr. Hikmet'in ve diğerlerinin aldığı cezalar sadece "dejenere ve genç" Şükrü'nün ve diğer gençlerin ifadelerine dayanmamaktadır. Saatçi Niko da bunun sorumlularından biridir. Niko, mahkemede, gördüğü işkenceleri anlatmazdan önce şunları söylemektedir.

"Benim bu işlerle hiç haberim yoktur. Evvelce komünistlikten maznunen tevkif edildiğimden sabıkalı olduk. Bu defa da yakaladılar."⁽²⁰⁹⁾

Saatçi Niko'nun, yüksek "komünist moral"le mahkemede söyledikleri bunlardır. Anlaşılan Saatçi Niko, "komünist moral"i kapağı "yukarı"ya attıktan sonra anımsayabilmıştır. Saatçi Niko'nun da polis ve mahkeme tutumlarını gördükten sonra, 1929 tutuklamasında bir biçimde ismi geçen Dr. Hikmet dışındaki TKP kadrolarının durumu bir deyiimi hatırlatıyor: "Turhallı hep bir hallı." Daha sonraki yaşam ve mücadele pratiklerinden de bir sonuç çıkıyor. Anlaşılan o ki, Türkiye'deki mücadele koşulları onların "komünist moral"lerine pek iyi gelmiyor. "Yukarı"dan yazdıkları raporlara bakıldığında, "komünist moral"i ancak "yukarı"da anımsadıkları anlaşılıyor. Bu nedenle de bir daha ülkeye dönmeyi akıllarının ucundan bile geçirmiyorlar. Hem de TKP'nin ağır darbeler yediği, 30'lu 40'li yıllarda, TKP'nin en fazla yetişkin kadro gereksinimi duyduğu o zorlu yıllarda.

Durum böyle olunca, Dr. Hikmet'in kolektif bilinçaltılarında bir "canavar"a dönüşmesi son derece anlaşılır bir olgu haline geliyor. Dr. Hikmet Yol Etüdleri'nde, bugüne kadar neredeyse üzerinde hiç durulmayan bir Partli içi oluşumdan söz ediyor. Anlaşılan nedenlerle, Türkiye Komünist Hareketi'nin tarihini inceleyen, bu konuda çalışmalar yapanların büyük çoğunluğu, Dr. Hikmet'in gerek "Parti Anılarım" dediği yazılarına gerekse de "Yol Etüdleri"ne ilgi göstermiyorlar. Oysa Dr. Hikmet'in yazdıklarına ilgi gösterilse, TKP'nin tarihsel deneyimine dair daha zengin ve güçlü çözümlemelere sahip olma şansı artacak.

Bu bağlamda, TKP tarihi de, farklı sınıf ve katmanların, sosyal mücadelenin TKP içinde zengin almasıları çerçevesinde aldıkları pozisyonların ve tutumların tarihi olarak ele alınabilir. TKP'nin geniş yığınlar içinde kök salamaması, onun farklı sınıf ve katmanların eğilimlerinden uzak olduğu anlamına gelmez. Hatta TKP'nin geniş emekçi yığınlar içinde kök salamamasının asli nedenlerinden biri, TKP içinde burjuva ve küçük-burjuva sınıf yapısından doğan

⁽²⁰⁹⁾ age, sf. 36.

düşünce ve davranışların, devrimci proleteryanın düşünce ve davranışlarına baskın çıkmasıdır. Dr. Hikmet'in yazıları ve politik tutumları, bu durumun ortaya konulmasında önemli işlev görebilir.

TKP'nin bu durumunun, bugüne değin yapılmış en kapsamlı ve en isabetli çözümlemesi Dr. Hikmet'in Yol Etüdleri'nde bulunur. Dr. Hikmet, Yol Etüdleri'nde, neredeyse bugüne dek üzerinde hiç durulmamış bir eğilimin Parti içindeki konumunu değerlendiriyor, bu eğilimin bir fraksiyon haline geldiğini saptıyor ve eleştirisini yapıyor. Bu eğilim gayri-müslim azınlık gruplardan gelen kadrolardan oluşuyor. Bu eğilimin temelini, İstanbul'da faaliyet gösteren ve Şefik Hüsnü'nün 1926 Viyana Konferansı'nda verdiği bilgilere göre, Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşuna katılan Komünist gruplardan biri olan Beynelmilel İşçiler İttihadi oluşturuyor.⁽²¹⁰⁾

Bilal Şen, Komintern arşivlerinde yaptığı araştırmalarda bu örgüt hakkında kimi bilgilere ulaştığını ifade ediyor ve şunları yazıyor.

"Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında en hareketli işçi meslek örgütü "Beynelmilel İşçiler İttihadi" (Bİİ) olmuştur. Union Internationale du Travail (UIT) olarak da bilinen bu işçi meslek birliğinin bir başka özelliği de azınlıklardan oluşması imiş. O zaman Komintern'in Genel Sekreteri olan Vasil Kolarov'un yazdığına göre bu birliğin içinde "bir enternasyonal komünist grubu" çalışıyormuş. Bu grup içinde hiç Türk yokmuş."⁽²¹¹⁾

Beynelmilel İşçiler İttihadi örgütü temeline dayanan eğilimin, 1927 tutuklamalarının ardından Partinin reorganizasyonu yapılırken aldığı teorik ve pratik tutumları, Dr. Hikmet Yol Etüdleri'nde ele alıyor.

"Federalizm: Dar-azınlıkçıların örgütte en "Bundist" taraflarından biri de budur. 1927 sıçrayışından sonra, partide kalan namuslu ve bilinçli unsurları partileştirmek söz konusuydu. Yeni plan üzerinde yeniden-örgütlenme işine girildi. Bu bağlamda her içten, görünen program + taktik çizgilerinde birlikte yürüyen partili, bu partiyi içinde "ben"liğini tanıtmaya yemin etmişti. Biz azınlıklar, şöyle bir toplantı yaptık, şu kararlara geldik; şu, şu, şu isteklerimizi kabul edenlerle birlikteyiz... Sorun tuhaftı. Ben, sen, o farkı gözetilmeksizin parti yapıcılığına çağrılanlar, özel zümre ve hihipler adına, bazı şeyler istiyorlardı. Şu halde parti ile hal hamur olamıyorlardı demek...

⁽²¹⁰⁾ 1926 Viyana Konferansı, Çeviri: Sinan Dervişoğlu, sf. 47, Tüstav Yayınları, Ocak 2004.

⁽²¹¹⁾ Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Bilal Şen, sf. 92-93.

Sağda solda savrulan bu esintileri, parti işinde ve işleyerek, işleterek, işbirliğinin yaratılması olanaklı olan zihin birlikteliğini hazırlamak deneyimi, deneyimle birliğe inandırma çabası boş yere sürüyordu. Bundistler her zaman içten görünüşlerine karşın, karşısındakileri hiçbir zaman içten sanamadılar. Oldu bitti biçiminde anarşiler, çocukça bahanelerle hareketten kaçmalar yaptılar. Sonradan anlaşıldı ki, o korkuluk gibi, gizlilik karanlığı içinde fantomlaştırılan "biz", yani azınlıklar zümresi, yaldızı kaldırıncaya, işi fabrikatörlükle, komünistliğini müşteri kazanma kaygısıyla açıklayan burjuvallaşmış küçük-burjuvalar ve aile saadetini sınıf mücadelesine yeğleyen küçük-burjuvallaşmış aristokrat işçilermiş; yani ortada parti ile değil, sınıfla ilgili unsurlardan ibaret bir "zümre" bile yokmuş.⁽²¹²⁾

Şimdi, Dr. Hikmet'in "Yol'da yazdıklarını, 1927'de mahkemede ki savunmalarla karşılaştıralım. Dr. Hikmet'in dile getirdiklerinin ne anlama geldiğini görelim.

"Üçüncü celseye Beyoğlu'nda Hamalbaşı sokağında altı numaralı dükkanda tuhafiyecilik eden İstefan Efendi'nin isticvabı ile geçildi. Mustafa Suphi'ye Niko'nun evinde gramafon çalarak eğlenirken tesadüf ettiğini söyledi; Mustafa kadar iyi bir müşterinin nadir bulunduğunu, Adnan Bey'i de sırf müşteri kazanmak maksadıyla "traş ettiğini" söyledi. Bu, hayli gülüşmeyi mucip oldu. Çünkü tuhaf bir tarzda söylüyordu."⁽²¹³⁾

"Yunan teb'asından marangoz Niko Efendi isticvab edildi. Komünistlik hakkında hiçbir fikri, bununla hiçbir alakası bulunmadığını söyledi. İfadesi en kısa süren maznun bu idi."⁽²¹⁴⁾

"Sonra Elektrik Kumpanyasında usta başı demirci Yuvakim Efendi isticvab edildi.

-Beyannamelerden senin malumatın var mı?

-Yok efendim. Hatta bana müstantiklikte sordular. Ben kazanç beyannameleri sandım. "Beyannamelerim yolundadır" dedim."⁽²¹⁵⁾

Mahkemede bu ifadelerin kullanılmasını eleştiriyor Dr. Hikmet, sanırsız bu eleştirilerin isabeti de bu ifadelerle daha da netleşiyor.

Dr. Hikmet'in yazdıklarından, Parti içindeki azınlık gruplarından gelen kadroların politik süreçlerde ortak tutum aldıkları ve bir frak-

(212) Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 279-280, Bibliotek Yayınları, 1992.

(213) 1927 Komünist Tevkifatı, Haz. Jülide Ergüder, sf. 82, Birikim Yayınları, Mart 1979.

(214) a.g.e., sf. 83.

(215) a.g.e., sf. 83.

siyon oluşturdıkları anlaşılıyor. Bu durumun çeşitli tartışmalara neden olduğunu da anlamak güç olmuyor. Bu tartışmanın kapsamı hakkında Dr. Hikmet'in bu bahiste yazdıkları dışında bilgiye sahip değiliz. Ancak Yol'un devam eden kısımlarından, saatçi Niko'nun bu eğilimi temsil eden şeflerden biri olduğunu öğreniyoruz. Dr. Hikmet, bu eğilimin 1 Mayıs öncesi yaşanan süreçteki pratiğini eleştiriyor.

"İş ve onur: Bir öykü: 1 Mayıs yaklaşıyor. Parti seferber. Dar azınlıkçılara iş önerisi. Biz kendimiz azınlık dilinde hazırlayacağız yanıtı. Pekala. Hadi bakalım. 1 Mayıs geçti. Dar-azınlıkçıların kılı kıpırdamamıştır. Sorarsınız neden? Çocukça bir yanıt: İyice hazırlanmışlar, her şeyi pişirip kotarmışlar. Fakat, tam 1 Mayıs arifesinde, bir de bakmışlar ki... Eeee? Teksir aleti kuyuya düşmüş. Kuyu ne olmuş? Manda içmiş. Manda ne olmuş? Ormana kaçmış. Orman ne olmuş? Yanmış. Kül olmuş.. İster inan, ister inanma.. Fakat, Bundistlerin bir üstün yanlarını inkar etmeyelim: kızınca içlerindeki kusarlar ve size laf arasında anlatırlar ki, kendileri çalışıp, başkalarını iş yaptık diye övünmelerine dayanamazlarmış. Bak, eğer Seka (Merkez Komite)'dan olsalardı, o zaman göğüslerini gere gere iş yapacaklardı demek.. Parti işinden söz etmeyin: canım anlamıyor musunuz, işte fılan kerata herife teslim edilmiş, o korkak da (...) kuyuya atmış.. Parti işinde, kaç gün, hatta kaç ay önce işlerin teknik ve planlarının hazırlandığını bilmezseniz, bu son gece noktanın haber alma masalını belki hayıra yorarsınız. Fakat aksi halde, anlarsınız ki faaliyetli kuyuya atan Bundizmin eğer bilinci değilse, bilinçaltıdır.

Bu ideoloji ve psikoloji, Bundizmi, Parti içinde her zaman "yabancı cisim" durumundan kurtaramadı... Parti'ye asla kaynaştıramadı.⁽²¹⁶⁾

Dr. Hikmet, yaşanan pratiklere dayanarak bu fraksiyon üyelerinin mücadeleden kaçma eğiliminde olduğunu iddia ediyor. Bu saptamasının son derece isabetli olduğu, bu eğilimi temsil edenlerin sonraki yaşam çizgileriyle netleşiyor.

Dr. Hikmet'in bu eğilim hakkında yazdıkları dışında bu konuda elimizde çok sınırlı bilgiler olduğunu söylemiştik. "1929 TKP Davası" adlı kitapta yer alan Koço ya da Mansur isimlerini taşıyan bu gruptan bir tutuklunun polis ifadesinde ve sorgu yargıçlığında verdiği bilgilerden böylesi bir iç tartışmanın yaşandığına dair izler bulabiliyoruz. Koço ifadesinde şunları söylüyor.

⁽²¹⁶⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 280-281

"Niko Aleksiyin kendisine Beyoğlu'nda bir mıntika komitesi teşkilini tevdi ettiğini, muhtelif yerlerde Pangaltı caddesinde Gazhane yokuşunda içtimalar akteylediklerini, hatta bir gün Niko'nun kendilerine hep biz mi yapacağız Türkler de yapsın dediğini. Ayaspaşa'da bu meseleler etrafında görüşmüş olduklarını ve Rusya'da komünist mektebinde hükümet tarafından tahsil ettirilmiş olduğunu itiraf etmiş görünüyordu."⁽²¹⁷⁾

Niko'nun şefi olduğu parti içindeki bu eğilimi Dr. Hikmet'in sözünü ettiği tartışma bağlamında ele aldığımızda, bir başka bilgiyi de dikkate almamız gerekiyor. Bilal Şen yaptığı araştırma sırasında ulaştığı bir bilgiyi kitabında veriyor.

"Beynelmllel İşçiler İttihadi'nin ideologları proleter enternasyonalizmiyle ulusal bağımsızlık kavramlarının birbiriyle çeliştiğine inanmaktaydılar. Bu inançla Aydınlık sayfalarında kulianılan "ulusal bağımsızlık" kavramını enternasyonalizmden sapmanın kanıtı olarak görmüşler ve bunu Komintern'e bildirmişler.

Bu konuyu İstanbul'da inceleyen Komintern görevlisi Şarki Bazayev 7 Nisan 1923 tarihli mektubunda şu satırları yazmıştır:

"Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun Doğu Bölümü şimdiye kadar Aydınlık çevresinin burjuva milliyetçi eğilimlerden ve aydınlardan oluştuğu şeklinde yanlış bilgilendirilmiştir."⁽²¹⁸⁾

Bu tartışmanın kapsamına dair değinmeler Dr. Hikmet'in anılarında da bulunuyor. İzmir tutuklaması günlerinde yaşanan bir olayı anlatıyor Dr. Hikmet.

"Savaşçıl Komünizm" demiri üstünde yattığımız İzmir Ferhaneleri hepimizi bir araya getirmişti. Locaların birine "Sinagog" adını takmak zorunda kaldımdı.

Robert milyoner ve Nesimaçi bezirgan adlı Yahudi yoldaşlar, ırklarının karaborsacı becerisi ile "Komuna"dan gizli kaçak yeme içmeye giriştiler."⁽²¹⁹⁾

Dr. Hikmet anılarında ele aldığı bu olayı "Yol"da da aktarmıştır.

"Yine sözgelimi örgütün kıyametli bir gününde, bir köşeye kapanıp partilller ve işçilerle alay edercesine barbar küçük-burjuva sulstimallerini yaparken, bir sapık "ahbap çavuşlar meclisi"ne, içinde komünizmle ilgisi olamayan "ayin"ler yapılan bir "sinagog" de-

⁽²¹⁷⁾ 1929 TKP Davası, sf. 36.

⁽²¹⁸⁾ Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Bilal Şen, sf. 94.

⁽²¹⁹⁾ Günlük Anılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 334.

mek, softalarımızın "milliyetçilik mi yapıyor" yaygarasını kopartır. Çünkü buna benzer bir başka "ahbapçavuşlar meclisi"ne de kendileri yazılıdılar ve bu ikinci meclise bir işçi "lordlar kamarası" adını vermiştir!⁽²²⁰⁾

Dr. Hikmet, yaptığı eleştirileri devrimci kardeşlik ve paylaşım ilkelerini hiçe sayan davranışlar karşısında geliştirdiğini çok açık biçimde ortaya koymuştur. Bu eleştirilerden milliyetçilik sonucunu çıkarmak, parti içinde yaşanan saflaşma ve çatışmanın boyutlarını gözler önüne seriyor.

Dr. Hikmet'e yöneltilen milliyetçilik suçlaması işte bu argümanlara dayanıyor. Ancak bırakalım milliyetçiliği, Dr. Hikmet, milliyetçiliğin hareket içindeki yansımalarının en güçlü eleştirisini "Yol"da aynı dönemde gerçekleştiriyor. Özellikle, gayri-müslim azınlıklara ve Kürtlere dönük şoven baskı politikalarının en güçlü eleştirisini yaparken, bu süreçlerin temelinde yatan sınıfsal eğilimleri de açığa çıkarıyor. Bu baskı ve şiddet süreçlerini, Türkiye'de sermayenin ilksel birikim adımları kategorisi içine alıp çözümlerken, Marx'ın "Kapital"de açtığı yolun ciddi bir izleyicisi olduğunu somut biçimde ortaya koyuyor.

Dr. Hikmet'in, çözümlmelerine temel olarak, Marx'ın "Doğu Sorunu ve Türkiye" üzerine yazdığı yazıları aldığını "Yol"da ilgili bölümde yazdıklarından görüyoruz. Bu bakış açısı nedeniyle, "Yol"un burjuvaziyi incelediği bölümünün ilk ayrımının başlığı "Sanayileşme ve Yeni Evrensel Türkçülük"tür. Türk burjuvazisinin egemenliği ile birlikte yaygınlaştırılmaya çalışılan yeni "Türk Tarih Tezi"nin en güçlü ve kapsamlı eleştirisi de yine "Yol"da bulunmaktadır. Gayri-müslim azınlıklar ve mübadele bahsinde Dr. Hikmet "Yol"da şunları yazmıştır:

"Azınlıklar konusunda, Türkiye değiş-tokuş faciasıyla, yalnız ileri rakiplerinden kısmen sıyrılmış ve kısmen zorla bir mülksüzleştirme yoluyla biraz sermaye biriktirmiş olmaktan başka bir şey yapmadı."⁽²²¹⁾

"Değiş tokuş siyaseti: Daha çok küçük mülkiyetleri almaktan ibarettir. Bir taşla üç kuş vurmaktı: a) Türk olmayan unsurların kapitalist rekabetinden kurtulmak; b) Yedekte hazır işgücü bulundurmak; c) Dağınık üretim araçları mülkiyetini, büyük kapitalistleşme-

⁽²²⁰⁾ Yol Birinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 295.

⁽²²¹⁾ Yol İkinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 34, Bibliotek Yayınları, Mayıs 1992.

ye doğru belirli noktalarda ve ellerde biriktirmek... Bir sözcükte özetlemek istersek, "değiş tokuş" ya da "değiş tokuş dışı" (gayri-mübadele) siyaset, dağınık anaparaları birkaç burjuvanın elinde toplamak, yeni sanayi ya da tarım kapitalistleri zümresini "genişletmek"... Değiş tokuş siyaseti göç ettirmeyele birlikte... Ve daha çok Rumlara karşı yapılmış görünür. Gerçekte, Türk olmayan -Yahudilerin dışında- bütün unsurlara karşı uygulanmıştır. Ermeni satınını meşrutiyet burjuvazisi atmıştı. Fakat bundan yararlanan, kapitalistlerden çok, yerel derebeyler oldu. Ermeni katliamı, birkaç ağayı kalınlaştırmaktan başka bir şeye yaramadı.⁽²²²⁾

"Meşrutiyet burjuvazisi "şark meşalesi"nin tedhişi altında, ilk ve büyük tehlike olarak gördüğü Ermeniliğe çullandı. Zaten Osmanlı saltanatı içinde kalmış milliyetler içinde, -Balkanlar bir tarafa bırakılırsa- siyasi bilinç ve teşkilata kavuşmuş en keskin metalibli (talepler ileri süren -y.n.) yığın, Ermenilerdir, Meşrutiyet burjuvazisi, birçok sahalarda olduğu gibi, Ermeni milliyetçiliğine karşı da derebeylikle el ele verdi. El ele verdiği derebeylik, öteden beri iki ayrı rejim zıddiyeti ile Ermeniliğe karşı tutulan Kürt derebeyliği idi! İttihat ve Terakki devlet cihazı, illegal bir kararla başa geçti; Kürt derebeyleri milis teşkilatlar halinde silahlandırıldı. Kürtlükle Türklük, Ermenileri, dünyada nadir görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı.⁽²²³⁾

Komün kurallarının hiçe sayılması karşısında tutum geliştiren Dr. Hikmet'e yöneltilen milliyetçilik suçlaması döneminde, onun azınlıklar bahsinde yazdıkları, bu derece net ve sağlam bir Marksist bakış açısına dayanır. Bu suçlamaların altında yatan asıl neden ise, poliste ve sorgu yargıçlığında dökülen unsurların kendi gerçeklikleridir. Saatçi Niko'nun, 1929 tutuklamasındaki tutumunun nedenleri, Dr. Hikmet tarafından ele alınıyor.

"İkirciklik (gizlilik düşmanlığı): Haşa! Anarko-bundizm gizliliğin karşıtı değildir. Fakat anarko-bundizme göre şu nokta önemlidir: o gizliliğe yaramamalı, gizlilik ona yaramalıdır. Bunun başka türlü anlatımı: ben parti için değil, parti benim içindir... "ben"... "biricik ve mülkiyeti"... "Max Stirner"! sözgelimi, partinin daha merkezi bir organını polise düşürmemek için, o organdan kitleye doğru daha sağlam halkalar uzatılır. Bu sırada provokasyonu akla gelmeyen bir dar-azınlıkçının, o an için ortaya çıkan bir zorunlulukla, pek de

⁽²²²⁾ age, sf. 74.

⁽²²³⁾ İhtiyat Kuvvet Milliyet Şark, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 12, Derleniş Yayınları.

dikkat çekmeyen adresi kullanılır. Bunlar hep iyi... Bundistlerden hiçbir itiraz işitemezsiniz. Fakat bu hareketin mutlaka olumlu ve tehlikesizce akması koşuluyla böyledir. Herhangi bir hata ilkelliğin doğurduğu bir "kaza bela" çatmaya görsün. Artık seyreyleyin bundistleri: Önce sorunda kendilerine, "ben"lerine karşı bir suikast kokusu alırlar. Canım derler, bizim adresimizden başka adres mi yoktu? Bu her zaman böyledir. Sonra ikirciklilik ve acabalar alır yürür: Bizi öne sürüp oyuncak yapmak, kendileri perde arkasında siperde kalmak mı istiyorlar? Oysa ne o, ne bu; her şey gizli faaliyetin gerekleri, ilkelliğin zorunluluklarıdır. Bu kuşkulama, bu kurnutu polisin önünde bir "adam sen de"ye dönmek eğilimindedir. Bizi alet yapmak isteyenleri gizleyip de bütün suçu üzerimize almayız ya... O zaman, provokasyonlara sapanların yalan iddialarını onaylamakta bir sakınca görülmez. Örneğin, evet, bana filan geldi; fakat, söylediği gibi, falanın imzası altında bulunan tavsiye mektubuyla vb. başlanır.

Biz Bolşevikler, Bundistler kadar güç beğenir değiliz. Provokasyon için, polisten maaş cüzdanı alınıp alınmadığını o kadar arayacak zamanımız yok. Kısaca, organlar dışına çıkmaması gereken şeyler, kimin tarafından çıkartılırsa, bu disiplin kaçaklığı=provokasyondur. Bunun gibi, provokasyon yapmamış da, hiç aslı faslı bile olmayan noktada bir yoldaşı asılsızca suçlayacak olan ola ki ikinci derecede bir sorunda provokasyonu boş yere onaylamış ve hele bu onaya yukandaki mantıkla erişmiş olanlardan... "korkarız."⁽²²⁴⁾

Mahkeme dosyasına baktığımızda, Dr. Hikmet'in yaptığı eleştirilerin doğruluğu ortaya çıkıyor. Mahkeme dosyasına göre, Saatçi Niko, poliste, Şükrü'nün provokatif ifadelerini onaylıyor, bunu soru yargıçlığında da sürdürüyor. Bunu yaptığı andan itibaren, Şükrü'yle arasındaki ayrımın nerede başlayıp, nerede bittiği anlaşılmaz hale geliyor.

16.7.1929 senesi Salı günü, İzmir. Ağır Ceza Mahkemesi'nde verilen karar metninde, Niko'nun, davanın karar metnine yansıyan, ifadeleri bulunuyor.

"Saatçi Niko da kendisine şifreyi yedi ay evvel, Şükrü'ye verilmek üzere Doktor Hikmet Bey'e verdiğini; Hikmet'le hapishanede tanıştıklarını; komünistlik hakkında münakaşalarda bulunduğunu; kendisi Galata Gümüş Halkalı Caddesi'nde bir handa Ticaret Müs-

⁽²²⁴⁾ Yol Birinci Cilt, 278-279.

tahdemleri Cemiyeti'ne devam etmekte olduğunu; orada birçok iç-timai eserler okumak suretile tenevvür ettiğini; Şükrü kendisine gelerek 'beni Doktor Hikmet gönderdi, Hikmet kendi adresini vermedi, senin adresini vermekliğimi reca etti' dediğinde, muhaberat-ta kullanmak üzere bir şifre uydurup verdiğini; Ahmet Kaya ile te-ması Doktor Hikmet Beyin mektubunun hamilen kendisine geldiği-ni; ve bu mektupta Doktor Hikmet'in imzası bulunduğunu; bir emanet olursa kendisine tevdi edilmesine ait olup kendisinde tev-di edilecek bir emanet bulunmadığını; onun için merkumu Sinke-yevliç'e tanıştırdığını; ertesi gün üçü birlikte Manu Şarfmann'ın ha-nesine gittiklerini; Niko bırakıp gittiğini; kendisi de Nedim ile av-det ettiğini; Ahmet Kaya Rusya'ya gideceğinden bahsetmiş ise de Nedim 'şimdi zamanı değildir' cevabını verdiğini; Ahmet Kaya bir-çok evrak getirip gösterdiğini; mürekkeple yazılmış beyannameler mevcut olduğunu; Sinkeyevliç'in hazırladığı Beyannameleri Nedim kendisine getirip bıraktığını; kendisi de Ahmet Kaya'ya verdiğini; Nedim'i kendisine tanıştırdığını...⁽²²⁵⁾

Burada kod ismi Nedim olarak geçen şahıs da yurtdışından fa-liyet amacıyla ülkeye gizli gelen bir Parti kadrosudur. Büyük bir olasılıkla Hasan Ali Ediz olmalıdır. Tutuklamada yakalanmıyor, an-cak bu ifadeler sonucu deşifre oluyor ve faaliyetli çok daha güç ko-şullarda yürütmek durumunda kalıyor.

Saatçi Niko, "tecrübesiz ve dejenere" bir genç komünist değil, daha önce 1927 tutuklamasında da yer alan bir Parti kadrosu. Ko-münist düşüncelerin ve Partinin mahkemelerde güçlü bir biçimde savunulması gerekeiliğinden söz ediyor raporunda. Yani sorgu, mahkeme ve hapisane aşamalarında bir devrimcinin alması gere-ken tutumların bilincindedir Niko. 1927 davasının belgelerini içeren bir kaynakta ise, Saatçi Niko'nun duruşmadaki sorgusundan kesit-ler veriliyor.

"Bir saatçi yanında kâtip olan Niko Efendi, ayda yüz elli lira maaşı olduğunu söyledi. Sual, cevap teakup etti. Reis bir aralık sordu.

- Demek sizde komünizme meyyaldiniz?

- Yok... Yani, nasıl söyleyeyim. İşte bir fikir... Şöyledir, böyle-dir, diye münakaşa ediyorduk.⁽²²⁶⁾

⁽²²⁵⁾ 1929 TKP Davası, sf. 95-96

⁽²²⁶⁾ 1927 Komünist Tevkifatı, Hazırlayan Jülde Ergüder, sf. 81, Mart 1978.

Saatçi Niko'nun mahkemede siyasal görüşlerini ve komünizmi savunma tarzı pek değişmemiş. 1927'de de 1929'da da, görüldüğü gibi sinik ve kendini kurtarmaya dönük konuşmalar yapıyor. Raporunda ise bunun tam tersi ifadelerle dayanıyor. Tüm bu tutum ve davranışlar bilinirken, bu konularda gerekli bilgilendirmeler yapılmış olmasına rağmen, "yukarı"da bu raporların nasıl ciddiye alındığı, yanıtlanması gereken asıl soru olarak karşımıza çıkıyor.

Dr. Hikmet'e yöneltilen milliyetçilik suçlamasına neden olan olayların komün yaşamına ilişkin çatışmalardan kaynaklandığını görmüştük. Bu tartışmada Dr. Hikmet tarafından eleştirilen Nesim adlı Musevi TKP'li, yıllar sonra 1938 Donanma Davası'nda bir kez daha karşımıza çıkıyor. Bu kez, Dr. Hikmet'e borç para veren bir tüccar olarak buluyoruz Nesim'i. Donanma Davası'na ait kimi belgelerin yer aldığı bir kaynakta, "Maznunlardan sivil Nesim Elişin, Dr. Hikmet'e para vermek suretiyle askeri isyana tahrik ve teşvik suçuna iştirak ettiği"⁽²²⁷⁾ iddia ediliyor. Nesim, bu davadan ceza almıyor. Nesim'in TKP ile ilişkisi 1929 tutuklamasının ardından kesiliyor. Dr. Hikmet'in bu gruba dönük eleştirileri bir saptamasıyla anlam kazanıyordu. Dr. Hikmet, bu grup üyelerinin mücadeleden kaçma eğiliminde olduğu saptamasını yapmıştı. Bu tartışma ve hapisane çıkışı girilen rotalara baktığımızda, Dr. Hikmet'in doğru bir saptama yaptığını açık biçimde görüyoruz, çünkü 1933'ten sonra bu gruptan ülkede mücadele eden hiç kimse kalmıyor.

Dr. Hikmet'in Nesim'le nasıl bir ilişki sürdürdüğünü bilmiyoruz. Elimizdeki tek bilgi Kerim Korcan'ın bir tanıklığıdır. Korcan, Donanma Davası'na ilişkin tanıklığında şunları söylüyor.

"Donanma davasında duruşma hakimi Salih Köniman, zanlı Nesim Eliş'e sordu: Doktor Hikmet Kıvılcımlı'yı nasıl tanıyorsun? O gayet sakin: Namuslu adamdır, dedi. Hakimin gözleri faltaşı gibi açıldı, bu cevaba bir anlam veremedi. Ama ağır ağır ekliyordu tüccar Nesim Eliş, Evet, namuslu adamdır, çünkü borçlarını muntazaman ödüyor! Mahkeme kurulundaki asık yüzler ilk defa çözüldü, güldüler."⁽²²⁸⁾

Bir tüccar olarak yaşamını sürdüren Nesim'in Dr. Hikmet'e borç para vermesi, ilişkilerinin 1933 sonrasında da belli bir düzeyde sürdüğünü gösteriyor.

⁽²²⁷⁾ Nazım Hikmet'in Siyasal Yaşamı ve Davaları, Atilla Coşkun, sf. 314, Cem Yayınevi, Şubat 2002.

⁽²²⁸⁾ Eski Tüfek Sosyalistler, Atilla Akar, sf. 51, İletişim Yayınları, İstanbul 1989

Elazığ Zindanı Kızıl Bir Üniversite Oluyor

Görüldüğü gibi, 1929 tutuklaması hakkında buraya kadar edindiğimiz bilgiler, Dr. Hikmet dışındaki Parti kadrolarının bu sınavdan çok kötü bir sonuç alarak çıktıklarını gösteriyor. Hapishane süreci de, polis ve mahkeme sürecinden çok farklı sonuçlar doğurmuyor. Mahkemede kararın açıklanmasının ardından ilginç olaylar gelişiyor.

"Karar okunduktan sonra Reis kendilerine kararı dinlediniz. Kabul-i temyizdir. Temyiz edebilirsiniz, demiştir.

Heyet-i Hakime çekildikten sonra maznunların hemen kaffesinin yüzleri gülmüştü. Mahkumlardan Ferid Efendi bağırarak. -Peki bizim hakkımız vartemyiz edebiliriz, demişti. Diğerleri de: Hay hay temyiz edelim, cevabını vermişlerdir. Doktor Hikmet ise kahverengi şapkasını giyerek, büyük bir itidal ile: -Hepimiz çıkarken Kızıl bir Profesör olarak çıkacağız, demiş ve gülmüştür. Mumaileyhin arinesi de kararı şükut ve itidal ile dinlemiştir.⁽²²⁹⁾

Dr. Hikmet, mahkeme huzurunda söylediği bu iddialı sözlerin arkasında duruyor. Elazığ hapishanesinden onlarca çeviri ve telif eserle çıkıyor. 1929 davası tutuklularının hapishane günleri de polis ve mahkemede alınan tutumların çizgisinde ilerliyor. Dr. Hikmet, Yol Etüdleri'nde, Partinin politik ve teorik evrimini tartışırken, bütünüyle Marksist teori ve pratiğin birikiminden hareket ediyor, teoriyi yaratıcı bir tarzda kullanıyor. Kişisel hesapların ve çekişmelerin ötesine geçen bir yaklaşım geliştiriyor. Kişiler ise, temsil ettikleri sınıfsal ve politik eğilim çerçevesinde, bu eğilimlerin taşıyıcısı ve yayıcısı oldukları ölçüde konu ediniliyor. Yol Etüdleri'nde Partinin teorik ve politik evrimi, daha genel bir bağlam içine yerleştirilerek, Türkiye'nin orijinal sosyal ve ekonomik ilişkilerinin gelişimi çerçevesi içinde ele alınıyor.

1929 davasında ceza alarak, tutukluluk süresini Diyarbakır ve Elazığ zindanlarında geçiren diğer TKP'lilerin, 1929 Davası adlı kitapta yayınlanan mektup ve kimi raporları dışında, teorik-politik çalışmaları hakkında hiçbir bilgiye bugüne dek ulaşamadı. Sadece Saatçi Niko, raporunda kimi tercüme çalışmalarının ve yazdığı eserlerin hapishane görevlileri tarafından yapılan bir aramada ele geçtiğini ifade ediyor. Elazığ hapishanesinde bulunan Niko, raporunda, bu arama konusunda da Dr. Hikmet hakkında şüphelere sahip olduğunu söyledikten sonra, Dr. Hikmet hakkındaki ağır itham-

(229) 1929 TKP Davası, sf. 109.

lara bir yenisini ekliyor. Uzun yıllardır, Dr. Hikmet'e yöneltilmiş sağı sollu çeşitli suçlamaların hemen hiçbirinde dile getirilemeyen bir iddia da bulunuyor ve Dr. Hikmet'in hapisane idaresiyle işbirliği yapmış olabileceğini dile getiriyor. Dr. Hikmet'in devlet karşısındaki konumu, neredeyse bütün ömrüne yayılmış direnişçiliği dikkate alındığında, bütünüyle boş düşen bu iddia, Saatçi Niko'nun Dr. Hikmet'e karşı duyduğu derin nefreti gösteriyor.

Fakat bu iddiayı gündeme getiren Niko'nun 1934'ten sonra sürekli olarak, söz konusu raporu da yazdığı yer olan Moskova'da yaşadığını, başka kaynaklarda verilen bilgilerden öğreniyoruz. Elazığ hapisanesinde bulunduğu yıllarda çeşitli tercümeler yaptığını ve teorik-politik nitelikli çeşitli çalışmalar gerçekleştirdiğini iddia eden Niko, çok daha uygun ve olumlu koşullara sahip olduğu uzun Moskova yıllarında bilinen hiçbir çalışma yapmıyor. Saatçi Niko, bir daha ülkeye hiç dönmüyor. Yaşamının sonuna dek, dönemin koşullarına göre entelektüel çalışmalar için son derece gelişkin olanaklara sahip "yukarı"da, bilinen tek bir çalışmaya imza atmıyor. Hapishane idaresinin "el koyduğu" çalışmalar öyküsü de, bu nedenle, Dr. Hikmet'i yıpratmak amacıyla uydurulmuş bir "efsane" olmaya çok daha uygun görünüyor. Dr. Hikmet'in mahkûm olmasına neden olan ifadeler arasında, Saatçi Niko'nun verdiği bilgilerin de bulunuyor oluşunu anımsadığımızda, Niko'nun nefretini ve uydurduğu "efsane"lerin nedenlerini anlamak için daha mantıklı ve ikna edici bir çerçeveye kavuşmuş oluyoruz.

Hollanda Sosyal Tarih Enstitüsü'nde bulunan "Dr. Hikmet Kıvılcımlı Arşivi"nde Elazığ Hapishanesi'nde yazılmış, ancak tamamlanamamış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar arasında, "Cemiyet", "Siyasi İktisadiyat", "Marksizm", "İstihsal Kuvvetleri" başlıklı çalışmaların o döneme ait olduğu saptanmıştır. Daha sonra, legal yayınlar döneminde kullanılan bir dizi çeviri ve telif çalışmanın da bu dönem yazılmış olduğunu göz önüne getirdiğimizde, Elazığ Üniversitesinde Dr. Hikmet'in nasıl bir çalışma temposuna sahip olduğunu çok daha iyi kavrarız.

Bir Kaçamayış Öyküsü

Dr. Hikmet'e dönük nefretin örneklerinden birini de, 1929 davasıyla ceza alan 24 kişinin Diyarbakır'a sevk edildiği uzun yolculukta yaşanan bir olayın, raporlardaki aktarılma biçiminden görülebiliyoruz. Bu kez söz konusu olan, yolculuk sırasında ortaya çıkan

bir kaçma olanağı. Bu olanağın kullanılamamasında da Scharfmann ve saatçi Niko, dolaylı bir biçimde Dr. Hikmet'i sorumlu tutuyorlar. Mahkeme kayıtlarında görüldüğü gibi, polis sorgusunda ve sorgu yargıçlığında direnmemelerini, duydukları korkuya bağlayan ikili, kaçma teşebbüsündeki başarısızlığı örtük biçimde Dr. Hikmet'in korkuyla karışık kararsızlığına yüklüyorlar. Tüm bunlardan sonra, kafadarların polisteki durumlarının sorumlusu olarak neden Dr. Hikmet'i göstermedikleri ciddi bir soru olarak ortada duruyor. Öyle ya, nasıl olsa her şeyin sorumlusu Dr. Hikmet'tir. Bu "büyük" devrimcilerin "tek" eksiklik ve hatalarının sorumlusu da olsa olsa Dr. Hikmet olmalıdır.

Dr. Hikmet anılarında yolculuk sırasında ortaya çıkan kaçma girişimi hakkında da bilgi veriyor. Özellikle Scharfmann'ın anlatımında, tüm raporu boyunca yaptığı bir genelleme ile yine karşılaşıyoruz. Scharfmann, bu olayı ve gelişim sürecini anlatırken, "liderler" başlığı altında Laz İsmail, Hüsamettin ve Dr. Hikmet'i bir araya getiriyor. Oysa gerek Scharfmann'ın, gerekse Saatçi Niko'nun anlatımı, bir noktada Dr. Hikmet'in anlatımıyla üst üste geliyor. Kaçma eyleminin gerçekleşebilmesi için gerçek lider olarak Dr. Hikmet'in harekete geçme talimatı vermesi gerekiyor. Bu durum tüm anlatımlarda var olan ortak öge. Bundan çıkan sonuç da, Dr. Hikmet'in lider olarak genel tutuklu kitlesi tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Olayın gelişim süreci içinde, yine Scharfmann ve Saatçi Niko'nun belirttikleri bir diğer ortak öge, Dr. Hikmet'in bu talimatı vermiş olması. Dr. Hikmet de bunu kendi anlatımında belirtiyor. Yine her üç anlatımda da ortak olan bir diğer öge ise, Laz İsmail ve Hüsamettin'in bu talimata uymaması ve kendi yanlarındaki gençleri bu talimata uymamaya yönlendirmeleridir. Sonuç ise, Dr. Hikmet'in anlattığı gibi, eşgüdümsüzlük ve belirsizlik nedeniyle bu teşebbüsün çok ters sonuçlar yaratma olasılığı karşısında vazgeçilmesi.

Bu olaya dair anlatımlarda, özellikle Scharfmann'ın yazdıklarında, Scharfmann'ın korku bilmez bir "kahraman" haline geldiğini görüyoruz. Scharfmann'ın mahkemede anlattıklarını bildiğimiz için, bu "kahraman"ın ancak "yukarı"ya gittiğinde, eline kalemi alınca "kahramanlık" destanlarını yazmaya başladığını anlamamız çok güç olmuyor. Scharfmann bir gerçeği teslim ediyor.

"Yolumuza devam edeceğimiz tren geldiğinde ve jandarmalar binmemizi istediğinde, Dr. Hikmet gerçekten de binmemelerini söyledi."⁽²³⁰⁾

⁽²³⁰⁾ 1929 TKP Davası, sf. 210.

Bunu yazan Scharfmann, hemen ekliyor.

"Ama bunu öyle bir kararsızlıkla yaptı ki, yoldaşların çoğu onun sözlerini ciddiye almadı. Bu sözlerin tam tersine hareket eden İsmail ve Hüsamettin, birbirine zincirli halde, hemen jandarmaların dediklerine uyarak ayağa kalktı ve Hüsamettin yüksek sesle birkaç kez 'Haydi, gidelim' dedi."⁽²³¹⁾

Scharfmann, raporunda uzun uzun "liderler" arasındaki çatışmaları anlatıyor. Ancak bu kaçma teşebbüsü esnasında, "liderler" arasındaki sorunların çözüldüğünü varsaymış olmalı ki, Dr. Hikmet'in talimatına uyulmamasını bu bölünmüşlüğe değil, Dr. Hikmet'in kararsızlığına bağlıyor. Saatçi Niko bile bu konuda daha insafli davranıyor.

"Şeflerimiz arasında, bir kararsızlık fark ettim. Bir an, Hikmet yoldaş, bundan yanaymış gibi göründü."⁽²³²⁾

Bunu söyledikten sonra, kaçma teşebbüsünün aleyhindeki faktörleri madde madde sıralıyor Niko, bunlardan biri önem taşıyor.

"Önümüzde, yüksek sesle, Adana savcısı tarafından kaçmaya kalkacak kim olursa olsun ateş edilme emrinin resmen verilmiş olması. (Bu muhtemelen bizi terörize etmek için yapılmış bir hareketti, ancak o anda hâkim olan havaya göre, bu tümüyle yok sayılabilecek bir şey değildi.)"⁽²³³⁾

Saatçi Niko'nun belirttiği bu madde önem taşıyor, çünkü elleri kelepçeli tutukluların karşısında, silahlı 6 jandarma bekliyor. Kaçma teşebbüsü karşısında ateş etme emrinin verilmiş olması deklare ediliyor ve Dr. Hikmet, kendisinin karşısında silahını doğrultmuş bir jandarmanın beklediğini anlatıyor.

"Onbaşı, dil bilmemesine rağmen, tehlikeyi sezindi. Oturduğum yere en iyi ateş edebilecek biçimde basucuma dikildi. Atik, ani, toptan bir ayaklanmayla onun silahını bile ele alabiliriz. Laz İsmail-Hüssam ikilisinin ağızlarını bıçak açmıyor.

"Hadi yahu!.."

Oralı olmak şöyle dursun, yantılarına düşenleri felce uğratiyorlar. Bölünme ve anarşik hareket, boşuna telefata yol açacak."⁽²³⁴⁾

Bütün anlatımlardan çıkan sonuçlardan biri, Dr. Hikmet'in liderliğinin jandarmalar tarafından da hissedilecek ölçüde belli olması ve

⁽²³¹⁾ age, sf. 210.

⁽²³²⁾ age, sf. 247.

⁽²³³⁾ age, sf. 247.

⁽²³⁴⁾ Günlük Anılar, sf. 335.

bu nedenle jandamanın temel hedefinin Dr. Hikmet olması. Laz İsmail ve Hüsamettin'in kaçma teşebbüsüne katılmaması da ortaya çıkan gerçeklerden biri. Raporları yazanlar, tüm olumsuz koşullara ve kendisinin doğrudan ilk hedef olmasına rağmen, Dr. Hikmet'in harekete geçme talimatı verdiğini itiraf ediyorlar. Zaten tüm yaşamış süreçlere baktığımızda, tersi bir durumun söz konusu olması da mümkün değildir. Dr. Hikmet, TKP'nin "akıncı" "deli oğlan"ıdır. Korku ve cesaret sözcükleri, onun pratikteki somut tutumlarıyla yerli yerline oturmuştur. Ama iki sopa yemeden polis karşısında diz çökenlerin, "yukarı"da meydanı boş bulup pehlivan tefrikaları yazmaya başlamaları da onların karakterine son derece uygundur.

Jandarmaların kaçma teşebbüsünü fark ettiği farklı tarzlarda tüm yazılanlar da ifade ediliyor. Bu durum, Dr. Hikmet'in karşı karşıya olduğu tehdidi somut olarak gösteriyor.

Scharfmann bunu da anlatıyor.

"Gece tekrar Türk hududuna vardığımızda, jandarmalar rahat bir nefes aldı ve onbaşı, gayri ihtiyari olarak: "Hele, işin zoru geride kaldı, öyle memnunum ki..." diye bağırdı."⁽²³⁵⁾

Saatçi Niko anlatıyor.

Vagonumuza bindikten sonra, çavuşlardan birinin -bize karşı en kötü davranış içinde olanı- bir diğerine şöyle dediğini duydum: "Şansımız yaver gitti, ihtiyar!"; böylece bizim kaçmakta gösterdiğimiz tereddüde işaret ediyordu."⁽²³⁶⁾

Aynı zamanda, kaçma teşebbüsünün jandarmalar tarafından fark edilmiş olduğuna da...

Yoldaşlarını Aç Bırakan "Komünistler"

1929 Davasına ait bilgilerin bir bölümü hapishane yaşamına ilişkin. Scharfmann, Sinkiyeviç ve Saatçi Niko'nun raporları ve kimi mektuplar hapishanede yaşanan olaylara ilişkin anlatımları içeriyor. Tren yolculuğunun ardından tüm tutuklular Diyarbakır'a sürülüyor. İki hafta sonunda, Dr. Hikmet, Saatçi Niko, Abbas, Mehmet, Niyazi, Salamon, Hüsnü ve Marangoz Hilmi, Elazığ hapishanesine gönderiliyor. Laz İsmail, Hüsamettin, Halil, Ferit, Troçki Mehmet, Ahmet Kaya, Yusuf, Küçük Hilmi, Tefrik, Mansur, Şükrü, Şoför Ahmet, Ali, Enver, Küçük Ahmet Diyarbakır'da kalıyor.

⁽²³⁵⁾ 1929 TKP Davası, sf. 210.

⁽²³⁶⁾ age, sf. 248.

Hapishanede bulunan tutuklular için Enternasyonal Yardım Komiteleri (MOPR) tarafından para yardımı yapılıyor. Para yardımları, hapishanede bulunan sorumlulara ulaştırılıyor. Elazığ hapishanesinde bulunan tutuklular için yapılan yardım Dr. Hikmet'e geliyor. Diyarbakır hapishanesine yapılan yardım Laz İsmail ve Hüsamettin tarafından alınıyor.

Dr. Hikmet'in hapishaneden yazdığı 16.11.1930 tarihli mektup, Diyarbakır hapishanesinde yaşanan kimi sorunlar nedeniyle bir kısım tutuklunun açlıkla karşı karşıya olduğunu bildiriyor.

"Değerli yoldaş,

Şimdiye kadar kurabildiğim tek bağlantım siz olduğunuz için, sizlere çok önemli bir konu hakkında yazmak istiyorum.

Üç aydan beri Diyarbakır'da hapiste bulunan yoldaşlardan rahatsız edici haberler alıyorum. Diyarbakır hapishanesinde tutuklu bazı yoldaşlar arasında ortaya çıkan bazı kişisel görüş farklılıkları, yani bir yanda İsmail ve Hüsamettin ile diğer yanda Mehmet Veli, Aleksandır ve Mano Scharfmann arasındaki görüş farklılıkları keskinleşiyor ve istenmeyen biçimler alıyor. 10 aydır bu ayrılık süregeliyor.

Sizin oraya gönderdiğiniz yardım, yalnız Hüsamettin ve iki arkadaşına ulaşıyor. Geri kalan 6 tutuklu; Mehmet Veli (Troçki), Aleksandır, Mano Şarfmann ve diğerleri, kuru ekmekten ibaret hapishane tayinini bile alamıyor ve kaderiyle baş başa bulunuyorlar.

Bu durum karşısında size şu teklifi yapmak istiyorum: Diyarbakır hapishanesine yardımı Veli Mehmet/veya Aleksandır/ adına gönderiniz.

/Komünist/
Umumi Hapisane
Diyarbakır Türkiye

Selamlar
Dr. Hikmet
Elaziz/Hapisanesi/
Türkiye⁽²³⁷⁾

Dr. Hikmet'in bu mektubunun ardından, Şefik Hüsnü'nün Komünist Enternasyonal İcra Komitesi Doğu Seksiyonu'na yazdığı bir mektupta bu durum ele alınıyor.

⁽²³⁷⁾ 1929 TKP Davası, sf. 161.

Şefik Hüsnü'nün KEYK Doğu Sekreterliği'ne 22 Ocak 1931 tarihli mektubu,

"Değerli yoldaşlar

(...)

Elaziz hapishanesinden Hikmet'in MOPR icra komitesine göndermiş olduğu ve bir suretini bana gönderdiğiniz mektup, sizin tarafınızdan ve dostumuz Stasova tarafından alabildiğine yanlış anlaşılmış. Dr. Hikmet, kendisi tarafından son derece doğru biçimde değerlendirilmiş olan bu durumu bana daha önce yazmıştı. Söz konusu olan, Diyarbakır mahkûmları arasında hüküm süren son derece üzüntü verici bir anlaşmazlıktır. Orada 11-12 mahkûm kadardır ve aralarında 2 eski MK üyesi [İsmail ve Hüsamettin] de vardır. Bu hapishanedeki yoldaşlarımızın ihtiyaçları için gönderilen yardımı işte bu yoldaş almaktadır. Ancak, haklı veya haksız İsmail ve Hüsamettin, yoldaşların çoğunluğuyla tartışmışlar ve adım adım onları komünalarından çıkarmışlardır. Öyle ki halihazırda kendileriyle sadece 2 yoldaş kalmıştır. Bu 4'ü, 12 kişiye ayrılmış paranın tümünü tüketmektedirler. 7 veya 8 diğer yoldaş kesinlikle her türlü kaynaktan yoksun bulunmakta ve açlıktan ölümle karşı karşıya bulunmaktadır. Ortadaki sorun, İsmail ve Hüsamettin tarafından keyfi olarak yardımdan yoksun bırakılmış bu gruba yardımcı olmanın yolunu bulmaktır. Sanıyorum ki, siyasal görüş ayrılıklarıyla değil, kişisel, kaba çatışmalarla yüz yüze bulunmaktayız. Bu tartışma da kimin haklı, kimin haksız olduğunu bir kenara koyarak, bu 2 gruba eşit biçimde yardımda bulunmalıyız. Bu nedenle Hikmet tarafından önerilen çözüm son derece adildir. İsmail ve Hüsamettin'e gönderilen yardım devam etmeli, ama sadece 4 kişi için. Diğer 8 kişiye de, Hikmet'in verdiği adres üzerinden doğrudan doğruya ayrıca yardımda bulunmak gerekir. MOPR'a bu yönde yazmanızı rica ediyorum.

B. Ferdi [Dr. Şefik Hüsnü]⁽¹³⁸⁾

Bu mektupta ifade edildiği gibi, hangi gerekçeyle olursa olsun, Diyarbakır hapishanesindeki tutuklulara uluslararası devrimci dayanışma amacıyla gönderilen yardım paraları Laz İsmail ve Hüsamettin'in tasarrufuna geçiyor. Onlar, bu paraları çatışma yaşadıkları tutuklularla paylaşmıyorlar. Oysa bu para, hapishanede tutuklu bulunan insan sayısı hesaplanarak gönderiliyor. Onlar bazı arka-

⁽¹³⁸⁾ 1929 TKP Davası, sf. 164.

daşlarını parasız bıraktıkları gibi, kendi paylarına düşen paranın en az iki katını kullanıyorlar. Polisteki dökülme, hapishanede yeni biçimler kazanarak devam ediyor. Bu noktada ister istemez, Laz İsmail'in şu meşhur "komünist moral"ini anımsıyoruz. "Komünist moral" Laz İsmail'in pratikleriyle sürekli yeni açılımlar kazanıyor. Şefik Hüsnü'nün mektubundan öğrendiğimize göre, Komünist Enternasyonal İcra Komitesi Doğu Sekreterliği, Laz İsmail'in aç bıraktığı tutukluların, aşıktan nasıl kurtarılabileceği konusunu gündemi- ne alıyor. Herhalde Komünist Enternasyonal yöneticileri ileriki yıllarda kendi arşivlerindeki bilgilere bakmadan işlemler yapıyorlar.

Diyarbakır hapishanesine sonradan gelen Sınkiyeviç, gördüğü manzarayı anlatıyor.

"İki günden sonra bütün arkadaşlarla temas ettim. İsmail, Hüsamettin, Scharfman, Koco, Halil, bu 5 kişi beraber yani bir odada yatıp kalkıyorlardı. Tanıdığım arkadaşlarımın yanına gittim. İlk bana verilen ders, provokatör hakkında ve daha doğrusu çocukların ve Troçki Mehmet, Ferit, Ahmet Kaya vs. ki bunlar Dr. Ferdi (Şefik Hüsnü) için daima taraftar idiler ve Hüsamettin'e gizli olarak yardım ediyorlardı."⁽²³⁰⁾

Sınkiyeviç'in anlattıklarından çıkan sonuç, Parti merkezini destekleyen tutuklulara, "sol" muhalefet şefleri tarafından yardımlardan pay verilmediği. Yani söz konusu olan sadece "dejenere" gençlerin komünden atılması/ayrılmasından ibaret değil, Partili olan unsurlar da uluslararası yardımdan mahrum ediliyor. Bunun asıl nedeni de "sol" fraksiyonun "Dr. Ferdi (Şefik Hüsnü) yanlısı" tutukluları politik tercihlerinden ötürü cezalandırması. Daha da kötüsü, buradaki politik argümanların dahi sadece bir araç olarak kullanılması. Esas olan ise, "sol" muhalefet şeflerinin paraya zaafı. Yoldaşça bir paylaşım ve hakkaniyet konularında "komünist moral"ın, yanlarına bile uğramamış olması. Başka türlü, Laz İsmail böylesine düşman olduğu ve sırf onun taraftarı oldukları için devrimcileri aç bıraktıktan sonra, Şefik Hüsnü yönetimine biat edip, onun askeri gibi çalışmaya başlar mıydı? Bunu yapması gerekiyordu, çünkü bu kez, "yukarı"ya çıkıldığında, para musluğu Parti yönetiminin elinin altındaydı. Bir çatışma ya da muhalefet, bu kez "sol" muhalefet şeflerinin aç kalmasına yol açabilirdi. Bu nedenle "sol"culuk bir kenara atılıp, "baş oportünist" Şefik Hüsnü karşısında hizaya geçip, "komünist moral"e yeni açılımlar yaptırılabilirdi.

⁽²³⁰⁾ age, sf. 230.

1929 tutuklaması, özellikle Parti içi saflaşmalar konusunda önemli sonuçlara yol açmıştır, ancak bu noktada, Parti faaliyetleri ve Partili unsurlar arasında kategorik bir ayırım yapmamıza olanak sağlayan bir çerçeve de sunmuştur. Dr. Hikmet, Elazığ üniversitesinden kucak dolusu teorik-politik inceleme ile çıktıktan sonra mücadeleye kaldığı yerden devam etmiştir. Türkiye sosyalist hareketinin devrimci mücadelesinin yolunu aydınlatacak olan bu eserlerin yanı sıra, bir dizi çeviri kitap hazırlamış, Marksist teorinin temel eserlerini yayınlayarak, Marksist kültürün ülkede sistematik biçimde sunumunu yapmıştır.

Dr. Hikmet ülkedeki nöbet yerini bir kez olsun terk etmeden, siyasi faaliyetlerini sürdürdüğü için, yeni tutuklamalara ve işkencelere göğüs germiş, devrimci onurunu dimdik ayakta tutarak Türkiye Sosyalizm tarihindeki benzersiz yerini almıştır. Laz İsmail, Saatçi Niko ve Sinkiyeviş "yukarı"ya bir daha ülkeye dönmek üzere yerleşmiş, 1962 TKP Dış Büro toplantılarına dek onlardan ses çıkmamıştır.

İki kategori dediğimizde, bir de Dr. Hikmet gibi ülkede kalan, mücadeleden vazgeçmeyen direnci ve birikimi ölçüsünde mücadeleye katkı vermeye çalışan adsız komünistler vardır. 1929 Davası sanıklarından Troçki Mehmet, daha sonra 1946 TKESP davasında yargılanmış bir yıl ceza almıştır. Troçki Mehmet daha sonra 1957 Vatan Partisi tutuklamasında da yargılanmış ve hapis haneye girmiştir. 1976'da ilerlemiş yaşına rağmen Türkiye Emekçi Partisi saflarında mücadelesine devam etmiştir. Bir diğer 1929 davası tutuklusunu Hüsnü (Tamçiz), Vatan Partisi saflarında mücadeleye devam etmiş, Vatan Partisi davasından yargılanıp, hapis haneye girmiştir. Dr. Hikmet'in anılarında sevgiyle bahsettiği Ferit Kalmuk, işçi sınıfının örgütlenmesi konusunda her dönem pratik görevler almış, TSEKP davasından yargılanıp, mahkûm olmuştur. Vatan Partisi'nin mücadelesine katkı verdiği dönemin tanıkları tarafından ifade edilmiştir.

Ve bütün işçisi Abbas... 3 yıl dört aylık hapis cezasını Elazığ üniversitesinde Dr. Hikmet'le tamamlayan Abbas da "yukarı"ya gidiyor. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde eğitim görüyor. 1937'de ülkeye gizlice dönüp, faaliyete başlıyor. Döneme ilişkin bir MİT raporu izlenimi veren belgede, Abbas'ın ülkede faaliyet gösterirken Dr. Hikmet'le kurduğu gizli ilişkilerine dair bilgiler yer alıyor.⁽²⁴⁰⁾ Kaçaklık döneminin zorlu günleri ve ardından gelen ağır iş-

⁽²⁴⁰⁾ Türkiye'de Sol Hareketler, Aclan Sayılğan, sf. 213-214, Hareket Yayınları, Haziran 1972.

kencelerle⁽²⁴¹⁾ ciğerleri tükeniyor ve acılar içinde ancak son derece huzurlu olarak yaşama gözlerini kapatıyor.⁽²⁴²⁾ İşkencede direniyor, yoldaşlarını ele vermiyor. Birinci kategori kişilikler arasında yerini alıyor.⁽²⁴³⁾ Ne yazık ki, onlarca yıl, tütün işçisi Abbas gibi adsız erlerin sırtına basarak yükselmiş ikincil kategori kişilikler sosyalist hareketin üzerine bir kâbus gibi çöküyor. Dr. Hikmet yıllar sonra, bir kitabında mücadelenin bu adsız erlerine değiniyor.

"Sosyalizm ve sosyalist dediklerimizle, daha tanımlarken belirttiğimiz gibi; "adı kalanlar"ı göz önünde tuttuk. Bir de "adı kalmayanlar" var. Bunlar iki zıt kutupda toplanırlar. Bir bölümü adı ağza alınmayacak kertede yüreksiz ve alçak çıktıkları için Allah bize onların ne adlarını, ne sanlarını sormasın. Şeytan hesaplarını görsün.

Ama bir de her kuşağın "adsız" yiğitleri vardır. Onlar ne savaşta, ne savaş sonrasında hiç kimseden hiçbir şey; ne ad, ne ün, ne şeref, ne baht istememişlerdir. Kendi çaplarında, kanlarının son damlasına dek son kurşunlarını doğruca, namusluca atmışlar, çoğu hayatın sillesiyile vurulup "ölmüşlerdir". Burada, günümüze dek kesintisiz süregelen savaşın somut elemanlarına sembol olmuş bir iki adı ancak anabildiğimiz için, geçmiş kuşakların adsız yiğitlerine yalnız saygı, sevgi ve yoldaşlık bağlarımızı bir yol daha sunmakla özür dileriz."⁽²⁴⁴⁾

Laz İsmail, çöküntü ve çürümesini gizlemek için, hareketin tarihsel deneyimi içinde üretilmiş her türlü değeri sömürmekten hiç vazgeçmiyor. 1965'te kariyerizm ve koltuk sevdasıyla TKP Dış Büro örgütlenmesinde girdiği bir çatışmada, geçmiş değerleri sömürme konusunda yeni bir örnek veriyor. Ülkedeki mücadeleyi örgütlemek için döndüğünde, düzenlenen bir komployla yoldaşlarıyla birlikte katledilen TKP önderi Mustafa Suphi'nin ve yine ülkede mücadeleyi örgütlemek için gizlice ülkeye dönen ve ağır yaşam koşulları, işkence nedeniyle bedeni tükenerek ölen tütün işçisi Abbas'ın anılarını 1965'te sömürmekten geri kalmıyor. Yurtdışı büro toplantısında şunları söylüyor.

⁽²⁴¹⁾ 17/7/1938 günü Tan gazetesinin dördüncü sayfasında Abbas'ın yakalanışı, "Müddelumumilik iki günden beri bir komünistlik tahkikatı ile meşgul bulunuyordu. Suçlular da Abbas Çokta, Mustafa, Ali Rıza, Mehmet Ali, Yunus, Çokta Ali ve iki arkadaşı idi. (...) Abbas tevkif edildi. Diğerleri de mevcuden müddelumumiye verildi Müddeiumumilik tahkikatı derinleştirmektedir" biçiminde verilmektedir.

⁽²⁴²⁾ Yer altı Dünyadan Başka Bir Yıldız Değildi, Emin Karaca, sf. 156, Yön Yayınları.

⁽²⁴³⁾ Abbas'ın öyküsü hakkında kapsamlı bilgiler Yar Yayınları tarafından yayınlanan "Şoför İdris (Anılar) adlı kitapta yer alıyor.

⁽²⁴⁴⁾ Devrin Zorlaması Demokratik Zorlama, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 290, Derleniş Yayınları, 1978.

"43 yıldır TKP üyesiyim. Ben bu küfürleri düşmanlarımızdan çok duydum. Ankara radyosunda bir Artam vardı, Erdem'e böyle sö-verdi. Biz komünistler, bu çeşit hakaretlere boyun eğmiş değiliz. Aşağılamalara boyun eğmemek için, eğmedikleri için, binlerce TKP üyesi canlarını vermiştir. Ben Mustafa Suphi'leri unutamam. Savaş arkadaşlarımı, İstanbul'da poliste öldürülen MK üyesi Abbas'ı, gizli teknik büro şefi Muharrem'i unutamam. Onlar hiçbir zaman "rezil" değiller, olmamışlardır. Grupçular sapıtınca, ağızlarının dediklerini kulakları işitmez. İçlerini kusarlar."⁽²⁴⁵⁾

Mustafa Suphi'lerin ve tütün işçisi Abbas'ın yaşam ve mücadele pratikleriyle kendi pratikleri arasında nasıl bir ilişki kurduğu bilinmez, tarihsel değerleri sömürüyor, Laz İsmail. Sovyetler ülkesinde yıllar boyu hangi "keskin" pratikleri sergilediği konusunda hiçbir açıklama yapmadan, ülke içi mücadelede yiğitçe yer alan militanlarla kendisini aynı kategori içine almaya çalışıyor. Yalan söyleme bahsinde de "can veren binlerce TKP üyesi", son derece aydınlatıcıdır. TKP'nin tarihsel deneyiminde böylesi bir durum söz konusu değildir.

Adsız militanlar işçi sınıfının devrimci yolunu kimlerin temsil ettiğini biliyorlardı. Abbas KUTV'da eğitimini tamamlayıp, faşizmin azgınca yükseldiği günlerde mücadeleyi örgütlemek için ülkeye gelmiş; bunun bedelini çok ağır biçimde ödemişti. Onun tercihlerinin, Laz İsmail'in tercihleriyle uzaktan yakından bir ilişkisi yoktu. Tütün işçisi Abbas, ölümünden önceki günlerde, ona yardım etmek, onun acısını paylaşmak için çevresini kuşatan tütün işçisi yoldaşlarının, konuşma arasında Dr. Hikmet'ten söz etmesi üzerine şunları söyler.

"Abbas hasta yatağında kımıldanır, Dr. Hikmet'ten söz eder olur gözleri canlanmış, dinler onu tütün işçileri, dinler onu kadın kız, der ki: 'Bir nice arkadaşım oldu, onları biricik biricik şimdi anmak isterim, böylece bir minnet görevi yapmak isterim, ama çocuklar be, analar, genç kızlar, Dr. Hikmet bir başkadır, gönül kibir yok, görse-niz sımsıcak insan canlısı? A be, biz ondan öğrendik ne öğrenmiş-sek, zalim bir hükümetin karşısına çıkmak kolay mıymış, bizi şahinler gibi cesur, işçi sınıfı için cesur yapan odur.' Yaşaran gözlerini siler, çevresindekiler üzgün ve şöyle bağlar: 'Gönül ister ki hep ondan söz edeyim, ama, görüyorsunuz be halimi, hele biraz canım gelsin, bu yırtık ciğerlerle konuşmak zor, hem de çok zor.'⁽²⁴⁶⁾

⁽²⁴⁵⁾ TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları, Derleyen: Erden Akbulut, sf. 105, Tüstav Yayınları, Eylül 2004.

⁽²⁴⁶⁾ Harbiye Kazanı, Kerim Korcan, sf. 56, E Yayınları, 1989.

Laz İsmail'i Takip Eden Gölge

1929 tutuklaması ve Diyarbakır hapishanesi günleri yıllar içinde, Laz İsmail'i takip eden bir gölgeye dönüşüyor. 1981'de gerçekleşen bir TKP tutuklaması nedeniyle hazırladığı bir yazıyla tüm gerçeklikleri bir kez daha ters yüz ediyor. Çarpıtma ve demagojinin böylesi karşısında, söylenecek çok az söz kalıyor. Ancak demagoji yapayım derken bile yakayı ele vermekten kurtulamıyor.

"TKP'nin Sesi"

20.9.1981 Zey.

Eski Komünistlerin Hapishane Deneyimlerinden

Değerli dinleyiciler, şimdi sizlere TKP'nin eski üyelerinden yaşlı bir yoldaşın hapishane ve mahkeme anılarından derleyip radyomuzla gönderdiği bir yazıyı sunuyoruz.

1929 İzmir tutuklaması. Polis partiyle ilgili ilgisiz birçok kişiyi tutuklamıştı. Tutuklananların büyük bir kısmı işkenceden geçmişti. Kimi işçiydi, ama partiyle ilgisi yoktu. Kimi işkenceye dayanmış, kimi dayanamamıştı. Biz tutuklanan komünistler, Bilen yoldaşımızın da yakalandığını ve işkencede olduğunu öğrenmiştik. Ama onu yanımıza koymadılar. Parti yöneticisi olduğu için, duruşmada alacağımız tutumu birlikte saptamak istiyorduk. Bu mümkün olmadı. Duruşma anına kadar birbirimizi göremedik.

Polis içerde bizi bölme, parçalama taktiği izliyordu. Küçük burjuva unsurlara karşı bizi kışkırtmak, sürekli çatışmayı körüklemek istiyordu. Partinin direktifini alamıyorduk. Yalnızdık. Ama oyuna gelmedik. Komünist bilincimizle soğukkanlılığı elden bırakmadık. Çatışmanın yalnızca düşmanın işine yarayacağını, bizi yıpratacağını biliyorduk. Oysa görevimiz hapishanede bile bir komünistin nasıl olduğunu herkese göstermek, onlara güven aşılamak, doğruyu göstermekti. Sadece parti sempatizanı olduğu halde alınıp getirilmiş, işkencelerden geçirilmiş nice kişi vardı. Onları etkilemek bizim için birinci planda geliyordu. Çünkü hepimiz gibi onlar da hapishane sınavının içindeydiler. Onları gerçekten haklı davamıza bağlamak, onların morallerini ve inançlarını pekiştirmek gerekiyordu. Böyle davrandık. Çoğu gerçekten kazanıldı.

Aramızda Partili olup da işkencede çözülenler vardı. Bunların bazıları derin pişmanlık içindeydi, utanç duyuyordu. Onlara hoşgörüy-

le davrandık, bir kez bile yüzlerine vurmadık. Çünkü buna karşı ne yapılacağına ancak Parti karar verebilirdi. İşkencede çözülmüş olanların bir kısmı ise tam tersi hırçınlaşmıştı. Mahkemede Partiyi savunacağını, TKP'li olduğunu açıkça ilan edeceğini söylüyordu. Onlara karşı kesin tavır aldık. Partiyi kimin savunacağına ancak Parti karar verebilirdi. Partiyi savunmak için bunu hak etmek gerekti. Bunu onlara açıkça söyledik. Hapishanede işkencede konuştuğu için kimsenin kimseyi yargılama hakkı yoktu. Parti üyelerinin bu sınavdan nasıl geçtiğini ancak Parti değerlendirebilirdi. Bunu da onlara açıkça söyledik. Onların da bir kısmı bu tutumlarını bıraktılar.

Hapishanede esas olan yıkıcı değil, yapıcı olmaktır. Düşmanın kesin ajanı durumunda olduklarını bildiklerimizin dışında tümüne karşı geniş bir hoşgörü. İnsandan umut kesilmez. Komünist ise insandan umudunu hiç kesmez.

Biz komünistler hapishaneyi okul yapmalıyız. Daha çelikleşmek, daha dayanıklı olmak için okul. İnsanlarımızı tanımalıyız. İnsanları yüreğinden kavramayı öğrenmeliyiz. Disiplinli, çalışkan olmalıyız. Elimize ne geçerse okumalıyız. Elimizden hangi hüner geliyorsa onu yapmalıyız. Boş durmamalıyız. Dışarıyla nefes almalıyız. Partimize olan bağlılığımız ve inancımız bir an bile sarsılmamalı. O inanç her zaman bizi dimdik tutmalı, bize hazırlanan tuzakları yıkmalı. Biz İzmir tutuklamasında Partimize olan güvenimizi bir an bile yitirmedik. Bilen yoldaşı ancak duruşma günü görebildik. Kısaca bizlere ne yapacağımızı söyledi. Hatta bizim dışımızda olanlara bile..."Partisiz bir işçiye gördüğün işkenceleri anlat" dedi. Bir başkasına; "Neden demokrasi ve bağımsızlık istediğini anlat", dedi. Bilen yoldaş duruşmada 3 saat konuştu. Partiyi savundu. Bu burjuvazinin sırtına inmiş en güçlü savunmalardan biridir.

İlerici, yurtsever insanlar, işçi sınıfımızdan gelen bu yanıtla moral, güç kazandılar.⁽²⁴⁷⁾

İzmir tutuklamasındaki polis sorgusunda çözülenlerden biri Laz İsmail'dir. Bu durumu, daha önceki bölüme aldığımız mahkeme dosyasının ilgili bölümlerinde görmüştük. Laz İsmail'in hem poliste çözüldüğünü, hem de sorgu yargıçlığında polisteki ifadelerini kabul ettiğini ilgili belgelerden görmüştük. Dr. Hikmet'in ve Scharfmann'ın anlattıklarından da Laz İsmail'in mahkemede partili olduğunu açıklama konusunda istekli olduğunu öğrenmiştik. Parti için-

⁽²⁴⁷⁾ TKP Gölcük Davası, sf. 19-20-21, Tüstav Yayınları, Eylül 2004.

de grupçuluk yapma ve fraksiyon kurma bağlamında da Laz İsmail'in pratikleri görüldü. Mahkeme savunmasında Parti'yi ilan etme ve Partiyi savunma tutumunu da, yine kendisi, çözülüp pişman olanların bir hırçınılığı biçiminde tanımlıyor. Ancak, şu işkencede çözülenlerin durumunu ancak parti saptayabilir meselesi gerçekten ilginç. Söz konusu tutuklamada bir arada bulunan, Laz İsmail, Hüsamettin Özdoğu ve Dr. Hikmet, zaten Partinin Geçici Merkez Komitesi üyeleridir. Yani Parti çok uzakta, bulutların üstünde bir yerde değildir. Burada örtük biçimde, sorguda direnen Dr. Hikmet'in, çözülen kafadarlardan hesap soramayacağı ifade ediliyor. Oysa devrimci hareketlerde, çözülen yöneticilerin mevcut konumlarını yitirmeleri kuraldır. Çünkü yöneticilik konumunun gerektirdiği vasıflara sahip olmadıkları, pratikte ortaya çıkmıştır. Laz İsmail'in radyo için hazırladığı öykü de anlattığı Partili olmayan işçilerin tutumuyla, Parti önderi Laz İsmail tutumu arasında niteliksel bir ayrımın olmadığı ortaya çıkmıştır. Laz İsmail'in nasıl bir çarpıtma ve demagoji üretme kapasitesine sahip olduğunu böylece daha iyi görüyoruz.

Ancak bu kadar da değil, 1981'de Moskova'da, 1929 İzmir tutuklamasını anlatabilecek konumda Laz İsmail dışında hangi işçi yoldaş vardır? Bunun da, Laz İsmail'in "şık bir hareket"i olması olasılığı çok yüksektir. Çünkü 1929 davasına dâhil olan ve yurtdışında TKP ile ilişkisi olan Niko'ların biri 1968'de diğeri ise 1969'da ölmüştür.

Laz İsmail'in bu olayda da açığa çıkan karakteri, yine başka bir süreçte ortaya koyduğu pratiklerle iyice netleşiyor. 1951 tutuklamasında hapishaneye giren bir TKP'li olan Bilal Şen, cezasını tamamladıktan sonra sınır dışı ediliyor, Bulgaristan'a gidiyor. Laz İsmail'le buluşuyor. Laz İsmail onu okula kaydettirip, eğitim görmesini sağlıyor. Eğitiminin ardından radyoda görev almasını sağlayıp, TKP Dış Büro'da örgütsel görevlere tayin ediyor. Dış Büro örgütlenmesi bir bunalım süreci yaşıyor ve büronun genç üyeleri, Laz İsmail, Zeki Baştımar ve Aram Pehlivanlı yönetimine karşı muhalefete geçiyor. Üçlü, bir tasfiye operasyonu başlatıyor. Bilal Şen tasfiye ediliyor. Laz İsmail, bu süreçteki davranışlarını anlatıyor. İbretlik açıklamalar yapıyor. Yaptığı açıklamalarla karakteri kendi dilinden ortaya seriliyor. Laz İsmail, şunları söylüyor.

"Bilal, fraksiyonculuğa, edindiğimiz bilgiye göre, burada Leipzig'de başlamamıştır. Daha Türkiye'de, Mihri Belli'nin yetiştirmelerindendir. Belli, kim olduğunu 1951 yakalanmasıyla, poliste, hapis-hanede provokatörlükleriyle iyice açıklamıştır. Bilal, bu yakalan-

masında, poliste tek fiske yememiştir. Bunu, bana da söylemiştir. Bütün bildiklerini söylemiştir polise, ele vermiştir tanıdığı komünistleri. Hapishane de tutumu, ikiyüzlü grupçuluk olmuştur.

Haklı bir soru sorulabilir, soruyorlar da: "Be adamlar, madem bu adam böyleymiş, siz ne diye, sen Marat, ne diye bu Bilal'i tutun, buralara kadar getirdin? Böyle gizli bir radyoya neden soktunuz? Ne diye onu parti grup sekreteri yaptınız?"

Yoldaşlar, otokritik yerinde olur. Gerçi kabahat kürk olmuş, ayazda kimse üstüne almamış. Ben, kendi payıma, Bilal'i buralara kadar getirmekte hata ettim. Çok kesin ve bilinen bir prensibi çiğnedim. Poişte, mahkemelerde, cezaevlerinde böyle çözülmüş, bozulmuş birine karşı titiz, ihtiyatlı davranmam gerekti.

Başka bir gerçeği de unutmamak lazım. Benim elimde, o zaman, az belge ve bilgi vardı.¹²⁴⁸

Oysa gerek Laz İsmail'in anlattıklarından, gerekse de Bilal Şen'in anlattıklarından, ikilinin uzun bir süre can ciğer kuzu sarması biçiminde yaşadıklarını öğreniyoruz. Söz konusu olan belge ve bilgilerin azlığı değil, çünkü Bilal Şen'in sorgudaki tutumunu kendisine anlattığını zaten Laz İsmail kendi konuşmasının içinde ifade ediyor. Asıl sorun, kendisi de aynı yolun yolcusu olan "Üstad"ın, çömezinin farklı bir konuda baş kaldırması karşısında duyduğu tahammülsüzlük. Dikkat edilirse, tüm olaylarda Laz İsmail konuyu sorgu, mahkeme ve hapishane tutumlarına getiriyor. Ancak kesinlikle kendi tutumları hakkında somut bir açıklama ve yargı belirtmiyor. En saldırgan olduğu zamanda bile, suçluluk kompleksi kendini ele veriyor.

Laz İsmail'in karakter özellikleri, Komintern günlerinde, Bulgaristan devrimci hareketinin önderi Dimitrov tarafından da saptanıyor.

Dimitrov, 2 Nisan 1943 tarihli günlüğüne şu notu düşüyor.

"Marat'ı Türkiye Komünist Partisi'nin temsilcisi olarak kendisine yakışmaz davranışları (konspirasyonu çöğnemesi, ahlak bozukluğu) hakkında Merkulov'un (İçişleri Bakanlığı) gönderdiği yazı nedeniyle, kabul ettim.

Kendisini bir güzel payıdım.

Marat'a iltiharlı sert yergi cezası verilmesi için KEYK Sekreterliğine bir karar tasarısı sundum.¹²⁴⁹

¹²⁴⁸ TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları, Derleyen: Erden Akbulut, sf. 106-107, Tüstav Yayınları, Eylül 2004.

¹²⁴⁹ Georgi Dimitrov, Günlük İkinci Kitap, sf. 276, çev. Cemal Kırıl, Tüstav Yayınları, 2004.

Sinkiyeviç KUTV Eğitimi Tesviyecilik İçin Mi Almıştı?

Laz İsmail'in karakter özellikleri hakkında son derece geniş bilgiler, çeşitli belgesel kaynaklarda ve tanıklıklarda bulunuyor. 1934'te hapishane çıkışı Sovyetler Birliği'ne giden bu gruptan Sinkiyeviç'in eşinin, daha sonra Sinkiyeviç'ten ayrılıp Laz İsmail'le evlendiğini öğreniyoruz. Mara Kolarova anılarını yazıyor. Mara Kolarova anılarının bir yerinde, Sinkiyeviç'in, KUTV eğitiminden söz ediyor, hapishane çıkışı geldiği Sovyetler Birliği'nde otuz yaşında tesviye okuluna yazıldığını söylüyor ve şunları ifade ediyor.

"Senkeviç bunun için mi okumuştun, (KUTV) DEKÜ'de otuz yaşında tesviye okuluna başlasın diye mi okumuştun?"⁽²⁵⁰⁾

Mara Kolarova anlamlı bir soru soruyor. Ancak bu soruyu, Parti temsilcisi olarak 1936-1983 yılları arasında hep ülke dışında, sosyalist ülkelerde yaşayan eşi Laz İsmail'e sorması gerekmez miydi? Ağır tutuklamaların yaşandığı, Partinin yetişkin kadro ihtiyacıyla karşı karşıya olduğu dönemlerde, bu kadroların neden ülkeye dönüp mücadele etmedikleri sorusunu en başta Laz İsmail'e sorması gerekirdi. KUTV, Sovyet yurttaşlarının fedakârlıklarıyla ayakta duran, enternasyonal devrimci harekete kadro yetiştirmek amacıyla faaliyet gösteren bir kurumdur. Hiç kuşkusuz, tesviye olmak için KUTV eğitimi almaya gerek yoktu. Ancak iyi bir devrimci kadro olabilmek için de ille de KUTV'da okumak gerekmiyordu. Bu nedenle Dr. Hikmet, "Leninizm demiri "Kutva"⁽²⁵¹⁾ içinde dövülmemişti." demektedir.

Ancak ülkede, mücadele içinde olmak, yokluklara, işkencelere, zindanlara her an hazır olmak anlamını taşıyordu. İkincil kategori kişilikler, İzmir tutuklaması deneyimiyle bu durumu çok iyi kavramışlardı. Sovyetler ülkesinde mikrofon önünde ucuz kahramanlık yapmanın, ya da Sovyetler ülkesinde tesviyecilik yapmanın, ülke içinde mücadeleye devam etmekten çok daha "akılcı" olduğunu keşfetmişlerdi. Ancak bu noktada, yaşananları sadece "ikincil kategori" kişiliklerin zayıflık ve eksiklikleriyle açıklamaya çalışmak son derece yanıltıcı olacaktır. Onların konumunu mazur gören, bir biçimde destekleyen Sovyet yöneticileri ve yönetim mantığını da ele almak gerekiyor. Bu açıdan Tüstav Yayınları'nın yayınladığı kimi kitaplar son derece ilginç bilgiler sunuyor. Bu kitaplardan öğ-

⁽²⁵⁰⁾ Kanatlı Gençlik, Mara Kolarova Bilen, çev. Cemal Kırıl, sf. 49, Tüstav Yayınları, Haziran 2003.

⁽²⁵¹⁾ Günlük Anılar, sf. 386.

rendiğimiz kimi olgular, meseleye daha sağlam bir bakış açısıyla yaklaşmamıza olanak sağlıyor. TKP Dış Büro üyeleri arasındaki anlaşmazlık çerçevesinde yaşanan çatışmalarda Laz İsmail, Zeki Baştımaz ve Aram Pehlivanian ekibi tarafından tasfiye edilen genç TKP'lilerin, SBKP MK Başkanlığına Nisan 1965'te yaptıkları toplu başvuruda dile getirdikleri olgu, yaşanan tarihsel deneyimi son derece açıklayıcıdır. Gençler şunları yazıyorlar:

"TKP Konferansının bir an önce yapılmasını hangi politik nedenler zorunlu kılıyor?

1. Örgütümüzün tüm varlığı boyunca Türkiye'deki ekonomik, politik ve sosyal durum bilimsel açıdan, Marksist görüş açısından bir kez olsun incelenmemiştir."⁽²⁵²⁾

Dış Büro militanları tarafından dile getirilen bu olgu, önemli bir gerçekliğin itiraf edilmesi anlamını taşıyor. Sosyalist ülkeler yönetiminin basit bir memuru konumuna gelmiş bu kadronun zaten yukarıda dile getirilen türden bir işe soyunması ya da bunu hayal etmesi bile mümkün değildir, çünkü "2.- Kategori: Sovyetler "eşiğini aşındırma" zanaatinde "Uzman"lardan derleşiktir.

Onlar için:

"İdeoloji": kimi Sovyet metinlerini yarım yamalak, yanlış tercüme veya dörtte bir intihal etmektir.

Bir ülkenin veya genel Tarihin sosyal karakteristiklerini araştırmak; antimarksizm ve anti sovyetizme çalan affedilmez bir icattır, bid'attır.

Marksizm-Leninizm: hakiki veya hayali düşmanlara karşı gelişigüzel söğerce kusulacak kimi soyut klişelerden başka bir şey değildir."⁽²⁵³⁾

Dr. Hikmet'in yaptığı bu saptamanın derinliğini "TKP MK Dış Büro 1965 Tartışmaları" zengin bir malzemeye ortaya seriyor. Bu konuda, Aydın Meriç'in broşüründe verdiği bilgiler de son derece açıklayıcıdır. 1968 yılında, Sovyetler Birliği'nde, Rozaliyev'in "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri" ve "Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadelesi" adlı kitaplarında ortaya koyduğu tezlere ilişkin bir tartışma yürütüldüğünü öğreniyoruz bu broşürden. Rozaliev'in bu kitapları 80'li yıllarda Türkiye'de yayınlanmıştır. Rozaliev'in tezlerinin temeli, Türkiye'deki egemen sermaye kategorisinin tekelci karakteri üzerinde yoğunlaşmıştır. Rozaliev'in tezlerinin Kaftaryan

⁽²⁵²⁾ TKP MK Dış Büro 1965 Tartışmaları, sf. 126.

⁽²⁵³⁾ Günlük Anılar, sf. 386.

adlı bir Sovyet profesörü tarafından eleştiriye tabi tutulduğunu, Zeki Baştımar'ın Yeni Çağ dergisinde yayınlanan "Bir Açıklama" başlıklı yazısından öğreniyoruz. Kaftaryan'ın yazısı "Daha Az Uydurma Şemalar" başlığını taşımaktaymış. Zeki Baştımar 1968'deki bu tartışmada Rozaliev'in tezlerinin doğruluğunu savunmaktadır. Kaftaryan'ın eleştirisi hakkında şunları yazıyor Baştımar.

"Y.N. Rozaliyev'in, "Türkiye'de kapitalizmin özelliklerine", özel sermayenin devlet kapitalist sektörüyle karşılıklı etkileşmesi gerçeğine dokunmasının, yerli tekellerin doğuş sürecini göstermesinin, milli burjuvazinin çeşitli tabakalarının menfaatleri arasındaki ilişkileri belirtmesinin, Türkiye'deki sınıflar ve sınıf mücadelesi üzerinde durmasının, S.M. Kaftaryan tarafından yersiz ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere zarar getirecek nitelikte görülmesi anlaşılır bir şey değildir."⁽²⁵⁴⁾

Baştımar bunları yazıyor, ancak yazısının ilerleyen bölümlerinden, Kaftaryan'ın Baştımar'ın 1962 ya da 1963 başında yayınlanan bir yazısındaki argümanlara dayanarak Rozaliev'i eleştirdiğini öğreniyoruz. Baştımar, Kaftaryan'ın, kendi yazısındaki kimi öğeleri tek yanlı kullandığını belirtiyor, ama kendini savunmak üzere yazdığı yazıdan çıkan sonuç, Baştımar'ın, Türkiye'deki sermayenin temel yapısal özelliklerine ilişkin görüşlerinin ya aradan geçen 5-6 yılda değişmiş olduğu, ya da Baştımar'ın bu konuda birbiriyle taban tabana karşıt görüşleri bir arada savunduğu oluyor. Baştımar, bu konuda da bilgi veriyor. Yazısının yazıldığı dönemin politik konjonktürünü anlatıp, bu konjonktür nedeniyle bu yazıyı yazdığını ifade ediyor. Demek ki, Baştımar'ın Marksist kavrayışına göre, politik konjonktürdeki değişmelere bağlı olarak Türkiye'de egemen sermaye kategorisinin yapısal özellikleri de değişiyor. Baştımar'ın Marksist formasyonunu kavrayabilmemiz açısından temsil edici bir örnekle karşı karşıya olduğumuz görülüyor.

Ancak biz, bu meselenin daha başka bir temel soruna bağlı olduğunu "yukarı"nın işleyiş mekanizmalarından ötürü biliyoruz. Asıl sorun, Kaftaryan'ın dile getirdiği Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileridir. Bilimsel araştırmaların, Sovyetler Birliği'nin devletlerarası ilişkilerine bağlı olarak şekillendirilmeye çalışıldığı, yönlendirme ve müdahalelerin bu temele dayalı olarak geliştiğini anlayabiliyoruz. Kaftaryan da zaten esas olarak bu konuyu gündeme getirmekte-

⁽²⁵⁴⁾ TKP'mizi Yükseltelim, H. Erdal.

dir. Zeki Başımar yalpalayarak buna karşı çıkmaya çalışmaktadır, ancak konumu gereği bunu da çok yuvarlak ve tuhaf bir tarzda ortaya koymaktadır.

Bu tartışmanın 1968'de gündeme gelmiş olması ve onların Rozaliev'in tezlerine yandaş görünmeleri, muhtemelen Türkiye'de 1960'larda son derece güçlü bir sığrama yaşayan işçi ve gençlik hareketi üzerine Sovyetler Birliği'nin yeni bir açılım yapma tutumuyla ilgilidir. Sovyetler Birliği politikaları dışında kendi doğal dinamiği ile gelişen ve oldukça etkili olan bu hareketler kuşkusuz ki, Sovyetler Birliği tarafından ilgi görmekte, yedeklenmek istenmektedir. Yoksa ne Zeki Başımar, Türkiye'deki egemen sermaye kategorisinin temel niteliğini Rozaliev'den öğrenmektedir, ne de o, Sovyetler Birliği yetkililerinin onayı olmadan bu tezin savunusunu yapabilir. Daha sonra "1973 Atılımı" adını alacak olan hareketin ön günleri yaşanmaktadır, bu hareketin başlaması ise, bütünüyle bir Sovyetler Birliği kararıdır. Orada böyle bir karar alınmasa, bu bayların böyle bir hareket başlatmaya cesaret etmesi mümkün değildir. Tüm politik pratikleri, bunun karşıtı bir gerçekliğe denk düşer.

Yeni Çağ sayfalarına şöyle bir göz gezdirdiğimizde bile, sözünü ettiğimiz durumun örneklerine pek çok yazıda rastlarız. TKP Dış Büro, 1964 yılında Türkiye'deki egemen sermaye kategorisini "Komprador burjuvazi" kavramıyla tanımlamaktadır. Yeni Çağ'daki yazıların kimisinde komprador burjuvazi, kimisinde büyük burjuvazi, kimisinde tekelci burjuvazi, kimisinde de milli burjuvazi kavramları kullanılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bir milli burjuvazi, bir de komprador burjuvazi vardır ve bunlar mücadele halinde Türkiye'de. Uluslararası finans-kapital'in bir bileşeni olan egemen sermaye kategorisini bu biçimde tasnif etmek ve tanımlamak, TKP Dış Büro'nun ideolojik formasyonunun niteliğini ortaya sermektedir. Onların teorik eklektisizminin altında, Sovyetler Birliği dış politikasıyla uyumlu olma zorunluluğu en belirleyici nedendir. Çünkü bu teorik zemin boşuna kurulmamaktadır, bu teoriye göre, sermayenin milli kanadı Sovyetler Birliği ile dostluk ilişkilerini geliştirmek istemekte, komprador kanat ise emperyalizme bağımlılığı derinleştirmeye çalışmaktadır. Kaftaryan'ın bu baylara hatırlattığı öge de, "milli burjuvazi"nin varlığıdır.

TKP Dış Büro'nun sınıf uzlaşmacı bir siyasal yöneliş taşımasının gerisinde bu teorik zemin vardır. Bu teorik zemin, Komintern'in 1935'ten sonra temel aldığı siyasal yönelişlerin ülkemizdeki izdü-

şümüdür. Bu yönelimler doğrultusunda en geri biçimini alan aşamalı devrim modelinin TKP eliyle formüle edilşinin kaçınılmaz sonucudur ortaya çıkan sınıf uzlaşmacılığı.

En geri sınıf uzlaşmacı siyasal yönelişi savunurken, proletaryanın yegâne temsilcişi olarak kendini pazarlamak bu eğilimin başat özelliğidir. Bunun çeşitli örnekleri, TKP Dış Büro literatüründe bulunmaktadır. Bu bağlamda, Laz İsmail'in mikrofon önündeki "kahramanlıkları"ndarı örnekler, ikincil kategorinin tüm yönlerini sergilemektedir.

25.10.1958 tarihli radyo konuşması için hazırlanan yazısında Laz İsmail şunları söyler:

"Yurdumuz işgal altındadır. Her yerde kurtuluş komiteleri oluşturulmaktadır."⁽²⁵³⁾

Ya da 27.08.1962'de:

"Bir gün bizde silahlı köylü ayaklanması başlayabilir. Hatta şimdi bile bunun belirtileri var. En önemlisi de ülkede bunun şartları var. Bu şartlar olgunlaşmıştır."⁽²⁵⁴⁾

Köylülerde silahlı ayaklanma başlatma hazırlığını saptayan Marat, mikrofon önünde onlara öncülük ediyormuş. Acaba o yıllarda isyana hazırlanan köylülerin kaçının evinde "önder"lerini dinleyecek radyo vardır? Sovyetler Birliği'nde bir kampta eşi Salih Hacıoğlu ile birlikte kalan, TKP Moskova grubu üyesi Sabiha Sümbül kamptan sağ kurtulmasının ardından 1965'te tartışma sürecine katılıyor. Şunları söylüyor:

"27 Mayıs hareketi günlerinden bir gündü. Ben Nazım'a gitmiştim. Marat, Nazım'ın radyosunun başında oturmuş, radyo dinliyordu. Marat yoldaş sevinçler içinde çarpınarak yahu ne duruyorsunuz inkılap oluyor, Türkiye'ye gidiyoruz, diye zıp zıp sıçırıyordu..."

Bana göre Marat'ın yukarıdaki gösterileri, başkaları inkılâbı yapacak ve bizleri de hazıra çağıracaklar.

Yoldaşlar 27 mayıs hareketi günlerinde TKP'nin lideri Marat yoldaş, Moskova'da yumuşak koltuklarda oturup radyo dinleyerek mi inkılap yapacaktı. Yoksa Türkiye'ye gidip de bilfiil orada halkın başına geçmesini mi doğru buluyoruz? Yurtdışında otuz seneden beri Türkiye Komünist Partisi'ne liderlik eden bu yoldaş, 27 Mayıs Hareketine niçin katılmadı? Darbe olup bittikten sonra Bizim Rad-

⁽²⁵³⁾ TKP MK Dış Büro 1965 Tartışmaları, sf. 366.

⁽²⁵⁴⁾ a.g.e., sf. 366.

yo'ya yazdığı yazılarda bir sürü küfürler savurdu. 27 Mayıs hareketini faşistlikle itham etti. Yeniden Türk köylüsünü ve Türk işçisini silahlı ayaklanmaya çağırdı. Tek cephe altında birleşiniz dedi. Yoldaşlar, görüyorsunuz ya Marat yoldaşın yukarıdaki sözlerle aşağıdaki sözleri birbirini tutmuyor. Üç gün evvel 27 Mayısı iyi diyen daha sonra da faşist diyen bu liderin hangi sözüne inanabiliriz?⁽²⁸⁷⁾

Laz İsmail, 27 Mayıs politik devrimine karşı işçi ve köylüleri silahlı ayaklanmaya çağırıyormuş. Herhalde, Türkiye ile ilgili bilgiler "yukarı"ya epey geç ulaşmış, 27 Mayıs öncesi kabaran toplumsal muhalefeti öğrenememiş, toplumsal muhalefetin kabarıp, sokağı doldurmak için kendi talimatını beklediği zannına kapılmış.

Laz İsmail'in 27 Mayıs konusunda böylesine yalpalamasının temel nedenini, "yukarı"nın işleyiş mekanizmalarından bağımsız düşünmemek gerekiyor. Bilal Şen bu konuda bilgi veriyor.

"Altmışlı yıllardaki Türkiye olaylarını, Moskova'daki Şarkiyat Üniversitesi'nde çalışan Türkologlar çoğunlukla yanlış değerlendiriyorlardı. Orada 27 Mayıs Anayasası "gerici" olarak değerlendirilmişti. O zaman ben sanıyordum ki bu görüşleri Sovyetler'e Marat veriyor. Bu inançla ona soruyordum: "Sen mi veriyorsun bu değerlendirmeleri onlara, yoksa onlar mı veriyor sana?" Aslında Marat'ın fikir vermesi pek mümkün değil ama, o da zaten bu soruyu hiç cevaplandırmadı. Sonradan öğrendim ki Şark Enstitüsü'ne bu fikirleri veren SBKP Merkez Komitesi'nde Türkiye Seksiyonu'da bakan Ortadoğu sorumlusu Milovonov."⁽²⁸⁸⁾

Ancak Laz İsmail'in yalpalamaları türünden traji-komik olayların yaşanabilmesinde, asıl sorumluluğun, Sosyalist ülkeler yönetiminde olduğunu bir kez daha belirtmek önem taşıyor. Çünkü;

"Onlar, o "yukarı"nın tehlikeli "Endüstri şövalyeleri", kendi ülkelerinin loş yuva delikieri içinde, yahut pınl pırl evrensel mikro'ları önünde çalımlı çalımlı, Kızıl Ordu süngülerinin kendilerini hak edilmemiş bir iktidarın muhteşem koltukları üzerine sıvrilip kurultmasını ve oradan kendi ülkelerindeki ölümlülerin üstüne yomsuz bir sinsilikle fermanlar yağdıracakları günü beklerler."⁽²⁸⁹⁾

TKP yöneticisi Aydın Meriç, broşüründe bu konuya ilişkin şu soruyu ortaya atıyor.

⁽²⁸⁷⁾ TKP MK Dış Büro 1965 Tartışmaları, Sf. 131.

⁽²⁸⁸⁾ Bilal Şen (Anılar), Söyleşi: Erden Akbulut, sf. 85, Tüstav Yayınları, Nisan 2008.

⁽²⁸⁹⁾ Günlük Anılar, sf. 386-387.

“1960 darbesinden sonra bazı kardeş partilerin yönetimleri, o tarihlerde sosyalist ülkede yaşayan İ. Bilen’in ülkeye gitmesini, ülkede gelişmekte olan legal hareketin içinde yer almasını önerdiklerinde, bunu neden reddetmiştir?”⁽²⁶⁰⁾

Aydın Meriç’in bu sorusu, yanıtını da içinde taşımaktadır. Laz İsmail, Kızıl Ordu süngüleri yolu açtıktan sonra ülkeye bir “devrimci önder” olarak kitleleri yönetmek üzere dönme hayalleri içindedir. Gelişen sosyal mücadele içinde yer almak, bu hareketi politik olarak doğru bir rotaya sokmaya çalışmak için ülkede o hareketin içinde olmak gerekir. Ülkede verilen mücadelenin kahırlarına ve risklerine hazır olmak “yukarı”nın “endüstri şövalyeleri”nin tutumu olamaz.

Laz İsmail’in eşi Mara’nın yazdıklarından, Laz İsmail’in 1942’de ülkeye dönme hazırlıkları yaptığını öğreniyoruz. Hatta yeni beraber olmaya başladığı Mara’ya, onunla birlikte Türkiye’ye gelip gelmeyeceğini bile soruyor.⁽²⁶¹⁾ Mara, bunu sevinçle karşıladığını ifade ediyor, ancak anılarında Türkiye’ye dönüş meselesinden bir daha hiç söz etmiyor.

Hiç kuşku yok ki, “yukarı”da, Kızıl Ordu süngüleriyle ele geçirecekleri iktidarı bekleyenlerin konumu, esas olarak “yukarı”daki yetkililer tarafından eleştiri konusu olmalıydı. Sosyalist ülkelerin çözülüşü ve kapitalist restorasyon süreci, bu konunun aydınlığa kavuşması açısından önemli bir dönemeç noktası olmuştur. Sosyalist ülkelerde yaşanan yozlaşmanın en çarpıcı göstergesi, ikincil kategori kişiliklerin yıllar boyu kendi ülkelerinde sosyal ve politik mücadelelerle hiçbir bağ kurmadan, ülkelerinin sosyalist önderleri kabul edilerek bu ülkelerde yaşayabilmeleridir. Bu durumun sosyalist ülkeler yöneticileri tarafından sorgulanmak bir yana, desteklenmesidir. Ülke içindeki gerçek mücadele odaklarının destek görmemesi, tersine yok sayılması ve çoğu zaman engellenmeye çalışılması, bu durumun bir diğer yüzüdür. Bu tutum, 1960’larda son derece belirleyici sonuçlara yol açmıştır. Sosyalist ülkeler arasındaki birliğin zayıflaması, dünya devrimci hareketinin enternasyonal birliğini yitirmesi sonuçlarını doğurmuştur. 1960’larda, sosyal mücadelelerde dinamik ve devrimci atılımların birçoğu Sosyalist ülkeler tarafından formal olarak kabul edilen ve benimsenen politik güçler tarafından değil, alternatif politik odaklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kimi du-

⁽²⁶⁰⁾ TKP’mizi Yükseltelim, H. Erdal.

⁽²⁶¹⁾ Kanatlı Gençlik, Mara Kolarova Bilen, sf. 72, Çev. Cemal Kırıl, Tüstav Yayınları, Haziran 2003.

rumlarda, Sosyalist ülkeler, başarılı olmuş bu hareketlerle, iki kutuplu dünya sistemi dengeleri çerçevesinde ilişkiler geliştirmiştir.

Bu durumun ilginç örneklerinden birini Küba devrimci hareketi oluşturuyor. Küba Devrimi'nin önderi Fidel Castro, Sovyetler Birliği'nin mutlak denetiminde olan Küba Komünist Partisi ile ilişkileri hakkında şunları söylüyor.

"Komünist Parti'ye karşı önyargılarımla olmadığımı söyleyemem. Tersine, Komünist Parti'nin çok izole olduğunu ve onun saflarında devrimci planlarımı gerçekleştirmenin çok zor olacağını kavramıştım. Bu yüzden bir seçim yapmak zorundaydım; ya Komünist Parti'nin disiplinine tabi bir üye olmak ya da Küba koşullarında hareket edebilecek bir devrimci örgütlenme yaratmak."⁽²⁶²⁾

Skierka, Castro'nun bu sözlerini değerlendirirken, Castro'nun güvensizliğinin temelini Küba Komünist Partisi'nin 1940 ve 1944 arasındaki dönemde Batista hükümetine iki bakan vermesi olduğunu ifade ediyor. Küba Komünist Partisi'nin Batista'ya bakan vermesi çürümenin boyutlarını ortaya çıkarıyor.

TKP'nin En Eski Savaşçıları!

1968 ve 1969 yılında TKP Dış Büro'nun yayınladığı "Yeni Çağ" gazetesinde iki ayrı yazı yer alıyor. Bunlardan biri, Yakup Demir imzalı, Yakup Demir, Zeki Baştımar'ın takma ismidir. Yazının başlığı, "TKP En Eski Savaşçılarından Birini Kaybettik". Bu yazı, Saatçi Niko'nun yaşama gözlerini yumması üzerine yazılmış. Niko'nun 1929'a dek yer aldığı örgütlenmeler ve sergilediği pratikler anlatılıyor yazıda. Yazıda, Niko'nun çocukluğundan 1929'a dek olan yaşam öyküsü ve politik faaliyetleri ayrıntılı biçimde anlatıldıktan sonra, şunlar söyleniyor.

"1933 yılında N. Asimopulos yoldaş hükümetin baskısıyla memleket dışına çıkmak zorunda bırakıyor. Fakat onun savaşçı, devrimci iradesi yine kınılmıyor, Türkiye Komünist Partisinin haklı davası uğrunda mücadelesine ömrünün sonuna kadar devam ediyor.

Ölüm haberi kendisini yakından tanıyan herkese acılar getiren N. Asimopulos yoldaş, halkımızın, partimizin şerefli bir savaşçı evladı olarak, iyi bir insan, bir komünist olarak kalbimizde her zaman yaşayacaktır."⁽²⁶³⁾

⁽²⁶²⁾ Castro'nun "My Early Years" adlı kitabından aktaran Volker Skierka, Fidel Castro (Biyografi), sf. 53, çev. Ali Çakıroğlu, Hittik, Kasım 2007.

⁽²⁶³⁾ Yeni Çağ gazetesi, 1968 yılı özel sayfaları. Tüstav.org sitesinden alınmıştır.

Yazı, bu iki paragrafla bitiyor. Niko'nun 1929'dan sonra hangi devrimci pratik ve teori üretimini gerçekleştirdiğine dair hiçbir şey dile getirilmiyor. 1929'a dek olan faaliyetleri çok ayrıntılı biçimde aktarılan Saatçi Niko hakkında, "onun devrimci iradesi yine kırılmıyor" deniyor. Ancak bu iradenin hangi somut pratikler içinde sergilendiğine ait hiçbir bilgi verilmiyor. Çünkü böyle bir bilgi yok. Ortada ne "devrimci irade" var, ne de bunu yaşar kılan bir pratik. Bunların hepsi bir suç ortaklığını gizlemek için uydurulmuş efsaneler. 34 yıl boyunca ülkeye uğramayan, kendi tatlı canını kurtarmak için "devrimci irade" sahibi önderlere olmaz türlü çamurlar atan mücadele kaçağı bir grubun suç ortaklığı belgeleri.

Yeni Çağ'da yayınlanan 15.6.1969 tarihli bir TKP MK bildirisi de yine bir ölümü haber veriyor. Bildiride şunlar yazıyor.

"Bir yoldaşımızı kaybettik

Türkiye Komünist Partisi en eski üyelerinden birini daha kaybetti. Aleksandr Sinkiyeviç (Küçük Niko) yoldaş 15 Haziran 1969 günü hayata gözlerini yumdu.

Sinkiyeviç yoldaş çok genç yaşlarında Türkiye işçi hareketine katıldı, Türkiye Komünist Partisine girdi. Uzun zaman Türkiye Komünist Gençlik Birliği Merkez Komitesi üyesi olarak ağır illegal şartlar altında yılmadan çalıştı. Hayatının uzun yıllarını hapisanelerde, sürgünlerde geçirdi. Türkiye Komünist Partisinin IV. Kongresinde Merkez Komitesi üye adayı seçildi.

Sinkiyeviç yoldaş emekçi dâvasına, işçi sınıfının ideolojisi Marksizme-Leninizme, enternasyonalizme bağlı olgun bir yoldaştı; iyi yürekli bir insan, fedakâr bir komünistti. Onun temiz hâtırası savaş arkadaşlarının, dostlarının kalbinde daima yaşayacaktır."⁽²⁴⁴⁾

Hayatının uzun yıllarını hapisanelerde, sürgünlerde geçiren yoldaşlar hakkında yeterince bilgiye sahibiz. Hapisanelerin yollarının onlara 1933'te kapandığını biliyoruz. Sürgün de herhalde Sovyetler ülkesinde yaşadıkları 34-35 yıl oluyor. Sinkiyeviç'in eski eşi soruyordu, KUTV eğitimi gören biri neden tesviyecilik yapıyor? Yanıtı da verilmiş oluyor, sürgünde olduğu için. KUTV eğitimi, ülkedeki mücadeleyi yükseltme donanımının kazanılması için alınıyordu. Ancak bunun için de, ülkede mücadele içinde olmak gerekiyordu.

Bu pratiklerin sahibi unsurlar, yukarıda gördüğümüz sıfatlarla anılırken, aynı zaman dilimi içinde bütünüyle devrim davasına

⁽²⁴⁴⁾ Yeni Çağ gazetesi, 1969 yılı özel sayfaları. Tüstav.org sitesinden alınmıştır.

adanmış bir ömrün sahibi olan Dr. Hikmet'in "disiplin", "örgüt içi demokrasiye uymama" gibi gerekçelerle sosyalist ülkeler sınırından püskürtülmesi, yirminci yüzyıl sosyalizm deneyimlerinin niteliklerini kavramamıza olanak sağlayan bir çerçeve sunuyor. Dr. Hikmet, sosyalist ülkeler sınırlarından kapitalist ülkelere püskürtüldüğü sırada, ülkede faşist bir cunta kanlı bir diktatörlük kurmuştu. Dr. Hikmet, dönemin burjuva yayın organları tarafından "yılanın başı" olarak sunuluyor ve faşist diktatörlüğün temel hedeflerinden bir devrimci önder olarak aranıyordu. Bu temel nitelikler bile, sosyalist ülkeler sınırlarının bir devrimciye açılması için yeterli değildir? Yeterli olmalıdır, ancak eğer söz konusu ülkelerde, gerçekten taşıdıkları isme uygun bir toplum kurulabilmiş ise ve dünya devrim sürecinin gelişmesi, bu toplumların temel hedefi olarak içselleşmiş ise...

Münire Hanım Aktif Bir Milîtana Dönüşüyor

1929 tutuklamasının Dr. Hikmet'in ailesi üzerinde de önemli etkiler yarattığını görüyoruz. Dr. Hikmet'in annesi Münire ve üvey ağabeyi Şerafettin'in TKP içinde aktif militanlar olarak çalışmaya başlamaları bu sürece denk düşüyor. Bu durumun işaretlerini Baytar Cevdet'in, Hasan Ali Ediz'e Temmuz 1930'da yazdığı bir mektupta buluyoruz. Baytar Cevdet, Münire Hanımın sergilediği tutumlar konusunda şunları söylüyor.

"Açıktır ki, oğlunun mahkûmîyetinden beri bu kadın aktif bir militan gibi davranmış ve bize büyük hizmetler sağlamıştır. Ancak onu diğer komünist mahkûmların ailelerinden ayrı tutmak ve ayrıcalıklı bir davranış göstermek için bunu yeterli bir neden olarak görmüyorum"⁽²⁴⁵⁾

Baytar Cevdet mektubunda, Dr. Hikmet'in annesinin diğer komünist mahkûm ailelerinden ayrıcalığı olan "aktif bir militan gibi davranma" özelliğini kendisi teslim ediyor. Ancak bunu, Münire Hanımın Elazığ'a gidiş sürecinde destek sağlamak için yeterli bir neden olarak görmüyor. Oysa Elazığ ve Diyarbakır zindanlarında, iletişimsizlik ve iç mücadeleler nedeniyle aylar boyu açlık çeken komünist militanların durumu kitabın ekler bölümündeki hapishane mektuplarında ayrıntılarıyla yer alıyor. Dr. Hikmet'in annesinin

⁽²⁴⁵⁾ 1929 TKP Davası, sf. 150.

Elazığ'a gitme isteğinde kuşkusuz bir ananın evladına duyduğu özlem önemli rol oynamıştır, ancak bu isteği sadece bununla açıklamaya çalışmak ve bir ayrıcalık olarak kabul etmek, Baytar Cevdet'in kavrayış biçimindeki sakatlığı gösteriyor. Çünkü başka hiç kimse "aktif bir militan gibi davranma" özelliğine sahip olmadığı için, 1929 davası tutuklularıyla Partinin bağı aylarca kurulamıyor. Bu nedenle, hapishane yaşamında baş gösteren olumsuzluklar Parti tarafından aylarca öğrenilemiyor. Baytar Cevdet mektubunda, Partiye ait bir baskı makinesinin de Dr. Hikmet'in annesi tarafından gizlenmekte olduğunu bildiriyor ve Partiye sağladığı hizmetlerden söz ediyor. Partiden ekonomik destek görmediği için kendi kişisel eşyalarını satarak Elazığ'a giden Münire Hanım, Parti için çalışmayı sürdürüyor. Saatçi Niko, raporunda Dr. Hikmet'in annesinin bir arama sonucu yakalanıp tutuklandığını yazıyor. Dr. Hikmet'in annesinin üzerinden illegal bildiriler, mektuplar ve bazı kitapların çıktığını söylüyor.⁽²⁶⁶⁾ Bu bilgiler Dr. Hikmet'in annesinin bir Parti militanı gibi çalıştığını gösteriyor. Münire hanımın hapishaneden yazdığı bir mektup, bir Parti raporu niteliğini taşıyor ve sıradan bir tutuklu annesinden çok farklı bir politik kişiliğe işaret ediyor. Ancak Niko, annesinin tutuklanması üzerine Dr. Hikmet'in söylediğini iddia ettiği bir sözü bile raporunda eleştiri konusu etmekten geri kalmıyor.

"Annesinin tevkifine gelince, bunu duyduğunda, şöyle dedi: "Oldukça çalıştı, bir istirahati hak etti." Ve gerçekten de bir yıllık bir istihattan sonra, kadın beraat etti."⁽²⁶⁷⁾

Münire Hanımın tutuklanmasını ve bir yıl hapis yatmasını bile diline dolayabilen, Saatçi Niko, hapishane yaşamları boyunca, neden sadece Dr. Hikmet'in annesinin "Sibirya" olarak adlandırdıkları Elazığ'a kadar gelip, tutuklu komünistler için bir şeyler yapma çabası içine girdiğini düşünseydi, "komünist moral" konusunda da bir şeyler öğrenme şansına da sahip olurdu. Ya da kendisi hapishane çıkışı bir daha dönmek üzere ülkeyi terk ederken, Münire Hanımın bir yıl kaldığı Elazığ zindanından çıkışının ardından diğer oğlu Şerafettin ile birlikte Parti faaliyetleri nedeniyle yakalanıp, dört yıl hapis cezasına çarptırılmasının nedeni üzerine düşünmeye başlardı, çünkü Münire Hanımın "komünist moral"i gerçek anlamda yüksekti.

⁽²⁶⁶⁾ age, sf. 266.

⁽²⁶⁷⁾ age, sf. 266.

Sosyalist mücadeleye canıyla, dişiyle, tırnağıyla, evlatlarıyla birlikte hiçbir karşılık beklemeden girmiş bir emekçi idi Münire Hanım. Bu gerçeklik, dönemin Milliyet gazetesine şu biçimde yansımıştı.

"1 Mayıs bildirileri, İstanbul'da yeni tutuklamalara yol açmıştır. Bu olay dolayısıyla 7 ve 9 Mayıs 1933 tarihli Milliyet'lerde ('Komünistlerin İçyüzü' ve 'Komünistlerin Dimağı') her iki keresinde de resmi basılan Dr. Şefik Hüsnü suçlanmaktadır:

"Dr, Şefik Hüsnü tekrar fesat ve tahrik sahnesinde göründü. Üçüncü Enternasyonal'den binlerce lira alıyor, birer ikişer liraya tutulan Çingenelerle beyanname dağıtılıyor. ... 1 Mayısta amelenin mütekâsif bulunduğu yerlerde komünistlik tahrikâtı yapmak maksadıyla beyannameler dağıtan 13 kişi dün adliyyeye verilmişlerdir." Haber yorumda bundan sonra, tutuklananların kimlikleri açıklanıyor. Elazığ hapishanesindeki Dr. Hikmet'in (üvey⁽²⁶⁸⁾) annesi Münire hanım ve (üvey) kardeşi Şerafettin, tütün işçisi altı çingene (Halil, Kadri, Ramazan, Mehmet, Hüseyin, Yaşar) ve beş diğer sanık (İsmail Hakkı, Ali Nadir, Abdürrahman Kadir, Hüseyin, İzzet).⁽²⁶⁹⁾

"Yıl sonuna doğru Mayıs sanıklarının davası bitmiş; İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, İsmail Hakkı, Marangoz Ali, Halil, Hüseyin ve Kadri'yi 3'er yıl 4'er ay; Marangoz Mehmet, Hasan Ramazan, Şerafettin ve Münire'yi ise 4'er yıl hapse mahkûm etmiştir. Mehmet, Yaşar ve İzzettin beraat etmişlerdir. Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Affı, Komünistlik mahkûmlarının aldıkları cezaların üçer yılını kapsadığı için, geri kalan 4'er ayı da fazlasıyla yatmış olan birinci kategori hükümlüler salıverilmiştir."⁽²⁷⁰⁾

Dr. Hikmet, uzun yıllar sonra, bir yazısında, Tanık Bin Ziyad'ın Cebelitarık boğazına ismini nasıl verdiğini anlattıktan sonra, devrim kavgasına girerken tüm gemilerin yakılması gerektiğini belirtir. Dr. Hikmet bunu yıllar önce, tüm aile fertleriyle birlikte başarmıştır. Dr. Hikmet kendisinden yaşça daha büyük olan ağabeyi Şerafettin'i de, annesi Münire Hanımı da Parti faaliyetleri içine çekmiştir. Uzun yıllar birlikte yaşadıkları tütün işçisi teyzesi Seher Hanımın da komünist olduğunu, Dr. Hikmet'in devrimci mücadelesiyle bütünleşmiş olduğunu, Seher Hanımı tanımış olan Suat Şükrü Kundakçı söyleşimizde dile getirmiştir.

⁽²⁶⁸⁾ Münire Hanım Dr. Hikmet'in üvey annesi değil, öz annesidir.

⁽²⁶⁹⁾ Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, Mete Tunçay, sf. 103.

⁽²⁷⁰⁾ age, sf. 104.

Dr. Hikmet sözünü ettiğimiz yazısında burjuva sosyalizmini “küçülmüşlerin kolay rütbesi” olarak tanımlar. Devrimci proleter sosyalizmin taşıyıcısı olan “bir ülkenin temel direklerinin de sınıflı toplumlarda kolay yetişmediğini” özellikle belirtir. Dr. Hikmet “bir ülkenin temel direği olmayı” başarabildiği için, onu en iyi tanıyan yakın çevresini boylu boyunca mücadeleye içine çekebilmiştir. Bu yüzden Münire Hanım, “doktor oğlunun” yıllardır süren işkence ve mahpusluklarına ağıtlar yakmak yerine siyasal pratiğe girip, oğluyla omuz omuza Elazığ zindanından, Partiye tutuklu militanların teorik ve pratik gelişimi hakkında rapor yazmaktadır.⁽²⁷¹⁾ Hapishaneden çıktıktan sonra, siyasal pratikte yerini alan Münire Hanım, Partinin aktif bir militanı olarak 1 Mayıs nedeniyle TKP’nin düzenlediği kampanya çerçevesinde gerçekleştirilen bir eylemde yakalanarak, tekrar hapishaneye konmuştur.

Dr. Hikmet’in yazdığı gibi, “Burjuva sosyalizmi küçülmüşlerin kolay rütbesidir.” Küçülmüşler, Diyarbakır zindanında küçülmeyi sürdürmüş, yoldaşlarını aç bırakan Komünistler gibi yeni kategoriler yaratarak yaşam çizgilerinde ilerlemişlerdir. Hapishanede yoldaşlarını aç bırakanlar, “yukarı”daki kariyerlerine dayanarak, bu kez, anlaşmazlığa düştükleri yoldaşlarını sosyalist ülkelerden emperyalist ülkelere beş parasız, işsiz ve güvenliksiz biçimde sürmekten geri kalmazlar. Bunun örneklerini de TKP Yurtdışı Bürosu’nda 1965 yılında baş gösteren bunalım ve tasfiyeler sürecinde adım adım izleme olanağı bulunuyor. Yani tıpkı Dr. Hikmet’in düşünce ve davranışlarındaki süreklilik gibi, “yukarı”nın büyük “önder”lerinin düşünce ve davranışları da tutarlı bir sürekliliğe sahiptir.

Münire Hanımın ilerleyen yıllarda partiye nasıl bir ilişkiye sahip olduğunu bilmiyoruz. Dr. Hikmet’e sunduğu destek ise yaşamının sonuna dek devam ediyor. Dr. Hikmet ve Fatma Nudiye’nin Donanma Davası nedeniyle tutuklanmalarının ardından, olaydan habersiz “Kıvılcım Kütüphanesi”ne gelen Kerim Korcan şunları anlatıyor.

“25 Nisan’ın bomba gibi bir haberle yüklü olduğunu, ürpertiyle sırtımı üşüteceğini nereden bilebilirdim? O gün KIVILCIM KÜTÜPHANESİ’ne ne zamandır süregelen ziyaretlerimden birine niyetlenmiştim. Orada sevdiğim yüzler görecekti, biriken kitap borçlarımızı ödeyecektim. Şu var ki karşılaştığım manzara çarptı, şaşırttı beni. Kafamda baykuşlar ötüyordu şimdi. Dr. Hikmet, Fatma Yalçı yok-

⁽²⁷¹⁾ Münire Hanımın bu mektubunu ekler arasında veriyoruz.

tular orada, üstelik Münire annenin yüzü de alabildiğine karmakarışık, insana kötü şeyler düşündürüyordu. Müşterilerin gitmesini bekledim bir kenarda. Sonra bana döndü, Doktor'un annesi. Sesi titrek, çabuk çabuk konuştu: "Hemen git buradan Selman, Doktor-la Fatma'yı bu gece aldılar, sen bari başını belaya sokma!" Hemen çıktım uzaklaştım oradan."⁽²⁷²⁾

Münire Hanım, Dr. Hikmet ve Fatma Nudiye'nin gözüaltına alınması üzerine Kiviicim Kütüphanesi'ni açık tutarak, gelen kitap okurlarına hizmet verirken, Kerim Korcan'a dikkatli olması için uyarıda bulunuyor. Münire Hanımın sükuneti, o dönemde neredeyse 15 yıla yaklaşan mücadele birikiminin sonucudur. Münire Hanım her defasında olduğu gibi, Kırşehir günlerinde de Dr. Hikmet'i yalnız bırakmıyor. Dr. Hikmet'in ardından Kırşehir'e geliyor, onun gereksinimlerini gidermesine yardım ediyor.

Dr. Hikmet, kendi kaleminden çıkan otobiyografi denemesinde, Vatan Partisi tutuklamasının ardından, 1962 yılında Münire hanımın yaşama gözlerini yumduğunu bildiriyor.

Bu yürekli ve fedakar Makedonyalı kadının, Türkiye sosyalist hareketinin en önemli düşünce ve eylem adamının yetişmesinde son derece önemli bir rolü vardır. Tüm yaşamı boyunca oğlunun düşünce ve eylemlerine ortak olmuş, onun en yakın yoldaşı konumuna gelmiş bu kadına Türkiye sosyalist hareketinin de vefa borcu bulunmaktadır. Münire Hanımın aktif desteği olmasaydı, Dr. Hikmet'in teorî ve pratik planlarında geliştirdiği perspektiflerin en azından bir kısmı olmayacaktı. Dr. Hikmet'in o yıllardaki mücadele süreçlerinde en dikkat çekici nokta, annesi ve teyzesinin ona sundukları güçlü destektir. Ağır çalışma koşullarına sahip olan bu iki emekçi kadın, her tutukluluk döneminde moral ve maddi destekleriyle Dr. Hikmet'in direnişine güç katmıştır.

Kemalist Zindanlardan Bir Feryat

Elazığ günlerinde, can yoldaşı annesini de duvarlar arasına kapatıran Dr. Hikmet, önemli bir olay yaşar. Bu olay, hapishanede Dr. Hikmet'e dönük fiziksel bir saldırıdır. Bu saldırıyı muhtemelen Dr. Hikmet'ten dinlemiş olan Nazım Hikmet, "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda, yaşananları anlatmıştır.

⁽²⁷²⁾ Ateşten Köprü, Kerim Korcan, sf. 78, Bibliotek Yayınları, Temmuz 1988.

*"Ve galiba üçüncü girişinde İstanbul Hapishanesi'ne
Aynı rahatlıkla yattı açlık grevine
Arkadaşlarla beraber.
Ve tayınları yastık yaptılar
Ayaklarında pranga
Ve ıslak çimentoya uzandılar yarı çıplak.
Ve Şark'ta
Akrepleri, toprak koğuşları, karpuzlarıyla ünlü hapishanede
Halil'in üstüne uşaklarını saldırdı Kürt beyleri
Ve beline inen odunla devrilmeden önce Halil
Aynı rahatlıkla yadı üçünün kafasını"⁽²⁷³⁾*

Dr. Hikmet'in Elazığ hapishanesinde uğradığı saldırıya ilişkin bir mektup, o dönemde TKP Merkez Yayın Organı olarak çıkmaya başlayan İnkılap Yolu gazetesinin Temmuz-Ağustos 1930 tarihli nüshasında yayınlanır. "Kemalist Zindanlarından Bir Feryat - Kürt Derebeyleri Hapiste Bile Ağalık Davasında" başlığıyla yayınlanan mektupta, genel olarak, Kürdistan'ın sosyo-ekonomik yapısı ve sınıf ilişkileri anlatılmaya çalışılır. Hapishanenin olumsuz koşullarının da betimlendiği mektupta, özellikle hapishanede yatmakta olan ağalarla hapishane idaresinin rüşvet aracılığıyla gerçekleşen işbirliği detaylarıyla anlatılıyor. Mektupta, komünistlerin karşı karşıya kaldığı tehditlere dikkat çekiliyor.

"Aziz yoldaşlar.

Zindan idaresinin bizi canımızdan bezdiren, keyfi ve barbarca muameleleri yetmiyormuş gibi, geçen gün de Kemalist burjuvazinin mümessilleriyle el ele hareket eden kürt ağalarının vahşiyane bir tecavüzlerine maruz kaldık. Hiç yoktan bir vesile icat ederek iradeden mahrum bendelerini üzerimize saldırdılar. Çocuk denecek arkadaşlarımızdan her birinin üzerine 7-8 kişi birden atılıyordu. Neticede birimizin kolu, birimizin bacağı kırıldı; bir yoldaşımızın da gözü patladı. Bu alçakça tecavüz resmi memurların gözleri önünde cereyan etti. Bizi maddeten imha için aralarında anlaşılmış oldukları belliydi. (...)

İşte diyalektik hayatın zaruri tecellileleri, bu muthlekelerin faci-alara dönmek istidadında görünüyor. Burası gaya kuyusunun alası... Kör bir tuzak: Vak'anın zabıt varakaları gideli on gün oldu ha-

⁽²⁷³⁾ Memleketimden İnsan Manzaraları'ndan aktaran Emin Karaca, Nazım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih, sf. 27.

la el'an cevap yok. Şimdiye kadar bir tek istidanın numerasını -yani hakikaten mercilne gönderildiğini- öğrenemedik. Bu seralt dâhl-
linde -bizzat bazı illegal tertibat almazsak- ölümümüzden bile kimse-
nin haberi olmayacak. (...)

Bu muhitte, tamam kırk para için -ne fazla ne eksik bir dilim peynir için, bir kürek toprak için adam öldürülür. Bizim bir guruşu-
muz ve bir dilim peynirimiz bulunabiliyor yani tehlikedeyiz. (...)

Şimdilik bunlar malumunuz olmak üzere sözü kesiyoruz. Se-
lam, kızıl kardeş selamları.⁽²⁷⁴⁾

Dr. Hikmet'e düzenlenen saldırı, muhtemelen bu mektupta an-
latılan saldırıdır. 1929 tutuklaması ile ilgili raporlarda da benzer ifa-
delerle bu saldırı anlatılıyor. Saldırının, Dr. Hikmet'in idareye çağrıl-
ması üzerine, idareye gitmek için çıktığı koridorda başladığı ve son-
ra diğer tutukluların Dr. Hikmet'e yardım etmek için harekete geç-
tiği raporda anlatılıyor. Kerim Korcan da, Dr. Hikmet'e düzenlenen
saldırı olayını "Harbiye Kazanı" adlı kitabında anlatmıştır. Kerim
Korcan, olayı hem Elazığ'da Dr. Hikmet'le birlikte hapis yatan tütün
işçisi Abbas'tan, hem de Dr. Hikmet'ten dinlediğini söylemektedir.

"Önce tütün işçisi Abbas'tan, sonra da Dr. Hikmet'in kendisin-
den dinlemiştik. Elazığ Mahpushanesini, mezar yapmak istemişler-
di ona. Evet, böyle tuzaklar, daha nice nice arkadaşlara kurulmak
istenmiştir değişik yörelerde. Ama Hikmet Bey'in ki bir başkaydı,
feci şekilde acıydı, kanlıydı. Bilir misiniz bazen sisli, namussuz bir
hava basar mahpushaneleri; bela aç kurt gibi vahşi gözlerini pat-
latarak dolaşır koğuş koğuş, dolaşır meydan meydan. Yasalar, yö-
netmelikler tozlu raflarda uslu uslu uyurken, uyutulurken sinsi bir
emir duyulur -vereni belli değil- alttan alttan. Uzaktan mahkûmla-
rın tüylerini diken diken ederken can alacak bıçak gibi şöyle sözler
duyulur: "Vurun devlet, millet hainidir. Vurun, koman, katli vacip-
tir. Vurun emir yüksek yerden gelmiştir!

Bu sözler sinsi, öldüren zehirli bir gaz gibi yayılırken biri gelip
demiştir telaş içinde: 'Doktor, Doktor, seni acele Müdür Bey çağır-
rır!' Biri hasta mıdır, ne oldu? Hikmet Bey kalkmıştır yerinden. Ne
olup, ne bittiğini bilmemektedir, bir şeyden kuşkulananmamıştır. As-
lında her şeyin belirsiz olduğu bu yerde, şüphe de anlamını yitir-
miş, gereksiz bir duygudur zaten.

Kanlı gözleri kinle kızarmış; satılık, aşağılık Kuduz Kadir derler
biri dolaşır o anda oralarda, belki bir yerlerde kulağı burulmuş.

⁽²⁷⁴⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 219-220-221.

Baksanız ölü eti yiyen sırtlandan ayıramazsınız. Nerden eline geçirip, arkasında özenle sakladığı bir kütükle tam Doktor müdüriyete çıkmak için kuzuluk kapısına eğilirken aniden kaldırıp kütüğünü beline indirir sırtlan. Sendeler, düşer Doktor. Belki de başını parçalamayı kurmuştur saldırgan? Vay vay vay, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın zaman zaman baktığı o sessiz, içinden pazarlıklı hasta bu mudur? Kırılır mı ulan bu yüce fikirli eylem adamına?

Belki bu alçakça bir saldıridir, kanlı bir pusudur, kallesçe yol kesmedir, belki de bir fısıltıdan, yüreklendirmeden güç-kuvvet almıştır kanlı pusucu... Yüzlü yüzlü haykırmıştır: "Allah devletimizi, milletimizi payidar etsin, bismillah, yaptığıma pişman değilim" demiştir. Aradan çok geçmeden yetişmiştir içerden Doktor'un arkadaşları, bu ani parlamaya. Kuduz köpeği sille, tokat, tekme, kıyasıya dövmüşlerdir. Bir kişi bile arka çıkmamıştır o namussuza. Haykırmıştır Doktor'un arkadaşları, yaralı revire kaldırılırken: "Nasıl kıydın ulan böyle bir halk savaşçısına!"⁽²⁷⁵⁾

Saatçi Niko da, raporunda saldırıyı anlatıyor.

"Bir başka gün, kapıların kapalı olduğu öğle saatlerinde, Hikmet yoldaş tüm bu planlar hakkında müdürle görüşme yapıp hücremize dönerken ve bizim kapımız da kapalıyken, beylerin bahçede gizlenmiş adamları küfür etmeye ve Hikmet yoldaşı taşlarla kovalamaya başladılar."⁽²⁷⁶⁾

Kimi farklılıklara rağmen, saldırının Dr. Hikmet'e yönelik düzenlendiği tüm anlatımlarda ortak noktadır. Elazığ günleri Dr. Hikmet için deneyim yüklüdür, genç önder çok yönlü saldırılar ortasındadır. Devrimci irade ve bilinciyle, tüm saldırılara karşı dik duruşu daha da güçlenmektedir. Türkiye Marksizminin teorik ve pratik bütünlüğü en zorlu koşullarda doğmaktadır. Dr. Hikmet bu güç koşullar altında direnişini sürdürürken, yaratıcı çalışmalarını bir an olsun bırakmadığını "Kim Suçlamış"da dile getirir.

"Benim, Marksizm-Leninizm'i "Aifabeden başlayıp cebr'i alasına dek" etüd etmem; hem 6 nüsha yazılı beş on kitabı Türkçeye kazandırmam; ayrıca beş on kitapla da Türkiye'nin orijinal ilişkilerini işlemem; derslerden başka "Zindan" adlı Hapisane gazetesinde çocuklara eksersiz yaptırmam... nice "Partili" erbab kişileri çileden çıkarmıştı."⁽²⁷⁷⁾

⁽²⁷⁵⁾ Harbiye Kazanı, Kerim Korcan, sf. 58,

⁽²⁷⁶⁾ 1929 TKP Davası, sf. 255.

⁽²⁷⁷⁾ Günlük Anılar, sf. 335-336.

Bu dönemde partinin illegal yayın organı olan "Kızıl İstanbul" gazetesinin Ocak 1933 tarihli nüshasında Dr. Hikmet'e ait "İşkence" şiiri H... imzasıyla yayınlanır. Dr. Hikmet, 40'lı yıllarda bu şiirini bir müzik çalışması yaparak marşa dönüştürecektir. Bu marşın Kerim Korcan tarafından seslendirilmiş hali arşivimizde kayıtlıdır. Yıllardır en ağır işkencelere göğüs geren bir devrimcinin çığlığıdır bu dizeler. Devrimcilerin dayanabilecekleri en büyük güç kaynağı olan yoldaşlaşma çığlığıdır...

"İşkence"

*Yoldaş vuruyorlar Yoldaş,
Gel de yarımı sar Yoldaş.
Yoldaş bağrım al kan oldu.
Hıncım kızıl bir volkan oldu.*

*Kolu bağlı kızıl gence
Yapıyorlarken işkence.
Kuduzlaşmış bir sürü it.
Kesilmişler babayiğit.*

*Sopa, Cımbız, Kan, Tırnak, Et,
Bu onlarca medeniyet,
Mani vaadi patronluğun,
Demokrasi nerde kanun.*

*Soygun yüzünden her yuva,
Zaten zindan be burjuva.
Değil tıkmak taş zindana,
Assan bizden bin yuh sana⁽²⁷⁸⁾*

Elazığ zindanı kızıl bir üniversiteye dönüşmüştü, ama ağır bedeller ödenerek. Kerim Korcan bu sürece dair ilginç bir bilgi veriyor.

"Yaaa sonra, gaz lambalarında okuyup yazarak, arkadaşlarına dersler vererek, kanlı pusucularla boğuşarak, Elazığ Mahpushane'sinden çıktı Dr. Hikmet Bey. Şu var ki, İstanbul'da yeniden Partli görevine başlayınca, çok önemli bir kaybının farkına varmıştır. Bir

⁽²⁷⁸⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 335.

gece, karanlık sokaklarda beş adım önünden giden arkadaşını gözden kaybetmesin mi? Ve anlamıştır ki o andan sonra, kesinlikle gözlüksüz yapamaz, fersiz mum ışıkları, şimdi hükmünü göstermektedir. Bunu, bir gözlük edinerek yenme yolunu bulmuş, ancak, beline yediği kaziğin ağırlarını ölünceye kadar çekmiş, lumbago'dan kurtulamamıştır. Zaman zaman anlatırdı bunu bizlere, ama, bilinmeli ki, kesinlikle şikayetçi olmamıştır, -düşman adama rahmet okutmaz- onun bu cezasını da bitirip, İstanbul'da yeniden boy gösterişi, özellikle legal yayın alanında Partiye hız kazandıracaktır.⁽²⁷⁹⁾

Dr. Hikmet'in Elazığ hapishanesinde başlayan göz sağlığıyla ilgili sorunlara Nazım "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda değinir.

*"Çıkardı gözlüklerini Halil,
ğıplak iki çocuk gibi kaldı gözleri:
tertemizdiler
bir parça kederle gülümsüyor
ve üşüyordular.
yumdu gözlerini Halil
kırmızı, yeşil halkalar döndü kapakların karanlığında
ve sonra durgunluk simsiyah geldi.
Açtı derhal gözlerini Halil,
gözlüklerini telaşla taktı,
gözleri kavanozda iki balık gibi ürkmüştüler.
Baktı:
gitgide daha sıcak, gitgide daha net,
tekrar ışıkla ve renkle geldi eşyada ve insanlarda
hareket.
Sordu Süleyman:
"-Nen var Halil?"
"-Bir şeyim yok.
karanlık meselesi."
"-Anlamadım."
"-Karanlık kötü şey Süleyman.
yalnız karanlığı görmek
karanlıktan başka şey görmemek kötü."
Süleyman güldü:
"-Kör olmak desene şuna.
Bence de sakatlığın en müthişi bu."
Fuat karıştı söze:
"-Kolsuz, ayaksız kalmak, kör olmaktan iyidir."*

⁽²⁷⁹⁾ Harbiye Kazanı, sf. 59.

Halil birden bire bir şey hatırlamış gibi Fuat'a sordu:

"-Kavgan gözlerini istese vermez misin?"

"-Hiç düşünmemiştim.

Mutlak lcap ederse ama, onu da veririz.

Bunu şimdi niye sordun?"

Süleyman kuşkuyla baktı Halil'e

"Yine gözlerin mi yoruldu?"

"-Hayır.

(Fuat'a döndü Halil)

Senden iki yaş gençtim, Fuat bu işe girdiğim zaman.

En olmaz şeyi düşünen

en ağır fedakarlığa hazır,

dehşetli merhametli

müthiş merhametsiz

ve lirizme düşman

ve bir hayli romantik

kusurları ve meziyetleriyle velhasıl

delikanlı bir münevverdik.

Sen anlamazsın,

Şükür ki amelesin,

Süleyman anlar.

Halkın kokusunu ilk aldığı

kitleye ilk geldiği zaman

bir tuhaf tezadadır münevver delikanlılar

bir yandan topyekün inkar eder fert olarak kendini.

Yine kendi kendiyile uğraşır öbür yandan.

Ben de kendi kendime sordum:

-Her şeyini vermeye hazır mısın Halil?

-Evet.

-Gözlerini?

-Evet.

kör olduktan sonra da söylerim, yazarlar,

kör olduktan sonra da dövüşmek kabil."

Fuat güldü:

"-Doğru düşünmüşsün" dedi

"ama bu durup dururken şeytanın bile gelmez aklına."

"Münevverin aklına gelir."

Fuat sordu:

"-O zaman da gözlüklü müydün?"⁽²⁸⁰⁾ (...)

⁽²⁸⁰⁾ Nazım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih, sf. 31-32.

40'ların başında Dr. Hikmet'le birlikte hapis yatan Kemal Tahir de Dr. Hikmet'in çektiği lumbago ağrılarından söz ediyor. Böylece bunun nedeninin Elazığ'da uğradığı saldırı olduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz. Ancak 1929 tutuklaması ve ardından gelen hapishane sürecine Dr. Hikmet açısından bir bütün olarak baktığımızda, Hallac-ı Mansur'un ölümsüz sözlerini anımsıyoruz:

*"Bizi düşmanın attığı taş değil
Dostun attığı gül yaralar..."*

Yaratıcı Marksizm Vahası

"Birlik, insanla madde (doğa-maddi üretim güçleri) arasındaki çelişkilerin diyalektik gelişmesinden doğar. Ekonomide birleştirici merkez noktası, değer ya da emekçi ile sanayideki üretim güçleri arasındaki ilişkidir. Değer teorisini yadsıyanlar kaba ve bayağı bir materyalizme sürüklenirler. Böyleseleri, makineleri, bunları kullanan insanları bir yana iterek, değişmez ve teknik sermaye olarak, değer üreticisi diye ileri sürerler."⁽²⁴¹⁾

Antonio Gramsci

Dr. Hikmet, henüz 30'lu yaşlara adım attığı Elazığ günlerinde "alfabesinden cebri alasına" dek klasik Marksist-Leninist teoriyi etüd eder. Çok verimli olduğu bu dönemde, dizginlenemez bir teori ve pratik heyecanı ve coşkusuyla doludur. Paradoksal biçimde, Kemalist iktidarın etkisiz hale getirmek için ülkenin ücra bir köşesine sürüp, yaş ve taş duvarlar arasına kapattığı akıncı genç, ülkenin gerçekliğinin farklı bir yüzüyle yine bu duvarların arasında karşı karşıya gelmiştir. Ege dağlarındaki Kuvayı Milliye günlerinden "Dağ Türkmenlerinin sıcak ana yürekliliklerini" tanıyan Dr. Hikmet, Elazığ zindanında ülkenin başka dağlarının başka insanlarının "sıcak yüreklilikleri"yle yüz yüze gelir. Vakit geçirmez. Onların elbiselerini giyer. Tutkulu merakı, art arda sorularından hemen belli olmaktadır. Kim bilir belki de, medeniyet ve barbarlık kavramlarının derinliğine kavranması için tüm yaşamına yayılan zorlu çalışmalar ilhamını bu başka insanların özgül gerçekliğinden almıştır. Başka insanların içinde yaşadığı sosyal yapıyı "feodalo-klan" olarak ta-

⁽²⁴¹⁾ Hapishane Defterleri, Antonio Gramsci, sf. 108, çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, Mart 2007.

nımlarken, belki de Dr. Hikmet, yeni bir tarih kavrayışının eskizlerini yapıyordu. Henüz "klan" kavramının komün gerçekliğini tahrif etmek amacıyla önyargılı burjuva tarih anlayışları tarafından ortaya sürüldüğü uyarısını yapmadan, bu kavram çerçevesinde araştırmasını yapmaktadır. Ancak kesin olan şu ki, bu konuyu gündeme almasında, taş duvarlar arasında karşılaştığı Kürt halk gerçekliği esaslı bir rol oynamıştır.

Elazığ Hapishanesinde...

Neden?

Bu soruya başka birinin, duvarlar arasına kapatılmış başka bir devrimci önder hakkındaki saptamasıyla yanıt verelim.

"Paradoksal olarak Hapishane Defterleri'nin işçi hareketi içindeki siyasal ve entelektüel gerileme döneminde otantik Marksizmin bir vahası haline gelmesine katkıda bulunan, belki de Gramsci'nin 1926'dan 1935'e kadar hapishane koşullarında yaşamasıydı."⁽²⁰²⁾

İtalyan devrimci önder Gramsci de erken büyüyen bir çocuktur. Gramsci'nin kardeşi Gennaro o günleri anlatıyor.

"Tam bir fakirlik içindeydik. Annem korkunç enerji sahibi, inatçı bir kadındı; katı talihine karşı savaşmaya kararlıydı. Kendisinin yorulmak bilmemesine karşın yedi çocuk yedi çocuktur; ve Marcias topraklarının satışından aldığımız parayı kullanıp bitirdikçe yaşamak daha da zorlaşıyordu. İnanılmaz tasarruflar yapıyorduk. Grazietta, Emma ve benim mumlardan akan yağ nasıl topladığımızı, tekrar kullanmak için ve gece olunca Nino (Gramsci)'nin okuması için nasıl gene mum yaptığımızı anımsıyorum."⁽²⁰³⁾

Gramsci de çok zorlu çocukluk yılları geçirmişti. Gramsci, Torino işçi ayaklanması sırasında parti yöneticilerinin neredeyse tümünün tutuklanmasıyla dağılan siyasal örgütlenmenin başına geçen yeni grup içinde yerini almıştı. "Torino işçi hareketini yönlendirme görevi, artık savaş alanı ilan edilmiş bir şehirde askerin hoşuna gitmeyen her şey askeri mahkeme konusu olduğundan, ad hoc komitelere kalmıştı. Gramsci bu komitedeki on iki kişiden biriydi. İlk kez Torino sosyalist hareketinin önderlerinden biri oluyordu, yirmi altı yaşındaydı."⁽²⁰⁴⁾

⁽²⁰²⁾ Dünyayı Değiştirmek Üzerine, Michael Löwy, sf. 149, Çev. Yavuz Alogan, Ayrintı Yayınları, 1999

⁽²⁰³⁾ A. Gramsci, Bir Devrimcinin Yaşamı, G. Fiori, sf. 16, Çev. Kudret Emiroğlu, V Yayınları, 1984.

⁽²⁰⁴⁾ A. Gramsci, Bir Devrimcinin Yaşamı, G. Fiori, sf. 98

Koşullar çok farklıydı kuşkusuz. Türkiye’de, Torino işçi ayaklanması çapında bir sınıfsal ayaklanma olmamıştı. TKP işçi sınıfı içinde sağlam ve güçlü örgütlenmeler gerçekleştirememişti. Ama giderek sıkışan ekonomik ve siyasal koşullar TKP üzerindeki devlet şiddetinin yükselmesini beraberinde getirmişti. Bu nedenle, Dr. Hikmet de henüz 23 yaşında, bir askerî mahkeme olan İstiklal Mahkemesi’nin şiddetini tanımış, 26 yaşında, TKP’nin ülke faaliyetlerindeki en üst organının yöneticisi konumuna gelmişti.

Dr. Hikmet, 1925’te genç bir Tıbbiye öğrencisi olarak girdiği zindandan 1926’da kararlı bir devrimci olarak çıkarken, İtalyan Sosyalist Partisi önderlerinden Antonio Gramsci, halk oyuyla girmiş olduğu parlamentodadır. “8 Kasım 1926’da, Partisi’nin yasaklanışının ertesi günü Gramsci, milletvekilliği dokunulmazlığı hiçe sayılarak tutuklanıp Ustica Adası’na sürüldü. Ocak ayında özel mahkeme Gramsci’yi devletin güvenliğine karşı komplo kurmak, sınıf kavgasını körüklemek, sınıf düşmanlığını kışkırtmak ve suç övgüsü yapmakla suçlayarak Milano Hapishanesi’ne gönderdi.”⁽²⁸⁵⁾

“Roma’da 28 Mayıs’tan 4 Haziran 1928’e kadar süren yargılama sonunda Gramsci yirmi yıl, dört ay, beş gün hapis cezasına çarptırıldı. Gramsci’yi Tur idi Bari merkez hapishanesine gönderdiler. Burası faşist rejimin en kötü zindanlarından biriydi. En büyük ruh ve beden işkenceleri arasında kıvranırken göz kamaştırıcı bir direnç gösteren Gramsci, parti ile ilişkisini hiç kesmedi, faşizme karşı halk cephesi kurulması yolundaki girişimleri yönetti; kendisini gece gündüz okumaya, yazmaya verdi; işte böylece 1929’dan 1935’e kadar Hapishane Defterleri’ni yazdı. Gramsci’nin bu çalışması bugün İtalyan kültürünün klasik yapıtlarından, sayılmaktadır.”⁽²⁸⁶⁾

Dr. Hikmet, 1920’lerin başından itibaren Marksist teoriyi incelemeye başlar. Yaptığı incelemeler sonucu ulaştığı sonuçlara dair ilk eserini yazmaya 1929’da başlar ve muhtemelen 1933 başlarında tamamlar. İlginç bir biçimde, her iki devrimcide benzer sorunsalları ele aldıkları çalışmalarına aynı tarihte, hapishanede başlamıştır. Gramsci’nin 1923’te parti gazetesinde başlayan yazı çalışmaları ise, asıl olarak 1926’da faşist güçler tarafından tutuklanmasının ardından hapishanede yoğunlaşır. Gramsci’de “bütün teorik düşüncenin temeli olarak, (üstü kapalı ya da açık) ortaya atılan fel-

⁽²⁸⁵⁾ Hapishane Defterleri’ne G. Cogniot’un yazdığı önsöz, sf. 11, Çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları.

⁽²⁸⁶⁾ Hapishane Defterleri’ne G. Cogniot’un yazdığı önsöz, sf. 11.

sefi, tarihsel, kültürel ya da siyasal sorular bütünlüğünün birleştirici unsuru olarak proletarya devrimi⁽²⁸⁷⁾dir.

Dr. Hikmet de, Yol Etüdleri'nde devrimci teorinin dayanması gereken temeli açıklar.

"Öyleyse bütün teorik inceleme ve açıklamalarda gerçek sosyalistin sürekli göz önünde tutacağı pusula, içinde bulunduğu toplumun sınıf ilişkileridir. Bilimsel politikanın karakteri, bilimsel sosyalizmin tutamağı, özgün sınıflar savaşıdır."⁽²⁸⁸⁾

Bu özlü ve yalın tanımlama, tutulan sağlam yolun ortaklığını simgelemektedir. Devrimci teori, Dr. Hikmet için de tıpkı Gramsci de olduğu gibi, ancak sınıf savaşımı temelinde gerçekleşebilirdi ve ancak proletaryanın devrim mücadelesi içinde gerçek zeminini bulabilirdi. Sınıf temeline dayalı bu sağlam bakış açısı, her iki ülkede de aydınların sınıf mücadelesinden ve sosyalist saflardan kaçma ve burjuva saflara iltihak etme süreçleri yoğunlaştığında ortak bir saptamayla karşılaşmaktadır.

Gramsci, İtalya'da sosyalist safları terk edip, burjuva saflara iltihak eden aydınlar hakkında şunları yazıyordu.

"Öğrenme düşkünü olanlar bulunduğu gibi inanç düşkünü olanlar da var... Bunların birçoğu için, bilinç bunalımına düşmek, günü geçmiş bileti satın alamamak gibidir veya bankada hesap açtırmaya karar vermek gibidir..."⁽²⁸⁹⁾

Dr. Hikmet, TKP'den kopup Kemalizm'e bağlanan aydınların konumunu açıklıyor.

"Şevket ve Vedat devrimci harekete aylıklı serseriler kliqu halinde bağlıydılar. Argos şirketinde dolgun ücretlerle iş, hatta dolap çevirdikleri için hareketten kopuşamıyorlardı."⁽²⁹⁰⁾

Gramsci ve Dr. Hikmet arasındaki düşünsel ve pratik koşutluklar meselesini ele aldığımızda, ilginç noktalarla karşılaşırız. Dr. Hikmet 1937'de yayınlamaya başladığı "Kapital"ın sunuş yazısında, İtalyan Marksizmi'nin kurucusu Antonio Labriola'ya bir gönderme yapar. Bu yazıdan, Labriola'yı okuduğunu öğreniriz. Yugoslavya'da ölümü sonrasında arşivinde bulunan kitaplar arasında da Labriola'nın "Essai sur Conception Materialiste de L'Histoire" adlı kitabı bulunur. Bu kitabın 1928 yılında basılmış olduğu da belirtilmektedir.⁽²⁹¹⁾

⁽²⁸⁷⁾ Dünyayı Değiştirmek Üzerine, Michael Löwy, sf. 147.

⁽²⁸⁸⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 32.

⁽²⁸⁹⁾ Gramsci'den aktaran Fiori, Bir Devrimcinin Yaşamı, sf. 95.

⁽²⁹⁰⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 215.

⁽²⁹¹⁾ Dr. Hikmet Kıvılcımlı Arşivi Yurt Dışı Kataloğu, sf. 60.

Labriola, İtalyan Marksizminin kurucusu, İtalyan Marksist hareketinin tarihsel önderidir. Gramsci'nin en fazla etkilendiği sosyalist önderdir. Henüz Marx ve Engels'in sağlıklılarında ortaya çıkan, Marksizm'in pozitivist yorumlarına karşı, Marksizmin tarihsellik boyutunu ön plana çıkaran bir teorisyendir Labriola. Bu bakış açısı ışığında, dönemin pozitivist Marksizm yorumlarının en bilinenlerine karşı polemikler yazmıştır. Gramsci de, Labriola'nın izinden yürümüş, hapisane yıllarının tümünü pozitivist ve ekonomik kaderci Marksizm yorumlarına karşı, tarihselliğe vurgu yapan bir teorik çerçeve oluşturmaya çalışmıştır.

"Labriola, tarihsel süreci, entelektüel ve maddi kültürün organik bakımdan birbirine bağlı olduğu tarihsel bir totalite olarak açıklıyordu. Tek tek tarihsel olaylar, basit, karşılıklı ekonomik nedenselliğe gönderme yaparak açıklanamazdı. Labriola, bir toplumun ekonomik yapısının onun organik birliğinin temeli olduğunu vurguluyordu; dolayısıyla söz konusu olan, kültürel güçleri ekonomik güçlerle özümleme ve toplumu tek bir faktöre bağlayarak açıklama sorunu değildi. Labriola'ya göre, maddi yaşamın ve entelektüel kültürün tüm öğeleri tarihsel çağın bir ifadesiydi."⁽²⁹²⁾

Labriola bu sağlam kavrayışla yola çıkmış ve İtalyan Marksizmi'nin oluşumuna damgasını vurmuştu. Labriola, Marksist teorinin İtalya gerçekliğine uygulanması yolunda da öncü adımlar atmıştı. Murat Belge, bir yazısında Labriola'nın bu yaklaşımları ile Dr. Hikmet'in yaklaşımları arasında paralellikler kurmaktadır.⁽²⁹³⁾

Dr. Hikmet, tüm yaşamına yayılacak uğraşın ilk eskizlerini Elazığ hapisanesinde yapmaya başlamıştır. Onun da temel teorik sorunsalı, ekonomist Marksizm'e karşı, tarihselliğin ve diyalektiğin temel alındığı devrimci bir Marksizm anlayışının formüle edilmesidir. Ekonomik kaderci Marksizm, proletaryanın tarihsel özne olarak odağında yer aldığı diyalektik tarih anlayışının karşısına, mutlak belirlenimci, aşılması zorunlu ekonomik aşamalar teorisini çıkarmaktadır. Dr. Hikmet'in kuyrukçular olarak nitelediği Parti içindeki unsurlar, daha sonra "Kadro" dergisini çıkarmaya başladıklarında bu anlayış siyasal sonuçlarını vermeye başlamıştır.

Kadrocular, mutlak olarak aşılması gereken ekonomik aşamalar teorisi uyarınca, öncelikli olarak burjuva sınıfının kendi görevlerini

⁽²⁹²⁾ Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Alan Swingewood, sf. 237, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.

⁽²⁹³⁾ Marksizmin "Millileşmesi" mi, "Yerlileşmesi" mi?, Murat Belge, sf. 105-113, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce 8, Sol, İletişim Yayınları, 2007 İstanbul.

yerine getirmesi gerektiği sonucuna ulaşırken, işçi sınıfına, bu aşamada, burjuva sınıfına yardım etmekle sınırlı bir görev yüklüyorlardı. Bu anlayışın siyasal mantık sonuçları da Komünist Parti'nin ve devrimci siyasetin gereksizleşmesi biçiminde ortaya çıkıyordu. Zaten Parti içinde yönetici konumunda bulunan bu grup, çok zaman geçmeden bu teoriye denk düşen siyasal pozisyonlar edinip, burjuva saflarına iltihak ediyordu.

Ekonomik Kadercilik Versus Devrimci Diyalektik

Gramsci ve Dr. Hikmet'in düşünsel kaynaklarındaki ortaklıklar bahsinde dikkat çekici olan bir diğer unsur, Dr. Hikmet'in yayınlanmamış Hegel çalışmasında buluyoruz. Dr. Hikmet'in bu çalışmasında kullandığı kaynaklardan biri İtalyan felsefeci Benedetto Croce'un "Philosophie de Hegel" isimli kitabının 1930 tarihli baskısıdır. Toplum teorilerinin kapsamlı bir tarihini yazan Alex Callinicos kitabında, Croce, Gramsci ilişkisi hakkında şunları yazıyor.

"Gramsci üzerindeki ana felsefi etkiyi yaratan kişi İtalyan neo-Hegelci Benedetto Croce'dir."⁽²⁹⁴⁾

Croce, Gramsci ilişkisini ele alırken bu bağlantıyı göz önünde bulundurmalıyız. Gramsci, "Hapishane Defterleri"nin birçok bölümünde Croce ile polemikler yapar. Croce'un temel düşüncelerini tartışır. Hegel üstüne çalışmalarıyla tanınan bu ünlü felsefecinin yazdıkları Dr. Hikmet'in Hegel çalışmasında da sık sık kullanılmaktadır. Böylece Dr. Hikmet'in dikkatli biçimde okuduğunu ve yararlandığını gördüğümüz iki İtalyan düşünürün, Gramsci'nin geliştirmeye çalıştığı Marksizm yorumunun temel kaynakları olduğunu öğreniyoruz.

Dr. Hikmet'in alternatif bir Marksist teorik çerçeve oluşturma sürecinin gelişiminde Parti içindeki ekonomik kaderci yaklaşıma karşı sertleşen politik mücadele evresinin belirleyici bir halka olduğunu önemle kaydetmek gerekiyor. Dr. Hikmet'in teorik evriminde bu nokta belirleyici öneme sahiptir. Hiç kuşku yok ki, Parti içinde bu mücadeleyi yürüten başka kadrolar da vardır. Şefik Hüsnü, bu sürecin tartışmasız politik önderidir. Ancak TKP içinde hiçbir kadro, bu sürecin teorik ve politik anlamı üzerine Dr. Hikmet ölçüsünde derinlikli bir çalışma yapmamıştır. Kadrocular, daha ziyade, po-

⁽²⁹⁴⁾ Toplum Kuramı (Tarihsel Bir Giriş), Alex Callinicos, sf. 307, çev. Yasemin Tezgiden, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

litik argümanlar çerçevesinde mahkûm edilmiş, bu yön ağırlık taşımıştır. Ancak Dr. Hikmet, oldukça erken bir dönemde, bu eğilimin teorik bir analizini ortaya koyarak, politik tutumların altında yatan teorik özü ortaya çıkarmıştır. Dr. Hikmet, bütün büyük teorisyenlerin yolundan geçmiş, bir tekil olgudan hareket ederek bütünsel bir kavrayışa ulaşmıştır. Dr. Hikmet'in Tarih Tezi'ne ulaşan teorik yolu da, esas olarak bu kavrayışın derinleştirilmesi çabası olarak karakterize olur. Kadim medeniyet birikiminin canlı gerçeklikler olarak yaşadığı bir coğrafyada olmak, hiç kuşkusuz bu gelişmiş kavrayışın alt yapısını örmektedir.

Dr. Hikmet'in 1940 yılında Çankırı hapisanesinde yazdığı, ancak daha sonra devam eden araştırmalarıyla genişleterek 1970 yılında yayınladığı kitabı "Metafizik Sosyolojiler"de, Marksist teori karşısında gelişen burjuva ideolojileri ele alınır. Dr. Hikmet'in entelektüel derinliğini yansıtan bu kitapta pozitivist burjuva sosyolojisinin iki önemli örneği olan Comte ve Durkheim'in sistemleri kapsamlı incelemelerle eleştirilir. Bu teorilerin sınıfsal özleri, tarihsel ve toplumsal bağlamları ortaya konulur. Dr. Hikmet, bu iki burjuva sosyoloji ekolünü eleştiriye tabi tuttuğu bölümlerde yine Labriola'nın pozitivism eleştirisine göndermeler yapar.⁽²⁰⁵⁾

Kapitalist İlişkilerin Gelişim Yasası

Gramsci, çok bilinen bir yazısında, Ekim Devrimi'ni "Kapital'e Karşı Devrim" olarak nitelendirir. Genel olarak, çok yüzeysel bir tarzda algılanan bu yazısında Gramsci, Marksist teori açısından çok gerilimli ve hassas bir noktayı tartışmaktadır. Söz konusu olan "Kapital" in ilk cildinin ünlü önsözüdür. Marx, bu önsözde şunları yazmaktadır.

"Ben, bu yapıtta, kapitalist üretim tarzını ve bu tarza tekabül eden üretim ve değişim koşullarını inceleyeceğim. Bugüne kadar, İngiltere, bunların klasik yurdu olmuştur. Teorik düşüncelerimin gelişmesi içinde, İngiltere'nin başlıca örnek olarak gösterilmesinin nedeni işte budur. Ancak eğer Alman okur, İngiliz sanayi ve tarım işçilerinin durumuna omuz silker, ya da iyimser bir biçimde Almanya'da işlerin bu kadar kötü olmadığı düşüncesiyle kendini avutursa, ona açıkça şunu söylemeliyim: "De te fabula narratur" ("Bu öyküde senin sözün ediliyor." (Horace.)

⁽²⁰⁵⁾ Bkz. Metafizik Sosyolojiler, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 72, 106, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.

Aslına bakılırsa, konu, kapitalist üretimin doğal yasalarının sonucu olan toplumsal uzlaşmaz karşıtlıkların şu ya da bu derecede gelişmiş olmaları değildir. Burada söz konusu olan, bu yasaların kendileridir, kaçınılmaz sonuçlara doğru katı bir zorunlulukla işleyen bu eğilimlerdir. Sanayi yönünden daha çok gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş olan ülkeye ancak kendi geleceğinin imgesini gösterir. ⁽²⁹⁶⁾

Dr. Hikmet, 30'lu yılların başında Elazığ zindanında kaleme aldığı ilk büyük eserinde bu konuyu kapitalist ilişkilerin ülkedeki gelişkinlik derecesini tartışırken ele alıyor.

"Söz konusu olan şey, kapitalist ilişkilerin gelişim yasasıdır. Bu yasa Türkiye'de de dünya kapitalizminin son örneklerine uygun olarak gelişiyor. Öyleyse, Türkiye 'kendisini bekleyen geleceğin biçimini ve tasvirini' kendisinden önce aynı yoldan geçenlerin aynasından doya doya seyredebiliyor.

Yalnız, Marx burada, sanayice ileri ve geri olan ülkelerden söz ederken ne demek istiyor? Hiç kuşku yok, yalnız genel yasaların kaçınılmazlığını anlatıyor. Yoksa her ülkenin mutlaka aynı evrim basamaklarından harfi harfine tıpkısı olan zigzagları, tıpkı benzer bocalamaları yapması gerektiğini söyleyemez.

Marksizm, tarihin akışında sığramalar bulan bir öğretilir. Som gerçeklik bunu emreder. ⁽²⁹⁷⁾

Dr. Hikmet, bu keskin kavrayışla yola çıkıyor. Çalışmasının başında Lenin'in Proletarya ve Köylülerin Devrimci Demokratik Diktatörlüğü adlı eserinden şu parçayı alıyor.

"Gerçekte her şeyin çarpışmaksızın, dümdüz bir çizgi üstündeymiş gibi yavaşça ve gittikçe yükselir biçimde yürüyeceğini düşünmek, tarih üzerine çocukça bir fikir edinmektir. ⁽²⁹⁸⁾

Dr. Hikmet'in geliştirmeye çalıştığı teorik çerçeve, bu temeller üzerine inşa edilmektedir. Marksist-Leninist teorinin yaratıcı bir tarzda geliştirilmesi çabası, esas olarak, Lenin'in açtığı yolun takip edilmesine dayanmaktadır. Dr. Hikmet, Marx'ın, kapitalist gelişmeye dair Kapital sonrası yazdıklarının önemli bir kısmını göremeden, Marksist-Leninist yöntemin yaratıcı bir uygulamasını geliştire-

⁽²⁹⁶⁾ Kapital Birinci Cilt, Karl Marx, sf. 16-17, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1978.

⁽²⁹⁷⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 57.

⁽²⁹⁸⁾ a.g.e., sf. 24.

rek oluşturdu teorik çerçevesini. Marx, Rusya sorunları hakkında araştırmalarını derinleştirdiğinde şu ilginç sonuçlara ulaşmıştı.

"Kapitalist sistemin Rus hevesilerine böyle bir çözümün teorik olanağını yadsımaya kalkarlarsa, kendilerine soracağım soru şudur: makineleri, buharla işleyen gemileri, demiryollarını vb. işletebilmek için Rusya, Batı gibi, makine sanayinin o uzun kuluçka döneminden geçmek zorunda kaldı mı? Şunu da açıklasınlar, nasıl oldu da (bankalar, kredi kurumları vb. gibi) batıda yaratılması yüzyıllar sürmüş olan değişim mekanizmasını göz açıp kapayana dek ülkelerine sokabildiler?"⁽¹⁹⁹⁾

Marx'ın Rusya'ya dair yazdıkları, onun genel yaklaşımıyla karışıklık içinde midir? Son yıllarda bu soru üzerine yapılan tartışmalara ait geniş bir literatür birikmiştir. Ancak bu tartışma yürütülürken, Marx'ın teorik ve politik görüşlerinin içsel evrimi dikkate alınmalıdır. Bu yapılmadan yürütülen tartışmaların ciddi bir yarar sağlaması mümkün değildir. Çünkü Marx'ın Rusya'ya dair yazdıkları, başka bir konuda geçerken söylenmiş sözler değil, belli bir disiplin içinde yapılmış ciddi bir araştırmanın sonuçlarıdır. Öncelikle, Marx'ın bu çalışmaya nasıl başladığını ve çalışmayı nasıl yürüttüğünü kendinden öğrenelim.

"...Size daha önce söyledim mi bilmiyorum, 1870 başlarında Rusça öğrenmeye başladım, şimdi oldukça rahat okuyup anlayabiliyorum. Bunun nedeni bana, Flerovski'nin Rusya'da Emekçi Sınıfın Durumu başlıklı çok önemli çalışmasının Petersburg'dan gönderilmesi; ayrıca Çernişevski'nin (kendisi, ödül olarak, Sibirya madenlerinde çalışmaya mahkûm edildi, yedi yıldan beri orada mahkûmiyetini çekiyor), ekonomiye ilişkin o mükemmel çalışmalarını da öğrenmek istiyordum. Sonuç, benim yaşımda bir adamın, klasik Germanik ve Latin dillerinden büyük ölçüde farklı olan bir dile hâkim olmasına değdi."⁽²⁰⁰⁾

Demek ki, Rusya sorunları Marx'ın son derece önem verdiği, yaşamının son yıllarında özel olarak çalıştığı bir alana dönüşmüştü. Engels'in bir mektubundan da bunu anlayabiliyoruz.

1876'da Engels'in Marx'a yazdığı bir mektubun giriş bölümü:

⁽¹⁹⁹⁾ Kapitalizm Öncesi Ekonomi Bilimleri, Marx-Engels, Çev. Mihri Belli, sf. 234, Sol Yayınları, 1977.

⁽²⁰⁰⁾ Seçme Yazışmalar, Marx-Engels, İkinci Cilt, Sf. 38, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1996

"Senin için söylemesi kolay tabii. Sen sıcak yatağına uzanabilir ve hiç rahatsız edilmeden, özel olarak Rus tarım koşullarını, genel olarak rant sorununu araştırabilirsin..."⁽³⁰¹⁾

Marx'ın Rus köy komünü ve rant sorunu konusunda çalışmalar yapması, esas olarak, onun kapitalist metropoller dışındaki dünyayla ilişki kurması sürecinin bir gerekliliği idi. Marx, ciddi incelemeler yapmadan bu tip önemli konularda kesin hüküm vermiyor, araştırma ve gözlemlerini bu alanlara yoğunlaştırıyordu. Bu nedenle de kendisiyle görüş alış verişinde bulunan Rus devrimcilerinin, Rus köy komünü ve Rusya'da kapitalist gelişme hakkındaki sorularına, araştırmalarını derinleştirdikten sonra ilginç yanıtlar veriyordu.

Marx'ın 1881'de Rus devrimcisi Zazulich'e yazdığı mektupta şu düşünceler ifade ediliyor.

"Kapitalist üretimin doğuşunu çözümlerken şöyle diyorum:

'Bu nedenle kapitalist üretim, üreticinin, üretim araçlarından kesinkes ayrılması üzerine dayandırılmıştır. ... Tüm bu gelişmenin temeli tarımsal üreticinin mülksüzleştirilmesidir. Bu köktenci bir biçimde yalnızca İngiltere'de başarılmıştır... Ama Batı Avrupa'nın bütün öteki ülkeleri aynı süreçten geçmektedir.' (Kapital, Fransızca baskı, Sf. 315.)

Görülüyor ki, bu sürecin "tarihsel kaçınılmazlığı" açıkça, Batı Avrupa ülkeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamanın nedeni XXXI-I. Bölümün şu paragrafında gösterilmiştir:

'Bireyin çalışmasıyla üretilen özel mülkün yerini, ... başkalarının emeğinin sömürülmesine, ücretli emeğe dayanan kapitalist özel mülk almıştır.' (agy, s. 341)

Batı Avrupa'daki bu gelişmede bir özel mülkiyet biçiminin bir başka özel mülkiyet biçimine dönüşmesi sözkonusudur. Rus köylüleri durumunda, tam tersine, onların komün mülkiyetini, özel mülkiyete dönüştürmek gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, Kapital'deki çözümleme, kırsal komünün yaşayabilirliği lehinde ya da aleyhinde herhangi bir kanıt getirmemektedir; ancak bu konuda yaptığım özel araştırma ve bu araştırma için orijinal kaynaklarından getirttiğim materyal beni bu komünün Rusya'nın toplumsal canlanışının dayanak noktası olduğuna inandırmıştır; ama onun bu işlevini yerine getirebilmesi için, her yön-

⁽³⁰¹⁾ age, sf, 97

den bu topluma yönelen saldırılar bertaraf edilmeli ve ardından kendiliğinden gelişmenin normal koşulları ona sağlanmalıdır.”⁽³⁰²⁾

Tarihsel kaçınılmazlık konusundaki bu yaklaşım son derece net ifadeler içeriyor. Bu netliğe rağmen, tam tersi yönde yaklaşımlar nasıl geliştirilmektedir? Asıl üzerinde durulması gereken bu noktadır. Oysa Marx ve Engels’in araştırma programının gelişim süreci bilinmez değildir, gerek eserlerinden, gerekse de bu konuda yapılmış ciddi çalışmalardan bunu öğrenebiliriz. Hobsbawm, bu konudaki kapsamlı bir incelemesinde açıklıyor:

“1882’de birbirlerine yazdıkları son mektupların birkaçı şervajın tarihsel evrimiyle ilgilidir. Marx’ın bu soruna karşı ilgisinin, ömrünün sonuna doğru, Rusya sorunları onu artan biçimde uğraştırdığı zaman büyüdüğü açıktır. Kapital’in üçüncü cildinin rantın dönüşümlerini inceleyen bölümleri, batı feodal tanımı üzerindeki yazının hiçbir ayrıntılı irdeleme belirtisini vermezler.”⁽³⁰³⁾

“Kapital” söz konusu olduğunda, henüz Marx’ın sağlığında, Kapital’e dönük bir eleştiri yazısına cevap olarak yazılanlar, bu konuda oldukça açıklayıcıdır. “Oteçestvenniye Zapiski” adlı bir Rus dergisinde yayımlanan eleştiri, bir Rus yazarın Kapital’in “İlkel Birlik” bölümü ve Rusya’da kapitalistleşme sürecine ilişkin görüşleri ve Marks’a yönelik eleştirilerini içeriyor. Marx, bu eleştiri hakkında şunları söylüyor.

“Şimdi, beni eleştiren kişi, bu tarihsel eskizden Rusya’ya nasıl bir pay çıkarabilir? Yalnızca şunu: Rusya Batı Avrupa ülkeleri örneğini izleyerek kapitalist bir ülke haline gelmek isterse -ve son birkaç yıldır bu doğrultuda büyük sıkıntılara katlanıyordu- ilkin köylülerin büyük bir kesimini proletarya haline dönüştürmeden bunu başaramayacaktır; ve sonra, bir kez kapitalist ekonominin girdabına çekilince, öteki günah işlemiş ülkeler gibi kapitalizmin acımasız yasalarına katlanmak zorunda kalacaktır. Hepsi bu. Ama beni eleştiren kişi için bu yeterli değil. Batı Avrupa’da kapitalizmin başlangıcına ilişkin tarihsel eskizimi, hangi tarihsel koşullar içinde olurlarsa olsunlar, toplumsal emeğin üretici güçlerini azami ölçüde genişletmenin yanı sıra insanın tam gelişimini güvenceye alan ekonomik sisteme sonunda varmaları için, tüm ulusların alınına yazılmış ge-

⁽³⁰²⁾ Seçme Yazışmalar, Marx-Engels, İkinci Cilt, sf. 140-141.

⁽³⁰³⁾ İlk Sınıflı Toplumlarda Asya Üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi derlemesi içinde, Eric Hobsbawm, Marx ile Engels’in Yapıtlarında Pre-Kapitalist Kuruluşlar, sf. 56, Birey ve Toplum Yayınları

nel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürmekte ısrar ediyor. Ama affını dilerim. (Beni çok onurlandırıyor, aynı zamanda çok fazla hakaret ediyor.)⁽³⁰⁴⁾

Eğer Marx'ın bir "ne dediğini bilmez" olduğunu düşünmüyorsak, tam da tartışılan konuya ilişkin bu yazdıklarını birincil kaynak olarak kullanmalıyız. Bunların kaynak olarak kullanılmaması ya bilgisizlikten kaynaklanmaktadır, ya da bilinçli bir çarpıtma karşında olduğumuzu göstermektedir. Kapitalist gelişim yasası hakkındaki görüşlerini yazarken Dr. Hikmet'in ifade ettiği görüşler de tam olarak Marx'ın bu pasajdaki yaklaşımını ifade etmektedir. Avrupa coğrafyasındaki sınırlı bir alan ve tarihsel olarak belirli bir çağ üzerine geliştirilmiş çözümlmeleri mutlaklaştırmak, Marx'ın ifadesiyle, kendi görüşlerini "tüm ulusların alınına yazılmış genel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürmek" anlamını taşıyor.

Dr. Hikmet'in ekonomik kadercilik biçiminde tanımladığı bu anlayışın en büyük kusuru, Marx'a rağmen, Marx'ın görüşlerini "tüm ulusların alınına yazılmış genel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürme" eğilimine sahip olmasıdır. Buna bağlı olarak, emperyalist metropoller dışındaki alanlarda, işçi sınıfına burjuvazinin kuyruğuna takılıp kapitalist gelişmeye yardımcı olma çerçevesiyle sınırlı bir rol yüklemesidir.

Lenin'in temsil ettiği devrimci teorik adımın ayırt edici yönü ise, bu yaklaşımın karşısına, işçi sınıfının tarihsel rolünü ve devrimci öznenin dönüştürücü pratiğini çıkarmasıdır. Kapitalist gelişme düzeyi bağlamında geri coğrafyalarda da işçi sınıfının farklı sınıf ittifakları kurarak devrimin öncülüğünü yapabileceği ve devrimci sürece kumanda edebileceği, devrimci dönüşüm momentlerinin bütünüyle sınıfsal dinamiklere tabi olduğu, Lenin'in bu çığır açıcı yaklaşımları sayesinde Marksizm'in teorik çerçevesi ve devrimci siyasal almaşıkları içine yerleşmiştir. Emperyalizm çağında tüm coğrafyaların tek bir dünya pazarı zemininde bütünleşmesinin organik bir sonucu olan, sınıf mücadelesinin de dünya çapında gerçekleşen bir sürece dönüşmesi, bu teorik çerçevenin dayandığı asli unsurdur.

Dr. Hikmet'in, Elazığ hapishanesinde geliştirdiği teorik ve politik çerçevenin asli ögesi de, bu yaklaşımın Türkiye gerçekliğine uygulanması çabasıdır. Yol Etüdleri'nde ele alınan tüm konular, bu teorik temel çerçevesinde analize tabi tutulur. Türkiye'de burjuva

⁽³⁰⁴⁾ Seçme Yazışmalar, Marx-Engels, İkinci Cilt, sf. 106.

İktidarının oluşum süreci ve temel karakteristikleri, bu sağlam bakış açısı sayesinde yerli yerine oturur. Devlet fideliğinde büyümekte olan sermayenin tekelci karakteri bu yaklaşımın ön açıcılığı ile somut biçimde aydınlatılır. Dr. Hikmet, Yol'da, bunu "geç gelme" kavramı çerçevesinde çözümler. İşçi sınıfının devrimci potansiyeli bu kavramın sunduğu olanaklarla aydınlığa kavuşturulur. Dr. Hikmet'in geliştirdiği bu yaklaşım, tam olarak, Michel Löwy'nin Latin Amerika'daki Marksist hareketlere ilişkin yaptığı sınıflamada kullandığı bir temel pozisyonu ifade eder.

"Marksizmin Latin Amerika gerçekliğine yaratıcı uygulanması, bu her iki eğilimin aşılmasını, varsayılan partikularizm ile evrensel dogmatizm arasındaki ikilemin kaldırmasını, özel ile genelin somut ve kesin bir yaklaşım içinde diyalektik birliğini öngörür."⁽³⁰⁵⁾

Marksist teorinin yaratıcı bir tarzda geliştirilmesi, ancak bu yöntemsel temele yaslanarak gerçekleştirilebilirdi. "Özel ile genelin somut bir yaklaşım içinde diyalektik birliği", Dr. Hikmet'in Yol'da geliştirdiği çözümlerlerin de temel hareket noktasını oluşturur. Evrensel dogmatizm, doğası gereği Türkiye kapitalizminin özgüllüklerini açığa çıkaramaz. Kapitalist gelişmenin kapsam ve derinliği saptanamaz. Evrensel dogmatizmin temel dayanak noktası olan aşılması gereken zorunlu ekonomik yasalar nedeniyle burjuvazi, toplumsal gelişmenin ana motor gücü olarak tayin edilir. Oysa Ekim Devrimi, bu teorinin hem ne tür bir dogmatizmin ürünü olduğunu, hem de siyasal sonuçlarının Marksist hareket içinde ne tür gericilliklere yol açtığını somut olarak göstermiştir. Aşılması gereken zorunlu ekonomik yasalar anlayışı sınıf mücadelesi ve sınıf mücadelesinin yarattığı toplumsal dönüşüm dinamikleri karşısında kördür. Dr. Hikmet'in "Yol" ile başlayan ve 30'lu yıllarda devam eden yayın faaliyetlerinin ciddi bir irdellemesi, odaklanılan temel sorunun bu anlayışla hesaplaşmak olduğunu gösterir. Yaklaşık olarak aynı dönemde, ülkelerinde devrimci faaliyetin merkezinde yer alan devrimci teorisyenlerin aynı sorunlar üzerinde bir teorik faaliyete yoğunlaşmış olması bir tesadüf değildir. İkinci Enternasyonalci revizyonizmin temel teorik hareket noktalarının sosyalist hareket içinde güçlü etkisini göstermektedir.

Dr. Hikmet, "Yol'da bu eğilimin parti içindeki ana temsilcisi olan Vedat Nedim grubunun eleştirisini yaparken, grubun görüşlerinin teorik temellerini saptıyor.

⁽³⁰⁵⁾ Latin Amerika Marksizmi, Michel Löwy, sf. 10, Çev. İrfan Cüre, Belge Yayınları, 1998.

"Ekonomik kadercilik: Bilindiği gibi Bernsteincilik. Her şey ekonomik ilişkilerin ve üretici güçlerin kaza ve kaderine bağımlı. İnsan istediği kadar çırpınsın, tarih seli içinde, maddi yasaların akıntısına kapılıp giden saman çöpünden başka bir şey değildir. Ziya Gökalp'in Durkheim'den çalıp tefe koyduğu "gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım" sloganının başka bir mantıkla yorumudur.

Bilimsel sosyalizmin insanı edilgen değil, etken bir varlık sayışı, burjuva skolastik mantığıyla Marksizmi anlamaya kalkışan demagoglar için hiç derin araştırılmayacak, pek üstünkörü geçilmeye bakılacak bir noktaydı.

Bu yüzden kuyrukçuların hem ekonomik zorunlulukları, hem de insanın etkin oluşunu kabul etmeleri olağan değildi. İnsanın doğaya uyarken doğayı da kendine uydurduğunu ciddiye hazmetmeleri olanaksızdı. Bütün politikaları bu olanaksızlık içinde bocaladı."⁽³⁰⁶⁾

Dr. Hikmet'in ekonomik kadercilik konusunda geliştirdiği düşüncelerin nasıl formüle edildiğini gördük. Bu formülasyon, 2. Enternasyonal Marksizminin teorik olarak mahkum edilmesinde özsel bir temel sağlamaktadır. Dr. Hikmet'in oldukça erken bir dönemde, son derece güçlü bir teorik kavrayış geliştirmiş olmasının en sağlam göstergesi bu pasajdan çıkarılabilir. "Yol"a egemen olan temel yaklaşımların tümü bu sağlam teorik hareket noktasına dayanırlar. Dr. Hikmet'in, Türkiye'de sınıfsal mücadele sürecinin özgül gelişim çizgisini derinlikli bir biçimde kavrayabilmesinin yolu da bu teorik temel sayesinde açılmıştır.

Tarihsel materyalizmde öznenin konumu nedir? İşte bu tartışmanın en esaslı öğelerinden biri, bu noktada gelişir. Dr. Hikmet, tarihsel materyalizmin insanı etkin bir öğe olarak ele aldığını ifade ediyor. Lenin, bu konuda açıklamalar yapıyor.

"Materyalist tarih anlayışının bulunması, ya da daha doğrusu, materyalizmin toplumsal olaylar alanına tutarlı bir biçimde yaygınlaştırılması, daha önceki tarihsel teorilerin iki ana eksikliğini giderdi. Bu kuramlar, en başta, olsa olsa, yalnızca insanların tarihsel eylemlerinin itici ideolojik nedenlerini inceliyorlardı, ama bu ideolojik güdülerin kökenini araştırmadan, toplumsal ilişkiler sisteminin gelişmesindeki yasaya nesnel uygunluğu kavramadan, ya da bu toplumsal ilişkilerin maddi üretimin gelişimi içindeki köklerini anlamadan. İkinci olarak da, daha önceki tarihsel kuramlar, kitlelerin etkinlikle-

⁽³⁰⁶⁾ Yol Birinci Cilt, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 217-218.

rini ihmal ediyorlardı; oysa, tarihsel materyalizm ilk kez kitlelerin hayatının toplumsal koşullarının ve bu koşullardaki değişmelerin bilimsel kesinlikle incelenmesini olanaklı duruma getirdi.^{“(307)”}

Lenin’e göre, tarihsel materyalizm öncesi toplum ve tarih felsefelerinin temel kusuru, kitlelerin, yani insan öznenin etkin bir öğe oluşunu ihmal etmeleridir. Lenin’in, 2. Enternasyonal Marksizmi ile arasındaki temel teorik farklılık bu noktada derinleşmiştir. Teorinin dönüştürücü bir maddi güç haline gelişi, bu örnek açısından ele alındığında konu tam olarak yerli yerine oturur. Lenin’in açtığı çı-ğır ve ekonomik kaderciliğe karşı ideolojik mücadelesinin önemi ortaya çıkar.

Lenin, “1923’te, ‘Devrimimiz’ adını taşıyan makalesinde ‘Ka-utskyci düşünce çizgisinde yazılmış bir el kitabının, dünya tarihinin bundan sonraki tüm gelişme biçimlerini’ önceden görebileceğini düşünenlerle alay edip onların deterministik dogmatizminin karşısına, Napoleon’un ‘On s’engage et puis... on voit’ (önce ciddi bir savaşa gir... sonra ne olacağını gör) sözünü koydu. İlk yapıtlarının dikkatle okunması, Lenin’in başından beri Marksizmi hazır doğruların kapalı bir sistemi olarak görmeye yanaşmadığını gösterecektir. Marksizmin deterministik biçimine, yalnızca aktivizminden dolayı değil, aynı zamanda a priori (deney öncesi) evrimci şemalara karşı duyduğu, deneyimlerden beslenen güvensizliğin etkisiyle karşı çıkmaya yöneldi. ‘Olgularla kanıtlanmayan soyut dogmalar-daki üç sıkka ayırmalara inanma’ eğiliminin şiddetle reddedilmesi hakkında yazdığında, yalnızca sözde kalan bir açıklamada bulunmuyordu. Sosyo-ekonomik formasyonların gelişme gizilgüçlerini tüketene dek yıkılmayacakları yolundaki (Marx’taki) tezi, ele alınan ülkenin nesnel koşullarına bakılmaksızın, her örnekte gerçekleştiği görülecek soyut bir evrensel şema olmaktan çok, gelişmenin klasik modelini anlatan bir formül olarak yorumladı.^{“(308)”}

Dr. Hikmet’in “Yol” çalışmasıyla girdiği rota, esas olarak Lenin’in Marksist teori ve pratikte açtığı yeni ufku izlenmesine dayanır. Dr. Hikmet yıllar boyu bıkmadan usanmadan bunu dile getirir. Teorik yapının temelinde Lenin’in bu yol gösterici açımları yerieşir. Bu sayede,

⁽³⁰⁷⁾ Karl Marx’ın Öğrettikleri, Lenin, Marksist Felsefe Yazıları İçinde, sf. 212-213, Bilim Yayınları, 1977

⁽³⁰⁸⁾ Rus Düşünce Tarihi, Andrzej Walicki, sf. 392-393, Çev. Alaattin Şenel, V Yayınları, Şubat 1987.

Türkiye Marksizmi'nin asli yapıtaşlarının oluşumunda en derin ve en köklü çaba olarak karakterize ettiğimiz "Yol Etüdleri" ortaya çıkar. Lenin, henüz 1894 gibi erken bir tarihte Mihaylovski ile bir polemiklerinde, Marksist teoriyi ne denli güçlü kavradığını ve sözünü ettiğimiz ekonomik kadercilik konusunda ne denli berrak bir kavrayışa sahip olduğunu gösteren şu satırları yazar.

"Hiçbir Marksist, Marx'ın teorisine, evrensel olarak zorunlu bir felsefi tarih şeması olarak, özel bir toplumsal-ekonomik biçimlenmenin bir açıklamasından öte bir şey olarak bakmamıştır. Yalnızca öznel filozof Bay Mihayilovski, ona evrensel felsefi bir teori maledecek kadar Marx üzerine bir anlayış noksanlığı göstermeyi bece-rebilmiştir; ve buna yanıt olarak da, Marx'tan, yanlış kapı çaldığı-na dair çok kesin bir açıklama almıştır."⁽³⁰⁹⁾

Lenin'in yazdıklarının anlamı yeterince açık. Demek Lenin, II. Enternasyonalci revizyonistlerle arasındaki teorik sınır çizgisini 1890'ların ilk yarısından itibaren çizmeye başlamış. Lenin, aynı yerde Marksist teoriye nasıl yaklaşılmaması gerektiğini de vurguluyor.

"Marksistler, Marx'ın teorisinden, yalnızca onun toplumsal ilişkileri aydınlatmak için mutlaka gerekli olan son derece değerli yöntemlerini koşulsuz alırlar ve, dolayısıyla da, ilişkiler üzerine yargılarının ölçütünü, soyut şemalarda ve buna benzer saçmalıklarda değil, bu yargının doğruluğunda ve gerçekliğe uygunluğunda bulurlar."⁽³¹⁰⁾

Dr. Hikmet'in devrimci teori ve pratik mücadelesinde ulaşmış olduğu gelişkinliğin temelini oluşturan, Lenin'in bu perspektiflerine olan sarsılmaz bağlılığıdır. Lenin'den miras kalan teori ve pratik birikimini ciddi çalışmalarla özümsemesi ve bunu sıkı sıkıya bağlı olduğu devrimci kavganın hizmetine sunma çabasıdır. Dr. Hikmet'in teorik açılımlarının ayırt edici yönü bu noktada karakterize olur. "Yol'da geliştirilen çözümler ve ulaşılan sentezlerin dayanak noktalarını, Leninist devrimci mirasda aramak gerekir. Hiç kuşku yok ki, Dr. Hikmet, inançlı ve bağlı bir III. Enternasyonal militanıdır, ancak onun teorik açılımları, kalıpları zorlayan ve aşan bir içeriğe sahiptir.

⁽³⁰⁹⁾ Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?, Lenin, sf. 75, Çev. Vahap S. Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara 1976.

⁽³¹⁰⁾ a.g.e., sf. 77.

“Yol Etüdleri” Komintern Tezlerinin Basit Bir Uyarlaması Mıdır?

Kimileri “Yol”u, III. Enternasyonal’in 20’ler sonu ve 30’lar başı taktiği olan “sınıfa karşı sınıf” perspektiflerinin basit bir uyarlaması olarak karakterize ediyor. Ancak bu düşüncenin sahipleri, ya “Sınıfa karşı sınıf” taktiğinin gerçek bir uyarlaması olan dönemin TKP literatüründen haberdar değiller, ya da “Yol” üzerine ciddi bir inceleme yapmamışlar. Dr. Hikmet’in “Yol”da geliştirdiği teorik çerçeve, III. Enternasyonal literatüründe giderek egemen olmaya başlayan evrensel dogmatizmin karşıtı bir yönelişe sahiptir. “Sınıfa karşı sınıf” siyasal perspektifinde ortaklaşmak ve farklı nitelikte teorik düzlemlere doğru yol almaya başlamak, “Yol Etüdleri”nin asli karakteridir.

“Yol”un niteliğine ilişkin bu iddialar bahsinde bir başka gerçeklik önem kazanıyor. Dr. Hikmet’in “Yol”u yazarken kullandığı materyalleri dikkate aldığımızda, “Yol”un kaynakları ve niteliğine ilişkin daha somut bir düşünceye ulaşma şansımız artacaktır. Dr. Hikmet “Yol”da Komintern tezlerini çeşitli bahislerde ele alır ve bunları yorumlamaya çalışır. Özellikle köylülüğü incelediği bölümlerde Komintern tezlerine göndermeler yapmaktadır. Göndermelerde bulunduğu kaynaklar, Komintern İcra Komitesi’nin 1925’te kabul ettiği tezleri içermektedir. Bu kaynak, “Thesen und Resolutionen; Verlag Carl Hoym Nachf. 1925 Hamburg” adlı kitaptır. Bu kitap, Komintern’in yürütme komitesinin 1925 yılı Mart ve Nisan aylarında kabul ettiği tezleri içermektedir.

Dr. Hikmet, “Yol”da bu kitabın “Thesen Zur Bauernfrage” bölümünün çeşitli sayfalarına gönderme yapmaktadır. Biraz ileride köylülüğü, içsel yapısı açısından kategorize ederken, “1925 Komintern İcra Komitesi Plenumu: Kabul Edilen Tez: Madde 6-8”⁽³¹¹⁾e gönderme yapmaktadır.

Dr. Hikmet, ilerleyen bölümlerde bu kez, “Burjuvazi ve Köylü” başlığı altında burjuvazi ve köylülük arasındaki ilişkiyi irdelemeye başlarken, Buharin’in aynı kitaptaki tezlerine gönderme yapar.⁽³¹²⁾ İşçi sınıfının köylülükle ilişkilerini irdelediği bölümde ise, 2 Nisan 1925 tarihli Komintern genişletilmiş icra komitesinde kabul edilen tezlerin tümünü aktarır.⁽³¹³⁾

⁽³¹¹⁾ Yol İkinci Cilt, sf. 128-129.

⁽³¹²⁾ Bkz. Yol İkinci Cilt, sf. 137.

⁽³¹³⁾ Bkz. Yol İkinci Cilt, sf. 268.

Dr. Hikmet, "Yol'da büyük ölçüde Komintern'in 1925 yılında ürettiği tezleri içeren materyallerden yararlanabilmektedir. 1929 yılından itibaren egemen olan teziere ait tek göndermesi "Yol'un bitiş paragrafında, Komintern yöneticilerinden Manuilsky'nin Dünya ekonomik bunalımı ve ekonomik yazgıcılığa ilişkin 1930 tarihini taşıyan sözleridir.⁽³¹⁴⁾ Bu sözlerin Manuilsky'e ait olduğunu Dr. Hikmet belirtmekte, ancak yazının sadece başlığını vermektedir. Elazığ Hapishanesi günlerine dair elde ettiğimiz bilgiler, Dr. Hikmet'in bu dönemde kaynaklara rahatlıkla erişemediği yönündedir. Bu bağlamda, Dr. Hikmet'in Elazığ Hapishanesi'nde Komintern kaynaklarını günü gününe izleme olanağı yoktur. Dr. Hikmet, daha ziyade, önceki dönemin ilgili kaynaklarına dayanarak bu incelemeleri kaleme almıştır. Burada asıl önemli nokta, bu bilgilerin, Dr. Hikmet'in esas olarak Marksist yöntemi yaratıcı bir tarzda kullanarak bu sonuçlara ulaştığını göstermesidir.

Bu noktada, Dr. Hikmet'in geliştirdiği tezlerin teorik referanslarının, esas olarak klasik Marksizm'in devrimci mirasında bulunduğu bir başka örneğe bakmak gerekiyor. Dr. Hikmet, ülkenin sosyal ve ekonomik özelliklerini analize başlarken, Türkiye'de gelişen kapitalist ilişkileri, Almanya'da kapitalizmin gelişim çizgisi çerçevesinde ele alır. Bu ele alış, Lenin'in temel bir teorik sınıflamasına dayanmaktadır.

"Gelişmekte olan burjuva Rusya'da tarım sorununun çözümü için gösterdiğim iki yol, tarımda kapitalizmin iki gelişim yoluna denk düşer. Ben bunları Prusya yolu ve Amerikan yolu olarak tanımlıyorum. Birincisi, ortaçağ toprak mülkiyeti ilişkilerinin bir hamlede yok edilmesiyle değil, yavaş yavaş kapitalizme uyum sağlamasıyla karakterize olur, bunun sonucunda (bu kapitalizm) daha uzun süre boyunca yarı feodal çizgiler taşır. Prusya çiftlik beyi mülkiyeti burjuva devrim tarafından parçalanmadı, بلکه ayakta kaldı ve özünde kapitalist olan, ama yine de örneğin Hizmetçi Nizamnamesi'nin vs. gösterdiği gibi, kırsal nüfusun belirli bir bağımlılığının var olmaya devam ettiği "Junker" ekonomisinin temeli haline geldi. Böylece 1848 Devrimi'nden sonra junkerlerin sosyal ve politik egemenliği onyıllar boyunca sağlamlaştındı, ve Almanya'da tarımsal üretici güçlerin gelişimi Amerika'dakiyle karşılaştırılmayacak kadar yavaş gerçekleşti."⁽³¹⁵⁾

⁽³¹⁴⁾ Bkz. Yol İkinci Cilt, sf. 538.

⁽³¹⁵⁾ 19. Yüzyılın Sonunda Rusya'da Tarım Sorunu, V. İ. Lenin, sf. 209, Seçme Eserler 1. Cilt, çev. Saliha N. Kaya, İnter Yay 1993.

Dr. Hikmet, yaratıcı Marksimin geliştirilmesi konusunu "Marksizm Bibliyoteği Yayınları"nın dokuzuncu kitabı olarak yayınladığı, "Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?" başlıklı Kerim Sadi eleştirisinde 1936 yılında bir kez daha ele alır. Bu konunun Dr. Hikmet açısından ne denli önem taşıdığını ve yaratıcı yaklaşımını bu metinden de izleyebiliyoruz. Dr. Hikmet'in bu çalışmasından alacağımız uzun bir bölüm, konunun aydınlatılması açısından son derece önemlidir. "Mekanik ve Fatalist Objektivizm" başlığını taşıyan bu bölümde Dr. Hikmet şunları söylemektedir:

"Kerim Sadi, Kautsky'nin 'açemi çirak'lığını şöyle kurallaştırır: 'Daha 1840'a (?) doğru Marks ve Engels ispat etmediler mi ki, en son tahlilde, insaniğin tarihini belirleyen fikirler değil, durdurulması mümkün olmayan ekonomik evrimleşmedir. O ekonomik evrim ki, insanların arzularına ve fantezilerine göre değil, granit kanunlarına göre seyrini izler.' (Karl Kautsky) (aktaran ve kabul eden K. Sadi, Namık Kemal, sf. 13)

İkinci Enternasyonal'i göçtüren yukarıdaki cümle tipiktir: 1- 'İnsanlığın tarihinde' sırf bir ekonomik evrim kabul eder, 'sosyal devrim'i tarih dışı sayar. 2- Tarihte aktif bir rol oynamayan insan iradesini 'insan arzuları ve fantezileri' tanımıyla hiçe indirir. K. S. Bu aktarması ile fatalist (kaderci) bir karşı devrimciliği savunmak için zemin hazırlamış oluyor.

Bundan sonra, özellikle, önce Marks ve Engels'in, nihayetinde Lenin'in şiddetle eleştirdikleri iki ibret alıcı pot kırılır. 1- 'Granit kanunlara göre', 2- 'Durdurulması mümkün olmayan ekonomik evrim.'

1- Granit Kanunlar: Alman kalp (sahte) sosyalisti Lasalle'in 'ücretlerin tunç kanunu'nu andırır. Bu lafın şair Goethe'deki 'büyük tunç kanunlar' aşıldığını işaret eden Marks der ki: 'Ücretli işi ortadan kaldırırsam, doğal olarak onun -ister tunç, ister sünger olsunlar- kanunlarını da ortadan kaldırırım. (Gota Programının Eleştirisi) Engels aynı nokta hakkında şuna işaret ediyor: 'Marks, Kapital'inde bol bol ispat etti ki, ücretleri idare eden kanunlar gayet karışıktırlar. Durumlar ve şartlara göre bazen şu, bazen öteki etken hakim olur. Şu halde bir tunç kanundan değil, gayet elastiki bir kanundan söz etmek yerinde olur.' (Bebel'e yazdığı 18-28 Mart 1875 tarihli mektubundan)

Demek, ekonomi kanunlarını tunca veya granit benzetenler, onlardaki diyalektik elastikliği görmeyenler, Marksist değil, Lasalle'ci oportünistlerdir.

2- Durdurulması mümkün olmayan kanunlar: Üstat Ka-
utsky'den ilham almış olan Kerim Sadi, objektif davranmış olmak
için, 'durdurulması mümkün olmayan ekonomik evrim'i sayıklar.
Halbuki bu çeşit objektivizmin ne demek olduğunu da 30 yıl önce
tespit eden Lenin, objektivist ile gerçek tarihi materyalist şöyle bir-
birinden ayırt eder:

'Objektivist, önceden belirlenmiş, değiştirilemez bir tarihi süre-
cin zaruretinden bahseder. Materyalist, şu veya bu örgütlenmenin
doğurduğu zıtlık ilişkilerini ciddiyetle dikkate alır. Objektivist dai-
ma belirlenmiş olayları ispat ederken, onların övücüsü kesilmek
tehlikesine uğrar; materyalist, sınıf karşıtıtlıklarının üzerindeki örtü-
yü kaldırır ve bu suretle de kendi bakışını belirler. Objektivist, 'üs-
tesinden gelinmesi mümkün olmayan tarihi eğilimlerden' söz eder;
materyalist, öteki sınıfların somut karşı eylem şekillerini yaratarak,
belirlenmiş bir ekonomi rejimini güden sınıftan söz eder. Şu halde
materyalist, bir bakıma objektivistten daha mantıki sonuçludur. Ve
onun objektivizmi daha derin, daha tamamdır. Materyalist, sürecin
zarurl olduğunu işaret etmekle yetinmez, hangi sosyal, ekonomik
kuruluşun bu sürece esas olduğunu ve zarureti açık olarak han-
gi sınıfın tayin ettiğini aydınlatır. Anılan durumda materyalist, 'üs-
tesinden gelinmesi mümkün olmayan eğilimler'in varlığını dikkate
almakla yetinmez, belirlenmiş bir rejimi tayin ettiren ve bizzat üre-
ticilerin hareketinden başka hiçbir suretle o rejimden çıkmanın im-
kanının bulunmadığını gösteren sınıfların varlığını da bildirir.'

'Diğer yönden, adeta bir tür parti ruhunu da içlererek, bizi, olay-
ları her takdir edişte, doğrudan doğruya ve açıktan açığa bellirli bir
Sosyal grup bakışından yana çıkmaya mecbur eder.' (Lenin, Bir
Küçük Burjuva Sosyoloğunun Eleştirisi)

Demek, Kerim Sadi'nin ağzıyla 'durdurulması mümkün olmayan
ekonomik evrim' ve Struve'nin deyimliyle 'üstesinden gelinmesi
mümkün olmayan tarihi eğilim' gibi tanımlar, ancak küçük burjuva
sosyoloğu geçinen 'objektivist'lere özgü bir şeydir. Tarihi materyalis-
tin yapacağı, böyle teleskopla yıldız aramak kabilinden pasif bir göz-
lemcilik değildir. Tarihi materyalist hangi konuya girerse, orada: Eko-
nomik sosyal kuruluşun çelişkili ilişkilerinden doğma sınıf karşıtıtlıkla-
rını, bu karşıtıtlıklar önünde çeşitli sınıfların bölündükleri kampları,
hangi kampın üreticileri ve devrimi tuttuğunu ve nihayet kendisinin
hangi kamptan yana bulunduğunu açık açık bildiren adamdır. ⁽³¹⁶⁾

(316) Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 44-45-46, Sosyal
İnsan Yayınları, Ekim 2008.

Görüldüğü gibi, Dr. Hikmet, 1936'da, son derece gelişkin bir teorik açılımla, ekonomik kadercilik temeline dayalı evrensel dogmatizmin güçlü bir eleştirisini yapıyor. Lenin'in yol gösterici açılımlarını geliştirerek, Marksizmin devrimci ve yaratıcı bir uygulamasını ortaya koyuyor. Michael Löwy, Gramsci ve Lukacs'ın 20'lerin ikinci yarısı ve otuzların başlarında geliştirdikleri teorik çalışmalara ilişkin incelemesinde, her iki devrimci teorisyenin de, "özel faktörün (sınıf bilinci, ideolojik hegemonya) önemi; metafizik maddeciliğin ve bazı "ortodoks" Marksist akımların ekonomizmlerinin reddedilmesi"⁽³¹⁷⁾ üstüne yoğunlaştıklarını saptıyor.

Dr. Hikmet'in "Yol" ile başlayan ve 30'lu yıllarda legal yayın dönemindeki kitaplarıyla devam eden teorik üretimi de kapsam ve içerik açısından aynı çerçeveye içine girer. Dr. Hikmet, "Marksizm Kalpazanları"nda, Kerim Sadi'nin mekanik materyalizmini eleştirirken, Kerim Sadi'ye yol gösteren "ortodoks" Marksistlere de değinir.

"Kerim Sadi, taklit ettiği Mehmet Ali Ayni gibi, bindiği dalı keser; örneğin Babanzade'nin yanlısını düzeltelim derken, kendisi şöyle daha beter bir yanlışa düşer. Der ki:

"Yaşama araçlarının sosyal üretimi esnasında insanlar belirli, zari, iradelerinden bağımsız ilişkilere, üretim ilişkilerine girerler."

Marks, "Hayatlarının sosyal üretimi içinde" der. Yani Marks'ın "İh-res Lebens=hayatlarının" sözündeki derin anlamı kavrayamayan K.S., onu "yaşama araçları" diye çeviriyor. Halbuki "yaşama araçları" üretimin yalnız teknik ve maddi yönüdür. Marks'ın murat ettiği, üretim ilişkileri ile birlikte insanın bütün sosyal varlığı anlamına gelir. İnsanlar üretim ilişkileri içinde sadece yaşama araçlarını değil, bizzat kendi hayatlarını ve bütün sosyal ilişkilerini de yaratmış olurlar. Üretimin yalnız maddi yönleri ele alınırsa, üretim ilişkilerinin uygun düştüğü üretim güçlerinin de yalnız teknik olduğunu kabul etmek sonucuna varılır ki, bu üretim güçlerinin en önemli toplumsal unsuru olan iş gücünü hiç dikkate almamak, Kadrocu renegat (dönek) Şevket Süreyya gibi, bir tarafta teknik, öte tarafta sosyal diye iki çeşit "ilişki" ayırmak, kısaca mekanik materyalizme batmak demektir. Şu hesapça, uluslararası menşevizmin Türkiye'deki "Nevzad"ı, -Marks'ın sözünü "sosyal hayatlarını kazanmak" diye çeviren "Babanzade çevirisi" kadar olsun-, Marksizmi anlamak kabiliyetinden yoksundur. Buha-

⁽³¹⁷⁾ Dünyayı Değiştirmek Üzerine, sf. 146.

rin'in mekanik materyalizmine kapılması, hatta renegat Kautsky'nin metafizik ve karşı devrimci düşünüş tarzını benimsemesi de hep üretim ilişkilerinin mekanik anlayışındandır."⁽³¹⁸⁾

Dr. Hikmet bu pasajlarda net olarak görüldüğü gibi, Buharın'ın mekanik materyalizmini eleştiriyor. Mekanik materyalizmin yol açacağı arazlara da başlıca örnek olarak, Türkiye sosyal pratiğinden Kadrocular'ı ve özel olarak da teorisyen Şevket Süreyya'nın fikirlerini gösteriyor.

1933'ten Beri Türkiye'de Yerle Bir Olan Şeyler

Dr. Hikmet, "Yol Etüdləri" hakkında yıllar sonra "Kim Suçlamış"ta şunları söyleyecektir.

"Türkiye'de 50 yıldır, pratik döğüşün her basamağında, sosyal orijinalitemizin Tarih, Ekonomi ve Politika açısından araştırmasını yaptım. 40'a yakın Türkçe yayınlanmış kitaplarım ve 100 cilde yakın yayınlanmamış yazılarım anaçizilerinde hep o Marksist-Leninist çabalarla doludur. Türkiye'de Marksist-Leninist geçinen başka hiç kimsenin -klasik Marksizm ve Leninizm çeviri ve aktarı parçaları dışında,- Lenin'in öğüdüne uyduğunu görmedim.

Dahası var. 1930 yılına dek Türkiye'de geçirdiğim ilk 10 yıllık Marksist-Leninist pratik ve teori savaşına dayanarak, 40 yıl önce "YOL" adı altında bir seri yerli orijinal araştırmalar yazmıştım. Burada, her biri ayrı kitaplar halinde: İdeoloji, Sosyal Gelişim, Parti Tarihi, Strateji Planında: Burjuvazi, Proletarya, Köylü ve Milliyet ve Taktik problemleri ayrıntı ve eleştirileriyle ele alınıyordu.

Bunu, o zaman içinde bulunduğum Santral Komite'ye bir tartışma platformu olur umuduyla verdim... Üst üste tevkifler, mahkemeler ve en sonunda 1939 Donanma Davasında "Askeri isyana tahrik"ten 15 yıla mahkûm edilişim, İdeolojik tartışma özlemimi kurşağımda bıraktı."⁽³¹⁹⁾

Dr. Hikmet 16 Şubat 1971'de "Yol"u, o dönemde çıkarmakta olduğu Sosyalist gazetesinde yayınlamaya başlar. Bir de sunuş yazısı yazar "Yol"a. Sunuş "Sosyalizm Tarihimizden Teorik Bir Belge" başlığını taşımaktadır. Sunuş yazısı şöyle başlar.

"1932 yılları, Türkiye'nin Türklerinden bir sosyalist ölmüş. Anlaşıldığına göre, adam, daha önce geçirdiği Sınıflar Savaşı günle-

⁽³¹⁸⁾ Marksizm Kalpazanları, sf. 46-47.

⁽³¹⁹⁾ Günlük Anılar, sf. 252.

riyle ilgili bir sıra incelemeler, araştırmalar denemiş. Bunları, zamanının en elverişli sandığı yoldaşlarına da yazılıca iletmiş. Örgüt çapında değerlendirilmesini beklemiş olmalı.

Bir sonuç alınmış mı? Alınmamış mı?

Kimse bir şey bilmiyor. Hepsi o denli mi?

Eleştirileri yazan çizen Sosyalistin adı, sanı da işitilmiş değil. Yok olmuş adam... Ve neredede, nasıl yok olduğunu yahut yok edildiğini bile, ol görüp bir bilene rastlamadık. Kendisine kayıptan rahmet okumanın tek yolu, düşüncelerini burada ele almak olacak.

Ancak, kayıp bir Türkiye sosyalistinin 40 yıl önce Türkiye’de geçmiş karanlık sosyalizm olayları üzerine kaleme aldıklarından pek az bir parçacığı nasılsa önümüze çıktı. O 40 yıl önce yazılmışların değerleri her zaman herkesçe tartışılabilir. Sırf tarihçili değerini, 40 yıl sonra olanlarla yüzleştirmekte yarar bulduk. Yazının eksikleri, artıkları, gedikleri, aşırılıkları, doğrulukları, aykırılıkları hep birden nasılsalar öyle ele alınmak gerekti.”⁽³²⁰⁾

Görüldüğü gibi, Dr. Hikmet, sunuş yazısında son derece örtük bir dil kullanıyor. İlk olarak, çalışmanın 1932 yıllarında yapıldığını ve o yıllara dek yaşanan sınıf mücadelesi süreçleriyle ilgili inceleme ve araştırmalardan oluştuğunu dile getiriyor. Bu çalışmanın, zamanın en elverişli parti yöneticilerine tartışılmak amacıyla ulaştırıldığını da belirtiyor. Bu konuda herhangi bir sonuç alınıp alınmadığı hakkında bir bilgiye sahip olmadığını da ekliyor. Bu noktada, Dr. Hikmet’in “Brejnev’e Mektup”ta “Yol” hakkında verdiği diğer bilgilere de bakmak gerekiyor. Şunları anlatıyor:

“1933-35 yılları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı bir kez daha “Yukarı”ya çağırılmıştı. Ancak, M.K. yoldaşları kendisinden ayrılmak istemediler. Yoldaşlar, Dr. H.K’nın 10 ciltlik orijinal araştırmalarını (İdeoloji, Türkiye’nin Devrim Tarihi, Parti’nin Eleştirili Tarihi, Fırka ve Fraksiyon, Taktik ve Strateji Planı: Burjuvazi, Proletarya, Köylülük, Türkiye’de Milliyet (Kürt) Meselesi) Türkiye’de basmağı öneriyorlardı.”⁽³²¹⁾

Dr. Hikmet M.K. üyesi yoldaşların “yukarı”ya gitmesini istemediklerini ve “Yol”u Türkiye’de yayınlamayı önerdiklerini ifade ediyor. Burada sözü edilen M.K. yoldaşları, Hasan Ali (Ediz) ve Eczacı Vasıf (Onat) olmaktadır. 1933 Ekim ayında, Cumhuriyet’in kuruluşunun 10. yılı münasebetiyle çıkarılan af yasasıyla cezaevle-

⁽³²⁰⁾ Sosyalist Gazetesi No: 16, Sayfa 2, 16 Şubat 1971.

⁽³²¹⁾ Günlük Anılar, sf. 389.

rindeki TKP tutukluları serbest bırakılıyor. Dr. Hikmet de, Elazığ hapishanesinden çıkıyor. Aynı dönem, Uluslararası Lenin Okulu'nda eğitim gören Eczacı Vasıf Türkiye'ye dönmüş⁽³²²⁾ ve Parti sekreteri olarak görev yapmaktadır. Bu dönemde, önceki Parti sekreteri Hasan Ali Ediz hapishanede bulunmaktadır. 1929 tutuklamasıyla ağır bir darbe alan partiyi yeniden örgütlemek amacıyla çalışmalar yürüten Hasan Ali, bir tutuklama sonucu hapishaneye girmiştir. 1929-32 arası Nazım Hikmet, Hamdi Şamilov, Mussolini Ahmet ve Sarı Mustafa'nın öncülük ettiği muhalefet hareketi de bu dağınıklıktan yararlanarak etkili olmaya başlamıştır. Ancak Komintern'in, muhalefeti mahkûm eden bir bildirisinin Türkiye'ye ulaşmasıyla birlikte, muhalefet hareketi etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu dağınıklık ve kargaşa ortamında, 1932'de Defterdar Kongresi olarak bilinen toplantı yapılmış, 22 kişilik bir M.K. seçilmiştir. Bu M.K'da, hapishanede bulunan kadrolardan Dr. Hikmet'te yer almıştır. Ancak bu kongre Komintern tarafından kabul edilmemiş, merkez komite üyelerinin de önemli bir kısmı kısa bir süre sonra partiden atılmıştır.

Bu gelişmeler üzerine, ilk desantralizasyon adı verilen karar uygulamaya konulmuş, bu çerçevede Eczacı Vasıf tek yetkili olarak Türkiye'deki faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Dr. Hikmet'in Elazığ hapishanesinden çıkışı böyle bir zaman aralığına denk düşmektedir. Bu noktada, Dr. Hikmet'in anılarında geçen şu ifadeler önem kazanmaktadır.

"O zaman nasıl tasavvur edebilirdi ki, bu üst üste mahkûmiyetler: 2. Kategori'lilerin kirli çamaşırlarını yıkama lehinde ve bir gün kendisini sosyalist sınırlar dışına püskürtmüye dek kendi aleyhinde puvar toplamış olsun?

1933'ten beri Türkiye'de yerle bir olan şeyleri Moskova rasathanesinden izleyen Laz İsmail, 1929 avantüryelerini unutturabildi ve provokasyon kurtluğundan, radyolar "yorumcusu" yaldızlı kelebekliğine kalıp değiştirdi."⁽³²³⁾

1933'den beri "Türkiye'de yerle bir olan şey"in ne olduğu, sanırız, konunun aydınlığa kavuşturulması açısından yol gösterici olabilir. Dr. Hikmet'in "Yol"a 1971 sunuşunda örtük bir biçimde ifade ettiği, ölüm vakası da daha anlaşılabilir olabilir. 1933 Ekimin de

⁽³²²⁾ Merhum "Eczacı" Vasıf Onat, Mete Tunçay, Toplumsal Tarih, No: 173, sf. 48, Mayıs 2008.

⁽³²³⁾ Günlük Anılar, sf. 389.

hapishane çıkışıyla birlikte, Dr. Hikmet, Eczacı Vasıf'la bir araya gelip, ülkedeki parti faaliyetlerini yürütmeye başlıyor. Bu noktada, Dr. Hikmet'in şu sözlerini anımsayalım: "1933-35 yılları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı bir kez daha "Yukarı"ya çağrılmıştı. Ancak, M.K yoldaşları kendisinden ayrılmak istemediler." Dr. Hikmet, muhtemelen "Yol"u da M.K üyesi arkadaşlarına değerlendirilmek üzere vermişti ve yine kendisinin ifade ettiği gibi, onlar da bu metni kitap olarak Türkiye'de basmayı önermişlerdi. Ancak,

"29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin kuruluşunun 10. yılı münasebetiyle çıkartılan genel af, hapishane de bulunan Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İsmail Bilen [Laz, Marat], Hüsamettin Özdoğu gibi 1929 tevkifatından hükümlü kadronun özgürlüğüne kavuşmasını sağladı. Bu gelişme üzerine, Şefik Hüsnü aracılığıyla Komintern'e başvurularak TKP'nin desantralizasyon kararının kaldırılması istendi. Bu gelişmeler üzerine toplanan TKP genişletilmiş Dış Büro Toplantısı birçok konunun yanı sıra muhalefetle ilgili ünlü "kara liste" kararını da aldı.

Çok Gizli

8-13/III/1934 tarihleri arasında yapılan Türkiye KP'si Yurtdışı Büro Toplantı Protokolünden

Alıntı

Katılanlar: yoldaş Ferdi [Dr. Şefik Hüsnü], Fahri [Baytar Cevdet], Kotalnikov, Miller, Marat [Laz İsmail], Sıtkı [Reşat Fuat], Aliyev [Dede Ahmet Fıncı], Anastas [Hüsamettin Özdoğu], Petrof [Zeki Baştımar].⁽³²⁴⁾

Bu toplantı, daha sonra, parti belgelerine dayanarak "TKP Tarihi"ni yazan Cemil Seydametov'un çalışmasında plenum olarak geçiyor. Bunun plenum olabilmesi için, merkez komite üyelerinin tümünü kapsamaması gerekiyor. Ancak görüldüğü gibi, bu toplantı böyle bir kapsayıcılığa sahip değil. Bunun, 1933-35 arası yapılan en önemli toplantı olduğu kuşku götürmez. Çünkü Şefik Hüsnü, Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'nun pişmanlık göstererek muhalefeti mahkûm etmelerini bu toplantıya ait bir olgu olarak ifadelendiriyor. Türkiye'de faaliyet gösteren ve muhalefet ekibinin en çok saldırdığı parti yöneticileri, (Dr. Hikmet, Hasan Ali, Eczacı Vasıf) bu toplantıda bulunmuyor. Ancak poliste ve hapishanede çok kötü sınavlar veren kadrolar, TKP yöneticileri olarak bu toplantıda yerlerini almış bulunuyorlar. Şimdi, TKP üyelerinin kısa biyografilerinin ve partiyle olan organik ilişkilerine dair bilgilerin yer aldığı bir kay-

⁽³²⁴⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 205-206.

nakta, Dr. Hikmet hakkında yazılanlara, burada verilen bilgiler ışığında bakmamız gerekiyor.

"Türkiye Komünist Gençler Birliği kurucularından, 1925'te hüküm giydi, 1929-1934'te TKP Muvakkat MK, MK ve MK Politik Büro üyesi, MK üyesi olarak partinin basın, yayın ve teşkilat işlerinde çalıştı, Marat'ın ilmühaberine göre 1934'te grupçuluk nedeniyle MK'den ihraç edildi, parti disiplini ve parti içi demokrasiye saygısı yetersiz, partiye sadık ve dürüst bir komünist olarak üyeliği devam etti."⁽³²⁵⁾

Laz İsmail, 70'li yıllarda, 1934 yılında Dr. Hikmet'in partiden atıldığını iddia etmiştir. Bu kaynak ise Laz İsmail'e dayanarak MK'den çıkarıldığını, ancak parti üyeliğinin sürdüğünü iddia ediyor. Eğer böyle bir karar söz konusuysa, bu karar, muhtemelen yukarıda sözünü ettiğimiz toplantıda alınmış olmalıdır. Ancak Dr. Hikmet'in bu konudaki şu ifadeleri anılarında yer almaktadır.

"1936'larda, "Böcür""Kara Patron" bizim "Ludvig Feuerbach" tercümesini iyice baltalıyorlardı. Bir gün dayanamadım, bağırdımdı:

'-Bir gün işçi sınıfı iktidara gelse, sizi Menşevik diye kurşuna dize. Sabotajdır yaptığınız!'

'Kara Patron' bozularak:

'- O belli olmaz, dedi, kimin Menşevik olacağı.'

'Böcür', o her zamanki tam 'kısa boylu fitne'liğiyle, sinsice bir tehdit savurdu:

'-Yahu! Biz bunu Parti'den atalım diyenlere karşı o kadar savunuyoruz. O bize ne yapıyor!'

Fazla konuşmadım, sormayı küçüklük saydım. Ama, sözleri unutmadım. 1936 yılı. Marksizm Kütüphanesi ile: içeride kurallarını hazırladığım Strateji planına uygun Legalite taktiğini uygulayarak, bir çığır açıyorum "Parti"ye. Oradakiler (Kimler? Sormayı, önemsemek bildim. Bu da aşırı güven, belki de gurur olacak!), beni arkadan vurma zorlamasında.

O yıla dek "Merkez" biz, Nazım'ın yan hınçla: "Triumvira" (üçler diktası) dediği üçümüzde: (Ben-Böcür- Kara Patron)... Şimdi, üçümüz dışında hangi "yetki" taslakları, birimizi kancıkça vurmaya tasarlamış olabilirdi? Öğrenmeyi bile küçülme olarak yanıma uğratmadım.

Benim açtığım, yürüttüğüm "Legalite Taktiği"ne neredeyse zorla kattığım Böcür ve Kara Patron'la üçümüz, sonra Parti'nin de resmen tanıdığı bir merkez organ idik. Bu organda güç görevimi yaparken beni "atmak" isteyecek olanı arar mıydım?"⁽³²⁶⁾

⁽³²⁵⁾ Büyük Kırılma, sf. 433.

⁽³²⁶⁾ Günlük Anılar, sf. 230.

Marksizm Bibliyoteği ve Parti

"Marksizm Kalpazanları" adlı kitabın hazırlanış sürecine dair verdiği bilgilerde, Dr. Hikmet, parti ile legal yayın organı arasındaki ilişkilere değiniyor.

"Kitapta sırf Kerim Sadi eleştiriliyordu. Parti'den, Şevket Süreyya ve Nazım Hikmet için niye susulduğu soruldu. Konuların ayrılığını bildirdim. (...)

(...) Israr edilmiş: "Hiç değilse bu iki adam için birer satır konulsun." Bibliyoteğe yeni kattığım Böcür'gil de o kanıdaydılar. Bir oyum vardı formelman. Çoğunluğa uymamak harcam değildi. (...)

(...) Disiplin disiplindir. Koydum: "Marksizm Kalpazanları'nın içine o iki satırı. Düşünceme aykırı değildi. Taktik bakımından durdurmak istemiştım. Kitap çıktı. Hala bir nüshası bile elimde yok."⁽³²⁷⁾

Dr. Hikmet'in anlattıklarından, legal yayın organının partinin faaliyetleri çerçevesinde hareket ettiği ve kurallı bir çalışmanın söz konusu olduğu anlaşılıyor. Dr. Hikmet'in bu konuda anlattıklarını teyit eden başka bir olgu, Mete Tunçay'ın "Türkiye'de Sol Akımlar" adlı kitabının ikinci cildine aldığı bir başka illegal TKP yayınında bulunuyor. 20.12.1935 tarihli illegal Orak Çekiç gazetesinde, B.R imzalı "Marksizm Müdafii Kerim Sadi" başlıklı bir yazı yayınlanır. Bu yazıda, Dr. Hikmet ile Kerim Sadi arasında yapılan polemikler ele alınmakta, Dr. Hikmet savunulurken Kerim Sadi ağır biçimde eleştirilmektedir. B.R, yüksek bir olasılıkla o günlerde partinin yurtdışı bürosunda bulunan Reşat Fuat'tır. Özellikle polemiklerde söz konusu edilen Marksist metinler hakkında görüşlerini bildirirken tartışılan kavramların Almanca asıllarına başvurma ve Almanca'ya hâkimiyeti, onun bilinen özelliklerindendir. B.R rumuzu da bu kanımızı güçlendiren bir başka öğedir. Yazıda Dr. Hikmet şu şekilde tanıtılmaktadır.

"Tenkit edilen Hikmet Kuvvetsizlikçi, İnkılapçılığın iliklerine kadar işlediği bir adamdır. Marksizm ve İnkılap uğrunda yaptığı çarpışmalarla kendisini tanıtmış, bütün bu savaş esnasında 7-8 yıl hapislerde yatmış, yıllarca uzayan bu sürünmelerinden her zaman daha kuvvetli imanlı bir inkılapçı olarak çıkmış."⁽³²⁸⁾

⁽³²⁷⁾ age, sf. 279-280.

⁽³²⁸⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 374.

1935 yılının son ayında TKP'nin Dr. Hikmet'e bakışını yansıtan bu yazı, sanınız konunun aydınlığa kavuşması bakımından işlev görebilir. Yine bir illegal TKP yayını olan Kızıl İzmir gazetesinin 1 Mayıs 1935 tarihli nüshasında bir bildiri basılmıştır. Bu bildiride TKP'nin seçimdeki tutumu açıklanmaktadır. Ve bildiri şöyle bitmektedir.

"Yoldaş kardeşler!

Çalışanların menfaat ve hakları için çarpışan ve bu hususta büyük fedakarlıklar yapan yoldaşlarımızdan: Doktor Hasan Ali, Salahi, Doktor Hikmet ve eczacı Vasıf yoldaşlara rey defter ve sandıklarına koş İşçi mebusu olarak iste ve onlara rey ver.

Hepimiz el ele verelim

Hakkımızı yalnız kendi bileğimizin kuvvetile alacağız

Kahrolsun Kemalist Halk Fırkası

Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası Amele ve Köylü"⁽³²⁹⁾

Dr. Hikmet, daha önce yine hapisyanede bulunduğu 1931 yılında da, seçimlerde partinin desteklediği aday olarak yayın organlarında ilan edilmiş, İşçi ve emekçilere, oy verilmesi yolunda çağrılar yapılmıştı. Bu noktada, 1973 sonrası TKP içinde üst düzey görevler yürüten ve muhtemelen parti belgelerine dayanarak bir broşür yazan Aydın Meriç'in şu sözlerini de not edelim.

"Bu dönemin bir diğer ilginç olayı, Nazım Hikmet'in partisine karşı kurulan ikinci partide ve Orak Çekiç'te, Hikmet Kıvılcımlı'nın İ. Bilen'le birlikte çalışmalarıdır. İ. Bilen'in yarım kalmış hatıratında ve Atılım'ın sayfalarında H. Kıvılcımlı'nın 1932'de yapılan toplantıda partiden çıkarıldığı iddia edilmektedir. 1932'den sonra, 1934-35-36'larda yayınlanan Orak-Çekiç'lerde "işçi hareketine kendini adanmış büyük devrimci Hikmet Kıvılcımlı"nın savunusunu yapan makaleler var. Bunlar arasında İ. Bilen'in kaleminden çıkmış makaleler de var!"⁽³³⁰⁾

Ve bir tanıklık. Vedat Türkali, belgesel romanında bu konuya ilişkin tanıklığını da aktarıyor.

"Doktor Hikmet'in partiden kovulmuşluğu söylentisini Türkiye'de yaydıkları günler Ahmet Fırıncı'ya rastlamışlardı Kapalıçarşı çıkışında Doktor Kerim'le. "Yalandur!" diyordu Fırıncı Dede, "Atıldı dedikleri tarihten çok sonra, Reşat, Doktor Hikmet, ben Feriköy'de bir evde parti toplantıları yaptuk!" diye pek de sevmeydiği Doktor için tanıklık ediyordu açık yüreklilikle."⁽³³¹⁾

⁽³²⁹⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 359.

⁽³³⁰⁾ TKP'mizi Yükseltelim, H. Erdal.

⁽³³¹⁾ Tek Kişilik Ölüm, Vedat Türkali, sf. 258.

Dağınık olan tüm bu bilgileri bir araya getirdiğimizde ortaya çıkan sonuç, Dr. Hikmet'in partiyle organik ilişkisinin 1930'ların sonlarına Donanma davasına dek sürdüğünü gösteriyor. Dr. Hikmet'in partiyle ilişkisi organ ve sorumluluk açılarından net olmamasına rağmen, ilişkinin varlığı kesindir. Orak Çekiç'te yayınlanan "partiden atılanlar" listesinde de, "kara listede" de Dr. Hikmet'in ismi geçmiyor. Herhalde Dr. Hikmet, Laz İsmail'in iddia ettiği gibi 1932 ya da 1934'te partiden atılsa, daha sonra yayınlanan bu listelerde ismi geçerdi? Oysa Dr. Hikmet, parti yayınlarında övgüyle söz edilen bir devrimci olarak yer alıyor. Ahmet Fıncı, 1934 yurtdışı toplantısında da bulunuyor. Orada böyle bir karar alınmış olsa, herhalde bu kararı bilir ve ifade ederdi. Aksi yönde görüş belirtmezdi. Dr. Hikmet kendisi de merkez organda yer aldığını ifade ediyor.

1933 Ekim'inde serbest kalmasının ardından, Dr. Hikmet, 1 Mayıs öncesi bir gözaltı yaşıyor. Bu gözaltı sürecinde yaşananları "Kim Suçlamış"ta anlatıyor.

"Nazım Hikmet: Beni, Hasan ve Vasıf'la "Parti'nin Triumvira"sı sayardı. Onun için olacak, Elazığ "Üniversitesi" dönüşümde, "1 Mayıs" günü Polisin eski müteferrikasında karşılaşır karşılaşmaz, Şefik ile Hasan'ın kendisini haksız yere Parti'den attıklarını yana yakıla anlattı."⁽³³²⁾

Dr. Hikmet'in gözaltına alınma nedeni partiye ait illegal yayınların dağıtılmasıdır.

"19 Nisan 1934 günkü Cumhuriyet'te Dr. Şefik Hüsnü'nün erkek kardeşi Salahi ve kız kardeşi Leman'ın Dr. Hikmet'le kardeşi Marangoz Şeref'in (Şerafettin) Kızıl İstanbul ve 1 Mayıs gazetelelerini dağıttıkları ithamıyla tutuklandığı, 15 Mayıs'ta da bunlara Eczacı Vasıf'ın katıldığı, daha sonraysa Şeref ve Leman'ın serbest bırakıldığı yazılıyor. 18 Ocak 1938 tarihli gazeteden, Dr. Hikmet'in beraat ettiği, eczacı Vasıf'la Selahi'nin 4'er yıla hüküm giydiği anlaşılmakta."⁽³³³⁾

Bu bilgilerden Dr. Hikmet'in dışarıda çok kısa bir süre kalabildiğini anlıyoruz. Dr. Hikmet'in ne zaman bırakıldığını bilmiyoruz, ancak kısa bir süre sonra, yeni bir tutuklamayla içeriye alındığını öğreniyoruz.

⁽³³²⁾ Günlük Anılar, sf. 258.

⁽³³³⁾ Türkiye'de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf. 108.

"17 Ocak 1935 tarihli Rundschau'da çıkan bir protesto yazısından anlaşıldığına göre, 1934 kış başında Dr. Hikmet (Kıvılcımlı), (Şefik Hüsnü'nün kardeşi) Salahi (Birizkent) ve Eczacı Vasıf (Onat) gibi bir takım aydınlar tutuklanmış ve işkence edildikten sonra, Aralık ayında gizli duruşmalarla yürütülen bir mahkemeye çıkarılmışlardır."⁽³³⁴⁾

"İstanbul'dan gelerek Bursa'da bazı kimselere Komünistlik telkinatında ve tahrikatta bulunan Dr. Hikmet, Eczacı Vasıf ve Hasan Ali tevkif edilmişlerdir." (Cumhuriyet, 28 Ağustos 1936)⁽³³⁵⁾

Dr. Hikmet'in, nefes almasını bile engellemeye dönük bir baskı ve şiddet dalgası karşısında bulunduğunu gösteren bu bilgiler, o dönemde "yukarı" ile istikrarlı ve sürekli temas kurma olanağının da pek mümkün olmadığını gösteriyor. Tüm bu baskı ve şiddet dalgası karşısına devrimci irade ve inadıyla çıkan Dr. Hikmet, sarsılmaz kararlılığıyla bir an bile geri adım atmadan direniyor. Anlaşılan o ki, tıpkı İtalya'da Gramsci için faşist şefierin dile getirdiği "onu en az 20 yıl içeride tutmalıyız" sözü, Türkiye'de, Dr. Hikmet için söyleniyor. Art arda gelen bu baskı ve şiddet sarmalı içinde, Dr. Hikmet, Elazığ Hapishanesinde planını yaptığı "Legaliteyi İstismar" taktiğinin bir açılımını gerçekleştirmeyi başarıyor.

Dr. Hikmet'in, 1933 Ekim ayında Elazığ hapishanesinden çıkışıyla, 1935'te başlattığı legal yayıncılık faaliyeti arasındaki zaman diliminin büyük bir bölümünü de yine karakollarda ve cezaevlerinde geçmiştir. Söz konusu yayın faaliyetinin böylesine zorlu ve acılı bir arka planı vardır. Bu nedenle, Fransız devrimci aydın Barbüs için yazdıkları: "Barbüs bir parlak 'kitap' değil, savaşçı bir 'hayat'tır.", Dr. Hikmet'in, düşünce ve davranış sentezine çok yakışmaktadır.

30'lu yılların ilk yarısında Dr. Hikmet'in, süreklileşen baskı dalgası karşısında geliştirdiği devrimci direncin temsil edici örneklerinden biri, Vedat Türkali'nin "Güven" adını taşıyan, TKP tarihini anlattığı belgesel romanında bulunur.

"Bir 1 Mayıs gözaltı olayını anlattı. Müteferrika'ya toplamışlar bunları. Komiser yalaşıp afur tufur edecek olmuş; Doktor Hikmet atılmış, dökülmüş herifin önüne. 'Sen kimsin be? Valinin, polis müdürünün köpeğisin: hadi çek arabanı!' demiş. 'Gık diyemedi herif, dönüp gitti.' diyordu. Ayva göbekli, burma bıyıklı, kelle kulak yerinde biriymiş, anlı şanlı gıysileri içinde bay komiser."⁽³³⁶⁾

⁽³³⁴⁾ age, sf. 108.

⁽³³⁵⁾ age, sf. 122.

⁽³³⁶⁾ Güven Birinci Cilt, Vedat Türkali, sf. 372, Gendaş Yayınları, 1999.

TKP'nin 1930'larda yaşadığı sarsıntılar, partinin art arda aldığı darbeler, yaşadığı çözülmenin altında yatan nedenlerin en belirleyicisi, partinin fiilen bölünmüş olması ve yetişmiş kadro birikiminin neredeyse tümünün o yıllarda zindanlara atılmasıdır. Parti aygıtını örgütleyip, kitlelerle bağ kurnaya yönelik çalışma yapma kapasitesine sahip hemen tüm militanların içeride olması, dışındaki faaliyetlerin birbirinden kopuk lokal alan faaliyetleri sınırlarında dollaşmasına neden olmuştur. 1932-34 arası uygulanan ilk desantralizasyon kararının nedeni bu gerçekliktir. 1933 affıyla hapishane-deki kadroların serbest kalmasıyla birlikte, bu kararın kaldırılması gündeme getirilmiştir.

1929 tutuklamasının ardından, dışarıda parti yönetimini oluşturan kadrolardan, Hasan Ali Ediz, 1930 Eylül başında, Mehmet Emin Sekun, Ağustos'ta, Reşat Fuat, Mart 1931'de yakalanmıştır. Bu kadroların yitilmesiyle ülkede faaliyet yürüten önce Baytar Cevdet, 1933'ten itibaren Eczacı Vasıf'tır. Muhalefetin bu dönemde harekete geçişinin nedeni, yaşanan bu boşluktur. Bu boşluk sayesinde, muhalefet daha rahat biçimde faaliyet göstermeye başlamıştır. Belli alanlarda etkinlik kurma olanağı bulan muhalefet, Komintern'e bir temsilcisi aracılığıyla başvuru yapmış, ancak başvurusu kabul edilmemiştir.

TKP tarihi konusunda oldukça kapsamlı incelemeler yapan Yalçın Küçük, bu konuya ilişkin şunları yazıyor.

"Kanşıklığın tabanına yaklaşıyor; 1925-1927 ikili darbesinden sonra, uluslararası konjonktürün gereklerine de uygun olarak, TKP kendini askıya alıyor ve fiilen tasfiye etmeye başlıyor. Başta Nazım Hikmet, bir bölüm komünistler işçi sınıfının hareketini sermaye partisine bağlama projesini içine sindiremiyor; tasfiye programına uyum göstermiyorlar. Önce bireysel çabalarla uyumsuzluklarını gösteriyorlar. (...)

Ancak "Putları Yıkıyoruz" kampanyası ve Resimli Ay'daki şiir ve yazıları, Nazım Hikmet'e birden bire ve çok büyük bir ün getiriyor. Bir mücadele yolunun ve kadrosunun açıldığı anlaşılıyor; Nazım'ın çevresinde birleşenler, TKP'nin likidasyonuna karşı anti-likidatör bir çizgi izleyenler, TKP'yi yeniden harekete geçirmek için bir sembol adam buluyorlar."⁽³³⁷⁾

⁽³³⁷⁾ Aydın Üzerine Tezler 5, Yalçın Küçük, sf. 382.

TKP içinde, muhalefet hareketinin hangi dönemde, hangi isimlere dayalı olarak ortaya çıktığını, daha önceki bölümlerde görmüştük. Yalçın Küçük, çok önemseydiği periyodizasyonu yine unutmuş. Yine paşa gönlüne göre, yazmış da yazmış. Tarihsel gerçekliği, zihnindeki şemaya sığdırmak için, bütün olgular ters yüz etmiş. Muhalefet, temelleri 1925 kongresine dayanan, partinin aldığı darbelerle kritik günler yaşadığı bir evrede kendini ortaya koyan bir hareket. Yalçın Küçük'ün zihnindeki şemayla yaşanan süreç ve olguların anlaşılabilmesi mümkün değil. Küçük'ün yazdıklarının tersine, 1927 tutuklamanın kısa sürelerle atlatılması sayesinde, partinin yeniden örgütlenmesi konusunda kararlı bir faaliyet başlatılmıştır. 1927, TKP'nin likidasyonunun değil, TKP'nin yeniden örgütlenmesinin başlangıç tarihi. Bu yıllarda, hangi uluslararası konjonktür gereği likidasyon başlamıştır? Tam tersine, Komintern politikaları açısından, "sınıfa karşı sınıf" taktığının yanı sıra TKP'nin daha mücadeleci bir örgüte dönüşmesi hedefinin belirlendiği bir konjonktürün öngünleri söz konusudur.

Zaten Yalçın Küçük, kendisi de bunu fark ediyor.

"Bu çalışmama kadar, Nazım Hikmet'in TKP'den ihracının daha sonraları, 1930 yıllarının başlarında değil sonlarına doğru gerçekleştirildiğini düşünüyordum; şimdi bu düşüncemin de yanlış olduğunu yazabiliyorum. Ancak önemli olan yanlışlık değil, yanlışlığa yol açan mekanizmalardır; bunun vurgulanması gerekiyor. Araştırmada ve özellikle tarih araştırmalarında belleğe ve özellikle anılarda geçen tarihlere hiç güvenmemek gerekir; son derece önemli olduğu için ne kadar tekrarlanırsa o kadar yerinde oluyor. İ. Topçuoğlu, TKP içinde önemli yerlere gelmiş olan Mustafa Börklüce'nin kendisine anlattıklarını ve Mustafa'nın ağzından şöyle aktarıyor: 'Parti'nin likide edilme kararı resmen ilan edilmemiş, Harici Büromuz kanalıyla Merkez Grubumuza bildirilmişti. Biz artık yeni bir toparlanmaya ve esaslı kadrolar hazırlayarak, kısa zamanda Kongre'ye giderek yeni program ve yeni bir Genel Sekreter'le Komintern'e kaydımızı yaptırmaya karar vermiş ve bu arada Nazım Hikmet'i Genel Sekreter seçerek faaliyeti hızlandırmıştık.' Gayet güzel; Nazım'ın genel sekreterliği bir başka kaynaktan da doğrulanıyor.

Fakat Mustafa, bu bilgiden hemen sonra, şunları sayıyor: "Hiç beklemediğimiz bir devrede tepeden inme bir tevkifat yaptırılmıştı. Bu tevkifat öyle bir tevkifattı ki, başı koparmak gibi bir şeydi ve denizaltılara yönelmişti. Komünistler, bu gemileri zaptetmek için gemilere nüfuz etmiş, teşkilat kurmuşlardı ve bunların başında da

Nazım Hikmet vardı.' Böylece ve birden bire Nazım Hikmet'in genel sekreterliği ile Harp Okulu ve Donanma Davaları, zaman boyutunda çakıştırılıyor. ⁽²³⁸⁾

Yalçın Küçük, paragrafın başında tezinin yanlışlığını kabul ediyor, bu hatanın nedeni olarak Topçuoğlu'nun kitabında bulunan Sarı Mustafa'ya ait uydurmaları, bilimsel malzeme olarak kullanmış olmasını gösteriyor. Sanırsız, Küçük, bilim yöntemine ilişkin temel kuralları ciltlerce kitap yazdıktan sonra fark etmiş. Ama bu işin bir yanı, Küçük'ün bu yanlışlıkları yapmasının asıl nedeni, TKP'nin tarihsel deneyimini çarpıtarak yansıtmaları, bu çarpıtmalar sayesinde kitabı yazdığı siyasal konjonktürde kendi politik konumunu güçlendirmeyi hedeflemesi. Bu uğurda herhangi bir iç tutarlılık aramadan, bulduğu uydurma tarihçelere dayanarak, kendi zirvalarını güçlendirmeye çalışması.

Küçük, tarihi bozarak, muhalefet grubunun, partinin likide edilmesine karşı çıkan anti-Kemalist Bolşevik bir grup olduğunu kanıtlamak için uğraşıyor. Nazım Hikmet de, TKP'nin Bolşevik kanadının genel sekreteri oluyor, öykünün bu versiyonunda. Bunların hiçbirinin yaşanılan gerçek süreçlerle bir ilgisi yok. Muhalefet hareketinin kendini ayrı bir parti olarak ilan edip, Nazım Hikmet'i genel sekreter seçtiği iddia edilen Pavli toplantısının tarihi 1929'dur. Harp Okulu ve Donanma Davası ise 1938 tarihinde gerçekleşmiştir. Mustafa Borklütce'nin uydurduklarına dayanarak tarih yazan Yalçın Küçük, bu bilgilerden hareket ederek Nazım'ın genel sekreterliği konusunda bir tanıklık bulduğu için seviniyor. Ancak her şeyi birbirine karıştırıp, anlaşılması ve içinden çıkılması güç bir tabloyu bilimsel bir çözümleme olarak okuyucunun önüne koyuyor. Tam bir kılavuz ve karga ilişkisiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Ama bu kılavuz karga ilişkisinin gerçek hayattaki acılı ve sert sonuçlarını görmemiz için, 1930'dan 1938 Donanma Davasına giden süreçte Nazım'a kılavuzluk eden "Bolşevik" yoldaşlarının rollerini de açık biçimde ortaya koymak gerekiyor.

Yalçın Küçük'ün "Falsifikasyonu"

Yalçın Küçük'ün yaptığı, kendi deyişiyle "falsifikasyon" nedensiz değil, çünkü bunlar Nazım Dr. Hikmet ilişkisi hakkında yazacaklarına hazırlık babından yazılıyor. Küçük'ün olguları, kafasındaki şemaya uydurmak için eldeki bilgileri böylesine bozması gerekiyor. Muha-

⁽²³⁸⁾ Aydın Üzerine Tezler 5, Yalçın Küçük, sf. 384.

lehet hareketi 1934'te dağılıyor. Bu harekete katılmış olan bir bölüm partili özeleştiriyi yapıp tekrar partiye dönüyor. Parti yayın organlarında partiden atılanların çarşaf çarşaf listeleri yayınlanıyor. Tüm bu bilgiler, Küçük'ün kitabında aktarma yapılan çeşitli kaynaklarda bulunuyor. Partinin ilk desantralizasyonu da 1932 tarihini taşıyor. Yani muhalefetin alternatif bir parti örgütlendiğini iddia ettiği 1930 yılında henüz herhangi bir likidasyon yoktur. Ama Nazım'ı genel sekreter seçen grubun şefleri, Sarı Mustafa, Hamdi Şamilov ve Mussolini Ahmet, güvenilir unsurlar oldukları için partiden daha önce atılmışlardır. Ortada Bolşevik bir kanat falan yok, tersine polisle ilişkileri, sorgudaki tutumları nedeniyle partiden uzaklaştırılan unsurların varlığı ve bunların muhalefet hareketinde bir araya gelmesi söz konusudur. Bu unsurların çevresinde yer alan bir grup partili ve sempatican vardır. Bunların büyük bir bölümü de 1932'den itibaren partiye dönerler. Muhalefetin dağılışı en önemli faktör, Komintern'in 1930'dan itibaren muhalefet karşıtı tutum almasıdır.

İlgili bölümlerde, 1927 tutuklamasıyla ilgili belge ve bilgilerde, Hamdi Şamilov'un polisteki tutumu ve mahkemedeki savunması hakkında epey aydınlanmıştık. Dr. Hikmet, "Kim Suçlamış"ta, Hamdi Şamilov'un 1927 tutuklamasının ardından parti yeniden örgütlenirken, parti yetkilisi olarak kendisine geldiğini ve partiye dönmek istediğini bildirdiğini anlatıyor, bu uzun bölümde, Şamilov'un partiden neden uzaklaştırıldığını ayrıntılarıyla açıklıyordu.⁽³⁹⁹⁾ Sarı Mustafa'nın karanlık ilişkileri ve polisle işbirliği hakkında da 1929 tutuklamasıyla ilgili bölümdeki bilgiler yeterince fikir vermiştir. Bunlar dışında, gerçekte muhalefet hareketinin etkili iki ismi Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'dur. Sanırız, bu grubun niteliği lider kadrolarının kimlikleriyle daha da bir netlik kazanmaktadır.

Bu konunun önemi, temel bir ayrım yapıldığında anlam kazanır. Bilindiği gibi, TKP'nin 1932'ye dek devam eden mücadelesinin en güçlü ve en kapsamlı eleştirel analizi Dr. Hikmet tarafından "Yol'da gerçekleştirilir. Bu eleştirilerin temel amacı, partinin çok daha güçlü ideolojik-siyasal-örgütsel temeller üzerinde inşa edilmesi ve pratiğinin önünün aydınlatılmasıdır. Bu eleştiriler, en önde savaşan, savaşımın bedelini en fazla ödeyen bir parti kadrosu tarafından yapılmaktadır. Dr. Hikmet, parti mücadelesinin ilk on yılını eleştirirken, muhalefet hareketinin de kapsamlı bir eleştirisini yapar. Muhalefet hareketinin diline doladığı kimi yarım doğruların, neden ve sonuçları Dr. Hikmet'in eleştirel analizinde en geniş ölçü-

⁽³⁹⁹⁾ Bkz. Günlük Anılar, sf. 261-265.

lerde yer alırken, partinin bunları aşmak için girmesi gereken rota da ideolojik-siyasal-örgütsel boyutlarıyla saptanır.

Dr. Hikmet eleştirilerini partinin organik bütünlüğü içinde, bilinen kural ve geleneklere bağlı olarak gerçekleştirir. Çünkü Dr. Hikmet, partinin ülkedeki yegâne devrimci ocak olduğunun bilincindedir ve parti birliği çerçevesi içinde sorunların çözülmesi gerektiğinin farkındadır. Partiyi geliştirmeye, partinin organik bütünlüğünü sağlamaya dönük olmayan düşünce ve davranışların mücadeleyi daha da zayıf düşüreceğini bilmektedir. Dr. Hikmet'in düşünce ve davranış bütünlüğünü ayırt edici kılan bu yanı bir ayraç noktasıdır. Yalçın Küçük'ün tarihi bozmaya ve deforme etmeye dönük çabalarının altında, onun bu tutumun tam karşıtı bir teori ve pratiğe sahip olması yatar. Muhalefet hareketine dair bir başka nokta da burada anımsatılmalıdır. Zeki Baştımar da başlangıçta muhalefet hareketi üyesidir. Pavli toplantısında o da bulunmuş, daha sonra partiye dönmüştür. Yani 1962'de TKP Dış Büro'da buluşan Laz İsmail, Nazım Hikmet ve Zeki Baştımar'ın ortak noktaları, 30'lu yıllarda muhalefet hareketi içinde bulunmalarıdır.

Yalçın Küçük, 30'lu yılları ele aldığı çalışmasında, Dr. Hikmet ile Nazım Hikmet'i yan yana getirerek, bu yılları iki Hikmet dönemi olarak karakterize ediyor. Yalçın Küçük, sadece görüntülerden hareket ettiği için bu karakterizasyonu da son derece sığ ve zorlama kalıyor. Bu konu hakkında yazan başka yazarlar da aynı hatanın kurbanı olduğu için, daha sonra Dış Büro'da Nazım Hikmet ile Laz İsmail ve Zeki Baştımar arasında suni ayrımlar imal ediliyor. Dr. Hikmet'in partiden atılması konusunu ele alırken bu ayrımlar önem taşıyor. Çünkü bu hata sürekli olarak tekrarlanıyor. Yenilerde yayınlanan çalışmasında Haluk Yurtsever, bu hatanın örneklerinden birini veriyor. Şunları iddia ediyor.

"Eldeki bilgilere göre Nazım Hikmet ve Dr. Hikmet Kivılcımlı muhalefetlerinin ortaya çıkışları da "Seperat" kararından öncedir.

Nazım Hikmet'in 1930'lardaki likidasyona karşı çıktığı, İstanbul'da Pavli adasında bir toplantı düzenlediği, parti sekreteri seçildiği, ancak Komintern'deki TKP temsilcisinin Nazım Hikmet'in "Troçkist", emperyalizmin ajanı olduğunu söyleyen bir bildiri ile müdahale ederek durumu tersine çevirdiği iddiaları var."⁽³⁴⁰⁾

Nazım Hikmet muhalefetinin temellerini, dayandığı asli öğelerin kimler olduğunu görmüştük. Ancak Dr. Hikmet muhalefeti hakkında, ne Dr. Hikmet'in yazdıklarında ne de başka bir yerde herhangi

(340) Yükseliş ve Düşüş, Haluk Yurtsever, sf. 36, Yordam Kitap, Ekim 2008.

bir bilgi bulunmuyor. Yurtsever, "eldeki bilgiler"e ilişkin de ortaya herhangi bir şey koymadığı için, bu iddiası boşa kalıyor. Sanınız, Haluk Yurtsever, bu düşünceye "Yol"un içeriğinden ve Laz İsmail kaynaklı bilgilerden hareketle ulaşmıştır. Yine bu kanıyı güçlendiren bir diğer unsur da, sanınız Nazım ve Dr. Hikmet'in Donanma Davası'nda birlikte yargılanmaları ve bir süre birlikte hapis yatmış olmalarıdır. Ama Dr. Hikmet, ısrarla Donanma davasındaki uzun hapisliğin parti içinde gerçekleşecek bir tartışma isteğini kursağında bıraktığını ifade ediyor. Yayın faaliyetinden Donanma Davasına dek olan zaman aralığında Dr. Hikmet'in bir muhalefet hareketi örgütlediğine dair hiçbir somut olgu bulunmamaktadır. Böyle bir iddianın tek sahibi Laz İsmail'dir, o da, 1928 yılındaki muhalefet-merkez çatışmasından söz etmektedir. Bunun ise, ne kadar boş bir iddia olduğunu görmüştük, bu iddianın da hiçbir dayanak noktası yoktur.

Haluk Yurtsever, aynı konuda bir sayfa önce şunları yazmıştır.

"En çok bilinen örnekleriyle 1930'larda Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı, 1951'den sonra Reşat Fuat Baraner ve Mhri Belli parti çalışmasının durdurulmasına karşı koymuş, ülkede mücadeleye devam etmekte ayak diremişlerdir."⁽³⁴¹⁾

1930'larda, Dr. Hikmet'in böyle bir karşı koyuşu olduğuna dair ne yazılı ne de sözlü bir tanıklık yoktur. Dr. Hikmet, ne anılarında, ne de herhangi bir yazısında bunu ifade etmiştir. Çünkü elimizdeki belge ve bilgilere göre, 1930'larda Dr. Hikmet, parti çalışmalarının içinde yer almıştır. 1932-1934 arası ilk desantralizasyon kararı uygulandığında Dr. Hikmet zaten Elazığ hapishanesindedir. Ancak buna karşı çıktığına dair herhangi bir bilgi yoktur. "Yol"da da bu konuda herhangi bir tartışmaya rastlanmaz. O günkü ulaşım ve haberleşme koşulları dikkate alındığında, muhtemelen Dr. Hikmet'in bundan haberi ancak hapishane çıkışı olmuştur. Bu desantralizasyonun nedeni, art arda gelen darbeler sonucu parti aygıtının fiilen dağılmış olmasıdır, ancak çalışmalar durmamıştır. Lokal grupların sürdürdüğü alan çalışmaları hep vardır. Eczacı Vasıf bu dönemde bir gemiyle illegal biçimde Türkiye'ye döndüğünü ve Komintern'in yetkili kıldığı yönetici olarak ülkedeki çalışmaları toparlamaya çalıştığını 1999'da Mete Tunçay'la yaptığı söyleşide⁽³⁴²⁾ dile getirmiştir.

Dr. Hikmet, anılarında, hapishane çıkışı, Eczacı Vasıf işleri tek başına yürütemediği için, çağırılmış olmasına rağmen "yukan"ya

⁽³⁴¹⁾ age, sf. 35.

⁽³⁴²⁾ Bkz. Toplumsal Tarih, No: 173, Mayıs 2008.

gitmediğini, Vasıf'la beraber, çalışmalarını yürütmek için ülkede kaldığını anlatır. 1933 yılındaki afla, kadroların hapis haneden çıkmasıyla birlikte Şefik Hüsnü, Komintern'e resmi bir başvuru yaparak desantralizasyon kararının kaldırılmasını istemiştir. Separat kararı olarak da bilinen ikinci desantralizasyon kararı 14 Şubat 1937 tarihli'dir. Bu dönemde artık ne Nazım'ın "likidasyon karşıtı" girişimleri vardır, ne de muhalefet hareketi. Bu bir efsanedir.

Reşat Fuat, Şubat 1937'de alınan desantralizasyon kararının zeminini oluşturan 5.11.1936 tarihli "Türkiye Komünist Partisi'ne İlişkin Sorunlar" gündemiyle Komintern yetkili organında yapılan toplantıda Şefik Hüsnü ile birlikte TKP'yi temsilen yer almıştır. Bu toplantıya üst düzey Komintern yetkililerinin de aralarında bulunduğu 23 kişi katılmıştır. Bu toplantıda konuyla ilgili bir taslak hazırlamak üzere 5 kişilik bir komisyon oluşturulmuştur. Reşat Fuat bu 5 kişilik komisyon içinde de yer almıştır.⁽³⁴³⁾ Reşat Fuat, desantralizasyon kararının alınmasında etkili olan heyetin ve bu karara zemin sunan raporları hazırlayan ekibin bir üyesidir. Desantralizasyon kararının alındığı süreçte aynı heyet içinde bulunan Şefik Hüsnü de 1950'de başlatılan hareketin içinde Reşat Fuat'la birlikte yer almıştır. Bu nedenle, 1951 tutuklamasında yargılanmış ceza almıştır. Hapis cezasını tamamladıktan sonra, bilindiği gibi Manisa'da sürgünde yaşama gözlerini kapamıştır.

Dr. Hikmet'in, "Yol"la geliştirdiği eleştiri yöntemi, devrimci ilkelere temelinde partinin ideolojik platformunu, politik tutumlarını ve örgütsel yapılanmasını analiz etmek, bu analizler sonucu ulaştığı düşünceler ışığında yapılması gerekenleri, eksiklik ve yanlışlıkları yetkili parti organına yazılı biçimde sunmaktır. Dr. Hikmet, bu konuda devrimci ilkelere sadık kalmıştır. Parti bütünlüğü dışında bir faaliyette bulunması ya da ayrı bir muhalefet hareketi örgütlemesi söz konusu değildir. Tersine, Dr. Hikmet'in, muhalefete dönük en önemli eleştirilerinden biri, ideolojik bir platformlarının olmaması ve diğeri partinin işleyiş ve kurallarını hiçe saymalarıdır. Dr. Hikmet, muhalefet hareketi örgütlenmediği gibi, savunduğu devrimci ilke ve yöntemler nedeniyle muhalefet hareketinin en fazla saldırdığı devrimci önder konumundadır. Dr. Hikmet, her dönem parti çalışmalarının kesintisiz biçimde sürdürülmesi gerektiğini savunmuştur.

⁽³⁴³⁾ Bkz. Vedat Türkali ile "Güven" Üzerine (Desantralizasyon Belgeleri), Tüstav Yayınları, sf. 40-41, İstanbul, Kasım 2000.

Burada asıl vurgulanması gereken nokta, "sol" muhalefet olarak ortaya çıkan grubun şefi olan Laz İsmail'in de, bu grup içinde yer alan Zeki Baştımar'ın da desantralizasyon kararının alınmasında ve uygulanmasında etkili unsurlar olarak bulunmalarındır. Laz İsmail, bu durumu Yeni Çağ gazetesinde yazdığı Dimitrov'la ilgili yazısında uzun uzun anlatıyor. Partinin Komintern temsilcisi olarak Sovyetler Birliği'ne yerleşme yılı da zaten 1937. Yani partinin fiilen tasfiyesine yol açan kararı alan ve bu kararı uygulayan yetkililer arasında "sol muhalefet"nin etkili isimleri vardır.

Dr. Hikmet'in partiden atılmış olduğu, Laz İsmail kaynaklı bir iddiadır. O, böyle bir karardan 1971'e dek haberdar olmadığını belirtir anılarında. Bu konuya ilişkin bir tanıklık, dağılışına dek parti merkez komitesinde yer almış bir TKP'li tarafından Vedat Türkalı'ye aktarılmıştır. Bu, TKP'li Ahmet Fırıncı'dır. Laz İsmail'in 70'li yıllarda uydurduğu bu yalan, konunun karmaşa içinde kalmasına neden olmuştur.

Bilindiği gibi, Fırıncı Ahmet'in sözünü ettiği dönemde Reşat Fuat MK Sekreteri, Fırıncı Ahmet MK üyesidir. Bu bilgilerin doğruluğu pek çok kaynakta bulunmaktadır. Dr. Hikmet, partiden atıldığıının iddia edildiği dönemde, bu iki yetkili ile acaba ne toplantıları yapıyordu? Laz İsmail, 70'li yıllarda Dimitrov'la ilgili anılarını anlattığı bir yazısında 30'lu yıllardaki legal yayınlara ilişkin kendi iddialarını çürüten şu bilgiyi verir.

"Kamuoyunda, halk arasında çalkalanan bu havayı basının belli bir bölümü yansıtıyordu. İlerici aydınlar, İspanya halkının Frankoculara, Alman ve İtalyan emperyalistlerine karşı savaşını anlatan broşürler, dergiler, kitaplar çıkarmaya başladılar. Legal yayın için elverişli bir durum meydana gelmişti. Merkez Komitesi, legal çalışacak bir yayın ekibi kurdu. İlk ağızda, İspanyol cumhuriyetçilerinin ne uğrunda savaştıklarını, Enternasyonal Gönüllü Alayı'nın ne olduğunu anlatan cep broşürleri, kitaplar çıkarıldı. Halk bunları kapışıyordu. Komünist Partisinin: il, semt, sokak, fabrika komiteleri bu yayınları kolayca dağıtabiliyordu..."⁽³⁴⁴⁾

Demek, TKP legal yayın yapacak bir ekip oluşturmuş ve İspanyol cumhuriyetçilerinin ne uğruna savaştıklarını anlatan bir kitap yayınlamış. Legal olarak yayınlanan bu kitap ve broşürleri halk tabii ki kapışmıyordu. Laz İsmail'in yalanlarından biriyle daha karşı

⁽³⁴⁴⁾ Yeni Çağ Gazetesi, Özel Sayfalar, Tüstav. Org.

karşıyayız. Mete Tunçay 1936 yılı TKP faaliyetlerine ilişkin şunları yazıyor.

“1936’da partinin yurt içindeki Marksizm Bibliyoteği’nde de altı kitap yayınlanmıştır. (...)

Hasan Ali Ediz, İspanya’da Neler Oluyor? 7/10/1936 tarihli ön-sözünde...⁽³⁴⁵⁾

Marksizm Bibliyoteği’ni partinin yayın organı olarak kabul eden Laz İsmail, bu organı kuran ve yürüten, bu organ aracılığıyla kitlelere partinin temel düşüncelerini taşıyan Dr. Hikmet’in 1934’te partiden atıldığını iddia ediyor 70’li yıllarda.

Bu konuya dair başka bir bilgi Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Sekreterliğinin 1 Temmuz 1937 tarihli bir kararında bulunmaktadır. Metinde, “Parti Konferansı yapıp yeni bir Merkez Komitesi’nin terkihi hakkında karar çıkıncaya kadar Halim (Hasan Ali Ediz), Aydın (Zeki Baştımar), ve Vasıf yoldaşlardan oluşan geçici bir parti yönetimi atanmalı ve Halim yoldaş bu yönetimin sekreteri olmalı”⁽³⁴⁶⁾ denilmektedir.

Hasan Ali ve Eczacı Vasıf, 1936’da “Marksizm Bibliyoteği”nde Dr. Hikmet’le birlikte çalışmaktadır. Yukarıda gördüğümüz gibi, “Marksizm Bibliyoteği”nin yayınladığı “İspanya’da Neler Oluyor?” adlı kitap Hasan Ali imzalıdır. Bunun yanı sıra, 1936’da Hasan Ali imzalı iki kitap daha yayınlanmıştır. Hasan Ali ve eczacı Vasıf’ın parti yönetimine getirilmelerinin istenmesi, Dr. Hikmet’in aynı organda yer aldığı iki şahsın partideki konumunu gösteriyor. Partiden atılmış Dr. Hikmet’le, parti yönetimine getirilmeleri istenen ikili nasıl olur da aynı organ içinde yer alırlar?

Laz İsmail’in “Yeni” Tarihi

Ortaya koyduğumuz olaylar ve tanıklıklar, Dr. Hikmet’in partiden atılması öyküsünün Laz İsmail tarafından daha sonra uydurulduğunu açık biçimde göstermektedir. Bu konuda yakın zamanda ulaştığımız bir başka Komintern belgesinde Dr. Hikmet hakkında yazılmış raporlar vardır. Bu raporların 1935 tarihli olanı Şefik Hüsnü’ye aittir. Şefik Hüsnü’nün bu raporundan hareket edilerek Dr. Hikmet’in partiyle ilişkisi hakkında şu bilgiler verilmektedir.

⁽³⁴⁵⁾ Türkiye’de Sol Akımlar İkinci Cilt, sf 123.

⁽³⁴⁶⁾ Merhum Eczacı Vasıf Onat, Mete Tunçay, Toplumsal Tarih, No: 173, sf. 50, Mayıs 2008.

"Şahsi kartında Hikmet'in profesyonel devrimci olduğu yazmaktadır. 1925, 1927, 1929 ve 1934 yıllarında tutuklanmıştır. Toplam 8 yıldan fazla hapis yatmıştır. 1928'de TKP MK'ne seçilmiştir. TKP MK Politbüro üyesidir. Kongre ve konferanslara katılmıştır. Dosyada TKP MK üyesi Ferdi'nin [Dr. Şefik Hüsnü] imzasını taşıyan 23/XII_35 tarihli bir şöyle bir ilmühaber vardır:

"Dr. Hikmet. 1921 yılından parti üyesidir. Uzun yıllar hapis yatmıştır. Partiye tamamen sadık olduğunu kanıtlamıştır. Zekidir, partiye bağlıdır, politik bakımdan çok iyi gelişmiştir. Gizlilik bakımından biraz üstünkörüdür. Halihazırda partinin legal basınıyla uğraşmaktadır. Küçük burjuva menşeli aydındır. Komünist gençlik teşkilatının kurucularındandır."⁽³⁴⁷⁾

Şefik Hüsnü'ye dayanarak verilen bilgiler, Dr. Hikmet'in parti ile ilişkisini aydınlatıyor. Bu bilgilere göre, Dr. Hikmet, partinin yöneticileri arasındadır, 1935'in son ayında politbüro üyesidir ve partinin legal yayın çalışmalarını yürütmektedir. Dr. Hikmet'in 1934 yılında partiden atılması ya da MK'den çıkarılması söz konusu değildir. Laz İsmail'in 70'li yıllarda uydurduğu yalan, bu kaynaktaki bilgilerle aydınlanmaktadır, ancak aynı kaynakta yer alan başka bilgiler de vardır. Hem de bu bilgiler Laz İsmail tarafından verilmiştir.

"25.XI.1942 tarihinde TKP'nin KEYK temsilcisi MARAT [İ. Bilen] yoldaşın bildirdiğine göre, 'Kıvılcımlı komünizm faaliyetinden defalarca hüküm giymiştir. Toplam 13 yıl hapis yatmıştır.1938'de 15 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. 1938 yılında firar etmiş, ama yakalanıp tekrar hapse atılmıştır. Türkiye Komünist Partisi MK üyesi-ken teşkilat ve basın işlerinde çalışmıştır. 1934 yılında fraksiyonculuk ve grupçuluk sebebiyle MK'den ihraç edilmiştir. Yeterince disiplinli ve gizlilik kurallarına yeterince bağlı değildir. Partiye sadıktır".

Kıvılcımlı'nın hapiste işlediği hatalardan Marat yoldaş bir şey bilmemektedir."⁽³⁴⁸⁾

Laz İsmail'in 1942 yılında verdiği bilgiler de aynı kaynakta yer alıyor. Laz İsmail, Dr. Hikmet'in grupçuluk ve fraksiyonculuk nedeniyle MK'den ihraç edildiğini, ancak parti üyeliğinin devam ettiğini bildiriyor. Rusya Devlet Sosyal Tarih Arşivi'nde yer alan bu bilgilerin tarihleri ilginçtir, Şefik Hüsnü'nün 7. Komintern Kongresi'nde Başkanlık Divanı'na ve Kontrol Komisyonuna seçildiği bu yılın son ayında verdiği bilgiler yedi yıl sonra Laz İsmail tarafından değişik bir biçimde verilmektedir. Laz İsmail, Dr. Hikmet'in MK'den çıkarılma tarihini 1934 olarak veriyor, ama eğer böyle bir karar olsa,

en yetkili parti yöneticisi olan Şefik Hüsnü'nün bu konuda yazdığı raporda bilgi vermesi gerekmez mi? Şefik Hüsnü, Dr. Hikmet'in o dönemde politbüro üyesi olduğunu ifade ediyor, partinin önemli bir organını yönettiğini bildiriyor.

Laz İsmail, 70'li yıllarda bu kez Dr. Hikmet'in 1934'te partiden atıldığını iddia etmektedir. 1942 yılında verdiği bilgiler ise MK'den çıkarıldığı, ancak parti üyeliğinin sürdüğü yönündedir. Laz İsmail'in komploları, bu bilgiler ışığında daha da bir netlik kazanmaktadır. 1937 yılından itibaren, Laz İsmail, Komünist Enternasyonal nezdinde TKP'yi temsil etmektedir. Bu tarih, aynı zamanda Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'ın Komünist Enternasyonal'den ayrılıp ülkeye dönme hazırlıkları yaptıkları tarihtir. Bu bilgilerin ortaya koyduğu temel gerçeklik, Laz İsmail'in kendi konumuna uygun bir "resmi TKP tarihi" yazdığı ve bunu ilgili belgelere geçirdiğidir. Başka türlü aynı kaynakta verilen bu çelişik bilgiler hakkında en azından bir soru işaretinin uyanması gerekirdi. Bu tuhaf çelişkilerle dolu belgelerin sunduğu tek somut olgu, Laz İsmail'in 1942'de verdiği bilgilerle 70'li yıllardaki iddialarının bile herhangi bir iç tutarlılık taşımasıdır. Dr. Hikmet'in legal yayın dönemini bir parti faaliyeti olarak örgütlemiş olması da kanıtlanan bir diğer gerçekliktir.

Laz İsmail'in tarihi yeniden yazmasının bir başka örneği TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı'nda yaptığı bir konuşmada somut olarak görülüyor. Onun temel karakter özelliği ile de bu konuşmasında bir kez daha karşılaşyoruz. Bağlılıklarını ve değerlerini hızla terk etme, kendi çıkarları için en yakınlarını dahi kolayca satabilme, onun başta gelen özellikleridir. Laz İsmail, 1962'de TKP içinde grupçuluğun ve grupların çok eski olduklarını anlatırken şunları kolayca söyleyebiliyor. Nazım da bu konferansta gruplar ve grupçuluk hakkında düşüncelerini ifade ediyor. Laz İsmail anlatıyor:

"Biz de bu grupçuluğun sosyal sınıfsal kökenleri var. Küçük burjuva muhalefetidir bu.

Köylü işçi meselesinde, sendika meselesinde, parti kuruluşu meselesinde böyle bir ihtilaf var mı?

Nazım: Benim de bildiğim köylü meselesinde böyle bir ihtilaf vardı.

Dino: Var!

(347) RGASPI (Rusya Devlet Sosyal Tarih Arşivi) Çeviri: Rüstem Aziz Fon 495, Liste 266, Dosya 193, Sayfa A 2, A 2a

(348) agy.

Marat (Laz İsmail): Hüsamettin [Özdoğu] köylü hareketini kökünden inkar ederdi.

Aramızda en büyük kavga köylü meselesindeydi. İşçi meselesinde de trade unionist idi. Böyle likdatörlüğün, bozgunculuğun kökü havada değildir. Partiye gelen elemanlarla beraber geliyor.⁽³⁴⁹⁾

Laz İsmail'e göre, parti tarihinde bozguncu ve tasfiyeci bir grubun varlığı sözkonusudur, bu grubu Hüsamettin Özdoğu temsil etmektedir ve Laz İsmail de bu grupla mücadele etmiştir. Nazım da köylü meselesinden doğan bir ihtilaftan söz ediyor, ancak başka bir bilgi vermiyor. Tartışmanın ilerleyen bölümünde Nazım tekrar söz alıyor ve parti tarihiyle ilgili yeni bilgiler vermeye başlıyor.

"Nazım: Dar görüşlülüğü, sekterliği unutmamak lazım. 1928 yılında esnaflar vs. ile birleşme hakkında parti beyannamesi çıktığı zaman, parti küçük burjuvalaştı dendi. Bunları açık görelim. Birçok hatalar bu sekterliğe dayanır."⁽³⁵⁰⁾

Nazım da örtük biçimde sekter bir anlayışın varlığından söz ediyor, ancak bunun detayları hakkında bilgi vermekten kaçınıyor. 1962 Konferansı'nda yurtdışı büroda buluşanlar, tarihi yeniden yazıyorlar. Laz İsmail, muhalefeti birlikte örgütledikleri Hüsamettin Özdoğu'yu bir günah keçisine çeviriyor. Bu konferansa katılanlardan sadece Laz İsmail, Nazım Hikmet ve Zeki Baştımar o yıllara ait bilgilere sahiptir. Bu sayede Laz İsmail şunu rahatlıkla söyleyebilmektedir.

"Parti'nin çelişkilere düşmesinin bir sebebi de kadro yapısıdır. Bazen bir beyanname yazacak adam bulunamıyordu. (İşçi aydın düşmanlığı)"⁽³⁵¹⁾

Laz İsmail'in bu sözleri karşısında söylenebilecek pek bir şey kalmıyor. Gerçekliğin bu düzeyde çarpıtılabilmesi, yaşanan olayların böylesine ters yüz edilerek aktarılması karşısında şaşkınlık duyuyoruz. Dr. Hikmet, "Yol'da, muhalefet grubunun Vedat Nedim'ler olayını bahane ederek aydın düşmanlığı yaptığını yazıyordu. Muhalefet grubu da kendine "işçi muhalefeti" ismini vermişti. Laz İsmail, bunların tümünü en yakın yoldaşı Hüsamettin Özdoğu'ya yüklüyor.

⁽³⁴⁹⁾ TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 16, Tüstav Yayınları, Kasım 2002.

⁽³⁵⁰⁾ age, sf. 17.

⁽³⁵¹⁾ age, sf. 25.

Marksist Yayıncılığın Zorlu Koşulları

Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de Marksist yayıncılığın zorlu koşulları üzerinde de kısaca durmak gerekiyor. Dr. Hikmet’in 30’lu yıllardaki bu Marksist yayın hamlesi bir saldırı dalgasıyla karşılanmıştır. Ama bu görevin mutlaka yerine getirilmesine olan derin inancı, ona güç vermiştir. Daha sonra, 60’lı yıllarda da Marksist eserlerin yayınlanması görevi, yine bu Laz İsmail’in, Zeki Başımara’nın, “likidatör”, “bozguncu” olarak nitelendirdiği odaklar tarafından yerine getirilmiştir. Çevirilerdeki kimi özensizlikler, kitap sıralamasındaki kimi hatalar mutlaka eleştiriye tabi tutulmalıdır, ancak bu güç görevin yerine getirilmesi karşısında da mutlaka saygı duyulmalıdır. Ellerindeki onca olanağa, Sovyetler Ülkesinin her türlü desteğine rağmen, bu işlere hiç bulaşmadan ülke dışında gevezelik yapanların bu pratiklerden alacakları çok ders vardır. Ama onlar ülke içinde bu tip kahrılı işlere girişmenin bedelinin çok ağır olduğunu biliyorlardı. Bu nedenle, bu işlerin yanına bile uğramamışlardır. 12 Eylül faşizminin devrimciler ve halk üzerinde estirdiği kanlı terör politikaları sonucu katledilen değerli yayıncı İlhan Erdost’un saygın hatırası ülke içinde sosyalist mücadeleyi geliştirmeyi hedefleyen tüm devrimcilerin her zaman yolunu aydınlatacaktır.

Dr. Hikmet, yıllar sonra, 1970’de, ilk kez 1937’de yayınladığı “Marx-Engels Hayatları” kitapçığının yeni basımının yapılması vesilesiyle bir kez daha “Marksizm Bibliyoteği” günlerine döner ve bu yayınların hangi koşullarda yapıldığını anlatır.

“1925’ten 1935’e dek Türkiye’de Sosyalizmin her türlü kanuncu düşünce ve davranışı tam 10 yıl yerin altına itilmişti. Basın kanunu, gazete çıkaracak adamın neredeyse bugünkü değerle milyoner olmasını emrediyordu. Kitap çıkarmak için kapitalist olmak şart koşulmamıştı. Yalnız, bir kitap iktidarın hoşuna gitmezse, o kitabı yazan kadar, basan matbaa da suç işlemiş sayılıp “Adaletin pençesine” veriliyordu. Adaletin ne “arşan” olduğunu herkes biliyordu. Onun pençesine düşmek, hiçbir matbaacının işine gelmezdi. Bu yüzden bütün matbaalar, siyasi polisle dünyada eşine rastlanmadık bir içten işbirliği yapıyorlardı. Yoksa analan ağlatılırdı. Anayasada “sansür” yasak edilmişti. Ama her matbaacı, başını durup dururken belaya sokmak istemiyorsa, bastığı kitabı sansür etmekle görevliydi. “Ben ne bilirim kitabın ne yazdığını?” diyemezdi. Türk Ceza Kanununca: Kanunu bilmemek, kimseyi cezadan kurtaramazdı. Bileydi!

Ya kitap basılmadan müsveddeleri gizli polise gösteriliyordu, yahut kitap basıldıktan sonra, daha satışa çıkarılmadan gizli polisçe toptan alınıp en hafifinden yok ediliyordu... Bu sonuncu metot daha uygun bulunuyordu. Kitabı yazan meteliksiz takımından elinde avucunda bulunan varını yoğunu harcaması, ayrı bir para cezası gibi keşiliyordu.

Matbaacının sansüründen, gizli polisin ya sansüründen, ya müsaderesinden kurtulmuş bir kitap piyasaya sürülebiliyorsa, bunun anlamı açıktı: O kitabı yazan, hep "Adaletin pençesinde" inim inim inletilecekti! O yüzden, pek çok yazarlar, Abdülhamid'in Sansür'ünü arar olmuşlardı.

Çünkü, İstibdadın sansürü hem açık, hem huyu suyu belli bir heyetçe yapılıyordu. Şimdi sansürün katmerlisi vardı. Ayrıca da insanın parası, toplattırılacak bir kitap için çarçur ettiriliyordu. İstibdadın sansürü daha dürüst davranıyordu. Kitabın içinde beğenilmeyen sözleri siliyor, yazarı suç işlemiş duruma düşmekten kurtarıyordu. Cumhuriyetin "Hürriyet"i Matbuatı "(Basın Özgürlüğü): İnsanın hem yazısına, hem parasına, hem de canına bir tuzak kuruyordu.

İşte, 1935 yılları bu şartlar altında "Marksizm Bibliyoteği" adıyla bir seri yayın yapıldı. Bu seri yasaklanırsa, onun yerine geçmek üzere, her kitabın arkasına bir de: "Tarihi Maddecilik Kütüphanesi" diye yedek seri adı takıldı. Bugünkü "Tarihsel Maddecilik Yayınları", 1939 yılı Yavuz'un çelik sintinesinden denizin dibine indirilen "Tarihi Maddecilik Kütüphanesi"nin yeni-an-öz Türkçesi ve süregelişidir.

Kaç kitabın Sansürle, kaç kitabın Baskınla yok edildiğini biz de unuttuk. Çıkanlar arasında "Marx-Engels Hayatları" adlı özetçiği Nazım pek istemişti. Çıkmasıyla, satılmaya fazla meydan verilmeksizin yitmesi ve bitmesi bir oldu...⁽³⁵²⁾

"Marksizm Bibliyoteği" kitapları böylesi cehennemi koşulların ürünüdür. Abdülhamid istibdadını aratmayan günlerde, TKP'nin akıncı "deli oğlanı"nın akıl ve iradesinin ürünü olarak gündeme gelmiş ve hayata geçmiştir.

Nazım Hikmet ve Muhalefet

Yalçın Küçük, TKP tarihi üzerine çalışmasında mesnetsiz iddialarını sürdürüyor.

"TKP arşivlerine bakılacak olursa, Nazım Hikmet ihraç edilirken Doktor Hikmet, bir TKP yıldızı olarak parlıyor.

⁽³⁵²⁾ Marx-Engels, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf, 5-6-7, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.

İkisini yan yana getiriyorum; görüntüdeki ayrılığı bir kenara atarak Doktor Hikmet ile Nazım Hikmet'i yan yana getiriyorum. Bunun için gerekli mantık var; temel sorun, işçi sınıfı hareketinin Kemalist burjuva partisinin denetimine verilip verilmemesidir. Temel sorun burada düğümleniyor ve burada, iki Hikmet aynı amaçta birleşiyorlar."⁽³⁵³⁾

Bunların yaşanılan süreçlerle hiçbir ilişkisi yok. Dr. Hikmet, 1927'den itibaren partinin kendini her açıdan kanıtlamış ülke içi önderi konumundadır. Küçük'ün de bu çalışmasında kaynak olarak kullandığı "Kim Suçlamış"ta, Dr. Hikmet, 1933'te hapishane çıkışından sonra, 1 Mayıs öncesi yaşadığı gözaltında Nazım'la karşılaşmalarını ve uzun sohbetlerini anlatıyor. Muhalefet hareketinin öncüleri olan şahıslar hakkındaki düşüncelerini ve Nazım'da gözlediği eksiklikleri, zaafı çok net ifadelerle dile getiriyor. 1934'te muhalefetin dağılmasının ardından, 1935'te Nazım'ın partiye dönmek amacıyla çeşitli sondaçılara başladığı çeşitli kaynaklarda ifade ediliyor. Ancak tüm bu gerçeklikler yok sayılarak, böylesine uydurma tarihler yazılabiliyor.

Nazım Hikmet'in 30'ların başlarında kimlerle ne tür ilişkiler içinde olduğunu, o dönemde Nazım'la aynı evde kalan ve gerçek TKP sanarak farkında olmadan muhalefet içinde çalışmalarını yürüten ve gerçeği öğrendiğinde Nazım'a çok kızıp, parti örgütüne dönen Nail Çakırhan anlatıyor.

"Bunlar dışında Nazım'ın evine Hamdi Şamilov ve Mussolini Ahmet gelirdi. (...) Vala Nureddin ve Zekeriya Sertel de gelirdi arada sırada. (...) Şevket Süreyya da bize değil ama Zekeriya'ların evine gelirdi. Orada yenilir, içilir, konuşulurdu. Bir gün Şevket Süreyya ile Nazım atıştılar. O vakitlerde "Kadro" diye bir dergi çıkarıyor Şevket Süreyya'lar. Nazım 'bu sizin yaptığınız Mussoll'nin yaptığı korporatizmdir. Yani sulu gözüken faşizmdir" dedi. Şevket Süreyya'nın yüzü kıpkırmızı oldu Böyle de bir münakaşa geçti."⁽³⁵⁴⁾

Nazım'ın politik kişiliği bu ilişkileri çerçevesinde daha iyi kavranabilir. Nazım en parlak devrimci söylemleri dile getirdiği dönemlerde dahi; Vala Nureddin ve Şevket Süreyya gibi unsurlarla ilişkilerini bir biçimde sürdürüyor. Dr. Hikmet'in, Nazım hakkındaki düşüncesinin temelini de bu gerçeklik oluşturuyor.

Ama bir başka şey var ki, gerçekten evlere şenlik. Rasih Nuri İleri'nin elde edip, Tarih ve Toplum dergisinde yayınladığı bir istih-

⁽³⁵³⁾ Aydın Üzerine Tezler 5, Yalçın Küçük, sf. 392-393.

⁽³⁵⁴⁾ Anılar, Nail Çakırhan, Söyleşi: Erden Akbulut, sf. 36, Tüstav Yayınları, Şubat 2008.

barat raporuna göre⁽³⁵⁵⁾, TKP, sağ ve sol olarak iki parçaya ayrılıyor. Sağ kanadı Şefik Hüsnü temsil ediyor ve Komintern de bu kanadı destekliyor. Sol kanat ise şu unsurlardan oluşuyor: Ş. Süreyya, V. Nedim, Nazım Hikmet, İsmail Hüsrev, Hamdi Şamilov ve Sarı Mustafa. Bu istihbarat raporu, Şubat 1931 tarihini taşıyor. Bütünleyici bir sınıflama yapıldığı görülüyor. Ancak muhalefetin oluşum ve gelişim süreçleri 1924'ten itibaren ele alındığında doğru bir sınıflama yapıldığı, muhalefete bulaşmış Vedat Nedim dışındaki birçok ismin doğru bir biçimde bir araya getirildiği anlaşıyor.

Şimdi geliyoruz Yalçın Küçük'ün bütün şemasını geçersiz ve anlamsız kılan, bu nedenle de bilinçli biçimde hiç dokunmadan geçtiği olaylar dizisine. İlginçtir, Yalçın Küçük çalışmasında, dönemin panoramasını kapsamlı biçimde sunarken, ani bir geçişle kendimizi Harbiye ve Donanma davalarında buluyoruz. Yalçın Küçük, Dr. Hikmet'in 1937 yılında yayınladığı "Demokrasi: Türkiye Ekonomi-Politikası" kitabı nedeniyle Komünist ideallerinden koptuğunu, Kemalist iktidara karşı savaşımdan vazgeçtiğini iddia ediyor. Bu nedenle 1937 yılının önemli olduğunu, üzerinde durulması gerektiğini bildiriyor. Küçük, bu kapsamlı çalışmasında incelediğini metninde yaptığı aktarmalardan saptadığımız birçok kaynakta bulunan bilgilere hiç değinmeden geçiyor. Oysa bu konudaki tezlerinin tümünü geçersiz kılan bilgiler, bu kaynaklarda bulunuyor. İlk olarak, 1937 yılı gerçekten büyük önem taşıyor, çünkü Küçük'ün söz ettiği likidasyon kararı 1937 tarihini taşıyor, ancak Küçük bilinçli olarak bu döneme ait bir olaya dokunmadan geçiyor.

TKP dönemi, Kemalizmin ideoloğu Şevket Süreyya Aydemir yıllar sonra anlatıyor: Yıl 1937. Yer Ankara.

"Bir gün büromda çalışıyordum. Telefon çaldı. Ses, Nazım'ın sesiydi. (...) O sırada Vedat Nedim Tör Matbuat (Basın Yayın) Umum Müdürü idi ve galiba bana Nazım'ın geleceğinden bahsetmişti. Az sonra Nazım geldi."⁽³⁵⁶⁾

Herhalde, TKP'nin likidasyonunu önleyemeyen Nazım'ın yolu tesadüfen Ankara'ya düşüyor. 1927 likidasyonunun mimarları olan Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'yı buluyor Nazım. Bilindigi gibi, 1927 likidatörleri bu dönemde Ankara'da üst düzey görevlerde bulunuyorlar. Şevket Süreyya Aydemir, Nazım için Ankara'da üst düzey bürokrat ve hükümet üyelerinin de bulunacağı bir yemek da-

⁽³⁵⁵⁾ Tarih ve Toplum, No: 172, sf. 46-47, Nisan 1998.

⁽³⁵⁶⁾ Şevket Süreyya Aydemir'le Bir Konuşma, Doğan Avcıoğlu, Yön, No: 200, sf. 7, 27 Ocak 1967.

veti ayarlıyor. Şevket Süreyya, yemeğe Emniyet Umum Müdürü' (Emniyet Genel Müdürü)nün ve Dahiliye Vekili (İç İşleri Bakanı)nin de katılacağını söylüyor Nazım'a. Nazım, önce "Kat'iyen olmaz." yanıtını veriyor. Ancak Şevket Süreyya'nın ısrarlarını kıramıyor ve evdeki yemeğe katılıyor. Dahiliye Vekili yemeğe gelmiyor. Emniyet Umum Müdürü yemeğe katılıyor. Yemekte epey sohbet ediliyor. Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Nazım'a onlarla birlikte olmasını, Kemalist saflara katılmasını tavsiye ediyor. Nazım, ertesi gün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile de görüşüyor.

Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ile yaptığı görüşmeyi Nazım daha sonra hapishanede anlatıyor.

"Milli Emniyetin başkanı Şükrü Sökmensüer'le de görüştük. Beni ürkütmemek için kırk yıllık dost gibi karşıladı. O anda Milli Emniyetin kucağına düştüğümü anladım. Kendimden tiksindim. 'Nazım, dikkat' dedim, devrimciliğini sonu gelmek üzere. Sen, dirimi ni değil sanatını, idealini kurtarmak zorundasın. Sen, Ankara'ya bayağı bir hemşehri olarak yerleşmek istiyorsan ilk ağızda Milli Emniyetin başkanıyla ahbaplığa girişmenin ne gereği var? Onunla ahbaplık kurmak, satılık bir leş olmaya doğru atılmış ilk adım değil de nedir?"⁽³⁵⁷⁾

Nazım, Ankara'dan dönüyor. Ankara'da yemek yediği Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, İstanbul'a Vali Vekili olarak tayin ediliyor. Şevket Süreyya şunları söylüyor:

"Şükrü Sökmensüer 1937'de İstanbul Vali Vekili olmuştu. Onu ziyarete gittim. Odasında Nazım vardı. Rahat ve dost tartışıp duruyorlardı. Belli ki gene dünya meselelerini hallediyordu Nazım. Şükrü Bey beni görünce sevindi... 'Gel, gel, buna ben laf yetiştiremiyorum,' diye takıldı. Gülüştük. Uzunca konuştuk. Hep şuradan buradan. Ama belli ki Nazım, Şükrü Beyle, belki fikir arkadaşı değil, ama pek ala dost olmuştu. İstanbul'da onunla başka temaslarımızda oldu."⁽³⁵⁸⁾

Yalçın Küçük'ün uydurmaları da böylece somut olaylar karşısında, bütünüyle boş çıkmış oluyor. Nazım'ın partiyi likidasyondan kurtarmak için mücadele eden anti-kemalist bir Bolşevik grubun yöneticisi olması bir yana, Şükrü Sökmensüer'le bir araya gelip "memleket ve dünya meselelerini" konuştuğu netleşmektedir. Burada bir nokta önem kazanıyor. Bu gerçekliğin saptanmasından

⁽³⁵⁷⁾ Musa'nın Hapishanesi, Hasan İzzettin Dinamo, sf. 225, May Yayınları, İstanbul 1974.

⁽³⁵⁸⁾ Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 216.

sonra, şu noktada kesinlikle haksızlık yapmamak gerekiyor. Nazım, bir türlü tam olarak kopamadığı Vala Nurettin'ler, Ahmet Cevat Emre'ler, arkadaşları Kadro'cular gibi siyasal iktidarı basit bir piyonu, maaşlı elemanı haline gelmiyor, mücadeleye devam ediyor. Nazım, Türkiye Sosyalist Hareketinin tarihindeki onurlu yerini alıyor.

Siyasal Tarih Yazımının Deformasyonu

Siyasal tarih yazımının açık deformasyonlarından birini de Orhan Koçak'ın "Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi" için yazdığı "Nazım Hikmet: Şiirden Siyasete Siyasetten Şiire" başlıklı yazısında buluyoruz. Yazısında, Nazım'ın Bursa Hapishanesi'nden Kemal Tahir'e yazdığı 10 Şubat 1941 tarihli mektuptan aşağıdaki parçayı alıyor Orhan Koçak.

"En münasebetsiz hatta muzır insanlarla dahi münasebetinde emniyetli bir rahatlığa kavuşmak merhalesi vardır. Bunu benim söylediğime hayret etme, bütün harici tezahürlerine rağmen ben zaman zaman muayyen insanlar için, belki uzun bir didişmeden sonra böyle emniyetli, unutkan bir rahatlığa kavuşurum."

Orhan Koçak, mektuptan aldığı bu parçanın ardından şunları yazar.

"Nazım, Hikmet Kıvılcımlı ile ilişkisinden söz ederken yazıyor bunları. Ama bu bağışlamanın, bu iyileştirici unutuşun, derece derece, Nazım'ın o dönemdeki başka muarızlarına yayıldığını da tahmin etmek zor değil: Hasan Ali Ediz'e, Eczacı Vasıf'a, Reşat Fuat Baraner'e, İsmail Bilen'e, hatta Şefik Hüsnü'ye... Ama Vedat Nedim'e ya da Şevket Süreyya'ya değil..."⁽³⁹⁰⁾

Orhan Koçak, bizim ortaya koyduğumuz neredeyse tüm malzemedan haberdar olarak yazabilmektedir bu satırları. "Bu bağışlama, bu iyileştirici unutuş" acaba kim tarafından geliştirilmiştir? Nazım tarafından mı? Yoksa Orhan Koçak, eldeki tüm bilgilere rağmen, Nazım gerçekliğini çarpıtmakta mıdır? Orhan Koçak için bunların bir önemi yoktur ne yazık ki. Tüm yaşananlar orta yerde dururken, Orhan Koçak, yaşananların tam tersini yazabilmektedir.

Dr. Hikmet, Kadro dergisi, derginin temel unsurları olan Vedat Nedim ve Şevket Süreyya hakkında çok isabetli görüşler geliştir-

⁽³⁹⁰⁾ Nazım Hikmet: Şiirden Siyasete Siyasetten Şiire, Orhan Koçak, BİA Haber Merkezi 3 Haziran 2008.

miştir. 1927'de TKP'ye ihanet eden bu grup, 1929 dünya ekonomik krizi ardından geliştirilen Kemalist devletçilik politikasının ideologluğu rolüne soyunmuştur.

CHP'nin Mayıs 1931'deki Büyük Kongresi'nde kabul edilmiştir devletçilik ilkesi. Bu ilkeye paralel olarak, programda Türkiye'de "sınıfların olmadığı, buna karşılık toplumsal-mesleki grupların varolduğu görüşü" ifade ediliyordu.⁽³⁶⁰⁾ Kadrocular, bu gelişmeler içinde devreye girdiler, bu yönelişin ideolojik sistematliğini oluşturma işini üstlendiler.

1960'larda Kadro dergisinin oluşturduğu düşünceleri yeni koşullara uyarlamaya çalışan Yön dergisinde Şevket Süreyya boy göstermeye başlıyor ve geçmişi unutturarak kendini pazarlamaya çalışıyor. Nazım'ın 1937'deki Ankara seyahatini de bu vesileyle gündeme getiriyor. Dr. Hikmet, o sırada Sosyalist gazetesini yayınlıyor. Şevket Süreyya'nın "Yön'de yazdıklarına yanıt niteliğindeki "Nazım Hikmet Satıcıları" başlıklı yazısı, hem Dr. Hikmet'in Nazım hakkındaki düşüncelerini kavramamız açısından, hem de Dr. Hikmet'in 30'lardan 60'lara Kadro dergisi ve Kadro'cular hakkında ne kadar net, isabetli ve tutarlı görüşlere sahip olduğunu görmemiz açısından önem taşıyor. Yazının tümünü aşağıya alıyoruz. Metindeki bold ve italikler Dr. Hikmet'e aittir.

Nazım Hikmet Satıcıları⁽³⁶¹⁾

Köyden şehire işsizler ve açlar akını, İstanbul'da bir seyyar satıcılar kalabalığı yarattı. Karadeniz boğazından balık karaya vurur. Akdeniz'den limon, portakal dökülür. Terazisini, tablasını kapan seyyar satıcı nhtım, kayık, mahalle, sokak demez yayılır. Ucuz pahalı, tutturabildiğine; bağıra, çağırâ; tâze, bayat; meyva, balık satarlar. "Sebillüllah!" Avrupa veya Japonya damgalı Tahtakale malları, naylon bluzdan benzin şişesine, dolma kalemden çakmak taşına dek Mahmutpaşa'dan postahane önüne doğru boşaltılır. Kalabalığı ite kaka, esnaf, ucuz pahalı, tutturabildiğine, bağıra çağıra, hâlis, kalp satılır. "Fabrikası top attı, ha!"

Bu bizim ekonomi alanındaki yoksulluğumuzdur. Ali'nin külâhını Veli'ye giydirmekten başka geçim yolu kalmamış küçük burjuva

⁽³⁶⁰⁾ Geçiş Sürecinde Türkiye, Der. İrvîn Cemil Schick, E. Ahmet Tonak, sf. 106, Belge Yayınları, Aralık 1990.

⁽³⁶¹⁾ Sosyalist Gazetesi, No: 4, 12 Nisan 1967.

tabakalarımızın gülünürken ağlanacak perişanlığıdır. Çok defa, o heyecanlı ticarete alan da, satan da aldanır. Perde ardında parsayı toplayan: Ya bir dalyan ağası, çiftlik eşrafıdır, yahut bir hal kabzimalı, vurguncu bezirgân olur.

Siyaset ve kültür alanında, kapıkulluğuna yamanamamış, yarı aç yarı işsiz aydın kalabalığımız, öteki geniş küçük burjuva yığınının cilâlıca bir bölüğünden başka nedir?.. Bir ara sosyalizm furyası başladı. Kalemini, defterini kapan okur ve yazarlarımızın yayın alanına döküldü. "Sebilüllâh!" ucuz pahalı sosyalizm satmayan yayıнымız, derneğimiz, partimiz, aydın esnafımız kalmadı. Alan aldı, satan sattı. Hiçbir davranışla bağdaşmayan sosyal formüller herkesi hazimsizliğe uğrattı. Yutulması daha kolay heyecanlar arandı.

Hazır ölmüşken, nasıl olsa sesi çıkmıyacak: Şu Nâzım Hikmet'i, bir de bizim ahbap çavuşlar öldüremezler miydi?.. Nâzım Hikmet furyası çıkarıldı. Bilinen şiirler, unutulmuş anılar, kıyıda, köşede kalmış aile, arkadaş mektupları, yarı istidâ, yarı rica pusulaları, ucuz pahalı, tutturabildiğine, piyasaya sürülüyor. Bir şeyi batırmanın en kestirme yolu, onu toyca savunmaktır, demiş. Nâzımçığımın da, övme yollu ipliğini Bâbiâli pazarına çıkaran çıkarana. İyi, kötü, para kazanmıyorlar mıydı?

Nâzım'ın tâlihi böylesine derebeği artığı ülkede hep bu oldu. Yaşarken, solcu ahbapları, işçi sofralarında kafa tutsüleyip mest olmak için, onu bangır bangır okudular. Ve "vazife'i inkılâbiyelerini" (arı dilcesi: "devrimci ödevlerini") bir tamam yerine getirdikleriyle avundular. Şimdi Nâzım öldü: Gene en keskin solcu sofralarında Nâzım.kadehini en iyi kaldıran, sesini yükseltiyor. Bir okuyuşta dinliyenleri baygın yere seriyor. Nâzım şiirlerini bunun için mi yazdı? Hele nerde, nasıl, hangi doğum sancıları içinde kıvranarak dizdi?

En son, yeni moda çıktı. Nâzım'ın ülküsünü elbirliği ile taşa tutanlar, kendisini kutsal puta çevirme yolundan, mummyasını kurşuna diziyorlar. Meğer ciğerinin kaç mangır ettiği bilinen "aziz ahbabı" Şevket Süreyyâ'nın da "İNGİLAP" yoldaşı değil miymiş Nâzım? Adam, Nâzım'ı tükürük yağmuruna tutan salyalarını saça saça, sümüğünü çeke çeke Yön'deki çırağının ağzının suyunu akıttırıyor. Bu goygoycu köy hocalığında tutunamamış kişi, Ankara sultanlarının cinci hocası kesilmiş kısa günde. Afsun tafsunu kuvvetli. Nâzımı nasıl, engerek yılanını gören kurbağa gibi büyülediğini Avcıoğlu'nun sol kulağına fısıldıyor. Ve, Sovyet ticaret mümessilliğinden

maaşı kesilir kesilmez, "millî hisleri" kabarıp Ankara'ya kapılanan, bu zat oturmuş, ince Nâzım kesiyor. "Dilediğimiz gibi olmak" için Ankara iktisat müdürü olarak çalışıyordum" diye başlıyor. (Vah şu Türkiye'nin haline, iktisat işleri kimlere kalmış. Tevekkeli değil ulaştığımız şu "Nurlu istikbal"). Şevket Süreyyâ neyin "iktisat müdürü" olduğunu şöyle açıklıyor.

"Telefon çaldı. Ses Nâzım'ın. O sıra Vedat Nedim Tör(aynı gerekçeyle: "millî hisleri" kabaran ikinci azılı "komoniz") matbuat (basın yayın) umum müdürü idi ve galiba bana Nâzım'ın Ankara'ya geleceğinden de bahsetmişti." ("Haberleşme" mükemmel) Onunla (Nâzım'la) artık ciddi konuşmalıydım. Çünkü o, ne bir parti teşkilâtçısı, ne de partili idi" (Değer ölçüsü bu). "1930'da arkadaşları tarafından parti dışı edilen" (Nâzım'ı. 1926'da "İtilen" kendisine ben-zetecek. Telefonu kaptığı gibi bakın ne yapıyor Ş.S.:)

"Sadri Ertem sol bir yazardı. Ondan bizzat EMNİYET UMUM MÜDÜRÜ Şükrü Sökmen Süer'i görmesini, onu bu gece bize yemeğe çağırmasını. Dahiliye vekili Şükrü Kaya'yı da Moskova'da beraber okuduğumuz İsmail Hüsrevi de..."

Görüyorsunuz, bizim "Moskova'da okumuş". "Sol"larımız ne şerbetli kişiler. Bir telefon (demek Nâzım'ı "telefon"a alıştıran da onlarmış), Emniyet umum müdürlerini, hem de "bir üst görevli, hem de müsamahasız bir milliyetçi" olan Ş.S.S.'i (onda Ş.S. den bir S fazla) ayaklarına getirtebiliyorlar. Stalin gibi herifler yâni!.. Arkalarını emniyete "raptedip" "zaptetmişler" Türkiyeyi!

Çankaya yolu çatallaşır. Bir bağ evine çıkar: "Sol yol Gazî köş-küne. Sağ yolda ve hem bizim evin karşı tarafında İnönü de TESA-DÜFEN bahçesinde, hem de yola yakın bir ağacı galibâ budamak-ta. Onu başımızla selâmladık. Nâzîkâne mukabele etti. Sonra Ma-reşal Çakmak'ın, Şükrü Kaya'nın ve DİĞERLERİNİN evleri önünde dolaştık. Nihayet Atatürk'ün köşkünün muhafız kitasında TANIDI-ĞIM bir subayın yanına gittik. Bize çay İKRAM etti. Onun (Nâ-zım'ın) bildiklerini her defasında önüne yaydığım rakamlar, yazılar-la TASHİH ettim. "Hem içiyor, hem dağları inletirce tartışıyorduk. Avazı çıktığı kadar bağırса; belki bir taraftan Atatürk, bir taraftan İnönü Paşa onun sesini duyabilirdi."

Bu pes dedirtici "romantik" Nâzım Hikmet satıcılığı şöyle biter:

"Arkadaşlar, Sökmensüer (emniyet u.m.) VAKTİNDE geldiler. Nâzım'ı ona: "Aradığın yakalandı. Onu sana teslim ediyorum" diye takdim ettim. Nâzım'la biraz UZUNCA el sıkıştılar. Karşılıklı ŞAKA-

LAŞTILAR. Bir de boş sandalye bıraktıktı. Çünkü Sökmensüer Şükrü Kayadan haber getirdi.. Hepimize yapacak bir VAZİFE YOK MU? O sırada İspanya iç harbi içindeydik. Şiirler ŞİİRLERİ kovaladı. Nâzım'ı şehre Şükrü Bey indirecekti... Nâzım, dedim, ben her akşam yemeğini Polis Müdürü ile yer, fakat ihtilâlimi yaparım, diye tartışırdık, Şimdi galiba sen de... Nâzım bu takılmamı bir az ağır bulacak sanmıştım. Bulmadı. O KADAR BİRLEŞMİŞTİK Kİ..."

Şevket Süreyya Aydemir demek istiyor ki, yalnız ben miyim, "emniyetli" ideolog? Taptığınız Nâzım da, perde ardından flört'ü ağır bulmazdı... Ah! bu memleket ve aydın "kahramanları..." Avcıoğlu sormaz mıydı: Çankaya pazarlığından bir yıl sonra acele Nâzım harbiyede niçin kazıklandı? Ve Yön'de yayınlanan "Bağışla" mektubu neden Atatürk'e ulaştırılmadı. Bir bildiği olmalıydı. Hele bütün bu açıklamalar Nâzım öldükten sonra mı yapılmalıydı? Nâzım bir sermaye miydi ki, onu işletmiye kalkmıştılar? Hepsinin sonunda Nâzım'ı polisle başgöz etme zanaatinde öylesine övünecek ne vardı? Edimelilik herhalde; seccat arzetmeden olamıyorlar."

Sanırsız, bu güçlü yazıda dile getirilen düşünceler konuyu bütünüyle aydınlatıyor.

Siyasal İntihar Üzerine Uydurma Tezler

Yalçın Küçük, uydurmakta sınır tanımıyor. Öyle uyduruyor ki, insan bu hayal gücüne sahip olmak için gerçekten de ancak Yalçın Küçük olmak gerekir demekten kendini alamıyor. Küçük, 1937 yılını Dr. Hikmet'in siyasi intihar yılı olarak saptadığı için önemsiyor. İddiasına göre, Dr. Hikmet, bu yıl yayınladığı "Demokrasi: Türkiye Ekonomi-Politikası" kitabıyla komünizmi bırakıp Kemalist oluyor. Yani siyasi intiharını gerçekleştiriyor. Küçük, "Kim Suçlamış"ı kaynak olarak "kullanarak", Nazım'ın da bu intihara engel olmaya çalıştığını dile getiriyor. Şunları yazıyor Küçük,

"Bunun için 1937 yılından söz edilmesi gerekiyor. 1937 yılı, Türkiye sol tarihi açısından önem taşıyor. Bir de Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın intihara teşebbüs yılı oluyor. Nazım Hikmet, 1937 yılında Doktor Hikmet'in intihara teşebbüsünü önlemeye çalışıyor."⁽³⁶²⁾

Küçük, gerçekliği çarpıtabilmek için, okuduğu ve aktardığı pasajı bile anlamının tam tersi yönde kullanmaya çalışıyor. Çünkü

⁽³⁶²⁾ Aydın Üzerine Tezler 5, sf. 430.

Nazım Hikmet, Dr. Hikmet'in bu kitabı yayınlamamasını Kemalist bir içeriğe sahip olduğu için değil, tam tersine içeriğinden ötürü Kemalist'ler tarafından tekrar içeri atılmasına engel olmak için istiyor. Dr. Hikmet, kitabında demokratik devrim programını popülarize ederken, günün meselelerini de ele alıyor. İsmet İnönü ve Celal Bayar hizipleri arasındaki çatışmayı günün meselelerini dile getirmek açısından kullanmaya çalışıyor. Bu noktada da, iktidar hizbini temsil eden Celal Bayar grubunun, kitap nedeniyle Dr. Hikmet'in üzerine gelme olasılığı bulunuyor. Nazım ve Dr. Hikmet bu konuda sohbet ediyorlar. Nazım, Dr. Hikmet'i uyarıyor.

"-Sakin ha, Hikmet. Yapma bu işi.

-Ne yapıyorum? Kanılarımı bu fırsatla ağkılıyorum. Okursan görürsün. Orada ne İnönü, ne Bayar, birer şamar oğlanından başka yet tutmazlar. Maksadım, onlar arasındaki horoz dövüşü sırası, Türkiye'de: İşçi-Köylü-Barış problemini, Finans-Kapital tehlikesini açıklamak.

-Onu demedim. Bu sıra İnönü'yü anmak bile, görmüyor musun, Siyasi Polisin yasağıyla suçlanıyor. Sen bu yazınla meydan okudun mu, üzerine çullanacaklar.

-Onu hiç düşündüm mü şimdiye dek ki, bundan sonra düşüneyim?

-Biliyorum. Yapma Hikmet. Yalvarırım.

Nazım, rengi açılan mavi gözleri dolu dolu ayağa kalktı. Beni elinden kapacaklarmışça omuzlarıma sarıldı.

-Şurada iki üç yıl serbest dolaştın. Yok yere içeri atacaklar seni."⁽²⁶³⁾

Yalçın Küçük ise, bu konuşmalardan, Nazım'ın, Dr. Hikmet'in siyasal intiharını önlemek için çaba harcadığı sonucunu çıkarıyor. Demıştik ya, Yalçın Küçük, tezini kanıtlamak için neredeyse tüm olguları ters yüz ediyor. Ama dahası var. Yalçın Küçük, elindeki tüm bu bilgilere rağmen, Nazım'ın devlet tarafından "rehabilitasyonu" olarak adlandırdığı süreci de Yön dergisiyle birlikte 1960'larda başlatıyor. Bu vesileyle Şevket Süreyya'nın "Yön"de anlattıklarını ele alıyor. Nazım'ın "rehabilitasyonu"na dönük hamlelerin 1937'de Ankara'da başlamış olduğunu gizliyor. Çünkü Yalçın Küçük'e göre, Nazım 1937'de TKP'nin Kemalist merkezine karşı muhalefet eden anti-Kemalist bir Bolşevik önderdir. Bunu gösterebilmesi için, tüm olguları ya yok sayması ya da ters yüz etmesi gerekiyor. Küçük'ün bilim yönteminin temel aracı, kendi deyişiyle, bu falsifikasyonlardır işte.

⁽²⁶³⁾ Günlük Anılar, sf. 298.

Küçük, Dr. Hikmet'in anılarından, Nazım'la ilgili olan bölümlerden aktarma yapıyor. Nazım'ın Dr. Hikmet'in İntihar teşebbüsünü engelleme çabasının 1937'ler sonu olduğu sonucunu, görüştükleri mekândan hareketle çıkarıyor. Söz konusu yer bir film stüdyosu. İpekçi ailesinin sahibi olduğu, İpek Film'dir. Nazım bu dönemde politikadan uzaktır, içe çekilmiştir. İpek Film'de çalışmakta ve örgütlü siyasal mücadeleden uzak durmaktadır. Dr. Hikmet'e ısrarla "kitabı yayınlama" demesinin altında yatan neden, onun bu ruh halidir. Ankara seyahatinin nedeni de yine bu ruh halidir. Ankara'da yapılan teklifleri kabul etmediğini biliyoruz. Ancak oraya gitmesi ve görüşmeleri yapmış olması, ciddi bir korku psikolojisi içinde olduğunu gösteriyor. Bu itirafçı-dönek takımıyla bir araya gelisinin, emniyet genel müdürüyle yemek yemesinin, işleri bakanıyla görüşmesinin asıl nedeninin bu korku karşısında içine düştüğü panik olduğu bellidir. Onun bu ruh halinin en iyi göstergelerinden birisi de, bir süre sonra Harbiye ve Donanma davaları başladığında ortaya çıkacak, Nazım'ın tedirginliği nedeniyle yaptığı bir ihbar sonucu bu tutuklama sürecinin başladığı, öğrenilecektir.

Yalçın Küçük'ün kurgusu, Dr. Hikmet-Nazım ilişkisini ele aldığı bölümün başında yazdığı tezini güçlendirmek amacını taşımaktadır. Küçük, şu tezi yazmıştı.

"Doktor Hikmet'in Nazım'a karşı başında da, sonunda da yanlı ve hatta kompleksli olduğunu düşünüyorum. Başında, Nazım'ı TKP'den ihraç edenler arasında yer alıyor ve sonunda, kendisini TKP'den ihraç eden üç kişiden birisinin Nazım Hikmet olduğuna inanıyor. Hep Nazım Hikmet'in Trotskist olduğunu düşünüyor ve hiç katılmıyorum."⁽³⁸⁴⁾

Küçük, yanlış bilgilerle, son derece sığ değerlendirmelerle dolu yazısında kendi komplekslerini ele veriyor. İlk olarak, Nazım'ın partiden atılış sürecinde Dr. Hikmet hapishanede bulunuyor. O süreçte, bırakalım partiden atılma kararının verilmesine katılabilmemesini, kendi acil gereksinimleri için bile dışarıyla bağ kuramıyor. Yayımlanan döneme ait belgeler bunu açık biçimde gösteriyor. Dr. Hikmet, Nazım'ın partiden atılmasıyla ilgili bilgileri, 1933 Ekim'in de serbest kalmasıyla birlikte alabiliyor. Bu konudaki görüşlerini Nazım'a uzun uzun anlatıyor. Küçük'ün aktarmalar yaptığı "Kim Suçlamış"ın 50. ve 53. sayfaları arası, Nazım'la Dr. Hikmet arasın-

⁽³⁸⁴⁾ Aydın Üzerine Tezler 5, sf. 386.

da bu konuda yapılmış konuşmaları içeriyor. Dr. Hikmet, Nazım'a, bu konuda yeterli bilgisi olmadığını, ancak parti disiplininin gereklerine uyulması gerektiğini bildiriyor. Nazım'ın çevresindeki Hamdi Şamîlov'un, Mussolini Ahmet'in, Sarı Mustafa'nın güvenilmez ve lümpen unsurlar olduğunu Nazım'a anlatıyor. Bu unsurlardan uzak durması gerektiğini özellikle belirtiyor.

Dr. Hikmet'in, Nazım'ın partiden atılması konusunda, Hasan Ali Ediz, Eczacı Vasıf ve parti merkezinden farklı düşüncelere sahip olduğu anılarında yazdıklarından rahatlıkla izlenebiliyor. "Marksizm Kalpazanları" kitabını hazırlarken yaptıkları tartışmayı aktardığı bölümde, diğerlerinin "senin hala Nazım'dan umudun var mı?" sorusuna, "ummak istiyorum" yanıtını veriyor Dr. Hikmet. anılarının çeşitli bölümlerinde, Nazım'ın zaaf ve yetersizliklerini dile getiren, yaşadıkları olaylara dayanarak bunları hikaye eden Dr. Hikmet'in, Nazım'a karşı bir kompleks sahibi olması mümkün değil. O, Nazım'a, hep eleştirel yaklaşıyor, ancak parti merkezinden farklı bir tarz ve üslupla geliştiriyor eleştirilerini. Nazım'ı karşı safiara itici değil, parti mücadelesine ideolojik düzeyde katkı sunabilecek bir konumda tutarak kazanmaya dönük bir tutum geliştiriyor. Nazım'a, Troçkist-polis ajanı yaftasını yapıştırmıyor. Ancak Nazım'ın kimi kişisel özellikleri nedeniyle sağlam bir devrimci militan olamadığını, uçlarda gezinen bir küçük-burjuva devrimcisi olduğunu belirtiyor, onun sanatsal çabasıyla ortaya koyduğu ürünlerin sosyalist mücadeleye yararlı olabileceğini dikkate alıyor. Ve Dr. Hikmet, Nazım'ın kişilik özelliklerine dair saptamalarının doğruluğunu, acı bir deneyimle Donanma davasında görüyor.

Küçük, Dr. Hikmet'in partiden atılma kararıyla ilgili olarak Nazım'dan kuşulanmasını anlamsız buluyor, ancak 1962'de Leipzig'de bir araya gelen Laz İsmail ve Zeki Baştımar, TKP'nin yaşadığı süreçlere ilişkin yeni bir "resmi tarih" yazıyorlar. Yazılan yeni "resmi tarih"e göre, partinin geçmiş önderleri "likldatör" "provokatör" ilan ediliyor. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Dr. Hikmet hakkında ağır suçlamalar dile getiriliyor. Nazım, bu konularda sessiz kalıyor, herhangi bir alternatif fikir öne sürmüyor. Aydın Meriç'in yazdığına göre, bu dönemde TKP'nin geçmiş önderlerinin partiden atılmasına dair kararlar alınıyor. Elimizdeki bilgiler ve belgeler, Dr. Hikmet'in atılmasına dair kararın da bu dönemde alınmış olabileceği yönündeki düşüncayı güçlendiriyor. Bu bağlamda, Dr. Hikmet'in bu yönde kuşkulara sahip olması hiç de nedensiz değil. Zeki Baştımar'ın,

1962'de Nazım Hikmet'in de katıldığı toplantıda okuduğu raporda kullandığı ifadeler ve nitelermeleri daha önceki bölümlerde görmüş-tük. Nazım'ın herhangi bir itirazının olmadığı da görülmüştü.

Doktor Hikmet'in Cüreti

Yalçın Küçük bu çalışmasında "militan" bir Nazımcı ve anti-Dr. Hikmet kesiliyor. Ama biz onun bu tutumunun, Dr. Hikmet'in yazı-sında dile getirdiği, "Nazım Hikmet Satıcılığı" ile de ilişkisi olduğu-nu düşünüyoruz. Bir de, onun karakterinde belirgin olan otorite karşısında güce tapıcı bir küçük-burjuvaya dönüşmek özelliğini yazdığı şu satırlarda da rahatlıkla teşhis edebiliyoruz.

"Fakat Türkiye aydınının donukluğu karşısında ve yaşadığı süre-ce çıkabileceği en yüksek şöhret merdiveninde, Türkiye'de, Doktor Hikmet'in cüretinin üzerinde durulması gerektiğini düşünüyö-rum."⁽³⁴⁵⁾

Yalçın Küçük, Dr. Hikmet'in cüretinden söz ediyor. Söz konusu olan, Dr. Hikmet'in, anılarında dile getirdiği bir gözaltı sürecidir. Nazım ve Dr. Hikmet, birlikte oldukları nezarethanede uzun bir sohbe'e girişiyorlar. Bu sohbe'te, Dr. Hikmet, Nazım'ın şiirleri üs-tüne eleştiriler geliştiriyor. Oldukça derin ve geliştirici olan bu eleş-tiriler, Nazım tarafından da kabul ediliyor. Nazım'ın şiirinin, "Tırık Tırak Makinalaşmak"tan "Memleketimden İnsan Manzaraları"na doğru yetkinleşerek ilerleyen evrim süreci, biçim ve içerik açıların-dan ele alınırsa, bu eleştirilerin ne kadar yerinde ve geliştirici ol-duğu daha iyi görülür. Küçük, kendisi de defalarca, Nazım'ın şiirin-deki gelişmeden ve yetkinleşmeden söz ediyor çeşitli yazılarında. Zaten Küçük'ün sonunu, bu eleştirilerin niteliği değil. O, Nazım gi-bi "en yüksek şöhret merdivenine" çıkmış bir otoriteye hangi cü-retle bu eleştirilerin yapılabildiğini anlatmak istiyor.

Bu cüretin kaynağını ve gelişimini Nazım, "Memleketimden İn-san Manzaraları"nda çok güzel anlatıyor. Kendisine dönük en net eleştirileri yapan Dr. Hikmet hakkında, Nazım'ın düşüncelerini onun dizelerinden izleyebiliyoruz. Nazım'ın birçok şiirinde övgüyle dile getirdiği yiğitlik, güvenilirlik, teorik üretkenlik, devlet terörüne direnç gibi temel devrimci hasletlerde Dr. Hikmet'in pratikleri göz önüne alındığında, Nazım'ın bu dizelerine yol gösteren düşüncele-

⁽³⁴⁵⁾ Aydın Üzerine Tezler 5, sf. 387.

rinin kaynaklarını da saptamış oluruz. TKP'nin tarihsel deneyiminde bu nitelikler Dr. Hikmet'te sembolize olurlar. Kompleks meselesine bu eksenlerden bakıldığında nasıl bir sonuç çıkar ortaya? Ortaya çıkanlar, tüm bu tartışmalar ve çatışmaların ardından hem Nazım tarafından "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda, hem de Dr. Hikmet tarafından "Kim Suçlamış"ta yazılmıştır.

Nazım'ın "Memleketimden İnsan Manzaraları" adlı başyapıtı, Çankırı hapishanesinde yazdığı "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi"ne dayanır. Memet Fuat bunu şöyle ifade etmiştir.

"Meşhur Adamlar Ansiklopedisi" adlı şiirin bir çekirdek olduğu, Bursa Hapishanesi'nde serpilip Memleketimden İnsan Manzaraları'na dönüştüğü çok açıktır.⁽³⁶⁶⁾

"Çankırı hapishanesi'nde uzun süre kalmamıştı Nazım Hikmet: 1940 yılının şubat ayı ortasından, aralık ayı başına kadar, topu topu dokuz buçuk ay... Ama çok yoğun, çok verimli yaşamıştı bu süreyi.

Okuyor, mahkûmların resmini yapıyor; Almanca çalışıyor; Kemal Tahir'le, Hikmet Kıvılcımlı'yla sabahlara kadar Marx'ı, Engels'i, Lenin'i tartışıyor; karısına, annesine, kız kardeşine mektuplar yazıyor"⁽³⁶⁷⁾du Nazım.

Nazım, Çankırı'da çok uzun kalmamıştır, ancak burada geçirdiği günler gerçekten de onun şiirinde bir dönüm noktasını gösteren "Memleketimden İnsan Manzaraları"nın temelini oluşturmuştur. Burada yapılan tartışmaların, değerlendirmelerin Nazım üzerinde önemli etkiler yaratmış olması son derece olağan değil midir? Kemal Tahir'in o dönemde Marx'ı, Engels'i, Lenin'i tartışacak bir ideolojik formasyona sahip olmadığını kendi anlattıklarından öğreniyoruz. Kemal Tahir, bu davaya kazayla düştüğünü, o dönemde ancak sol içerikli 5-6 kitap okumuş olduğunu İsmet Bozdağ'a anlatmıştır. Çankırı Hapishanesi'nin verimli günlerinde asıl faktör Dr. Hikmet'in varlığıdır.

Yasal yayıncılık olanaklarını zorlayarak 1935'ten beri bu alanda faaliyetlerini yoğunlaştıran Dr. Hikmet, Marksist edebiyat eleştirisinin yetkin örneklerinden biri olan "Edebiyat-ı Cedide" incelemesini 1935 yılında yayınlamıştır. Bir çağın toplumsal bilinç formları farklı düzlemlerde ve farklı yoğunluklarda çeşitli araçlarla ifade olur. Edebiyat da, bu ifade oluş araçlarından biridir. Marksist yak-

⁽³⁶⁶⁾ Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 287.

⁽³⁶⁷⁾ Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 289.

laşım, bu genel çerçeve içinden ayırt ettiği toplumsal bilinç formlarının maddeci analizini gerçekleştirerek özel hedefine ulaşır. Dr. Hikmet'in eserinde yaptığı, tam olarak budur. Cüretin en önemli beslenme kaynaklarından biri de bu olgudur.

1937'nin son aylarında Nazım'a egemen olan psikolojiyi, Dr. Hikmet anılarında dile getirir. Harbiye ve Donanma davasına giden yolun açılmasında, Nazım'ın o dönemki psikolojisinin özel bir rolü vardır. Nazımcıların yumuşak bir hamleyle üzerinden atladıkları bu olay, Nazım'ın o dönemki özel psikolojisinin anlaşılabilmesi açısından önem taşır. Dr. Hikmet "Kim Suçlamış"ta, bu psikolojinin neden olduğu olayları karakterize ediyor.

"Provokasyondan ödü patlıyan Nazım, o elinde olmıyan sinik korku hastalığıyla, en korktuğu şeye Donanma Davasında düştü. Bu düşüşü, inanılmaz bir tarih cilvesiyle pek abrakadabran bir diyalektik sağladı. Nazım, provokatörü olduğunu saklıyamadığı bir davanın eşsiz kahramanı gibi piyasaya sürülmeyi bildi."⁽³⁶⁸⁾

Aynı yerde Dr. Hikmet şunları da söylüyor.

"Struga'da A'nın görmiyeyim diye dolap üstüne attığı (hiçbir şeyi atıcı değilim diye), Nazım'a ait Sofya ve pek güzel bir baskı cildinde şu satırlar gözüme ilişti:

'Ben ömrümde ilk defa... bir konu etrafında da olsa, bir çeşir memuar yazıyorum galiba. Oysa anılarını yazamıyacak biri varsa o da benim.' (sf. 12.)

Nazım, yazamayışına türlü nedenler yorumluyor: Hafıza zaafı, tarihler, adlar akılda kalmaz... Ben de öyleyim, ama yazabiliyorum. Nazım'ın yazamayışı, eksik hatırlama korkusundan çok, Freud'un "Sansür" dediği güdüden. Ne yazacak Nazım?...⁽³⁶⁹⁾

Dr. Hikmet, Nazım'ın içsel engeller nedeniyle anılarını yazamayacağını söylüyor. "Nazımcı" Yalçın Küçük, bu konuda yaptığı bir başka incelemede şunları yazıyor.

"1938 yılında kapatılışını Nazım yazmadı. Bir tek, Harp Okulu Davası'nda Nazım Hikmet ile ortak yazgıyı paylaşan A. Kadir yazdı. Bunun dışında ve bununla birlikte tüm yorumcular ve yazıcılar, Nazım Hikmet'in kapatılışına bir 'adli hata' gözüyle baktılar."⁽³⁷⁰⁾

Dava dosyasını inceleyen Küçük, bulgularını sıralıyor.

⁽³⁶⁸⁾ Günlük Anılar, sf. 294.

⁽³⁶⁹⁾ age, sf. 294.

⁽³⁷⁰⁾ Aydın Üzerine Tezler 3, Yalçın Küçük, sf. 646.

"Dava, görünüşe göre, Nazım'ın Ömer Deniz'i polise bildirmesi üzerine başlıyor.

Ömer'i Nazım, polis sanıyor. Aslında sola açık bir öğrenci olan Ömer, Nazım ile görüşmek istiyor. Israrlı oluyor. Öyle görünüyor; bu dönemler, Türk solcularının morallerinin çok bozuk olduğu yıllardır. Bunların genel nedenini, Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında çözümlemeye çalıştım. Tarihte, belki de ilk kez, bir partinin kendisini likide etmek veya en azından faaliyetini durdurmak kararı almış olabileceğini ileri sürdüm. Burada Nazım'ın yeri açıklıkla bilinmiyor. Ancak yaşamını karartan bir Trotskist suçlamasıyla karşı karşıya gelmiş olduğu da biliniyor. Bu tür suçlamaların Nazım'ı tedirgin etmesi ve yoğun bir provokasyon endişesi içine düşürmüştü olmasını mümkün görüyorum.

Üniforma ile gelen Ömer Deniz'le görüşüyor. En son görüşmesi 3 Aralık 1937 tarihinde oluyor. Nazım, Ömer'e, 'memleketimizde üniversite muhiti faşist unsurdur' diyor. Ekliyor: 'Türkiye'de doğrudan doğruya komünistlik olmaz.' Bu konuşmadan sonra da İstanbul Emniyet'in de komünist işleri masası şefi komiser Salih Tanyeri'ye, artık kendisine polis gönderilmemesini söylüyor. Daha sonraki yılların valisi, Nazım'a kendi bilgisi içinde polis göndermemiş olduğu için, şaşırıyor. Araştırıyor. Ömer'in Nazım'ı ziyaretini, polis şefleri, böylece haber alıyorlar."⁽³⁷¹⁾

Demek Yalçın Küçük'e göre, tutuklamanın başlamasının nedeni, Nazım'ın, kendisini ziyarete gelen Ömer Deniz'i "o günlerdeki psikolojisi" nedeniyle polise bildirmesidir. Küçük, Nazım'ın o dönemdeki psikolojisinin nedenlerini sıralıyor: Moral bozukluğu. Moral bozukluğunun nedeni ise, dünyada ilk defa bir partinin kendini likide etmesidir. Bu yetmezse, Troçkist suçlaması. Yalçın Küçük'ün, kitaplarında sürekli anımsattığı "periyodizasyon"un önemini ona anımsatmak zorundayız. 1937'ye gelindiğinde, artık Nazım'a dönük ne Troçkist suçlaması vardır, ne de Nazım'ın partinin likide edilmesiyle ilgisi vardır. Nazım, Ankara'da eski likidatörlerle görüşmekte, İpek Film'de çalışmaktadır. Ankara ziyaretini de içine almak üzere, bu psikolojinin kaynağı, dünyanın ve ülkenin içinden geçmekte olduğu süreçtir. Faşizm, dünyada güç kazanmaktadır. İkinci Paylaşım Savaşı'nın ayak sesleri duyulmaktadır. Ülkede faşist güçler gelişmekte, önleri açılmaktadır. Anti-komünist kampan-

⁽³⁷¹⁾ Aydın Üzerine Tezler 3, sf. 663-664.

yalar hız kazanmaktadır. Nazım, bağımsız bir yazar olarak, anti-faşist bir tutum geliştirmekte ve yazılarıyla bu tutumunu ortaya koymaktadır. Nazım'a egemen olan psikolojinin kaynakları üzerine düşünürken, esas olarak bu gelişmelere ve Nazım'ın konumuna bakmak gerçekçi bir analizin temelini oluşturacaktır.

Separat Kararını Kim Ortaya Çıkardı?

Yalçın Küçük'e her dönem egemen olan "ben buldum", "ilk ben söyledim" hastalığı o derece gelişmiş ki, Küçük sürekli olarak, TKP'nin 30'lu yıllarda kendini tasfiye ettiğini, Kemalist düzene entegre olduğunu ve bunu ilk kez kendisinin "Türkiye Üzerine Tezler 2"de saptadığını ifade ediyor. Küçük'ün sözünü ettiği, meşhur separat kararı ve bunun uygulanması. Ancak bunu nasıl Küçük bulmuş oluyor? Küçük'ün yaklaşımını kavramak biraz güç, çünkü birçok TKP kadrosu bu kararı biliyor, yıllar boyu bu karar hakkında tartışmalar yapılıyor. Bunun yanı sıra, Yalçın Küçük'ün de çalışmalarında kullandığı bir kaynak olan Tevetoğlu'nun 1967 baskı tarihli kitabında, Şefik Hüsnü'nün 1946 tutuklamasında ele geçen bir defterinden çeşitli parçalar bulunuyor. Şefik Hüsnü, Separat kararı öncesi dönemi ve Separat kararının uygulanmasına dönük çalışmaları anlatıyor bu parçada.

"İnkılapçılar -yani komünistler- harpten az evvel kabul etmiş oldukları yeni taktik mucibince, gizli teşkilatları yok denebilecek dereceye irca etmişlerdi. Buna mukabil tasavvur edilen Halk Partisi'ne ve Halkevleri'ne girmek işi ancak çok küçük bir mikyasta başarılabilmıştır. Bunların yegane faaliyetleri münevver gençlik arasında umumi karakterde bir sol ajitasyon yapmağa ve bazı sol neşriyatı (gazete ve mecmua) desteklemeğe inhisar ediyordu. Bizzat kendileri de edebi bir Marksist mecmua çıkarıyorlardı."⁽³⁷²⁾

1967'de yayınlanan bu kitapta oldukça somut bir biçimde separat (desantralizasyon) kararı ve buna bağlı olarak tasarlanan çalışmalar anlatılıyor. Yalçın Küçük, hastalıklarından ötürü sürekli olarak gaf yapıyor.

"1937 yılına gelindiğinde, TKP'nin fiili tasfiyesine karşı çıkan Nazım Hikmet ve arkadaşları TKP'den ihraç edilmiş oluyorlar. 1930 yıllarının ortalarında TKP artık Kemalist iktidar partisi içinde erime-

⁽³⁷²⁾ Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, sf. 504.

yi serbest uygulamaya koyuyor; yer yer de seçimlerde bağımsız aday çıkarıyor. Doktor Hikmet, belki de birkaç bağımsız aday oyununa "benim açtığım, yürüttüğüm legalite taktiği" demeyi uygun buluyor."⁽³⁷³⁾

Dr. Hikmet ilk kez Elazığ hapishanesinde, 1931 yılında partinin desteklediği bağımsız milletvekili adayı olarak ilan ediliyor. Bunların separat kararıyla falan bir ilgisi yok. Legaliteyi istismar taktiği ile de ilgisi yok. Dr. Hikmet, 1935 yılında yine hapishanededir ve yine partinin desteklediği bağımsız milletvekili adayları arasındadır. Küçük, bütün olayları kafasındaki şemaya uydurmaya çalışıyor, ama bunun sonunda karmakarışık, anlaşılması güç ve hiçbir dayanak noktasına sahip olmayan saçmalamalar ortaya çıkıyor. Dr. Hikmet'in legaliteyi istismar taktiği, esas olarak, illegal parti aygıtıyla bütünlük içinde yasal ve açık çalışma alanlarının daha kapsamlı ve ustalıkla kullanılmasına dönüktür. Seçim süreçleri de, işçi sınıfının bağımsız politik tutumunun sergilendiği, bu tutumun ajitasyon ve propagandasının en geniş ölçülerde yapılma imkanlarının mümkün olduğu bir araç olarak ele alınır, Dr. Hikmet'in taktik açılımında.

1936'nın son günlerinde, Dr. Hikmet ve Nazım birlikte tutuklanırlar. Cumhuriyet Gazetesinin 28-30 Aralık 1936 günkü nüshasında şu haber vardır.

"Yılın son günlerinde de, aralarında Nazım Hikmet'in bulunduğu 20 kişi (üçü: Nurkalem fabrikası amelelerinden Ahmet ve Hüsnü ile Emin) beyanname dağıtma suçlamasıyla gözaltına alınmışlardır. Bu son haberde Kerim Sadı'nın evinde arama yapıldığı, Fatma Nudiye'nin de (Yalçı) hikâyeleri hakkında sorguya çekildikten sonra serbest bırakıldığı bildiriliyor."

"Aynı gazete haberine göre, tevkifat bir ihtimalle de, 'Kendine Balkan Komünist teşkilatı şefi süsü veren ve Bulgaristan'da da takibata maruz kaldığı içi şehrimize gelen Dimitriyef isimdeki bir Bulgarın bu eşhasla bazı temaslarında bulunması neticesi'dir. 'Endüstri Dokumacılar Cemiyeti'adlı yasal bir işçi örgütü kurma girişimiyle ilgili olan bu olay, yılın son günü Dr. Hikmet Kivılcımlı ve arkadaşlarının Nazım Hikmet'le birlikte tutuklanmasına yol açmıştır. Açılan dava, 21 Haziran 1937'de bütün sanıkların beraati ile sonuçlanacaktır."⁽³⁷⁴⁾

⁽³⁷³⁾ Aydın Üzerine Tezler 5, sf. 432.

⁽³⁷⁴⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 122-125.

Dr. Hikmet'in, Nazım'ın şiiri üstüne eleştirilerini dile getirdiği gözaltı süreci, bu tutuklama nedeniyle gelişmiştir. O, bu tutuklamanın kendisine yönelmesini, yayınevi faaliyetlerinin engellenmesi çabası olarak görüyor. Ardından gelen Donanma davasının ağır hapis cezaları dikkate alındığında, bu açıklama son derece anlaşılır bir hale geliyor. Bu tutuklamadan önce, Ağustos 1936'da, Dr. Hikmet, Hasan Ali Ediz ve Eczacı Vasıf'la birlikte, bu kez Bursa'da başka bir tutuklama yaşamıştır.

Nazım'ın korku psikolojisine girmesine neden olan süreçte bu 1936 tutuklaması önem taşır. Dr. Hikmet ve Nazım'ın yaşadıkları bu tutuklamaya ilişkin Memet Fuat bilgiler verir.

"Taksim'de yazarların, tiyatro oyuncularının sık sık uğradıkları bir kahve vardı. Nazım da birileriyle buluşmak istediği zaman oraya giderdi. 30 Aralık 1936 günü gene bir buluşma için gittiği bu kahvede, beklediği kişiler gelmeyince, şapkasını, gazetesini alarak dışarı çıkmış, birkaç adım attıktan sonra da yanına Birinci Şube'den olduklarını söyleyen üç sivil polis sokulup kendisini Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'na götürmek üzere emir aldıklarını söylemişler.

1 Ocak 1937 günü gazetelerde komünistlik suçlamasıyla on üç kişinin tutuklandığı yazılıydı. Tutuklananlar arasında Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, tomacı Emin Sekün de yer alıyordu ki, bunlar aynı örgütte bir araya gelmeleri olanaksız olan, daha önce yasadışı Türkiye Komünist Partisi'ndeyken çatışıp birbirlerinden kesinlikle kopmuş yoldaşlardı. Nazım Hikmet'in başkanlığında, Endüstri Dokuma Cemiyeti'ni de içine alan bir gizli komünist örgütü kurdukları, bildiri dağıttıkları ileri sürülüyordu.⁽³⁷⁶⁾

Memet Fuat, Nazım'ın bu dönemki yaşam biçimini ve psikolojisini de anlatıyor.

"Nazım Hikmet sonunda aklanacağı bir davada tam altı ay boyunca, üstelik de kendisini "Marksizm kalpazanı" diye niteleyen, bir araya gelmesi olanaksız kimselerle birlikte, boşu boşuna yargılanmış, bir süre tutuklu kalmış, evini geçindirmek için çalıştığı gazetelerden uzaklaştırılmıştı. Yazdığı Yolcu adlı oyununu da Muhsin Ertuğrul'a önerme olanağı kalmamıştı.

Oysa iki yıldır hiçbir yasadışı örgütle ilişkisi yoktu. Salt yayın alanında çalışıyordu. Bireysel olarak inancı doğrultusunda davranıyor, faşizme karşı bağımsız bir yazar, özgürlükçü, banşçı bir sanatçı olarak savaşımlar veriyordu.

⁽³⁷⁶⁾ Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 206-207.

Bu tavrını sürdürmeye, yasadışı örgütlenmelerden uzak durmaya kesin kararlıydı. Ayrıca bunu herkesin bilmesini, kendisiyle yok yere uğraşılmamasını istiyordu. Bir ailenin sorumluluğunu yüklenmişti. Uğraşıp didinip kurduğu çalışma düzeni ikide bir darmaduman edilmemeliydi.⁽³⁷⁶⁾

Dr. Hikmet'in dile getirdiği gerçeklikler, görüldüğü gibi Memet Fuat tarafından da aktarılıyor.

Dr. Hikmet'in 1933 Ekim ayında Elazığ hapisanesinden çıkışıyla 1937'nin son ayları arasında yaşadığı gözaltı ve tutuklamaların bulabildiğimiz kayıtları, nefes almasını bile önlemeye dönük bir kuşatma içinde yaşadığını gösteriyor. Bu tutuklamalar ağır işkenceli sorgular altında geçirilmiştir. Tüm bunların arasında, Marksist teorinin temel eserleri zorlu ekonomik koşullarda ve hukuksal baskılar altında yayınlanırken, bir yandan da çeşitli tanıklıklara dayanarak gösterdiğimiz gibi partinin çeşitli aparatlarında illegal görevler yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu gözaltı ve tutuklamaların amacı, Dr. Hikmet'i etkisiz hale getirmektir. Bunun için son başvuru olan yol Donanma davası olacaktır. Dr. Hikmet'in, en uzun süreli kapatılma yılları bu davayla açılacaktır.

1937 yılındaki bu tutuklamada, Dr. Hikmet mahkemede şöyle bir savunma yapar.

"Benim bütün kabahatim, şimdiye kadar marksizmle ilgili eserler vermiş olmaklığımdır. Burada bulunan diğer arkadaşların da, zanlıların da kabahatleri, yazdığım kitapların polis aramasında yastıklarının altından çıkmış olmasıdır. Tuhaf değil mi, oysa bu eserlerin satışı serbesttir. Ben halka bu kitapları satıyorsam, belli ki bu bir suç değildir. Ben komünistlik kışkırtması yapmadım. Öyleyse niçin tutuklandığımızı siz bize değil, biz size sormak durumundayız."⁽³⁷⁷⁾

Dr. Hikmet'in mahkemede yargıca dönük bu karşı saldırısı yargıcı şaşırtmıştır. Yargıç bunun üzerine kendini savunmaya geçmiştir.

"Dr. Hikmet'in bu sert çıkışı üzerine, yargıç Selahattin bey bozulmuş, alingan: Hâkimlerin kimse tarafından sorguya çekilemeyeceklerini bir zanlının ancak kendisine sorulara cevap vermeye mecbur olduğunu hatırlatmış ve zanlıyı susmaya çağırmıştır."⁽³⁷⁸⁾

Kerim Korcan'ın anlattıkları bir temel gerçekliği gözler önüne seriyor. Kemalist Tek Parti Diktatörlüğü yıllarında, Türkiye'de acımasız bir anti-komünist siyasal rejim hüküm sürmektedir. Kema-

⁽³⁷⁶⁾ age, sf. 210.

⁽³⁷⁷⁾ Harbiye Kazanı, Kerim Korcan, sf. 102.

⁽³⁷⁸⁾ age, sf. 102.

list ideolojisinin yön verdiği siyasal ve hukuksal mekanizmalar, sayıları iki yüzü geçmeyen komünistlere karşı her türlü hukuksal dayanaktan yoksun uygulamalarla bir savaş ilan etmiştir. İşkence ve baskı, rejimin temel dayanak noktalarındır. Dr. Hikmet, baskı ve işkence karşısındaki ödünsüz ve baş eğmez tutumuyla rejimin tüm dikkatlerini üzerine çekmektedir.

Harp Okulundaki Gruplaşma

Bu yıllarda, Dr. Hikmet'in duruşmaları, devleti ve düzeni yargıladığı, siyasal ve ideolojik görüşlerini güçlü bir biçimde savunduğu meydan muharebelerine dönüşmektedir. Dr. Hikmet, üzerindeki kesintisiz baskı dalgasının kaynaklarından birisi, bu bükülmez devrimci irade karşısında duyulan tedirginliktir.

Subjektivizm ise, öyle bir hastalıktır ki, insanı somut gerçeklikler karşısında bile bir kör haline getirebilir. Nazım'ın siyasi yaşamı ve davaları hakkında değerli bilgiler içeren bir kitap yazan Atilla Coşkun, subjektivizminden ötürü inanılmaz naiflikte tezler yazıyor, 1938 Davası söz konusu olduğunda. Coşkun, tutuklamanın başlamasına dair akıllara durgunluk verecek bir kurguya sahiptir. Görelim:

"Ordunun subay kadrolarını yetiştiren Harp Okulu da, bu gelişmenin dışında değildir. Bir yanda pantürkist, milliyetçi gençler, diğer yanda ilerici düşünceleri benimsemiş olanlar olmak üzere askeri öğrenciler arasında kesin bir kutuplaşma olmuştur.

İşte, Harp Okulundaki olay da, böyle bir gruplaşmayla doğrudan ilgiliydi. Harp Okulu Askeri Mahkemesi'ndeki yargılama, ırkçı, Turancı bir grup askeri öğrencinin, aralarında Ömer Deniz, Abdülkadir Meriçboyu ve Şadi Alkılıç'ın da bulunduğu kitap okumaya meraklı ilerici gençlere yönelik saldırı, provokasyon ve ihbarlarından kaynaklanmıştı.

Komünizan düşüncelere sahip olan Ömer Deniz adlı öğrenci, ilerici grup içerisinde etkili bir kişiydi. Gençliğinin de getirdiği romantizmle hareket etmekte ve arkadaşlık ilişkilerini sol bir örgütlenmenin zemini olarak görmekteydi.

Ömer Deniz'in bu tutumu, Nazım'a yönelik bir takım girişimleri planlamakta olan faşist çevrelerin arayıp da bulamayacağı bir fırsatın oluşmasına yol açacaktı. Çünkü Ömer Deniz 1937 yılının Ağustos ayında Nazım'ı ziyaret edecek ve böylece olumsuz bazı gelişmelerin doğmasına neden olacaktı.⁽³⁷⁹⁾

⁽³⁷⁹⁾ Nazım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları, Atilla Coşkun, sf. 150-152, Cem Yayınevi 2002.

Coşkun bunları yazdıktan sonra, mahkeme dosyasına başvuruyor ve Ömer Deniz itiraflarından, Nazım-Ömer Deniz görüşmesinde konuşulanları aktardıktan sonra, şunları yazıyor.

"Nazım, Ömer Deniz'in bu ziyaretinden ve özellikle sorduğu sorulardan kuşku duymuş ve rahatsız olmuştu. Yaşadığı bu olayın bir provokasyon olabileceğini düşünüyordu. Ve bu tuzağı bozmak amacıyla Emniyet Birinci Şube'ye telefon ederek, kendisine askeri kıyafetle polis göndermemeleri uyarısında bulundu."⁽³⁸⁰⁾

Ömer Deniz'in ziyareti neden "olumsuz gelişmelerin doğmasına neden" olmuştur? Ömer Deniz, Nazım'ı ziyaret ediyor. Nazım, savunmasında Ömer Deniz'le herhangi bir siyasal-örgütsel ilişkisi olmadığını ısrarla belirtiyor. Ömer Deniz'le ayrıntılı bir görüşme yapmadığını, herhangi bir suç unsuru içermeyen şeyler söylediğini dile getiriyor. Peki, madem öyle, Ömer Deniz'in gitmesinin ardından, neden siyasi polisi arıyor Nazım? Ömer Deniz polis olsa bile, Nazım'ın bu davranışından polis hangi anlamı çıkarır? Nazım'ın bu işlerle ilgilenmediği sonucunu değil mi? Ya da Nazım'ın yanlış bir görüntü vermeye çalıştığını düşünür, takip ve izlemeyi arttırır. Nazım, normal yaşamını sürdürdüğü takdirde bir sorun yaşamazdı. Nazım, polisi aramasaydı, bu "ziyaret" "bazı olumsuz gelişmelerin doğmasına neden" olabilir miydi?Tabii ki olabilir, okuldaki çatışmalar derinleşip ilerici öğrencilere dönük bir tutuklamaya dönüşebilir, Ömer Deniz, Nazım'a suç atımı yapabilirdi. Ama bu sadece zayıf bir olasılıktı. Nazım ise, siyasi polise telefon edip bilgi vererek, öğrencilerin okuldaki ilişkilerinin deşifre edilmesine dönük araştırmaları başlatan bir adım atmıştı. Bu adım muhtemelen oluşturulmaya çalışan provokasyonları hızlandıran ve ona zemin hazırlayan bir işleve sahip olmuştu.

Bu gerçeklik nasıl reddedilebilir? Akıl alır gibi değil. Yaşananlardan habersiz birisi, Coşkun'un yazdıklarını okuduğunda, gerçek olaylar dizisinden ortaya çıkan görüntünün tam tersi bir görüntüyle karşı karşıya gelebilir. Tüm bunlar, Nazım'ı bir "mazlum" seviyesine yükseltmek amacıyla yapılmaktadır. Nazım'ın kişiliği, politik konumu, nesnel bir değerlendirilmenin konusu olamamaktadır. Tabii ki, 2. Paylaşım savaşının ön günlerinde, anti-komünist histeriyi beslemek ve yaymak amacıyla oluşturulan bu provokasyon devlet organlarının bilinçli bir planı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Hukusal dayanakları da bulunmayan cezalarla devrimciler etkisiz

⁽³⁸⁰⁾ a.g.e, sf. 151.

hale getirilmiştir. Ancak bu sürecin nesnel ve gerçekliğe uygun bir tablosunun oluşturulması da bir zorunluluktur.

Gerek Harbiye’de örgütlenen öğrenci grubunun, gerekse de Nazım’ın tasfiye kararlarının verildiği kabul edildiğinde dahi şu gerçeklik ortada durmaktadır. Nazım’ın emniyete telefonu olmasaydı, birbirinden ayrı olarak tasfiye edilecek olan bu iki odak birbirine nasıl bağlanacaktı? Bunun epey güç bir iş olduğu somut olarak görülüyor. Dr. Hikmet, anılarında bu konuyla ilgili önemli bir bilgi veriyor. Ömer Deniz’in Harbiye’deki örgütlenmede en yakınında yer alan Necati Çelik’in de gelip kendisiyle aynı konuları görüştüğünü anlatıyor. Necati Çelik, Kızılcım Kütüphanesine gelir, Dr. Hikmet’le, Ömer Deniz’in, Nazım’la yaptığı türden bir görüşme yapar. Görüşmeye dair şunları anlatıyor Dr. Hikmet.

“Biri bana geldi. Mehmetçik tipi, uslu, akıllı çocuk. Örgütledim. Gitti. Hala bugüne dek, ne ben kimseye açtım. Ne kimse onu yakaladı.

Aynı Mehmetçik, Ömer Deniz tipinde olur ve Nazım Hikmet tipine giderse, ne çıkar?

Bildiğiniz kızılca kıyamet.”⁽³⁸¹⁾

Bu bağlamda, 1938 Harbiye davası tutuklularından A. Kadir’in kitabı “1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet” hakkında Dr. Hikmet’in şu yazdıklarına da bir bakalım.

“Kimi “edebiyatçı” felaketzede Harbiyeliler, derler ki, Nazım’ın ihbarı vesile olmuş. Ancak, o ihbardan önce hiçbir ciddi koğuşurma yürümediğini kimse inkâr etmez. Bu bakımdan, dilediğimiz şairane öfemizmi kullanalım. Nazım’ın bir telefonla Siyasî Pollsten Genel Kurmaya dek etkisi belli. Bütün o deliğine metelik sokulur sokulmaz önüne geçilmeyen mantık gereği çarklar dönüşü ile Devlet Makinesinin çılgınca alarma geçtiği ortadan kaldırılamıyor.

Bizim ilk Tibbiye’i Şahane tevkifatından bilirim. Yıllar yılı hücreler kurduk, yayınlar, gösteriler yaptık. Herkesin önünde komünist şarkıları söyledik. Tartışmalar gırla gitti. Çıt çıkmadı. Bir kılkuynuk Şahap Efendi, bir pastalı toplantıyı ihbar eder etmez, her şey değişti.”⁽³⁸²⁾

“Onun için, A. Kadir’in, olayları vermekten çok şiiri ve edebiyatı, şairleri ve edebiyatçıları savunma eseri olan “Harbiye Davası” kitabında yazmaktan kendini alamadığı gibi, Nazım, Askeri Mahkeme önünde:

⁽³⁸¹⁾ Günlük Anılar, sf. 309.

⁽³⁸²⁾ age, sf. 311.

‘-Ben bu davada muhbirim. Nasıl mahkûm olurum?’ demiştir.

Gizli devlet zabıtlarının sakın yakılmamasını yeni kuşaklardan onun için çok rica eder dururum.⁽³⁸³⁾

Nazım’ın kendisinin dahi kabullendiği durum Nazımcılar tarafından kabul edilemiyor. Bu nedenle, tüm gerçeklikleri yok sayarak, tuhaf kurgularla akıl almaz tezler yazıyorlar. Oysa Nazım’ın anlattıklarından yola çıkarak bu konuya ilişkin bir kitap kaleme alan Balaban, bu durumu son derece açık biçimde ortaya koymaktadır.

Donanma davasının gelişimini ele alan Atilla Coşkun, belgeleri inceledikten sonra, şu yargılara ulaşıyor.

“Günün politik ortamına uygun bir davanın kotarılması yönünde, önemli bir fırsat doğmuştu böylece. Komünistlerin “donanma-ya sızma” girişimleri yolunda bir propaganda olanağıydı bu. Aynı zamanda orduda bir “temizlik harekâtı” ve bir gözdağı operasyonu da yapılabilecekti. Ancak, daha inandırıcı ve etkili olabilmek için, işe yeni bir boyut kazandırılması gerekiyordu. Çünkü tüm çabalara ve zorbalıklara rağmen, gözaltına alınanların sorgularında (Dr. Hikmet, Fatma Nudiye Yalçı y.n.), donanmada örgütlenme amacını ve eylemini içerir ciddi ve somut bir söz ya da açıklama, sorgulamanın ulaştığı bu aşamada yansıımıyordu. Özellikle Kıvılcımlı ile ilişkiler yönünden, böylesi bir suçlama inandırıcı olamayacaktı. O nedenle soruşturmanın genişletilmesi zorunluydu.⁽³⁸⁴⁾

Soruşturma genişletildi ve genişleyen soruşturma Hamdi Alevdaş, Hamdi Şamilov gibi unsurların verdikleri ifadeler sonucu, Nazım açısından ciddi bir boyut kazandı. Bunlardan Hamdi Şamilov, eski muhalefet “önder”i Nazım’ın en sıkı yoldaşıydı. Hamdi Alevdaş da, Şamilov’un Nazım’la tanıştığı bir şahıstı ve Nazım’ın bu davadan ceza almasına neden olan itiraflar da esas olarak Alevdaş’a⁽³⁸⁵⁾ aitti. Hamdi Şamilov’un ifadeleri, Alevdaş’ın itiraflarını güçlendiren nitelikteydi.

Doktor Hikmet İçin Delil Arayacak Kadar Saafdil Değiliz

1938 Harbiye ve Donanma davaları, esas olarak o günlerin en fazla ses çıkaran iki devrimcisini etkisiz hale getirmek amacını taşıyordu. Nazım Hikmet’in, 1927 yıllarından itibaren yasal planda

⁽³⁸³⁾ Günlük Anılar, sf. 311.

⁽³⁸⁴⁾ Nazım’ın Siyasal Yaşamı ve Davaları, Atilla Coşkun, sf. 199-200.

⁽³⁸⁵⁾ Hamdi Alevdaş’ın ifadeleri için bkz. Nazım Hikmet’in Siyasal Yaşamı ve Davaları, sf. 202-203.

etkili bir işleve sahip olan kendini ifade ediş tarzı, ülkenin içine girdiği konjonktürde egemenler açısından kabul edilemezdi. Dr. Hikmet, bir yandan legal yayın alanında, diğer yandan da parti faaliyetlerinde etkinliğini oldukça arttırmaya başlamıştı. 1929'dan itibaren sosyalist hareket üstündeki baskı son derece artmış, 30'ların ikinci yarısında İtalyan ve Alman faşist rejimleriyle dikkat çeken bir yakınlaşma söz konusu olmuştu. 30'ların ikinci yarısında, çeşitli alanlarda, özellikle de askeri alanda, 2000 Alman uzman Türkiye'de görev almıştı.⁽³⁸⁶⁾ Faşist Almanya'nın maddi ve donanım desteğine sahip olan çeşitli faşist yayınlar hızla çoğalmış, devlet katlarında faşizmden esinlenmiş devlet görevlileri hızla daha üst noktalara tırmanmaya başlamıştı.

Bu dönemin temel karakteristiğini kavrayabilmek açısından, yaşanan birolaya değinmek gerekir. İrkçı Prof. Zeki Velidi Togan, 1932 yılında yeni "Türk Tarih Tezine" karşı çıktığı için Türkiye'den ayrılmak zorunda kalır. Ancak 1938'de çıkarılan genel afı Türkiye'ye döner ve İstanbul Üniversitesi'nde görevine yeniden başlar. Yine 1938 yılında, ağır baskılara rağmen yayınlanmakta olan sol içerikli kitap ve dergiler Bakanlar Kurulu'nun özel bir kararıyla toplatılıp yasaklanmıştır. Faşist tehdidin yayılması ve Türkiye'de etkili hale gelmesi sosyalist hareket açısından da önemli sonuçlar doğuracaktır.

1938 Harbiye ve Donanma Davaları'nı bu siyasi bağlam içinde ele aldığımızda olgular yerli yerine oturmaktadır. Bu gelişmelerden en fazla etkilenen TKP olmuştur. TKP'nin etkilenmesi derken anlatmak istediğimiz, TKP'nin bağımsız örgütsel varlığının, siyasi duruşunun bir Komintern kararıyla yok edilmesidir.

Yıllar geçiyor, birçok tarihsel olayla ilgili bilgi ve belgeler ortaya çıkıyor, kullanıma açılıyor, ancak zihnindeki şemalara tutsak olanlar için bunların hiçbir önemi bulunmuyor. Yalçın Küçük, aradan yıllar geçmesinden ve konuyla ilgili pek çok yeni materyalin ortaya çıkmasından sonra 2002'de şunları kolaylıkla yazabiliyor.

"Öyleyse, Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile Nazım Hikmet'in otuzlu yıllardaki yalnızlıklarını daha kolaylıkla anlayabilecek bir noktadayız; militan çizgileri, her ikisini de bir aventurier durumuna sokmaktadır, kişiliklerinin buna aykırı düştüğünü söylemek oldukça zor görünüyor."⁽³⁸⁷⁾

⁽³⁸⁶⁾ Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Dr. Cemil Koçak, sf. 175-176, TTK Yayınevi, Ankara 1991.

⁽³⁸⁷⁾ Sırlar, Yalçın Küçük, sf. 233, YGS Yayınları, Mayıs 2002.

Küçük, aynı kitabında, Nazım'ın o dönemki psikolojisi ve bu psikolojisi nedeniyle meydana gelen Harbiye Davası hakkında da şunları yazıyor.

"Daha trajik ne olabilir? Türkiye'nin bu "en büyük" ve aynı zamanda "en çocuk" aydınının uzun hapisliğe yolculuğunun kendi kendisinin ihbarı ile başladığını düşünmek çok acıdır. Gerçekten bir gün, Ömer Deniz adında, heyecanlı bir Harp Okulu öğrencisi, Türkiye'nin büyük şairi Nazım Hikmet'i ziyaret ediyor ve hayranlığını dile getiriyor; normal sayılmalıdır. Ancak Nazım Hikmet'in otuzlu yıllar sonunda içine düştüğü ruh halini göstermesi açısından çok öğreticidir; Harp Okulu öğrencisi Ömer Deniz ayrılır ayrılmaz, büyük ve çocuk Şair Nazım, bu ziyaretten İstanbul polisini haberdar ediyor ve "Subay üniformasıyla bana ajan göndermekten vazgeçin" diyordu. Muhtemelen İstanbul polisi, bu telefonla beklediğinden daha fazlasını buluyordu;.."⁽³⁸⁸⁾

Küçük, tüm malzemeyi sergilemesine rağmen, bu malzemeyi bir türlü sistematize edip, yaşanılanların doğru bir tablosunu ortaya koyamıyor. Zihnindeki şemalara teslim olmuş, kendisinin ortaya koyduğu malzemeyi yok sayarak uyduruyor.

"Daha önceki çalışmalarımda, Roy'un, Sovyet kaynaklarında adının başına "renagat" konan, Şevket Süreyya olduğunu ileri sürüyordum; böylece, kemalizmin destanını yazan Nazım, kemalizmin en büyük ideoloğunu da tiksintiyle çizerek yeni kuşaklara bırakıyordu."⁽³⁸⁹⁾

Herhalde bu yüzden, Nazım, Şevket Süreyya'ya duyduğu tiksintiyi şiirinde dile getirdikten sonra, onunla Ankara'da buluşup, onun aracılığı ile Kemalist devletin üst düzey görevlileriyle Şevket Süreyya'nın evinde yemek yiyor, onlara şiirler okuyordu. Yalçın Küçük'ün mantık ve yöntemi, en açık olaylar karşısında böyle işliyor; ne geçen yılların, ne de ortaya serilmiş bilgi ve belgelerin hükmü olmuyor. Yalçın Küçük, olgulara karşı açtığı savaşta yalın kılıç ilerliyor, bir noktadan sonra, artık bilim ve analiz kavramları onun pratikleri sayesinde tüm gerçek anlamını yitiriyor...

Harbiye ve Donanma davaları, devletin mücadeleci sosyalist güçlere karşı nasıl bir yok etme politikası uyguladığını gösteren somut bir örnektir. Yavuz gemisinin şintinesinin dibinde tutulan Donanma Davası tutukluları, daha sonra donanmanın ana denizaltı gemisi olan Erkin'in şintinesine indirilirler. 10 Ağustos 1938 günü

⁽³⁸⁸⁾ Sırlar, Yalçın Küçük, sf. 222-223.

⁽³⁸⁹⁾ age, sf. 227.

ilk celse, Marmara denizinde hareket halinde olan Erkin'de açılır. Marmara Denizi'nde oradan oraya dolaşan Erkin, "bir bakıyorsunuz Adalar açığında demirlemiş, bir bakıyorsunuz Erdek önlerine gelmiş. Birkaç gün sonra Silivri açıklarında demirlemiş."⁽³⁹⁰⁾

Örneği pek görülmemiş bu yargılama, Marmara Denizi'nde hareket halinde sürdürülüyor. Yargılama sonuçlanıyor, ağır cezalar veriliyor. Dr. Hikmet, aleyhine delil olmadığını dile getirip, delillerin gösterilmesini istiyor. Verilen yanıtı Dr. Hikmet anlatıyor.

"Savcı (Mareşal'ın gönderdiği ikinci özel askeri savcı) Yarbay Şerif Budak, Almanya'da Spartaküs hareketini örnek getirdi. "Bir Kivılcım bazen koca bir dritnotu berhava eder, bir ülkeyi yangına verir" gibi parlak edebiyat örnekleri yağdırdı. Sonra, "Saf" takl "a"yı "dört elif mikdarı" uzata uzata aynen şöyle dedi:

-Doktor Hikmet için delil arayacak kadar saafdil değiliz."⁽³⁹¹⁾

Faşizmin azgınlaşması bu tür hukuksuzlukları ve saldırganlığı birlikte getiriyordu. Örneğine az rastlanacak bir yargılama ve Şerif Budak'ın bu sözleri ülkede o günlerde egemen olan güçlerin niteliğini aydınlatıyor. Sosyalizm mücadelesine sadık kalmanın çok ağır bedeller ödenerek mümkün olabileceğini somut olarak gösteriyor. Yarbay Şerif Budak'ın sözleri, Dr. Hikmet'in devlet tarafından algılanışını gözler önüne seriyor. 1920'lerin ikinci yarısından itibaren Dr. Hikmet'e yönelen devlet şiddetinin kaynağında, devlete ait bu algılayış rol oynuyor.

Desantralizasyon ya da Separat Kararı

TKP'nin ideolojik-politik-örgütsel düzeylerde en köklü alt üst oluş sürecini yaşamasına neden olan karar Separat ya da desantralizasyon olarak isimlendirilir. Bu kararın önemini tam olarak kavrayabilmek için, bu kararın alınma sürecindeki politik konjonktürü ve TKP'nin içinde bulunduğu durumu ortaya koymak gereklidir.

Öncelikle, Komintern'in gelişen faşizm ve savaş tehdidinin artması gerekçesiyle stratejik bir değişim kararını aldığı 1935 yılındaki 7. kongresine dönmek gerekiyor. 7. Kongre, Komintern politikaları'nda niteliksel bir değişimin yaşandığı bir Dünya Kongresi olarak siyasal tarihe geçmiştir. Uluslararası komünist hareketin 1935'ten sonraki gelişiminde belirleyici etkiler yapan bir süreçtir. 7. Kongrenin sonuç bildirisi'nde yer alan bazı saptamalar, TKP'ye uygulanan desantralizasyon kararında belirleyicidir.

⁽³⁹⁰⁾ Sintiñenin Dibinde, Emin Karaca, sf. 146, Gendaş Yayınları, İstanbul 1999.

⁽³⁹¹⁾ Günlük Anılar, sf. 312.

"Birlik cephesinin gerçekten oluşturulması, komünistlerden, saf- larında bulunan ve şu anda artık birçok olayda komünist hareketin bir "çocukluk hastalığı" değil yerleşmiş bir lptila olarak görünen, kendini beğenmiş sekterliği ortadan kaldırmalarını talep etmekte- dir. Yığınların devrimcileşme derecelerini olduğundan fazla gören ve faşist hareket yükselişini sürdürürken, faşizmin yolunu tıkamanın başarılmış olduğu hayallerini yaratan bu sekterlik, fiilen faşizme karşı pasiflik üretti. Pratikte yığınların yönetilmesi yöntemleri yeri- ne dar bir partili grubun yönetilmesi yöntemlerini geçiren, kitle po- litikasının yerine soyut bir propaganda ve bir sol doktrinerizmi otur- tan, reformist sendikalarda ve faşist kitle örgütlerinde çalışmayı reddeden, tek tek her ülkenin somut durumunu göz önüne almak- sızın taktik ve sloganları bütün ülkeler için şablonlaştıran bu sekter- lik -bu sekterlik komünist partilerin büyümesini önemli ölçüde en- gelledi, gerçek bir kitle politikasının yürütülmesini zorlaştırdı, onla- rın (KP'ler-ç.) sınıf düşmanının içine düştüğü güçlüklerden, devrim- ci hareketi güçlendirme amacıyla yararlanmalarını önledi, proleter yığınların komünist partilere kazanılmasını önledi."⁽³⁹²⁾

7. Kongreye TKP'yi temsilen Şefik Hüsnü ve Zeki Baştınar dele- ge olarak katılıyor. Şefik Hüsnü, 42 kişiden oluşan Komintern Baş- kanlık Divanı'na (Presidyum) seçiliyor.⁽³⁹³⁾ Bu kongrenin önemi, hem stratejik bir değişimin karara bağlanması, hem de 1943'teki kapanı- şına dek Komintern'in yaptığı son genel toplantı olmasıdır. Komintern'in yeni yönelişinin TKP üstündeki etkisi açısından meseleye yak- laştığımızda, Kongreden dört ay sonra, Şefik Hüsnü'nün Dimitrov'a yazdığı bir mektup sürecin nasıl geliştiğine dair fikir verebilir.

"Dış Büro'nun Merkez Komitesi üyeleri, Şubat'ta, ülkeden so- rumlu bir yoldaşın çağrılmasını, onun raporunun dinlenmesini, sonra da Nisan ya da Mayıs'ta Merkez Komitesi'nin toplantıya çağ- rılmasını gerekli görüyor."⁽³⁹⁴⁾

TKP üzerine yapılan toplantılara aralarında, Togliatti, Kuusinen, Manuisky, Pieck, Kolarof ve Varga gibi tanınmış Komintern yöneti- cilerinin de bulunduğu 23 kişi katılıyor. TKP, Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat tarafından temsil ediliyor. Bu toplantılarda, Dimitrov'a sunul- mak üzere hazırlanacak rapor taslağını oluşturacak beş kişilik bir komite kuruluyor. Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat bu komitede yer alı-

⁽³⁹²⁾ III. Enternasyonal (1919-1943) Belgeler, Der. Hermann Weber, sf. 243, Çev. Ümit Kıvanç, Belge Yay, 1979.

⁽³⁹³⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 115.

⁽³⁹⁴⁾ Vedat Türkali ile Güven Üzerine- Desantralizasyon Belgeleri, sf. 39, Tüstav Yayınları, İstanbul, Kasım 2000.

yor. "Sekreterya'nın Türk Sorununu Düzene koyma Kararı", 14 Şubat 1937 tarihini taşıyor. Metnin girişinde, "1. Sekreterya, Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Türk halkına çağrı tasarısını ve TKP'nin eylemi ve taktiği ile ilgili karar tasarısını, TKP'nin yeni MK'ne temel ve direktif olarak onaylıyor"⁽³⁹⁵⁾ ibaresi bulunuyor.

"Türkiye Komünist Partisi'nin Çalışması ve Taktiği Üzerine Karar" başlığını taşıyan metin, Ocak 1937 tarihini taşıyor. Metnin giriş bölümünde, partinin içinde bulunulan siyasal konjonktürden doğan görevleri saptanıyor.

"Türk halkına yardım etmesi için Türkiye Komünist Partisi'nin şu andaki ödevi:

1- Alman ve İtalyan faşizminin kışkırtıcı askeri politikası yüzünden büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunan barışı ve ülkesinin bağımsızlığını korumak.

2- Alman faşizminin ekonomik ve politik etkisini arttırma ve Türkiye'yi kendi askeri yörüngesine çekme çabalarına enerjik biçimde karşı koymak;

3- Halkın demokratik hak ve özgürlüklerini gerçekleştirmek ve genişletmek;

4- İşçilerin, köylülerin, esnafın, küçük ticaret erbabının, müstahdemlerin, memurların ve şehir orta katmanlarının maddi durumlarını iyileştirmek."⁽³⁹⁶⁾

Görüldüğü gibi, TKP'nin hedefleri en geri noktalara çekiliyor. TKP'nin siyasal programı, fiilen geçersiz hale geliyor bu formülasyonla. Partinin kitlelerle ciddi bir bağ kuramadığının belirtildiği metinde, bunun nedenleri ele alınıyor. Şunlar ifade ediliyor.

"Parti yönetimi çalışmalarında kullandığı taktik ve yöntemlerde ciddi sekter hatalar yaptı. Parti, barışı korumak ve savunmak için, demokrasi için, faşizme ve savaş kundakçılarına karşı emekçi yığınların maddi durumlarını iyileştirmeye yönelik somut bir amaç belirleyip yığınlar içinde geniş çaplı bir mücadele yaparak Komünist Enternasyonal'in VII. Dünya Kongresi'nde alınan kararları hayata geçirmeyi başaramadı.

Parti yönetiminin yanlışlarının baş nedeni, Kemalistlerin ülkede tek başına egemenliklerini kurdukları zamandan beri, Partinin Kemalizme karşı sistemli olumsuz davranışlarıdır. Parti yönetiminin bütün eylemlerindeki sekterliğin kökü de buradadır.(...)

⁽³⁹⁵⁾ Vedat Türkali ile Güven Üzerine-Desantralizasyon Belgeleri, sf. 40.

⁽³⁹⁶⁾ age, sf. 42.

Kemalistlerin rolünü böyle yanlış değerlendirme, parti yönetimini, demokratik gelişmeyi elbirliğiyle ilerletmek için Kemalist hareketteki ilerici unsurlarla anlaşma yapma olanağından yoksun bıraktı. Bu yanlış değerlendirme, ülkenin demokratik gelişme çizgisi konusunda partinin doğru istemler ileri sürmesine, bu uğurda halk yığınlarının kazanılmasına ve bu istemlerin gerçekleştirilmesi için hükümetin sıkıştırılmasına da engel oluşturdu.

Ülkemizdeki durumun bu yanlış değeriendirilmesi esas olarak parti yönetiminin yaptığı tüm hataları anlatmaktadır. ⁽³⁹⁷⁾

Bu toplantılar yapıp, bu kararlar alınırken, Dr. Hikmet ülkede hapishanededir. Nazım'la birlikte yargılandıkları bir dava nedeniyle 1936'nın son günü gözaltına alınmıştır. Art arda gelen tutuklamalar nedeniyle "tartışma hevesim kursağımda kaldı" sözleri, bu açıdan daha bir önem kazanmaktadır. Komintern'in VII. Kongresi'nde geliştirilen tezler ışığında yaşanan değişimin TKP'deki yansıması yukarıya aldığımız görüşleri oluşturuyor. Dr. Hikmet'in görüşleriyle taban tabana karşıt olan bu tezlerin uygulanması işini üstlenen komiteyi de daha önce görmüştük. 1937'nin Temmuz ayında Hasan Ali Ediz, Eczacı Vasıf ve Zeki Baştımar'dan oluşan bir parti yönetiminin göreve başlamasını istemişti Komintern. Bu komitede Dr. Hikmet'in olmaması, onun da anılarında belirttiği bir unsurla birleştiğinde, "O yıla dek "Merkez" biz, "Nazım"ın yarı hınçla: "Triumvira" (üçler diktası) dediği üçümüzüzdük: (Ben-Böcür-Kara Patron)...", Dr. Hikmet'in yeni yönelişe uygun bulunmadığını, ya da onun bu yöneliş konusunda olumsuz düşüncelere sahip olduğunu düşündürüyor. Ancak birkaç hafta sonra, bu komiteden vazgeçildiği ve Reşat Fuat'ın bu dönemki çalışmaları düzenlemek için yetkilendirildiği ifade edilmektedir. Laz İsmail de bu süreçte TKP temsilcisi olarak Komintern'e dönmek üzere gidiyor.

Bu metinde bulunan şu satırlar konunun netleşmesi açısından önem kazanıyor.

"Komünistlerin bu tür tutumları, onların komünist programlarından vazgeçtikleri anlamına gelmez. Fakat biz şimdi daha sosyalist devrimin arifesinde değiliz, biz halen burjuva demokratik devrimin sorunlarını çözmenin arifesindeyiz. ⁽³⁹⁸⁾

⁽³⁹⁷⁾ age, sf. 42-43.

⁽³⁹⁸⁾ Vedat Türkali ile Güven Üzerine-Desantralizasyon Belgeleri, sf. 46.

Metni yazanlar, yazdıklarından çıkan sonuçların farkındadırlar. Burada formüle ettikleri görüşlerin, partinin on yıllık mücadelesinde katettiği siyasal-ideolojik-örgütsel yolun gerisine düşmek anlamına geldiğini biliyorlar. TKP'nin bu yönelişinin hangi sonuçlara yol açtığını gördüğümüzde, yaşananları daha doğru kavrama olanağımız artar. Çünkü uzun bir zaman geçmeden, TKP örgütsel ve siyasal varlığını yitirecektir.

Bu kararın uygulanmasında merkezi düzeyde rol alan Hasan Ali Ediz, CHP'li bir bakanla anlaşarak devlet memurluğuna girer. Zeki Baştımar, CHP'lilerle anlaşarak Ankara'da devlet görevlisi olarak çalışmaya başlar. Eczacı Vasıf, sosyalist hareketle ilişkisini tümünden keserek doğduğu kente döner ve ölümüne dek orada yaşar. Şefik Hüsnü, 1939'da Ankara'yla kurduğu temaslardan olumlu yanıt alır ve ülkeye döner. Sivas'ta askeri hekim olarak orduda göreve başlar. Reşat Fuat ülkeye döner ve o da bir süre sonra askere gider. Desantralizasyon kararı, partinin yöneticileri tarafından bu şekilde uygulanırken, Dr. Hikmet ve Nazım, Donanma-Harbiye davalarıyla yeniden hem de en uzun süreli olacak mahpusluk günlerine başlarlar.

Bu dönemi "Güven"de çok kapsamlı biçimde anlatan Vedat Türkalî'nin bir kahramanı, Komintern'de oluşturulan komisyondaki üyelerin TKP hakkındaki eleştirileri konusunda şunları anlatır.

"Şefik Hüsnü'de, Reşat'da karşı çıkmıyorlar bu savlara. Reşat, bunları biz de görüyorduk ama, söylemeye korkuyorduk diye açıklama yapıyor bir de! Dili iyi bilmemekten kaynaklandığını söylüyor 7. Kongre kararlarının Türkiye'ye çarpık, eksik yansımaları! Gizlilik paydos dıyor TKP için Komintern."⁽³⁹⁹⁾

Vedat Türkalî'nin kahramanı anlatmayı sürdürüyor.

"Bizim Türkiye seksiyonuna Valeski getirdi kararı. Hiç unutmam, söze şöyle başladı: "şimdi size Komintern'in TKP için aldığı kararı açıklayacağım; ama, sakın beni Mustafa Kemal'in casusu sanmayın!" Şok etkisi yaptı doğal ki!"⁽⁴⁰⁰⁾

Mete Tunçay, kitabının ilgili bölümünde eski bir TKP'liden aynı hikâyeyi dinlediğini dile getiriyor. O güne dek parti politikasının belirlenmesi ve yürütülmesinde birinci derecede rol alan Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'ın bu noktada geliştirdikleri tutum da ilginçtir. Kimlerden çekinip yanlış politikalar hakkında eleştiri geliştiremiyorlardı?

⁽³⁹⁹⁾ Güven Birinci Cilt, Vedat Türkalî, sf. 597.

⁽⁴⁰⁰⁾ age, sf. 596.

Herhalde, Türkiye'deki militanlardan değil. Bu kararın esas olarak, II. Emperyalist Paylaşım savaşının öngünlerinde Sovyetler Birliği'nin savaş öncesi politikaları bağlamında anlam kazandığı son derece açıktır. Sovyetler Birliği tarafından yapılan sınıflandırmada, Türkiye, savaştan çıkan olmayan ülkeler kategorisi içine alınmış, buna bağlı olarak politikalar belirlenmiştir. 1935 ve 1936, Türkiye, Sovyetler Birliği ilişkilerinde gelişmelerin yaşandığı yıllardır.

"22 Haziran'da Montreaux'de toplanan 10 devlet temsilcisi, 20 Temmuzda Türkiye'yi tatmin eden yeni bir metni imzalamışlardır (TBMM'nce 31 Temmuz 1936'da 3056 sayılı yasayla onaylanmıştır.) (...)

Atatürk 1 Kasım'da TBMM'yi açış konuşmasında, şu sözleri söylerken, herhalde Litvinov'un Montreaux'deki olumlu tutumunu da düşünüyordu: "Karada ve denizde büyük komşumuz Sovyet Rusya ile aramızdaki, 15 seneden beri her türlü tecrübeden geçmiş olan dostluğun ilk gündeki kuvvet ve samimiyetini tamamiyle muhafaza ederek, tabii inkişafında devam ettiğini beyan etmekle de, ayrıca memnuniyet duyarım."⁽⁴⁰¹⁾

Sanırım, bu gelişmeler desantralizasyon kararının alınmasındaki en belirleyici nedenlerdir. Komintern kararında ve TKP merkezinin açıklamasında yer alan "sektecilik", "Kemalizm'e karşı yanlış tutum" gibi gerekçeler ancak bu kararın sonunu oluşturmaktadır. Bu kararın sonuçları da o dönemde kestirilebilirdi. Partinin fiilen dağılacığı ve yok olacağı hesaplanabilirdi. Partinin süregelen güçsüzlüğü ve geniş kitlelerden kopukluğu o dönemde ortaya çıkan yeni bir gelişme değildi. Zaten yeni yönelişiyle birlikte, TKP, bırakalım kitlelerle güçlü bağlar kurmayı, örgütsel ve siyasal varlığı sıfır noktasına inmiş, mevcut güçlerini dağıtmış, fiilen tasfiye olmuştur.

Bu sürecin en can alıcı ögesi, yıllardır Komintern'de yönetici olarak bulunan Şefik Hüsnü'nün ülkeye dönmesi ve orduda görev almasıdır. Oysa 1934'lerde gerçekleşen tutuklamalarda, burjuva basınının manşetlerinde Şefik Hüsnü vardır. "Tahrik sahnesine çıktı", "Komintern'den aldığı paralarla beyanname dağıttırıyor" tarzında haberler yapılmaktadır Şefik Hüsnü hakkında. Nazım ve Dr. Hikmet'in, çok ağır cezalar aldığı bir dönemde, Şefik Hüsnü'nün ülkeye dönüş iznini alması ve orduda görevlendirilmesi, bir anlaşmanın varlığını ispat ediyor. Bu anlaşma, büyük olasılıkla Moskova ile Ankara arasında yapılıyor. Böyle bir anlaşma söz konusu olmadan, 10

⁽⁴⁰¹⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 120.

yıldır Komintern yöneticisi olarak çalışan, hatta İcra Komitesi üyeliğine getirilen biri nasıl olur da elini kolunu sallayarak ülkeye sorsuzca dönüp, orduda göreve başlayabilir. Onun aldığı kararlarla eyleme giren yüzlerce militan yıllarca cezaevlerini doldurmuştur. Onun üzerine birçok suç atımı mevcuttur.

Türkiye'nin Devrimci Güçlerine İnanç

Dr. Hikmet, 1 Mayıs 1937 günü yayınladığı "Kapital"ın ilk formasının önsözünde, "bu abide eseri çevirmekle, türk diline olduğu kadar, Türkiye'nin inkılabcı kuvvetlerine inancımı da bildirmiş oluyorum."⁽⁴⁰²⁾ sözüyle, ülkenin devrimci güçlerine olan inancını vurguluyor. Devrimci hedeflerini en geri noktaya çekip, devrimci örgütlenmeyi dağıtma noktasına gelmiş olan TKP için, bu yayınlar da bir yük haline gelmiş olabilir o dönemde. Dr. Hikmet, anılarında, ısrarla, Donanma davasının nedeni olarak legal yayınlar dönemine işaret ediyor. Desantralizasyon kararının uygulamaya konması ile birlikte TKP, uzun bir dönem herhangi bir faaliyet göstermiyor. 1943'e kadar örgütü bir çalışma yapmıyor.

Bu konu üzerine düşünürken, Lenin'in 1922'de Komintern IV. Dünya Kongresi'nde yaptığı konuşmanın sonuç bölümünde söylediklerini dikkate almak gerektiği kanısındayız. Erken bir tarihte yapılan bu uyarının dikkate alınmadığını Komintern'in tarihsel deneyiminden çıkarmak mümkün oluyor.

"...1921'de, III. Kongre'de, Komünist partilerinin örgütsel yapısı ve çalışmalarının içeriği ile izlenecek yöntemler üzerine bir kararı kabul etmiştik. Karar harikuladedir; ama neredeyse tümüyle Rusçadır; yani her şey Rusya'daki ilişkilerden çıkartılmıştır. Bu, kararın iyi yanıdır, ama aynı zamanda kötü yanıdır da. Kötü, çünkü hemen hemen hiçbir yabancı onu baştan sona okuyamaz -bunu söylemeden önce bu kararı bir kez daha okudum. Birincisi, çok uzun, 50 ya da daha fazla maddeden oluşuyor. Yabancılar böyle şeyleri genellikle okumazlar. İkincisi, bunu okuyacak olsalar bile, yabacılardan hiçbirisi bunu anlamayacaktır, çünkü haddinden fazla Rusça. (Anlaşılamaması -ç.) Rusça yazılmış olduğu için değil -bütün dillere uygun biçimde çevrildi-, bütünüyle Rus ruhuyla dolu olduğu için. Ve üçüncüsü, eğer bir yabancı istisnai olarak bu metni anlasa bile uygulayamayacaktır. Bu da onun üçüncü eksiğidir. Buraya gelen bir-

⁽⁴⁰²⁾ Kapital, Karl Marx, Çev. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 5, Sosyal İnsan Yayınları, Kasım 2007.

kaç delegeyle konuştum ve Kongre devam ederken kişisel olarak katılamasam da -ne yazık ki imkânım yok buna- değişik ülkelerden gelen delegelerin çoğuyla uzun uzun konuşmayı umuyorum. Edindiğim izlenim, bu kararı almakla büyük bir yanlış yaptığımız yönünde, yani daha sonraki başanımızın yolunu bizzat kendimiz tıkamışız. Dediğim gibi, karar harikulade bir biçimde toparlanmıştır, elli dolayındaki maddenin hepsinin altına imzayı atanm. Fakat bizim Rus deneyimizden edindiklerimizle yabancılara nasıl yaklaşacağımızı bilememişiz. Kararda söylenen her şey havada kalmıştır. Oysa bunu kavramadan daha ileri gidemeyeceğiz.”⁽⁴⁰³⁾

Sözlerine devam ediyor Lenin.

“(…) Ne olursa olsun kesin bir şey var: Her şeyden önce okumayı, yazmayı ve yazılmış olanı anlamayı öğrenmek zorundayız. Yabancıların buna ihtiyacı yok. Onların daha önemli bir şeye ihtiyacı var. Her şeyden önce, bizim Komünist partilerin örgütsel yapısı üzerine yazdığımız ve yabancı yoldaşların da okumadan ve anlamadan altına imza attıkları konularda öğrenmeleri de buna dâhildir. Bu onların birinci görevleri olmalıdır. Söz konusu karar gerçekleştirilmelidir. Bu bir gecede olacak iş değil; böylesi kesinlikle imkânsız. Karar gereğinden fazla Rusça: Rus deneyini yansıtmakta, bu nedenle yabancılar için tümüyle anlaşılmaz, onlar, kararı bir Aziz resmî gibi bir köşeye asıp altına geçip dua etmekle tatmin olamazlar. Bu yolla hiçbir şey elde edilemez. Rus deneyinin makul bir parçasını sindirmek zorundalar. Bu nasıl olur, bilmiyorum.”⁽⁴⁰⁴⁾

Lenin’in çok erken bir tarihte saptadığı bu kusurlar ne yazık ki, derinleşerek gelişmiştir. Komintern’in kuruluş dinamiklerinden ve hedeflerinden kopuş süreci 1927-1928’lerde başlıyor ve Komintern, giderek Sovyetler Birliği’nin bir dış politika aparatı konumuna geliyor. Bu bağlamda, 21 Mart 1933’te Komintern’in Politik Sekreteryası’nca onaylanan ve yetkili bir görevlisince TKP üyelerine hitaben yazılmış uzun bir mektuptan bir parça, konunun daha da netleşmesine olanak sağlayacaktır.

“Kürt isyanının başlıca amacı Türkiye’yi Sovyet karşıtı bir bloka itmekti. Kürtlerin ayaklanması İngiliz ve Fransız emperyalizmince hazırlanmış ve örgütlenmişti. Onlar kendi amaçları için Türk monarşistleri ve Ermeni beyaz Ruslarını, Daşnakları kullandılar.”⁽⁴⁰⁵⁾

⁽⁴⁰³⁾ III: Enternasyonal (1919-1943), sf. 65.

⁽⁴⁰⁴⁾ III: Enternasyonal (1919-1943), sf. 66.

⁽⁴⁰⁵⁾ Anılar, Bilal Şen, Söyleşi: Erden Akbulut, sf. 81, Tüstav Yayınları, Nisan 2008.

Bu mektup KomIntern yönetiminin yaklaşımını yansıtıyor, ancak bu mektubun yazılmasından iki yıl sonra, Yedinci KomIntern Kongresi'nin 13. oturumunda Irak delegesi Kasım Hasan'ın yaptığı konuşmada şu görüşler ifade ediliyor:

"Korkutucu teröre ve polis provokasyonlarına rağmen, son birkaç yılda devrimci ulusal kurtuluş hareketinde bir gelişme ve yükseliş, yine de gözleniyor. Daha 1920'de bile Irak'ta geniş halk kitleleri, büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin etkisi altında ve Britanya emperyalizminin saldırısına karşılık olarak, kahramanca bir ayaklanmaya kalkıştılar. Söz konusu ayaklanma kanla bastırıldı. Tüm bu dönemde silahlı köylü ayaklanmalarında ve Kürt halkının ulusal kurtuluş hareketinde bir azalma görülmedi."⁽⁴⁰⁶⁾

Kasım Hasan, bu oturumda kapsamlı bir biçimde Irak'ın siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullarını anlatıyor. Daha önceki oturumlarda söz alan, Türkiye ve Irak da içinde olmak üzere çeşitli ülkeler hakkında görüşlerini açıklayan Şefik Hüsnü'ye eleştiriler yönelten Kasım Hasan şunları dile getiriyor:

"Burada, Kongre'nin önünde, Kongre delegesi Ferdi yoldaş'ın, anlaşılan kendi adına bir raporla sunduğu, Irak konusundaki yanlış kanıları çürütmeyi öngören bir deklarasyonda bulunmak zorundayım.

1) Irak'taki halk kitlelerinin ulusal hükümet semsiyesi altında, Britanya emperyalizminin baskısını doğrudan hissetmedikleri iddia edildi. Bu doğru değildir. Irak, Britanya emperyalizminin bir sömürgesidir ve halk kitleleri Britanya silahlarının doğrudan gücünü her şeyiyle hissetmektedirler. Ülkede kelimenin gerçek anlamında bir işgal rejimi hüküm sürmektedir."⁽⁴⁰⁷⁾

Kral Faysal'ın iktidara getirilmesiyle birlikte, Britanya emperyalizminin baskısının Irak halkı tarafından somut olarak algılanamadığı tezinin Şefik Hüsnü tarafından savunulduğu anlaşıyor. Kasım Hasan, durumun böyle olmadığını ifade ediyor, 6 aydan beri sürmekte olan bir isyanı ve komünistlerin bu isyandaki rolünü dile getiriyor. Irak'ta Haşimi monarşisinin egemenliği ve 1932'de bağımsızlığını ilan edişi, anlaşıldığı kadarıyla bu tartışmanın özünü oluşturuyor. Kasım Hasan açık bir biçimde, bu iktidara karşı köklü bir mücadele verilmesi gerektiğini dile getiriyor. Britanya emperyalizminin monarşik iktidarı asli dayanak noktası olarak gördüğünü be-

⁽⁴⁰⁶⁾ Irak'ta Solun Tarihi, Ilario Salucci, sf. 133, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, Mayıs 2005.

⁽⁴⁰⁷⁾ age, sf. 137.

İliriyor. Irak'taki Kürt ulusal kurtuluş hareketini bir emperyalist kompto olarak görmüyor, bağımsız bir ulusal kurtuluş hareketi olarak değerlendiriyor. Henüz yeni kurulmuş olan Irak Komünist Partisi delegesinin görüşleri belirleyici olamıyor, ancak bu tartışmanın içeriği 7. Kongrenin temel siyasi yönelişleri hakkında değerlendirme yapabilmek için malzeme sunuyor.

KomIntern politikalarının Irak Komünist Partisi üstündeki etkilerini daha doğrudan gösteren bir örnek ise, 1942'de partinin yaptığı bir açıklama ile belirginleşiyor.

"Partimiz, şimdi Nazizme karşı savaşmakta olan Britanya ordusunu bir kurtuluş ordusu olarak görmektedir... Bu yüzden, Irak'ta mümkün olan her yolla Britanya ordusuna yardım etmeliyiz."⁽⁴⁰⁰⁾

Britanya ordusunun karakteri hakkında yapılan değerlendirme böylesi bir değişim yaşıyor. Bu değerlendirmeler ve politik salınımlar, parti içinde iç mücadelenin artması sonucunu doğuruyor. Şubat 1944'te Partiden ayrılmış olan gruplar, bir kongre toplanmasını ve tüzüğün belirlenmesini istiyor, ancak hareketin lideri Fahd'ın bu taleplere yanıtı yaşanan sürecin karakterini son derece somut biçimde gösteriyor.

"Mevcut uluslararası koşullarda, demokratik kampa bağlı olan ülkelerdeki gizli komünist partilerinin kongrelerinin toplanması, komünistler ile resmi yönetimler arasında çatışmalar yaşanmasına sebebiyet verebilir; bu hem iki tarafın da çıkarına olmaz, hem de faşizme karşı mücadele eden halkların işine yaramaz."⁽⁴⁰⁰⁾

Partinin kongresini toplaması ve tüzüğün netleştirilmesi talepleri, faşizme karşı mücadeleye zarar verebileceği gerekçesiyle reddediliyor. Faşizme karşı mücadelenin geliştirilmesi için esas olarak bu adımların atılması gerekmez mi? Sağlam bir program ve tüzük, mücadelenin uzun soluklu ve ciddi bir temel kazanmasının önemli araçları değil midir? Politik pragmatizm KomIntern politikalarının temel belirleyeni haline gelince, bu yaşananlar da kaçınılmaz oluyor.

Komintern'in 1943'teki kapatılışı dahi Sovyetler Birliği'nin dış politikasındaki önceliklere dayanıyordu. TKP kadroları da, esas olarak ideolojik bağımlılıklarından ötürü, Komintern kararlarının ülke koşullarıyla örtüşmemesi karşısında bile sessiz kalmayı tercih ediyorlardı.

⁽⁴⁰⁰⁾ Irak'ta Solun Tarihi, İlano Saluoci, sf. 17, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, Mayıs 2005.

⁽⁴⁰⁰⁾ a.g.e., sf. 18.

Başka türlü, 21 Haziran 1927'de Komünist Enternasyonal dergisinde, "Çin Devrimi Kemalist Yolu İzleyemez" yazısını yazan Şefik Hüsnü, partinin başarısızlığını "Kemalizm'e karşı alınan yanlış tutum"a dayandıramazdı. Şefik Hüsnü, yazısında şu soruyu soruyordu.

"Çin devriminin Kemalist çizgide değil de, işçi ve köylülerin diktatörlüğü doğrultusunda gelişeceğini gösteren nedenler hangileridir?"⁽⁴¹⁰⁾

Şefik Hüsnü, "Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi On Üçüncü Genel Kurul Toplantısı"nda, 20 Ocak 1934'te şunları söylemişti.

"Kemalistler, bu ezici koşulları halka ancak şiddetli bir terör ve baskı sistemiyle, işçilerin ve emekçilerin köylülerin her kımıldanışını akıl almaz bir vahşetle daha başında ezerek kabul ettirebilirler. Halk Partisi'nin baskı önlemlerini ilk zamanlar her şeyden önce gericiliğe ve dinciliğe karşı uygulanmasını, zafere ulaşan milli bağımsızlık savaşı sırasında Anadolu'nun emekçi kitlelerinin emperyalizme karşı silahlı mücadelesinin başına geçerek, olumlu bir rol oynamasını ve Sovyetler Birliği'ne karşı sadık bir dostluğu bugüne kadar korumasını göz önünde tutan TKP, Halk Partisi'nin milliyetçi diktatörlüğünün faşist bir diktatörlük olarak nitelelendirilemeyeceğine ve böyle suçlanamayacağına inanıyordu. Dolayısıyla TKP, onu maskeli bir diktatörlük, burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin halka karşı parlamentarizmi olarak ilan etti. Kemalist Halk Partisi özellikle 1927'den bu yana sürekli bir terör siyaseti izliyor. Tutuklamalar, terör hükümleri ve en ustaca provokasyonlar gündemdedir. Halk Partisi, Komünist Partisi'nin kökünü kazımaya çalışıyor. Halk Partisi, işçi sınıfının bütün bağımsız siyasi ve mesleki örgütlerini adım adım yok etti. Halk Partisi'nin bütün ekonomi politikası sanayiciler ve toprak ağaları tarafından vahşice sömürülen mülksüz kitleleri hedef alıyor. Ve bütün bunlar Halk Partisi'nin ajanı olan kalemşorlarının ısrarla propagandasını yaptıkları milliyetçi ideoloji altında yürütülüyor. Sık sık "ne kapitalizm, ne sosyalizm" ve "kamu yararı özel yarardan önce gelir" gibi laf cambazlıklarıyla karşılaşıyoruz."⁽⁴¹¹⁾

Bu konuşmasından kısa bir süre sonra, Şefik Hüsnü, sözü edilen komisyonda görev alır ve bu söylediklerinin tümünü boşa çıkaran düşünceleri ifade eden rapora imza atar. TKP'nin fiili tasfiye süreci, ideolojik düzeydeki tasfiyeyi de beraberinde getirmiştir. Bu kararlar

⁽⁴¹⁰⁾ Şefik Hüsnü Yazı ve Konuşmalar, sf. 128, Kaynak Yayınları, Haziran 1995.

⁽⁴¹¹⁾ Şefik Hüsnü Yazı ve Konuşmalar, sf. 167.

birlikte, TKP literatüründe o güne dek vurgulanarak kullanılan kimi kavramlar ya anlamını değiştirmiş, ya da kullanılmaz olmuştur. 1937 sonrası TKP'li kuşaklar, bu nedenle bambaşka bir kavramsal dünyaya gözlerini açarlar. Bu ideolojik değişimin anlamı, kelimenin gerçek anlamında TKP'nin Kemalistleşmesidir. Daha önce, Osmanlı borçları meselesinde alınan tutumla birlikte başlatılan Kemalistlerin emperyalist kapitalizmle uzlaşma ve bütünleşme süreci, bu ideolojik değişimin ardından II. Paylaşım Savaşı sonrası ABD'yle girilen ilişkilere kadar uzatılan biçimler kazanacaktır yıllar içinde.

Dr. Hikmet'in "tartışma hevesim kursağımda kaldı" sözüyle dile getirdiği çalışması "Yol"un içeriği bu bağlamda önem kazanmaktadır. Çünkü aynı yerde Dr. Hikmet, bu çalışmayı, partinin Türkiye'de yayınlamayı düşündüğünü de ifade ediyor. Ancak art arda gelen tutuklamaların ve en son Donanma Davası'nın buna engel olduğunu da belirtiyor. Şurası açıktır ki, 1935 sonrası bu tezlerin ne Komintern, ne de TKP tarafından kabul edilme şansı bulunmuyor. Dr. Hikmet'in parti ile olan ilişkilerinde bu çelişkinin ne ölçüde belirleyici bir faktör haline geldiğini bilemiyoruz.

Dr. Hikmet'in sonraki yazı ve kitaplarında, Kemalizmin sınıfsal ve politik karakteri hakkında "Yol"daki görüşlerini savunmaya devam ettiğini gösteren birçok öge mevcut. TKP geleneğini sürdüren grup ve kişilerin daha sonra da, 1937'de yaşanan bu ideolojik değişim doğrultusunda görüşlere sahip olduklarını da biliyoruz. Bunun en sağlam kanıtı, 70'de MDD akımına karşı, Dr. Hikmet'in yazdığı metinlerde bulunur. Daha önce de metnin çeşitli bölümlerinde ifade edildiği gibi Dr. Hikmet, "Uluslararası Lenin Okulu"na gönderilmek üzere hazırlanırken 1927 tutuklamasıyla hapse girmiştir. Daha sonra tekrar "yukarı"ya çağırılmış, ancak gidememiştir. "Yukarı"nın bu işleyiş mekanizması kavranıldığında, Dr. Hikmet'in çok haklı biçimde dile getirdiği "Ne orijinal Türkiye'nin sınıf ilişkileri, ne Strateji ve Taktiği lafta olsun doğru dürüst konulamamış. Bizim 1930'lardaki eleştirici "YOL" etüdündeki uzun, ideolojik ve pratik araştırmalar, ilk 10 yıllık deneylerin yazılı biçimde işlenişi, kimsenin rahatını bozmamış. Rutin partcilik oyunu süre gitmiş."⁽⁴¹²⁾ olması da anlam kazanmaktadır.

Belki de Dr. Hikmet'in yüksek düzeyli bir teorik kavrayış geliştirmesinde, "yukarı"daki bu mekanizmaya olan uzaklığı ona ciddi bir

⁽⁴¹²⁾ Günlük Anılar, sf. 215.

avantaj kazandırmıştır. Bu mekanizma içinde hareket edenlerin ter-
oride ve pratikteki kısırlığı göz önüne alındığında bu kanımız güçlen-
mektedir. Dr. Hikmet bunu, Brejnev'e mektubunda dile getirmiştir.

"Yalnız, bu militan pratik ve örgütlü dövüşleri arasında hiç
SSCB'ne gitmemiştir. Çünkü:

1) O, kendisini kaydı hayatla vakfetmiş bulunduğu Milli Döğüş
Cephesi üzerindeki nöbet yerini boş bırakmaya katlanmamıştır.

2) Bundan başka, o militan deneyile biliyor ve açık seçikçe gö-
rülüyor ki, Türkiye döğüş cephesinden bir yol koptular mıydı, in-
sanlar çabucak Proletarya Vatanı'nın derebeğice asalağı ve kendi
ölkelerinin hayati proselerine dar kafalı ve ukala yabancılar haline
soysuzlaşveriyorlar."⁽⁴¹³⁾

Sürekli Dağılan Parti Aygıtı

Tarih, Dr. Hikmet'in ifadesiyle "yaşanılmış gerçekliktir", bugün
"yaşadığımız gerçeklik", yarın ise "yaşanılacak gerçekliktir". Bu ba-
kış açısından, "yaşanılmış gerçeklik"ın öğrenilmesinin nedeni "ya-
şanılan gerçeklik" ile "yaşanılacak gerçeklik"e deneyimlerin ışığının
taşınmasıdır. Dr. Hikmet'in sosyal ve siyasal kavgaya giriş yılı olan
1919 ile 1938 arası yaşanan süreçler, bize, bükölmez bir devrimci
iradenin hangi koşullarda, nasıl yaratıldığının benzersiz bir örneğ-i-
ni sunar. 1919-1925 arası büyük alt üst oluş süreçleridir. Ancak
sosyalist hareket, çok tecrübesiz ve zayıftır, bu zengin deneyimle-
re sahne olan yılların birikimi sonraki yıllara taşınamaz. 1925'le
başlayan terör yılları henüz emekleme dönemindeki parti aygıtının
dağılmasını beraberinde getirir. Toparlanma süreci yaşanamadan
daha büyük bir darbe yenmiştir ve aynı dönemde devrimci bir ön-
der sahnede belirmeye başlamıştır. 1926-27'lerde yükselme eğili-
mi gösteren işçi sınıfı hareketi bastırılmıştır.

1925 Şeyh Sait İsyanı, Parti tarafından doğru bir değerlendiri-
meye tabi tutulmamıştır. Ancak bütünüyle Makedonya ve Selanik
kökenli kadroların oluşturduğu, tabanı da yine büyük ölçüde Make-
donya ve Selanik kökenli bütün işçilerinden oluşan, Komintern tez-
lerini temel doğrultu olarak benimsemiş bir partinin bu konuda
doğru bir tutum geliştirmesinin çok fazla şansı da yoktur. Çünkü
Şeyh Sait isyanıyla kendini ortaya koyan Kürt hareketi, Komin-

⁽⁴¹³⁾ Günlük Anılar, sf. 386.

tern'in hassas dengeler üzerinde politika ürettiği bir bölgede önemli bir hat üzerinde bulunmaktadır. Birinci Paylaşım Savaşı sonrası oluşan Ortadoğu haritasının ürünü olan bölünmüşlük, sorunu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Komintern politikaları, bu bağlamda geriye çekici bir siyasal içeriğe sahip olmuştur.

1926 Viyana Konferansı'nda oluşturulan çalışma programı taslağı, bu konuyu daha doğru bir yaklaşım ve doğru terimlerle ele almıştır. Ancak 1926 çalışma programı taslağının yaşama geçirilmesi için gerekli olan siyasal aygıt, bu aygıtı işler kılacak yetişmiş kadro birikimi ve toplumsal-sınıfsal güçlerle kurulmuş ilişkiler çok geri bir düzeydedir. Harekete geçilmeye çalışıldığında daha sert bir darbeye aygıt dağıtılmaktadır. Ermeni tehciri ve mübadele gibi iki temel sürecin yaşanmasının bir sonucu olarak, dayanılabilecek yeğâne hareketli köylü kitlesi Kürt köylülüğüdür. 1929 tutuklamasının ardından tutukluların Diyarbakır ve Elazığ zindanlarına atılmaları, bu sosyal gerçeklikle canlı biçimde temas kurmaları açısından belirleyici öneme sahiptir. Tabii ki bu gerçekliğin doğru biçimde saptanması ve TKP'nin stratejik ve taktik hattı açısından işlenmesi, keskin kavrayışıyla Dr. Hikmet'in başardığı bir iştir. Dr. Hikmet bunu "Yol'da şu biçimde formüle eder.

"Taktik Zaafı: Özellikle iki noktada müthiş bir yaylımsızlık ve boşluk şeklinde, hareketin her türlü canlılığını, somutluğunu bukağılıyor.

Birincisi, geniş ulusal siyasetle legal faaliyeti gizlilikle bağlayamamak; devrimci mücadelenin, bir sınıfın çerçevesi içinde kapanıp kalmak değil, tüm sosyal sınıf ilişkilerinin sentezleştirilmesi olduğunu, tüm ezilen sınıflara kurtuluş kavgasında, işçi sınıfından daha bilinçli ve devrimci bir öncü bulunamayacağını, tüm oportünistlerin demagojilerine karşı, eylemsel olarak koymak, demagoglari fiilen yalanlamak gereklidir.

İkincisi, köylü sorununu ulusallıklar ve doğu sorunuyla bağlayamamak; izlenecek tüm ezilen kitlelerin keşif kolluğunu tüm ülke çapında kuracak, güçlendirecek ve yayacak yerde, burjuvazinin çizdiği sınırlar içinde, adeta burjuvaziden ilham alıyormuş gibi hapsetmek, demagojiye, oportünizme, fraksiyonlara açık kapı siyaseti gütmek, ulusal ölçüdeki suçlamaların çapını yarıdan fazla küçültmektir."⁽⁴¹⁴⁾

⁽⁴¹⁴⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 268.

Dr. Hikmet'in yazdıkları son derece açık ve net, ancak Ekim 1933'te serbest kaldığında bulduğu ortamı ve mücadele aygıtını daha önceki bölümlerde ayrıntılı biçimde betimlemeye çalıştık. Mücadeleye girdiği 20'li yılların başından 1933 Ekim'ine kadar Dr. Hikmet'in neredeyse yaşamadığı ihanet, görmediği işkence, uğramadığı haksızlık kalmamıştır. Ancak "sınıflı toplumda az yetişen bir ülkünün temel direkleri" kendilerini zaten böylesi koşullarda ayırt ederler. Böyle de olmuştur, tüm bu kuşatmanın içinde Dr. Hikmet bir an olsun gerilememiş, devrimci görevlerine her defasında daha büyük bir güçle sarılmıştır.

Dr. Hikmet, "Yol"da, partinin gelişim süreçlerini incelerken şunları yazmıştır.

"1927 tutuklama ve yargılaması Parti tarihinde belli başlı bir dönüm noktasıdır. Bunu polis bile sezmiş ve 1929 İzmir mahkemesine verdiği müzekkerede, 1927'ye kadar, salt işçi istemleri ve düşünsel akım vadilerinde hareket eden komünist örgütün, o tarihten itibaren devlet aygıtına karşı açıktan açığa hücum ve saldırılarda bulunduğunu kaydetmiştir. 1927'ye kadar, hareketin kolay legalitesinden kalma hızla, işçi sınıfı üstünde gereksiz bir safra olarak kalan kuyrukçuluk, 1925'ten beri başlayan panik manzarasını son kertesine vardırarak, hareketle doğrudan doğruya kopuşmak zorunda kalır. Ondan sonra, burjuva saflarına geçen aydınlar, üç koldan efendilerine hizmet etmeye girer: Eli edebiyatçı kalem tutanlar uçkur peşkir edebiyatına dökülür, "salon edebiyatı"na girer; kendilerine bir ideolog süsü verenleri, ikinci ortaçağ deccallığı ile maddecilik adına "yeni nesle" en afyonlu mistisizmi sunma girişiminde bulunurlar; bu iki yetenekten de yoksun olanlar, doğrudan doğruya polisin emrinde, işçi hareketinin devrimci öncülerini avlamakta zağarlık ederler...

Polisin sözü ve kuyrukçuların işi bize neyi gösteriyor?

Birincisi, 1927'den sonra Türkiye Komünist Partisi'nde Bolşevik taktiğin utkun olduğunu; 146 yoluyla 171. ceza kanunu maddesi o tarihten beri uygulama alanına geçiyor."⁽⁴¹⁸⁾

Marksist teorinin yaratıcı bir tarzda yeniden üretilmesinin temel koşulu da bu kuşatmayı yarma bilinç ve iradesine sahip olmak değil midir zaten? Sanılanın aksine, Marksist teorinin yaratıcı bir tarzda yeniden üretimi, ancak mücadelenin somut toplumsal dinamikleriyle bütünleşme, onları siyasetin aktif özneleri haline getir-

⁽⁴¹⁸⁾ Yol Birinci Cilt, sf. 249.

me çabası sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu yalın gerçeklik de, zaten, Marks ve Engels'in teorik devrimlerini gerçekleştirme günlerinde ortaya attıkları ve Marksizm'i dönülmez biçimde tüm idealist felsefi sistemlerden kökü biçimde ayıran en temel tezde ifade edilmemiş midir?

"Filozofların bütün yaptıkları, dünyayı, şu veya bu şekilde yorumlamaktan öteye geçmedi: Şimdi ise dünyayı değiştirmek söz konusudur."⁽⁴¹⁶⁾

"Yol"a ilişkin herhangi bir TKP'linin bilinen bir değerlendirmesi olmamıştır. Dr. Hikmet, "Kim Suçlamış"ta, "MK yoldaşlarının" metni okuyup, Türkiye'de yayımlamayı düşündüklerinden söz ediyor. Ancak "MK yoldaşları" Eczacı Vasıf ve Hasan Ali, bir süre sonra desantralizasyon kararıyla hareketle ilişkilerini tümünden kesmiştir. Dr. Hikmet, 1970'de, "Yol"u bölümler halinde "Sosyalist"te yayımlamaya başladığında, bu metinler hakkında hiçbir değerlendirme yapılmadığını özellikle ifade ediyor.

"Yol"a dair, sadece saatçi Niko'nun küçük bir değinisi vardır. Niko, Moskova'da 1934 yılında yazdığı raporda şunu söylüyor.

"Onun yazılarına gelince, şahsen beni hedefleyenler için, nihai olarak polemiğini ideolojik bakımdan dayandırmak istediği, oysa özünde hınç duygusundan ve kendi davranışlarını örtme arzusundan esinlenen noktalara (otobiyografimde) kısaca cevap verdim."⁽⁴¹⁷⁾

Niko, "Yol"un "Parti ve Fraksiyon" bölümünde kendisi ve arkadaşlarının politik, ideolojik ve pratik tutumlarına dair Dr.'un yazdıklarına işaret ediyor. Niko, Elazığ Hapishanesi'nde Dr. Hikmet'le birlikte kalmıştır. "Yol"un ilgili bölümlerini hapishanede okumuş olabilir. Ancak raporunda çizdiği tabloya bakılırsa, Dr. Hikmet'le ilişkileri böylesi bir işbirliği ve ortaklaşmayı olanaksız kılmaktadır. Yani Dr. Hikmet'in yazdıklarını hapishanede okuma ve tartışma olanağı yok gibidir. Bu durumda, Niko'nun "Yol"u Moskova'da okumuş olabileceğini düşünebiliriz. O zaman "Yol" Moskova'ya ulaşmış, okunmuş ancak olumsuz değerlendirmelerin konusu olmuştur düşüncesi için somut bir dayanak noktası bulabiliriz.

Niko'nun raporu 20 Şubat 1934 tarihini taşımaktadır. Mart 1934'te ise Moskova'da önemli bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Şefik Hüsnü, Baytar Cevdet, Laz İsmail, Hüsamettin Özdoğu,

⁽⁴¹⁶⁾ Ludwig Föyerbah ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Çev. Hikmet Kivılcıklı, 1935 Çevirileri İçinde, sf. 67, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul 2008.

⁽⁴¹⁷⁾ 1929 TKP Davası, sf. 268.

Reşat Fuat, Zeki Baştımar, Ahmet Fıncı; Komintern'den Miller, Kotalnikov katılmıştır. Bu toplantıda önemli kararlar alınmış, özellikle muhalefet hareketinin tasfiyesi ve partiden atılanların listelerinin yayınlanması gibi konular karara bağlanmıştır. Bu toplantının bileşimi dikkat çekicidir. 1933'te parti çalışmalarını örgütlemek için yetkili kılınarak Türkiye'ye gönderilen Eczacı Vasıf, hapishaneye girmeden önce ülkede MK sekreteri olarak yer alan Hasan Ali ve Dr. Hikmet bu önemli toplantıda yoktur. Muhalefetin etkili isimleri Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu ise bu toplantıda yerlerini almıştır. Hatta bazı kaynaklara göre, bu toplantıda faaliyet raporunu MK adına Hüsamettin Özdoğu okumuştur. Hüsamettin Özdoğu, Ekim 1933 affıyla hapishaneden çıkmıştır. Hapishaneden çıkışıyla, faaliyet raporunu okuduğu iddia edilen tarih arasında 3-4 ay vardır.

Şefik Hüsnü'nün yazdığı, "1928-34 arası TKP Faaliyet Raporu"nda, bu toplantı şöyle nitelendirilmektedir.

"Plenum, ulusal ve uluslararası koşulların merkezi bir yönetimi gerektirdiğini göz önünde bulundurarak desantralizasyonu getiren kararın kaldırılmasını, son dönem boyunca fiilen Parti'yi yönetmiş yoldaşların Politbüro olarak kabul edilmesini (...)"⁽⁴¹⁸⁾ karara bağlamıştır.

1933 Ekim'inde hapishaneden çıkan kadrolar, "son dönem partiyi yöneten" kadrolar mıdır? "Son dönem partiyi yöneten" kadrolardan olan ve 1925'te gerçekleşen son Kongre'de bulunan üç kadro neden bu bileşim içinde yer almamaktadır? Dr. Hikmet, anılarında, bu toplantıda yer almayan üçlünün ülkede partinin merkezini oluşturduklarını ifade etmektedir.

Dr. Hikmet, anılarında, "yukarı"dakilerin kim olduğunu bile soramadım diyor. Bu, bir tepkinin ifadesi değil midir? Poliste ve hapishanede oldukça kötü sınavlar veren kadroların bu toplantıyla hiçbir şey yaşanmamış gibi, yeniden parti yönetiminde görev almalarına duyulan bir tepki gizli değil midir bu sözlerde? Dr. Hikmet, Hasan Ali ve Eczacı Vasıf, Aydınlık döneminden gelen bir gruptur. Toplantıda bulunan, Laz İsmail ve Hüsamettin'in yanı sıra, Zeki Baştımar da başlangıçta muhalefet grubuna dahil olmuş, ancak tekrar partiye dönmüştür.

Bilindiği gibi, muhalefetin Laz İsmail ve Hüsamettin kanadı "sol muhalefet" olarak adlandırılmıştır. Dr. Hikmet, "Yol"da bunların

⁽⁴¹⁸⁾ Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, sf. 299.

“sol” olmadıklarını, ideolojik bir platformlarının olmadığını ısrarla dile getirir. Bu raporların yazıldığı ve toplantının yapıldığı dönemde Dr. Hikmet ve Eczacı Vasıf, ülkede yine hapishanededir.⁽⁴¹⁹⁾

Dr. Hikmet, anılarında bu süreci anlatmakta, “1936’ya dek merkez” olduklarını, ifade etmektedir. Bu bağlamda, legal yayın faaliyetini partiye kabul ettirdiğini bildirmektedir. Burada ilginç olan nokta, legal yayın faaliyetinde Dr. Hikmet’le ortaklaşan Eczacı Vasıf ve Hasan Ali’nin 1937’de Komintern tarafından tekrar partî yönetimine getirilmek istenmesi, böyle bir kararın alınması, ancak uygulanmamasıdır. Bu karar uygulanmamış, Resat Fuat, parti sekreteri olarak göreve getirilmiştir.

Doktor Hikmet’in, Şefik Hüsnü ile arasındaki ilişkinin gelişimine dair önemli olaylardan biri, Dr. Hikmet’in, 1950’de Kırşehir dönüşü Şefik Hüsnü’yle yaptığı görüşmeye ilişkin verdiği bilgilerdir. Dr. Hikmet, Kırşehir Hapishanesi’nde bulunduğu dönemde, 1946’da Şefik Hüsnü tarafından kurulan yasal sosyalist parti “Emekçi Partisi”nin kurucuları arasında, 1929’da muhakeme dışı bırakılan Ragıp da vardır. Dr. Hikmet, anılarında şunları yazar.

“15 yıl sonra Şefik Hüsnü, meşhur 6 ay zor süren “Emekçi Partisi” için Türkiye’de bula bula üç kurucudan biri olarak aynı Ragıp Usta’yı bulmamış mı? 15 yıllık hapisten döner dönmez Parti tüzüğünde bu adı okuyunca tüylerim diken diken oldu. Ne yapılırdı? Her şey bitmişti.”⁽⁴²⁰⁾

Dr. Hikmet, Şefik Hüsnü’yle yaklaşık 25 yıl sonra yaptığı ilk görüşmeye ilişkin şunları yazmıştır.

“Hakkıçık çekildi. Hazretle baş başa kaldık. Onda bir, Fransızların ‘evasif’ dedikleri, hayal içinde kaçak güreşir hal gözüne çarptı. Çok şeyi ve hiç bir şeyi konuştuk.”⁽⁴²¹⁾

Dr. Hikmet, konuşulan konuların içeriğine dair çok az bilgi veriyor, ancak “Marksizm Bibliyoteği”ne ilişkin şu cümleler, ortada ciddi bir çelişkinin bulunduğu anlamını taşıyor.

“Geçmiş Marksizm Bibliyoteği yayınlarına söz düştü. Ben açmadım. O, bir siyasi polisin önemli kanısını andı. Demişler ki 1. Şube’de:

⁽⁴¹⁹⁾ 17 Ocak 1935 tarihli Rundschau’da çıkan bir protesto yazısından anlaşıldığına göre, 1934 kış başında Dr. Hikmet (Kıvılcımlı), (Şefik Hüsnü’nün kardeşi) Salahi (Birizkent) ve eczacı Vasıf (Onat) gibi bir takım aydınlar tutuklanmış ve işkence edildikten sonra, Aralık ayında gizli duruşmalarla yürütülen bir mahkemeye çıkarılmışlardır.” Türkiye’de Sol Akımlar 2, sf. 108.

⁽⁴²⁰⁾ Günlük Anılar, sf. 257.

⁽⁴²¹⁾ a.g.e, sf. 227.

-Bütün öteki broşürler, kitaplar neyse ne. İlla şu senin iki satırlık beyannameler yok mu? Ortalığı allak bullak ediyor başımıza iş açıyor.

Gizli beyannameler her dönemin toplulukça yapılmış ajitasyonlarındandı. Kitaplar 20 yıldır benim alanımdı."⁽⁴²²⁾

Dr. Hikmet, örtük biçimde, Şefik Hüsnü'nün "Marksizm Bibliyoteği" yayınlarını önemsiz ve etkisiz gösterme yönünde ifadeler kullandığını dile getiriyor. Daha önemli bir olgu ise, Şefik Hüsnü'nün siyasi faaliyetlere ilişkin Dr. Hikmet'e, "şimdilik hiçbir şey yapmamak prensibi ağır basıyor" demesi, ancak bir süre sonra bir TKP tutuklamasının gündeme gelmesi ve Şefik Hüsnü'nün de bu tutuklamayla hapishaneye girmesidir. Bu tutum, Dr. Hikmet'in, Şefik Hüsnü tarafından parti çalışmasından dışlanmasına somut bir dayanak noktası sunmaktadır.

Bu konuyu belgesel bir romanda ele alan Vedat Türkali, hem 1934 toplantısında bulunan, hem de 1951 tutuklamasında MK üyesi olarak yargılanan Ahmet Fırıncı'nın tanıklığına dayanarak şunları yazmıştır.

"İki yıla yakın süren gizli soruşturma sonunda, 168 kişilik sanık yığınıyla 50 affından yararlanıp sürgünden, cezaevlerinden dönen bütün Merkez Komitesi üyelerinin de tutuklandığı, T.K.P. tarihinin en kalabalık duruşması başladı. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Zeki Baştımaz, Mihri Belli, Halil Yalçınkaya, Mehmet Bozışık, Ahmet Fırıncı, Celal Benneci, Merkez Komite üyeleri. İki toplantı yapmış merkez komitesi. Son ikisi gitmemişler toplantıya. Halil Yalçınkaya'nın gidip evinde arayarak toplantıya çağırdığı Doktor Hikmet Kıvılcımlı var bir de; Halil'i tanıdığı, oldum bittim gözüm tutmadığı, kulağı öteden beri, Zeki'nin polis olduğu söylentileriyle de doldurulduğu için kuşkuyla karşılayıp toplantıya gitmeyen."⁽⁴²³⁾

Ahmet Fırıncı'nın tanıklığı, Dr. Hikmet'in MK toplantısına çağırıldığı, ancak katılmadığı yönünde. Bilal Şen de, anılarında şunları yazıyor.

"1950'nin son aylarında Cihangir'de bir toplantı yapıyorlar. Dr. Şefik Hüsnü, Reşat Fuat ile birlikte Hikmet Kıvılcımlı'yı da çağırmışlar ama o gelmemiş."⁽⁴²⁴⁾

264

⁽⁴²²⁾ Günlük Anılar, sf. 227.

⁽⁴²³⁾ Tek Kişilik Ölüm, sf. 232.

⁽⁴²⁴⁾ Anılar, Bilal Şen, Söyleşi: Erden Akbulut, sf. 42.

Doktor Hikmet'i MK toplantısına çağırdığı iddia edilen Halil Yalçinkaya, 1929 tutuklamasında ceza alan, Laz İsmail'le birlikte Diyarbakır hapishanesinde kalan bir TKP kadrosudur. Sinkiyeviç, 1929 tutuklaması ile ilgili raporunda, Diyarbakır Hapishanesi'ne geldiğinde gördüğü manzarayı anlatmaktadır.

"İki günden sonra bütün arkadaşlarla temas ettim. İsmail, Hüsamet, Şarfmann, Koço, Halil, bu 5 kişi beraber yani bir odada yatıp kalkıyorlardı. Tanıdığım arkadaşlarımın yanına gittim. İlk bana verilen ders, provokatör hakkında ve daha doğrusu çocukların ve Troçki Mehmet, Ferit, Ahmet Kaya vs. ki bunlar Dr. Ferdi için daima taraftar idiler..."⁽⁴²⁵⁾

Sinkiyeviç, Halil hakkında raporunun ilerleyen kısmında şunu söylemektedir.

"Halil için: Bu iyi bir arkadaş olabilirdi, fakat bu da bir Hüsamet ve İsmail ile karakterini değiştirecek."⁽⁴²⁶⁾

Eğer Dr. Hikmet'e yapılmış böyle bir çağrı ve onun bu çağrıya Halil ve Zeki Baştımar'ın varlığı nedeniyle karşılık vermemesi söz konusu ise, başta gelen neden 1929 tutuklaması deneyimi olmalıdır. Dr. Hikmet anılarında, bu konuda bilgi vermemiştir. Şefik Hüsnü'nün tutumunun dışlama yönünde olduğu söylenebilir, ancak Dr. Hikmet'in MK toplantısına çağırılması da Şefik Hüsnü'nün bilgisi dışında gerçekleşmezdi. Vatan Partisi süreci söz konusu olduğunda, yine karmaşık ilişkiler söz konusudur. Vatan Partisi örgütlenmesi içinde yer alan Troçki Memet, Hüsnü Tamçiz, Abdi Azer ve Zehra Kosova, TKP içinde yer almış unsurlardır. Abdi Azer, tütüncüler arasında çalışma yürütmüş TKP'li bir örgütçüdür. Troçki Memet işçi sınıfı içinde çalışmış, yargılanmış ve hapis yatmış bir TKP militanıdır. Zehra Kosova, KUTV'da eğitilmiş bir TKP kadrosudur. TKP, Vatan Partisi arasındaki ilişkinin niteliği konusunda da elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz bilgiler, Reşat Fuat'ın hapishaneden, illegal çalışmalarda fazla deşifre olmuş partililerin Vatan Partisi'nde çalışabilecekleri yönünde bir açıklama göndermesi ile sınırlıdır. Bunun dışında somut bilgi yoktur.

Süha Ünsal, Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü arşivinde kayıtlı bir görüşmeye dayanarak, Mehmet Bozışık'ın, eğer Dr. Hikmet 1950'deki bu MK toplantısına katılsaydı parti içindeki bir grup mi-

⁽⁴²⁵⁾ 1929 TKP Davası, sf. 230.

⁽⁴²⁶⁾ a.g.e., sf. 231.

litanın, Şefik Hüsnü'ye karşı desteklediği, genel sekreter adayı olacaktı iddiasını gündeme getirmektedir.⁽⁴²⁷⁾ Bu konuda başka hiçbir tanıklık ve bilgi bulunmamaktadır, Dr. Hikmet'in böyle bir tutum içine girmediği yazdıklarından ve yaşananlardan somut olarak görülmektedir.

Şefik Hüsnü'nün, "Tarih Tezi" hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğunu Mihri Belli dile getiriyor, Dr. Hikmet anılarında bunu teyit ediyor. Bu durum şaşırtıcı değildir, Şefik Hüsnü'nün ideolojik ve siyasal formasyonunda, Komintern yöneticisi olduğu yılların derin etkisi vardır. Bu formasyon nedeniyle, Dr. Hikmet'in "Tarih Tezi" hakkında olumlu bir yargı belirtmesi mümkün değildir. Ancak Şefik Hüsnü'nün dışlama yönündeki tutumunu sadece bu duruma bağlamamak gerekir, 1950'deki görüşmeleri gündeme geldiğinde, Dr. Hikmet gerek teorik derinlik, gerekse de devlet karşısında verilen sınavların tümünden başarıyla çıkma konusunda çok ileri bir noktaya sıçramıştır. Dışlama tutumunun altında yatan asli neden, hareketin önderliğini kaybetme konusunda duyulan tedirginliktir. Şefik Hüsnü'nün bu dönemde beraber faaliyet yürüttüğü kimi unsurların niteliği bu konuda tartışmaya yer bırakmamaktadır.

All Cevdet Neden Öldürüldü?

Dr. Hikmet'in partiden dışlanması konusu üzerine düşünürken, bir başka önemli olaya değinmek gerekir. TKP'nin önemli yöneticilerinden Baytar Cevdet'in Moskova'da 1937 yılında Alman ajanı suçlamasıyla kurşuna dizildiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra eşinin de kurşuna dizildiği, eşine yöneltilen suçlamanın Troçkist-ajan iddiası olduğu ve Cevdet'in eşi nedeniyle cezalandırıldığı da iddia edilmektedir. Baytar Cevdet, Dr. Hikmet'in partiye kazanılmasında etkili olan, daha sonra da parti içi saflaşmalarda Aydınlık grubu kökenli kadrolar olarak birlikte tutum alan bir TKP yöneticisidir. Özellikle Baytar Cevdet'in Komintern'in 6. Kongresi'nde etkili Komintern yöneticilerinden Otto Kusinen'in Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı hakkındaki açıklamasına karşı çıkışı, ve Türkiye'de kapitalizmin gelişme düzeyi hakkında alternatif bir açıklamada bulunuşu, bize Dr. Hikmet'in "Yol"daki tezleriyle koşut düşüncelere sahip ol-

⁽⁴²⁷⁾ Ölümünün 25. Yılında Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Süha Ünsal, Tarih ve Toplum, No: 134, sf. 45, Ekim 1996.

duğunu anlatıyor. Baytar Cevdet'in bu görüşlerini koruyup korumadığını, bunun tartışma konusu olup olmadığını bilmiyoruz. 1937 yılında Troçkist-ajan suçlamasıyla öldürülen pek çok komünistin, farklı düşüncelere sahip oldukları için yok edildiğini de biliyoruz. O dönemde Komintern nezdinde ilişkileri olan ve çeşitli toplantılara katılan, Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, İsmail Bilen ve Zeki Baştımar'ın herhangi bir sorun yaşamamalarında da, Komintern kararlarını ve tezlerini kabul edip, bu teziere hemen uyum sağlamalarının etkili olduğunu da eldeki bilgilerden saptayabiliyoruz.

Baytar Cevdet'in yok edilmesi, Hasan Ali, Dr. Hikmet ve Eczacı Vasıf'ın parti yönetimine alınmaması birbirine çok yakın tarihlerin olaylarıdır. Bunlar arasındaki ilişki, aydınlatılmaya muhtaç görünmektedir, ancak eldeki bilgiler bu konuda sağlam yargılara ulaşmaya yeterli değildir. Hasan Ali Ediz bir görüşmelerinde, Rasih Nuri İleri'ye, hareketten kopuşundaki en önemli faktörün, Sovyetler'deki 1937 yargılamaları ve Buharin'in öldürülmesi olduğunu söylemiştir. Hasan Ali Ediz, Eczacı Vasıf ve Baytar Cevdet uzun süre birlikte çalışmıştır, Hasan Ali Ediz ve Baytar Cevdet yakın akrabadırlar.

Zeki Baştımar, 1962 Dış Büro Konferansı'nda desantralizasyon kararı hakkında bilgi veriyor.

"Parti tarihimizde yer almış uğursuz bir kelime var: Desantralizasyon.

Bu terim burada 1937 yıllarında sorumsuz bazı kimselerin Komintern'de Türkiye için ileri sürdükleri anti-Leninist bir teklifi ifade eder."⁽⁴²⁸⁾

Zeki Baştımar, desantralizasyon kararı hakkında bunları söyledikten sonra, bu kararın tüm sorumluluğunu Reşat Fuat'a yükleyen bir konuşma yapar. Kendisinin, Laz İsmail'in bu karardaki sorumlulukları hakkında hiçbir şey söylemez. Oysa bu kararın ardından, CHP'de etkili bir yakını aracılığı ile devlet organlarıyla anlaşma yapıp, devlet memurluğuna başlayan kendisidir. Laz İsmail de bu kararın ardından, Komintern nezdinde TKP temsilcisi olarak Moskova'ya yerleşmiştir. Baytar Cevdet'in kurşuna dizilmesi olayı da aynı zaman kesiti içindedir.

Bu noktada, Halk İştirakiyun yöneticisi olan, Akaretler Kongresi'nde parti merkez komitesi üyesi seçilen ve Sovyetler Birliği'nde bir kampta ölen Baytar Salih'in eşi Sabiha Sümbül'ün TKP Mosko-

⁽⁴²⁸⁾ TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, sf. 67.

va Grubu üyesi olarak 31 Mayıs 1965 tarihli konuşması önem kazanıyor. Sabiha Sümbeül şunları anlatıyor.

"Yoldaşlar, Marat'ın artık eski hakimiyeti sökmez. Bugün Sovyetler o devreyi kökünden yıktı. Marat beyhude beklemesin ki Stalin yeniden hortlar. Stalin ve Beria'nın yardımcısı olan ve Türkiye Komünist Partisinin Ali kiran baş keseni olan Marat Sovyetler'de bulunan namuslu Türk komünistlerini Sibirya'ya sürgün ettirdi. Stalin'i destekleyerek de onun şerefine bade içti. Kendisi Sovyet dostu görünmek için arkadaşlarını Sovyet düşmanı gösterdi.

Yoldaşlar, hepiniz iyi bilirsiniz ki, TKP'nin kurucularından biri olan eşim Salih Hacıoğlu idi. 1949'da bizi tevkif ettikleri zaman Marat Moskova'daydı. Partimizin önderi olan Marat'tan Salih Hacıoğlu hakkında, ondan hiçbir şey sormadılar mı? Türk komünistleri için acaba parti temsilcisinden sormayıp da kimden soracaklardı? O da o zaman temsilciydi. Tabii sordular. Ve Marat bizim tevkif edileceğimizi çok iyi biliyordu. Çünkü birkaç gün evvel Ali Sait'e demiş: Sen Salihlere artık gitme. Onları tevkif edecekler. Türk komünistleri yok etmekte Marat hizmet etmiştir. Diyelim ki o devirde korkmuş da bir şey yapamamış. Peki ya Stalin öldükten sonra ne yaptı? Beni elli altıda kamptan bıraktılar. Moskova'ya geldim. Ama rehabilitasyon olmadığı için bana Moskova'da yaşama hakkı verilmemişti. Evvela Nazım'a gittim, durumumu ona anlattım. Nazım dedi: 'Ben elimden gelen maddi yardımı yaparım ama hükümet işleriyle hiç alakam yoktur. Ben ancak bir parti üyesiyim. Bu gibi işlerle meşgul olan bizim parti mümessili Marat yoldaştır. Ona git, onunla konuş'. Sonra ben Nazım'a dedim, nasıl oluyor da sizin burada hatırı sayılan Türk komünistleri Salih yoldaşı kurtarmak için bir yardımda bulunmadınız? Nazım dedi: 'Benim sizin tevkif edildiğinizden haberim yoktu?' Peki Marat size söylemedi mi? Nazım: 'Ben, Ali Sait isminde birinden, kamptan bir mektup aldım. Bu mektubu Marat'a okudum ve sordum. Kimdir bu Türk? İşte o vakit Marat söyledi. Salih Hacıoğlu ile tutulan Sait'tir. Sait'in de 954'te kampta öldüğünü Nazım'a söylemiş. Demek ki baştan beri her şeyi biliyormuş.¹⁴²⁹⁾

Moskova'da parti yöneticiliği yapan Laz İsmail, elbette her şeyi biliyordu. Onun bilgisi olmadan bu işlemler yapılamazdı, hatta yukarının işleyiş mekanizmaları dikkate alındığında, Laz İsmail, bu olaylarda aktif rol oynamadan da bu işlerin yapılmasının mümkün

¹⁴²⁹⁾ TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları, Derleyen: Erden Akbulut, sf. 132-133, Tüstav Yayınları, Eylül 2004.

olmadığı da söylenebilir. Ülkeyle hiçbir pratik bağa sahip olmadan yıllar boyu Sosyalist Ülkelerde, Sosyalist hareketin önderi olarak kabul edilmenin bedeli bu tip hizmetler görmektir. Bu uğursuz role soyunabilmek için, kuşkusuz uzun uzun anlattığımız türden bir kişilik yapısına sahip olmak gerekiyordu.

Vedat Türkali'nin "Tek Kişilik Ölüm" adlı kitabında yarattığı karakter, bu olaylar hakkında konuşur, Laz İsmail'in bu dönemdeki pratiklerini değerlendirir. Dr. Hikmet'in son aylarında yaşadığı trajediye bu bağlamda değinir.

"Sosyalist yasallığın paçavra edildiği o dönemde bir tek "temsilci" kalabilmişti saygın yaşayan! Neler ödeyerek? T.K.P.'nin oradaki üyeleri ya öldürülmüş, ya sürülmüştü temizlik günlerinde; tümünde de bu adamın parmağı olduğu, en azından, en yakından tanıdığı namuslu kişileri bile kurtarmak için tek söz etmek yürekliliğini göstermediği, giderek yaranmak için suçlamada öne geçtiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Bazı düşününce içinde bulantıyla acıyordu adama. Güç koşullarda yaşamını sürdürme savaşı vermiş bir zavallı... O zavallı yeni dönemde de saygınlığını sürdürüyordu! Hem de yaşamının çeyrek yüzyılını zindanlarda geçirmiş, hasta, yaşlı, yiğit bir devrimci sığınma istediğinde, bir yalanıyla bütün sosyalist ülkelerden sınırdışı ettirecek kadar!.."⁽⁴³⁰⁾

Laz İsmail'in bu mahşer günlerindeki kirli yaşantısı, araştırılmayı ve aydınlatılmayı bekliyor. Scharfmann, 1929 tutuklaması günlerinde Laz İsmail'in GPU (Sovyet Özel Güvenlik Örgütü) üyesi olduğundan söz ettiğini belirtiyordu. Bunu hava atmak için söylediğini, dile getiriyordu. Belki de Laz İsmail, bir gerçeği dile getiriyordu. Başka türlü desantralizasyon kararının ardından özel olarak Moskova'ya çağrılmasını ve uzun yıllar orada kalmasını nasıl açıklamak gerekir?

TKP yurtdışı bürosunda çalışmış olan Gün Benderli, yurtdışı büroda yaşanan çatışmalara ilişkin tanıklıklarını aktardığı kitabında, ülkeyle temas kurduklarından şüphe duyulduğu dönemde Laz İsmail'in partililer üzerinde nasıl bir baskı mekanizmasını harekete geçirdiğini anlattıktan sonra, bu sürecin sonunda Laz İsmail'in kendisini yanına çekmek için yaptığı manevraları dile getiriyor ve şunları yazıyor:

"Belki o 1 Mayıs gecesi, biraz kafayı bulmuşken, "Seni Sibirya'ya gönderilmekten ben kurtardım" dediğinde bunu ima etmek

⁽⁴³⁰⁾ Tek Kişilik Ölüm, sf. 175-176.

İstemişti. O zaman da hiçbir şey sormadım. Hiçbir şekilde, hiçbir zaman üstüme almadığım iftira ve iddiaları söz konusu ederek, bunlara ayrı bir önem atfetmiş görünmek istemedim. Kaldı ki Marat'ın ya da o zamana kadar tanıdığım "elvetars"ların, "sodruh"ların birçoğunun, işlerine gelmeyen her şeyi kollarını bile kıpırdatmadan inkar edebileceklerini fark etmiştim artık.⁽⁴³¹⁾

Laz İsmail, Gün Benderli'yi Sibirya'ya gönderilmekten kurtardığını söylemiş. Bunu kendi konumunu güçlendirmek için mi söylemiş, yoksa gerçekten engellemiş mi? Bunu bilmiyoruz, ancak her durumda, Laz İsmail'in bu kirli ilişkiler içinde merkezi bir konuma sahip olduğu açığa çıkıyor.

Marksizm Bibliyoteği Günleri

Türkiye'de ilk sistemli Marksizm yayıncılığı, Dr. Hikmet'in 1935 yılında kurduğu Marksizm Bibliyoteği adını taşıyan yayıneviyle başlar. Bu yayınevi faaliyetinin temelleri, onun Elazığ hapishanesinde geliştirdiği taktik açılımlara dayanmaktadır. Elazığ hapishanesinde, TKP'nin mücadele perspektiflerinin zenginleştirilmesinin, geniş emekçi yığınlarla en geniş ölçüde bağ kurulmasının yollarını arayan Dr. Hikmet, o güne değin yeterince açılım yapılamamış noktaları saptar. Devrimci partinin önderlik ettiği mücadelenin temel ayaklarından biri ideolojik savaşım alanıdır.

Dr. Hikmet'in 1935'ten 1938'e dek süren legal yayın döneminde yaptığı üretime bakıldığında, ancak bir parti örgütünün üstesinden gelebileceği çap ve yoğunlukta bir yayın programının yaşama geçirildiği görülür. Bu müthiş üretkenlik, ancak çok güçlü bir devrimci birikimle mümkün olabilirdi. İdeolojik mücadele alanında, neredeyse burjuva ideolojisinin geliştiği tüm alanlara dönük bir karşı saldırı yapılırken, devrimci militanların sağlam kanallardan beslenmesine dönük seçimlerle de temel Marksist metinler sistemli olarak yayınlanıyordu.

TKP'nin, 1926 Viyana Konferansı'nda karara bağladığı ve ondan sonra yürüttüğü ideolojik mücadelenin temel hedefi, partinin emekçi kitlelere tanıtılması, varlığının duyurulmasıdır. Dr. Hikmet "Yol'da, "Legaliteyi İstismar" bölümünde, bu konuyu ele almaktadır. Bu taktiğin yürütülüş biçimine dair şunları söyler.

⁽⁴³¹⁾ Su Başında Durmuşuz, Gün Benderli, sf. 329-330, Belge Yayınları, Temmuz 2003.

"TKP'nin adeta içgüdüleriyle bulduğu ve yılmaz bir inançla tuttuğu bu "tanıtım", yayma, komünizmi açığa vurma parolası, şimdiye kadar hep tek ayaklı, tek kanatlı kaldı. Biz tanıtım dedikçe sürekli ve yalnızca gizli bildiricilik üstünde durduk. Kuşkusuz bu işin temeli. Fakat yalnız illegal iş, komünist hareketin ve örgütün, tekrar edelim, bir kanadı, bir kolu, bir ayağıdır. Ve biz taktiğimizde tek ayaklı, tek kollu, tek kanatlı kaldığımız için ve kaldığımız sürece, bütün tek taraflı işlerde olduğu gibi, topalladık, çolak kaldık ve uçamadık..."⁽⁴³²⁾

Dr. Hikmet, yasadışı çalışmanın yasal çalışmalarla beslenemesinin eleştirisini yapar. İzmir yargılamasında, mahkeme kürsüsünün güçlü bir biçimde devrim mevzisine dönüştürülmesinin devlette yarattığı huzursuzluğu örnekler. İzmir duruşmaları burjuva basında çok geniş yer kaplamıştır. Burjuva basının sayfaları komünistlerin görüşlerine geniş biçimde açılmıştır. Bu gelişme üzerine, komünistlerin yargılandığı mahkemeler dış dünyaya kapatılmıştır. Dr. Hikmet, bu gelişmeyi değerlendirir.

"Son zamanlara kadar, burjuva mahkeme salonlarını biz komünistler bir tür legal halk kürsüleri gibi kullandık. Fakat 1929 İzmir toplu komünist mahkemelerinden sonra, burjuvazi, bu son "legal" kürsümüzü de çekti, ayağımızın altından aldı. (...)

Dikkat edelim, Türk burjuvazisi bile, bizi gizli çalışmaya zorluyor. İşçi sınıfının çıkarları burjuvaziyle taban tabana zıt olduğuna göre, demek, Türkiye Proletaryasının keşif koluna düşen görev, Türk burjuvazisini legal alanda, açık savunmaya zorlamak olacaktır."⁽⁴³³⁾

1929 yargılaması deneyiminde hareket eden Dr. Hikmet, devletin bu tutumunun tüm faaliyet alanlarında geçerli olduğunu söyler. Bunun sonuçlarını tartışır ve şunları yazar.

"Yani burjuvazi bizi yalnız ve soyut illegaliteye, gizliliğe, karanlığa ittikçe, biz, açık siyaset meydanında, legalite aydınlığında da kılıç oynatmayı bilen, gerçekçi ve taktikçe esnek, ele avuca sığmaz militanlar olduğumuzu gösterebilirsek, bu halk içinde ilkelerimizi yaydığı kadar, prestijimizi, nüfuz ve saygınlığımızı da tanıtır; böylelikle yalnız legalite alanında yeni yeni aşamalar kazanmış, yeni yeni basamaklara basıp yükselmiş olmakla kalmayız, belki ve özellikle illegalite alanında da en umulmadık kazançlara varırız."⁽⁴³⁴⁾

⁽⁴³²⁾ Yol İkinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 484, Bibliotek Yayınları, Mayıs 1992.

⁽⁴³³⁾ Yol İkinci Cilt, Sf. 484.

⁽⁴³⁴⁾ ağı, sf. 490.

Dr. Hikmet, partinin yaşadığı mücadele süreçlerini bu açıdan ele alır, ve yaşanan süreçlerin temel karakteristiklerini irdeler. İlegal faaliyeti motora benzetir ve şunları vurgular.

"Dedik, o bir motordur; motorsuz makine işlemez, fakat makine-aygıtsız motor işlemek de, komünizmin taktik yöntemlerini unutmak ya da yarım hatırlamak olur. Onun için, tanıtım sloganının tarihsel zorunluluğu, hiç olmazsa illegal alanda olduğu kadar, legal alanda da partinin kitleler içinde yayılıp tanıtılmasını istiyordu."⁽⁴³⁵⁾

Dr. Hikmet, art arda aldığı ağır darbeler nedeniyle partinin bir geri çekilme taktiği uygulaması gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Leninist geri çekilme taktiğini açıklar.

"1- Parti: Geri çekilme sırasında, en büyük gizliliğini son derece koruyacaktır.

2- Kitle: içinde partinin özellikle üstünde işleyeceği:

a) Sloganlar: Genellikle ekonomik faaliyete önem vermeli: Kısmi grev,..., propaganda, sınıfsal eğitim, genel olarak seçimlere girmek, meclisiere halk adına müdahalelerde bulunmak vb. gibi...

b) Örgütler: Genellikle legal ve geniş kitle örgütleri kurulur ve güçlendirilir. Yetiştirme ve eğitim örgütleri, türlü sigortalar, yardım sandıkları, sendikalar, kooperatifler vb. gibi..."⁽⁴³⁶⁾

Geri çekilme taktiğinin temel araç ve yöntemlerini saptayan Dr. Hikmet, uluslararası deneyimleri geri çekilme taktiği açısından ele alır ve irdeler. Bu irdelemenin ardından şunları yazar.

"Şu çıkıyor ki, genel olarak siyasette olduğu gibi, özel olarak proletaryanın sınıf kavgasında hiç softlığa, basmakalıplığa, formül papağanlığına gelmez. Çünkü devrim mücadelesi dama oyunu ve siyaset satranç tahtası değildir ki, orada ezberleyeceğimiz birkaç "oyun"la düşmanımızı mat edebilelim. Sosyal kavga, ana hatlarında ortak genel niteliklerine karşın, her ülkede her andaki özelliklerine göre özel taktik gibi, savaş slogan ve biçimleri ister. Bütün kavgaların anası olan sınıf kavgası, aynı zamanda hem bir bilim, hem bir teknik, hem bir sanattır. Olaylar bu bilim+teknik+sanat üçüzünün açılardan süzülerek açıklanmaya ve o sayede değiştirilmeye muhtaçtır."⁽⁴³⁷⁾

Dr. Hikmet, bu hareket noktalarını saptadıktan sonra, meseleyi ülkenin o günkü nesnel koşulları ve partinin öznel konumu açısından netleştirerek partinin uygulaması gereken taktiği "Legalite

⁽⁴³⁵⁾ age, sf. 491-492.

⁽⁴³⁶⁾ age, sf. 493.

⁽⁴³⁷⁾ age, sf. 500.

Plan ve Koşulları” başlığı altında somut olarak formüle etmeye başlar. Türkiye proletaryasının tarihsel ve güncel konumunu dünya devrimci süreci içinde ele alan Dr. Hikmet, proletarya kitlelerinin sosyalist mücadeleye kazanılması için gereken taktiği detaylı biçimde formüle etmeye girişir. Emekçi kitleleri sosyalist mücadeleye kazanmak ve emekçi kitleleri sosyalist mücadelenin aktif öznelere haline getirmek, Dr. Hikmet’in ele aldığı ana sorun burada düğümlenmektedir. Bu sorunu tartışırken, Dr. Hikmet bir kez daha ana teorik sorunsala döner ve şunları yazar.

“Yiğini nasıl kazanmalı? Marksizm-Leninizm bu sanatı bir sır olmaktan kurtaralı çok oluyor. Yiğinin nasıl kazanılacağını derinden anlamak için, Marksizmin felsefesine, bilgi teorisine kadar çıkmak gerekir. Bütün 18. ve 19. yüzyılların doğa olaylarındaki maddeci buluşlarını, tüm toplum ve doğa olayları için en yüksek sentezine ulaştıran Marksizme göre, insanın bilgi ve inanış teorisi de ancak insanın doğa ve toplum içindeki etkin rolü, yani pratiğiyle belirlenir. Deneyim, ata binmek atla öğrenilir; tatlı tadınca belli olur.”⁽⁴³⁸⁾

Dr. Hikmet, devrimci partinin taktiklerinin doğruluğunun tek ölçüsünün somut siyasal pratik olduğunu ifade eder, somut siyasal pratikte sinanmayan taktik açılımların ölü formüller olduğunu belirtir. Yiğini “kendi siyasal deneyimleriyle komünizme kazanmak için, Marksizm-Leninizmin taktiğinde ana çizgiler şunlardır” demektedir ve açıklamaktadır.

“A- Temel İlkeleri Ulusal Özelliklere “Ayar” Etmek”⁽⁴³⁹⁾

Bu nasıl başarılacaktır?

“1- Örgütte: Biricik dünya komünist partisi (Enternasyonal), birçok ulusal şubeye bölünmüştür. Bu bölünüş, yalnız herhangi bir demagoji ya da önyargı kuruntusundan değil, uluslararası devrimci çalışmada bir işbölümünün zorunlu oluşundan ileri gelir.

2- Sloganlarda: Ana ilke hep aynı teori gücüyle başta yürür, fakat onun yürür olabilmesi, yani geniş yığınlar içinde tutulup yayılabilmesi için, her ülkede canlı bir gerçeklik olmakla kalmayan siyasal-yönetimsel-ulusal özelliklere uygun gelircesine “ayar edilmesi”, genel ilkelerin uygulanması ve ayrıntılarıyla her ülkenin sınıf ve parti ilişkilerinin özgünlüğüne göre elle tutulur hale getirilmesi, somutlaştırılması şarttır.”⁽⁴⁴⁰⁾

⁽⁴³⁸⁾ Yol İkinci Cilt, sf. 505.

⁽⁴³⁹⁾ age, sf. 506.

⁽⁴⁴⁰⁾ age, sf. 506.

"B- Yiğınların Gerçekten Keşif Kolu Olmak.

(...) Komünist Partisi, tüm alt sınıfların keşif kolu olan işçi sınıfının keşif kolu, kurmay heyetidir. Kesin savaşta yalnız kurmayla üstün gelinemediği gibi, yalnız keşif kolu ve yalnız öz güçle üstün gelinemez. Öz gücün arkasında geniş yedek güçler, ön mevzilerin ardında sağlam yedek mevziler bulunmalıdır. Onun için, komünist taktiğin birinci maddesi yiğınları kazanmaktır.⁽⁴⁴¹⁾

"C- Yumuşak Esneklik: Yiğınları kendi deneyimleri, görgüleriyle yetiştirmek ve komünizmin ana düşüncelerine erdirmek için, partinin gerçek keşif kolluğunu yerine getirmek; tüm kapitalist ilişkileri ta temelinden sarsmak ve devirmek için, en geniş anlamıyla, ulusal ölçüde bütün sınıf ve zümrelerin hoşnutsuz kalabalıklarını ve bireylerini peşinden sürükleyen bir harekete öncü olmak."⁽⁴⁴²⁾

"Biz teoride ne kadar uzlaşmak nedir bilmez, en küçük bir ilke pazarlığını en müthiş aykırılık sayarsak, pratikte o kadar "sivrisi-
nekten yağ çıkarmak", ya da "domuzdan kıl koparmak" zorunda-
yız. Buradaki taktik esnekliği işte bu anlama gelir."⁽⁴⁴³⁾

Bu zengin arkaplanı ortaya koyduktan sonra Dr. Hikmet, "Legalite İlkesi"nin dayanması gereken temelleri de formüle ediyor.

"1- Kullanılan araç, hareketin açıkta duran güçlerine uymalı;

2- Mantıksal sonuçlu: Araç, belirli ve... koşullarda azami, beklenen en büyük sonucu vermeli;

3- Bilinçli: Kullanılan araç bilinci alçaltıcı değil, yükseltici olmalı.

Legalitede bu üç nitelik bulunabilir. Şu durumda biz bu üç niteliği tamamen gerçekleştiren taktik araçlarını kullanırken legaliteyi sömürecek ve zorlayacağız. Legaliteyi zorlamak nasıl olur? Ya da legalitede ilke nedir? Leninizme göre şu iki karşıt süreçtir:

1- Teoride: Bütün gücümüzle, burjuva sloganlarının hıçlığını, yalancılığını, bayatlığını kitlelere duyuracağız. Burjuva meclisinin bir domuz ahırını, burjuva "özgürlük" ya da "demokrasi"nin bir avuç büyük zenginin, azınlığın milyonlarca halk çoğunluğunu soymak ya da aldatmak için kurulmuş birer tuzak vb. olduklarını göstereceğiz.

2- Pratikte: Burjuvazinin ola ki yalan dolan olsun ortaya attığı bütün sloganları sonuna kadar sömüreceğiz. Domuzuna kullanacak ve zorlayacağız. Nasıl?

⁽⁴⁴¹⁾ age, sf. 510.

⁽⁴⁴²⁾ age, sf. 515.

⁽⁴⁴³⁾ age, sf. 516.

Marksizm-Leninizmin saptadığı gibi, legaliteyi kullanmaya girişen parti, karşısında doğrudan doğruya burjuva polisini bulur. Polisin baskıları, takipleri, tutuklamaları, işkenceleri, sonunda burjuva adaletinin gizli açık dağıttığı mahkumiyetler, tehditler, hileler ve oyalamalar karşısında, legaliteyi zorlamaya girişen komünistlerde Engels iki özellik buluyor:

a)Soğukkanlılık: Burjuva devlet aygıtının her marifetini önceden hesaba katarak, başa geldiği zaman hiç şaşdırmamak, tersine kapitalist dünyanın en doğal olaylarıyla karşılaşmış gibi yılmadan, bezmeden, bıkmadan bir daha işe girişmek, polisin vız geldiğini göstermek.

b)Yasalara kesin uymak: Öyle ki, burjuvazinin bile beceremediği kadar burjuva yasalarını ince tarafından, zayıf tarafından yakalamak ve madem ki illegalite yönetiminde legalite taktiğini uygulamak asıdır, bütün yasal özelliklerine işlemek ve deyim yerindeyse yığınları terörize eden, onların hatta burjuva yasaları çerçevesi içinde bile bilinçlerini geliştirmelerinin önüne geçmek için her araca başvuran Kemalist militarist faşizm önünde, burjuva devlet aygıtına karşı partice kitlelerin avukatlığını yapmak gerekir.^{“(444)”}

Legalite taktiğinin çerçevesini böylece çizen Dr. Hikmet, somut ülke koşullarında bu taktiğin doğurabileceği sıkıntı ve zaafı incelemeye başlar. Bu bölüm “Legalitede Zorluk ve Tehlike” başlığını taşımaktadır. Bu tehlikeleri tüm yönleriyle tartışan Dr. Hikmet şu soruyu sorar?

“Olanak Var mı?”^{“(445)”}

Yanıtlar.

“Biz burjuvazinin gösterdiği değil, yığınlardan harıl harıl sakladığı, yığınları yanına yaklaştırmak istemediği ve bunun için elinden gelen her şeyi yaptığı ya da yapacağı olanaklardan söz ediyoruz. Bunun için, böyle olanakları, burjuvazinin basılacak zayıf damarlarını bulmak için, iş bilmek, kafa yormak, zekâ kullanmak gereklidir. Yoksa “armut piş, ağzıma düş” türünden olanaklar bekleyenler, gökten güç helvasıyla geçinmeye alışmış İsrailoğulları gibi kırk yıl çölden çıkamaz.”^{“(446)”}

Dr. Hikmet, bir soru daha sorar.

“Güç Değil mi?”^{“(447)”}

⁽⁴⁴⁴⁾ Yol İkinci Cilt, Sf. 521-522.

⁽⁴⁴⁵⁾ age, sf 530.

⁽⁴⁴⁶⁾ age, sf 531.

⁽⁴⁴⁷⁾ age, sf. 534.

Bu soruya da özlü bir yanıt verir.

"Bu güç bir şey midir? Lenin'in şu sözünü hiçbir zaman unutmayalım: 'Güçlük olanaksızlık değildir!' Ve olanak, yani maddi ve tarihsel koşullar, zemin ve zaman olduktan sonraysa, güçlük devrimci yayılımımızı genişleten bir yay, heyecanımızı on katı eden bir kamçı, hıncımızı bileyen bir idman yerine geçer ve bizi daha güzel şahlandırır."⁽⁴⁴⁸⁾

Dr. Hikmet'in Elazığ hapishanesinden çıkışının ardından partiyi sokmak istediği taktik hat, bu zengin perspektifler ışığında oluşmuştu. Bu taktik hattın somut ayaklarından biri, "Marksizm Bibliyoteği" adını taşıyan yayın faaliyetiyle gerçekleştiriliyordu. Legalite taktiği, son derece bilinçli çizilmiş bir plan çerçevesinde formüle edilmişti, taşıdığı riskler, olası sorunlar doğru biçimde öngörülmüştü. Dr. Hikmet, planını, hiçbir hayale kapılmadan, gerçekçi bir temel üzerine inşa etmişti. Daha önceki bölümde gördüğümüz gibi, bu faaliyetin devlet terörüyle boğulmaya çalışılacağını, kahrılı ve işkenceli sorgu ve tutuklamalar pahasına yol yürünebileceğini çok iyi biliyordu. Bu birkaç yılda üzerine gelen terör dalgası karşısında bu denli dirençli ve kararlı durabilmesinde belirleyici yan, onun devrimci bilinci idi. Ne yaptığını çok iyi biliyordu. Tek amaç vardı, sosyalist hareketin yığınlara ulaştırılması, devrimci düşüncelerin kitlelerle buluşması... Bu uğurda, her türlü baskı ve saldırı ancak vız gelirdi ve gelecekti...

Dr. Hikmet, planını yaptığı, legalite taktiğine bağlı açılımı, bu yayın faaliyetiyle yaşama geçirmeye başlarken yola Marx'la çıkıyordu. Yayınevinin ilk kitabı, "Gündelikçi İş İle Sermaye" idi. Marksist kültürün son derece zayıf olduğu ülkede, yola Marx'la çıkmak, bir kimlik bildirimi, tutulan yolu gösteren bir işaret anlamını taşıyordu. Marksist teorinin temel eserlerinde, ücretli emeğin sermaye tarafından sömürsünün bilimsel analizinde ilk adımı temsil eden bu yapıt, kapitalizmde etrafı kalın bir sis perdesiyle kaplanmış olan sınıfsal sömürüyü deşifre ediyor, işçi yığınlarına neden ve nasıl sömürüldüklerini açıklıyordu.

Marx'ın 1847'de Brüksel'deki Alman İşçi Derneği'nde işçilere verdiği konferansların temel oluşturduğu bu yapıt, son derece yalın bir biçimde kapitalist toplumda işçi sınıfının maruz kaldığı azgın sömürünün mekanizmalarını aydınlatır. Marx tarafından, işçilerin

⁽⁴⁴⁸⁾ Yol İkinci Cilt, sf. 535.

siyasal eğitimi amacıyla düzenlenen bir toplantı dizisi için, doğrudan işçi sınıfına dönük hazırlanmıştır. Dr. Hikmet'in yayın faaliyetini bu eserle başlatması son derece bilinçli bir tercihtir. Bu bilinçli tercih, ülkede işçiler arasında nasıl yankılanmıştır? Kitabın yayınlandığı dönemde devrimci saflarda mücadele eden genç bir işçi yıllar sonra anlatıyor.

"İşte Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın, gece yarıları, tıpkı şahinler gibi koynumuzda taşıdığımız, yeni yeni arkadaşlara ulaştırmak için, semtten semte götürdüğümüz gizli yazıları, kesinlikle yukarıda işaret etmiş olduğu anlamı içermekte, şimdi de yayın alanına çıkmaktadır. Onlarda geçmişimiz, onlarda bugünümüz, onlarda yarınımız açıkça dile gelmekte, getirilmektedir. Bunları ellerine alanlar, önce öpüp, sonra başlarına götüreceklerdir sıcak ekmekler gibi. Sonra saygıyla önlerine yayıp dikkatle okuyacaklar. Bilmeyen bilene, anlamayan, anlayana soracak, kardaş gibi tartışacaklar üstünde ve yeni yeni şeyler öğrenmiş olarak oradan ayrılacaklar. Ertesi gün, günlük hayatlarına, dostlarına, düşmanlarına bir başka gözle bakacaklar?"⁽⁴⁴⁹⁾

Dr. Hikmet, "Marksizm Bibliyoteği" ile yeni bir çığır açarken, Türkiye'de Marksist kültür ne durumdaydı? Dr. Hikmet'in son derece ciddi bir baskı ortamında bu adımı atmasına yol açan ne idi? Dr. Hikmet'in legalite taktiğinin dayandığı temel referans noktalarını yukarıda görmüştük, bu taktiği hayata geçirme gereksinimi bütünüyle parti mücadelesinin ilk dönemlerinin deneyimleri ışığında üretilmişti. TKP'nin, devrimci düşünceleri kitlelere taşıma noktasında yaşadığı kısırlığın ve bu kısırlıktan çıkış çabasının bir ürünü olarak şekillenmişti bu taktik. Ülkenin genel olarak yaşadığı düşünsel kuraklığın bir izdüşümü de sosyalist harekette gözleniyordu.

Dr. Hikmet yayın faaliyetini örgütlerken bu gerçeklikleri temel almıştı. TKP'nin burjuvaziye karşı yürüttüğü ideolojik mücadelede sahip olduğu araçlar son derece sınırlı idi. Daha çok ajitasyon ve propagandaya dönük gazete ve dergilerle sınırlı araçlara sahipti. Doğrudan işçi sınıfının siyasal eğitimine dönük kitap ve broşürler gerek nice gerekse de nitel açılardan çok zayıftı. Partinin kadro adaylarının daha geniş ufuklar kazanabilmesi için gerekli olan Marksist eserler Türkçe'ye kazandırılamamıştı. Partinin temel konulardaki görüşlerinin daha geniş kapsamlı biçimde ele alındığı, teorik olarak daha yoğunluklu yazılar, Aydınlik döneminde bu der-

⁽⁴⁴⁹⁾ Harbiye Kazanı, Kerim Korcan, sf. 61.

gide yayınlanmıştı. 1923 yılında Aydınlık Yayınları tarafından yayınlanan Şefik Hüsnü çevirisi "Komünist Manifesto"⁽⁴⁵⁰⁾’nun öyküsü, ülkede Marksist yayıncılığın ne tür güçlüklerle yapılabildiğini çok güzel anlatmaktadır. Bilimsel sosyalizmin öğrenilebilmesi için gerekli materyalin bu kısırlığı, kuşkusuz ki, sosyalist militanların teorik ve pratik gelişimlerinin hızını düşüren bir etken olurken, Marksizm’e son derece uzak kimi düşüncelerin, militanlar arasında yayılabilmesine de neden oluyordu.

Artık-değer’den Finans-Kapital İktidarına

Selahattin Hilav, Türkiye’de, 30’ların ikinci yarısında Marksist teoriye ait eserlerin ilk kez geniş ölçüde yayınlanmaya başladığını bildiriyor, bu konuda yaptığı bir incelemede artık-değer kavramının kullanılmasına dair şunları yazıyor.

"Marks’tan yapılan ve aynı yıl yayınlanan bir başka eserde de artık-değer teriminin kullanıldığını belirtmeliyiz: 'Karl Marks, Gündelikçi İş ile Sermaye, Dilçevirgeni: Hikmet Kıvılcımlı, 1935, İstanbul Kader Matbaası'. 'Artık-değer' 1930’larda kullanılıp da günümüzde de geçerliğini korumuş birkaç Marksist terimden biridir. Broşürde de belirtildiği gibi, bu kavram, daha önceleri, 'fazlı kıymet', 'kıymeti zaide', 'zait-kıymet', 'kıymet fazlası' veya 'fazla kıymet' sözleriyle karşılanıyordu. Son yıllarda yapılan çevirilerde 'artık-değer' sözü de ortaya çıkmış bulunuyor."⁽⁴⁵¹⁾

Vedat Türkali, 30’ların ortalarıyla 50’ler arası sosyalist mücadelenin gelişim süreçlerine ilişkin tanıklığını aktardığı "Komünist" adlı kitabında, "Marksizm Bibliyoteği" ve "Emekçi Kütüphanesi" yıllarında Fatma Nudiye Yalçı ve Dr. Hikmet işbirliği ile çıkarılan kitapların nasıl bir boşluğu doldurduğunu anlatır. Dönemin genç aydınlarının ve politikleşmiş işçilerinin temel Marksizm bilgisini bu kitaplardan edindiğini belirtir. Nazım Hikmet, Harbiye-Donanma davaları sonucu kondukları Sultanahmet hapisanesinde bir roman yazmaya başlamıştır. Roman, hapisane yaşamını ve hapsededeki tutukluları anlatmaktadır. Yakınlarda ortaya çıkarılan, Nazım’ın tamamlayamadığı bu romanın karakterlerinden biri, Dr. Hikmet’ten esinlenilerek yaratılmıştır; bu karakter, romanda Mi-

⁽⁴⁵⁰⁾ Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar, Türkiye’de Manifesto, Rasih Nuri ile. sf. 15-17, Yordam Kitap, Nisan 2008.

⁽⁴⁵¹⁾ Felsefe Yazıları, Selahattin Hilav, sf. 118, Yapı Kredi Yayınları, Kasım 1993.

mar Ali'dir. Romanda, genç bir komünist militan olan Mehmet'in bilinçlenme ve mücadeleye daha güçlü katılma sürecini anlatan Nazım, Dr. Hikmet'in ürettiği kitapların bu genç militanını gelişmesindeki rolüne değinir.

"Mehmet'le üniversiteli ahbab oldular. Yirmi beş kitap kırk oldu. Fakat yenileri ne Şark felsefesine, ne riyaziyeye, ne de doktorluğa dairdi. Bir kısmı "güzel günlerin geleceğini", "yanmamış cigaralarıyla bu güzel günler için ölenleri" anlatan şiirlerdi. Bir kısmı ise "iş ücretinden", "Ludvig Feyerbañ [Feuerbach] ve Hegel'den", "Sovyetler memleketinden" bahseden kltaplardı. Şiirlerde olsun öteki-lerde olsun sık sık dört isim geçiyordu."⁽⁴⁸²⁾

Dr. Hikmet'in yayın faaliyetinin dayandığı temel amaç, Marksist-Leninist teorinin asli unsurlarını ulaşılabilir kılmaktır. Engels, Marx'ın mezarı başında yaptığı konuşmada, Marx'ın en önemli iki buluşunun artı-değer teorisi ve maddeci tarih anlayışı olduğunu söyler. Dr. Hikmet'in legal yayıncılık alanında, öncelikli olarak "Gündelikçi İş ile Sermaye" ve "Ludwig Feuerbach" kitaplarını tercih etmesinin nedeni de budur. "Gündelikçi İş ile Sermaye"de Marx, artı-değer teorisinin çekirdek elemanlarını yalın bir biçimde anlatmaktadır. "Ludwig Feuerbach"da ise, Engels, maddeci tarih anlayışının idealist tarih felsefelerinden nasıl bir kopuş sonucu formüle edildiğini ve maddeci tarih anlayışının temel ilkelerini canlı biçimde sergilemektedir. Lenin'den yapılan çeviriler, Lenin'in Marx ve Engels'in temel düşüncelerini, politik mücadelelerinin gelişme seyrini ve sınıf mücadelesini özgül kavrayış tarzlarını açıklamak için hazırladığı yazılardan oluşur. Bu yazılar, kuşaklar boyu dünyanın dört bir yanında, Marx ve Engels'in temel düşüncelerini sağlam biçimde öğrenmek isteyen militanların asli materyalleri olmuştur.

Dr. Hikmet'in bu dönemde yayımladığı bir diğer kitap, "Emperyalizm-Geberen Kapitalizm"dir. Dr. Hikmet, proletarya devrimleri çağının Marksizm'i olan Leninizm'in bu önemli eseri ışığında, Türkiye kapitalizminin gelişme özelliklerini, tekelci karakterini ve yoğunlaşan sömürüyü zengin bir ampirik malzemeyle ortaya koyar. Leninist emperyalizm teorisinin temel köşe taşlarının yol gösterdiği çalışma, çağın özelliklerini somut olarak ortaya koyan bir tablo çizerken, işçi sınıfının toplumsal dönüşümdeki öncü rolünü güçlü bir biçimde vurgular. Emperyalizm kitabı hakkında dava açılır. Dr.

⁽⁴⁸²⁾ Öteki Defterler, Nazım Hikmet, sf. 67, Yapı Kredi yayınları, Eylül 2008.

Hikmet bu kitap nedeniyle yargılanır. Bu dönemde, Lütfi Erişçi adında bir genç, "Emperyalizm" kitabını edinmek ister, bunun için Dr. Hikmet'in yanına gelir. Dr. Hikmet, dava konusu olan kitabı, evden annesinden alabileceğini söyler. Lütfi Erişçi, evden kitabı alır. Ancak polis takibi vardır ve Erişçi kitapla birlikte siyasi polise götürülmüştür. Erişçi birkaç sopa yedikten sonra, kitabı nasıl ve kimden aldığını polise anlatır. Dr. Hikmet, gözaltına alınır. Çok sert bir sorgu yaşar. İşkence sonucu, 20 saat civarında komada kalır. "Marksizm Bibliyoteği"nin kitapları böylesi cehennemi koşullarda yayınlanmıştır.

Dr. Hikmet'in "Emperyalizm -Geberen Kapitalizm" kitabında, Leninist Emperyalizm teorisini sağlam bir biçimde ortaya koyar. Dr. Hikmet, bu çalışmasında, "Yol"da geliştirmiş olduğu Türkiye'nin sınıfsal yapısına ilişkin analizleri de ilk kez yasal bir çerçevede ortaya koyma şansı bulur. Leninist emperyalizm teorisinin ayırıcı ögesi olan, tekelci kapitalizm çağı çözümlemesi bu bağlamda temel yol gösterici unsurdur. Dr. Hikmet, keskin kavrayışıyla bu teorinin izinden giderek, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal ilişkilerine damgasını vurmaya başlayan bir olguyu henüz tohum halinde saptama ve gelişmelerin yönünü, kapsamını ve içeriğini son derece güçlü biçimde kavrama olanağı bulur. Bu, Türkiye'de Finans-kapital egemenliği tezidir. Merkez kapitalist metropollerin kapitalist evriminde görece geç bir dönemde emperyalizm çağıyla birlikte ortaya çıkan Finans-kapital egemenliğinin, Türkiye gibi ülkelerde kapitalizmin gelişiminin, emperyalizm çağıyla eşzamanlı olması nedeniyle, henüz başlangıç aşamalarından itibaren egemen olduğu sonucuna ulaşır Dr. Hikmet. Dr. Hikmet'in bu analizi ve ulaştığı sonuçlar, Türkiye'de egemen sınıfın yapısının karakterize edilmesinde ve egemen sosyal-ekonomik ilişkilerin açıklanmasında ona özsel bir temel sağlar. Dr. Hikmet bu olguyu ilk olarak "Yol" da açıklamıştır.

"Türk burjuvazisi de klasik kapitalizmin serbest rekabetçi görünüşünden çok, en modern ve tekelci ilkelerine dört elle sarılmaya zorunluydu. Ve sarılmış bulunuyor. Bununla birlikte, eğer Türkiye'de bir kapitalist egemenlik kabul edilirse, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında, bütün diğer emperyalizm geleneğine oranla nitelikçe değil, salt nicelikçe bir fark ancak vardır. Türkiye'de tekelliliğin domuzu ve görülmedik şekilleri, ulusal sermayenin en azgın har vurup harman savurması ortada. Ama bu tekelci ulusal sermaye hareketi, örneğin Amerikan tröstleri kadar evrensel ve

uğsuz bucaksız değilmiş. Olabilir. Bu yalnızca miktar, nicelik farkıdır. Türk burjuvazisi, Türkiye işçi sınıfının yararlanması gerektiği kadar ve belki ondan çok, geç gelmiş olmanın üstünlüklerinden yararlanmış bulunuyor ve bulunmaktadır.”⁽⁴⁵³⁾

“Emperyalizm-Geberen Kapitalizm” adlı kitabında Dr. Hikmet, “Yol”da geliştirmiş olduğu Finans-kapital egemenliği tezini, zengin bir ampirik veri yığını çerçevesinde tüm yönleriyle işler. Özellikle Türkiye Finans-kapitalinin merkezi odağı konumunu kazanmış olan İş Bankası’nın sağlam bir çözümlemesini yapar. Türkiye’nin o günkü sınıf ilişki ve çelişkilerinin dayandığı temeller, bu çözümleme sayesinde gözler önüne serilir. Kitabında devlet, Finans-kapital bütünleşmesini ele alan Dr. Hikmet, şunları yazmıştır.

“Devlet, finans kapitale bu kadar girince, finans kapital de Devlete gelmezlik edemez. 1929 Türkiye’inde, 25 milli kapitali sanayi ve maden şirketi vardı. Bunların idarelerinde 20 kadar mebus alakardı. Mevcut 38 Milli Bankada 31 tane mebus bulunuyordu. Yani, hemen hemen her büyük yerli milli şirketin, Millet Meclisinde bir mebusu var! Lakin Devletle finans kapitalin kaynaşma derecesi yalnız “kamutayın sayın üyeleri”nin sayısından belli olmaz. Her şirkette bulunan bir çok eski temyiz azalarını, büyük askeriye ve mülki erkanını da hesaba katmalıdır. Sonra, bütün endüstriye 7 banka egemendir, demiştik. Bunlardan üçü Devlet Bankasıdır. Fakat yalnız bir tanesinde (15-20 müesseseyi güden İş Bankası’nda) tam 13 mebus vardır. Yani, İş Bankası’nın idare meclisi bir Millet Meclisi minyatürü idi. Nihayet işte şaheser: İş Bankası’nın sabık umum müdürü Celal, beş yıldan beri ekonomi bakanı Bayar sıfatıyla Türkiye’nin ekonomi politik müdürü olmuştur.”⁽⁴⁵⁴⁾

“Emperyalizm-Geberen Kapitalizm” toplatılmış, Dr. Hikmet bu kitabından dolayı Ağır Ceza Mahkemesi’nde yargılanmıştır. Yargılama sonunda beraat eden Dr. Hikmet, yaptığı savunmada, savcılığın gerçek fikirlerini gizlediği iddiasına şöyle yanıt veriyor.

“Fakat hayır bay reis, istirdad [reddetme] kabilinden şunu söyleyeyim ki, ben hayatımda herhangi suç ithamından ziyade fikirlerimi saklamış olmak ithamından korkarım. Benim için en büyük suç, şurlu [bilinçli] bir insanın inandığı kanaatini bizzat reddetmesidir.”⁽⁴⁵⁵⁾

⁽⁴⁵³⁾ Yol Birinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 61.

⁽⁴⁵⁴⁾ Emperyalizm Geberen Kapitalizm, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 48, Sosyal İnsan yayınları, Mart 2007.

⁽⁴⁵⁵⁾ Emperyalizm Geberen Kapitalizm, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 100.

Sınıfsız, İmtiyazsız, Kaynaşmış Bir Kitle Miydik?

Dr. Hikmet'in 1935'te yayımladığı "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı" adlı broşür legal yayıncılık dönemi ürünleri arasında önemli bir yer tutar. Bu broşürün önemi, özellikle "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz" demagojisi altında sömürü ilişkilerinin varlığını gizleyen Kemalist ideolojinin temellerini sorgulayan bir içeriğe sahip olması, Türkiye işçi sınıfının sosyal gelişim momentlerini gözler önüne sermesinden kaynaklanmaktadır. Kadro dergisi aracılığıyla doktrine edilmeye çalışılan bu yaklaşıma karşı ideolojik düzeyde mücadele etmek, dönemin işçi sınıfı devrimcilerinin öncelikli görevlerinden biri idi. Mustafa Kemal'in "bizde milyonerler yoktur" sözünde en çarpıcı ifadesini bulan bu yaklaşım, devlet fideliğinde palazlanmakta olan sermayenin gereksinim duyduğu altyapı yatırımlarının da devlet eliyle gerçekleştirilmesi ile, sermayeye adeta dikensiz bir gül bahçesi sunmaya çalışmaktadır. Dr. Hikmet, "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı"nın giriş bölümünde, işçi sınıfının sosyal varlığının gizlenmesinin sınıfsal nedenlerini örneklerle ortaya serer. Bunun egemen sınıfın doğal bir davranış örüntüsü olduğunu anlatmaya çalışır. İstatistikî verilerin ne tür yanılgılara kapı açtığını sınıfsal bir temelde açıklar.

Dr. Hikmet, sanayi işçilerinin sosyal varlığını eldeki ampirik verilere dayanarak araştırdıktan sonra, "Öteki Şehir Proleterleri" başlığını açar. Bu başlık altında şunları yazar.

"Fakat, Türkiye proletaryası denince, hiç şüphesiz, geçimini işgücünü satarak, çıkaran bütün Türkiye çalışanları göz önüne gelir. Ve o zaman, herkes kolayca kavrar ki, Türkiye gibi geri sayılacak bir tarım ülkesinde, işçi sınıfı, "sırf sanayi işçisi"nden ibaret kalmaz.

Sanayi proleterlerinden başka, sanayi işçisi sayılmayan: genel ulaşım, nakliye, liman, deniz işçileri, tarım ürünlerinin manipülasyonunda (elle işlenmesinde) çalışan işçiler, genel şehir çalışanları ile ticaret hizmetlileri, "esnaf" sayılan proleterler (soförler, hamallar gibi!), nihayet ev sanayinin adsız proleterleri ve uçsuz bucaksız tarım gündelikçileri, ırgatlar ve ilh, ilh... vardır. Bütün bu emekçi zümreleri, bir sözle, biricik proletarya ordusunu bütünleyen bölükler ve taburlardır. Hepsinin ortak özellikleri: Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir işveren bulup, onun emrinde ücretli çalışmada toplanır."⁽⁴⁹⁶⁾

⁽⁴⁹⁶⁾ Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 17, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.

Dr. Hikmet, bu küçük ama güçlü kavrayışını çok iyi yansıtan paragraflarda, işçi sınıfı kavramının kapsam ve boyutlarını geniş bir çerçevede ele alır. İşçi sınıfını sanayi işçileri ile sınırlayan kaba yaklaşımlar karşısında genişletilmiş bir çerçeveyi ortaya koyar. Dr. Hikmet "Yol'da, Kadrocuların henüz TKP yönetimindeyken sanayi işçileri dışındaki işçi zümrelerinin davranışları karşısındaki duyarsızlıklarını örnekleriyle göstererek eleştirmişti. Bu çalışmasında, "Yol'da geliştirmiş olduğu anlayışını sürdürmekte, legal yayın sınırları içinde "Yol'daki ana tezlerini dile getirmektedir. Dr. Hikmet'in güçlü kavrayışını görebilmek için bu küçük paragraftaki şu öge dikkat çekicidir. "Ev sanayinin adsız proleterleri" deyişiyle, "kadının görünmeyen emeğini" göze batırmaya çalışarak, yıllar sonra "Kadın Sosyal Sınıfımız" biçiminde adlandıracağı olguya o günlerde işaret etmektedir.

Çalışmasının ikinci bölümünde, "İş-gücünün Topografyası" başlığı altında, işçi sınıfının ülke içindeki coğrafi-mekânsal dağılımını inceleyen Dr. Hikmet, ortaya koyduğu sonuçlarla partinin faaliyetlerini yoğunlaştırması gereken alanları tespit etmektedir. Partinin ajitasyon, propaganda ve örgütlenme faaliyetlerinin somut hedef ve alanlara yöneltilmesi bakımından bu çalışma bir kılavuz sunmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, "Kadın ve Çocuk İşçiler" başlığını taşır. Kapitalist üretim ilişkilerinin en acımasız sonuçlarına maruz kalan kadın ve çocukların emek sömürsünün incelendiği bu önemli bölümde, çeşitli veriler üzerinde yaptığı hesaplamalarla şu sonuca ulaşır Dr. Hikmet.

"Ne demiştik? Erkek işçi ücreti kadın işçi ücretinin 3 katı iken, kadın işçi ücreti de çocuk işçi ücretinin iki katı idi. Demek sanayi burjuvazimiz ucuz işgücü ararken, kadın işgücüne koşuyor. Ama kadın işgücünün de daha ucuzu "nurun ola nur"u var; kızcağız işgücü. Bunun için "milli sermaye", erişkin ve genç kadın işçiden bile daha çok (sağlık kanunun "kullanma!" dediği; fakat Kapital Aleyhisselamın "ye!" dediği) 14 yaşından küçük yavru kadın işgücünü daha çok seviyor!"⁽⁴⁸⁷⁾

Dr. Hikmet'in 1930'lar Türkiye'sinde büyük önem taşıyan bu çalışmasındaki çözümleme ve saptamaları, yıllar sonra, değerli bir Sovyet bilim emekçisi olan Rozaliyev'in "Türkiye Sanayi Proletaryası" adlı yapıtında şöyle ele alınacaktı.

⁽⁴⁸⁷⁾ Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, sf. 56.

"Hikmet Kıvılcım, daha 1935 yılında, "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı" adlı broşüründe, erkek işçilerin ücreti ile kadın ve çocuk işçileri aldıkları ücret arasındaki büyük farka işaret ediyordu."⁽⁴³⁸⁾

Rozaliyev çalışmasında sık sık Dr. Hikmet'in broşürüne gönderme yapıyor ve Dr. Hikmet'in bulgularından yararlanıyor. Dr. Hikmet, bu çalışmasıyla, bir alana daha öncülük ediyor, yok sayılan işçi sınıfının sosyal, politik varlığını ve gelişimini ortaya koyarak bu alanda yapılacak çalışmaların yolunu açıyordu.

Dr. Hikmet'in yayın faaliyetini oluştururken esas aldığı sistematik kavrayabilmemiz açısından bu eserler dikkat çekiyor. Çağın temel özellikleri, Emperyalizm, kitabında ortaya konulurken, Türkiye'nin orijinal sınıf ilişkisi ve çelişkileri de çağın temel özelliklerine dayanarak sergilenmişti. İşçi sınıfının sosyal varlığını daha kapsamlı inceleyen bu eser ise, Türkiye'nin önündeki devrim adımının temel gücünü oluşturan sınıfın özgül yapısını irdeleyerek, devrimci mücadelenin önünün aydınlatılması amacına hizmet ediyordu. Yayınlanan eserler, bütünsel bir yapının organik olarak birbirine bağlı parçaları idi.

Dr. Hikmet, çalışmasını, "Burada, işçi sınıfının şimdilik sosyal varlığını, elden geldiği ölçüde resmi rakamlara ve bizden başkalarının basılı sözlerine dayanarak inceledik... demek yapıyoruz, bilimsel ve objektif bir araştırmaya olmak iddiasındadır."⁽⁴³⁹⁾ sözleriyle bitirir.

Türkiye'de işçi hareketi tarihçiliği konusunda oldukça kapsamlı bir çalışma yapan Birten Çelik, "İşçi Tarihi Çalışmalarına Bir Bakış" başlıklı çalışmasında bu konuda şunları yazmaktadır.

"1930'larda başlayan çalışmalar, üç kuşak olarak devam etmiştir. Bu çalışmaların birçoğu, Türkiye'de sosyalist hareketlerin gelişim çizgisi içinde işçi hareketlerini ele almıştır. Araştırmacıların büyük çoğunluğu tarihçi değil, siyaset bilimci, ekonomist, sendikacı, gazeteci ve işçi çalışmalarına yönelmiş araştırmacılarıdır. Birinci kuşak olarak ele alacağımız çalışmalar öncü çalışmalardır ve 1932'de Hüseyin Avni Şanda'nın "Bir Yarı Müstemleke Otuz Tarihi" kitabı ile başlamıştır. Bunu, Hikmet Kıvılcımlı'nın "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı" ve Lütfi Erişçi'nin "Türkiye İşçi Sınıfının Tarihi" izlemiştir."⁽⁴⁴⁰⁾

⁽⁴³⁸⁾ Türkiye Sanayi Proletaryası, Y.N. Rozaliyev, sf. 136, Yar Yayınları, Eylül 1978.

⁽⁴³⁹⁾ Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, sf. 63.

⁽⁴⁴⁰⁾ Tarih ve Toplum, No: 185, Mayıs 1999, sf. 42.

Birten Çelik, Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi üzerine yapılmış bilimsel incelemelere ilişkin çalışmasında Dr. Hikmet'in eserini, öncü çalışmalar kategorisi içine yerleştiriyor. Dr. Hikmet'in 30'lu yıllarda yaptığı üretim pek çok konuda öncü ve ilktir. Sosyalist hareketin uluslararası ölçekteki tarihsel birikimini yerel birikimle bütünleştirerek güçlü biçimde yansıtmaktadır legal yayıncılık dönemi.

Dr. Hikmet ve İşçi Sınıfının Rolü

Bu çalışmaya başlarken oluşturduğumuz plan içinde, İletişim Yayınları tarafından yayınlanan "Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8, Sol" derlemesinin özellikle Dr. Hikmet biyografisini içeren bölümünü ele almak vardı. Ergun Aydınoglu'nun kitabını okuduğumuzda⁽⁴⁶¹⁾, bu konuda kapsamlı bir bölümün yer aldığını gördük. Ergun Aydınoglu'nun, genel hatlarıyla bizim de katıldığımız görüşler öne sürdüğünü gördüğümüzde, bu biyografi denemesine kapsamlı bir yer ayırmamıza gerek kalmadığı sonucuna ulaştık. Bu nedenle, Ergun Aydınoglu'nun kitabında farklı bir bağlamda değindiği, Dr. Hikmet'in işçi sınıfının politik rolüne dair görüşleri hakkında aynı derlemede yer alan bir başka yazıyı ele alıyoruz. Bu yazı, "Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı" başlığını taşıyor, bir bilim emekçisi olan Yüksel Akkaya tarafından yazılmış.

Yüksel Akkaya'nın yazısının Dr. Hikmet'le ilgili bölümleri, bu çalışma kapsamında, esas ilgi alanımızı oluşturuyor. Yüksel Akkaya, yazısında, TKP ile işçi sınıfı ilişkilerini ele alıyor. Bu bölümde şunları yazıyor Akkaya.

"TKP işçi sınıfı ile olan ilişkisini belirleyen devrim stratejisini demokratik devrimden yana olarak istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür."⁽⁴⁶²⁾

Akkaya, TKP'nin devrim anlayışı hakkında doğru bir saptama yapıyor. TKP, demokratik devrim stratejisini savunmuştur. TKP, demokratik devrim stratejisini savunurken, işçi sınıfının ideolojik ve fiil öncülüğünü de savunmuştur. TKP'ye göre ülkenin önündeki demokratik devrim adımının öncü ve temel gücü işçi sınıfıdır. Akkaya, bu konuda şunları yazmaktadır.

⁽⁴⁶¹⁾ 'Sol Hakkında Her Şey' Mi?, Ergun Aydınoglu, Versus Yayınları, Ekim 2008.

⁽⁴⁶²⁾ Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı, Yüksel Akkaya, sf. 795, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8, Sol, İletişim Yayınları.

"TKP, işçi sınıfı ile olan ilişkisini demokratik devrim stratejisi çerçevesinde oluştururken, işçileri devrimin önemli bir öncüsü olarak görmenin yanı sıra, partiyi güçlendirmenin bir aracı olarak da görmüştür. Bu nedenle sendikal örgütlenmeye ve işçiler arasında faaliyet göstermeye önem vermiş, ancak bunları yerine getirmekte pek başarılı olamamıştır. İstanbul, İzmir, gibi sanayileşmenin geliştiği merkezlerin yanı sıra Bursa, Eskişehir, Adana, Samsun gibi illerde de işçiler ile bağ kurulmaya çalışılmışsa da bu hiçbir zaman istenilen düzeye ulaşamamıştır. Kuşkusuz, bunda rejimin baskıcı ve nefes aldırmayan tutumunun da büyük payı bulunmaktadır."⁽⁴⁶³⁾

Akkaya, yazısında doğru saptamalar yapmaya devam etmektedir. TKP tarihinde, işçi sınıfı TKP ilişkilerini irdelemeyi sürdüren Akkaya, 1930'lara ilişkin şunları yazmaktadır.

"1935 ve 1936 yılları hem işçi eylemlerinde hem de yayıncılıkta canlanmanın yaşandığı dönemdir. Özellikle Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı kitabı işçi sınıfının niceliksel konumu kadar, sahip olduğu devrimci potansiyeli ortaya koyması açısından da önem taşır."⁽⁴⁶⁴⁾

Bu saptamayı yapan Akkaya, ardırından desantralizasyon kararının eleştirisini yapar. TKP'nin işçi sınıfının nicel ve nitel açılardan geliştiği bir dönemde dağıtılmasının yanlışlığını anlatır. 1946'ya dek olan süreci anlatan Akkaya, 1946 yasal parti ve sendika deneyimlerini de ele alır. Yine bu dönemde demokratik devrim stratejisini savunan bu partilerin işçi sınıfıyla ilişkilerini ele alır. 50'li yıllara geldiğinde Akkaya bu kez şunları yazar.

"1950'lerin tek sosyalist örgütü Dr. H. Kıvılcımlı'nın 1954 yılında kurduğu Vatan Partisi olur. TKP geleneğinden gelen Dr. H. Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi de işçi sınıfına demokratik devrim stratejisi çerçevesinden bakar ve buna göre bir rol biçer."⁽⁴⁶⁵⁾

Bu noktada işler karışmaya başlar. Demokratik devrim ve Sosyalist devrim anlayışları arasındaki farklılığı ortaya koymaya çalışan ve sosyalist devrim tezinin doğruluğunu savunan Akkaya, konuya ilişkin Yalçın Küçük'ten yaptığı bir aktarmanın ardından şunları yazacaktır.

⁽⁴⁶³⁾ age, sf. 795.

⁽⁴⁶⁴⁾ age, sf. 795.

⁽⁴⁶⁵⁾ age, sf. 796.

"Ancak, bu tartışmada, ilginç bir şekilde Kivılcımlı da dahil herkes Hikmet Kivılcımlı'nın (1935) işçi sınıfının varlığını hem nitelik hem de nicelik olarak ortaya koyan çalışmasını hatırlamaz, hatırlamak istemez! Çünkü, sosyalist devrimi savunanlar karşılarında 1935'te bu çözümlemeyi yapan H. Kivılcımlı'yı değil, demokratik devrim savunucusu H. Kivılcımlı'yı bulurlar."⁽⁴⁶⁶⁾

Bu yazılanlar ciddi bir araştırmaya dayanıyor mu? Yazarı, solcu bir bilim emekçisidir, Türkiye işçi sınıfının tarihi ve güncel durumu hakkında sürekli olarak yazı yazan, toplantılarda konuşan birisidir. Konumu gereği, bu tip yazıları yazarken, sağlam bir araştırma yaparak yola çıkmalıdır.

Yazarın dipnotlarda verdiği iki açıklamayı da buraya almak zorundayız. Şöyle diyor Akkaya.

"Burada demokratik devrim olarak soyutladığımız kavram ile bu devrimin 'milli' olanından 'halk' olanına kadar tüm türlerini kastediyorum. Kuşkusuz türleri açısından işçi sınıfına atfedilen önem de değişmekte, ilişkinin boyutu farklılaşmaktadır. Yazının elverdiği ölçüde bu farklılıklara değinilmeye çalışılacaktır."⁽⁴⁶⁷⁾

"En az iki kalın cilt kitapta ele alınabilecek bir 'konuyu' burada sınırlı sayfada ana hatları ile tartışmaya çalışmanın ne kadar sorunlu olduğunun farkındayım. Ancak, böylesi 'ansiklopedik' bir çalışmada daha fazlasını beklememek gerektiğini belirtmeye gerek var mı?"⁽⁴⁶⁸⁾

En azından bu düzeyde önemli hatalar yapılmamasını ve bu "ansiklopedi" maddesinin ciddi bir araştırmanın sonunda yazılması gerekliliğini beklemeye sanırız hakkımız var. Akkaya, Dr. Hikmet'in metinlerinden yola çıksaydı, yazdıklarından çok farklı bir gerçeklikle karşı karşıya olduğunu görecekti.

1970 yılında MDD'ye dönük en kapsamlı ve ciddi eleştirinin sahibi Dr. Hikmet'tir. Eleştirisinin en önemli boyutunu da MDD'nin SİNİF KÖRLÜĞÜ oluşturmaktadır. Dr. Hikmet, 1960'larda, 1935'teki kitabını unutmamıştır, bilakis her tartışmada yeniden gündeme getirmiştir. 1965'te yayınladığı "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi" kitabında bir bölümün başlığı, "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı"dır. Bu bölümde, sürekli olarak 1935'te yayınladığı kitaba referanslar vermektedir. Bu bölümde şunları yazmıştır Dr. Hikmet.

⁽⁴⁶⁶⁾ age. sf. 797.

⁽⁴⁶⁷⁾ age. sf. 810.

⁽⁴⁶⁸⁾ age. sf. 809.

"Bugün 1965 yılındayız. 1935 yılı: Demek tam 30 yıl önce Türkiye'nin sosyal sınıflarından işçi sınıfı dolayısıyla özeti verilen etüt yayınlanabilmiştir. Yazar, o etüdün "ÖN SON SÖZ"ünü şöyle bitirir: 'Burada işçi sınıfının şimdilik sosyal varlığını, elden geldiği kerte de resmi rakamlara ve bizden başkalarının basılı sözlerine dayanarak inceledik. Demek yaptığımız, bilimsel ve objektif bir araştırma olmak iddiasındadır.' (s. 75) Türkiye'nin temelindeki sosyal gerçeği bu idi."⁽⁴⁶⁹⁾

Dr. Hikmet, 1.5.1954'te Vatan Partisi'nin dayandığı temel siyasi tezleri ve bunların teorik arkaplanını açıkladığı kitabında şunları yazmıştı.

"Dünkü sosyal tarihimize bir bakalım: Türkiye'nin bütün doğum sancıları, işçi sınıfımızın hareketiyle gerçekleşmiştir. Tanzimat'tan, Meşrutiyet'e kadar, görünen az çok medeni, Avrupalı demokrasi çırpınmaları, hep Türkiye işçi sınıfının siyasi hareketinden kaynak almıştır."⁽⁴⁷⁰⁾

"Siyasi hayatla en çok ilgili" sınıf, "En kuvvetli olan teşkilatlı kitle": İŞÇİ SINIFI'dır. Çoğunluğu, Bilinçliliği, Teşkilatlılığı bu kadar kuvvetle temsil eden işçi sınıfı, neden fiilen daima en önde müdafasını yaptığı demokrasimize baş olmasın?"⁽⁴⁷¹⁾

Vatan Partisi için, devrimci politikada en temel unsur, işçi sınıfının ideolojik ve fiili öncülüğüdür. Bu temel yaklaşım, partinin örgütlenme çalışmalarında da, siyasal tutumlarında da ayırt edici yönünü oluşturur. Akkaya, ciddi bir araştırma yapsaydı, bunu rahatlıkla görecekti. Ama o, böyle bir çaba içine girmeden bu yazıyı yazdığı için, doğru bir saptamaya da ulaşamıyor yazısında. Dr. Hikmet, 1970'de MDD stratejisini eleştirdiği kitabında şunları yazmıştı.⁽⁴⁷²⁾

"Bu Demokratik Kurtuluş Savaşında, Türkiye İşçi Sınıfı: 50 yıllık nicelik (kantite) ve nitelik (kalite) birikimi ile gelişmiştir. Toplumumuzun ve Politikamızın HALK CEPHESİNDE en dinamik ve en ilerici başlıca Özgücü, öncü Sosyal Sınıfı'dır. O karakteri ile, Demokratik haklarını aradıkça her gün daha bilinçli ve örgütlü olan bir 'Sınıf kendisi için' durumuna girdi."⁽⁴⁷³⁾

⁽⁴⁶⁹⁾ Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 124, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2007.

⁽⁴⁷⁰⁾ Kuvayimilliyeciliğimiz ve II. Kuvayimilliyeciliğimiz, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 51, Sosyal İnsan Yay, İstanbul, Mart 2007.

⁽⁴⁷¹⁾ age, sf. 53.

⁽⁴⁷²⁾ Dr. Hikmet, 1970'te yayınlanan "Halk Savaşının Planları" adlı kitabının 116. sayfasında, "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı" adlı kitabını bir kez daha anımsatmaktadır okuyucuya.

⁽⁴⁷³⁾ Halk Savaşının Planları, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 242, Derleniş Yayınları, Ocak 1978.

Dr. Hikmet, 23 Mayıs 1967 günü, ODTÜ Sosyalist Fikir Kulübü üyelerine "Türkiye'de Antiemperyalist Savaş Kime Karşı Kimlerle Olmalıdır" başlıklı bir konferans vermiştir. Bu konferansta, ülkenin temel sınıf ilişki ve çelişkilerini anti-emperyalist mücadele stratejisi ve taktik hedefler açısından ele alan Dr. Hikmet şu açıklamayı yapar:

"Çalışma Bakanı iki milyon yediyüz bin işçi olduğunu açıkladı. Oysa 1960'da işçi sayısı iki milyon dördüyüz bin idi. Faal köylü nüfus 3. 600. 000 kişi olduğuna göre, işçi sınıfı faal nüfus içinde köylüyle eşitlenmiş durumdadır. % 27 tüm artış % 9...

Bu rakamlar işçi sınıfının sakladığı muazzam dinamizmi bilimsel olarak da göstermektedir. İşçi sınıfının öncülüğü bu rakamlarla da doğrulanıyor. Esnaflar ise 5 yıl içinde % 6 ila % 7 nispetinde azalmıştır. Bu da proleterleşmeyi göstermektedir."⁽⁴⁷⁴⁾

Dr. Hikmet, 1970 yılında Dev-Genç'lilere o günün aktüel teorik ve siyasal konuları üstüne seminerler vermiştir. Bu seminerlerden biri, 15.1.1970 tarihli'dir. Konu, MDD ve strateji tartışmalarıdır. Dr. Hikmet, bu seminerde şunları söylemiştir.

"Sosyal alanda strateji dendi mi, onun özgücü: Bilimsel sosyalizm açısından biliyorsunuz, daima işçi sınıfı sayılır. Klasik bilimsel sosyalizm için stratejik özgüç: İşçi Sınıfıdır. Stratejinin amacı dediğimiz, planda birinci safhayı tutan, alınacak hedef ve sonuç hangi aşamada olursa olsun, sosyalizm için her zaman özgüç hep işçi sınıfı olmuştur, proletarya olmuştur."⁽⁴⁷⁵⁾

Aynı seminerde Dr. Hikmet, Dev-Genç militanlarının Türkiye'de işçi sınıfının siyasi ve sosyal gelişimi hakkında sordukları bir soruyu yanıtlarken, bir kez daha 30'larda yayınladığı kitabını anımsatır.

"O zamana kadar: Türkiye'de işçi sınıfı yoktur, denilmiştir. Hatta ben, naçizane oturup: Yahu nasıl yok? "Türkiye'de İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı" diye bir de etüt yapmak mecburiyetinde kalmıştım. Kitapçık şeklinde de yayınlamıştık o zaman. Yani var. Rakamların bütün saklamasına rağmen, bugünkünün yüzde biri kadar da istatistik yapılmamasına rağmen, onun varlığını ispat etmek gibi bir acayip durumda kalmıştık o zaman."⁽⁴⁷⁶⁾

Dr. Hikmet'in 60'lı yıllar boyunca bıkip usanmadan vurguladığı temel unsuru gösterebilleceğimiz pek çok yazı ve konuşması var-

⁽⁴⁷⁴⁾ Gençliğe Yazılar, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 23-24, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2008.

⁽⁴⁷⁵⁾ Dev-Genç Seminerleri, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 24, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2008.

⁽⁴⁷⁶⁾ age, sf. 167.

dır. Bu birkaç parçanın yeterli olduğunu sanırsınız. Akkaya'nın, Dr. Hikmet'in hiçbir yazı ve konuşmasından bir parça bile göstermeden bu iddialı tezi yazmış olması, onun adına gerçek bir talihsizliktir. Marksizmin temel bir anlayışı vardır, siyasal karşıtlarımızın ne dediğini, ne yaptığını öncelikle objektif olarak ortaya koyup, eleştirilerimizi bu objektif veriler üzerinden yapmak. Yani önce olanı olduğu görmek ve göstermek, ardından eleştirimizi bu temelde gerçekleştirmek, Marksist bilim iddialı Akkaya, sanınız yazıyı yazarken bu temel anlayışı unutmuş.

Akkaya'nın "demokratik devrim" olarak soyutladığı kavramın "millî" olanı ile "halk" olanı arasında işçi sınıfına atfedilen önem ve ilişkinin farklılaşan tarzına dair yazdıkları da bu bağlamda tüm anlamını yitiriyor. Dr. Hikmet'in yazı ve konuşmalarını inceleyerek bu yazıyı kaleme alsaydı, söz ettiği "işçi sınıfına atfedilen önem ve ilişkinin farklılaşan tarzına dair" somut açılımlar bulabilirdi. Demokratik devrimin "halk" türünde olanında işçi sınıfının temel özgüç olarak kabul edildiğini, sosyalist devrim süreciyle arasına kalın duvarlar örülmediğini, tersine aradaki duvarları yıkan bağlantının da işçi sınıfı öncülüğü ve politik hegemonyası üzerinden kurulduğunu görebilirdi Akkaya. Dr. Hikmet, MDD eleştirisini tam da bu noktadan, işçi sınıfına atfettiği toplumsal ve siyasal önderlik üzerinden gerçekleştirmiş, ilişkinin farklılaşan tarzını hemen her yazı ve konuşmasında vurgulamıştır.

Eleştirinin Görevi Nedir?

Dr. Hikmet'in legal yayıncılık döneminde yayınladığı "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisini" ve 1936'da yazdığı, ancak sağlığında yayınlanamayan "Bergsonizm - Göçen Sermaye Dervişliği"⁽⁴⁷⁷⁾ adlı eserleri, Marksist teorinin edebiyat eleştirisine uygulanması ve Marksist felsefi kategorilerin sergilenmesi açılarından önem taşırlar. Bu çalışmalarda, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin yetkin kullanılışları dikkat çeker. "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisini", Marksist edebiyat eleştirisinin ülkemizdeki ilk ciddi örneğidir. Ancak 1960'larda gelişecek olan Marksist edebiyat eleştirisinin erken dönem örnekleri 1940'larda yine TKP'liler tarafından yayınlanan "Yeni Edebiyat" dergisinde görülür. Dr. Hikmet'in 30'larda ürettiği bu eser, onun

⁽⁴⁷⁷⁾ Dr. Hikmet'in bu çalışması, ancak Şubat 2008'de Sosyal İnsan Yayınları tarafından yayınlanabilmiştir.

teorik yetkinliğinin yanı sıra, ideolojik mücadeleye bakış açısındaki zenginliğin de somut bir örneğidir. Bu çalışmanın bir diğer özelliği, Dr. Hikmet'in yayınlanan ilk kitabı olmasıdır. Dr. Hikmet, yayınlanan ilk eserini annesine ithaf etmiştir. Dr. Hikmet'in, annesiyle olan güçlü bağını simgelemektedir bu durum.

Dr. Hikmet, bu çalışmasının amacını "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisı"nin önsözünde şöyle açıklamaktadır.

"Bu emek, bir erüdisyon (derin bilgi) kırkambarı değil, bir filozofi, bir çağ psikolojisinin tarihi materyalizmce denenmiş felsefesidir. Aman! Felsefe deyince, her ipliği bin altın değerinde, bulunmaz sormalı Hint kumaşı aklınıza gelmesin.

Emeğin amacı ikidir: a) Bir çağın maddesi ile ruhu arasındaki birlikteliği açığa çıkarmak. b) Açığa çıkan özü ve tezi duruca herkesin diline (vülgerleştirmeden) vülgarize etmektir. Onun için soğuk "ilim" argosu yerine, akar sözün gelimine uyduk. "Lakırdıya şapka çıkaracak" yerde, canlı, kolay anlaşılır olmaya baktık."⁽⁴⁷⁸⁾

Dr. Hikmet "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisı"nin önsözünde amacını, "bir çağ psikolojisinin tarihi materyalizmce denenmiş felsefesi" biçiminde tanımlıyor ve "bir çağın maddesi ile ruhu arasındaki birlikteliği açığa çıkarma"yı denediğini dile getiriyor. Yani "Edebiyat-ı Cedide" akımının nesnel tarihsel ve sınıfsal temellerini açığa çıkarmayı amaçlıyor. Bu noktada, Labriola'nın daha önce ele aldığımız Marksizm kavrayışını anımsayalım.

"Labriola, bir toplumun ekonomik yapısının onun organik birliğinin temeli olduğunu vurguluyordu; dolayısıyla söz konusu olan, kültürel güçleri ekonomik güçlerle özümleme ve toplumu tek bir faktöre bağlayarak açıklama sorunu değildi. Labriola'ya göre, maddi yaşamın ve entelektüel kültürün tüm öğeleri tarihsel çağın bir ifadesiydi."⁽⁴⁷⁹⁾

Yaklaşımlardaki özdeşlik hem dikkat çekici, hem de yaratıcı Marksizm'in yöntemsel temellerindeki ortaklığı simgeliyor. Tarihsel bir çağın toplumsal, ekonomik ve kültürel-ideolojik bir bütünlüğün ifadesi oluşu, ekonomist Marksizm'in havsalasına sığdıramayacağı bir formülasyona işaret eder. Dr. Hikmet'in "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisı"nde yaptığı iş, bir tarihsel çağın ideolojik ifadelerinden biri olan bu

⁽⁴⁷⁸⁾ Edebiyatı Cedide'nin Otopsisı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 12, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.

⁽⁴⁷⁹⁾ Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Alan Swingewood, sf. 237.

edebi akımın toplumsal-sınıfsal temellerini açığa çıkarma, temel karakteristiklerini belirleyen faktörler bütününe aydınlatma çabasıdır. Marksist edebiyat eleştirisinin işlevi de tam olarak bu değil midir?

Dr. Hikmet'in "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisı" incelemesi hakkında Cemil Meriç yıllar sonra şunları yazacaktır.

"Kemalizmin zaferinden sonra, bir çağ edebiyatını bütün anakronizmleri ve başarıya benzeyen başarısızlıklarıyla tasfiyeye koşan bir neslin en uyanık, en şuurlu temsilcilerinden biriydi. (...)

Edebiyat-ı Cedide'nin gerçek bir otopsisini yapmak, bu edebiyatın hastalıklarını, tercümanı olduğu medeniyetin hastalıkları olarak teşhis etmek, bir kelime ile Batı ile Doğu'nun muhasebesini yapmaya kalkmak kıyaslanamayacak kadar çetin bir işti. Kıvılcımlı bir kâhin edasıyla yapılması gereken araştırmanın oldukça başarılı bir taslağını sundu.

Daha sonraki Marksçılardan hiçbiri onun vardığı irtifaa çıkamadılar. Düşünen bir adamdı Kıvılcımlı. Hızlı düşünen bir adamdı. O zaman için pek tabii olan aşırılıklar düzeltilebilir. Çılgınlıkta ahenk aranmaz. Bu polemiktir. Kıvılcımlı ülkemizin yetiştirdiği en büyük polemikçilerden biri olmak vasfını uzun zaman sürdürecektir."⁽⁴⁹⁰⁾

Dr. Hikmet'in bu çalışmasının önemini kavrayabilmek açısından, edebiyat ve kültür teorisine Marksist yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden Terry Eagleton'un "Eleştirinin Görevi" başlıklı incelemesinin girişinde vurguladığı kimi öğeler açıklık sunuyor. Eagleton, incelemesinin amacını şöyle açıklıyor.

"Bu kitabın savını, eleştirinin günümüzde temel toplumsal görevlerinin tümünü aksattığı düşüncesini oluşturmaktadır. Eleştiri artık ya edebiyat endüstrisinin kamu ilişkileri kolunun bir parçasıdır ya da bütünüyle üniversitelerin içinde kalan bir konudur. Oysa durumun hep böyle olmadığını, bugün bile durumun böyle olmasının gerekmediğini, on sekizinci yüzyıl başından günümüze İngiltere'de eleştiri kurumunun aşırı seçici davrandığı bir tarihi yardımıyla göstermeye çalışacağım."⁽⁴⁹¹⁾

Eleştirinin, sınıfsal ve politik bir fonksiyon kazanarak geliştiğini çalışmada ortaya koyan Eagleton, eleştirinin bu özelliğinin giderek zayıfladığını dile getirir ve çalışmasını şu saptamayla bitirir.

⁽⁴⁹⁰⁾ Jurnal Cilt 2, Cemil Meriç, sf. 285-286, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

⁽⁴⁹¹⁾ Eleştirinin Görevi, Terry Eagleton, sf. 9, çev. İsmail Serin, Ark Yayınları, Ankara 1998.

"Modern eleştiri, saltıkçı devlete karşı verilmiş bir savaşımdan doğmuştu; geleceğiye şimdiden, burjuva devletine karşı verilen bir savaşım olarak tanımlanmadıkça geleceği diye bir şey olmayacaktır."⁽⁴⁸²⁾

Eagleton, kitabının çeşitli bölümlerinde, eleştirinin kapitalist toplumun köktenci bir yargılamasını içermek ve bunu sınıfsal bir temelde yapmak zorunda olduğunu belirtiyor. Marksist edebiyat eleştirisinin bu niteliklere sahip olmasının bir zorunluluk olduğunu dile getiriyor Eagleton. Eagleton, eleştirinin görevi hakkında doğru bir yaklaşım geliştiriyor, eleştirinin görevini yerine getirebilmesi için sağlam bir teorik altyapı gerekiyor. Eleştiri, salt edebiyat çerçevesiyle sınırlanmış bir alan değildir, bilim-felsefe-politika-kültürün kesişme noktasında yer almaktadır. Dr. Hikmet Edebiyat-ı Cedide incelemesinde, bu edebi akımın temel özelliklerini açığa çıkarırken şunları yazıyor.

"Şimdi Edebiyat-ı Cedide nedir?

Karanlık, skolastik (medreseci) Derebeylik Türkiye'sinden burjuva sosyal düzenine kapitalist rejime atlamak isteyip de, bir türlü atlayamayan, kendi pısrıklığı, karşısında yamanlar yamanı bir bedbinlik (pesimizm), yabancı kudreti önünde yamyassı ve aygın baygın bir hayranlık (tanızganlık) ile saçını başını yolarak hüngür hüngür ağlayan Osmanlı burjuvazisinin üstün ruh durumu, üstün psikolojisidir."⁽⁴⁸³⁾

Dr. Hikmet, Edebiyat-ı Cedide'nin dayandığı sınıfsal temeli açığa çıkararak, bu açıklık sayesinde çözümlemesini geliştirir. Edebiyat-ı Cedide ekolüne ait edebiyatçıların eserlerini biçimsel olarak ele alır. Bu eserlerde dile getirilen düşüncelerin ideolojik bir çözümlemesini yapar. Fransız kapitalizminin gelişim özelliklerini ve periyodizasyonunu yapan Dr. Hikmet, Fransız edebiyatının çeşitli ekollerini de bu çerçevede sınıflandırır. Edebiyat-ı Cedide'nin yoğun olarak etkilendiği edebi ekollerin Fransa'da doğan "parnasyenler" ve "symbolism" olduğunu saptar.

"Edebiyat-ı Cedide bütün değilse bile üstün karakteristiğini, parnasyenlerle symbolizmden aldı. Bu iki edebiyat ekolü de, dünya kapitalizminin serbest rekabet çağından, tekerci emperyalizm çağına girdiği, son maddi manevi dekadans konağına girgin edebi-

⁽⁴⁸²⁾ age, sf. 116.

⁽⁴⁸³⁾ Edebiyatı Cedidenin Otopsisı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 93.

yattır. Savaş öncesi emperyalizminin sosyal bünyeyi sıkıntılara (anguas), bedbinlik ve ümitsizliklere, eriyip dağılmaya uğratan iç çatışmaları, Fransa'da, o mali (finansiyer) rezaletler yatağı olan Avrupa sarrafı ülkede, gerçek yaşayıştan uzak, gerçek yaşayışı unutturmaya çağrılı bir salon lumpenliği (serseriliği) ve salon dekadansı edebiyatını yarattı. Edebiyat-ı Cedide kayıkçığı daha görür görmez, bu akıntıya tutuldu, kapıidi.⁽⁴⁸⁴⁾

Dr. Hikmet'in Edebiyat-ı Cedide eleştirisi sağlam bir teorik alt-yapının yol göstericiliğinde gelişir; bu ekolün doğuş ve gelişme koşulları, etkilendiği yabancı ekoller geniş bir çerçeve içinde ortaya konur. "Bir çağ psikolojisi", zengin bir olgusal malzemeye dayanılarak açığa çıkarılır.

Bergsonizm ve Türkiye

Dr. Hikmet'in 1936 yılının Eylül ayında tamamladığı kitabı "Bergsonizm", bir felsefi polemik denemesidir. Elyazmalarındaki bitiş tarihinden, Dr. Hikmet'in bu çalışmayı da hapishanede tamamlamış olduğunu anlayabiliyoruz. Dr. Hikmet 28 Ağustos 1936 günü, Bursa'da "Komünistlik telkinatı ve tahrikâta bulunmak" suçlamasıyla tutuklanmıştır. Anılarında bu tutuklamaya ilişkin bilgi verir.

"Bursa'da bir ağaca 1 Mayıs günü çizilmiş orak-çekiç davasından tevkif edilişim, onlara fırsat ve gün doğmuş gibi geldi. (...)

Orak-Çekiç'ten çabuk beraat edip döndüm.⁽⁴⁸⁵⁾

Bu tutuklamadan birkaç ay sonra, bu kez başka bir tutuklamayla yine hapishaneye girecektir Dr. Hikmet. Bu çalışma, art arda gelen tutuklamalar dizisi arasında yapılmış olmalıdır. Metnin içinde gönderme yapılan kimi dergilerden ve Dr. Hikmet'in not ettiği çalışmayı bitiriş tarihinden 1936 yılının ağustos ve eylül aylarında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Dr. Hikmet "Bergsonizm" in girişinde, Fransa'da doğan ve hızla yayılan Henri Bergson'un felsefi düşüncelerinin doğuş koşullarına dair bir saptama yapar.

"Kapitalizmin tekelci gericilik devrine girdiği 1900 senesinde, kozmopolit Fransız kültürünün en yüksek fikriyat tepesine çıkmış bulunan Bergson felsefesi, böylece sağlı sollu gericiliğe kiblegah olduysa, çok mudur?"⁽⁴⁸⁶⁾

⁽⁴⁸⁴⁾ age, sf. 89-90.

⁽⁴⁸⁵⁾ Günlük Anılar, sf. 231.

⁽⁴⁸⁶⁾ Bergsonizm, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 12.

Bergsonizmin ortaya çıkışını böyle bir temele bağlayan Dr. Hikmet, bu felsefi akımın Türkiye'deki doğuş ve gelişme koşullarını da ele alır.

"Türkiye'ye Bergsonizm, mütareke yıllarında, "eski darülfünun" [Üniversite] salonlarından geçerek girdi. Hem de, biraz galip İttihatçı donanmasının boğazlardan İstanbul'a girişi gibi, galip emperyalist Fransa'nın kültürü sıfatıyla girdi. Fakat geldiği yer gibi, girdiği yer de normal değildi. Batıda, yıkılan, çökmüş Fransız kapitalizmi Bergsonizm'i yaratmıştı. Doğuda, çöken ve teslim olan Osmanlı İmparatorluğu, adeta doğal bir ilgi ile emperyalizmin bu ölüm felsefesine kucak açıyordu."⁽⁴⁶⁷⁾

Bergsonizm'in Türkiye'ye girişini bu koşullara bağlayan Dr. Hikmet, onun 30'ların ikinci yarısındaki yükselişini de açıklar.

"Fransa'da Bergsonizm hayranlığı, "aydın topluluk" arasında salgınlaşmıştı. Bizde de aynı hal, "aydın ve düşünür insanlık" içinde tutkunluk yarattı. Eskiden bir veya birkaç profesörün gevelediği bu "yeni felsefe", şimdi profesöründen romancısına, tabiat severinden günde ilk gazete fıkıracısına kadar, "aydın ve düşünür insanlık"ın her çeşidinden üyeler edinmiş, adeta yeni bir çevre yaratmış bulunuyor. Zaman zaman, ciddi kılıklı ömürsüz sayfalar içinde "kültür" atakları geçiriyor."⁽⁴⁶⁸⁾

Bergsonizm, kapitalizmin çöküş çağı olan emperyalizm aşamasının ürünüydü, doğal olarak da, kapitalizmin yükseliş çağının, yani burjuvazinin devrimci bir rol oynadığı çağın temel ideolojisi olan Aydınlanmanın karşıtı bir içeriğe sahipti. Aydınlanma felsefesinin temel dayanak noktası olan aklın yerine sezgiyi geçiriyordu. Türkiye'de, burjuva aydın çevrelerinin ve sanatçılarının bu felsefi düşünceden etkilenmesi, onun bir moda haline gelmesi, bu sınıfsal temele dayanıyordu. Türkiye'de burjuva devriminin temel adımlarında ideolojik yönelim yine Batı'dan aktarılmıştı. Batı'da gelişen pozitivizm ve aydınlanmacılık Meşrutiyet'le birlikte ülkede de aydınlar arasında etkinlik kazanmaya başlamıştı. Ancak Türkiye burjuvazisi, doğuştan gelen temel özelliklerle belirleniyordu. Batı burjuvazinin devrimci çağı, Türkiye burjuvazisi için uzak bir hayalden ibaretti.

Burjuvazinin bu temel yapısal özellikleri nedeniyle, Dr. Hikmet'in "Göçen Sermaye Dervişliği" olarak adlandırdığı eğilim, burjuva aydınlar arasında hızla zemin kazandı. Bergsonculuğun Türki-

⁽⁴⁶⁷⁾ a.g.e., sf. 12.

⁽⁴⁶⁸⁾ a.g.e., sf. 13.

ye'deki gelişimine dair yapılmış bir çalışma, Bergsonculuğu, Türkiye'de gelenekçi-muhafazakar cumhuriyetçiliğin dayandığı ideolojik çerçeve olarak adlandırıyor. Gelenekçi-muhafazarlık, tam da, Türkiye'de egemen olan sınıfsal ittifakın melez karakterini yansıtan bir kavram çifti değil midir? Türk burjuvazisinin attığı her ileri adımdan sonra, iki adım geri gitmesi, köksüzlüğü ve dayandığı pre-kapitalist oluşumlar nedeniyle başı geleceğe bakmaya çalışırken gövdesinin bütünüyle geçmişe dönük olması, onun melezliğinin asli göstergesi değil midir? Bu çelişkili karakteri, Türkiye'de burjuva iktidarının oluşum süreçlerinin tümünü belirleyen temel olgudur.

Aydınlanmanın anavatanı olan Fransa'da Bergsonizm'in ortaya çıkışı, emperyalizm çağında en gerici özellikleri kazanmış Fransız burjuvazisinin yaşadığı derin değişimi yansıtmaz mı? "Eşitlik-Özgürlük-Kardeşlik" vaat eden Aydınlanma günleri, yerini bankalarla sanayicilerin kenetlendiği finans-kapitalin dünya çapında soygun ve sömürü günlerine bırakmıştır. Burjuvazi, başını geleceğe her döndürdüğünde, işçi sınıfının savaş ve zafer sloganlarını duymaktadır. Bergson'un aklın yerine "his"i geçirmesi, gerçek maddi dünyadan kaçma eğiliminde olması, başını geleceğe döndüremeyen burjuvazinin "his"lerini dile getirmekte değil midir? Dr. Hikmet, "bir çağ felsefesi"ni bu temellerde ele almakta ve karakteristiklerini felsefenin kendi kavramsal araçlarıyla çözümlemektedir, "Bergsonizm" adlı yapıtında.

Dr. Hikmet, "Bergsonizm"i bu temellerde ele alırken, burjuvaziye karşı ideolojik mücadelenin yetkin örneklerinden birini vermektedir. Çünkü Bergsonizm Türkiye'de "Dergâh" dergisi aracılığıyla yayılmıştır. Bu derginin yaydığı bu düşünceler, muhafazakâr-gelenekçi aydınlarda karşılık bulmuştur.

"Dergâh çevresinin düşünüş pozisyonunun muhafazakâr-gelenekçi bir duruşa tekabül ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu çevrenin benimsediği düşünüşün temel izlekleri olan akıla karşı duygu ve sezgiye verilen öncelik; soyut olana karşı somut/mücessem kavrayış; olayların, hayatın akışı içinde kendiliğinden oluştuğuna/tekevvün ettiğine dair inanış; dine toplumsal bir yapıcı ve bağ olarak verilen önem; inşacı süreçlerden ziyade gelenek içinde yaratıcılığı savunma gibi tavırlar, muhafazakar-gelenekçi düşüncenin genel tematiği dâhilindedir."⁽⁴⁸⁹⁾

⁽⁴⁸⁹⁾ Dergah Dergisi, Metin Çınar, Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 5, Muhafazakarlık sf. 86. İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Bu gelenekçi-muhafazakâr topluluk, tam da egemen sınıfsal ittifakın yapısal özelliklerine uygun biçimde, "kendi inkılâp yorumlarını gerekçelendirdikleri temel kavramların soy kütükleri izlendiğinde asıl etkinin Doğulu ve İslami geleneklerden ziyade romantizm, ruhçuluk Bergsonculuk gibi Batılı felsefi-siyasi geleneklerden geldiği görülmektedir."⁽⁴⁹⁰⁾

Demek gelenekçi-muhafazakâr aydınlar esas olarak batılı bir bilişsel dünyayı kendilerine temel almaktadırlar. Aynı zamanda da, burjuva milliyetçiliğini yansıtan "Anadoluculuk" akımını kurmaktadır. Bunlara derin çelişkiler denilecek. Bu çelişkiler Türkiye burjuvazisinin doğasından, temel karakteristiğinden gelen çelişkilerdir. Bu yüzden Dr. Hikmet şunları yazmaktadır;

"Onların, yani Fransız emperyalistlerinin "en büyük propaganda"ları, bu heyamola [elbirliğiyle kayırarak] ile sivrilip cihana da tanıtılan Bergsonlardır. Demek, bizde "Bergson'un şöhreti ve nüfuzu"na kapılıp onu her ne suretle olursa olsun ortalığa yayanlar, böyle bir propagandanın bilinçli veya bilinçsiz aletleridir."⁽⁴⁹¹⁾

"Bergsonizm"de Dr. Hikmet, diyalektik materyalizmi yetkin bir biçimde kullanarak, çağın gerici bir felsefi yıldızının cilalarını söker ve atar. Onun ne tür gericiliklerden beslenen ve bu gericilikleri besleyen bir içeriğe sahip olduğunu ustalıkla ortaya koyar. Dr. Hikmet'in ideolojik mücadeleye yaklaşımındaki zenginlik ve genişliğin en güzel örneklerinden biridir "Bergsonizm".

30'ların Üretken Devrimci Kadını: Fatma Nudiye Yalçı

1937 Şubat'ı, TKP'nin tasfiyesinin somut biçim kazandığı tarihtir. Dr. Hikmet, 1937 yılına hapisyanede Nazım Hikmet'le birlikte girmiştir. Ne zaman serbest kaldığını tam olarak bilemiyoruz, ancak kendisi anılarında, Nazım'la komünü ayınşları bağlamında, tutukluluk süresinin 45 günü geçtiğini dile getiriyor. Ardından şunları yazıyor.

"Önce ben tahliye olundum. Aleyhime hiç bir ifade yoktu."⁽⁴⁹²⁾

⁽⁴⁹⁰⁾ Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakarlık: Temel Kavramlar Üzerine Değınmeler, Nazım İrem, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5, Muhafazakarlık, Sf. 109, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

⁽⁴⁹¹⁾ Bergsonizm, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 14.

⁽⁴⁹²⁾ Günlük Anılar, sf. 288.

Dr. Hikmet, "Kapital"ın ilk formasını 1 Mayıs 1937 günü yayınlıyor. Yani bu yayını gerçekleştirebilmesi için tutukluluğunun bir süre önce bitmiş olması gerekir. Bu dönemde, "Marksizm Bibliyoteği" durmuş, "Emekçi Kütüphanesi" başlamıştır. Tam da bu konuyu ele aldığımızda, legal yayınlar döneminde Dr. Hikmet'le birlikte ismi önplana çıkan Fatma Nudiye Yalçı'nın varlığıyla karşı karşıya geliyoruz. Fatma Nudiye Yalçı, "Marksizm Bibliyoteği"nde de, "Emekçi Kütüphanesi"nde de, Dr. Hikmet'le birlikte, çevirileriyle yayın faaliyetine katılırken, Dr. Hikmet ve Nazım Hikmet'in yaşadığı tutuklama ile ilgili olarak onun da gözaltına alınmış olduğunu öğreniriz. Hikâyeleri nedeniyle sorgulanıp, serbest bırakılmıştır.⁽⁴⁹³⁾ Fatma Nudiye Yalçı'nın, sosyalist düşünceleri popülerize ettiği çocuk hikayeleri yazdığı bilinmektedir.

Dr. Hikmet'in 30'lu yılların ortalarından itibaren Fatma Nudiye Yalçı ile özel bir ilişki yaşadığını biliyoruz. Nasıl tanıştıklarına ve beraberliklerinin nasıl geliştiğine dair bulabildiğimiz tek kaynak, Donanma Davası belgeleri arasında bulunan ifade metinleri. Bu metinde Dr. Hikmet'in şunları söylediği ifade ediliyor. Dr. Hikmet,

"Neşriyat sahasında Marks ve Engels'in kurduğu Diyalektik Materyalizm sistemini kullandığını ve bu sahada Türk okuyuculannı tenvir etmiş olmak için eseri halinde on beş eser telif ve tercüme olarak neşrettiğini, Kerim'i kütüphanesine sık sık geldiği için iyi tanıdığını, Fatma Yalçı ile fikir beraberliği olduğunu ve Kivılcım kütüphanesinin müşterek malları bulunduğunu Kerim'le Kara Bela adlı bir kitabın formlarını dağıttıklarını ve Eskişehir'de sürümünü temine çalıştığını, fikir ve iş arkadaşı olduğunu söylediği Fatma'yı 935 senesinde Kerim Sadi'nin evinde tanıdığını, Fatma'nın kütüphanenin açılmasında nakden yardım ettiğini beyan eylemiş...⁽⁴⁹⁴⁾ tir.

Fatma Nudiye Yalçı da ifadesinde Dr. Hikmet'in ifadesini teyit etmektedir.

"Dr. Hikmet'le Kerim Sadi'nin evinde tanıştıklarını, Hikmet'in halen mesai arkadaşı ve ticaret ortağı olduğunu, Kivılcım Kütüphanesi her ne kadar doktorun namına ise de sermaye ve mesailerinin müşterek bulunduğunu, fikri içtihat serbest olduğuna göre kendisinin (Marksist) bulunduğunu, Kerim'in komonistliğe ait ki-

⁽⁴⁹³⁾ Türkiye'de Sol Akımlar 2, sf. 122.

⁽⁴⁹⁴⁾ Nazım Hikmet'in Siyasal Yaşamı ve Davaları, sf. 302.

taplar aldığını hatırlayamadığını, belki Dr. Hikmet'in hatırlayacağını, Dr. Hikmet, Kara Bela adlı kitabı Kerim vasıtasıyla Haliç mıntıkasına dağıttırıldığını, kendi eserlerinin hemen hepsinin menedilmiş olduğunu, sekiz seneden beri yalnız Rus Konsoloshanesinde Türkçe dersleri verdiğini ifade etmiş⁽⁴⁹⁵⁾ tir.

Bu ifadelerden yola çıkarak, Dr. Hikmet ve Fatma Nudiye'nin 1935 yılında tanıştıklarını kabul edebiliriz. Dr. Hikmet'in legal yayın döneminde hemen her şeyini Fatma Nudiye ile paylaştığını biliyoruz. 1904'te İstanbul'da, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğan Fatma Nudiye Yalçı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirmiştir. Kendi ifadesinden, 20'lerin sonundan itibaren İstanbul'daki Sovyet konsolosluguyla ilişkileri olduğu sonucuna da ulaşabiliyoruz. Emekçi Kütüphanesi yayınlarından çıkan, "Enternasyonal İşçiler Cemiyetini Açış Hitabesi"ni Marx'tan, "Marksizmin Prensipleri"ni Engels'ten çevirmiştir.

Fatma Nudiye'nin, Dr. Hikmet'le tutkulu bir ilişkiye sahip olduğunu, bu zorlu yıllarda her süreçte onunla birlikte oluşundan çıkarabiliyoruz. O yıllarda yaşanan tutuklamalarda, sorgu ve mahkeme aşamalarında örnek komünist tutumlara sahip olduğunu da çeşitli tanıklıklardan öğrenme imkânını buluyoruz. Fatma Nudiye'nin imzasıyla yayınlanan "Sosyete ve Teknik" adlı kitabın kimin tarafından yazılmış olduğu, henüz tam olarak netleşmese de, bu kitabın örnek bir düşünce ve davranış ortaklığının ürünü olduğu kesindir.

30'ların bu cesur ve bağımsız kadını, gerçekten önemli niteliklere sahiptir. Her şeyden önce, o dönem sol hareketin belirleyicilerinden biri olan "erkekler dünyası" içinde kendi bağımsız varoluşuyla yerini almayı başarmıştır. Dr. Hikmet'in çok yönlü saldırılar altında insanüstü bir dirençle mücadele ettiği bu dönemde, onun yanında tüm varlığıyla birlikte olmayı seçmesi kolayca yapılabilecek bir tercih değildir. Fatma Nudiye, bu tercihi yapmış ve bu tercihin bedellerini ödemiştir. Entelektüel iklimin son derece kurak olduğu bu yıllarda, üretkenliğiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Dr. Hikmet'le yaşadıkları ilişkinin tutkulu bir beraberliğe dönüştüğünü gösteren bir öge, Dr. Hikmet tarafından Fatma Nudiye'ye yazıldığı belirtilen aşağıdaki dizelerde bulunabilir.

⁽⁴⁹⁶⁾ age, sf. 303.

Bakıyorsun
Kara kalemle çizilmişçe..
İnce örtülü
Sümbül yüzlü, erguvan saçlı,
Yayla-gülü,
"Fidan" kız
Küçücük Hanım:
Niçin susuyorsun?
Azıcık konuş, canım...
Hayır!
Sen...
Yalınız,
-Eğer "Bakmak" bu ise,-
Duru,
solgun
Geceler içinden
Üzerime doğmuş
Bir çift siyah ay gibi..
Bakıyorsun
Ne çok özlüyorum seni,
Bilsen ne çok...
Kaşların "Yay" gibi...
Kirpiklerin "OK"!
Dudakların: kımıldayan "Mercan"...
Gönüller açan,
Derin,
Uslu gülümseyişin:
Bir damla "Yakut"..
-Eğer "Yakmak" bu ise,-
İnsanı ne güzel yakıyorsun?⁽¹⁹⁹⁸⁾

Dr. Hikmet'in dizeleri, Fatma Nudiye'ye dönük duygularını ifade ediyor. Bu zorlu mücadele yıllarında, Dr. Hikmet'le Fatma Nudiye'nin ilişkisinin parti çevrelerinde bir dedikodu malzemesi olarak kullanıldığını Dr. Hikmet anılarında dile getirir.

"Vasıf'la Hasan'a acı eleştiriler yaptığım gün, onlar Reşat'a karşı beni savunduklarını söyledilerdi. Güldümdü. Türkiye'de 1925'ten

⁽¹⁹⁹⁸⁾ Dr. Hikmet'in 1938 Donanma Davası sırasında tutulmuş notlarının arasında bulunan bu sliri aktaran, Sûha Ünsal, Ölümünün 25. Yılında Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih ve Toplum, No: 154.

beri ilk defa sistemli Marksizm yayınlarına devam ettim. Türkiye’de “Stalin olmak” isteyenler için bu yayınlarım suç elemanı olabilir miydi? Özel yaşantımdan da, yalnız yayın işlerinde yardımı dokunan Fatma Yalçı adlı kadına karşı haksız imalarla karşılaştım. Bu imaların, tahmin ettiğim gibi, küçükburjuva çekememezliklerinden ileri geldiği sonraki olaylarla ispatlandı.”⁽⁴⁹⁷⁾

Dr. Hikmet’in dile getirdiği bu çekememezliği somut olarak ortaya koyan bir başka olay, yine anılarında Dr. Hikmet tarafından aktarılıyor.

“Orak-Çekiç’ten çabuk beraet edip döndüm. İki Arkadaş’ın, bana yakın olan kadını ziyafete çağırarak fethetmek istediklerini ve şiddetle reddedildiklerini öğrendim. Yüzlerine vurmadım. Olur ya. Kadın onları isterse, yapılacak işim kalmazdı. Ancak bu kerte “zebunküslük” midemi bulandırdı.”⁽⁴⁹⁸⁾

Dr. Hikmet’in burada sözünü ettiği “zebunküslük”, zor durumda olan birinin, bu durumundan yararlanılmaya çalışılması anlamını taşıyor. Yaşananlar gerçekten de, bırakalım devrimci ahlak ve kültürü, insani değerler açısından bile ne tür bir çürümenin yaşandığını gösteriyor. Bunu yapan ikili, zaten çok zaman geçmeden CHP’li bakanlarla anlaşma yaparak, sosyalist mücadeleyle tüm ilişkilerini kesiyorlar. Aynı zaman kesitinde, Dr. Hikmet ve Fatma Nudiye, yeni bir yayın programını yaşama geçirmeye çalışıyorlar. Emekçi Kütüphanesi yayınlarına başlanıyor. Dr. Hikmet, bu dönemde Hasan Ali ve Eczacı Vasıf’ın yeni yönelişleri doğrultusunda yola çıktıklarını sezinlediğini aktarıyor.

Bir Ömürlük Sevgi ve Güven

70’li yıllarda anti-Dr. Hikmet bir kampanya geliştiren Laz İsmail, Dr. Hikmet, Fatma Nudiye ilişkisini tekrar diline doluyor, şunları anlatıyor.

“Kıvılcımlı, 1934’ten sonra dümeni başka tarafa çevirdi. O zamanın verilerine göre, Mah bir kadın eliyle onu avladı. Nazım’la içerli düşmesi gene onun provokasyonundan ileri gelmiştir. Donanmada “ayaklanma” çıkarma kışkırtması ondan gelmiştir. Planı gizli polis hazırlamıştı. Ama, olayların gidişi, provokatör ajanın da içeriye alınmasını gerektirmiştir, gene MAH’ta gruplar çarpışmıştır.”⁽⁴⁹⁹⁾

⁽⁴⁹⁷⁾ Günlük Anılar, sf. 254-255.

⁽⁴⁹⁸⁾ age, sf. 231

⁽⁴⁹⁹⁾ Savaş Yolu, sf. 30.

Laz İsmail'in söz ettiği, Dr. Hikmet ile Fatma Nudiye arasındaki özel ilişkidir. Ancak devlet ajanı olduğunu iddia ettiği Fatma Nudiye'nin, 60'lı yıllarda hastalığı nedeniyle çıktığı sosyalist ülkelere kabul edilmesi ve orada yaşama gözlerini yummuş olması Laz İsmail'in nasıl bir yalan ve demagoji sanatı geliştirdiğinin yeni bir örneğini oluşturuyor. Bilal Şen, ölümünden önceki dönemde Fatma Nudiye ile Bulgaristan'da sık sık görüştüğünü ve onunla birçok konuyu konuştuğunu anlatıyor ve Leipzig'den gelen Fatma Nudiye'nin kendisine anlattıklarını aktarıyor.

"Bana anlattıkları şunlardı; 'Benim burnumda bir sivilce çıktı, Doktor Hikmet Kıvılcımlı kanserden şüphelendi. Kansere iyi gelen Jenşen adlı Çin menşeli ilaç Romanya'da varmış. Bu nedenle beni Bulgaristan'a yolladı tedavi için. Ancak Bulgarlar Romanya'ya gitmeme izin vermediler. Bunun üzerine ben de tedavim için Moskova'ya gitmek istedim. Onlar beni uçağa bindirdiler. Ben Moskova'ya gidiyoruz zannettim, bir de baktım ki Moskova yerine Leipzig'e gelmişim. Zeki Baştımar'ın adamları karşıladılar, beni alıp Bizim Radyo'ya götürdüler, orada iki üç ay çalıştım. Bu arada Çekoslovakya olayları oldu. Bir gün Marat radyoya geldi, bana bakarak 'Nihayet Kıvılcımlı içini kustu,' dedi. Ben ne olup bittiğini bilmiyordum. Radyoda Halil Gürsoy diye katil tipli bir adam vardı, bu beni sürekli gözetliyordu. Sık sık evime gelip ne yaptığımı kontrol ediyordu. Çok huzursuz oldum ve korktum. Bulgar Komünist Partisi'ne mektup yazdım, 'Buradan beni alın' diye. Bulgarlar beni oradan aldılar Sofya'ya getirdiler. (...)

Bana uzun uzun Doktor'un devrim teorisini, toplumsal güçlerin konumunu anlatırdı. 'Türkiye devrim sorununu en iyi Doktor anlıyor' derdi."⁽⁹⁰⁰⁾

Bilal Şen, Fatma Nudiye'nin yurtdışı günlerine dair bu bilgileri veriyor. 70'li yıllarda Dr. Hikmet hakkında bu yalanları uyduran Laz İsmail'in Fatma Nudiye hakkında o dönemde herhangi bir işlem yapmaması nasıl açıklanmalı? Öyle ya, Dr. Hikmet'i MAH, Fatma Nudiye eliyle örgütlemişti. Ancak, Dr. Hikmet sosyalist ülkelere kabul edilmezken, Fatma Nudiye hem kabul görüyor, hem de Zeki Baştımar ve Laz İsmail denetimindeki Bizim Radyo'da birkaç ay çalışıyor.

Tabii ki, bütün bunlar Laz İsmail'in yalanları, bunların yaşanmış gerçeklikle hiçbir ilgisi yok. Fatma Nudiye, sahip olduğu ola-

⁽⁹⁰⁰⁾ Anılar, Bilal Şen, Söyleşi: Erden Akbulut, sf 117-118.

nakları seferber ederek Dr. Hikmet'le birlikte devrimci mücadele yoluna giriyor. İkili, o karanlık yıllarda gözlerini budaktan sakınmadan görevlerini yerine getiriyorlar. O karanlık yıllar, anlı şanlı önderlerin ülkeye dönüp devlet görevine başladıkları, yıllardır parti yöneticisi olanların köşelerine çekildikleri, Laz İsmail türünden kaçakların da ülkeyi bir daha dönmek üzere terk ettiği bir zaman kesitidir. Donanma Davası, bu karanlık dönemde sosyalist mücadele eğilimini temsil eden devrimci bir odağın yok edilmesine dönük planlı ve örgütlü bir devlet saldırısıdır.

Fatma Nudiye, Donanma Davası tutuklamasında Dr. Hikmet'le birlikte 10 yıllık ağır bir hapis cezası almış ve tutukluluğunu Sultanahtmet, Sinop ve Çankırı cezaevlerinde geçirmiştir. Gerek sorguda, gerekse de yargılamada son derece net bir tutum geliştiren Fatma Nudiye, bu yönüyle de örnek bir devrimci olduğunu kanıtlıyor. 30'lu yılların öncü kadın devrimcisi Fatma Nudiye, hapisane çıkışı mücadeleye devam ediyor. 1954'te Vatan Partisi yöneticisi olarak mücadele çizgisini sürdürüyor, Vatan Partisi tutuklamasında tekrar hapishaneye giriyor. 1950'lerde Dr. Hikmet'le özel ilişkileri sona ermesine rağmen, politik mücadeledeki ortaklıkları ve dostlukları bundan zarar görmeden devam ediyor.

30'lu yıllarda yaşanan bu tutkulu beraberliğin üretken ve geliştirici yanlarının, o dönemde mücadeleden kopmaya hazırlanan unsurlar açısından bir dedikodu malzemesi, ya da Dr. Hikmet'i yıpratmaya yönelik bir araç olarak kullanılması son derece anlaşılır. Dr. Hikmet, yaşamın her alanını devrimcileştirebilen, devrimciliği bütünsel olarak kavrayan ve yaşama geçiren bir pratik üretmiştir. En yakınında bulunan insanların, bu devrimci kişilik örneğinden etkilenmesinden, kendi yaşamlarında da bu örneğin izlerini bulmalarından daha doğal ne olabilir? Dr. Hikmet'in ailesi, sözünü ettiğimiz durumun en çarpıcı örneği değil midir?

Dr. Hikmet ve Fatma Nudiye'nin ürettikleri her yeni kitapta, sadece "parlak bir kitap"ı değil, "savaşçı bir hayat"ı da duyumsamaları, bunu benliklerinde, yüreklerinde hissetmeleri de bütün yaşamları göz önüne alındığında doğal değil midir? Varlıklı bir ailenin ayrıcalıklı bir çocuğu olarak dünyaya gelen, yaşamının sonuna kadar aynı devrimci çizgide kararlı biçimde kalan Fatma Nudiye'nin bir an olsun kopup geldiği yaşam biçimine ve sınıfa geri dönmemesinde, yaşamının son günlerinde bile etrafındakilere Dr. Hikmet'in düşünce ve davranış bütünlüğünü anlatmasında, daha otuzlu yıl-

larda "Sosyete ve Teknik"ın girişine düştüğü "Sadece boş zamanlarını değil, tüm zamanını inkılâba adayan Hikmet Kıvılcım yoldaş'a ithafımdır" notundaki belirlemenin, bir ömürlük mücadeleyle boşa çıkarılmaması karşısında duyulan güven ve inanç yok mudur?

Fatma Nudiye ve Dr. Hikmet arasındaki özel ilişki hakkında çok az bilgiye sahibiz. 50'li yılların başında ilişkilerinin bitmiş olduğunu biliyoruz, buna rağmen politik mücadele süreçlerinde bir arada bulunuyorlar. Dönemin tanıkları, ikilinin özellikle çeviri çalışmaları vesilesiyle sıkı bir işbirliğini sürdürdüğünü belirtiyor. Vatan Partisi'nin kültür birimini Fatma Nudiye yürütüyor. Fatma Nudiye ve Dr. Hikmet'in ortak çeviriler yaptığı, bu vesileyle haftanın birkaç günü bir araya geldikleri aktarılıyor. Aralarında, güven ve sevgi temeline dayalı sıcak bir dostluğun Fatma Nudiye'nin ülkeyi terk ettiği güne değin sürdüğü ifade ediliyor. Fatma Nudiye'nin tedavi olmak için yurtdışına çıkış sürecinde de Dr. Hikmet'in hep yanında olduğu, seyahatin gerçekleştirilmesi için gerekli olan paranın sağlanması amacıyla girişimlerde bulunduğunu öğreniyoruz. Bu amaçla, Fatma Nudiye'ye alleden miras kalan bir arsanın yer tesbitinin yapılması ve satılması işlemleri Dr. Hikmet tarafından gerçekleştiriliyor. Fatma Nudiye tedavi amacıyla Türkiye'den ayrılırken yanı başında Dr. Hikmet vardır. Son ana kadar dostluk ve sevgilerinden hiçbir şey eksilmemiştir. Bu örnek dostluk ilişkisi, vefa, sevgi ve üretkenlik temeline dayalı olduğu için böylesi uzun süreli olmayı başarmıştır.

Nazım Hikmet'in 'Öteki Defterler'i

Donanma Davası'nda ceza alanlar Sultanahmet Hapishanesi'ne aralıklarla getirilirler. Dr. Hikmet, Nazım Hikmet, Kemal Tahir, Emine Alev, Fatma Nudiye Yalçı Sultanahmet Hapishanesi'nde tutulmaya başlanmıştır. 1938 yılının Cumhuriyet bayramında hapishanededirler. Kemal Tahir, eşi Fatma İrfan'a yazdığı mektupta o günü anlatıyor.

"Burada bayram bir neşeli geçti ki, sorma. Gramofon çaldık. Doktor Hikmet, Laz, Kürt, Zeybek oyunları oynadı. Ben Çerkez oyununa kalktım. Nazım operetlerden (çarliston, vals, Boston) diye sinirime dokunan bir şarkı söyledi. Bu felaketi geçiştirmek için Hamdi ile beraber sana bir defa daha methettiğim Laz şarkısını söyledik. Sonra Doktor'la bir olduk:

*'Hani ayrılmam derdin,
Aldattın beni bu yaz,
Acı duydu bu gönlüm,
Hasrete katlanamaz'*

şarkısını okuduk. Bu şarkıyı yazın gemide iken uzaktan uzağa
işitip beraber öğrenmiştik."⁽⁵⁰¹⁾

Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in Laz, Kürt ve Zeybek oyunları oynadığını anlatıyor. Dr. Hikmet, Zeybek oyunlarını muhtemelen Kuva-yı Milliye günlerinde Ege Dağları'nda öğrenmiştir. Zeybekler'in Kuva-yı Milliye günlerinde gösterdikleri etkinlik bilinmektedir. Dr. Hikmet, Kürt oyunlarını Elazığ günlerinde öğrenmiştir. Otantik Kürt giysileriyle çekilmiş bir hapishane fotoğrafı vardır. Dr. Hikmet, Kürt halk gerçekliğinin sosyal karakteristiğine 70'li yıllarda bir konferansında değinmiştir. Kürt folklorunun sosyal gerçeklikle ilişkisini ele aldığı bu konuşması çok ilginç saptamaları içerir.

"Oradaki toplumun, doğu Toplumu'nun bir de sosyal karakteristiği vardır. Onu bizim politikacılarımız değil, sosyalistlerimiz bile henüz pek daha anlamış değiliz. Oysa o karakteristik: orada adeta uygarlık öncesi, sınıflı toplum öncesi toplum biçimlerinin yaşadığıdır. Yani ilkel komüna..(...)

Çünkü onlar hem örgütlüdürler, hem silahlıdır. Hem de kan kardeşi tipinde birbirleriyle gayet sıkı ve kültür üçüzünün bütün gücünü, yani dans, müzik ve şiir dediğimiz üçüzü, bütün halinde, birlik halinde yaşayan toplumcuklardır. Onun için onlara yani kursun işlemez. Değil ki, temsil, asimilasyon gidip de onları çözsün, onlara etki yapsın. Ve bu yüzden de, bütün o sömürge politikacısı kafasıyla yapılan teşebbüsler boşa gitmiştir."⁽⁵⁰²⁾

Dr. Hikmet'in 1970'de yaptığı bu konuşmada dile getirdikleri, kendisinin Elazığ Üniversitesi olarak adlandırdığı günlerde geliştirdiği tezlerin sağlam temeline dayanmaktadır. Komün toplumlarında yazı öncesi dönemin kültür varlığını oluşturan üçüzün önemini vurgulayışı, meseleye yaklaşımındaki derinliğin ve farklılığın göstergesidir. O, Kürt stranlarını, Kürt dengbejlerini kaynağında tanımıştır. Kürt kültürünün inatçı direngenliği, bugün pek çok araştırmanın gösterdiği gibi bu kültürel ve tarihsel birikimin sözlü aktarım yoluyla yaşar kalmasından güç almaktadır.

⁽⁵⁰¹⁾ Kemal Tahir'in Fatma İrfan'a mektubundan aktaran Emin Karaca, Sintinenin Dibinde, sf. 154, Gendaş Yayınları, Aralık 2000.

⁽⁵⁰²⁾ Durum Yargılaması ve 5 Mart Tartışmalı Toplantısı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 69-70, Sosyal İnsan Yayınları, Haziran 2008.

Dr. Hikmet'in devrimci direncinin arkaplanında, coğrafyamızda üretilmiş halk kültürünün bütünlüklü biçimde özümlemesi ve bundan doğan devrimci dinamiklerin berrak biçimde görülmesi yatmaktadır. 15 yıllık kapatıma başlarken, bu bilgilerin de gösterdiği gibi, Dr. Hikmet'in direncinde ve çalışma temposunda herhangi bir gerileme söz konusu değildir. Sultanahmet Hapishanesi'nde kaldıkları günlere dair bilgileri Nazım'ın tamamlayamadığı romanı, "Orası"nda buluyoruz. Bir görüş günü sonunda görüşlerini tamamlayan tutuklular, komün toplantısı için koğuşlarına gidiyorlar. Nazım, görüş günü sonunda oluşan atmosferi betimliyor.

"Ve sekiz komünist, Selami'ye Mehmet oğlu Mehmet de dahil, Cemal Mahir, Tornacı Aziz, Saatçi Kerim, Ressam Halim, Mimar Ali, ve Nuri, bayram yerinden dönen çocukların sevinçli mahzunluğuyla, ellerinde paketler ve kese katları avluyu geçerek Localar'a girdiler.

Komunanın o ay reisliğine seçilen Mimar Ali gelen erzağı, paraları ve cigaraları teslim aldı. Komuna'nın aşçılığını yapan Tornacı Aziz erzakları, fasulya, patates, piring ve şekeri mutfığa, 3 numaralı locaya yerleştirdi. Cigaralar derhal taksim olundu. Adam başı birer buçuk paket düştü.⁽⁵⁰³⁾

Tutuklu devrimcilerin bir komün oluşturdıklarını ve komün yönetiminin seçimle belirlendiğini öğreniyoruz Nazım'ın yazdıklarından. Anlatılan dönemde komünün yönetimini Dr. Hikmet üstlenmiş, romandaki Mimar Ali, Dr. Hikmet'ten yola çıkarak yaratılmış bir karakter. Komünarlar komün toplantısı için bir araya geliyorlar, Nazım anlatıyor.

"Reis Mimar Ali elindeki kalemi kerevetin tahtasına vurdu. Sonra uzun, kumral, dalgalı saçlarını kemiklî alnında arkaya doğru sıvazlayarak:

-İçtimai açıyorum yoldaşlar, dedi.

Derlenip toplandılar. Dünya inkılabının en mühim prensiplerinden biri üzerinde konuşacaklarmış gibi ciddileştiler.⁽⁵⁰⁴⁾

Nazım, bu bölümde komün toplantısının tutuklular tarafından nasıl algılandığını iç monolog tekniği ile anlatırken, tutukluların en genç olan Kerim Korcan'ın bu toplantıyı algılayışı üzerinde duruyor. Kerim, "en ehemmiyetsiz mesele zannettiği" sigara meselesinin bile

⁽⁵⁰³⁾ Ötekî Defterler, Nazım Hikmet, sf. 73.

⁽⁵⁰⁴⁾ a.g.e., sf. 74.

toplantılarda büyük tartışmalara neden olmasına şaşırıyor. Nazım'ın bu nokta üzerinde durması, bize, Dr. Hikmet'in yaşam biçiminde si-
gara, içki gibi alışkanlıkların bütünüyle dışlanmış olması gerçeğini
anımsatıyor. Dr. Hikmet'in bu konuda diğerleriyle uzun tartışmalar
yaşamış olması muhtemeldir. Çünkü bu yanı, onun en iyi bilinen
özelliklerinden birini oluşturur. Dr. Hikmet anılarında, hapishanede
birlikte kaldıkları dönemlerde, Nazım'ın spor yapmamasından, dü-
zenli ve disiplinli bir yaşam oluşturmamasından şikayet eder.

Dr. Hikmet bu tip alışkanlıkları yaşamından dışladığı gibi, son de-
rece disiplinli ve planlı bir yaşam biçimini de yaşamının sonuna dek
sürdürmüştür. Bu konuda çevresine karşı da uyarıcı olduğu bilin-
mektedir Dr. Hikmet'in. Bunun sosyalist mücadele ve devrimci kişi-
likle de bağını kurmaktadır Dr. Hikmet. Vedat Türkall, "Güven"de bir
karakteri aracılığıyla Dr. Hikmet'in bu özelliğini dile getirir.

"Sağlığımızı yitirmeyelim. En gerekli olan o şimdi. 'Vakıf malıdır
bu gövde, mülkümüz değil, iyi bakacaksınız' dermiş Doktor Hik-
met."⁽⁵⁰⁵⁾

Dr. Hikmet'in sağlam bir ilkesel temele dayalı bu yaklaşımı ve
bu yaklaşımını her koşulda yaşama geçirmesi, onun ayırt edici yö-
nünü oluştururken, kuşkusuz bu özene sahip olmayanların tepkisi-
ni de çekiyordu. Nazım ve Dr. Hikmet arasındaki düşünce ve dav-
ranış farklarının Nazım tarafından nasıl algılandığını bu metinde
görmek mümkün oluyor. Nazım toplantıyı anlatıyor.

"Reis Mimar Ali ruznameyi okudu:

1-Geçen haftanın masrafı, bakayası, bu haftanın geliri ve ye-
mek listesi.

2-Ders programında tadilat yapılması teklifi.

3-Haftalık dahili ve Harici vukuat ve politikanın tahlili.

4- Enternasyonal Marşı'nın tercümesinde bir satırın tashihi.

5-Cari meseleler."⁽⁵⁰⁶⁾

Komün üyelerinin toplantısı tipik bir komünist hücre toplantısı-
nın gündem maddelerine sahip. Anlaşılan, Sultanahmet Hapisha-
ne'nde yaşam belli bir disiplin içinde, devrimci ilkeler temelinde
yürütülmeye çalışılıyor. Toplantının ilk gündem maddesinde, bir
yemek değişikliğinin kabul edilmesi dışında tartışma yaşanmıyor.
İkinci gündem maddesine geçiliyor. Nazım anlatıyor.

⁽⁵⁰⁵⁾ Güven 1, sf. 23.

⁽⁵⁰⁶⁾ Öteki Defterler, sf. 75.

"İkinci mesele; ders programında tadilat teklifi, bizzat reis Mimar Ali'nindi.

Her gün birer saat, Kerim, Mehmet oğlu Mehmet ve Selami iki hocadan Mimar Ali'yle Ressam Halim'den Siyasi İktisat ve Tarihi Materyalizm dersi alıyorlardı.

Mimar Ali ayaklarını topladı, çok uzun gövdesini öne eğerek, hiç kimsenin yüzüne bakmadan, sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi, söze başladı:

-Bir bakıma göre hapishane genç yoldaşlar için nazari bilgilerini inkişaf ettirdikleri bir mektep ve bilgili yoldaşlar için de eser vermek fırsatıdır."⁽¹⁹⁰⁷⁾

Nazım'ın anlattıklarından, Sultanahmet Hapishanesi'nde devrimcilerin sıkı bir teorik eğitim programını yaşama geçirmeye çalıştıkları anlaşılıyor. Ancak tam bu noktada, Nazım'ın, Dr. Hikmet'le aralarındaki çelişkilerin bu sıralarda devam ettiğini ifade eden sözleri geliyor.

"Mimar Ali mukaddemesiz konuşamazdı. Bu huyunu bilen arkadaşları onun sadede gelmesini sabırla beklediler. Yalnız Selami, Ressam Halim'in kulağına fısıldadı:

-Elimde fazla bir delil yok ama eninde sonunda Ali yoldaşın yine sana çatacağını keşfediyorum.

Ressam Halim cevap vermedi. Oturduğu gaz tenekesinden kalktı. Kerevete yaklaşarak uzun boyuyla dimdik durdu.

Mimar Ali mukaddemesini bitirmiş sadede girmişti.

Yoldaşlara ders verilirken bol ve geniş malzeme kullanmak lazım. Halbuki bir aydır dikkat ediyorum Halim Yoldaş, Siyasi İktisat dersinde arkadaşlara kitap tavsiye etmiyor. Bu hususta benim neşrettiğim kitaplardan pekala istifade edilmesi kabilken ve bu benim kitapları içeri sokmak gayet kolayken Halim Yoldaş bunu teklif dahi etmemiştir. Halim Yoldaş'ın bu çeşit hareketi hatalıdır. Tashih edilmelidir."⁽¹⁹⁰⁸⁾

Dr. Hikmet eğitim çalışmasında, kendisinin hapishaneye girmeden önce yayınladığı kitaplardan yararlanılmamasını eleştiriyor. Bunlara erişim olanaklarının bulunmasına rağmen, bu yola gidilmediğini iddia ediyor. Bu durumun düzeltilmesini istiyor. Nazım, anlatmayı sürdürüyor.

"Mimar Ali sustu. Tornacı aziz öksürdü.

⁽¹⁹⁰⁷⁾ Öteki Defterler, sf. 75.

⁽¹⁹⁰⁸⁾ a.g.e, sf. 75-76.

Ressam Halim söz istedi. Ve zaman zaman kederli olan bir sesle konuştu:

-Arkadaşlara kitap tavsiye etmiyor değilim. Dışarıdan lazım olan kitapları getiriyorum. Kendileri size bunu söylerler. Ali yoldaşın yazdığı ve tercüme ettiği broşürlere gelince, lisanlarının ve muhtevalarının ağırlığı yüzünden şimdilik bunlardan istifade edeceğimizi sanmıyorum.⁽⁵⁰⁹⁾

Nazım, Dr. Hikmet'in yayınladığı kitapların dil ve içerik açısından ağır olduğunu ve derslerde kullanılmaya uygun olmadığını iddia ediyor. Ancak legal yayıncılık dönemi ürünü kitap ve broşürlerle değindiğimiz önceki bölümlerde, bunların çok dikkatli bir biçimde Marksist militanların temel eğitim materyali olarak tasarlandığını göstermiştik. Bu tartışmanın, Dr. Hikmet ve Nazım arasındaki çelişkilerden kaynaklandığı belli oluyor. Zaten Nazım, hemen bu durumu dile getiriyor. Dr. Hikmet'le yaşadığı çelişkilerin nedenlerine ilişkin Nazım'ın neler düşündüğünü bu uzun paragraftan öğrenme olanağını buluyoruz.

"Ressam Halim'le Mimar Ali arasında nazari görüş, taktik meselelerini telakki ediş ayrılığı yoktu. Bunu ikisi de biliyordu. Fakat ikisi de vakit vakit böyle bir ayrılığın vehmine düşmek ihtiyacındaydılar. Birbirlerinin değerini, içlerinden, kendi kendilerine takdir ediyorlardı. Fakat hemen hemen her toplantıda, ilk hücum Mimar Ali'den gelmek şartıyla en ufak bahanelerle çekişiyorlardı. Mimar Ali Rus Bolşevik Fırkası'nın tarihindeki kavgaları gayet iyi biliyor ve bunları, ille, Türkiye şeraitinde de görmek, bu kavgalardan sapıklığı olmayan biricik insan gibi çıkmak istiyordu. Kavgada faal ve kavgaya bağlı, ona yardım edici bir unsur olarak mimarlığını kullanmadığı için mesleğinden vazgeçmişti. Fakat mesleği ona semacılık itiyadını bırakmıştı. Bunda samimiydi. Ve samimi olduğu içindir ki, herhangi bir sahada sivrilen bir arkadaşın bir gün, Bolşevik Fırkası tarihinde, filanca zaman, falancanın yaptığı inhirafa düşebileceğinden titizleniyor, sinirleniyordu. Ve kendisinin yani Mimar Ali'nin sonuna kadar sapmayacak ve Bolşeviklerden falanca gibi keskin işler görececek bir komünist olduğuna yüzde yüz iman ettiği için kendisinin en akla gelmez, en kurnaz yollarla ikinci plana atılmak, kendisiyle alttan alta mücadele edilmek istendiğini vehmederek bunu ilerideki inhirafların ilk alametleri sayıyordu.

⁽⁵⁰⁹⁾ age, sf. 76.

Bundan dolayı günün birinde Menşevizme, Ekonomizme, Troçkizme, Buharinizme sapabilir diye, şimdiye kadar her fırsatta, hele en uzaktan kendini alakadar edebilecek meseleler olursa, insafsızca, Ressam Halim'e hücum etmiş, onun hiçbir resmini -bunların çoğundan hoşlandığı, hatta bir tanesinin fotoğrafını evine astığı halde- resmen beğenmemiştir.⁽⁵¹⁰⁾

Nazım'ın parti macerasını anımsadığımızda, Nazım'ın anlatımıyla bile Dr. Hikmet'in meseleyi son derece doğru biçimde ele aldığı görüyoruz. Nazım'ın, Dr. Hikmet'in titizliğine dair söyledikleri en başta Nazım'ın parti macerasında ortaya çıkmamış mıdır? Ya da Dr. Hikmet, Nazım'ın deyişiyle, "en kurnaz yollarla ikinci plana atılma"ya çalışılmamış mıdır? Dr. Hikmet'le, açıktan, devrimci ilkeler temelinde değil, ama "alttan alta mücadele edilmek" istenmemiş midir? Yaşanan tüm tarihsel deneyim göz önüne alındığında, Dr. Hikmet, "sapmayan bir Bolşevik" olarak yaşama gözlerini kapamamış mıdır? Aslında, Nazım'ın o günkü görüş tarzı, tüm subjektivizmine rağmen, yaşananları açıklar özelliklere sahiptir.

Ama bu durumu tam olarak kavrayabilmemiz için Nazım'ın yazdıklarını okumaya devam etmeliyiz.

"Tornacı Aziz söz istemeden bağırdı:

-Yine münevverlik kavgalarınıza başlayacaksınız. Münakaşanın kesilmesini ve derslere eskisi gibi devam olunmasını teklif ediyorum.

Mimar Ali sapsarı oldu. Kemikli, kumral, uzun yüzünde küçük mavi gözleri gizli bir günah yakalamışlar gibi hazin bir ihtirasla parıldadılar. Tornacı Aziz'e döndü:

-Evvela söz iste, sonra söze başla Aziz yoldaşı dedi. Hem münevverlik imasıyla amele muhalefetine, Lenin tarafından katliyle mahkum edilen sapıklığa düştüğünü unutma.

Tornacı Aziz:

-Teklifimi reye koy! diye ısrar etti.

Teklif reye kondu. Ressam Halim ve Mimar Ali'nin aleyhte rey vermelerine rağmen ekseriyetle kabul olundu.⁽⁵¹¹⁾

Bu noktada bir parantez açıp, Nazım'ın psikolojisine dönmek gerekiyor. Nazım'ın burada yarattığı karakterlerden Aziz, daha önceki bölümlerde üzerinde genişçe durduğumuz TKP içindeki muhalefet hareketinin öncülerinden Hüsamettin Özdoğu. Hüsamettin Özdo-

⁽⁵¹⁰⁾ Öteki Defterler, sf. 76-77.

⁽⁵¹¹⁾ Öteki Defterler, sf. 77.

ġu'nun kod adı: Aziz'dir. Meşleġi de bire bir uymaktadır. Burada, Dr. Hikmet'e atfen söylenen "işçi muhalefeti" meselesi de bilindiġi gibi bu muhalefet hareketinin kendine taktıġı isimdir. Hüsamettin Özdoġu, Harbiye-Donanma davalarında yoktur. Ancak Nazım, onu bu öykünün içine yerleştirerek romanı bir tür geçmiş hesaplaşmasına dönüştürmek istemiş olabilir. Romanın tamamlanamaması, belki de buna engel olmuştur. Ancak gerçek olan şu ki, Hüsamettin Özdoġu, Laz İsmail'in en yakını olarak uzun zaman Dr. Hikmet'le mücadele etmiş, onu parti içinde etkisizleştirmeye çalışmıştır. Nazım'ın, Aziz hakkında anlattıkları bu konuda hiçbir kuşkuyla yer bırakmamaktadır.

"Ruznamenin üçüncü maddesine, o haftaki dahili ve harici vukuat ve politikanın tahliline dudakları gülererek, heyecanla geçtiler.

O hafta raportör Tornacı Aziz'di. Aziz çocukluġundan beri kalabalık fabrikalarda, işçi kahvelerinde söz söylemeye alışkın olduġu için, sanki karşısındakiler gazete bile okumayan geri bir amele tabakasıymış gibi en kısa cümlelerle, en çocukça teşbihlerle konuştu.

Saatçi Kerim müstesna, herkes raportörden sonra söz aldı. ⁽⁵¹²⁾

Nazım'ın Aziz hakkında verdiği bu bilgiler, durumun netleşmesine olanak sağlıyor. Nazım'ın "işçi muhalefeti"nin Aydınlik grubuna karşı yönelttiġi "münevverlik" suçlamasının izini bu romanda sürdüġü anlaşıyor. Nazım bu hareketin önderidir. Kendisi, gazetecilik yapmakta, İpek Film'de çalışmaktadır, ama birbirine benzer unsurları bir araya getiren bu "işçi muhalefeti"nin önderi olabilmektedir; emekçi sınıftan gelen, tüm hayatını emekçilerle birlikte ve onların mücadelesini büyütmek için yaşayan Dr. Hikmet ise, "münevver" sınıfı kategorisi içine girmektedir. Nazım'ın bilinci, durumu böyle kabul etmese bile, bilinçaltının bunu söylettiġi son derece açıktır.

Bir Mürtedin Tercümesi

Birçok yazar tarafından dile getirilen bir iddiayı ele almamız gerekiyor. Dr. Hikmet, Nazım'ı kıskanıyor muydu? Yazdıklarında, bu duygusal yoğunluġın izleri mi vardı? Bu sorunun yanıtını vermek için, Nazım'ın romanında yazdıkları iyi bir temel oluşturuyor aslında. Nazım'ın da belirttiġi gibi, Dr. Hikmet, Leninci Marksizm'in Türkiye'ye uygulanmasının teorik ve pratik önderliğini yapan kadro içinde erken bir yaşta yerini almıştı. Bu dönemden itibaren, yaşa-

⁽⁵¹²⁾ Öteki Defterler, sf. 77.

mına yön veren hedef bunun gerçekleştirilmesi işidir. Dr. Hikmet kararlı ve ilkel bir proletarya devrimcisidir. En büyük iddiası bu noktada toplanmıştır. Tüm yaşamını, bu iddiasını gerçekleştirmeye vakfetmiştir. Doğal olarak da, bunun dışındaki alan ve konumlar onun için hiçbir önem taşımamıştır. Çok sevdiğini ve başarılı olduğunu bildiğimiz mesleğini bile yapamamıştır, bu tercihten ötürü.

Nazım Hikmet, bambaşka bir sınıfsal konumdan gelmektedir. Geniş ve varlıklı bir ailenin konum kaybetmiş bir parçasına aittir. Annesi yaşadığı dönemin kadın tipolojilerine göre çok farklı özelliklere sahip, son derece ilginç biridir. Babası, yitirilen toplumsal-ekonomik konum nedeniyle sürekli çalışmak zorunda kalan bir eski bürokrattır. Nazım, annesinden sıra dışılığı, babasından ise yitirilen konuma duyulan tepkiyi almıştır. Dr. Hikmet'in Nazım'da "şairane-lik" biçiminde adlandırdığı uçlarda dolanma psikolojisinin altında bu gerçeklikler yatmaktadır. Nazım, çok yetenekli bir şairdir. Kısa sürede, kendisinin de beklemediği ölçüde büyük bir şöhret kazanmıştır. Şiir ve polemikleriyle gelen bu şöhret, ona ciddi bir genç hayran kitlesi de yaratmıştır.

Bu erken gelen başarı, Nazım'ın sosyalist harekete önder olma isteğini kışkırtmıştır. Tabii, bu dönemde onun çevresinde olan ve bu eğilimini kışkırtan eski TKP'çileri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Nazım, şöhretli Babıali'de yakalamıştır. Babıali, pek çok küçük-burjuva aydınının yatağıdır. Nazım'ın da burada geniş bir çevresi vardır. Buradaki ilişkilerinin önemli bir bölümü de, yine onun ailevi ve sosyal çevresinden kaynaklanmaktadır. Nazım bireysel tutum alma ve hareket özgürlüğünde sınır tanımayan bir yapıya sahiptir. Tekil bir sanatçıda geliştirici etkenlere dönüşebilecek bu özellikler, örgütlü bir partinin militanında yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Nazım, son derece heyecanlı, ruh hali hızla değişen bir kişiliktir. Nazım'ın şiirlerinde güçlü bir lirizmle yücelttiği kimi olgular, Dr. Hikmet için çocukluğundan itibaren yaşadığı somut gerçeklerdir. Aradaki bu indirgenemez farklılık esaslı bir çelişkiyi oluşturur.

Dr. Hikmet, erken bir dönemden itibaren tercih ve gelecek tasarımlarında net kararlara ulaşmıştır. Dr. Hikmet için devrimci kavga ve devrimci idealler her şeyin üstündedir. Kişiler, ancak bu temel ölçüler ışığında tuttukları yer oranında varolabilirler. Dr. Hikmet, kararlı bir devrimci olarak gözünü budaktan sakınmaz, ancak bir o kadar da gerçekçidir. Sınıflı toplumlarda insan ilişkilerinin nasıl dejenere olduğunu gözlemektedir, bu dejenerasyonun sonuçla-

rı hakkında hiçbir hayale kapılmaz. İlkeli ve kurallı bir yaşam dışında bu sonuçlardan uzak durulamayacağını bilmektedir. Bu nedenle, onun geliştirdiği ilkeli ve kurallı yaşam üslubu, vicık vicık olmuş insan ilişkileri içinde şekillenen ve bu tarzı sürdürenler açısından çekilmez olmaktadır. Ahbap çavuş meclislerinde Dr. Hikmet'in yeri hiç olmamıştır, bunun tek bir örneği bile yoktur.

Dr. Hikmet'in meseleyi ele alısını anlamak için, Nazım'ın partiden atılmasıyla ilgili sohbetlerinde Nazım'a yaptığı eleştirileri dikkate almak gerekir.

"-Ben seni mahkum etmiyorum. Parti demek biçim demektir. Sen, özde haklı bile olsan, biçimi çiğnedin mi, ełoğlu yakana yapışır."⁽⁵¹³⁾

Bu ilkeli yaklaşımından ötürü Dr. Hikmet'i seven pek çok parti üyesi, sempatizan olmasına rağmen; TKP içinde Doktorcu bir grup, bir öbek var olmamıştır. Teorik derinliği ve pratikteki öncülüğü tartışılmaz bir biçimde onu en öne çıkarırken, Dr. Hikmet hiçbir zaman böyle bir yolu tutmamıştır. Devrimci partinin her türlü ilkelikten uzak, ilkeli ve kurallı biçimde birleşmiş bir savaşçılar örgütü olması gerekliliği, Dr. Hikmet'in anlayışının ayırt edici boyutunu oluşturur. Dr. Hikmet bir ahbap çavuşlar meclisinin şefliğine değil, ezilen ve sömürülen kitlelerin önderliğine hazırlamıştır kendini. Bu farklılık kavranmadan yapılan yüzeysel karşılaştırmalardan yola çıkıp örneklerini sergilediğimiz çeşitli düşüncelere ulaşılabilir. Ancak bu karşılaştırmaların, Nazım'ın yaşamındaki gel gitleri, dostluklarını, bir türlü tam olarak kopamadığı ahbap çavuş meclislerini açıklamaya şansı yoktur. Aynı kapsam içinde olmak üzere, Dr. Hikmet'in ilkeleleri gereği bu tür unsurlarla yaşamının hiçbir döneminde yan yana gelmemesini de açıklayamadığı gibi. Oysa bu yaklaşımların çizdiği tabiyu bir an doğru kabul etsek, kıskanan Dr. Hikmet ne yapmalı? Hızla kendi önderliği altına topladığı bir grubun başına geçip, liderlik yapmaya başlamalı, öyle değil mi? Bunun için Nazım'dan daha fazla gerekçeye sahip olduğunu, bizzat Nazım kendisi ifade ediyor.

Nazım komün toplantısını anlattığı bölümde, toplantıda söz almadan konuşanların üç kez Dr. Hikmet tarafından uyarıldığını özellikle belirtiyor. Bu, Dr. Hikmet'in ilkeli ve kurallı yaşam anlayışını yansıtmaları bakımından temsil edici bir örnektir.

⁽⁵¹³⁾ Günlük Anılar, sf. 258.

Romanın ilerleyen bölümünde, politik gündemin tartışılması yapılıyor. Ardından, son gündem maddesine geçiliyor. Son gündem maddesi gerçekten çok ilginçtir. Bu madde, Enternasyonal marşının tercümesinde yapılacak tadilatla ilgilidir. Bu gündem maddesini Nazım önermiştir. Bu gündemde söz alan Nazım şunları söyler.

“bir röneganın, yani bir mürtedin tercümesini söylemek mecburiyetinde kalıyoruz. Ayıptır.”⁽⁵¹⁴⁾

Nazım, KUTV'daki en yakın arkadaşı olan Vala Nureddin'den “rönega” “mürted” olarak söz ediyor. KUTV dönüşü sosyalist hareketle ilişkisini kesip soluğu bir burjuva gazetede alan Vala Nureddin'in Enternasyonal'in sözlerinin tercümesini yaptığı bilinmektedir. Nazım, “mefkure arkadaşı”nın dönekliğine çok kızmaktadır, bu marşı, bir dönegin tercüme ettiği sözlerle okumayı da ayıp saymaktadır. Dr. Hikmet, bu noktada söze girer ve Nazım'ın bu işteki sorumluluğunu anımsatır. Tartışma uzamaz. Enternasyonal'da tadilat yapılır.

Gerçek hayata döndüğümüzde, Sultanahmet Hapishanesi'ndeki tutuklular Anadolu'daki cezaevlerine dağıtılırlar. Yıllar geçer. Nazım hapisten çıkar. Memet Fuat, Nazım'ın hapishaneden çıkışına dair şunları yazar.

“Avukat Mehmet Ali Sebük, Nazım ile Münevver Andaç'ı hastaneden otomobiliyle alıp Va-Nu'ların Salacak'taki evine götürdü. Bunu önceden konuşup aralarında kararlaştırmışlardı. (...)”⁽⁵¹⁵⁾

Nazım hapishane çıkışı, “bir röneganın, yani bir mürtedin” evine gitmektedir...

Sorulması gereken soru şudur.

Nazım, bu romanı tamamlayabilir miydi?

Gerçek hikayenin gelişimine bakıldığında, Nazım'ın bu romanı tamamlayabilmesi için, ya ilişkilerinde ya da yazdığı bölümlerde esaslı bir “tadilat” yapması gerekiyordu.

Nazım'ın Özeleştirisi

Nazım, hapishaneden çıktıktan sonra da devlet tarafından rahat bırakılmıyor. 1951 yılında, Nazım'ın karşısına askerlik problemi çıkarılıyor ve Sivas'ın Zara İlçesine er olarak sevki çıkıyor. Nazım, bunun üzerine yurtdışına çıkmaya karar veriyor, Refik Erduran'ın

⁽⁵¹⁴⁾ Öteki Defterler, sf. 82.

⁽⁵¹⁵⁾ Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 549.

yardımıyla Türkiye'den ayrılıyor. Bundan sonraki yaşamı boyunca Sovyetler Birliği'nde yaşıyor. Birçok Ülkeye seyahatlar yapıyor. Bu süreçte, uzun yıllardır Sosyalist ülkeler de yaşayan Laz İsmail'le tekrar bir araya geliyor. Ülkeyle hiçbir bağlantısı olmayan bir grup insan, Zeki Baştımar'ın da aralarına katılmasıyla TKP Yurtdışı Bürosu adı altında bir örgüt kuruyorlar.

Kurulan örgütün, Türkiye'deki sosyal ve siyasal güçlerle herhangi bir organik bağı, bu dinamiklerle herhangi bir ilişkisi bulunmuyor. Hareketin tarihini yeniden, kendi konumlarına uygun biçimde yazan bu grup, ülke içinde mücadeleyi geliştirmeye çalışan devrimciler hakkında bir dizi spekülasyon geliştiriyorlar.

Nazım, "1961 yılında Dünya Barış Komitesi bürosunun görevlisi olarak, Fidel Castro'ya Uluslararası Barış Ödülü'nü vermek üzere"⁽⁵¹⁶⁾ Küba'ya gidiyor. Küba Devrimi'nin coşkusunu yaşayan Nazım, Küba'dan çok olumlu izlenimlerle ayrılıyor. Küba'dan dönüşünde eşi Vera'ya şunları söylüyor.

"Ülkemden ayrılmakla hata ettim. Dağlara çıkmak ve çetecilik yapmak gerekirdi. Halkının geleceği için mücadele eden insanın halkıyla canlı bir bağ içinde olması gerekir. Bugün gerçekçi olan tek yol budur. Öldürülürdük, Fakat ne çıkar bundan? Birkaç yüz şiir daha az yazılmış, ne önemi var bunun? Ülke içinde mücadele etmek gerekir. Ben hata ettim. Buradan onlara yararlı olamazdım."⁽⁵¹⁷⁾

Küba Devrimi'nin büyük coşkusu Nazım'ı derinden etkiliyor, Nazım diğer dış büro üyelerinden farklı olarak, yaşamının son döneminde özeleştirel bir tutum alıyor. Seçtiği yolun yanlışlığını açıklıkla ifade ediyor. Ülke içindeki canlı sosyal ve siyasal güçlerle bütünleşmeden ciddi bir devrimci mücadelenin verilemeyeceğini dile getiriyor ve kendilerinin bu yolun tam tersi yönünde bir davranış gösterdiklerini dürüstçe ortaya koyuyor.

Nazım'ın özeleştirisi, daraltılıp sadece Nazım'ın yaşamına sığdırılmayacak bir içeriğe sahiptir. Bu özeleştiri, esas olarak TKP yurtdışı büro adı altında mücadele kaçaklığını gizleyen grubun pratiği açısından ele alınmalıdır. Bu grup, bırakalım Nazım'ın özeleştirel tutumunu oraylamayı, tam tersi yönde ilerlemeyi esas almıştır. Ülkenin mücadelecı politik önderlerine düşmanlık onların ana faaliyeti haline gelmiştir.

⁽⁵¹⁶⁾ Nazım Hikmet (Siyasi Biyografi), Hikmet Akgül, sf. 325, Chivi Yazılan Yayınevi, 2002.

⁽⁵¹⁷⁾ ağı, sf. 325.

Dr. Hikmet'in devrimci yolunu ve Sovyetler Birliği'nde yaşayıp, mikrofon önünde devrimci nutuklar çeken unsurlara karşı tutumunu, sanırız Nazım'ın özeleştirisinden daha iyi teyit edecek bir olgu yoktur. Nazım özeleştirisiyle, nesnel olarak tarihsel bir cürmün hem tanıklığını yapmış, hem de yargıcı olmuştur.

Devrimci İrade ve İnat

Dr. Hikmet, 1929 tutuklaması ve ardından gelen hapishane sürecinde, devrimci irade ve inat konusunda ortaya koyduğu tutumlarla gerçek bir devrimci önder portresini net biçimde çizmiştir. İlkel ve kurallı bir yaşam anlayışının örneğini kendi pratikleriyle somutlaştırmıştır. Hapishane sürecinde ortaya koyduğu çalışma temposuyla, devrimci iradenin teslim alınamayacağını, cezaevlerinin birer devrim ocağına dönüştürülebileceğini göstermiştir.

Dr. Hikmet'in hapishane yaşamına dair bu yıllara ilişkin Kerim Korcan'ın Dr. Hikmet'ten dinledikleri dışında çok fazla tanıklığa sahip değiliz. Kendisinin anlattıkları ve ortaya çıkan ürünlerden, bu döneme ilişkin bilgiler elde edebiliyoruz. Ancak daha sonra yaşanan bir tutuklama ve uzun mahpusluk yıllarına dair Kemal Tahir'in tanıklığı, Dr. Hikmet'in hapishane günlerini nasıl geçirdiğini ve nasıl bir devrimci çalışma temposuna sahip olduğunu öğrenebilmemiz açısından somut bilgiler sağlıyor.

Harbiye ve Donanma Davalarında karar verildikten sonra, İstanbul'da Sultanahmet Hapishanesi'nde bulunan Dr. Hikmet ve Nazım, çeşitli yollara başvurarak, hapis cezalarının uygulanmasını engellemeye dönük girişimlerde bulunurlar. Bu sırada diğer tutukluların büyük bölümü Sinop Hapishanesi'ne gönderilmiştir. Sultanahmet Hapishanesi'ndeki Dr. Hikmet ve Nazım'ın bu girişimleri hakkında Memet Fuat bilgi verir.

"Hikmet Kıvılcımlı Ceza Muhakemeleri Usulü Yasası'na göre bazı hastalıklar nedeniyle, Adli Tıp Raporu alarak, "hürriyeti bağlayıcı cezaları" erteletme olanağı olduğunu biliyor, bu yolla bir süre serbest kalıp yurtdışına çıkmaya çalışmaktan başka çare kalmadığını düşünüyordu. Bir takım ilişkiler kurup işlemlere başlamıştı bile.

Nazım Hikmet, İstanbul Tutukevi'nden Piraye'ye yazdığı, 23 Mart 1939 tarihli mektubunun sonunda şöyle diyordu:

Hikmet yarın belki tıbb-ı adliye gidecek ve belki de çıkacak.
Bahtiyar.

'Ben ne vakit çıkacağım, yani hürriyetim olan sana kavuşacağım, karıcığım?'

Beş gün sonra yazılan, 28 Mart 1939 tarihli kısa mektup ise şöyleydi:

'Karıcığım.

'Doktor Hikmet bugün altı ay tebdili hava alarak çıktı. Belkemiğinde verem varmış. Acıdım.

'Benim ellerim ve ayaklarım şişmekte devam ediyor. Silyatik ağrım da keskinleşmekte.'⁽⁵¹⁸⁾

Dr. Hikmet, Nazım'ın mektuplarında anlattığı tebdil havayla dışarıya çıkış olayına anılarında değinir.

"Bir yıl yatmadık. "Aman paşa bir kanun yolu bul" çatıağından 6 ay tebdilhava çıktık. Ben kimseye başvurmam. Nazım'ın sonradan anlattığı: O, bizim Stalin adayına uğramış. Stalin adayı "Hayır" buyurmuş. Kimsenin 15 yıl hükümden kaçmamasını, besbelli "Parti" adına dikte etmiş. Nazım, tekrar yakalanıp içeriye atılmaları nedenini, R. F'in (Reşat Fuat) o direnişine uymak zoruna bağlıyordu. Oysa ben kendine son polis müdürü yoklatmasından sonra, bir dakika bile eğlenmemesini öğütlemiştim.

Kendi öğüdüme kendim uydum. Hatay'dan, Halep-Şam-Beyrut'a geçtim. Şam'da, Arslan Bekdaş lider, beni tanımadı. O gün, Fransız Polisi Komünist bürolarına baskın yaptığı için, pek zamansız geldiğime hayıflandı.

-Bir pasaport bulsanız?

-Esef ederim. Biz sahte evrak mı yaparız?

-Yal Nerede kalsam sizce?

-Haleb'e gidin. Oradakiler (sırıtarak) zaten Türk tohumu'durlar.'⁽⁵¹⁹⁾

Dr. Hikmet, Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş'tan destek alamadığını ifade ediyor. Dr. Hikmet, Halep'e döner ve oradan Şefik Hüsnü'ye bir mektup yazar. Ancak mektubuna yanıt alamaz. Suriye'de kalma olanağı yoktur, Türkiye'ye döner. Ülkeye dönüşünde yakalanan Dr. Hikmet, tekrar Sultanahmet Hapishanesi'ne götürülür. Nazım ve Kemal Tahir Sultanahmet Hapishanesi'ndedir.

Nazım, Reşat Fuat'la yurtdışına çıkış olanakları hakkında bir görüşme yapmış, ancak Reşat Fuat, cezayı tamamlamak üzere hapis-

⁽⁵¹⁸⁾ Nazım Hikmet, Memet Fuat, sf. 252.

⁽⁵¹⁹⁾ Günlük Anılar, sf. 232.

haneye girmesini parti adına dikte etmiştir. Dr. Hikmet'in mektubuna yanıt alamaması, benzer bir tutumun söz konusu olduğunu göstermektedir. Dr. Hikmet, yıllar sonra yazdığı anılarında, bu konuyu Reşat Fuat'la konuştuğunu anlatır. Reşat Fuat, Şefik Hüsnü'nün mektuba yanıt verdiğini, yanıtın, ülkeye dönüp cezasını tamamlaması yönünde olduğunu ifade etmiştir. Dr. Hikmet, 1971'de sosyalist ülkelere kabul edilmemesi söz konusu olduğunda, geçmişte yaşadığı bu olay üzerine tekrar düşünmeye başlıyor, şunları yazıyor.

"Şimdi kırıncı hesaplıyorum. Ömründe iki ay Hitler'in, iki yıl Mustafa Kemal'in Hapishanesinde yatmamış insan, doğruysa, o zamana dek te, en çok yatmış bana: 'Dön 15 yılını tamamlı' diyebilmiş midir?.. Bunu öğrenmek için ömrümün yeteceğini ummuyorum..."⁽¹⁵²⁰⁾

Dr. Hikmet, Şefik Hüsnü'nün tutumu hakkında bu değerlendirmeyi yaparken, Şefik Hüsnü'nün bu tavrına inanamıyor. Bu durum, bize, Dr. Hikmet'in, Şefik Hüsnü ile ilişkisi hakkında fikir veriyor. Bu noktada, Şefik Hüsnü'nün tutumunun esas olarak desantralizasyon kararının uygulanması çerçevesinde geliştiğini düşünebiliriz. Dr. Hikmet'in tebdil havayla hapishaneden çıkışı Mart 1939 tarihindedir. Şefik Hüsnü'nün Fransa'dan Türkiye'ye dönüş tarihi ise, Ağustos 1939'dur. Dr. Hikmet'in, Suriye'ye geçtiği günlerde Şefik Hüsnü Türkiye ile temaslarında olumlu sonuçlar almaya başlamış, dönüş hazırlıklarını yapmaktadır. Bu noktada, gelişmeleri yorumlayan Şefik Hüsnü'nün, kendisine karşı alınan tutumdan hareket ederek devlette bir yumuşama eğilimi varsayımıyla Dr. Hikmet'e, ülkeye dönüş çağrısını yaptığını kabul edebiliriz.

Bu süreçte yaşanan olaylara dair bir tanıklık yıllar sonra Mehmet Bozışık tarafından aktarılıyor. Mehmet Bozışık, şunları anlatıyor.

"Bir diğer de Nazım Hikmet'le ilgili yaptığımız hataydı. 1938'de Harp Okulu ve Donanma davalarından toplam 35 yıla mahkum edildikten ve verilen cezalar temyizce onandıktan sonra Nazım Hikmet'le Hikmet Kıvılcımlı'yı sağlık nedeniyle 6'şar aylığına serbest bırakmışlardı. Bir partili aracılığıyla Nazım Hikmet bana haber saldı, durumun partide görüşülmesi için. Şöyle demiş Nazım Hikmet: Bizi şimdilik serbest bıraktılar. Bizi ya "yukarıya" kaçırsın ya da burada saklanacak bir yer gösterin. Kendi imkanlarımızla kaçacak olursak da, Komintern'e bizim Parti'nin bilgisi dahilinde kaştığımızı bildirin.

⁽¹⁵²⁰⁾ Günülük Anılar, sf. 238.

Ben Parti yetkililerine Nazım Hikmet'in bu talebini ilettim. Toplandık. Toplantıda ben, Halil Yalçınkaya, Zeki Baştımar ve Reşat Fuat vardı. Reşat Fuat şöyle bir yorum yaptı: "Burjuvazi, Yavuz meselesinden Nazımları cezalandırmakta hatalı olduğunu anladı. Bu yüzden serbest bıraktı. Tekrar tutuklayacak olsa niye serbet bıraksın. Bu nedenle kaçmalarına gerek yok." Biz öteki yoldaşlar da Reşat Fuat'ın düşüncesine katıldık. Kaçmaları ya da saklanmaları konusunda hiçbir şey yapmadık. Bu yüzden boşu boşuna 12'şer sene hapis yattılar. Bunu şimdiye kadar hiç kimselere anlatmamıştım.⁽⁵²¹⁾

Mehmet Bozışık'ın anlattıklarına göre, Reşat Fuat ve parti yöneticileri devlette bir yumuşama eğilimi hayaline kapılmış, Dr. Hikmet ve Nazım Hikmet'in göz göre göre içeri gitmesi karşısında parmaklarını bile oynatmamışlar. Düşman görevini yapıyor, bunda şaşılacak bir yan yok, ama "TKP yetkilileri" ne yapıyor? Her sıkıştıklarında kapağı "yukarı"ya atanlar, ağır hapis cezaları nedeniyle nefes almaya çalışan devrimcilerin durumuna ilişkin böyle bir tasarruf da bulunabiliyorlar. Dr. Hikmet'in Suriye'de Komünist Parti yöneticisinden ilgi ve yardım görmemesine de bu bilgiler ışığında bakmak gerekiyor. Dr. Hikmet'in ömrünün son aylarında Sosyalist ülkelerde yaşadığı trajedinin kökleri bugünlere uzanıyor.

Beşeri yüreğin her şeyi eriten yumuşak ihtilali

Dr. Hikmet, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir, 1940 yılının Şubat ayında Sultanahmet Hapishanesi'nden Çankırı Hapishanesi'ne sevk edilirler. Burada kendilerine bir oda tahsis edilir. Nazım Hikmet, dokuz buçuk ay sonra Bursa Hapishanesi'ne gönderilir. Dr. Hikmet ve Kemal Tahir Çankırı Hapishanesi'nde kalıyorlar. Üçlünün Çankırı'ya geliş öyküsünü tanınmış opera sanatçısı Semiha Berksoy'a 16.2.1940 tarihinde yazdıkları ortak mektuptan öğreniyoruz. Dr. Hikmet mektubunda, nasıl bir yolculuk yaptıklarını ve kapatıldıkları yeri anlatıyor.

"Bu mektubun hakim psikolojisini şu sebeplerde görüyorum: İstanbul'dan Çankırı'ya kadar uzun ve müzmin, tren zelzelesile geldik. Gece zelzeleden yeni kurtulmuş gibi tavanı sahici yıldızlarla süslü bir karanlık odaya sığındık. Ve nihayet sabahlayın, sanki ansızın yer yarıldı ve biz toprağın içinde rutubetle bir mahzene düştük."⁽⁵²²⁾

⁽⁵²¹⁾ Eski Tüfeklerin Sonbaharı, Emin Karaca, sf. 24-25, Gendaş Yayınları, Ekim 1999.

⁽⁵²²⁾ Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), sf. 50, Yapı Kredi Yayınları, Ekim 2008.

Dr. Hikmet'in "uzun ve müzmin tren zelzelesi" olarak ifade ettiği yolculuk iki gün sürüyor. İki günlük yolculuğun sonunda yağmurlu bir gece yarısı Çankırı'ya ulaşıyorlar. Kemal Tahir mektubunda Çankırı'ya gelişlerini ayrıntılı olarak anlatıyor.

"Peronda çamurlu ve uykulu insanlar vardı. Biz üç arkadaş, Nazım, Doktor Hikmet ve ben, beklenmeyen bir seyir olduk. İki şişman zat, bizi jandarmaların arasında daha yakından görmek için kocaman seslerle büyük birer fedakarlık yapar gibi gazete aldılar. Sivil bir polis neferi dünyadaki bütün belediye reislerine yetecek kadar ciddi, etrafınıza toplanan köylü çocuklarını ve hamalları dağıttı."⁽¹³²³⁾

Çankırı'da, Jandarma karakoluna sırtlarında yataklarıyla getirilen üçlünün nasıl bir mekanda tutulduğunu anlatıyor Kemal Tahir.

"Kapısının üstünde "emniyet odası" diye yazılı bir aralıkta yatacakmışız. Emniyet odasında neler bulunur? Tahmin edemezsiniz. Duvar dibine sıralanmış beş numaralı gaz lambası. Dolu ve boş gaz tenekeleri. Eski paçavralar.

Elektrik söndüğü için bir lamba yakdılar. Denkleri acele acele açtık. İki gün iki geceden beri ilk defa yatağa yatacağız. Odanın dışarıya penceresi yok -malum ya "emniyet odası"- iki penceresi de başka odaya açılıyor. Bu pencereler de camsız. Bakdıkları oda jandarmaların yemekhanesi. İki masa ve bir sürü yaramaz çocuğun şimendifercilik oynamak için dizdiklerini zannettirecek şekilde arka arkaya sıralanmış iskemleler. Derhal yattık. Kapıyı kilitlediler. Dışarıda nöbetçinin öksürüğü, nalçalı ve sert ayak sesleri, çamurlu bir kasaba şehri. Odanın ismi (emniyet) ama tavanı yok, gökyüzünü görüyoruz. Bulutların arasında unutulmuş bir yıldızı seyrederek uyuduk."⁽¹³²⁴⁾

Dr. Hikmet, sabah hapishaneye gönderilen üçlüye hapishanede verilen odayı, "rutubetli bir mahzen" olarak betimlemişti. Kemal Tahir, odayı ve odaya yerleşmelerini anlatıyor.

"Odamız o derece rutubetli ki havası ıslak bir tülbent gibi insanın yüzüne yapışıyor Üç dane karyola verdiler. Ortada iki kişinin ayakda durabileceği kadar yer kaldı. Köşeye bir sac şöbe kurduk. Duvarların altına (süslü dursun) diye kırmızı boya sürmüşler. Elbiselerimizin etekleri, ellerimiz, yüzümüz kıpkırmızı oldu. Maazallah dostlarımız görse (işte zamirleri yüzlerine vurdu) diyecekler. Çaresiz kırmızı kağıtlar alarak süs boyalarının üstünü çepeçevre kapattık. Size son gün oradaki odamızı tarif etmiştim. Şimdi burayı da anlatayım:

⁽¹³²³⁾ age, sf. 45.

⁽¹³²⁴⁾ age, sf. 46-47.

Hemen iki kitab rafı yapılarak duvara çiviledik ve resimler asdık. İki minyatür, Leonarda Davinçi den iki portre: bir danesi (Jokond) ve sizin resminiz.

Size bu mektubu yazarken saat gecenin on biridir. Nazımla doktor tekrar duvarlara hücum ettiler. Yeni resimler asıyorlar. Bir minyatürle yerli bir peyizajın arasına İtalyan klasiklerinden birinin kadın portresini koydular. Bir köşeye altı dane minare çivilendi. Yan yana iki afiş asdılar. -Laf aramızda bizim oda, az bir gayretle yukarıda tarif ve tasvir ettiğim jandarma yemekhanesi duvarına benzeyecek.-

Ev eşyalarımızın noksanlarını süratle tamamlıyoruz. İki teneke ibrik ve iki gaz tenekesi satın aldık. Küçük bir tahta dolab yapırdık. Bize üç masa ile bir iskemle verdiler. Masaların üstünü kırmızı kağıtlarla kapadık. -Hep böyle konuşuyorum. Fakat bütün işleri yapanlar Nazımla doktordur. Ben arka üstü yatarak (aferin), (bravo), (mükemmel), (harikulade) diye gayret veriyorum. Onlara sorarsanız tenbellik ediyormuşum, halbuki böylece çalışdığımı kanı olduğum için vicdanen müsterihim.⁽¹⁵²⁵⁾

Çankırı hapishanesinde kaldıkları odanın duvarlarının resimlerle donatılması hakkında Dr. Hikmet şunları yazıyor.

"Biz toprağın içinde rutubetle bir mahzene düştük. Orada gömülüb kalacak mıydık? Hayır. İçimizde kalınlığında ki porfir taş duvarlara karşı beşeri yüreğin her şeyi eriten yumuşak ihtilali ayaklandı. "Bu duvarlar bizi öldüreceğine biz onları yere sereceğiz" dedik. Renkli kağıtlar, tablolar, fotoğraflardan ibaret silahlarımızla hücumla geçtik. O zaman güzel sanatın gayet pratik, gayet konkret bir zaferine şahit olduk. Duvarları yenmiş, duvarları öldürmüştük. İsyan bizim doğuştan meşrebimizdi. Fakat bu manevi ve dilsiz ihtilalde bizim zafer levhalarımızı kalın zindan duvarlarının altına çakan vasıta ve silah sizdendi. Bütün resimleri siz getirmişsiniz. Biz, ölüm kadar soğuk duvarlarda güzel sanatın zaferini bir sanatkarın hediyeleri sayesinde okumuşduk ve o sanatkar sizdiniz.

Böylece, güzel sanatın gıdasını burada, hatta bir yer altı mahzeninde biz öbür dünya insanları arasında bile peynir ekmek kadar zaruri ihtiyaç şekli de görününce, niçin daha ilerisine gitmeyelim? Niçin güzel sanatın en kütleli, en sari tecellisini, sesin zaferini de istemeyelim? Niçin sizin sesinizi de dinlemeyelim?⁽¹⁵²⁶⁾

⁽¹⁵²⁵⁾ Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), sf. 48-49

⁽¹⁵²⁶⁾ ağı, sf. 51.

Doktor Hikmet, zindan duvarlarıyla mücadele de sanatın önemli bir mücadele aracı olduğunu ifade ediyor mektubunda. Semiha Berksoy, bir ay sonra Nazım'a yazdığı bir mektupta şunları ifade ediyor.

"Kemal bey ve Hikmet bey nasıllar Hikmet bey oraya gramofon getirecekmiş diye işittim! Bu böyle ise sizlere 8 plak gönderebilirim."⁽⁵²⁷⁾

Semiha Berksoy plakları hapishaneye gönderiyor. Semiha Berksoy Çankırı hapishanesinde tutuklu bulunan Nazım'ı görmeye geliyor, üçlünün odasını ve o günleri anlatıyor.

"O günlerde Nazım, Çankırı Hapishanesi'nde kalıyordu. Nazım Hikmet, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı, birlikte, aynı yerdeler. Nazım Hikmet sevgilim ya, ben de onu ziyarete giderken süslenip püsleniyorum. Üzerimde Avrupa'dan aldığım kürküm, takma kirpiklerim, başımda gösterişli kuşlu bir şapka... Çankırı ise köy gibi bir yer. Az gelişmiş, yoksul bir Anadolu kenti.

Benim içim içime sığmıyor. Sevgilimi göreceğim. Nazım, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı bir küçücük köhne hapishane odasında karşılıyorlar beni. Orta yerde minicik, dört köşe bir masa var. Üstüne pembe bir kağıt sermiş ve süslemişler böylece masayı. Oturup konuşuyoruz. Dört tane yumurta kırılmışlar bir sahana. Orta yere getiriyorlar. Bir de çilek reçeli var. Küçücük bir fincanda. Onu Nazım'la benim arama koyuyorlar. Ben de, yahu ne anlayışsızmışım, sanki hiç reçel yememişim gibi, Nazım'la birlikte o reçeli yiyorum. Bendeki akla bak! Giderken bir şeyler götürsene! Onlar sıkıntı içinde, açlık ve kaba saba urbalar içinde. Ben kürkler içinde..."⁽⁵²⁸⁾

Semiha Berksoy, o günleri böyle anlatıyor. Duvarlar arasına kapatılmış, yoksulluk ve olanaksızlıklarla kuşatılmış devrimciler teslim olmuyorlar, paradoksal olarak ülkenin bilim ve kültür hayatında silinmez izler bırakacak olan eserler bu olanaksızlıklar içinde üretiliyor. Dr. Hikmet mektubunda, "Bu duvarlar bizi öldüreceğine biz onları yere sereceğiz" inadıyla odayı düzenlemek için harekete geçtiklerini ifade ediyor. Bu inat, "Metafizik Sosyolojiler", "Diyalektik Üstüne Araştırmalar", "Osmanlı Tarihinin Maddesi", "Tarih Etüdleri" gibi, Marksist teorinin ölmez eserlerinin üretilmesini sağlıyor. Nazım'ın en güzel şiirleri, "Memleketimden İnsan Manzaraları" bu inat sayesinde ortaya çıkıyor.

⁽⁵²⁷⁾ age, sf. 55.

⁽⁵²⁸⁾ age, sf. 7.

"Beşerî yüreğin her şeyi eriten yumuşak ihtilali", bu üretkenliğin odak noktasıdır. Ancak "Beşerî yüreğin her şeyi eriten yumuşak ihtilali"ni tüm benliğiyle hissedebilenler, bu olanaksızlıkların içinden önemli bilim ve kültür ürünlerini çıkartabilirler. Ancak "Beşerî yüreğin her şeyi eriten yumuşak ihtilali"ni tüm benliğiyle hissedemeyenler, "yaş ve taş" zindan duvarlarını yenip, devrimci ideallerini ayakta tutabilirler.

İradeyi Bir Sanatçı Titizliği İle Parlatmak

Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayınlanan roman notları arasında, Dr. Hikmet'i bir portre olarak işlediği bir bölüm bulunuyor. Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in hapishanedeki çalışma ortamını ve çalışma tarzını şöyle anlatıyor.

"Pencerenin önüne bir masa koyuyordu. Bu masanın üstünde, sarı parlak bezle yapılmış küçük bir minder vardı. Sonra gelip bir açılır kapanır iskemle, bir hazır Frenk gömleği kutusu alıyordu. Bunları da penceredeki masanın yanına koyduktan sonra geri dönerdi. Bu sefer de iki büyük mukavva taşıyordu. Arkadan kitapları ve kağıtlarını götürüyordu. Bunlar, bir küçük Larus, bir diğer lugat kitabı, Larus neşriyatından, Milletler Umumi Tarihi formaları, bir sürü eski gazete içine sarılmış notlar. Bunların taşınması tamamlanınca, bir diğer tahta plansın üzerinde kartonlar, parlak el işi kağıtları, resim kağıtları, palet şeklinde küçük mukavvalara yapıştırılmış en ucuzundan suluboya ki boyalar birer 20 para kadar küçük yuvarlaklardan yedi sekiz tanedir."⁽¹⁹²⁹⁾

Dr. Hikmet'in hapishanede bulunduğu dönemlerde, yazı çalışmalarının yanı sıra resim ve marangozlukla da uğraştığı biliniyor. Kemal Tahir'in sözünü ettiği notlar da, Dr. Hikmet'in çalışma tarzına ilişkin ipuçlarından birini veriyor. Birçok farklı konuda, çok kapsamlı bilgiler içeren bu notlar, Dr. Hikmet'in kitaplarında kullandığı bilimsel malzemeyi oluşturuyor. Sürekli olarak gözaltına alınan, cezaevleri arasında dolanan Dr. Hikmet'in, son yılları hariç, düzenli ve rahat bir ortamda teorik çalışma yapma olanağı bulunmuyor.

Dr. Hikmet yıllar sonra bir gün, Nizamettin Üstündağ'ın bir sorusu üzerine bu notların öyküsünü anlatmıştır. Nizamettin Üstündağ, "Metafizik Sosyolojiler" kitabının el yazmalarını okuduğunda,

⁽¹⁹²⁹⁾ 1950 Önceki Hapishane Notları, Kemal Tahir, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, sf. 256-257, Bağlam Yayınları, Mart 1991.

Dr. Hikmet'e, bu kitapta kullanılan kaynakları hapishanede nasıl temin ettiğini sormuş. Dr. Hikmet, dışarıda bulunduğu dönemlerde, okuduğu metinlerden çıkardığı bu notları biriktirdiğini, hapishaneye girdiğinde bu notların bir biçimde annesi tarafından kendisine ulaştırıldığını ve böylece, hapishanede yaptığı teorik çalışmalarda bu notları kullanma imkanı bulduğunu, ifade etmiş Nizamettin Üstündağ'a.

Devrimci irade ve yaratıcılığın en zorlu koşullarda bile üretimin önünde engel tanımamasının güzel bir örneğini oluşturan bu tanıklık, Dr. Hikmet'in bilimsel üretiminin ne tür bir ortamda gerçekleştiğini de gözler önüne seriyor. Kemal Tahir'in sözünü ettiği kitaplar, Dr. Hikmet'in "Tarih Tezi" üzerine çalıştığı günlere işaret ediyor. Dr. Hikmet'in çalışma tarzını anlatmayı sürdüren Kemal Tahir şunları yazıyor.

"Pek uzaklardan fark edilecek derecede kalın ve renkli olan lugatlar pencere içine sıralanıyordu. Bunlar her zaman pencerenin sol tarafına konulur, sağ tarafına eski gazete tomarları istif edilirdi. Kırılmayan cinsten koyu kahve rengi bir bardak bu iki cenahın merkezinde yer alıyordu. Bu bardak daima su ile dolu bulunurdu. İçinde mevsimine göre bir gül, bir karanfil, bir hanımeli çiçeği, yahut da herhangi yeşil bir ağaç dalı bırakılırdı. Mukavvalardan birisi güneşe karşı siperlik vazifesini görmesi için pencere demirlerinin arasına, yukarıya doğru, başına gölge verecek şekilde sokulurdu. Öteki büyük mukavvaya not kağıtlarını iğne ile ilâştirerek önüne mufassal bir çalışma planı hazırlamış oluyordu."⁽⁵³⁰⁾

"Lugatte Fransızca bir kelimeye bakmak lazım gelince, önünde duran kelimenin ilk harflerine dikkat etmek için uzun bir ceht sarfeder, aynı cehtin mütekabisini, lüğatin yapraklarını çevirirken harçardı. Lugatte kelimeyi bulunca, üst üste birkaç kere okur, altında gizli bir mana daha varmış gibi uzaklara dalıp düşünür, sonra lugati kapayacak olur, birkaç yaprak çevirir, tekrar aeele eski sahifelere dönerek aradığı kelimeyi bir daha ve iki misli dikkatle okurdu. Öndan sonra gömlek kutusunun bir köşesinde, yukanya kadar istif edilmiş, siyah kaplı, küçük cep defterlerini ortaya çıkarırdı. Bu cep defterleri 20-25 kadardılar. Bu adet ne eksilir, ne ziyadeleşirdi. Tamamiyle dolan defterlerin yerine derhal yenileri getiriliyordu. Bu az yapraklı defterlerin her sahifesi bir başka bahse ait olurdu. Bazısı sağdan sola,

⁽⁵³⁰⁾ 1950 Öncesi Hapishane Notları, Kemal Tahir, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, sf. 258.

bazısı soldan sağa yazılır, bazısı karşısındaki sayfeye göre ters yazılmış olurdu. Bazı sayfelerde ise, yarısından yukarıya, yarısında aşağıdan yazılmak şartıyla, yazılar taban tabana dururlardı. Her defterin kabında birer fihrist vardı. Bu kaplar siyah olduklarından, kurşunkalemle yazıldığından görüp okumak, aranılan sayfeyi bulmak bir ayrı ihtisas meselesiydi Ancak kendisine mahsustu.⁽⁵³¹⁾

Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in notlarının içeriği hakkında da bilgi veriyor.

"Bu defterlerde ziraate, neşriyat istatistiklerine, askeri masarifata, arttırma eksiltme ilanlarına, havayic-i zaruriye fiyatlarına, muhtelif milletler bütçelerine, maden, petrol ve müstakkatı istihşalatına, döşenen demiryolu kilometrelerine, köprülerin uzunluğuna, maden kuyularının derinliğine, düşürülen tayyareler adedine, stratosfer keşfiyatı rakamlarına, birçok devletlerin zelzele altında verdikleri insan kurbanlarına, gemi tonilatolarına, gazetelerin yazdıkları top kalibrelerine, eski ve yeni vukuatın tarihlerine, şirket sermayelerine, bankaların seneden seneye dağıttıkları kar nisbetine velhasıl, bazı gazetelerde her ne münasebetle olursa neşredilen bütün rakamlara dair notlar vardır. Ayrıca sevilen nutuklardan parçalar, bazı makalelerden pasajlar, hükümetler arasında akdedilen muahedelerin enteresan maddeleri, kulağa çalınmış köylü taklitleri, der'akap kaydedilmiş tarihler, lugatte aranıp manası tespit edilen kelimeler yazılıydı.⁽⁵³²⁾

İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı yıllarında Dr. Hikmet'in, savaşla ilgili gelişmeleri dikkatle takip ettiğini notların içeriğinden anlayabiliyoruz. Ancak notların kapsamı, çok daha geniş bir alana dair bilgiler içerdiklerini gösteriyor. Dr. Hikmet'in kitaplarını dikkatle incelediğimizde, bu notların kitaplarda kullanıldığını saptayabiliyoruz. O günkü koşullarda, son derece sınırlı ekonomik olanaklarla gerçekleştirilen bu çalışmaların, tek bir açıklaması olabilir: Yenilmez devrimci irade.

Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in yazı yazabilmek için kullandığı yöntemleri anlatırken, onun, bu çalışmaları ne tür yoksunluklar içinde gerçekleştirdiğini de ifade etmiş oluyor.

"Notlar her zaman bu siyah kaplı defterlere yazılamıyordu. Onlardan daha ziyade başka kağıtlarda kullanıyordu. Bunların kendisince en makbüllerinden birisi, aldığı mektupların zarflarıydı.⁽⁵³³⁾

⁽⁵³¹⁾ a.g.e., sf. 259.

⁽⁵³²⁾ 1950 Öncesi Hapishane Notları, sf. 259-260.

⁽⁵³³⁾ 1950 Öncesi Hapishane Notları, sf. 261.

Dr. Hikmet aldığı mektupların zarflarını, gazetelerin boşluklarını, sigara paketlerinin içindeki kağıtları da kullanıyordu yazmak için. Bunların nedeni, ekonomik sıkıntılar, iletişim ve ulaşım yetersizlikleri idi. 1925 tutuklamasıyla başlayan mahpusluk günleri, 1950'ye dek yaklaşık 19 yıl sürmüştü. Bu dönem, bütünüyle, yoksunluklar, baskılar ve sıkıntılar içinde geçmişti. Ama o büyük devrimciler kategorisi içinde idi, Che'nin deyişiyle "iradesini bir sanatçı titizliği ile parlatmayı" başarabilmişti. Bu sayede, en büyük olanaksızlıklardan, Türkiye Marksizmi'nin düşünce ve davranış bütünlüğünü çıkarabilmişti. Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in bu yönlerini de anlatıyor.

"Sabahtan akşama kadar, durup dinlenmeden çalıştığı halde, bir defter sahifesi kadar yazıyı ancak yazıyordu. Bir şeyler yazmak için değil de bir şeyler not etmek için yaratılmış denebilirdi. Çok yorulunca o işi bırakır, bir başka işi eline alırdı. Ekonomi-politikten, felsefe ve tarihe, roman ve hikaye yazmaktan, şiir inşasına, besteler ve güfteler icat etmekten resim yapmağa, siyasi makalelerden tarihi makalelere kadar uğraşmadığı mevzu yoktu. Hepsinde de emsalsiz olduğuna kanıydı. biraz flüt çalar, biraz zeybek oyunu oynar, ticaret işine akıl erdirdiğini, küçük zenaatlardan anladığını, mektepte elişlerine meraklı olmasını ileri sürerek ispat ederdi. Her sabah jimnastik yapıyordu. Bu sebepten, omuzları vücuduna nisbetle dar olmasına rağmen pazıları kalındı. Her sabah yaz-kış, soğuk su ile duş yapardı. Bu, doğrusu etrafındakilere bilhassa kışın karlı günlerinde hayret veren, yegane emsalsiz hususiyetiydi."⁽⁵³⁴⁾

Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in sabahtan akşama dek durmaksızın çalıştığını ifade ediyor. Zaten başka türlü, Dr. Hikmet'in mevcut teorik eser birikiminin oluşması mümkün değildir, ancak Kemal Tahir, onun yazmakta güçlük çektiğini ima ediyor. Dr. Hikmet, Marksist teorinin temel meseleleri üzerine eğildiği için, ağır ve zorlu incelemeler yapması gerekiyordu. Dr. Hikmet'in teorik eser birikimi, onun yazma konusundaki performansını ortaya koyuyor. Dr. Hikmet'in yazdığı konular, üzerine kolay kalem oynatılabilecek türden konular değildi. Derinlikli çalışma ve etütler sonucu yazılabilecek konulardı. Dr. Hikmet'in yayınlanmış eserleri, bunun en somut kanıtlarıdır. Ancak 60'lı yıllarda, burjuva sosyalist çevreler tarafından bir tarih "otorite"si konumuna yükseltilen Kemal Tahir'in hiçbir derinlik içermeyen eklektik tezlerinin temel kaynağının Dr. Hikmet olması, sanınız, durumun aydınlatılması açısından değer taşır.

⁽⁵³⁴⁾ 1950 Öncesi Mapishane Notları, sf. 262.

Dr. Hikmet, anılarında hapishane günlerine değiniyor.

"Acı acı gözüm önüne geliyor: 3 yıl, 5 yıl, 10 yıl zindanıma, kuru ekmekten aç ölmemeğim için dertli anacığım karınca sabıyla bulup buluşturduğu kırık kırığı taşıdı. Çıkınca... Kaç gün "çıktım"? Demin Orhan hesaplamıştı nedense: 1925'ten 60'a dek: 35 yılda 22 yıl "içerde" kalınca, "dışarıda" geçen toplam ömrüm: 13 yıl. Onun da 1950-57 arası 7 yılını at: doğru dürüst 25 yılım süresince 6 yıl "dışarıda" da ya kalmışım, ya kalmamışım. Ya yaşamışım, ya yaşamamışım. Onun bölük pörçük darmadağınlığı, "kaçmaktan koşmaya vakit bulunamamış olması..." yaşama anlamını mı komuş?"⁽⁵³⁵⁾

Dr. Hikmet, hapishane günlerini böyle anlatıyor. Bu düzeyde bir baskı ve şiddet sarmalı içinde yaşayan, neredeyse gençlik döneminin tümünü duvarlar arasında geçirmek zorunda kalan birinin, böylesi güçlü bir teori ve pratik birikimi oluşturmaları, ancak devrimci irade ve inanın yüksek seviyesiyle mümkün olabilmektedir.

Kemal Tahir ve Tarih

Dr. Hikmet'le birlikte Sultanahmet ve Çankırı hapishanelerinde kalan Kemal Tahir, yıllar sonra anlatıyor. Hulusi Dosdoğru, Kemal Tahir'in anlattıklarını banda kaydedip, kitap olarak yayınlıyor.

"Bugün A.T.Ü.T. konuşuldu. Doktor Hikmet, bu konuda kitap yazmış. Kemal de iyice sinirlenmiş.

"Yahu daha düne kadar adam Asya tipi üretim tarzı için "Marks'ın henüz Marksist olmadan önceki döneminde kaleme aldığı icapsız bir yazıdır, asla bilimsel değildir" diyip duruyordu. Şimdi de kalkmış A.T.Ü.T'e dayanmaya çalışıyor. Bunu anlamadan insan Marksist olamaz demeye getiriyor. Hikmet aslında korkunç bir adamdır. Çok korkunç bencil bir kişiliği vardır. Karşısındakine bir şey anlatmayı, kendini ele vermek sayacak kadar bencildir. Dün ne kadar ciddiye alınmamışsa, bugün de alınmaması gerekir.

A.T.Ü.T'ni da üstelik anlayabilmiş değil. Bir defa Osmanlılığı bilmiyor. "Osmanlılar çıkıştan çobandılar. Çobanların obadan gelme bir kan dökücülüğü vardır. Bu yüzden batıdaki senyörlere benze-
mezler. Birbirlerini doğramaları bundandır" diyor. İşte Hikmet'in Osmanlı anlayışı..."⁽⁵³⁶⁾

⁽⁵³⁵⁾ Günlük Anılar, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 209-210.

⁽⁵³⁶⁾ Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Dr. Hulusi Dosdoğru, sf. 514, Tel Yayınları, Mayıs 1974.

Yukarıdaki bölümü aktardığımız kitabın yazarı bir başka eski TKP'li Dr. Hulusi Dosdoğru. Dr. Hikmet anılarında, Dr. Hulusi Dosdoğru'nun tutumlarını eleştirir. Onun sağlam bir devrimci kişiliğe sahip olmadığını, kimi süreçlerde sergilediği tutumlarından hareket ederek ortaya koyar. Dosdoğru'nun, Kemal Tahir'den aktardıkları, gerçekten ibretlik sözler. Dr. Hikmet'in 1970'de yayınladığı "Toplum Biçimlerinin Gelişimi" adlı kitabıdır söz konusu olan çalışma. Dr. Hikmet bu çalışmasında, o yıllarda, batıdan esen rüzgarlarla sol içinde hayli popüler olan "Asya Tipi Üretim Tarzı" kavramını ve Marx'ın "Grundrisse" adlı eserini tartışır. Ama Dr. Hikmet, bu kitabında bırakalım "A.T.Ü.T'e dayanmayı", bu tezin eleştirisini geliştirir. Kitabın önsözünde şunları yazar Dr. Hikmet.

"Açıklamış olalım. Türkiye, "obscurantisme" denilen bir Ortaçağ artığı bilim ve bilinç yasakçılığına değnekçilik edenler ülkesidir. İlk defa 1939-1942 yılları 1100 sahifelik iki cilt olarak Moskova'da yayınlanan ve 1953 yılı tıpkı basımı (Berlin, Dietz) yapılan Grundrisse'nin aslı bir türlü elimize geçemedi. Ancak 1966 yılı Fransa'nın "Uygulamalı Ekonomi Bilimi Enstitüsü" (ISEA) tarafından epey senli benli "Marksologica" yapılmış tercümesi (Cahiers de L'IESA, Aout 1966) 1967 Ekim'inde geldi.

O tarihe dek Grundrisse erüdisyon kırkambarından muska gibi saklanmışa benziyor. Üzerinde yayınlanmış (herhalde Batı ölçüsünde) üç etüd anılıyor:

1- E. J. Hobsbawm'ın yazdığı girişi ile 1964 yılı "Pre-Capitalist Economic Formations" bölümü İngilizce'ye çevriliyor. (Lawrence and Wishart, London). Aynı metin 1965 yılı Jack Cohen tarafından New York'ta (International Publishers) te yayınlanıyor.

2- Fransızca Maurice Godelier 1965 Mayıs'ı "Yeni Zamanlar" dergisinde: "La Notion de Mode de Production Asiatique" adıyla bir etüd yapıyor. Bu etüd hemen Türkçe'ye çevriliyor. Maksat 1965 yılı başında yayınlanan "Tarih, Devrim, Sosyalizm" araştırmamızı "Marks'tan habersiz" ve "modası geçmiş" bir çaba gibi göstermekmiş. Aslında Godelier'in yazısı, Marks'ı ve açtığı çığırı anlamaksızın yalnız "Asya-Tipi Üretim" deyimini klişeleştirmekle kalmış, iyi dilekli ama dar görüşlü bir "üstada sadık öğrenci" denemesidir. Türkçe'de yayınlandığı gün eleştirisi yapıldı, fakat basılamadı.⁽¹³⁷⁾

(137) Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 19-20, Ekim Yayınevi, 1970.

Dr. Hikmet'in ATÜT'ün ülkede tartışılmaya başlandığı günlerde yazdığı, ancak yarım kalan bir yazısının giriş bölümü de bu konuda fikir verebilir.

"Bir 'Asya Tipi Üretim Tarzı' sözü ATÜT diye özetlenerek Türk solları arasında tartışılıyor. Marks'ta term olarak böyle dört kelime-lik bir klişe söz bilmiyoruz. 1853 mektuplarında, henüz taslağı belir-miş büyük doktrinin 33-35 yaşlarında iki araştırmacısı olan Marks ve Engels, bir şeyi ansızın fark ediyorlar: Avrupa'da kutsal bir dokunulmazlık almış bulunan özel kişilere özgü toprak mülkiye-ti Asya toplumlarında hiç te ciddiye alınmamış!"⁽⁵³⁸⁾

Dr. Hikmet'in son derece net bir biçimde ifade ettiği düşünceler, nasıl böylesine çarpıtılabilir? Kemal Tahir'in çeşitli konularda yaptığı konuşmaları içeren bir başka kaynak bu konuda bize fikir verebilir. Kemal Tahir'le yaptığı sohbetleri derleyip, yayınlayan İsmet Bozdağ, şunları söylüyor.

"Bir konuşması sırasında bana: "Komünistlik suçundan 15 yıl hapse mahkum edildiğim gün kitaplığımı birisi elden geçirseydi, yüzlerce sağ kitaba karşılık 5-6 sol kitap ya bulur, ya bulmazdı!" demiştir. O kadar pisipisine 15 yıl hüküm giymişti.

Bu mahkumiyetten sonradır ki Kemal Tahir, Marksizmi iyiden öğrenmeye koştu. Çok az kitap bulabiliyordu. Çevresindeki kimselerden, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dan, Nazım Hikmet'ten kaptığı fikirleri, kendi görüş açısı içinde değerlendirerek geliştirmeye çalışıyordu."⁽⁵³⁹⁾

Demek Kemal Tahir, Dr. Hikmet'ten, Nazım Hikmet'ten "kaptığı fikirleri", kendi görüş açısı içinde değerlendirerek düşüncelerini oluşturmuş. Kütüphanesinde 5-6 sol içerikli kitap olduğunu söyleyen Kemal Tahir'in kendisidir. Aynı davadan yargılanıp, beraber hapis haneye kondukları dönemde, Dr. Hikmet, "Kapital", "Ücretli Emek ve Sermaye", "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu", "Marksizmin Üç Kaynağı" adlı Marksist-Leninist teorisinin temel klasiklerini Türkçe'ye kazandırmıştı. "Marksizm Kalpazanları", "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisini", "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı", "Emperyalizm-Geberen Kapitalizm" ve "Demokrasi: Türkiye Ekonomi-Politikası", "Devrimci Aydın Nedir?" adlı telif eserlerini yayımlamıştı. Yayımlayamadığı, "Yol Etüdleri", "Osmanlı Tarihinin Materyalizmi" ve "İslam Tarihinin Materyalizmi", "Bergsonizm",

⁽⁵³⁸⁾ Asya Tipi Üretim Tarzı, Ne Yapmak İstiyoruz, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 50, Diyalektik Yayınları, 1995.

⁽⁵³⁹⁾ Kemal Tahir'in Sohbetleri, İsmet Bozdağ, sf. 8, Emre Yayınları, Nisan 1995.

"Kadronun Kadrosu" adlı eserlerini de yayına hazırlıyordu. Kemal Tahir'in yazmış olduğu Dr. Hikmet portresinin tarihi, 1/4/1941'dir. Bu tarih, yıllar süren araştırmaların sonucunda Dr. Hikmet'in, Tarih Tezi'nin ilk formülasyonlarını yaptığı zaman dilimi içindedir. Doğanma Davası tutuklamasıyla hapisaneye girdiğinde Kemal Tahir, kendi ifadesiyle, ancak 5-6 solcu kitap okumuş bir gazete çalışanıdır. Aynı dönemde, Dr. Hikmet, Tarihsel Materyalizm teorisini sağlam biçimde özümseyip, onu çeşitli alanlara uygulayan, daha doğrusu, Marksist yönetime sıkı sıkıya bağlı kalarak, Tarihsel Materyalizmi geliştirmeye, pre-kapitalist dönemin üretim ilişkilerini aydınlatmaya çalışan bir devrimcidir.

Dr. Hikmet, Osmanlı tarihi üstüne incelemelerine erken bir dönemde başlamıştır. Henüz "Yol Etüdləri"nde bile bu incelemelerin kaynaklarını bulmak mümkündür. "Yol"un ilk kitabının "Yakın Tarih-ten Birkaç Madde" başlıklı bölümünde, Koca Sekbanbaşı'nın "Hülasat el-kelam fi red al-avam" adlı risalesine gönderme yapar.⁽⁵⁴⁰⁾ Koca Sekbanbaşı'nın bu risalesi, Osmanlı toprak ekonomisinde kesimcilik düzeninin egemen oluşu üzerine gerçekçi gözlemlere dayanır. Dr. Hikmet, "Osmanlı Tarihinin Maddesi" adlı eserinde, bu risaleden yararlanır.⁽⁵⁴¹⁾ Yani, Dr. Hikmet, erken bir dönemde Osmanlı Tarihi üstüne birincil kaynakları incelemeye başlamıştır.

Bu bilgiler, sanırım, çarpıtmaların kaynağı hakkında yeterince açıklayıcıdır. Kemal Tahir, TKP içindeki muhalefet hareketinin karanlık önderlerinden Sarı Mustafa ile lümpen bir hayat sürerken tanışmış bir edebiyat heveslisidir, o yıllarda. Sarı Mustafa aracılığıyla Nazım Hikmet'le tanışmış, edebiyat çevrelerine girebilmek amacıyla Nazım Hikmet'le yakınlığını geliştirmiş ve bu yakınlık nedeniyle de 1938 tutuklamasına kazayla düşmüştür. Bozdağ'ın deyişiyle, "Pisipisine" 15 yıl hüküm giymesinin nedeni budur. Tutukluluk dönemine kadar, yine kendi ifadesiyle "5-6 sol kitap okumuş" olması da Kemal Tahir'in o günkü birikimini göstermektedir. Ancak aynı şahıs tarafından, "Osmanlı Tarihinin Materyalizmi" adlı incelemesini 30'ların ikinci yarısında yayınlamak için ilan veren Dr. Hikmet, Osmanlı tarihini bilmemekle itham ediliyor. Hem de yine aynı yöntemle. Kemal Tahir, Dr. Hikmet'e ilişkin eleştirisinde, tırnak açıyor ve onun eserlerinden alınmış gibi göstererek kendi uydurduğu saçma-

(540) Yol Birinci Cilt, sf. 81.

(541) Bkz. Osmanlı Tarihinin Maddesi'nin "Osmanlı Toprak Ekonomisi Tarihinde Kesimcilik Düzeni" başlıklı bölüm, sf. 449 ve devamı.

lıkları anlatıyor. Ardından, bunları eleştiriyor. A.T.Ü.T konusunda da, aynı şeyi yapıyor. Ancak bu saçmalıkların Dr. Hikmet'in görüşleriyle uzaktarı yakından ilişkisi bulunmuyor. Dr. Hikmet'in yazı ve görüşlerinden tek bir parça bile almıyor. Bu çirkin yöntem, kullanan kişiliklerin formasyonu hakkında fikir edinmemizi sağlıyor.

Dr. Hikmet söz konusu olduğunda, neden bu denli saldırgan ve kızgın olduklarını da açıklıyor bu bilgiler. Dr. Hikmet, yıllar sonra, Kemal Tahir'in ismini anmadan "Tarih Tezi" ve Kemal Tahir arasındaki ilişkiye dair şunları yazıyor.

"Batı" sosyal bilimler alanında ister istemez: Görmek istemeyen göz kadar kör davranmak zorundadır. Kapitalizm, ancak Toynbee çapında Intellicens Servis'ten diplomalı tarihçilere ün sağlar, tarih bu mistik demagogların Doğucul Sosyalizm sektöründe teorisyen geçinip at oynatacakları bomboş bir alandır. Batı patenti bulunmayan emeğe ise "müşterisiz matah zayidir" denir.

Onun için 1940 yıllarında yazılmış: "Bay Mister Toynbee Tarih Bilimini Alt Üst Ediyor" yahut "Tarih ve Allah" polemik denememiz, "kursağımızda kaldı". Kişicil ilişkili bir iki edebiyatçı bir iki kez okumakla kaldılar. Kimisi, bizim nasıl olsa "otorite" olmadığımızı düşünerek lütfettiler. Eleştirinin kıyısından köşesinden kestikleri parçaları, eşlerine dostlarına kendi orijinal buluşları olarak sundular. Allah razı olsun: Emeğimizi unutulmaktan kurtardılar. Asliyle hiç ilgisi kalmamış biçimsizlikte üniversite yankılarına kapı açtılar.⁽⁵⁴²⁾

Kemal Tahir'in 60'lı yıllarda bir tarih "otoritesi" olarak ortaya çıkışı ve romanlarında Osmanlı tarihini yorumlama tarzı dikkate alındığında Dr. Hikmet'in bu yazdıkları daha anlaşılır olmaktadır. Entelektüel birikimlerinin oluşum süreçlerine bakıldığında, Dr. Hikmet'in geliştirdiği "Tarih Tezi"nin, Kemal Tahir tarafından faydacı bir tarzda ve biçimsizleştirerek kullanılması söz konusu olmaktadır. Kemal Tahir'in aşağılık kompleksinin kaynağı bu gerçekliktir. Bu gerçekliği saptamaya çok yaklaşan, ancak bir A.T.Ü.T'cü olduğu için, bunu başaramayan Selahattin Hilav, Kemal Tahir'in tarih üstüne görüşlerini ele aldığı bir incelemesinde şunları söyler.

"Gerçekten de, bizde, klasik marksist düşünce, burada değinmeyeceğimiz çeşitli iç ve dış etkenlerden ötürü, kendisini yaratıcı bir teori ve eylem kılavuzu olarak ortaya koyacak olan bu görevi yerine getirememiş; Batıcı düşünce içinde bu düşünceden sadece nicel bakımdan (yani daha şiddetli olması bakımından) ayrılan ama nitel ve sen-

⁽⁵⁴²⁾ Tarih Tezi, Önsöz, Hikmet Kıvılcımlı.

tezci özellikler ortaya koymayan bir görüş olarak kalmıştır. Pratikteki başansızlık da, başka nedenlerin yanı sıra, temel bakımından, teori-deki bu cırlılığın bir sonucudur. Oysa bir marksist Türk düşüncenin, sadece resmi ideoloji ile değil, tarih ve sosyoloji alanındaki çeşitli bilimsel araştırmalarla da hesaplaşması ve onları eleştirerek, yararlı yanlarını kendine katarak aşması gerekirdi. Bilindiği gibi, 1920'lerden bu yana, marksist düşünce alanında Şefik Hüsnü'nün, Kerim Sâdi'nin, Abidin Nesimi'nin yukarıda sözü edilen aşma ve sentez getirme açısından pek önemli olmayan ama genel marksizm bilgisi bakımından hiç de küçümsenmeyecek bazı çalışmaları olmuştur (Kemal Tahir'in fikri gelişimi söz konusu olduğu için, 1960'tan sonraki marksist çalışmaları söz konusu etmiyoruz). Bunlara, yayın tarihi 1965 olmakla birlikte çok daha önceleri hazırlanmış olan ve K. Tahir tarafından da mutlaka bilinen bir başka eseri eklemek gerekiyor. Bu eser, K. Tahir'in yakın arkadaşı Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih, Devrim, Sosyalizm (Sontelgraf Matbaası, İstanbul 1965) adlı kitabıdır. Bu kitabın ikinci cildi de ilkel Sosyalizmden Kapitalizme adını taşır. Dr. H. Kıvılcımlı, ayrıca, görüşlerini, 1930'lardan başlayarak çeşitli kitaplarında ve yazılarında açıklamış; Türk Marksist düşüncesi içinde orijinal bir senteze ulaşmaya çalışmış ve çoğunlukla bilimsel metoda ve gereklere yeterince uymamış olmakla beraber yoğun bir çalışma yapmış biricik kişidir (K. Tahir'i saymazsak).⁽⁵⁴³⁾

Selahattin Hilav, gerçekliğin kıyılarında geziniyor, ancak önyargıları nedeniyle orada kalıyor. Dr. Hikmet, düşüncelerini 40'li yılların başlarında yazılı biçime sokuyor. Aynı dönemde, henüz 5-6 sol kitap okumuş olan Kemal Tahir, hapisane günlerinde bu görüşlerle ilişki kuruyor. Dr. Hikmet'le aynı odada kalıyor. Yukarıya almış olduğumuz notlarında, Dr. Hikmet'in tarih çalışmalarına yoğunlaşmış olduğunu, kaynaklarını da göstererek anlatıyor. Kendisi, ancak Marksist teorinin alfabesini aynı dönemde öğrenmeye başlıyor. Yazdıklarından bir türlü öğrenemediğini, Marksizm'i kaba bir milliyetçilikle bulamaç edip, biçimsizleştirdiğini kolaylıkla anlayabiliyoruz. Hapisane çıkışı, Dr. Hikmet'in özenle ve büyük bir dikkatle geliştirdiği düşüncelerini bozarak, deforme ederek piyasaya sürüyor.

Dr. Hikmet, tarihsel Materyalizm üzerine çalışmalara yoğunlaştığında, idealist tarih felsefeleriyle Tarihsel Materyalizm arasındaki

⁽⁵⁴³⁾ Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak, Selahattin Hilav, Türkiye Defteri, Sayı 9, Temmuz 1974.

temel yöntem ve yaklaşım farklılıklarını ele alıyor. Bu çerçevede, idealist tarih felsefelerinin eleştirisini derinleştiriyor. Tabii bu uğraşının başlangıç evresinde, Tarihsel Materyalizm ile idealist tarih felsefeleri arasındaki farklılıkları, Tarihsel Materyalizmin oluşumunu ve dayandığı temel ilkeleri en yetkin biçimde açıklayan "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu" adlı kitabı Engels'ten çevirerek, yayınlıyor 30'lu yıllarda.

Dr. Hikmet, böylesi sağlam bir temele dayanarak yola çıkıyor. 40'lı yıllarda yaptığı bir çalışmada, 20. yüzyılın en etkili idealist tarih felsefecilerinden biri olan Arnold Toynbee'nin eleştirisini geliştiriyor. 1965'te yayınlanan "Tarih Devrim Sosyalizm" adlı kitabında bu çalışmasından bölümler bulunuyor. Dr. Hikmet, "Tarih Devrim Sosyalizm"de, idealist tarih anlayışlarını eleştirdiği bölümde, Toynbee'nin tezlerini "Tarihsel Devrim ve Sözde Dincilik"⁽⁵⁴⁴⁾ başlığı altında ele alıyor. Dr. Hikmet'in, Toynbee eleştirisinin "Tarih Devrim Sosyalizm"deki bu bölümle sınırlı olmadığını onun yazdıklarından biliyoruz. Yukarıya almış olduğumuz "Tarih Tezi"nin Önsözünde, Dr. Hikmet, "Bay Mister Toynbee Tarih Bilimini Alt Üst Ediyor" başlıklı eleştiriyi 40'ların başında yazmış olduğunu ifade ediyor. Mihri Belli, bir kitabında, 1958 yılında Sultanahmet Hapishanesi'nde, Dr. Hikmet'in, Fransızca'ya tercüme edilmiş Toynbee eleştirisini düzeltmek üzere kendisine verdiğini dile getiriyor.⁽⁵⁴⁵⁾

Kemal Tahir, yine banda kaydedilmiş bir sohbetinde, "Yine Toynbee Karl Marx ve Friedrich Engels de su katılmamış Batılı idiler. Toynbee Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısına değinmekle yetinmiş, ama temeline kadar inememiştir. Bu Toynbee İngiliz Emperyalizminin en hinoğlu hin adamıdır. Hindistan'ın, İngiliz İmparatorluğu tarafından sömürülmesini tarihi zorunluluk olarak yutturmaya çalışmıştır. Marks da ATÜT konusunda "ATÜT kalıplarının donmuş olduğunu ve bu gibi toplumlarda ancak tarihin teker-rür edebileceğini" söylerken yanılmıştır."⁽⁵⁴⁶⁾ sözleriyle, Marksizm'e "derin" bir eleştiri yöneltiyor.

Sanırız Toynbee meselesi de netleşmiştir. Kemal Tahir, Marx, Engels ve Toynbee'nin tarih anlayışlarını, görüldüğü gibi aynı kategori içine alıyor. Marx ve Engels'in de, Hindistan'ın İngilizler tarafından sömürsünü aklayan bir bakış açısına sahip olduğunu id-

⁽⁵⁴⁴⁾ Tarih Devrim Sosyalizm, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 60, Derleniş Yayınları, Kasım 2006.

⁽⁵⁴⁵⁾ İnsanlar Tanıdım, Mihri Belli, sf. 49, Milliyet Yayınları, 1989.

⁽⁵⁴⁶⁾ Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, sf. 526.

dia ederek kendi öz karakterini ve Marksizm'le ilişkisini gözler önüne seriyor. Kemal Tahir, muhtemelen, Toynbee ismini ilk kez Doğanma Davası sürecinde Dr. Hikmet'ten öğrenmiştir. Dr. Hikmet'in, bu çalışmasını okuyarak, kavrayabildiği kadar, Toynbee'nin tarih anlayışı ve görüşleri hakkında bilgi edinmiştir. Marx ve Engels'in geliştirdiği Tarihsel Materyalizm hakkında ciddi bir incelemesi olmadığını, bu yazdıklarından kolayca anlayabiliyoruz. "ATÜT kalıpları" hakkında Marx'a atfen ifade ettiği görüşlerin Marx ve Engels'e değil, batılı "uzman" Marksologlara ait olduğunu biz Kuvvâcılı'nın "Tarih Tezi"nden bildiğimiz ve başka bir çalışmamızda irdelediğimiz için bu konuya daha fazla girmiyoruz.⁽⁵⁴⁷⁾ Ancak, Marx ve Engels'i, Toynbee ile aynı kategori içine almanın saçmalığını ve yanlışlığını dile getirmekten kendimizi alamıyoruz. Kemal Tahir'in, Dr. Hikmet'ten öğrendiklerini nasıl biçimsizleştirdiğini, bozduğunu bu örnekle birlikte çok daha iyi görüyoruz.

Kemal Tahir'in Marksist teoriyle kurduğu ilişki ve onun tutuklama öncesi yaşamına dair ilginç bilgiler, Nazım'a Piraye tarafından 1943'te yazılan bir mektupta bulunuyor. Nazım, bu mektupta yazılanları, Kemal Tahir'e aktarıyor. Piraye, mektubunda şunları söylüyor.

"Nazım,

Dün hava yağmurluydu, içim sıkılıyordu. Kemal'in Sağırdere'yi okuyayım, dedim. Kaldığım yeri buldum. Başladım okumağa, yemek yerken okudum, gece yatakta okudum, elimden bırakamadım. Sabahın dördüne kadar okudum, bitti. Fevkalade buldum. Büyük bir köy romanı. Bizde böylesi hiç yazılmamış. Senden istediğim şeyleri Kemal yapıyor, sağ olsun. Kavakların pamukladığını da yazmış. Düşündüm: bu romanı yazan adam ciddi, ağırbaşlı, akıllı bir adamdır, öyle olması lazım. Eğer çıktığı zaman Kemal hakikaten böyle iyi olursa arkadaşlık edeceğim onunla. Yoksa eski zıpır, deli oğlanla hiçbir zaman.

Lütfen ona yaz: romanı çok güzel, fakat sakın fevkalade bir şey yaptığı için kendini dev aynasında görmesin. Oraya düşen her akıllı, zeki, iyi görüşlü insanın yapabileceği bir işi yaptı. Üstelik senin gibi teşvikkar bir arkadaşına da sahipti. Bununla bize gösterdi ki dehşetli istidadı var. Fakat daha Marks'ın kitabını okurken uyuduğunu unutmadım. Ne olur, deme. Ben İsmet'le oturmuş çalışıyor-

⁽⁵⁴⁷⁾ Bkz. Megalomania, Cenk Ağcabay, sf. 43-84, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, Haziran 2008.

duk, sen bir şeyler bırakıp gitmiştin, Kemal de minderde oturmuş kitap okuyordu. Uyudu. Onun akşamdan uyuduğu vaki değildi. Meyhanelerde sabahlar. Ağır bir kitabı okumaya tahammülü yok. Halbuki İddiası büyük, her şeyleri okuması, öğrenmesi lazım."⁽⁵⁴⁸⁾

Kemal Tahir'in, Dr. Hikmet'le olan ilişkisinin niteliğini daha iyi gösteren bir örnek konuşma Kemal Tahir tarafından yapılıyor. 1938 Harbiye tutuklamasında, Dr. Hikmet ve Kemal Tahir Erkin gemisinde tutuluyorlar. 27 Aralık 1970 günü, Kemal Tahir, Erkin'de yaşananları anlatıyor:

"Erkinde sorgularımız yapılıyor. Herkesi birer yere tıkıştırmışlar. O arada Doktor Hikmeti de iki kapılı dar bir dolaba koymuşlar. Herifte boy dersin iki metre, akıl dersin iki milim ya var ya yok, Ayakta dikilemiyor, fakat dolap da oturacak kadar geniş değil. Zavallı yarıdan ikiye katlanmış olarak on beş gün oracıkta kısıtılıp kalmış.

Ben kafese yeni kapatılmış Arslan gibi kapalı olduğum yerde dönüştürüp duruyorum. -Beni buraya tikanın...- diye bir kalaya başlıyorum ki arkası düm düz gidiyor."⁽⁵⁴⁹⁾

Erkin'de sorgu başladığında, Dr. Hikmet 36 yaşındaydı. Nazım, Donanma Davası tutuklamaları başlamazdan önceki son görüşmelerinde, ona, yayınlamaya hazırlandığı bir kitap nedeniyle "Ne olur Hikmet yapma, dışarıda 3-4 yıl kalabildin, yine içeri alırlar" diyordu. Dr. Hikmet, ülkenin hapishanelerini kızıl üniversitelere dönüştürmüştü. 30'lu yıllarda yaşanan bir olay Kemal Tahir'in yaklaşımını aydınlatmak için yararlı olabilir.

O yıllarda yaşanan olayları Kemal Tahir'in arkadaşı Abdin Nesimi anlatıyor.

"... Bu sıralarda Nihai Atsız, Nazım Hikmet'e çatan bir broşür yayınladı. Bu broşürün sonunda Abdülbaki Gölpınarlı'nın da Nazım aleyhine bir yergisi vardı. Nihai Atsız'ın, Nazım Hikmet aleyhine bir broşür yayınlamasının nedeni Nazım Hikmet'le Peyami Safa arasında başlayan polemikti. Nazım, Peyami aleyhine yazdığı yergide Namık Kemal'i yeren dizelere de yer vermişti. Bunun üzerine ben Namık Kemal konusunu işleyen ve Nazım'ı savunan bir broşür hazırladım. Bunu Nazım'a okudum. Nazım bunu beğendi. Nasıl yayınlayacaksın dedi. Benim bunu basacak param olmadığını biliyordu. Nazım tanıdığı yayıncılar yoluyla bastırabileceğini sandığını söyledi. Ancak broşürde

⁽⁵⁴⁸⁾ Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar, Nazım Hikmet, sf. 194, Bilgi Yayınevi, Ağustos 1968.

⁽⁵⁴⁹⁾ a.g.e., sf. 492.

öne sürülen görüşün 3. Enternasyonal'in Türkiye temsilcileri tarafından benimsenmesinin kuşkulu olduğunu söyledi. Bu bakımdan broşürün yayınlanmadan önce Hikmet Kıvılcımlı'nın da okumasını, onun görüşünün de alınmasının yararlı olacağını söyledi. Böyle yapılmazsa ileride Hikmet Kıvılcımlı ile polemik doğabileceğini söyledi. Ben de Nazım Hikmet'in bu görüşüne katıldım. Hazırladığım broşürü Hikmet Kıvılcımlı'ya okumak üzere verdim. Kıvılcımlı da broşürü gayet dikkatli olarak okumuş ve sayfa kenarlarına gerçekten değerli eleştiriler yapmış olarak geri verdi. Ben kendi yazılarımdan hemen hiçbirini saklamamışımdır. Geçenlerde kağıtlarımı karıştırırken bu broşürü buldum. Benim yazım kurşun kalemle, Kıvılcımlı'nın ki ise sabit mavi kalem (kopya kalemi)ledir. İleride olanak bulursam bunu tıpkı basımını yapmak ve gerekli notları eklemek isteyeyim.

Nazım, Kıvılcımlı'nın bu eleştirilerini okuduktan sonra broşürün yayınlanmasından vazgeçti. 'Namık Kemal Hakkında Ne Diyorlar) başlıklı bir anketi Kemal Tahir'in düzenlemesini istedi. Benim de Kemal Tahir'e bir mektupla Namık Kemal hakkındaki görüşlerimi bildirmemi istedi.

Ben Nazım'ın Namık Kemal hakkında istediği mektubu yazıp Kemal Tahir'e verdim. Nazım da Kemal Tahir'e ankete kimlerin katılacağını bildiren bir liste verdi. Bu listede Namık Kemal'i övecek ve yerecek yazarlar belirlenmişti. Ağırlık bilerek yerecek olanlardan yanaydı. Sonuç olarak anketi değerlendiren de Namık Kemal'in halkın kurtuluşu için çalışan biri olmayıp bir avuç burjuvanın çıkarını savunan biri olduğu izlenimi doğacaktı.

Nazım bu ankette Kemal Tahir'e, Kerim Sadi'den yararlanmasını öğütledi. Kemal Tahir pek çok yanıt aldı. Bunları Kerim Sadi'ye götürdü. Bir seçme yapmasını istedi. Yayınlanan broşürdeki seçimi Kerim Sadi yapmıştır. Benim Namık Kemal hakkındaki görüşlerimi içeren mektubum broşürde yer almamıştır."⁽⁵⁵⁰⁾

Görüldüğü gibi, Kemal Tahir Nazım'ın çevresinde şöhret yolları arayan birisi konumundadır bu yıllarda. Sözü geçen anketin değerlendirilmesi işi bile kendisine verilmemektedir. Dr. Hikmet'in konumu da somut biçimde görülüyor, Nesimi'nin yazdıklarında. Yaşanan bu olaylara Dr. Hikmet de değinir anılarında.

"K.T'yi tanımıyorum. Öyle bir ad, benden, "Namık Kemal hakkında diyorlar ki" röportajı için, vasıtanın vasıtasıyla yazı istemiştii! Göndermiştim.

⁽⁵⁵⁰⁾ Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve Değerlendirmeler, Abidin Nesimi, sf. 178-179, Promete Yayınları, İstanbul 1977.

Çünkü o sıra Mustafa Kemal, kendisinden başka "Kemal"ın anılmaması için "Hürriyet Şairi"nin resimlerini Türk Ocakları'ndan kaldırıyordu. Gençlik (Üniversiteliler) buna içerlemişlerdi. Namık Kemal için Üniversite Büyük Konferans salonunda bir anma töreni hazırlıyorlardı.

Sonradan, bu işlerde reklam kokusu almakta ve kullanmakta pek tilki olduğunu tanıyacağım Kemal Tahir Benerci adlı delikanlı ise, sağın (Hüseyin Cahit, Falih Rıfkı, vb.) ve solun ne dediğini bir röportajla topluyarak yayınlama kurnazlığını düşünmüş, belki de Nazım'ca düşündürülmüş. Solcular: Nazım, Kerim Şadi ile ben olacaktım.

Üst üste ısrar yağınca, oturdum beş on sayfada Namık Kemal için bir inceleme yaptım. Yolladım. Bir de baktım: bizim inceleme kitaptan atlatılmış. Alay mı ediyorlar adamlar.

Kitapçığa baktım. Bütün "Sol"lar Namık Kemal'e dolu dizgin saldırıya geçmişler. Nazım'ın bütün hevesi: Namık Kemal yerine tanınmak... Bense, Mustafa Kemal zılgıdı önünde gençliğin kaynayan hoşnutsuzluğunu, Namık Kemal açısından sola doğru çekmeyi doğru bulmuştum. Gençlik ilk kez mevcut iktidara kulca yaltaklanacağına, Namık Kemal devrimciliği adına kafa tutuyordu.

Namık Kemal'i Rus'ların "Miras" dedikleri filozoflarına benzetiyordum. Devrim tarihimize Namık Kemal'i ikiye ayırıyordum: 1- N.K. Sistemi: zamanı geçmiş fikirlerdi; 2- N.K. Üslubu: zamanının istibdadına karşı çekilmiş kılıçtı. Bu kılıç, şimdi devrimciler için de geçerliydi. Son cümlem şöyleydi: "Bugün yaşasaydı, Namık Kemal Marksist olurdu."

Besbelli, benim Namık Kemal'e sövmeyişim "Sol" üstadın hoşuna gitmemiş. Çömez Kemal Tahir de yazımı, "yer kalmadı" bahanesiyle atlatmış.

Sürüyle sağcı yazara yer bulunurken, ikiden fazlayı geçmeyen sol yazarlar arasına benim sokulmayışım, bana "Nazımane" bir iltifat gibi gelmişti.⁽¹⁹⁵¹⁾

Dr. Hikmet'in yazdıkları, Abidin Nesimi'nin yazdıklarıyla örtüşüyor. Nazım'ın çömezi hakkında Dr. Hikmet bir başka olaya da değiniyor. Olay bir adliye koridorunda geçiyor. Dr. Hikmet, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir, bir adliye koridorunda karşılaşıyor. Bir süre sonra Nazım yanlarından ayrılıyor. Dr. Hikmet, Kemal Tahir'e sorular soruyor:

⁽¹⁹⁵¹⁾ Günlük Anılar, sf. 290-291.

-Sizden rivayet: ben Nazım'ı hapisanede aç mı bırakmışım?

-Evet!

Dedi ylgıtçe Kemal Zahir. Aferin. Soru basitleşti:

-Bunu kimden öğrendiniz?

-Nazım Hikmet'in kendisinden.

-Mükemmel. Bunu, şimdi gelir, Nazım'ın yüzüne karşı da söyler misiniz?

-Neden söylemiyeyim?

-Bravo!.. Nasıl olmuş, orasını da anlattı mı size?

-Parasını almışsınız. Beş on gün sonra: "Para bitti" demişsiniz. Nazım haftalarca yemeksiz kalmış.

-Nazım'ın kendisi anlattı bunları değil mi?

-Ben nereden bilirim bu kadarını?

Zahir'in ses tonu, beni itham eder gibiydi. Nazım -sonradan öğrendim- Kemal'i Êsrar'a kadar saran bir lümpen yaşantıdan kurtaran sarı Mustafa'dan devralmış. Babiali'ye çırak etmiş. Kemal'in Nazım'a saygısı büyük. Üstad'ının yerine benden hınç almak isteyen bir hali vardı.

Nazım görününce Kemal'e:

-Gelin bakalım, dedim. Nazım'a soralım.

Gittik. Nazım'ı kolundan yakaladım.

-Sen bu arkadaş'a, benim seni hapisanede aç bıraktığımı söylemişsin?

-Kime?

-Kemal Tahir'e.

-Hayır! Söylemedim.

-Paranı almışım. Seni atlatmışım.

-Yalan!

"Hayır!" da, "Yalan!" da kırbaç gibi sert şaklamıştı. Kemal'i gösterdim:

-E, bu arkadaş mı uyduruyor?

-Bilmem.

-Kemal Tahir Bey, yalan mı söylüyorsunuz?

Delikanının tütün yaprağı renginde vaktinden önce kırışmış yüzü küle dönmüştü.

-Hayır. Ben yalan söylemiyorum.

-Öyleyse, doğru kimde ya?

dedim. İkisinde de ses yok.

-Neyse, orasını aranızda çözümleyin!

diyerek, ikisini de oracıkta bırakıp uzaklaştım. "Türkiye'de insan manzaraları" böyleydi. Ben ne yapabilirdim?"⁽⁵⁵²⁾

Dr. Hikmet'in, Kemal Tahir'le ilişkisini kavrayabilmek açısından bu bilgiler önemli açıklıklar sunuyor. Dr. Hikmet, anılarında, Kemal Tahir'in hapishane çıkışı gireceği yolu, kendisinin henüz hapishane günlerinde saptadığını anlatır. Bu ilişkinin niteliği konusundaki yanılgılar sürüp gitmektedir.

Kemal Tahir'i bir tarih "otoritesi" konumuna yükselten, romanlandır. Romanlarında işlediği tema ve karakterler aracılığıyla, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin sosyal, ekonomik ve politik çatışmalarını anlatan Kemal Tahir, romanlarında tarihsel gerçekliğimizi yeniden kurmaya çalışır. Bir edebiyat türü olarak romanın sağladığı anlatım olanaklarından yararlanan Kemal Tahir, gerçekliği edebi formlarda, sanatsal imgelerle yeniden kurarken, çoğu zaman, sanat ve bilim arasındaki sınırların belirsizleştiği ürünler ortaya çıkarır.

Kuşkusuz ki, sanat ve toplumsal bilim ortak bir zeminden beslenir, iyi bir roman üretmenin temel koşullarından biri de, ele alınan sosyal gerçekliğin kapsamlı bir bilgisine sahip olmaktır. Ancak aynı zeminden beslenen iki entelektüel etkinliğin de, kendi özgül araçları ve yöntemleri vardır. Bunların birbirine karıştırılması önemli sonuçlar doğurur. Sanatsal süreç ve olguların kendine özgü bir dili ve araçlar bütünü vardır. Sanat, sosyal gerçekliği imgelerle yansıtırken, sosyal bilimler, kavramsal sistematiğe aracılığıyla özgül üretimini gerçekleştirir. Bu iki özgül alanın birbirine karıştırılmasının ilginç örneklerini Kemal Tahir'in romanlarında bulabiliriz.

Yakınlarda yayınlanan bir kitapta, Dr. Hikmet, Kemal Tahir ilişkisi hakkında son derece yanlış bilgiler veriliyor. Bir akademisyenin kaleminden çıkan yazı, sözünü ettiğimiz yanılgının ne denli etkili olduğunu gösteriyor. Şunlar yazılıyor.

"Kemal Tahir, Osmanlı'ya olumlu bakışıyla Kemalizmle uyuşmasa da, "bize özgü devlet" biçimini yüceltmesi ve biricikleştirmesiyle özgücü-yerelci yaklaşımın iyi bir örneğidir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı ise, tıpkı Kemal Tahir gibi 1930'lara kadar Kemalizme karşı mesafesini korumuştur. Bu özellikleri onları Kadroculardan en başta ayırmaktadır. Başlangıçta Kıvılcımlı'nın milliyetçiliği daha çok TKP'nin "Türkleşmesi" bağlamındadır. O bakım-

⁽⁵⁵²⁾ Günlük Anılar, sf. 293.

dan mübadeleye olumlu bakar: Mübadele Cumhuriyet burjuvazisinin işgücü ihtiyacını karşılamak yanında komünist hareketin Türkleşmesine de büyük bir hizmette bulunmuştur.”⁽⁵⁵³⁾

Dr. Hikmet’in, özgücülük bahsinde son derece açık ve net görüşleri vardır, bunlar son derece iyi ifade edilmiştir. Onun görüşleri hakkında yazarken, onun kitaplarına hiç başvurmamak nasıl bir yöntemdir?

Dr. Hikmet, Özgücülük bahsinde diyor ki:

“Dogmatik Pleakhanov, o sezisi: “Doğuya has üretim yordamı”, yahut “Doğulu devlet” gibi klişelere çevirip derin bir keşif yaptığına inanıyor.”⁽⁵⁵⁴⁾

Demek Dr. Hikmet’te Doğu’ya Özgü, ya da Asya Tipi bir üretim tarzı ya da devlet yokmuş...

“Pleakhanov’a göre, Derebeylik Avrupa’ya özge bir görölmedik rejimdir. Sümerler’den beri her medeniyetin batış ve doğuşunda görülen öteki Ortaçağlar (Yıkılan Antika medeniyetin üzerine çullanmış Barbarların yarattıkları geçit çağı) Pleakhanov için yok sayılabilir.”⁽⁵⁵⁵⁾

Demek Dr. Hikmet’te, feodalizm Avrupa’ya özgü bir üretim tarzı da değilmiş.

“Yukarıda ana çizgileri özetlenen ilk Osmanlı Devleti, görüldüğünce, bütün Ortaçağ Avrupa feodal devletleri gibi, “melez” bir sosyal-politik tipti. Barbarlıkla medeniyet, orada, belirli ölçülerle kırma, karma bir düzen yaratmıştı. Bu düzen, egemen karakterince, sosyal sınıflara parçalanmamış olan barbarlıktan sınıflı medeniyete doğru bir GEÇİT düzeni idi.”

Böyle geçit-melez düzenlerde, ne “dillere destan” olmuş “Asya Tipi Üretim”, ne de “Mutlak Müstebit Şark” hükümdarı bulunamazdı.”⁽⁵⁵⁶⁾

Demek Dr. Hikmet’e göre Osmanlı “sui generis” değilmiş. “Bütün Orta Çağ Avrupa feodal devletleri” kategorisi içine giriyormuş.

Peki Kemal Tahir ne demektedir?

“Türkiye, Batıdakilere hiç benzemeyen bir topluluktur. Anadolu, insanı, Batılının geçirdiği tarihi aşamalara uğramamıştır.”⁽⁵⁵⁷⁾

⁽⁵⁵³⁾ Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, Suavi Aydın, sf. 572, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce 8, Sol, İletişim Yayınları.

⁽⁵⁵⁴⁾ Tarih Devrim Sosyalizm, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 73.

⁽⁵⁵⁵⁾ a.g.e, sf 74.

⁽⁵⁵⁶⁾ Osmanlı Tarihinin Maddesi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 157.

⁽⁵⁵⁷⁾ Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, sf. 386.

"Batı, ailesiyle benzemez bize, kurumlarıyla benzemez, devlet'i ile benzemez, sınıfları, sınıf kavgalarıyla benzemez bize. Hiç mi hiç..."⁽⁵⁹⁸⁾

Kemal Tahir böyle düşünüyor. Peki Suavi Aydın, tüm bunlar orta yerde dururken, nasıl oluyor da böyle şeyler yazabiliyor? Mesele Dr. Hikmet, Osmanlı tarihini incelediği eserinde, bir bölüm açıp, "Osmanlılık ve Bizans Etkileri Üzerine" başlığını koyup, Bizans Osmanlı etkileşimi ve Bizans üst-yapı kurumlarından Osmanlı'ya intikal eden öğeleri kapsamlı bir biçimde irdeliyor. İslam toprak düzenini ayrı bir başlık altında irdeleyip, Osmanlı toprak ekonomisi üstüne etkilerini saptıyor. Başka bir bölüm açıp, "Hristiyan Dünyasında Toprak Problemi"ni irdeliyor. Roma ve Bizans İmparatorlukları'nın benzer ve farklı yanlarını tartışıyor. Ardından "Franklar'da toprak ekonomisi" üstüne bir bölüm yazıyor. Suavi Aydın'ın "özgücü" Dr. Hikmet'i, tüm özgücülüğü ile şunları yazabiliyor:

"Osmanlı toprak düzenini daha elle tutulurca kavramak için Fransa'nın Franklarındaki toprak düzenini kısaca gözden geçirmek aydınlatıcı olur.

Tarih gerçekliği içinde:

Osmanlı'nın: "Dirlik" adını verdiği toprak düzeni, Frankların "benefice" adını verdikleri toprak düzenidir.

Osmanlı'nın: "Kesim" (yahut mukataa) adını verdiği toprak düzeni, Frankların "fief" adını verdikleri toprak düzenidir.

Bu iki tip önemli toprak düzeni biçiminin ne denli evrensel bir toplum determinizmi taşıdığını anlamak için, Osmanlılığa girerken Fransa'ya bakmak gerekir."⁽⁵⁹⁹⁾

Demek Dr. Hikmet, "evrensel bir toplum determinizmi"nin varlığını savunarak "özgücü" oluyor.

Bir de Kemal Tahir'e kulak verelim:

"Batı'da ve Doğu'da farklı devletlerin ortaya çıkması, toplumların farklı olmasından ileri geliyor. Batı toplumu sınıflıdır. Doğu toplumunda sınıf yoktur. Batı toplumu, sınıflı olduğu için, orada devlet, sınıflar arasında bir tarafsızlık dengesi kurulabildiği veya eşit ölçüde güven verebildiği zaman ayakta kalır."⁽⁶⁰⁰⁾

Dr. Hikmet'in Osmanlı Tarihi incelemesinin, toprak düzeni bölümünün alt başlıklarından biri: "Sınıflaşma"dır. Bu bölümde Osman-

⁽⁵⁹⁸⁾ Kemal Tahir'in Sohbetleri, sf. 110.

⁽⁵⁹⁹⁾ Osmanlı Tarihinin Maddesi, sf. 320.

⁽⁶⁰⁰⁾ Kemal Tahir'in Sohbetleri, sf. 66.

lı toprak ekonomisinde dirlik düzeninden kesim düzenine geçişte billurlaşan işbölümü zümrelerinden sosyal sınıflara geçiş üretim sürecinin özgüllükleri çerçevesinde incelenmektedir. Bu bölümde Osmanlı'da ürün ranttan para rantına geçiş ve bunun toplumsal yapı üstündeki etkileri tartışılmaktadır. Burada da "özgü"cü tavrı vardır Dr. Hikmet'in, bir alt bölümde, "Polonya ve Romanya'da geçit şekli" başlığı altında bir inceleme yapmaktadır. Sınıf ilişki ve gelişmelerinin gelişimi hakkında şunları yazmaktadır Dr. Hikmet.

"Üretim ve toplum geliştikçe, memleket üretiminde işbölümü, üretmenler arasında ayırtlanma ve farklılaşma büyüdü. Çiftçilik ve esnafılık birbirinden uzaklaştı. Bu ayrılık üzerine aracı sermayecilere gün doğdu. Tefeci-bezirganlar, üretmenler arasındaki çatlakları arttırmakla kalmadılar, dirlikçilerle çiftçiler, devlet ile memleket arasındaki çatlakları da uçurumlaştırdılar."⁽¹⁸⁶¹⁾

Demek toplumsal işbölümünün gelişmesiyle birlikte Osmanlı'da sosyal farklılaşma hızlanmış ve üretim sürecindeki konum ve çıkarları temelinde çatışan sosyal sınıflar ortaya çıkmış. Bu evrensel sınıfsal oluşum süreci, özgül bir tarihselliğin ürünü olduğu için kendi toplum ve tarih birikimine dayanmış.

Suavi Aydın bu yazıyı yazarken, acaba Dr. Hikmet'in konuyla ilgili kitaplarını okumuş mudur? Yazısında, Dr. Hikmet'in kitaplarına hiç referans vermiyor. Muhtemelen okumamıştır, okusaydı, en azından onun Kemal Tahir hakkındaki düşüncelerini öğrenir ve bu konuyu daha ciddi araştırırdı. Şu saçmalıklardan ciddi bir tez olarak yazmazdı.

"... dördüncüsü ise Kemal Tahir'den başlayarak Mehmet Ali Aybar'da, Hikmet Kıvılcımlı'da ve Mehmet Ali Kılıçbay'da gördüğümüz "Osmanlı Tipi Üretim Tarzı" görüşleridir. Bütün bu çözümlemelerin arkasında yatan temel bakış açısı, Türkiye'nin ve daha geride Osmanlı'nın "farklılığı"dır. Bu farklılık algısı, Kemalizmin de büyük etkisiyle özgül bir "Türk Devrimi" modeli yaratılmasına neden olmuş ve bu model üzerinden Türkiye'ye özel roller biçilmesine yol açmıştır. Evrenselci solla özgücü sol arasındaki esas kavga da bu noktada ortaya çıkmaktadır."⁽¹⁸⁶²⁾

Osmanlı Tipi Üretim Tarzı...

İnsan bu konuda bir yazı yazmaya başlarken, özgücü olanın, "yalnız kendine özgü bir nitelik"i kastettiğini, özgül olanın ise, "bir türe, bir sürece özgü" olgular üzerinde çalıştığını ayırmaz mı? Kemal Tahir'in özgücü olduğunu, ancak Dr. Hikmet'in tarihsel ve toplumsal özgüllükler üzerinde çalıştığını anlamak çok mu zordur?

⁽¹⁸⁶¹⁾ Osmanlı Tarihinin Maddesi, sf. 87.

⁽¹⁸⁶²⁾ Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik, sf. 544.

Dr. Hikmet sık sık "bizi bize benzeten gerçekliklerimizden" söz eder. Sanırız eleştirmenlerde kafa karışıklığına yol açan bu sözlerdir. Dr. Hikmet'in sözünü ettiği "bizi bize benzeten gerçekliklerimiz" evrensel toplum determinizminin bizdeki özgül biçimlenişidir. Evrensel dogmatizme ve özgücülüğe karşı, genel ile özelin diyalektik bağlantısıdır.

Dr. Hikmet, "İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere" adlı kitabında, "Doğu-Batı Ortaçağları Farkı" başlığı altında tartışılan konuyla doğrudan ilgili olarak şunları yazar.

"Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu ile Frank İmparatorluğu arasında hiç mi fark yoktur? Vardır. Osmanlı çiftçi'si ile Frank Tenancier'si Toprak münasebetleri bakımından birbirlerinin tıpkısıdırlar. Tarihsel gelişim bakımından bambaşkadırlar. Osmanlı Miri topraklarıyla, Frank censiv toprakları: mülkiyeti ayrı, tasarrufu ayrı olmak bakımından birbirlerinin tıpkısıdırlar. Mülkiyetli elinde tutanlar bakımından bambaşkadırlar...(...)

Osmanlı dirlik düzeninde: çiftçi öldü veya çift "İnhilal" etti mi, toprak onu yeniden işletmeye ehil olana teslim eden "Sahib'ül Arz" bir TAPU HAKKI alırdı. Frankların "Lods et ventes"i budur. Demek, Toprak münasebetlerinin ÖZÜ Osmanlılar'da da, Franklar'da da birdir; yalnız ŞEKL'ler başkadır."⁽⁴⁴³⁾

Daha önceki aktarmalarda gösterdiğimiz gibi, bırakalım "Osmanlı Üretim Tarzı"nı, Dr. Hikmet, Asya Tipi Üretim Tarzı kavramının kullanımını bile doğru bulmuyor. Dr. Hikmet'in bütün Tarih Tezi, bu saçmalıklar karşısında Marksist teorinin evrensele açılan yaklaşımını sergilemeye ve geliştirmeye dönüktür.

Dr. Hikmet'in gayri-müslim azınlıklar ve mübadele hakkındaki görüşlerini, daha önce gayri-müslim azınlıklardan oluşan TKP içindeki bir fraksiyon hakkında yazdıklarından görmüştük, ancak Suavi Aydın, Dr. Hikmet'in "facia" olarak adlandırdığı olay hakkında tam tersi bir yorumu Dr. Hikmet'e atfediyor. Bu yorumu da, Dr. Hikmet'in milliyetçiliğinin dayanak noktası oluyor. Tabii bunu, Dr. Hikmet'in metnini vermeden yapıyor. Biz konuya ilişkin metinleri daha önce verdiğimiz için, daha fazla uzatmıyoruz.

Dr. Hikmet özgücü, milliyetçi değildir, o proletaryanın komünist önderidir. Dr. Hikmet'e yönelmiş bu sağlı sollu saldırıların asıl nedeni de bu gerçekliktir. Dr. Hikmet'in gayri-müslim azınlıklar

⁽⁴⁴³⁾ İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere, Dr. Hikmet Kivılcımlı, sf. 50, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965.

hakkında yazdıkları esas olarak Marx ve Engels'in 1853-1856 arasında yazmış oldukları "Doğu Sorunu" üstüne incelemelerine dayanır. Dr. Hikmet, Marx ve Engels'in bu incelemelerini Elazığ Hapishanesi'nde çevirmiş ve yapıtlarında kullanmıştır. "Yol"un, "Yakın Tarihten Birkaç Madde" başlıklı bölümü, bütünüyle Marx'ın bu tezlerine dayalı olarak yazılmıştır.

Dr. Hikmet Osmanlı çöküş çağını ele aldığı "Yol"da, Marx ve Engels'in "Doğu Sorunu" bağlamında yazdıkları bu yazıları temel yol gösterici olarak kabul eder. Marx ve Engels, bu yazılarında Osmanlı'da sınıf yapısı ve siyasal iktidarın karakteri üstüne önemli çözümlemeler yaparlar. Osmanlı çöküş çağında egemen olan ekonomik ve siyasal ilişkiler hakkında önemli saptamalar yaparlar, Dr. Hikmet bunları aktardıktan sonra şunları yazar.

"1- Bütün egemen Türk unsurlar derebeylik temsilcisiydi: Kapitalist sınıflar Türkten başka ırklardan ve Müslümanıktan başka dindendi. (...)

Bütün kapitalist sınıflar ezilen sınıflardan Türk ve Müslüman olmayanlardandı: Büyük toprak sahibi kalabilmek için adeta Müslüman olmak şart gibiydi (Bosna Hersek'te asilzade Slavların Müslümanlaşması gibi). Kapitalist faaliyeti, ticareti adeta bir aşağılık iş sayan, aşağı tabakaların bu gibi uğraşlarından güya tiksinen Osmanlı Türklerinden başkalarında görülebilirdi."⁽⁹⁶⁴⁾

Dr. Hikmet, bu saptamalarının ardından şu soruyu sorar.

"Eski Türkiye'de sınıf mücadelesi?

Yanıt: Elbet vardı. Fakat egemen sınıf = egemen din konumunda kaldığından, burjuvaziyle derebeylik arasında olan mücadele, sınıf içerikli ve din görünümlü, şu halde Müslüman-hristiyan mücadelesi gibi akmak zorunda kalmıştı. Onun için 20. yüzyıla kadar süren hristiyan-müslüman savaşı, gerçekte burjuva-derebeyi sınıf ilişkilerinin, devrimle gericiliğin kavgası oldu. Ve bütün 20. yüzyıldaki Türkiye tarihinin açıklamasında odak gidim noktası budur."⁽⁹⁶⁵⁾

Dr. Hikmet'in bu tezleri sanırız düşüncelerinin nasıl çarpıtıldığını ortaya seriyor. Osmanlı çöküş çağında, gelişen kapitalist üretim ilişkilerini vurgulayarak gidişin yönünü tespit eden Dr. Hikmet, nasıl olur da, "özgücü" ilan edilebilir?

⁽⁹⁶⁴⁾ Yol Birinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 81-82.

⁽⁹⁶⁵⁾ age, sf. 84.

Mübadelenin TKP'nin Türkleştirilmesine ve cumhuriyet döneminde doğan işgücü açığının kapanmasına yardımcı olması nedeniyle Dr. Hikmet tarafından olumlu kabul edildiğini iddia eden Aydın, bunlara dair tek bir öge bile gösteremez, ancak rahatlıkla yazabilir bunları. TKP'nin Türkleştirilmesi hakkında yazdıkları muhtemelen "Parti ve Fraksiyon" bölümünde yer alan gayri-müslim azınlık grubu kökenli TKP'lilerle, Dr. Hikmet'in yürüttüğü tartışmaya dayanıyor. Suavi Aydın'ın bu yazıyı da okuduğunu sanmıyoruz, yüksek bir olasılıkla, bu yazı, Süha Ünsal'ın 10 yıl önce yazmış olduğu tez ve Birikim'de çıkan birkaç makalesinden hareketle yazılmıştır. Suavi Aydın'ın eleştiri tarz ve yöntemi, ne yazık ki, bilimsel kriterler açısından çok geri bir noktadadır.

Kırşehir Günleri ve Tarih Tezi

Çankırı Hapishanesi'nden, Amasya Hapishanesi'ne gönderilen Dr. Hikmet, bir süre sonra 1950'ye kadar kalacağı Kırşehir Hapishanesi'ne nakil olur. Faşist saldırganlık, dünyanın pek çok köşesini kana, ateşe boğarken, Türkiye, savaş dışında kalmış, ancak büyük yokluk ve sıkıntılar, ülke insanını boğan bir cendereye dönmüştür. Bu puslu, karanlık günlerde Dr. Hikmet, Kırşehir Hapishanesi'nde tek siyasi tutukludur. Bu küçük Anadolu kentinde daha rahat bir tutukluluk dönemi geçirdiğini, Latife Fegan'a anlatmıştır. Latife Fegan, Dr. Hikmet'ten bu döneme dair dinlediklerini şöyle aktarmaktadır.

"Buradaki mahkumiyet yıllarını iyi anıyor. Mahkumiyet değil adeta bir çiftlik hayatı yaşadım diyor. İyi bir odası ve kendine tahsis edilmiş bir bahçesi varmış. Burada tavuk, kuzu besler, kestane kabağı yetiştirirmiş (Kabak tatlısını çok sever. Latife Fegan'ın rıhtu). Hatta Kırşehirli, kestane kabağını ondan öğrenmişler."⁽⁵⁶⁶⁾

40'lı yılların büyük bölümünü Kırşehir Hapishanesi'nde geçiren Dr. Hikmet, savaş ve savaşın acılı sonuçlarının belirlendiği bu dönemde dikkatli biçimde savaşın gelişimini izlemiştir. Faşist tehdidin yayılma ve gerileme evrelerini adım adım izleyen Dr. Hikmet, bugünlerde "Devrim Nedir" adlı çalışmasını kaleme almaktadır. Savaş-Devrim ilişkisinin somut gerçekliği karşısında duyulan heyecanla yazılan bu

⁽⁵⁶⁶⁾ Latife Fegan'dan aktaran Süha Ünsal, sf. 73.

kitap, Leninist Devrim anlayışının tüm yönlerini detaylı olarak irdelerken, "İsyân Güzelşanâtı"nı en somut biçimde formüle eder.

Dr. Hikmet'in, Kırşehir günlerine dair ilginç bir tanıklığı Nazım, Kemal Tahir'e bir mektubunda aktarır. Nazım, 13-8-1943 tarihli mektubunda şunları söylemektedir.

"Doğayısıyla Doktor Hikmet'ten mektup aldım. Kırşehir'den buraya adaya gitmek üzere mahkûmlar geldi. Onlara kendiliğimden - yoksa doktordan selam getirdikleri için değil, tabii doktorun bu günlerde bana gördürecek işi olmadığı için ne mektup yazar ne selam yollar- Hikmet'i sordum. Rahatı ve kazancı yerindeymiş. Koyunu, kuzusu, tavukları, daktilosu, radyosu varmış. Emin ol ki çok sevindim. Burada emin ol ki sözünün lüzumsuzluğunu anlıyorum, ama sevindiğimi anlatmak için kullandım. Oğlanın biraz insana alışması sevinilecek şeydir."

Dr. Hikmet'in, Kırşehir Hapishanesi'nde doktorluk yapma olanağı da bulunduğunu biliyoruz. Oldukça verimli geçen Kırşehir günlerinde Dr. Hikmet, daha sonra yayınlama olanağı bulacağı bir dizi kitabı hazırlar. Daha doğrusu birçok çalışmasının çatısını hapishane de çatmış, ileriki yıllarda zenginleştirdiği materyallerle bu metinleri geliştirerek yayınlamıştır. Memet Fuat, "Gölgede Kalan Yıllar" adlı yapıtında, Dr. Hikmet'in, "Metafizik Sosyolojiler" adlı kitabının öyküsünü anlatır. 1970'de, "Metafizik Sosyolojiler" başlığıyla yayınlanacak çalışmasının elyazmalarını Çankırı Hapishanesi'nde Nazım'ın eşi Piraye'ye verir Dr. Hikmet. Aradan uzun yıllar geçer, hapishane çıkışı Piraye'yi ziyaret eder. Piraye, elyazmalarını saklamıştır. Tavan arasından bulup, çıkarır. Dr. Hikmet'e verir. O, çok sevinir bu duruma.

Dr. Hikmet'in, Kırşehir Hapishanesi'nde yaptığı teorik çalışmaların bir bölümünü Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü kayıtlarından öğrenebiliyoruz. Bunlar, "Diyalektik Sosyoloji", "Diyalektik Nedir?", "Diyalektik", "Kent", "Memleket Davalarından İşsizlik Nedir?" başlığını taşımaktadır. Bu döneme ait yüklü miktarda tasnif edilmemiş elyazmasının bulunduğu da ifade edilmektedir. Dr. Hikmet'in, Çankırı günlerinde tarih çalışmalarına yoğunlaştığını Kemal Tahir anlatmıştı. Daha sonra "Tarih Tezi" olarak adlandırılacak tarih etüdleri Kırşehir döneminde de yoğunlaşarak devam etmiştir. 60'lı yıllarda yayınlanan "Tarih Devrim Sosyalizm" ve "İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere"nin çatısının Kırşehir'de çatılmış olması yüksek bir olasılıktır. Dr. Hikmet'in, sağlığında yayın-

lama olanağı bulamadığı "Osmanlı Tarihi" çalışmalarının da bu yıllarda yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Kırşehir çalışmalarında dikkat çeken bir nokta, felsefe ve tarih alanında gözlenen yoğunlaşmadır. Tarih Tezi'nin ana gövdesi Kırşehir'de oluşmuştur. Özellikle, Dr. Hikmet'in, "Tarih Tezi"nde çok önemli bir eleman olan "kent" üzerine yapılmış bağımsız bir etüdün varlığı bu kanımızı güçlendirmektedir, çünkü ona göre "kent",

"Yazılı tarihin başı, medeniyetin başlangıcıdır. Medeniyet, insanlığın Yukarı Barbarlık Konağı ile birlikte içine girdiği ziraat adını almaya layık ziraat, tarım temeline dayanmış bulunan kentte doğar. Yaşanan Tarihî canlı bir vücuda benzetirsek, kent, o vücudun yaratıcı birimi: Hücresi olur. Tarihi anlamak için, Tarihin canlı hücresi olan kenti, -biraz soyutlaştırmak pahasına da olsa- ayrıca inceleyip iyi kavramak şarttır. Çünkü, kent kurulmadıkça medeniyet ve dolayısıyla Tarih başlayamamıştır."⁽⁵⁶⁷⁾

Dr. Hikmet, tarihin canlı gerçekliği içinde kentin oluşumuna, merkezi bir işlev yüklemektedir. Tarih tezinin temel hareket noktasını oluşturan bu etüd, Kırşehir Hapishanesi'nde yapılmıştır. Henüz Elazığ Hapishanesi'nde taşları döşenmeye başlayan yol, Kırşehir Hapishanesi'nde sonuna dek açılmıştır. Elazığ Hapishanesi'nde çok erken bir dönemde, yeni bir tarih anlayışının "Yol"una giren Dr. Hikmet, daha sonra sürekli olarak önünü aydınlatacak olan şu sap-tamayı yapmıştı.

"Fakat Avrupa burjuvazisinin egemen kültürü, nasıl genel "tarih"i bezirgan dönemiyle başlatıyorsa, devrim denince de ancak Avrupa'nın ortasında patlayacak bir borayı kastediyor..."⁽⁵⁶⁸⁾

Bu güçlü kavrayışı sayesinde, İslam medeniyetinin temelleri ve tarikatlarla ilişkin son derece açıklayıcı bir gerçeveyi de henüz "Yol"da çizmişti Dr. Hikmet.

"İslam medeniyeti çöl yollarından Suriye-Irak-Mısır cennetlerine kavuştuğu ve oralarda yerleştiği günden itibaren, sistemleşen bezirgan ekonomisi, sınıf farklılaşması, yapılan uçsuz bucaksız çapulun da yardımıyla, birden bire son haddini buldu. Ve ikinci halifeden itibaren kopan bölünüş, gittikçe her zümre ve sınıfa özgü akım ve tarikatlar biçiminde bölündü. İslamîliğin işlerin yolunda gittiği dönemlerinde şiddetle hüküm süren sınıflar savaşı daima, za-

⁽⁵⁶⁷⁾ Tarih Devrim Sosyalizm, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 202, Derleniş Yayınları, Kasım 2006.

⁽⁵⁶⁸⁾ Yol İkinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 20.

manın egemen koşulları yüzünden mistik ifadesini çeşitli gizli açık tarikatlarda buldu. Bugün Türkiye’de hala varlığını sürdüren tarikatlar İslamlığın artık çöküş aşaması olan beşinci hicret yüzyılından beri gelen dönemde fişkırlılar. Genel olarak tarikatlar, toplumda egemen sınıfın egemen ideolojisi demek olan resmi dine karşı, hoşnutsuz halk tabakaları arasında filizlenen yeni ve özgün ideoloji eğilimleri ve örgütleridir. Egemen sınıflar, egemen ve resmi din gibi, bu tarikat akımlarını zaman zaman kendi nüfuzları altında demagojik birer ağı gibi kullanmaya girişmişler ve hatta bazen başarılı bile olmuşlardır. (...)

Fakat tarikatlar, her zaman pasif birer esrar dayanıklılığı olarak kalmaz. Zaman zaman en kızıl isyancı liderler yetiştirerek, ezilen sınıfların bütün dileklerini bir atılımda gerçekleştirmek için ortalığı kana boyayan tarikatlar, İslam-Türk tarihinde kitapların yazdığından yüzler ve binlerce kez daha sık ve kuvvetle görünürler.”⁽⁵⁶⁹⁾

Tarihe farklı bir gözle bakabilme, ezilenlerin isyan ve direniş geleneklerini egemen sınıfların önyargılarından kurtularak kavrama açısından müthiş bir açılım sağlamaktadır bu görüşler. İslam tarihinin ortaya çıkardığı sosyal karakteristikler bu derece güçlü ele alınmaktadır. Yukarıya aldığımız paragraf, “Kent” etüdüne giden yolu açmıştır, çünkü,

“İslamiyetin başlangıcındaki iman merkezleri, Kilise’nin batı dünyasındaki ilk dönemlerini hatırlatan bir konumda olmak üzere kentlerdir.”⁽⁵⁷⁰⁾

Ve “kent” etüdü, antik tarihin hücrelerini açığa çıkararak “Tarih Tezi”nin formüle edilmesini sağlayacaktır. Dr. Hikmet “Tarih Tezi”nin temize çektiği bir bölümünü hapishane çıkışı Şefik Hüsnü’ye ulaştırdığını anlatır anılarında.

“Azıcık beyaza çektiğim Tarih Tezimden bir kitabı gönderdim.”⁽⁵⁷¹⁾

1934’te, hapishanede, Nazım’a “Tarih Tezi” için, “Tezin henüz başlangıcındayım. Zamanla işlersem birşeyler çıkacağına benzer”⁽⁵⁷²⁾ demektedir.

⁽⁵⁶⁹⁾ Yol İkinci Cilt, sf. 285.

⁽⁵⁷⁰⁾ Uygarlıkların Grameri, Fernand Braudel, sf 85, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, 2004.

⁽⁵⁷¹⁾ Günlük Anılar, sf. 225.

⁽⁵⁷²⁾ Günlük Anılar, sf. 274.

Dr. Hikmet'in, yine 40'lı yılların başlarında kaleme aldığı "Diyalektik" üzerine metinlerde, "Tarih Tezi"nin ilk formülasyonları görülmeye başlar.

"Kapitalizmden önce Toplum içindeki evrim bir Sosyal Devrimle yeni bir nitelik ve senteze ulaşamadı mı, Tarihçe en uygun durumda bulunan Barbarların saldırılarına uğradı. O zaman Sosyal Devrimin yerine TARİHÇİL DEVRİM adını verebileceğimiz ihtilaller oldu. Ve 7 bin yıl insanlık en kahredici klasik biçimiyle Barbarların Medeniyetleri yıkmaları demek olan Tarihçil Devrimlerin boyuna "tekerrürü"nü gördü."⁽⁵⁷³⁾

Dr. Hikmet'in, "Tarih Tezi"ni geliştirdiği süreçlerin içsel evrimini ve tezin formüle edilmiş momentini böylece saptamış oluyoruz. "Tarih Tezi"nin ilk somut formülasyonları, 40'lı yılların başlangıcında yazılan bu paragraflarda bulunmaktadır. 40'lı yıllarda yaşanan bu teorik sıçrama süreci, bundan sonraki dönemlerde yazılacak hemen her metne ışık tutacak, yol gösterici olacaktır. Dr. Hikmet'in Tarih Tezi'nin en önemli teorik elemanlarından biri, Marksist üretici güçler kavramını ele alış tarzıdır. Dr. Hikmet, üretici güçler kavramını incelerken, insanların toplu eylem yapma yetisini ve gelenek-göreneklerle kuşaktan kuşağa aktarılan toplum ve tarih bilgisini de kavramın kapsamı içine alır. Bu tarz bir ele alışın, Marksist teorinin gelişimi açısından taşıdığı potansiyeller Tarih Tezi içinde formüle edilecektir. Dr. Hikmet'in bu tarz bir ele alış ilk formülasyonu da, yine "Diyalektik" üzerine yazılarında bulunmaktadır.

"İnsan, ister tüm insanlık, ister bir bölük insanlar açısından düşünüp davransın: tek başına dünyayı değiştiremez. Coğrafya ve Teknik üretici güçler hep aynı kalsa bile, insan çevresini ancak dünkü ve bugünkü insanlarla elbirliği ederek değiştirebilir. Dünkü insanlarla Gelenek ve Görenek biçiminde, bugünkü insanlarla Kolektif Aksiyon biçiminde elbirliği yapar. Her seferinde, dünyayı: hayvanlar, bitkiler, şeyler ve yıldızlar için değil, sonuç bakımından hep insanlar için değiştirir."⁽⁵⁷⁴⁾

Devrimci Kararlılık ve İnsani Duyarlılık

Dr. Hikmet'in, Nazım'la ilişkisi, aynı cezaevlerinde bulundukları için, mektuplar aracılığıyla devam ediyor bu yıllarda. Özellikle, Na-

⁽⁵⁷³⁾ Diyalektik Materyalizm Nedir? Nasıl Kullanılır? Ne Değildir?, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 81, Derleniş Yay.

⁽⁵⁷⁴⁾ ağı, sf. 181.

zım, Kemal Tahir'e yazdığı mektupların birçoğunda Dr. Hikmet, hakkında bilgi edinmeye çalışıyor.

17/11/1947'de Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e mektubunda şunları söylüyor.

"Şu benim anjın de poitrin krizini, işi hiç de şişirmeden anneme yazmıştım. Piraye'ye yazmıştım, ikisi de pür telaş geldiler. Bu kadıncıklarımızın, anamızın, karımızın, kızkardeşimizin, elimizden çekmediği kalmadı. Hikmet de, Doktor Hikmet, hastalığıma ilgi gösterdi, birçok tavsiyelerde bulunan bir mektubunu aldım."⁽⁵⁷⁵⁾

Dr. Hikmet, Nazım'ın hastalığı karşısında harekete geçmiş, Nazım'ın tedavisi için elinden geleni yapmıştır.

4/5/1948 tarihli mektubunda, Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e şunları söylüyor.

"Sihhatim bahsine gelince, oldukça, diyorum, büsbütün, adamakıllı demek için bir ay daha beklemek lazım. Bizim buraya yeni bir doktor tayin edildi, yeni bir teşhis koydu ve yeni bir ilaç verdi, çok faydasını gördüm. Fakat bizim Doktor Hikmet de uzaktan, yüzümü bile görmeden aynı teşhisi koymuştu. Onunla yirmi günde bir filan mektuplaşıyoruz şimdilik."⁽⁵⁷⁶⁾

Nazım ve Dr. Hikmet, 1940-1950 arasında yazışmayı sürdürüyorlar. Araya kimi sorun ve kopuklukların girdiğini Nazım'ın mektuplarından anlaşıyor.

15/4/1941 tarihli bir mektubunda Nazım yine coşuyor.

"Bazen Çankırı plaklarımızın birini çalıyor, hele "incecikten bir kar yağar"ı çaldığı zaman Çankırı, odamız, o sidik kokan koridor, ordaki tanışlar, senin keleş kafan, doktorun mini mini burnu gözümde tütüyor. Müsterek kavga ve kötü günler hatıram olan insanları unutmama imkan yok. En acaibini bile böyle anlarda seviyorum. Demek ki onlara hiçbir zaman düşman olamıyorum."⁽⁵⁷⁷⁾

29/4/41 tarihli mektubunda üzgündür Nazım.

"Nudiye'nin nakli, gözüme ilaç tavsiyesi, istidaların merakı filan gibi hadiseler Hikmet'i içimde sızlattı. Ona yazdığım mektubu kendisine ver."⁽⁵⁷⁸⁾

Karşıt karakter özelliklerine sahip Dr. Hikmet ve Nazım'ın ilişkisi böyle gel gitlerle devam ediyor bu yıllarda. Dr. Hikmet'in, en uzun süreli tutukluluk dönemi, onun en verimli ve üretken olduğu

⁽⁵⁷⁵⁾ Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, sf. 101.

⁽⁵⁷⁶⁾ age, sf. 379

⁽⁵⁷⁷⁾ age, sf. 382.

⁽⁵⁷⁸⁾ age, sf. 69.

döneme dönüşüyor. Çok geniş bir alana yayılan ilgileriyle Dr. Hikmet, pek çok konuda öncü ve yaratıcı çalışmalar yapıyor.

Kırşehir dönemine ait olduğu saptanan edebiyat üstüne notları, arşivde yüklü bir elyazması grubunu oluşturuyor. Dr. Hikmet, Kırşehir'de edebiyatla da uğraşüyor, "Şeytana Kandil", "Kördöğüşü", "Topal", "Ketim", "Kopil" adını taşıyan romanları yazıyor. Yazılış tarihleri kesin olarak belirlenemeyen, "Kızkardeşimde olmayıversin", "Evceğiz", "Kurşunlu Cami Mahallesi" gibi romanlar ve "Suç Var! Orak-Çekiç", "Bülbülden", "1 Mayıs" gibi şiirlerin de bu dönem yazılmış olabileceği tahmin ediliyor.

Dr. Hikmet, Kırşehir günlerinde yaptığı edebi çalışmalara anılarında değinmektedir. Kırşehir Hapishanesi çıkışı, Şefik Hüsnü ile görüşmek isteyen Dr. Hikmet, Şefik Hüsnü'nün kardeşi Selahi'yi aracı kılar. Bu arada, bir romanını okumak üzere Selahi'ye verir. Sonrasını Dr. Hikmet anlatır.

"Selahi, "İt" yahut "Çobanlar" romanımı tape edilmiş biçimiyle okuyup çok merakla beğenmiş. Saklıyamadığı patavatsızlığıyla konuşmuştu:

-Azizim! Elimden bırakamadım. Senin asıl istidadın Roman. Bırak ideolojiyi: Romana önem ver.

- "Söyle Tatar ağası, hoşuma gitti" yollu güldümse de, beni "ideoloji"den uzak düşersem daha beğenilir bulacağını sezmemezlik edemedimdi. ⁽⁵⁷⁹⁾

Dr. Hikmet'in edebiyatla ilişkisine dair bir tanıklık Vatan Partisi tutuklamasında onunla birlikte yargılanan ve hapis yatan Esat Balım tarafından aktarılıyor. Esat Balım, 1989'da bir söyleşide, hapishane günlerine dair şunları anlatıyor.

"Hikmet Kıvılcımlı, tanıdığım ilk sosyalist liderdir benim. (...)

Bir daha onun kadar engin kültürü olan bir insana rastlayabileceğimi sanmıyorum. Uzman hekimliğinin yanı sıra Türk Edebiyatı'nı mükemmel bilir, Dünya Edebiyatı'nı yakından takip eder, sosyalist hareketin tarihini ve Bolşevik Devrimi'ni en ince detayına kadar bilirdi. O, hapiste de boş durmazdı, mesela Talat Paşa üzerine bir kitap yazmıştı. Bir maddeci olmasına rağmen Kuran'ı ezbere biliirdi. İnsan ilişkilerinde ise çok alçakgönüllü, hoşkulu, dost bir insandı. O komple bir entelektüeldi. Olumsuz bir tarafını gördüğümü söyleyemem. ⁽⁵⁸⁰⁾

⁽⁵⁷⁹⁾ Günlük Anılar, sf. 225.

⁽⁵⁸⁰⁾ Eski Tüfek Sosyalistler-Bir Kuşağın Son Temsilcileri, Atilla Akar, sf. 58, İletişim Yayınları, 1989.

Dr. Hikmet'in, bu verimli yıllarında yaptığı çalışmalar çok geniş bir alana yayılmıştır. Kırşehir çıkışı yayınlanan ilk çalışması olan "Fetih ve Medeniyet" ve bu kitabın arka kapağındaki, "Müellifin Çıkacak İlmî Eserlerinden" ibaresinin altında ilan edilen, "Ekonomi-Politik" ve Psikoloji (Psikanalizin Tenkidi ve Geliştirilmesi) adlı çalışmalar da muhtemelen bu döneme aittir.

Dr. Hikmet'in, Ekonomi-politik üzerine yapılmış çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı daha önce, Diyalektik Yayınları tarafından "Ne yapmak İstiyoruz" başlığıyla yayınlanmıştı. "Psikoloji (Psikanalizin Tenkidi ve Geliştirilmesi) çalışmasına dair bir ipucu, "Bergsonizm" adlı kitabında bulunmaktadır.

"Bu çelişkiyi açıklamada Bergson -Freud'un "libido"sü yerine- "hayat hamlesi" veya "reel hayat" gibi terimlere başvurur. Bu karşılaştırmadan sonra, Freud'u ayrı bir esere bırakarak asî Bergson'a dönelim."⁽⁹⁸¹⁾

Dr. Hikmet, 1936'da Freud üzerine bir çalışma yapmayı tasarlamaktadır. 30'ların teorik ve pratik yoğunluğu göz önüne alındığında, bu çalışmanın da 40'lı yıllarda yapılmış olması olasılığı güçlenmektedir.

Dr. Hikmet'in Kırşehir günleri, bir devrimcide, politik kararlılık ve netlikle, derin insani duyarlılığın tutarlı bir biçimde nasıl bütünleştirilebileceğinin somut bir örneğini sunar. İnsan ilişkilerinde, sağlam bir ilkesel duruş, sonsuz tolerans ve anlayışla bütünleşmektedir. İnsan ilişkilerinde, genel olarak karşı karşıya getirilen bu özellikler, gerçek devrimci kişilikte bütünleşmiş olarak bulunur. Çatışma ve gerilimler yaşadığı Nazım'ın hastalığı karşısında geliştirdiği tutum, Dr. Hikmet'in, kişilik yapısını kavrayabilmemize olanak tanımaktadır.

Dr. Hikmet için devrimci ilkeler, gerektiği zaman dile getirilecek soyut sözler değildir, onun için devrimci ilkeler, gerçek hayatın içinde her gün tekrar sinanacak somut, canlı tutum ve davranışlardır. Dr. Hikmet'in, mesleki etkinliğine bu açıdan baktığımızda, onun yaşam pratiğine çok yakışan, genel yaşam ilkeleriyle son derece tutarlı bir tabioyla karşılaşırız. Dr. Hikmet, mesleki etkinliğini, tüm yaşamı boyunca insanların daha sağlıklı yaşaması için kullanmıştır. Meslekî bilgi ve yeteneklerini, ekonomik bir yarar sağlamak ya da bir ayrıcalık ögesi olarak kullanmak yoluna yaşamının hiçbir

⁽⁹⁸¹⁾ Bergsonizm, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 94, Sosyal İnsan Yayınları, Şubat 2008

döneminde girmemiştir. İnsanın ruh ve beden sağlığının söz konusu olduğu bu alanda, bu davranış biçimini sonuna dek yaşama geçirebilmenin kendisi, başlı başına devrimci bir tutumdur. Bu tutarlı davranış, sınıflı toplum ilişkilerinin bu alanda yenilmesi değil midir? Sosyalistlerin vaat ettiği toplumsal ilişkilerin somut bir göstergesi değil midir?

Kırşehir Hapishanesi günleri, Dr. Hikmet'in, bir hekim olarak da insanlara yararlı olduğu, çok sevdiği bu uğraşını gerçekleştirme olanağı bulduğu bir dönemdir. Hapishane başgardiyasının çeşitli şehirlerde bir türlü teşhis konulamayan küçük oğlunun hastalığı, Dr. Hikmet tarafından Kırşehir Hapishanesi'nde tedavi edilmiştir. Dr. Hikmet'in o sırada marangozlukla da uğraştığını, tedavi ettiği bu çocuğa bir de tavla yapıp, hediye ettiğini biliyoruz. Dr. Hikmet'in, bu yardımlarından etkilenen aile, Münire Hanım Kırşehir'e geldiğinde, Münire Hanımı evlerinde uzun süre misafir etmiştir.

Dr. Hikmet'in, Kırşehir'de pek çok hastayı tedavi ettiği ifade ediliyor. Hapishane çıkışı bir süre Kırşehir'de kalmış olması da, orada geliştirdiği ilişkiler olduğunu gösteriyor. Sanırsınız, burada hekim olarak verdiği hizmet, bu ilişkilerin doğmasında etkili olmuştur.

Bu konuda bir başka tanıklığı da edebiyat eleştirmeni Ahmet Yıldız'ın "Edebiyat ve Eleştiri" dergisindeki bir yazısında buluyoruz. Ahmet Yıldız, Muzaffer Buyrukçu'nun evinde misafir olduğu bir akşam yemeğinde, yemekte bulunan Mualla Hanım, sözün hapishanede uzun süre yatmış olan Dr. Hikmet, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'e gelmesi üzerine, Dr. Hikmet'i tanımış olduğunu söyler. Ahmet Yıldız nasıl tanıştığını sorar. Mualla Hanım yanıtlar.

"-Kırşehir'de, dedi. Abiam hastalanmıştı. Kanser dediler. İyileşme şansı yok, dediler. Ama babam bırakmadı işin sonunu. Kırşehir Hapishanesinde yatan ünlü bir doktor varmış. İzinle dışarı çıkıyormuş. Bir de ona gösterin dediler. Bizde savcılığın özel izniyle eve getirdik. Çok nazik ve şefkatliydi. Çok etkilenmiştik. İyice muayene ettikten sonra merak edecek bir şey yok, sen kanser değilsin, şu yazdığım ilaçları kullan, bir şeyin kalmayacak dedi ablama. Bu sözü bir güneş gibi aydınlattı evi.

-Gerçekten iyi bir doktormuş, dedim.

-Çok uzun boyluydu, dedi Mualla teyze. Ama temiz, sakın ve saygılı. O kadar adı çıkmıştı ki, eczacılar onun yazdığı reçeteye ilaç vermiyorlardı biliyor musunuz?

-Allahım, gericilik, sen nelere kadırsın, dedim.

-Bir ur gibi dedi, Buyrukçu, toplumu bir sarmayagörsün. Ürüyor üstelik ha! Bugünlere baksana.

-İlaç vermemeye çalışıyorlardı demek, dedim. Peki ablanız iyileşti mi?

-Evet, dedi. Ömür boyu Kıvılcımlı'ya dua etti. Bir gün eve, hapishanede yaptığı bir hediyeyi getirdi, cevizden yapılmış bir çanta sapıydı sanırım, dedi, Mualla Teyze.

-Peki şimdi nerede? dedim. Çok kıymetlidir.

-Gerçekten nerede kız? dedi Buyrukçu.

-Ablamlarda, gözü gibi saklıyorlar, dedi Mualla Teyze.⁽¹⁸⁸²⁾

Bu ilginç tanıklık, Dr. Hikmet'in kişilik özelliklerini kavramamız açısından önemlidir. Dr. Hikmet'i tanımış olan pek çok kişi, onun nezaketini ve mütevaziliğini vurguluyorlar. Yaşamının önemli bir bölümü sıkıntılar ve yokluklar içinde geçen Dr. Hikmet, kendi sınırlı olanaklarıyla ürettiği armağanları insanlara sunuyor. Dr. Hikmet'in sunduğu armağanlar marangozluk uğraşısıyla ürettiği nesneler olabildiği gibi, hapishanede ekmek içlerini biçimlendirip, renklendirerek elde ettiği kimi nesnelerde olabiliyor.

Dr. Hikmet bir yeni yaşam üslubu geliştiriyor, bu üslubun en belirgin özelliği, en zorlu koşullarla kuşatıldığında bile yaratıcılıktan vazgeçmeme, en büyük yoksunluklar içinde insani yaratıcılığını geliştirerek değerler üretme olmaktadır.

Dr. Hikmet, Osmanlı tarihi üzerine çalışmalarını bir araya getiren "Osmanlı Tarihinin Maddesi" adlı kitabında, Osmanlı kurucu dinamiğini bağrında taşıyan sosyal karakteristiklerin yapısını irdelerken, Kırşehir'den söz eder.

"O tarihçil devrimler çağında, sık sık buluşan ermiş ügler Kırşehir'de toplaşırlardı. Şehir Üretmenleri Örgütü'nün başı Ahi Evren ile Türk İlb'lerinin "Ozan"ı Aşık Beşe, o zaman debbağ (derici) Ahillerin çalıştıkları Kırşehir ırmağı boyunda buluşurlar, Köy Üretmenleri Örgütü'nün başı Hacı Bektaş'ı beklerler, orada "yarenlik" ederlerdi.

Kırşehir'li Şeyh Edebalı'nın Osman'a kızını veriş gibi, o kızın kamından çıkacak çınar ağacının bütün dünyayı kaplaması rüyası da, yorumu da, Kızılırmak serhaddinden Sakarya serhaddine gelişin mitolojisidir. Bütün gerçek mitolojiler gibi, o Osmanlı "rüyası" da, yalnız tarih sezilerinden kaynak almıştır. Yoksa, o anacık ba-

⁽¹⁸⁸²⁾ Ahmet Yıldız'ın Günlüğü, Edebiyat ve Eleştiri Dergisi, No: 89, Nisan 2006.

bacık günlerinde kimin aklından eserdî, Bursa'dan kalkıp da Kırşehir'in en ücra Suluca Karacahöyük'ü önündeki Hacı Bektaş'ın solüğundan, Yenigerilik ruhunu çıkartmak?⁽⁵⁸³⁾

Dr. Hikmet, bu satırları muhtemelen Kırşehir Hapishanesi'nde yazdı. Kırşehir günlerinde, gerek Kırşehir'lilerle, gerekse de kent çevresindeki kırsal alanlarda yaşayan insanlarla, hekimlik aracılığıyla ilişki kurabildiği için, yörenin sözlü kültür birikiminden oldukça yararlandığını tahmin edebiliyoruz. Dr. Hikmet'in kendine özgü üslubunun önemli kaynaklarından biri, ülkenin farklı yörelerinde kullanılan halk deyişleridir. Kemal Tahir'in yazdığı portrede, buna işaret ediliyor. Kemal Tahir, Dr. Hikmet'in notları arasında, halk deyişlerinin de ayrı bir bölüm oluşturduğunu yazıyor. Dr. Hikmet, siyasal mücadele süreçlerinde, yazı ve konuşmalarında bu halk deyişlerinden yararlanır, bunları halkın popüler bilincine ulaşabilme, sosyalist düşüncüyü yerelleştirebilme hedefleriyle yapar.

Halkların En Eski Töreleri

"Halkların en eski töreleri, doğanın nimetlerinden bol bol yararlanırken bir tamahkarlığa kapılmamamız için sanki bizi uyarıyor gibiler. Çünkü biz Toprak Ana'ya kendimizden hiçbir armağan veremeyiz. Dolayısıyla alırken, kendi payımıza sahip çıkmadan önce onun bir kısmını geri vererek saygı göstermek yerinde olur. Eski sunak töresi bir saygının ifadesiydi. Hatta, toprağa ya da bereket bağışlayan eski atalara dönecek olan unutulmuş başakları ya da yere düşmüş üzümleri toplamayı yasaklayan törelerde de dönüşmüş olarak yaşayan, belki de hatırlanamayacak kadar eski zamanlara uzanan bu deneyimdir. Bir Atina töresi, sofradan ekmek kırıntılarını toplamayı yasaklıyordu; çünkü bunlar kahramanlara aitti. Eğer toplum zorunluluk ve açgözlülüğün baskısı altında, doğanın armağanlarını ancak yırtıcı bir hırsla alacak, en yüksek karla satabilmek uğruna dalından ham meyveyi koparacak, karnını tika bası doldurmak uğruna her çanağı sıyırarak kadar soysuzlaştıysa, o zaman dünya yoksullaşacak, toprak kötü hasat verecektir."

Walter Benjamin.⁽⁵⁸⁴⁾

⁽⁵⁸³⁾ Osmanlı Tarihinin Maddesi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 137, Sosyal İnsan Yayınları, Şubat 2007.

⁽⁵⁸⁴⁾ Son Bakışta Ask, Walter Benjamin, sf. 61-62, çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, Ekim 2001.

Dr. Hikmet'in tarih araştırmalarının en önemli boyutlardan birini ilk sosyalist toplumların sosyal karakteristiklerinin irdelenmesi oluşturur. Çalışmalarının önemli bir bölümünde, bu karakteristikleri tarihin her saklı köşesinden bulup çıkarmaya çalışır. Bilindiği gibi, Marksist teori, esas olarak, Batı kültürel geleneği içinde şekillendi. Marksist teorinin, Batı coğrafyası dışına açılması, esas olarak Ekim Devrimi ile söz konusu oldu. 20. yüzyıl boyunca tüm devrimler Batı coğrafyası dışı alanlarda gerçekleşti. Marksist teorinin temellerine, esas olarak da onun devrimci yöntemine sadık kalarak, bu teoriyi farklı coğrafyaların özgül tarihsel koşullarına uygulamak, her devrimcinin en temel görevi idi. Ancak gelişen dogmatizm nedeniyle, bu yeterli ölçüde başarılamadı. Dr. Hikmet, bütün mücadele yaşamını, bu hedefi gerçekleştirmeye hasretti.

Marx ve Engels'in, edebiyat ve sanat üzerine yazılarını kapsayan bir derleme kitabı incelediğimizde, ilginç bir noktayla karşılaşırız. Engels'in, yaşamının son dönemlerinde yoğunlaştığı, ancak tamamlayamadığı çalışmalarından biri "Erken Alman Tarihine Bir Katkı" başlığını taşımaktadır. Engels, bu çalışmasında, ileride Alman halkını oluşturan Cermen göçebe kabilelerinin sosyal ve ekonomik karakteristiklerini incelemektedir. Marx ve Engels, "Ortaçağ Avrupası'na alt halk destanlarını", "Eski İrlanda Yazını"nı, Eski İskandinav Destanları'nı incelemektedirler, bu derlemedeki yazılarında. "Chanson De Roland"ı, "Provans Yazını"nı, "Şövalye Halk Şiirleri"ni, "İngiltere'de Köylü Eşitlikçi Düşünceleri"ni, "John Ball"ı, "Alman Halk Kitapları"nı, kapsamlı biçimde irdeleyen yazılar yazmışlardır.⁽¹⁹⁹⁵⁾

Marx ve Engels'in bu yazıları, Avrupa halklarının kültürel ve tarihsel köklerini açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Önemli bir bölümü de, Avrupa halklarının tarih-öncesinden tarihe, sınıfsız ilk sosyalist toplumdan sınıflı topluma geçiş çağı kültür birikimine odaklanmıştır. Bu konuda çok geniş kapsamlı araştırmalar yapan Marc Bloch şunları ifade etmiştir.

"Örneklerin çoğunluğunda 11. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başlarının "bulucu"larının, efsane ve destanlarının unsurlarını kroniklerden veya arşiv malzemelerinden dolaylı bile olsa edinmediklerini kabul edersek, o zaman anlatıların temelinde daha eski bir geleneğin bulunduğunu varsaymak gerekmektedir."⁽¹⁹⁹⁵⁾

⁽¹⁹⁹⁵⁾ Yazın ve Sanat Üzerine Cilt 1, Marx-Engels, çev. Öner Ünalın, sf. 188-229, Sol Yayınları, Kasım 1995.

⁽¹⁹⁹⁵⁾ Feodal Toplum, Marc Bloch, sf. 147, çev. Mehmet Ali Kelıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ekim 2005.

Bu anlatıların temelinde bulunan "daha eski bir gelenek" halkların sınıflı toplum öncesinde yaşadıkları toplumsal ilişkilerin izdüşümleridir. Sınıflı toplumlarla kıyaslandığında çok daha uzun bir zaman dilimini kapsayan bu dönem, halkların kültürel ve bilişsel dünyasında önemli bir yer kaplamıştır. Sınıflı toplum kabuğu içinde de yaşar kalan kimi öğeleri, bu eski gelenekleri öğrenmemizde ve tanımamızda önemli rol oynamaktadır.

Dr. Hikmet'in tarih ve kültür odaklı araştırmaları, Marx ve Engels'in yaşamlarının son dönemlerinde yaptıkları bu çalışmaların izini sürer. Farklı bir tarih ve toplum birikimine dayanan coğrafyamızın özgül tarihsel ve kültürel yapısını kavrama çabasıdır bu çalışmalar. Engels'in "İngiltere'de Köylü Eşitlikçi Düşünceleri John Ball" incelemesinin, "Almanya'da Köylü Savaşları" adlı kitabının, coğrafyamızdaki karşılığı, Dr. Hikmet'in "Şeyh Bedreddin" incelemesidir. Dr. Hikmet, henüz 1930'larda, "Yol'da "Demirci Kawa Destanı"ndan söz etmekte, bu konuda ne denli güçlü bir kültürel birliğe sahip olduğunu göstermektedir.⁽³⁸⁷⁾

Şeyh Bedreddin ve Bir 'Keşif' Öyküsü

Dr. Hikmet'in Osmanlı tarihi üstüne 30'lu ve 40'lı yıllardaki incelemeleri sol hareketin organik bünyesi içinde yapılmış ilk çalışmalardır. Son derece zengin bir materyal birikimine dayanılarak üretilen bu çalışmalar ne yazık ki uzun yıllar gün ışığına çıkartılamamıştır. Dr. Hikmet'in, Şeyh Bedreddin üstüne incelemesi de bu niteliktedir. Dr. Hikmet'in, Bedreddin üstüne yaptığı incelemenin öyküsü, onun çalışmalarının yazgısını çok iyi yansıtmaktadır.

Dr. Hikmet, Şeyh Bedreddin üstüne incelemesinin "Şeyhin Doğuşu" bölümünde şunları yazıyor.

"1935 yılına gelinceye dek, Şeyh Bedrettin'in gerek dedeleri, gerekse doğduğu yer ve tarih üzerine açık hiçbir şey bilinmiyor gibiydi. O yıl "İnkılap Müzesi"nde Şeyhin torunu Hafız Molla Halil'in manzum elyazma "Menakıb"ı ansızın elimize geçti. (...)

1939 yılı, Menakıb esas tutularak Şeyhin hayatı yeni baştan yazıldı. Bu kitap, 27 yıl önce yazılmıştı, yalnız dilini az düzelterek temiz çekerek yayınlıyoruz."⁽³⁸⁸⁾

⁽³⁸⁷⁾ Bkz. Yol İkinci Cilt, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 408.

⁽³⁸⁸⁾ Sosyalist Gazetesi, 4 Mart 1967.

Dr. Hikmet'in Şeyh Bedreddin incelemesi, Osmanlı tarihi üstüne çalışmalarının yoğunlaştığı zaman kesitine denk düşüyor. Çankırı hapishanesinde yazılmış olması yüksek bir olasılıktır. Bedreddin'in torunu Hafız Molla Halil'in yazdıklarının bu konuda önemli bilgiler içermesi farklı kaynaklar tarafından da vurgulanılıyor. Osmanlı tarihi uzmanlarının yaptığı çalışmaları incelediğimizde Dr. Hikmet'in bilimsel derinliği ve yetkinliği daha iyi görülebiliyor. Bedreddin üstüne çok kapsamlı bir çalışma yapan Necdet Kurdakul, kitabında Bedreddin üstüne yazılmış kitapları ve konuyla ilgili tarihsel kaynakları en ince ayrıntılarına inerek irdeler. Kitabının, Bedreddin hakkındaki tarihsel kaynakları irdediği bölümünde şunları yazar.

"Görülüyor ki, Taş Köprülü Zade, kendi zamanına kadar kaleme alınmış tüm eserlerde rastlanmayan bir takım bilgiler vererek, Bedreddin lehinde yargılarda bulunuyor."⁽⁵⁰⁰⁾

Bilgi vermeye devam eder Kurdakul.

"Dikkat edilirse, Taş Köprülü Zade'nin Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in, Fatih devrinde yazmış olduğu "Menakıbnâme"sini görüp okuduğu, kolayca anlaşılmaktadır. Çünkü, İznik'de, Bedreddin'in yanındayken on yaşlarında kadar olan Hafız Halil'in, büyükbabasının bir nevi savunmasını ihtiva eden Menakıbnâmesinde, Onun eserlerinden sırasıyla söz etmektedir."⁽⁵⁰⁰⁾

Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in Menakıbnâmesi'nin önemi hakkında, yine bir Osmanlı tarihi uzmanı olan Ernst Werner şunları söylüyor.

"Sonunda ilginç bir keşfi, 1943 yılında F. Babinger, Şeyh'in torunu tarafından 1455 ve 1460 yılları arasında kaleme alınmış olan Şeyh Bedreddin Menakıbnâmesi'ni gün ışığına çıkararak yapmıştı."⁽⁵⁰¹⁾

Babinger, ünlü bir batılı Osmanlı uzmanıdır. Babinger'in 1943 yılında yaptığı keşiften söz ediliyor, Dr. Hikmet, Bedreddin incelemesini 1939-1940 tarihlerinde yazdığını ifade ediyor, Hafız Halil'in Menakıbnâmesi'ni 1935'de keşfettiğini söylüyor, ancak Dr. Hikmet, bu çalışmasını ancak 1967 yılında yayınlamaya başlayabiliyor. Babinger'in keşfi yaptığı yıl olan 1943'te, Dr. Hikmet Kırşehir hapis-

⁽⁵⁰⁰⁾ Bütün Yönleriyle Bedreddin, Necdet Kurdakul, sf. 47, Döler Reklam Yayınları, Aralık 1977.

⁽⁵⁰¹⁾ Bütün Yönleriyle Bedreddin, Sf. 48.

⁽⁵⁰²⁾ Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa, Ernst Werner, sf. 80, çev. Hakan Sevin, Kaynak Yayınları, Ekim 2006.

hanesindedir, 1938 Donanma Davası ile birlikte girdiği hapis-hane-den ancak 1950'de çıkabilecektir. Babinger'in uzmanlığı ve çalışmalarının önemi bilinmektedir, ancak ülkemiz aydınında batılı uzmanlıklara karşı öyle güçlü bir hayranlık vardır ki, bu durum yanı başlarında olan birçok değerın görölmesine engel olmaktadır.

Bu örnek "keşif" olayı da ülkemiz aydınınının durumunu somut biçimde ortaya koymaktadır. Dr. Hikmet'in trajedisini de sergilemektedir. Bir yanda devlet şiddeti ve süreklileşmiş duvarlar arasına kapatılma, diğer yanda, etrafını kuşatan susku ve yok sayılma. Hafız Halil'in Menakıbnamesi ilk kez, 1967 yılında Elif Yayınları tarafından, İsmet Sungurbey ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın ortak çalışmasıyla yayınlanmıştır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olan İsmet Sungurbey'in o dönemde Dr. Hikmet'le birlikte çalışmalar yürütmekte olduğunu biliyoruz. Dr. Hikmet'in Bedreddin incelemesi de aynı dönemde yayınlanmaya başlamıştır.

Bu "keşif" öyküsü, ilginç yanlar içeriyor. Bedreddin hakkında araştırmalar giderek artıyor. Tarihçiler ve sol harekette artan ilgi yapılan yayınlarda da hissediliyor, bu konuda öncü çalışmaların sahibi olan Dr. Hikmet'in incelemesinden çoğu çalışmada söz edilmiyor. Dr. Hikmet'in bilimsel derinliği üstündeki susku devam ediyor. Dr. Hikmet, bu çalışmaları yaparken tek bir amaca sahip:

Halkın en köklü kültürel geleneklerini açığa çıkarmak ve buradan halkın popüler bilincine seslenerek isyan dinamiklerini harekete geçirmeye çalışmak. Çalışmalar, işte bu amaca yönelmiştir. Kimilerinin iddia ettiği gibi, "bir özgünlük arayışı", ya da "fantezi" değildir. Tarihin gerçekliği bugünümüzle organik olarak bağlıdır. Dr. Hikmet'in tarihe yönelişinin ardında bu motivasyon vardır.

Evrensel Dogmatizm ve Tarih

Dr. Hikmet'in yaptığı öncü ve yaratıcı çalışmaların yeterli ölçüde bilinmemesinde ve dikkate alınmamasında en belirleyici faktörlerden biri, o günün koşullarında Sovyet biliminin sahip olduğu güçlü otoritedir. Evrensel dogmatizmin dünya ölçüsünde egemenlik kazanması da bu otoriteden kaynaklanmaktadır.

Evrensel dogmatizmin Sovyetler Birliği'nde güç kazanması ve giderek belirleyici yaklaşıma dönüşmesi sürecinin teori alanındaki en önemli unsurlarından biri tarihsel materyalizmin kavranılış biçimine ilişkindir. Stalin'in ünlü broşüründe şematize ettiği toplumla-

rın tarihsel evrimine dair yaklaşım, daha sonra tüm toplumsal-tarihsel bilim çalışmalarına temel oluşturmaya başlamıştır. Üretici güçler kavramının son derece güdük ve ekonomist-teknolojist bir yorumunun ürünü olan bu şematizm sayesinde, tarihsel süreçlerin gerçek aktörleri kenara itilmiştir. Stalin'in meşhur beş aşamalı evrim şeması, Marksizm'in bir tarih felsefesine dönüştürülmesi idi. Oysa Marksist tarih anlayışı, kendisinden önce var olan idealist tarih felsefelerinin köklü bir eleştirisi üzerine inşa edilmişti.

Marx ve Engels, tarihsel gelişmenin ana çizgilerini ortaya koymaya çalıştıkları yapıtlarında, katı ve mutlak şemalar ileri sürmüyor, esas olarak, geliştirilecek araştırma ve derinleştirilecek irdelemelere somut ve kapsamlı bir genel çerçeveye sunuyorlardı. Sovyetler Birliği'nde geliştirilen evrensel dogmatizmin kilometre taşlarından biri, Asya Tipi Üretim Tarzı kavramının ve toplumsal evrim şemalarının ele alındığı 1930-31 Leningrad-Tiflis Tartışmaları'dır. Leningrad-Tiflis Tartışmaları, Çin Devrimi'nin çok önemli bir dönemeç noktasına geldiği süreçlerin izlerini taşıyor. Çin'in tarihsel ve toplumsal özellikleri, bu toplantılarda tartışmaya açılmıştı. Ancak o sıcak günlerde Çin, Komintern'in de gündemindeydi. Çin'de komünist hareketin uygulaması gereken temel taktik ve ittifaklar üzerine hararetli bir tartışma yürütülüyordu. Leningrad Tartışmaları'nda yer almış Sovyet tarihçi Yevgeni Varga, yıllar sonra bu konuya dikkat çekiyor.

"Bu sorunun Çin bakımından bilimsel ve siyasal-stratejik bir önemi vardı. Asyagil üretim tarzı karşıtları, yirmili yıllar Çin'inin toplumsal yapısını normal bir feodalizm olarak kabul etmeyenleri (ben de dahil) siyasal düşman sayıyorlardı. Böylece de, önemli sorunların aydınlatılmasına engel oldular."⁽¹⁹⁹²⁾

Dönemin siyasal koşullarında, Sovyetler Birliği'nde egemen olan anlayış Çin'de normal bir feodalizm olduğunu kabul etmeyenleri Troçkist-sol sapmanın temsilcileri sayıyordu. Stalin'in beşli toplumsal-evrim şeması hemen her tarihsel araştırmanın varacağı sonuçları baştan belirliyordu. O dönemde, Çin'de "normal bir feodalizm"ın varlığını kabul etmemek, Çin Devrimi'nin önündeki temel adım olarak kabul edilen "burjuva demokratik devrim"ın görevlerini küçümsemek anlamını taşımaktadır, tarzında bir kabul, dönemin tarih tartışmalarının sınırlarını çiziyordu.

⁽¹⁹⁹²⁾ Asyagil Üretim Tarzı Üzerine, Yevgeni Varga, sf.152, İlk Sınıflı Toplumlarda, Doğu Despotizmi, Asyagil Üretim Tarzı, Çev. Kenan Somer, Birey ve Toplum Yayınları, Mayıs 1985.

Bu anlayışın daha sonra ortaya çıkan traji-komik örneklerini Yuri Semenov bir çalışmasında gösteriyor. Semenov, şunları söylüyor.

"Eski Doğu'nun tarihini konu alan çalışmaların hemen hepsi eski Doğu toplumunu köleci olarak niteler. Bununla birlikte, bu aynı çalışmalar, gelişmelerinin ilk aşamalarında, bu toplumlarda ancak nüfusun önemsiz bir azınlığını oluşturan çok küçük sayıda köle bulunduğunu ve tarihleri boyunca, büyük maddi mallar üreticileri yığınının köle sayılamayacak kimselerden bilestiğini de öğretirler bize."⁽⁵⁹³⁾

Semenov'un sözünü ettiği, Sovyetler Birliği'nde Stalin'in beşli şeması doğrultusunda yapılan tarihsel çalışmalardır. Semenov'un zengin örnekleriyle sergilediği bu çalışmalara göre, V. Avdiev adlı tarihçi, Eski Mısır İmparatorluğu'nda, "Bu çağın emekçi nüfusunun büyük bölümü eski tarım topluluklarının üyeleri olan özgür çiftçiler tarafından oluşturuluyordu"⁽⁵⁹⁴⁾ saptamasını yapıp, ekonomisi köle emeğine dayalı olmayan toplumu yine de köleci olarak niteliyor-muş. V. Struve, "Güney Mezopotamya nüfusunun çoğunluğu, İ.Ö. üçüncü binyılın başlarında ve çok daha sonra da, hiç kuşkusuz kırsal komün üyeleri tarafından oluşturulmuştur"⁽⁵⁹⁵⁾ saptamasını yaptıktan sonra, "Bununla birlikte, kölelerin sayısı her ne denli küçükse de, sakın kölelik Eski Doğu'da tek, ya da hiç değilse egemen sömürü biçimi olmasın? sorusunu soruyormuş.

İ. Diyakonov ve G. İlin adlı ünlü tarihçilerin Sümer üzerine çalışmalarını değerlendiren Semenov, "Daha ileride, yazar eski Sümer'de kölelerin neden az sayıda olduklarını ve ekonominin kilit kesimlerinde neden çalıştırılmadıklarını da açıklar. Ne var ki asıl şaşırtıcı olan, aydınlatıcı bilgiler gerektiren şey, hiç de eski Sümer-gil toplumda kölelerin küçük sayısı değil, ama bu toplumun köleci olarak tanımlanması olgusudur."⁽⁵⁹⁶⁾ yargısını dile getirir. Semenov'un dile getirdiği olgu, evrensel dogmatizmin Sovyet bilim emekçileri üzerindeki ağırlığını göstermektedir. Semenov, bunun sonuçlarını da ortaya koyar yazısında.

"Eski Doğu'da varolan bütün sömürü biçimlerini ayrıntılı bir teorik çözümlemeden geçirmeden, onları birleştiren ilişkilerin tüm karmaşıklığını ortaya koymadan önce, köleliğin belirleyici rolünün tanıtlan-

⁽⁵⁹³⁾ Eski Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Rejimi, Yuri Semenov, sf. 155., İlk Sınıflı Toplumlar...

⁽⁵⁹⁴⁾ age, sf. 155.

⁽⁵⁹⁵⁾ age, sf. 155.

⁽⁵⁹⁶⁾ age, sf. 156.

diği ileri sürülemez. Ve burada gerçekten şaşırtıcı bir olgu karşısında bulunulur: Eski Doğu'da kölecî olmayan sömürü biçimlerinin -yani, Sovyet bilim adamlarının ortak görüşüne göre, hiç değilse nicel bakımdan, o dönemde kesinlikle başat olan sömürü biçimlerinin- en küçük bir teorik çözümlemesine girişen hiçbir irdeleme yoktur.⁽⁵⁹⁷⁾

Semenov bu kapsamlı ve zihnin açıcı çalışmasının bir yerinde şunu söyler.

"Tarihsel Materyalizm, tarihsel olguların içerisine yerleştirilmesinin yeteceği hazırlop bir şema değil, ama tarihsel olguları bir yorumlama yolu, toplumsal olayları bir anlama aracı, tarihsel sürecin özünü bir kavrama yöntemidir. Marx, Engels ve Lenin tarafından sık sık belirtilmiştir bu."⁽⁵⁹⁸⁾

Semenov'un dile getirdiği bu temel ilkeler, Dr. Hikmet'in tarih çalışmalarına yaklaşıırken göz önünde tutulması gereken temeli oluşturur. Dr. Hikmet yola bu ilkeler ışığında çıkmıştır. Onun çalışmalarının esas olarak yukarıda örnekleri sergilenen anlayış tarafından beslenen bir ideolojik ortamda yankı yapması, ses getirmesi çok güçtü. Çünkü evrensel dogmatizm zihinleri esir almıştı. Bu anlayış dışında yapılacak her çalışma "anti-sovyetizm" "anti-komünizm" damgası vurularak yok sayılabiliirdi. Dr. Hikmet'in, tarih çalışmalarında, Sovyet bilim çevreleri tarafından neredeyse analiz araçları dışına çıkarılmış kimi öğeleri sıkça kullanması, bu araçları tarihsel süreçlerin kavranılabilmesinde bir manivela olarak ele alması, onun yaklaşımlarının en fazla karşı çıkılan yanlarından biridir. Dr. Hikmet'in tarih araştırmalarında sıkça kullandığı bir kaynağın yazarı olan İngiliz bilim insanı Gordon Childe, 20. yüzyılda çalışmalarıyla Marksist tarih anlayışının geliştirilmesine zemin sunacak bilgi birikiminin oluşumuna ciddi katkılar yapmıştır. Kadim tarih içinde kentin, yazının ve ticaretin işlevleri üzerine yaptığı çalışmalar son derece önemlidir. Neolitik Devrim üstüne yaptığı çalışmalar çığır açıcı niteliktedir. Sovyetler Birliği'nin toplumsal ve tarihsel bilim araştırmacılarının çalışmalarının niteliği hakkında Childe şunları yazmıştır.

"Sovyet arkeologları, göçlerin, okur-yazarlık öncesi kültürlerde değişimlere yol açan bir faktör olduğunu neredeyse tümüyle reddedecek kadar ileri gitmişlerdi. Yine de, onlar bile sözünü ettiğimiz yayılma olgusunun, yani amaç ve fikirlerin bir halktan diğerine ti-

⁽⁵⁹⁷⁾ age, sf. 157.

⁽⁵⁹⁸⁾ age, sf. 175.

caret veya bir başka barışçıl ilişki biçiminin aracılığıyla aktarılması olgusunun, önemini teslim etmek zorunda kaldılar.⁽⁵⁹⁹⁾

Sovyet bilim emekçilerinin "neredeyse tümüyle reddettikleri faktörler", barbar akınları, ticari etkinliklerin yoğunluğu ve bunun yarattığı toplumlar arası etkileşimdir. Dr. Hikmet, Kırşehir günlerinde tarihsel süreçlerin kavranabilmesinde çok daha güçlü bir zemine sahip olacağı bir yola girmiş, evrensel dogmatizmin reddettiği bu faktörleri dakik araçlara dönüştürmüştü. Bu sayede üstü bir sis tabakasıyla örtülü kadim tarihin destanlar ve mitolojilerle dile gelen gerçekliklerinin somut oluş mekanizmalarını aydınlatıyordu. Şöyle yazıyordu.

"Sümerler'in Irak'tan kalkıp, Doğu'da: Elam, Kuzeyde: Kalde, Batıda: Finike, Güneyde: Hint (Harappa) vb. bölgelerine tohumlar saçıp yayılışı, en eski ve ilk Kentler çağında toprak meselesinin çözümlerine örnektir. Sonraları, Irak'tan sonra Mısır-Fenike-Eti-Hint-Çin orijinal medeniyetleri aynı mekanizma ile aynı yolu tutacaktır.

O mekanizma ve yolu bize en iyi anlatan örnekler yazılı biçimlere girmemiş değildir. Geleneklerin pek güzel ve açıkça yersel biçimde anlattıkları, ama Tarih yazarlarının hep belirli sebeplerle göksel biçimlere sokmaya alıştıkları Oziris Efsanesi, Irak'tan Finike sahillerine çıkmış medenileştirici akının ilk büyük Yiğit (Kahraman-Tanrı) Destanıdır. Aynı akının en son ve en iyi bilindiği için en ünlü ve parlak örneklerini ise, Antika Grek Kentleri üzerinde okuruz.⁽⁶⁰⁰⁾

Belli bir düzenlilik içinde gelişen bu akınların sosyal karakteristikleri üzerinde durmamak, bu akınlar sonucu yaşanan sosyal-ekonomik alt üst oluş süreçlerini tarihsel olgular olarak ele almamak, dinamik bir tarih araştırmasının en önemli handikaplarını oluşturur. Birbirinden tecrit edilmiş tarihsel olgular üzerinden yapılmaya çalışan açıklamalar, tarih alanında idealizmin yeniden üretilmesi anlamını taşımaktadır. Oysa tarihsel süreçler dinamik, etkileşen toplumsallık ve zamansallıkların ürünüdür. Tarih bilimi gelişmekte, tarihsel materyalizmin açık uçlu yöntemi doğrultusunda yapılacak ciddi çalışmaların zemini oluşmaktadır. Tarihsel materyalizmin yaratıcı uygulamaları Dr. Hikmet'in açtığı yolun önemini ortaya koymaktadır. Tarihçi Uhlig, bir çalışmasında Yunan mitolojisi hakkında şunları yazmaktadır:

⁽⁵⁹⁹⁾ Toplumsal Evrim, Gordon Childe, sf. 32-33, Alan Yayıncılık, Çev. Cemal Balcı, Şubat 1994.

⁽⁶⁰⁰⁾ Tarih Devrim Sosyalizm, Hikmet Kıvılcımlı, sf. 267-268.

"Yunan Mitolojisinin, çok yönlülüğü nedeniyle kökenine ilişkin sorular kolayca yanıtlanamaz. Aslında efsaneler başlangıç noktasına ilişkin bir fikir vermekte ise de, ilişkilerin ne olduğu açık değildir. Tanrıların adları ve kaderleri ile ilgili söylenegelen efsaneler çok çeşitlidir. Bu arada tanrıların çoğunun Yunan kökenli olmadığını da saptıyoruz. Biz, bu tanrılara Yakındoğu, Güneybatı Asya ve Balkanlar arasında, bizim geçtiğimiz geniş bir bölgede, değişik adlar altında rastlamaktayız. Özellikle eski Trakya -Dionysos'un vatanı- tanrılarla dolu bir bölgedir.

Böylece, deyim yerindeyse ancak 'tanrıların göçünden' söz edebiliriz. Bu göç iki şekilde gerçekleşmiştir: Birincisi, halkların göçü ki bu göçte onlara tanrıları da eşlik etmiştir; ikincisi ise doğrudan tanrıların göçü ki bu göç, halkların ve uygarlıkların buluştukları ve karşılıklı olarak birbirlerini güçlü bir şekilde etkiledikleri yerlerde gerçekleşmiş olup, bu nedenle de özel büyümlü güçlere ve tanrısal güce sahip kişiler olarak, daha sonra Yunan Mitolojisinde rastladığımız üzere, insanlara yardımcı olma görevini üstlenmişlerdir."⁽¹⁰¹⁾

Dr. Hikmet alt-yapı ve üst-yapı arasındaki karmaşık ilişkiyi otomatik ve kaba bir belirleme biçiminde kavrayan, evrensel dogmatizmden beslenen vulger Marksizm'in karşısına devrimci Marksizm'in yaratıcı bir uygulamasıyla çıkarak Marksist tarih anlayışının geliştirilmesi işine ülkemizden katkı yapmıştır. Sovyet metinlerini çevirmek ya da intihalle sınırlı bir ufkun sahiplerinin bırakalım bu katkıyı tartışabilmeleri, onun niteliğine ilişkin ciddi bir düşünce geliştirmeleri bile mümkün olmamıştır. Dr. Hikmet'in "yaş ve taş" duvarlar arasına kapatılmış halde ürettiği zengin tarih araştırmalarının uluslararası sosyalist hareketin ve iddialı bilim çevrelerinin gündemine yenilerde girmekte olduğunu Barry K. Gills ve Andre Gunder Frank'ın yazdığı metinde görebiliyoruz.

"Dünya sisteminin bütün gelişimi, tarımsal alanları çevreleyen Avrasya bozkırlarından birbiri ardı sıra yayılan istila dalgalarının derinden etkilenmiştir. Bu sistemin "patlaması" o denli önemli bir olgudur ki, sistemli olarak araştırılması ve açıklanması için adeta haykırmaktadır. Bu sistem patlamaları deus ex machina değildi; dünya sisteminin genişleyen yörüngesinin genel gelişme mantığının zorunlu unsurlarıydı. Özellikle, İç ve Orta Asya'dan yayılan istilalar ve göçler, komşu uygarlıkların ekonomik, sosyal, politik ve

⁽¹⁰¹⁾ Avrupanın Anası Anadolu, Helmut Uhlir, sf. 193, çev. Yasemin Bayer, Telos Yayınları, Ağustos 2001.

kültürel yaşamlarının değiştirilmesinde ve ırksal ve etnik mozaiklerin oluşturulmasında her zaman araç işlevi görmüşlerdi. Orta Asya'nın dünya sisteminde aracı bir bölge olarak olağanüstü önemli rolü ve yerine getirdiği işlevler de hak ettikleri biçimde sistemli çözümlenmeye tabi tutulmuşlardır. Örneğin Muhammed'den önce Arap Yarımadası'nda ve Afrika'nın büyük bölümünde yaşamış diğer göçebe ve kabile halklar da, varlığı yalnızca çok az sayıda birkaç uzman tarafından kabul edilen süreçlerle dünya sistemi tarihine ve dünya birikim sürecine katılmışlardır.¹⁶⁰²⁾

Ya da,

"Bunun ötesinde dünya (sistemi) tarihi, yalnızca yerleşik "uygarlıklar"la ve bunlar arasındaki ilişkilerle sınırlı da değildir. Bu tarih, "barbar" göçebeleri ve diğer halkları, özellikle göçebelerle diğer halklar arasındaki çok çeşitli ilişkileri de içerir. Lattimore'un (1962) ve onun gibilerin yolundan giderek, Orta Asyalı ve İç Asyalı "göçebe" halklar ve diğer "çevresel" halklar üzerinde çok daha fazla çalışma yapılması gereğini şiddetle savunuyoruz. Bunların "uygar" komşularıyla sürekli ticari ve siyasi ilişkilerine, Orta Asya'dan ve İç Asya'dan doğuya, güneye, Batı Asya'ya ve Avrupa'ya göç ve işgal amaçlarıyla defalarca düzenlenen akınlarının zamanlamasına, nedenlerine özel ilgi gösterilmesini öneriyoruz. Benzer şekilde, Arap Yarımadası'nda Muhammed'in çağından çok önce yaşamış göçebe kabileler de daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Dahası, günümüzde aşağılayıcı bir anlam taşıyan "barbar" terimine karşı çıkmanın ve bu terimi terk etmenin tam zamanıdır. Sözde barbar olan halklar ile daha "uygar" oldukları varsayılan halklar arasındaki farklar en iyimser yaklaşımla bile kuşkuludur."¹⁶⁰³⁾

"Yeni tarihsel kanıtlar, ticaretin ve göç aracılığıyla, yağmalama ve fetih yoluyla kurulan ekonomik bağlantıların, bilinenden çok daha güçlü ve daha yaygın olduğunu düşündürmektedir. Bunlar, aynı zamanda dünya tarihinin genellikle benimsenenden çok daha eskilere uzanmaktadır. Aynı biçimde imalat, ulaştırma, ticaret ve diğer hizmet sektörlerindeki etkinlikler ise çoğunlukla ileri sürülenden daha eski ve daha yaygındır. Bu ekonomik bağlantıların uzun tarihi ve sistemli yapısı henüz hak ettikleri ilgiyi görebilmiş değil."¹⁶⁰⁴⁾

¹⁶⁰²⁾ Dünya Sistemi, Beş Yüzyıllık Mı, Beş Binyıllık mı?, Kümülatif Birikim, Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, çev. Esin Soğancılar, sf. 186, İmge Yayınevi, Nisan 2003.

¹⁶⁰³⁾ Dünya Sistemi, 5000 Yıllık Dünya Sistemi: Disiplinler Arası Bir Giriş, Andre Gunder Frank-Barry K. Gills, sf. 65.

¹⁶⁰⁴⁾ Kümülatif Birikim, sf. 179.

Yenilerde yazılan bu metinler, özellikle tarihsel materyalizmin geliştirilmesi iddiasıyla yapılan çalışmalar kategorisi içinde yer alıyorlar. Dr. Hikmet'in bilimsel derinliğinin, teorik çalışmalarını geliştirdiği alanların öneminin kavranılabilmesi açısından bu metinlerde yapılan saptamaları dikkate almak gerekiyor. Bu metinler, sistemli ve disiplinli biçimde uzun yıllara yayılmış çalışmaların sonuçlarıdır, yazarları çalıştıkları alanlara emek vermiş ciddi bilim insanlarıdır. Dr. Hikmet'in tarih araştırmaları, yaratıcı Marksizmin geliştirilmesi açısından tartışılmayı ve araştırılmayı bekliyor.

Dr. Hikmet'in teorik ve politik ürünleri hakkında düşünce geliştirirken en fazla dikkate alınması gereken unsurların başında, bu üretimin koşulları gelir. Bu koşulların genel bir betimlemesini bu çalışmamızda yapmaya çalıştık. Olağanüstü yoksunluklar ve ağır baskı koşullarında gerçekleşen bu üretim sürecinin, en başta gelen yoksunluklarından biri iletişim ve etkileşim olanaksızlıklarıdır. Dr. Hikmet, bu çalışmaları yaparken, ülkenin kuş uçmaz kervan geçmez bölgelerinin hapishanelerinde kendi derinlik ve birikim düzeyinde yoldaş ve eleştirmenlerden de yoksundur. Çalışmalar, büyük ölçüde içe dönük bir ortamda ve muhatapsız gerçekleşmiştir. Bunun en iyi örneğini "Yol" oluşturur. 1933'te en yakın yoldaşlarına ulaştırdığı çalışmaları, 1971'e geldiğinde hala yanıtsızdır, derin bir suskunlukla karşılanmıştır. Nazım'ın mektuplarında dile getirdiği, Dr. Hikmet'in yalnızlığı ve içe dönüklüğünde bu faktör göz ardı edilebilir mi?

Uluslararası sosyalist hareketin ve Marksist teorinin devasa boyutlardaki sorunlarına kafa yoran, bunlara çözüm üretmeye çalışan birinin, bu sorunları birlikte irdeleyebileceği ve tartışabileceği yoldaşlarının yokluğu küçük bir yoksunluk mudur? 1960'larda, gençlik ve işçi hareketinin canlanmasıyla birlikte, neredeyse en önemli zamanını genç devrimcilere, onlarla etkileşmeye ayıran Dr. Hikmet'tir. Meseleye bu noktadan yaklaştığımızda, içe dönüklüğün onda statik bir karakter özelliği olduğundan söz edilebilir mi? Dr. Hikmet, sağlığında oldukça fazla sayıda kitap yayınlamıştır, ancak onun sağlığında yayınladığı kitaplarda ortaya koyduğu görüşlere dair herhangi bir eleştiri ya da değerlendirme yapılmamıştır. Etkileşimin yolu diyalog ve eleştiridir. Herhangi bir diyalogun, ya da eleştirinin olmadığı bir ortamda etkileşim nasıl sağlanacaktır? Dr. Hikmet, siyasal ve teorik çalışmalarının tümünü bu etkileşim arayışı içinde gerçekleştirmiştir.

"Tarih Devrim Sosyalizm"ın giriş bölümü, Dr. Hikmet'in arayışını yansıtan şu sözlerle biter:

"Sunulan TEZ, duvarcının çektiği bir ipucu olmaktan başka iddia gütmmez. Yapıyı, bütün okurların elbirliği kuracaktır. Onun için, okurdan; Tezin hiç değilse yayınlanabilen bütününü, en azından sonuna dek araştırmacı sabrı ile ve alışılmadık bir etüt yaparca inceleyip eleştirmesini çok rica edeceğiz."⁽⁴⁰⁵⁾

Kemal Tahir'in romanlarının "olay yarattığı", İdris Küçükömer'in "Düzenin Yabancılaşması"nın "çığır açtığı" bir ortamda, "Tarih Devrim Sosyalizm"ın sessizlikle geçirilmesi anlamlı değil midir? İleride, Sol liberalizmin "kutsal kitap"ları sayılacak olan bu metinlerin sınıfsal içeriği dikkate alındığında, hiç şaşırtıcı değildir. Dr. Hikmet'in küçük-burjuva aydın çevreler tarafından yok sayılmasının nedeni de ortaya koyduğu düşünce ve davranış bütünlüğünün sınıfsal içeriğinden kaynaklanmaktadır. Başka türlü, Godelier'in sığdığı sığına çevrilip, yayınlanması ve konu üzerine tartışmaların açılması karşısında, "Tarih Devrim Sosyalizm"ın üzerini kaplayan susuş sessizliğinin herhangi bir açıklaması olabilir mi?

Asya Tipi Üretim Tarzı bahsinde onlarca çeviri ve telif çalışmaya imza atan Selahattin Hilav'ın, Dr. Hikmet'in tezlerine ancak Kemal Tahir bağlamında bir paragrafla değinmesi anlamlı bir olgu değil midir? Dr. Hikmet'in çalışmalarının varlığından haberdar olduğunu bu vesileyle öğrendiğimiz Selahattin Hilav, neredeyse konuya ilişkin Türkiye'de yazılmış çizilmiş her şeyi kapsamlı incelemelerle ele alırken, Dr. Hikmet'in tezleriyle eleştirel bir ilişki neden geliştirmemiştir? Dr. Hikmet'in "içe dönüklüğü ve yalnızlığı" üzerine düşünürken, konuyu bir de bu açıdan ele almak verimli olmaz mı?

Çalışmalarını sürdürdüğümüz "Dr. Hikmet Kıvılcımlı Belgeseli" vesilesiyle bir araya gelme olanağı bulduğumuz bir çok kişi, onun kişilik özellikleri hakkında ortak bir vurguda birleşiyor: "Son derece demokrat ve mütevazı bir insandı." Nasıl oluyor da bu ortak saptamaya rağmen Dr. Hikmet bambaşka bir kişilik olarak tanıtılabiliyor? Görüştüğümüz ve tanıklığına başvurduğumuz insanların birçoğu, onunla siyasal ve ideolojik ortaklaşma yaşamamış, farklı tercihlere sahip olmuş insanlar. Bizce, meselesinin düğüm noktası tam da burada bulunmaktadır. Dr. Hikmet'in yaşam üslubu, sadelik, dürüstlük ve emekçilik temelleri üzerine kurulmuştur. Küçük-burjuva sınıf ko-

⁽⁴⁰⁵⁾ Tarih Devrim Sosyalizm, sf. 17.

numunun, bu konunun ürettiği düşünce ve davranış biçimlerinin egemen olduğu bir ilişkiler ağında, Dr. Hikmet'in temsil ettiği tercih ve üslubun dışlanması, yok sayılması son derece olağandır.

Dr. Hikmet'in yaşamının neredeyse tümüne yayılan kapatılma günleri hiç kuşkusuz onun üzerinde derin izler bırakmıştır. Dr. Hikmet kapatılma günlerine "Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsisı" adlı kitabının ilk bölümünde değinir. Hapishanenin koşullarına ve insanın kapatılmasına dair şunları yazar.

"Hapishane tuhaf yerdir.

Fakat insan, -bütün "hayvanlar" onun bu olağanüstü yatkınlık (adaptasyon) yeteneğine bol bol şaşar, tedirgin olur ve gocunabilir-leri- dört duvar arasında, insanlar ve insanların türlü türlü ilişkilerini ayna içinde imiş gibi gösteren söz, kitap, gazete v.s. den uzak, yani "görüşüp konuşmaktan yasaklanmış" bir halde yaşarken de insandır. Kaba Türkçesi (sosyal) bir hayvandır. O kadar sosyal bir hayvandır ki, o durumda bile kendisini, -Edebiyat-ı Cedidecilere göre- kendi "hali pürmelal"ini düşünecek yerde, kendisi gibi olanların duygusu ve düşüncelerini merak eder, kendi benzerleri ile ilgilenir.

Bu dört duvar arasında, insanı insanlarla ilişkiye geçirecek en yakın araç nedir? Tabii tavan ve tabanla birlikte, altı çıplak duvar.

İşte, toplumla olan tüm ilişkileriniz, bir vuruşta balta ile ortasından kesiliverip de, siz, böylece dört duvarın arasında "tecrit" edili-verdi miydiniz, ilk konuşacağınız en yakın, -yine onların diliyle- "aşına" (tanıdık, bildik) duvarlar olur.

Hayır, çıldırmadınız. Yalnızca karakterinizi hatırladınız, doğanızdan ayrılamıyorsunuz, o kadar... Yani, erken bunaklar gibi duvarların taşıyla, toprağıyla konuşmuyorsunuz; oradan yankılanan sese ve söze kulak kabartıyor, göz atıyorsunuz.

Üzülmeyin! Bu ses ve sözler de "hallucination" (yani kuruntu-duygu) değildirler. Elbet, bu girdiğiniz yer, özel olarak sizin için, sırf sizin "acı" kişiliğiniz, "ölümlü benliğiniz" için yapılmamıştır. Elbet, bu yapılan yapının anlamı, ne kadar izafi olursa olsun, kişisel hatta kısmi olmaktan çok daha geniştir. Demek sizden önce buralara girmiş çıkmış, buralarda sizin gibi, dilsiz duvarlardan başka muhatap, konuşulacak şey bulamamış insanlar vardır. Emin olabilirsiniz ki, toplumun en aşağı, tortu lümpen türlerinden, en yukarı, en uç devrimcilerine kadar, burada bu duvarlarla karşılaşmış olanlar -hele bunların biraz "ipomanyak" denilenleri- çok kere, en içten, en samimi duygularını ve düşüncelerini bu duvarlarla konuşmuşlardır.

Orada, kocaman bir yüreğin okla delinmiş, kanayan görünüşüyle yan yana duran "Esrar Kabağı"ndan, bütün bir dünya üstüne yaslanmış "Orak-Çekiç"lere kadar çeşit çeşit resimlere ve "Ah Felek! Yandı Yürek" çılgılığından, "Bütün ülkelerin işçileri birleşiniz" haykırışına dek, her telden sloganlara, özlü sözlerle, parolalara rastlayabilirsiniz... ve bunlar, bir dem, bir göz kırpmı zamanda, sizi sizden önce bu dehlizden gelmiş geçmişlerle acı tatlı tanıştırlar.

Bu kitapsız, insansız ve ıssız bucakta, artık düşünebilirsiniz ki, elinize "Edebiyat-ı Cedide" değil, "Edebiyatı Kablel Atıyka": "La Literature Pre-Antique"ye (tarih öncesi edebiyat) dair bir eser geçse, amma bu eser, şaşılacak kertede ters bir dille, sizin pek iyi tanıdığınız hayatı; nereden ise, kapkara buğulu bir ölüm maskesine de büründürmeye çalışsa, eğer az çok, iyi kötü sosyal bir akıntının izini taşıyorsa, hele siz de olan her olayda sebepsiz "fantezi"ler arayan pek öyle toy ukalalardan değilseniz; eser yüzde yüz, -söz yerinde ise- "hoşunuza" gidecektir.

Belki bu, duvarlar kadar canlı, çeşitli, türlü bir şey olmayacak. Fakat ne çare ki, bir kere düşmüşsünüzdür... Ve sonra çeşnisi ne olursa olsun, tabii cansız ve monoton, hatta can sıkıcı şeyler bile, "şey" olarak, en sonunda gene "bir şey" değil midirler?...

İşte, bu ruhsal durum ile, zorunlu ve zoraki "aylaklık" içinde iken, karşıma çıka çıka Edebiyat-ı Cedide adlı bir şiir dergisi çıkageldi ve ben de onu, bunca "gereksinmeler" ortasında "iş" edindiysen ayıplanır mıyım, bilmem..⁽⁶⁰⁶⁾

Dr. Hikmet'in duvarlar arasına kapatılmaya dair yazdıkları, yaşamının 22 yılına ait bir tanıklık oluyor, bu süreçlerin onun üstünde ne tür etkiler yarattığını kavrayabilmemizi sağlıyor. Cumhuriyet tarihinin bu ilk dönemi, Sosyalist Hareket üstündeki kesintisiz baskı dalgasının tarihi olarak da okunabilir. Şiddet, işkence ve uzun tutukluluklar, az sayıdaki devrimcinin her an karşı karşıya bulunduğu olağan uygulamalara dönüşmüştür.

Dr. Hikmet, devletin bu politikalarından en fazla pay alan devrimcidir. Devletin bu politikaları, önemli sonuçlar doğurmuştur. TKP'nin istikrarlı bir örgüt yapısı kuramamasının temel nedenlerinden birisi, devletin süreklileşmiş şiddetinin kadroları çalışamaz hale getirmesidir. Dr. Hikmet, mücadele yaşamının tümünü ülkede, kesintisiz olarak faaliyet içinde geçirmiştir. Bu yanııyla, diğer parti kadrolarından farklı bir deneyimi temsil etmektedir.

⁽⁶⁰⁶⁾ Edebiyat-ı Cedide'nin Otopsis, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, sf. 13-14, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.

EK 1

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın annesi Münire Hanımın Elazığ Cezaevi'nden yazmış olduğu bu mektubu Tüstav Yayınları'ndan çıkan "1929 TKP Davası" adlı kitaptan aldık.

11.3.1931

Haminne

İşlerinizin bir intizam almasından ve borç, alacak meselesinin müspetleşmesinden memnun oldum. Borcumun zannettiğim kadar ihmal edilmemiş olduğunu, epey zamandır alacaklımdan hiçbir fer-yat vesaire name almayışım ile anlıyorum. İnsanlar tuhaftır, işleri oldu mu, muayyen ahbaplık formalitesini bile ihmal ederler. Yalnız Ahmet Kaya'dan, yine yalnızlığına ilh dair bir şikayet haberi aldım. Bu çocuk epiyce muvazenesiz olmakla beraber o kadar fena değildi. Ailesi muntazam yardım edemiyormuş.

Nisan iptidasında buradan İzmir'e gitmek üzere Salomon Beresi çıkıyor. Yaşından istifade ederek iki sene almıştı. Kendisi, hamursuz bayramında çiy yemiyen ve ilk intibasında ağlayan bir molzln sadık kolu iken şimdi bıyık sahibi bir müthiş imansız haline gelmiştir. Geçen müddetini boş geçirmede. Ekonomi ve içtimaiyat vs. hakkında Türkçesini, hiç olmazsa ilmi sahada ana lisanından fazla ilerletti. Annesi proleter. Kendi garson dö büro. Her halde İzmir'e gider gitmez geçimi için bir iş arayacak. Ben oradaki akrabamızın adreslerini -hiç mektup yazmadığım için- bilmiyorum. Her halde bir tüccara filan tavsiye edilebilecek kadar namuslu, işgûzar ve burada oldukça kontabilitesini ilerietmiş bir gençtir. Mahut Ragıpların gadrine uğramazsa, suistimale sapmayacak kadar seciyeli görünüyor.

Diyarbakir'den de iki kişi aynı tarihte çıkacak. Bunlardan "Küçük" denilen Bulgaristanlı Ahmet zalf nahif bir genç. Galiba İstanbul'a gidecek. Bunu ahlaken temiz biliyorum. Geçirdiği sarsıntılar ne olursa olsun büsbütün çökmemiş olsa gerek. Esasen kapalı günlerinde iyi bir muhitte bunsaydı çok güzel yetişebilirdi. Bilgi itibarı ile çok geride kalmış olacak. Hülasa her iki genç de birincisinin epey düzelen manevi zalfi, ikincinin betbin olunamıyacak derecedeki ruhi gevşekliği hayatta inkişafı kaybolacak ve müspet temayüllere yer bırakacak mahiyettedir.

Üçüncü, yine İzmirde gidecek olan Şükrü naili ilk görünüşünün bıraktığı intibamızla beraber sükut etmiştir. Mahut Ragıp ustanın çiraklığından başka tutulacak tarafı kalmamıştır. Cerbezeli, fakat bu cerbezeyi provokasyon sahasında da lüzumsuz bir israfı kullanmış bir zavallı mütereddidir. Daha İzmirde iken sapıtmıştı, sonra büsbütün ölmüş.

Size göndere bileceğim hediyelerin kınılmak ihtimali varit. Onuñün yalnız İzmirdeki akrabaya elimden gelebildiği kadar her halde kendilerini memnun ede bilecek ufak tefek hediyecekler göndermeği düşünüyorum. Oradan size de isterseniz bir kısmı verilsin.

Size de "inşallah" çıktığım zaman bol bol hediyeler getirmeği düşünüyorum.

Selam, selam...

Kızınız

Münire

EK 2

Dr. Hikmet'in büyük olasılıkla 1940'lı yılların başlarında yazmış olduğu iki marşın sözlerini de ek olarak aşağıda veriyoruz. İlk marş 1 Mayıs Marşı. İkincisi İspanyol İç Savaşında yer alan Enternasyonal Tugayların Marşının adaptasyonu.

1 Mayıs

1 Mayıs ilk yanan ateş,
İlkbaharda ilk doğan güneş.
Yansın ışıklarında 5 kıtadaki milyonlarca kardeş,
Sınır ve kanundan yüksek hükmünle işçiler birleşecek.
Bütün dünya amelesi bir tek vücut olacak
Bir tek istek.
Yoldaşlar tutun kızıl yolu
Bağrımız iman, ateş dolu.
Haykıralım yüksek şuuru.
Marş Marş Marş,
Hep Enternasyonale doğru.
Biz o ateşte eriyen çelik külçeyiz, ameleyiz.
İnkılaba yürü diyen,
Tarihe yollar açan biziz.
Dünyanın beşte birinde
Düşmana kanlı barikat kurduk

Elektrik sosyalizmini kurduk
Komünizmin mihverinde,
Yoldaşlar tutun kızıl yolu,
Bağrımız iman ateş dolu,
Haykıralım yüksek şuuru
Marş Marş Marş
Hep Enternasyonale doğru.

Madrid

Şaha kalkıyor Madrid
Hırlama köpek faşist
Şaha kalkıyor Madrid
Hırlama köpek faşist
Seni azdıran o banka
Geçecek bir gün halka
Seni azdıran o banka
Geçecek bir gün halka.
Dalavereci hain
Kahpe kalles Chamberlain
Dalavereci hain
Kahpe kalles Chamberlain
Seni azdıran o banka
Geçecek bir gün halka
Mussolini ve Hitler
Kara gömlekli itler
Sizi azdıran o banka
Geçecek bir gün halka

KAYNAKÇA

- 1926 Viyana Konferansı, Çev. Sinan Dervişoğlu, Tüstav Yayınları, Ocak 2004.
- Abidin Nesimi, Yılların İçinden, Nöbetçi Yayınevi 2008.
- Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve Değerlendirmeler, Promete Yayınları, İstanbul 1977
- Aclan Sayılğan, Türkiye'de Sol Hareketler, Hareket Yayınları, 1972.
- Alan Swingewood, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, çev. Osman Akinhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.
- Alex Callinicus, Toplum Kuramı (Tarihsel Bir Giriş), çev. Yasemin Tezgiden, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Alexander Sobolev, III. Enternasyonal'in Kısa Tarihi, çev. N. Okman, Bilim Yayınları, Haziran 1979.
- Andrzej Walicki, Rus Düşünce Tarihi, Çev. Alaattin Şenel, V Yayınları, Şubat 1987.
- Antonio Gramsci, Hapishane Defterleri, çev. Adnan Cemglli, Belge Yayınları, Mart 2007.
- Asya Tipi Üretim Tarzı, Derleme, çev. İrvem Keskinoğlu, Ant Yayınları, Temmuz 1970.
- Aşatoviç Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler, çev. Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Nisan 1974.
- Atilla Akar, Eski Tüfek Sosyalistler, İletişim Yayınları, 1989.
- Atilla Coşkun, Nazım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları, Cem Yayınevi, Şubat 2002.
- Atilla İlhan, O Karanlıkta Biz, Bilgi Yayınevi, Ocak 1988.

- Aydın Aydemir, Nazım Hikmet, Broy Yayınları, İstanbul 1986.
- Bilal Şen, Anılar, Söyleşi: Erden Akbulut, Tüstav Yayınları, Nisan 2008.
- Bilal Şen, Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP Komintern İlişkileri, Küyere Yayınları, Ekim 1998.
- Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü 1920 (Belgeler), Koral Yayınları 1990.
- Büyük Kırılma, 1926-1927 TKP MK Tutanakları, çev. Sinan Dervişoğlu, Tüstav Yayınları, Mart 2007.
- Cemil Meriç, Jurnal Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Çağlar Keyder, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), Yurt Yayınları, 1982.
- Der. D. Quataert-E.J Zürcher, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye-si'ne İşçiler 1839-1950, çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Der. Emel Seyhan Atasoy, 1928 TKP Davası, Tüstav Yayınları, Ekim 2008.
- Der. Erden Akbulut, 1929 TKP Davası, Tüstav Yayınları, Aralık 2005.
- Der. Herman Weber, III. Enternasyonal 1919-1943, çev. Ümit Kıvanç, Belge Yayınları, Ekim 1979.
- Der. İrvin Cemil Schick-E. Ahmet Tonak, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, Aralık 1990.
- Der. Kemali Saybaşı, Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Doruk Yayıncılık, Mart 1999.
- Derleme, çev. Kenan Somer, İlk Sınıflı Toplumlarda, Doğu Despotizmi, Asyagil Üretim Tarzı, Birey ve Toplum Yayınları, Mayıs 1985.
- Dr. Cemil Koçak, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), TTK Yayınevi, Ankara 1991.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği, Alaz Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1994.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Günlük Anılar, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2009
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, 1935 Çevirileri, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.

- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Bergsonizm -Göçen Sermaye Dervişliği, Sosyal İnsan Yayınları, Şubat 2008.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Edebiyatı Cedide'nin Otopsis, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Emperyalizm Geberen Kapitalizm, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2007.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Gençliğe Yazılar, Sosyal İnsan Yayınları, Temmuz 2008.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Marx-Engels Hayatları, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Sosyal İnsan Yayınları, Şubat 2007.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, Tarih ve Devrim Yayınevi, 1974.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarihte Büyük Devrimciler, Diyalektik Yayınları, Nisan 1995.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Ekim Yayınları, 1970.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, Sosyal İnsan Yayınları, Ekim 2008.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Sosyal İnsan Yayınları, Mart 2007.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Üç Seminer, Derleniş Yayınları, Kasım 2000.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Yol Birinci Cilt, Bibliotek Yayınları, Mayıs 1992.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Yol İkinci Cilt, Bibliotek Yayınları, Mayıs 1992.
- Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Durum Yargılaması ve 5 Mart Tartışmalı Toplantısı, Sosyal İnsan Yayınları, Haziran 2008.
- Hikmet Kıvılcımlı, Diyalektik Materyalizm Nedir? Ne Değildir? Nasıl Kullanılır?, Derleniş Yayınları, 2000.

- Hikmet Kıvılcımlı, Halk Savaşının Planları, Derleniş Yayınları, 1978.
- Hikmet Kıvılcımlı, İhtiyat Kuvvet Milliyet Şark, Derleniş Yayınları, Almanya 1974.
- Hikmet Kıvılcımlı, Kim Suçlamış, Yol Yayınları, Ağustos 1979.
- Hikmet Kıvılcımlı, Tarık Devrim Sosyalizm, Derleniş Yayınları, Şubat 2007.
- Dr. Hulusi Dosdoğru, Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Tel Yayınları, Mayıs 1974.
- E.H. Carr, Bolşevik Devrimi Cilt 3, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, Eylül 2004.
- Emin Karaca, Eski Tüfeklerin Sonbaharı, Gendaş Yayınları, Ekim 1999.
- Emin Karaca, Nazım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih, Çınar Yayınları, Ocak 1995.
- Emin Karaca, Sınıfların Dinde, Gendaş Yayınları, Aralık 2000.
- Emin Karaca, Sosyalizm Yolunda İnancın ve Direncin Adı Hikmet Kıvılcımlı, Gelenek Yayınları, Ekim 2001
- Emin Karaca, Yer altı Dünyadan Başka Bir Yıldız Değildi, Yön Yayınları, Tarihsiz.
- Erden Akbulut, Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, Tüstav Yayınları, Ekim 2002.
- Ergun Aydınoglu, "Sol Hakkında Her Şey" Mi?, Versus Yayınları, Ekim 2008.
- Ergun Aydınoglu, Türkiye Solu (1960-1980)- "Bir Amneziğin Anıları", Versus Yayınları, 2007.
- Eric Hobsbawm, Devrim Çağı, çev. Jülide Ergüder-Alaattin Şenel, V Yayınları, Aralık 1989.
- Eric Jan Zürcher ve Mete Tunçay (Der.), Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, çev. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Ernest Mandel, Marx'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu, çev. D. Işık, Yazın Yayıncılık, Mayıs 2000.
- Ernst Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa, çev. Hakan Sevin, Kaynak Yayınları, Ekim 2006.

- Fethi Tevetoğlu, Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, Şubat 1967.
- Fuat Uluş, Nazım Hikmet ve 1938 Harboku Olayının Gerçek Yönü, Ayyıldız Matbaası, 1967.
- G. Fiori, A. Gramsci-Bir Devrimcinin Yaşamı, çev. Kudret Emiroğlu, V Yayınları, 1984
- George Harris, Türkiye’de Komünizmin Kaynakları, Boğaziçi Yayınları 1975.
- Georgi Dimitrov, Günlük İkinci Kitap, çev. Rüstem Aziz, Tüstav Yayınları, Ekim 2004.
- Gordon Childe, Toplumsal Evrim, çev. Cemal Balcı, Alan Yayıncılık, Şubat 1994.
- Gün Benderli, Su Başında Durmuşuz, Belge Yayınları, Temmuz 2003.
- H. Erdal, TKP’mizi Yükseltelim, İşçinin Sesi Yayınları.
- Haluk Yurtsever, Yükseliş ve Düşüş, Yordam Kitap, Ekim 2008.
- Hasan İzzettin Dinamo, Musa’nın Hapishanesi, May Yayınları, İstanbul 1974.
- Hasan İzzettin Dinamo, TKP Aydınlar ve Anılar, Yalçın Yayınları, İstanbul 1989.
- Hayk Açıkgöz, Anadolu Bir Ermeni Komünistin Anıları, Belge Yayınları, Nisan 2006.
- Haz. Jülide Ergüder, 1927 Komünist Tevkifatı, Birikim Yayınları, Mart 1978.
- Helmut Uhlig, Avrupanın Anası Anadolu, çev. Yasemin Bayer, Telos Yayınları.
- Hikmet Akgül, Nazım Hikmet Siyasi Biyografi, Chiviyazıları Yayınevi, 2002.
- Hikmet Akgül, Şoför İdris Anılar, Yar Yayınları, Ocak 2004.
- Hugues Porteli, Gramsci ve Tarihsel Blok, çev. Kenan Somer, Savaş Yayınları, Kasım 1982.
- Ilario Salucci, Irak’ta Solun Tarihi, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, Mayıs 2005.
- İ. Bilen, Çetin Savaş, Konuk Yayınları 1978.

- İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Partisi Üç Cilt, Kendi Yayını, Şubat 1976.
- İki Süper” Oportünizm (Sahte TKP ve Maoçuluğun Eleştirisi), Derleniş Yayınları, Haziran 2006.
- İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri, Toker Yayınları, 1977.
- İlhan Tekeli-Selim İlkin, Kadrocular ve Kadroyu Anlamak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2003.
- İsmail Bilen Kısa Biyografisi, Tüstav Yayınları, Mart 2004.
- İsmet Bozdağ, Kemal Tahir’in Sohbetleri, Emre Yayınları, Nisan 1995.
- Karl Marx, Kapital Üçüncü Cilt, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ağustos 1978.
- Karl Marx, Kapital Birinci Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1978.
- Karl Marx-Friedrich Engels, Yazın ve Sanat Üzerine Cilt 1, çev. Öner Ünalın, Sol Yayınları, Kasım 1995.
- Karl Marx-Friedrich Engels, Seçme Yazışmalar, İkinci Cilt, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1996 .
- Karl Marx-Friedrich Engels, Alman İdeolojisi, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları, 1968.
- Karl Marx-Friedrich Engels, Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, Nisan 2008.
- Karl Marx-Friedrich Engels, Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri, çev. Mihri Belli, Sol Yayınları, 1977.
- Marx, Engels, Lenin, Marksist Felsefe Yazıları, Çev. Mesut Odman, Bilim Yayınları, 1977
- Kemal Sülker, Nazım Hikmet Dosyası, May Yayınları, Ocak 1974.
- Kemal Sülker, Türkiye’de İşçi Hareketleri, Gerçek Yayınları, İstanbul 1973.
- Kemal Tahir, 1950 Öncesi Cezaevi Notları, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yayınları, Mart 1991.
- Kemal Tahir, Devlet Ana 1-2, Bilgi Yayınevi, Nisan 1973.
- Kerim Korcan, Ateşten Köprü, Bibliotek Yayınları, Temmuz 1988.

- Kerim Korcan, Harbiye Kazanı, E Yayınları, Kasım 1989.
- Kerim Sadi, Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, Nisan 1994.
- Latin Amerikalı Marksist Jose Carlos Mariategui, Sorun Yayınları, Mayıs 2005.
- Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal, Belgeler 1, Maya Yayınları, 1997.
- Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal, Belgeler 2, Maya Yayınları, 2002.
- Lenin, Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşır? çev. Vahap S. Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara 1976.
- Lenin, Seçme Eserler 1. Cilt, çev. Saliha N. Kaya, İnter Yay 1993.
- Liz Behmoaras, Suat Derviş (Efsane Bir Kadın ve Dönemi), Remzi Kitabevi, Şubat 2008.
- Mara Kolarova Bilen, Kanatlı Gençlik, Çev. Cemal Kırak, Tüstav Yayınları, Haziran 2003.
- Marc Bloch, Feodal Toplum, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ekim 2005.
- Memet Fuat, Nazım Hikmet (Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri), Adam Yayınları, Ağustos 2000.
- Mete Tunçay, Türkiye’de Sol Akımlar Birinci Cilt (1918-1925), BDS Yayınları 2000.
- Mete Tunçay, Türkiye’de Sol Akımlar İkinci Cilt (1925- 1936), BDS Yayınları 2000.
- Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayıncılık, İstanbul 1982.
- Mete Tunçay, T.C’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi 1992.
- Michael Beaud, Kapitalizmin Tarihi, çev. Fikret Başkaya, Dost Kitabevi, Mart 2003.
- Michel Löwy, Dünyayı Değiştirmek Üzerine, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 1999
- Michel Löwy, Latin Amerika Marksizmi, çev. İrfan Cüre, Belge Yayınları, 1998.

- Mihri Belli İle 'İnsanlar Tanıdım' Üzerine, Tarih Sohbetleri 2, Tüstav Yayınları, Kasım 2000.
- Mihri Belli, İnsanlar Tanıdım, 2 Cilt, Milliyet Yayınları, 1989.
- Mihri Belli, TKP'nin Tarihsel Konumu, Emekçi Yayınları, Kasım 1976.
- Muhafazakarlık, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Mustafa Özçelik, 1930-1950 Arasında Tütüncülerin Tarihi, Tüstav Yayınları, Nisan 2003.
- Nail Çakırhan, Anılar, Söyleşi: Erden Akbulut, Tüstav Yayınları, Şubat 2008.
- Nazım Hikmet ve Tosca'sı Semiha Berksoy (Mektuplar), Yapı Kredi Yayınları, Ekim 2008.
- Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar, Bilgi Yayınevi, Ağustos 1968.
- Nazım Hikmet, Öteki Defterler, Yapı Kredi Yayınları, Eylül 2008.
- Nazım Hikmet, Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı, Dost Yayınları, Ocak 1966.
- Nazım Hikmet, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, Adam Yayınları, Mayıs 1991.
- Necdet Kurdakul, Bütün Yönleriyle Bedreddin, Döler Reklam Yayınları, Aralık 1977.
- Norberto Bobbio-Jacques Texier, Gramsci ve Sivil Toplum, çev. Kenan Somer-Arda İpek, Savaş Yayınları, Kasım 1982.
- Osman Rauf Alper, Mülteci Komünist, Timaş Yayınları, İstanbul 1995.
- Ömer Ağin, TKP Kürtler ve Kemalizm, VS Yayınları, Eylül 2006.
- Perry Anderson, Gramsci - Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji, Alan Yayıncılık, Mart 1988.
- Rasih Nuri İleri (Derleyen), Kırklı Yıllar 5, Tüstav Yayınları, Eylül 2006.
- Rasih Nuri İleri, TKP Gerçeği ve Bilimsellik, Anadolu Yay, 1976.
- Rosa Luxemburg, Spartakistler Ne İstiyor?, çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, Ağustos 2008.

- S. Üstüngel, Savaş Yolu, Konuk Yayınları 1977.
- S. Üstüngel, TKP Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları, Alev Yayınları, Ocak 2004.
- Sadık Göksu, Kivılcımlı Yazılar-Bilinmeyen Yönleriyle Dr. H. Kivılcımlı Yoldaş, El Yayınları, Mart 2006.
- Selahattin Hilav, Felsefe Yazıları, Yapı Kredi Yayınları, Kasım 1993.
- Sol, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Suat Kundakçı, Bir Ömür Bir Sohbet, Yay Hazırlayan: Ersin Tosun, Tüstav Yayınları, Temmuz 2005.
- Süha Ünsal, Dr. Hikmet Kivılcımlı ve Vatan Partisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Şaban Öztürk, Türkiye Solunun Hapishane Tarihi, Yar Yayınları, Ocak 2004.
- Şefik Hüsnü Yazı ve Konuşmalar, Kaynak Yayınları, Mayıs 1995.
- Şefik Hüsnü-Yaşamı, Yazıları, Yoldaşları, Sosyalist Yayınlar, Ocak 1994.
- Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- TKP Gölcük Davası, Tüstav Yayınları, Eylül 2004.
- TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, Tüstav Yayınları, Kasım 2002.
- TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları, Derleyen: Erden Akbulut, Tüstav Yayınları, Eylül 2004.
- Tarihe Yeniden Bakış ve/veya Tarihin Kaynakları, Tüstav Yayınları, Şubat 2000.
- Uluslararası İlişkiler Tarihi 4. Cilt, çev. Atilla Tokatlı, May Yayınları, 1980.
- Vartan İhmalyan, Bir Yaşam Öyküsü, Cem Yayınevi 1987.
- Vedat Türkali ile ‘Güven’ Üzerine, Tarih Sohbetleri 1, Tüstav Yayınları, Kasım 2000.
- Vedat Türkali, Güven 1-2, Gendaş Yayınları, 1999.
- Vedat Türkali, Tek Kışlık Ölüm, Öteki Yayınevi, Ankara 1995.

- Volker Skierka, Fidel Castro (Biyografi), çev. Ali Çakıroğlu, hitki-tap, Kasım 2007.
- Walter Benjamin, Son Bakışta Aşk, çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, Ekim 2001.
- William H. Mc Neill, Andre Gunder Frank, Barry K. Gills, K. Ekholm, Jonathan Friedmann, Dawid Wilkinson, Samir Amin, Janet Abu Lughod, Immanuel Wallerstein, Dünya Sistemi, Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?, çev. Esin Soğancılar, Yayına Hazırlayanlar: Aladdin Şenel-Yavuz Alogan, İmge Yayınevi, Nisan 2003.
- Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Yurt Yayınları, 1982.
- Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler 4, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984.
- Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler 3, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler 5, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988.
- Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler 2, Tekin Yayınevi, Eylül 1979.
- Zekeriya Sertel, Mavi Gözlü Dev, Belge Yayıncılık, İstanbul 1991.

Dergi ve Gazeteler

- Edebiyat ve Eleştiri
- Kıvılcım
- Sosyalist Gazetesi.
- Tarih ve Toplum
- Toplum ve Bilim
- Toplumsal Tarih
- Türkiye Defteri
- Ürün
- Yön
- Yeni Çağ
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi